

VI JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Fotografia de portada: Jaume Deyà Miró

VI JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Edita: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx

© dels autors, 2012

Amb el suport: Institut d'Estudis Baleàrics

Col·labora: Grup Serra, Llibreria Calabruix i Estanc de Plaça

Impressió i disseny: Gràfiques Rubines, Binissalem

Dipòsit legal: PM 8542012

El present volum recull les comunicacions presentades a les VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, celebrades a Can Dulce (Sóller) els dies 4 i 5 de novembre de 2011.

Comitè científic a càrrec del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES): Aina Mora Vives, Antoni Quetglas Cifre, Antoni Frau Mayol, Carolina Constantino de la Peña, Dr. Francesc Lladó Rotger, Irene Cabrer González, Jaume Albertí Sastre, Jaume Deyà Miró, Dr. Manel Calvo Trias i Plàcid Pérez Pastor.

VI JORNADES
D'ESTUDIS LOCALS
DE SÓLLER
I FORNALUTX

Índex

Presentacions

- Carlos Simarro Vicens. *pàgina 13*
- Joan Albertí Sastre. *pàgina 15*

Ponència

- El paisatge de la Serra, una visió espiral de Joan Mayol. *pàgina 19*

Societat, art i cultura popular

- Luis Crespí Jaume, professor a l'*Instituto-Escuela* de Madrid (1918-1936) de Miquel Jaume Campaner i Magdalena Deyà Serra. *pàgina 29*
- De l'històric Fossaret al Fossaret nou, vuitanta-cinc anys d'una escola sollerica de Jaume Albertí. *pàgina 45*
- Caridad Martí, un altre tipus de depuració de Antoni Aulí Ginard, Joan Cánovas Salvà i Jaume Soler Capó. *pàgina 73*
- Viatgers de principis del Segle XX a Sóller i Fornalutx (1900-1920) de Aina Mora i Jaume Deyà. *pàgina 83*
- La senyora de Bàltx d'Avall Margalida Ripoll Bisquerra de Gaballi, el seu testament i deixa de Joan Estades de Montcaire. *pàgina 101*
- La vida quotidiana a algunes possessions de la Serra de Tramuntana (1930-1950) de Aina Colom i Francesc Lladó. *pàgina 109*
- Valorar l'empenta cultural de Miquel Marquès i la necessària consulta de l'històric "Sóller" de GRES. *pàgina 123*
- La cuina balear i la seva història. La influència a Sóller de Lluís Cardell Batle i Xisco Jordà Ramis. *pàgina 127*

Geografia, medi ambient i territori

El paisatge com a recurs educatiu [*o mirar la Serra amb uns altres ulls*] de Catalina Bernat Sastre, Catalina Colom Socías i Pere Crespí Isern. *pàgina 133*

Característiques morfològiques de la conca del torrent Major. Aplicació a la prevenció del risc d'inundació i crescudes de Joan Rosselló. *pàgina 145*

Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limícoles al municipi de Sóller i problemàtica de les poblacions d'anàtides naturalitzades de Cristina Fiol Paris. *pàgina 155*

Història i patrimoni

Noves aportacions a l'arqueologia de la vall de Sóller i els seus voltants de Jaume Deyà Miró. *pàgina 165*

Els establiments de propietats efectuades pel bisbe i preveres de la diòcesis de Mallorca en el vall de Sóller i Fornalutx. segle XIII de Joan Sastre Moll. *pàgina 181*

La vida quotidiana de Sóller al començament del segle XV, interrogatoris judicials (1404-1405) de Plàcid Pérez. *pàgina 189*

El procés de divisió dels termes municipals de Sóller i Fornalutx: 77 anys de conflictes de Antoni Quetglas i Antoni Reynés Trias. *pàgina 217*

La congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller de Josep A. Morell González. *pàgina 237*

El setmanari republicà *El Pueblo* (1913-1918) de Francesc Lladó i Rotger. *pàgina 261*

Historia del Recreatiu Sóller de Bartomeu J. Celià Sastre. *pàgina 277*

Els porxos del barranc de Biniaraix Antoni Reynés, Gabriel Ordines i Josep Jansà. *pàgina 307*

Presentacions

Carlos Simarro Vicens

*Batle de l'Ajuntament de Sóller
Sóller, juny de 2012*

Un any més, des de l'Ajuntament de Sóller, tenim la satisfacció de presentar-vos el recull de treballs presentats a les VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, que es celebraren el mes de novembre de 2011 i que foren organitzades conjuntament amb el Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES).

En aquest llibre, que teniu a les vostres mans, podreu endinsar-vos en molts aspectes desconeguts de la nostra història, la nostra cultura o el nostre patrimoni; que de segur vos faran gaudir i aprendre a estimar encara més, aquesta Vall nostra tan estimada.

Els treballs aquí presentats ens aporten moltes dades i informació, però, jo em quedaria amb una idea de conjunt, que Sóller, i també Fornalutx, són pobles oberts i emprenedors, que han sabut conservar el seu paisatge i el seu encant natural, alhora que entraven en la modernitat. I, això, segons la meua humil opinió, són trets que hem de mantenir en temps tan difícils com els que ens ha tocat viure.

Amb tot, i per acabar, m'agradaria donar les gràcies a tots els que fan possible aquest important esdeveniment cultural, començant per la regidora de cultura, M^a del Mar Castañer i el seu equip, així com als membres de la Comissió Científica, als qui han presentat els seus treballs i als assistents. Tots ells fan possible que això sigui una realitat ben viva. També agrair la col·laboració de l'Institut d'Estudis Baleàrics, el Grup Serra, la Llibreria Calabruix i l'Estanc de Plaça, pel seu suport econòmic.

Joan Albertí Sastre

*Batle de l'Ajuntament de Fornalutx
Fornalutx, juny de 2012*

Com a batle de Fornalutx, estic especialment content amb el volum que teniu a les vostres mans. Un any més, les Jornades d'Estudis Locals, agermanen els nostres dos municipis i ajuden a enfortir els llaços històrics que ens uneixen.

És una satisfacció per mi, comprovar que a cada nova edició van augmentant els treballs sobre la vila de Fornalutx, que ens ajuda a incrementar el coneixement de la nostra història, paisatge, patrimoni o cultura. Amb tot, crec sincerament, que el conjunt d'articles que es presenten en aquest sisè llibre, suposen una passa més, per conèixer el nostre passat comú i l'espai en què vivim solerics i fornaltuxencs. Un espai, la Serra de Tramuntana, declarat Patrimoni de la Humanitat, que fou possible gràcies a l'estima i respecte que els nostres avantpassats tingueren envers aquesta vall única.

Per acabar, agrair als organitzadors, especialment al Grup de Recerca i Estudis Solerics i la regidoria de cultura de l'Ajuntament de Sóller, la tasca feta. Així com també als participants pels seus magnífics treballs, als assistents i als demés col·laboradors. Sense tots ells això no seria possible. Donar-los l'enhorabona i encoratjar-los per seguir endavant amb la feina.

Ponència

El paisatge de la Serra. Una visió espiral

Joan Mayol - Biòleg

*A la memòria del solleric Dr. Guillem Colom,
de qui vaig tenir la sort de rebre ensenyances.*

Resum

El paisatge és la síntesi local de la natura i la cultura. A l'hora d'interpretar el paisatge de la muntanya mallorquina, pot ser útil una anàlisi amb una escala de detall variable, molt més general per a èpoques allunyades, i amb major detall per als temps recents.

Les primeres voltes d'aquesta perspectiva espiral serien les geològiques i geomorfològiques, que ens expliquen els condicionants físics de la contrada; els orígens marins de les roques de la Serra, les peculiaritats del relleu, la composició química del rocam i els elements microclimàtics determinaran les coordenades per a la vida natural i humana, modeladores del paisatge local. Les roques carbonatades, els relleus generats amb el plegament alpi, la modelació kàrstica, han determinat les estructures de sedimentació a fons de vall, de fragilitat davant l'erosió i els condicionants, en definitiva, per a l'activitat agrària primer i turística avui.

Els esdeveniments mediterranis del Terciari i el Quaternari són cabdals per a interpretar alguns detalls de gran interès en relació a la fauna i la flora muntanyenca: l'aïllament de les Balears és el més complet de la Mediterrània, i ens aspectes biogeogràfics, les illes resulten més similars a illes oceàniques que a illes continentals. L'endemisme biològic (en gran part ubicat a la Serra) és producte d'aquest fragment de la història.

L'entrada en escena dels humans és transcendental. En una primera època, podem elucubrar sobre els canvis que generaren al tapís vegetal i els seus pobladors animals, però a mesura que ens apropam als nostres dies, la informació disponible resulta més detallada. La predació, el foc, la introducció d'espècies han estat condicionants d'un gran pes. Els canvis culturals successius dels diferents i successius pobladors han introduït canvis en el paisatge. Analtzarem, com a exemple paradigmàtic, el cas dels olivars, un agro-ecosistema característic de la Serra, que resulta del més gran interès.

El segle XX es va iniciar amb aprofitaments arcaics (gra, carbó, calç, neu...) i ha acabat amb una crisi agrària i de model de poblament d'un abast inèdit històricament. La Serra juga un paper molt particular en el sistema econòmic del turisme a l'illa, sense que s'hagi aconseguit dissenyar mecanismes de contrapès socioeconòmic entre les distintes contrades de Mallorca.

Introducció: el paisatge, síntesi de natura i cultura

Presentar una ponència a les Jornades d'Estudis Locals de Sóller és un honor immerescut i un repte, ja que la meua trajectòria no inclou dedicació a la recerca a l'àmbit de La Vall per antonomàsia. Per tant, a l'hora de proposar un tema als organitzadors em vaig decantar per un àmbit més ample, i oferir unes reflexions sobre l'evolució temporal de l'aparença de la contrada de la qual Sóller és capital, la Tramuntana o Montanya, com es designava la Serra temps primer. El paisatge és una integració de molts de factors:

la geologia, el relleu, el clima, el tipus de sòls, la vegetació, la fauna, la història, l'etnologia i les activitats humanes actuals (econòmiques i lúdiques), tot això repercuteix en el que podem denominar la fesomia del país, o sigui, el paisatge. I a més, aquests factors també tenen pregones influències mútues, cosa que la perspectiva sollerica permet valorar perfectament: si la geomorfologia de la Vall fos una altra i no tingués el magnífic port natural que l'ha oberta al món tants de segles, ni el comerç, ni l'agricultura, ni l'arquitectura ni la demografia de Sóller serien les que són, ni fins i tot el parlar solleric del català seria com és. Per això, la interpretació del paisatge és tan apassionant: tot un conjunt de fenòmens aparentment inconnexes i heterogenis conflueixen a la realitat que contemplem amb els nostres ulls. Si em permeteu una simplificació més aparent que real, podríem dir que el paisatge és la síntesi entre la natura (tots els factors espontanis que hem esmentat suara) i la cultura (és a dir, l'expressió de l'esperit humà en tota la seva amplitud).

Encara vull destacar una altra característica essencial del paisatge, que ben sovint passem per alt: el que apreciem amb els nostres sentits, lluny de ser el resultat final d'un procés acabat, és l'estadi provisional, efímer, d'una dinàmica oberta. El paisatge canvia, perquè molts dels factors que enumeràvem són inestables, uns cíclics, altres tendencials i molts estocàstics en bona mesura. Probablement hi ha components subconscients en la nostra propensió a veure o creure que el món és estable; paisatge, per molts, és una noció lligada a les obres dels paisatgistes, els pintors que han retratat el món que veien. Qualifiquem panoràmiques estètiques com paisatges de postal, de fotografia. Res de més irreal: en tot cas estam davant de fotogrames d'una pel·lícula inacabable. Certament, la durada de la vida humana ens sembla massa breu per apreciar els grans canvis, però en realitat no és així: quantes vegades evoquem amb nostàlgia els paisatges de la nostra infància; generalment lamentam els canvis, sobre tot quan coincideixen amb la nostra decadència somàtica, a la qual inconscientment els associem. El Món (l'illa, la Serra) és com el riu d'Heràclit, ningú es pot banyar dues vegades en el mateix.

És higiènic qüestionar mites: n'és un la virginitat del paisatge. Molts qualificarien de paisatges verges les vistes que ens ofereixen, per exemple, els gravats del *Die Balearen*, la gran obra de l'Arxiduc. Perspectives on no manquen habitatges, marjades, olivars i altres elements fruits de la feina humana, de l'antropització. Fins i tot hi detectareu figures de moro o atzavares, espècies americanes integrades en el nostre imaginari col·lectiu tradicional, però que ara qualifiquem d'espècies exòtiques invasores, un dels perversos efectes de la globalització. En definitiva, una virginitat qüestionable, o més ben dit, una inqüestionable manca de virginitat.

Per tot això, la visió que voldria aportar amb aquesta ponència és una visió espiral, ja que es tracta d'analitzar els processos que han conformat l'actual estadi físic i biològic de la Serra, i no tenim més alternativa que fer-ho amb una escala variable, a la gran perspectiva que requereixen els processos geològics (les voltes més externes de la nostra espiral), amb un increment progressiu del detall a mesura que ens acostem al present. Botar successivament de la geologia, la biogeografia, l'arqueologia, la història, l'ecologia i la socioeconomia ens exigeix una flexibilitat d'enfocament incompatible amb un rigor estrictament científic. Disculpeu, doncs, algunes generalitzacions i manques de detall en les pàgines que segueixen.

Primera volta, la base física

La intuïció dels poetes de l'escola mallorquina resulta sorprenent. Quan Costa parla d'ones petrificades, o altres autors veuen a la Serra la imatge d'un temporal marí ignoraven que la gènesi de la muntanya mallorquina és, precisament, marina. L'insigne Guillem Colom va esbrinar, amb incomptables hores de microscopi, els components sedimentaris dels estrats calcaris de tota la contrada, des de les restes de diminutes criatures planctòniques (foraminífers i radiolaris) fins els espectaculars ammonits o altres criatures fossilitzades. Tota la Serra està integrada pels sediments en bona part d'origen biològic, dipositats durant

l'era secundària en el mar Thetis, entre les grans plaques continentals eurasiàtica i africana. D. Guillem també era afectat de vel·leïtats artístiques, que no poden mancar en la cultura d'un bon naturalista, i ens deixà dibuixos ben elaborats on destaca precisament l'aspecte de maregassa esvalotada que recorden els relleus muntanyencs. La mar, sempre la mar...

Aquests fenomenals dipòsits sedimentaris marins, comprimits per l'aproximació de les dues plaques continentals, varen ser plegats i encavalcats violentament al Pliocè, en l'orogènia alpina. Un relleu, per tant, geològicament jove, recent, cosa que explica la seva especial vivacitat: penya-segats quasi verticals, cingles vertiginosos, costers empinats i cims prominents. L'erosió, implacable, no ha tengut encara temps per arrodonir formes i suavitzar fondalades. Però justament la constitució sedimentària i calcària del rocam de la Serra determina una de les característiques més senyeres del paisatge mallorquí: aquest tipus de roca, sota determinades circumstàncies, és soluble; la pluja i la neu poden esculpir-la amb resultats singulars: són els camps de lapiàs, els escatjars o els vels-de-monja. No oblidem tampoc les dolines i poljés, cubetes endorrèiques on la dissolució acumula argiles, ben aprofitades per la seva fertilitat. La Coma de Son Torrella n'és un dels més bells exemples.

El caràcter juvenil d'aquest relleu és el fonament d'un dels aspectes dinàmics del paisatge de la Serra. Basta una lleugera irregularitat climàtica per provocar esllavissades i desprendiments espectaculars: un hivern anormalment plujós com va ser el de l'any 2006 va provocar més de cent desmoronaments rocosos, alguns dels quals, com el del Puig de s'Alcadena, han implicat cents de mils de tones, formant noves rossesgueres visibles de molts quilòmetres lluny. Fins i tot l'esquelet mineral del paisatge, el seu component més inert i aparentment més estable està sotmès a canvis visibles a escala humana.

La base geològica i geomorfològica del paisatge es complementa amb la seva circumstància climàtica. La immediatesa del mar i la importància del relleu determinen moviments ascensionals de l'aire, amb les consegüents condensacions i pluges que fan de la Serra la contrada de majors precipitacions dels Països Catalans, per sobre i tot de les valls pirinenques. Una abundor d'aigua que genera una xarxa hidrogràfica important, condicionada un altre pic pel caràcter permeable del substrat. Avencs i coves, torrents fondos i abundància de fonts en són productes evidents, i condicionaran a son torn tant la vegetació natural com els aprofitaments agrícoles, ramaders i econòmics (avui les fonts de la Serra son un recurs d'aprofitament comercial gens menystenible). L'aigua, fins i tot si és poc visible, és un altre condicionant essencial del paisatge de la Serra, i en determina dinàmiques particulars.

Segona volta, el poblament biològic

És evident que el paisatge té dos grans grups de components: els inerts (relleu, rocam, sòls, aigua...) i l'orgànic. La vegetació és la part viva visible del paisatge, però cal no oblidar que la fauna, generalment molt menys conspíqua, determina el tipus, aparença i dinàmica de la vegetació. Per tant, ens interessa entendre el component biològic del paisatge de la Serra.

I n'hem d'esbrinar l'origen. Les espècies presents a la Serra, a les Balears en conjunt, poden agrupar-se en dos grups, les que hi són de forma natural, que els naturalistes denominam autòctones (amb un significat diferent del que utilitzen els agrònoms o els veterinaris, que assimilen a autòctona una nova varietat seleccionada localment d'una espècie domèstica, per tant, introduïda); i les que han arribat per acció humana, voluntària o no, que són les al·lòctones o introduïdes.

Doncs bé, les espècies autòctones podem subdividir-les encara en dos grups: les que tenen la capacitat de creuar la mar (espècies voladores, inclosos els vegetals amb propàguls –llavors o espores que poden viatjar amb el vent-) i les que no la tenen. Lògicament les espècies autòctones que no poden venir del continent pels seus medis són les de major interès: Com i quan arribaren? La resposta és obligada: arribaren per terra quan hi havia terra per arribar. Els biogeògrafs clàssics parlaven de ponts continentals, de

unions pretèrites amb diverses ribes per explicar la presència d'animals i plantes similars als ibèrics o als corso-sards. D. Guillem Colom va pensar i escriure molt en aquest sentit en la seva clàssica *Biogeografia de las Baleares*, però va ser a temps a conèixer i divulgar una explicació alternativa i més simple: durant un període de l'era Terciària denominat Messinià, Gibraltar es va cloure, i els rius que aboquen a la Mediterrània no compensaren l'evaporació, una gran part d'aquella mar es va assecar, i per tant, animals i plantes pogueren colonitzar la superfície seca i arribar al promontori proto-balear. El fet és conegut per grans estrats sedimentaris guixosos i salins descoberts en sondejos sota els fons del Mare Nostrum. Quan l'estret va obrir-se, una catarracta colossal d'aigua oceànica es precipità a la gran depressió mediterrània, i va convertir els colonitzadors del promontori en illencs de debò. Moltes d'aquestes espècies naufragues han tengut temps per evolucionar i han esdevingut els endemismes (altres s'extingiren). El nostre paisatge d'avui, per tant, està condicionat pel tancament i posterior obertura de Gibraltar, cosa que va passar fa uns cinc milions d'anys. Aquell episodi va encetar un procés evolutiu peculiar, pel qual molt diverses espècies varen adquirir el síndrome insular: anomalies a la talla, parsimònia reproductora, adaptació a un ambient amb pocs predadors... Són característiques compartides entre animals tan diferents com el ferreret i el *Myotragus*, espècies la coneixença de la qual tant lligada està a Sóller, a Muleta, concretament.

Tercera volta: l'arribada dels humans

No analitzem les Glaciacions, ni les pujades i baixades dels nivells marins, no per manca d'interès ni d'influència en el paisatge, sinó per la forçada brevetat d'aquesta contribució. Triem per comentar un episodi transcendental: l'ocupació de la Serra per la nostra espècie. Aquesta volta de la nostra espiral ja és molt propera a l'època actual. No parlem ja de milions, ni de cents i tant sols desenes de mils d'anys. Avui, s'imposa el consens per considerar que l'arribada de les persones a les Balears va esdevenir en el curs del tercer mil·lenni abans de Crist. Molt tard, per tant: era l'època d'espendor de l'antic Egipte, quan s'edificava la gran Piràmide... Fins aleshores, aquestes illes estaven despoblades d'humans, i estaven recobertes per un paisatge que no coneixem, però que ben segur era peculiar, modelat per les dents dels endèmics *Myotragus* i els seus companys de l'oblidat naufragi passiu. És ben probable que el paper dels endemismes vegetals en el tapis verd de la Serra fos molt més important del que és avui.

L'arriba de l'home suposa un canvi enorme i rapidíssim per al paisatge illenc. Una ruptura. D'entrada, és un predador molt potent, i el *Myotragus* n'és la víctima. A més, els humans manegen un instrument d'un poder enorme, el foc, l'existència del qual a la vegetació mediterrània és anterior (els llamps n'origen esporàdicament), però l'acció humana en multiplica la freqüència. Per afegitó, no arriben sols: duen bestiar (ovelles, cabres i vaques són presents en els jaciments arqueològics més antics que es coneixen a l'illa), i tecnologia agrícola (ja feia mils d'anys que els europeus conraven, aleshores).

En cosa de segles (un alè, a escala històrica) el paisatge degué patir un dels canvis més intensos que ha conegut la Serra. M'agrada designar aquest episodi com el de la desbalearització, ja que va ser la pèrdua traumàtica de gran part del que era característic i exclusiu de les nostres illes, del que es conserva sols una petita part. Son moltes més les espècies que patiren aquest impacte que les que pogueren adaptar-s'hi encara que n'hi ha alguna de ben emblemàtica, com el Voltor negre. Altres acabaren a la marginalitat relictual, com el ferreret o les sargantanes.

És interessant fer notar que moltes de les extincions o rarefaccions més notables han estat per efecte d'espècies introduïdes: les serps i els mostels per a la fauna, la cabra i altres herbívors per a la flora. La capacitat de proliferar i produir desgavells de les espècies introduïdes s'ha observat amb reiteració; podem evocar aquí l'exemple dels conills a Austràlia, introduïts pels anglesos i que tingueren un impacte ecològic i econòmic descomunal. No tothom sap, però, que això va passar també a Mallorca: aprop del canvi d'Era, els mallorquins demanaren auxili a l'Emperador August per combatre la plaga de conills de assolava l'illa,

contra la qual actuarien les legions romanes. Quins degueren ser els sentiments dels guerrers imperials davant una missió tan poc heroica? Els ecosistemes insulars, més simples que els continentals per la menor diversitat d'espècies, solen mancar de predadors, i per tant, una espècie novella pot expandir-se amb facilitat i ocasionar canvis negatius en les que hi estaven implantades prèviament.

La vegetació: el cas singular de la coberta forestal

Gran part de la fracció sòlida de la superfície del Planeta, fora els pols i els deserts, està coberta pels boscos, i la Serra no n'és excepció. L'evolució temporal dels boscos ha estat simplificada pel que podríem designar com a tòpic de Chateaubriand, autor de la coneguda frase segons la qual els boscos precedeixen les civilitzacions i els deserts les segueixen. D. Guillem Colom la va aplicar al cas mallorquí: *Cuando los primeros pobladores desembarcaron en las islas un gran bosque de encinas y pinares lo cubría todo... ..cual mancha de aceite que se extiende progresivamente desde su punto de origen, el frente agrícola que entonces se inició fue lentamente invadiendo, de manera implacable, aquellos primitivos ambientes isleños*. Aquesta idea d'un procés lineal és una simplificació, i avui comptem amb una font d'informació que era desconeguda fa poques dècades: el pol·len fòssil analitzat als sediments de zones humides, on s'han obtingut mostres que permeten reconstruir la vegetació d'èpoques històriques. Els resultats són espectaculars: la vegetació dominant ha canviat de forma constant, amb canvis de proporció de les espècies en funció del clima i l'acció humana. Els boscos han conegut diversos episodis d'expansió o recessió, i de canvis de composició. Avui, abandonat l'aprofitament de la llenya com a font energètica, els boscos illencs estan en marcada i ràpida expansió.

Aportaré unes dades molt demostratives: el 1748, la Marina Reial, que tenia un monopoli absolut sobre els boscos (matèria primera de la construcció naval), feu un cens detalladíssim de l'arbrat mallorquí i eivissenc (Menorca era en mans angleses, aleshores). Hi havia, a Mallorca, 2,3 milions d'alzines i 4,7 milions de pins. Avui són, respectivament, 16,5 i 17,2. La taca d'oli de D. Guillem s'ha reduït de forma molt considerable!

És molt interessant el debat que s'establí en el XVIII sobre l'estricta i fèrria intervenció estatal sobre els boscos, tant potent que el propietari d'un terreny no n'era dels arbres que hi creixien, reservats sempre en favor de l'Estat. Jovellanos i els seus seguidors propugnaven una política més lliberal, i volien que els boscos fossin, de fet, dels propietaris, ja que sols si n'obtenien profit vetllarien per conservar-los o incrementar-los. La història ha demostrat l'encert de la idea, i com adesiara lleis d'una excessiva rigidesa, com les que reservaven a l'estament militar el control absolut de qualsevol tala, acabaven per donar fruits contradictoris amb els objectius.

Algunes notes de l'evolució faunística

Per insistir en la idea del ritme dels canvis del nostre entorn aportarem una llista simplificada dels mamífers que han poblat la Serra en els darrers segles: cérvols, porcs senglars, daines o pàlens, gatzells i, fins i tot, probablement, llops. Des de l'època romana fins al s. XVIII, en tenim proves tant documentals com dels seus restes ossis. Els herbívors europeus han estat introduïts i exterminats repetidament a l'illa. Sabem que el darrer cérvol mallorquí el va matar un canonge de llinatge Fortuny, a la possessió de Santa Ponça al finals del segle XVIII. El gatzell o gasela degué ser una introducció musulmana, i no n'hi ha notícies posteriors al s. XIV. Quan al llop, sols sabem del cert que va ser introduït pels senyors feudals,

per interès cinegètic, i exterminat pels pagesos o ramaders, pels mals ocasionats, sense que ens consti ni l'època de la introducció ni quin temps va mantenir-se a l'illa. Al s. XX hem tornat tenir daines (n'hi ha hagut guardes a Esporles i Pollença), i ara s'intenta controlar i esvaïr una incipient població d'un carnívor americà, el coató, d'involuntària introducció recent per fuga d'animals mantinguts com a mascotes.

La fauna, poc visible però condicionant del paisatge, per tant, també ha estat sotmesa a canvis constants. En tenim constància, en molts casos, per anotacions cinegètiques. És el cas, per exemple, de les poblacions de rapinyaires; és ben conegut el prestigi dels falcons mallorquins entre els falconers medievals, i pels registres dels "agres" de falcons, podem intuir que aleshores eren més escassos que no ara, ja que sols n'hi havia una vintena a la Serra. En canvi, criava a Mallorca l'astor, una espècie de rapinyaire forestal avui esvaïda. Podria ser, però, que fossin aus escapades dels falconers que s'establiessin als boscos illencs, dels quals hi ha al menys dos registres concrets, un a Puigpunyent i un a Massanella. Aquest, per cert, emparat per una protecció realment extrema: 'Havem entès de cert que en lo olsinar de Massanella del vostre batliu ha I niu d'estor per so vos manam que vistes les presents fassats aquí fer crida públicament que neguna persona de qualsevol condició o stament sia no gos ni dega pendra ni tocar ni traure lo dit niu ni encara entrar en lo dit olsinar d'ací fins tot lo mes de juliol primer vinent sots pena de penjar sens tota mercè'. És el missatge que Olf de Pròixida, Governador de Mallorca, envia el 1371 al batlle de Selva: l'amenaça de ser penjat sense mercè per entrar en un alzinar supera d'un bon tros les més estrictes normatives ecològiques!

Algunes notes de l'evolució faunística

El paisatge està directament condicionant pels denominats "factors limitants" pels ecòlegs: són aquells que, per excés o per defecte, poden col·lapsar els ecosistemes. Als països de clima àrid l'aigua n'és un bon exemple: la seva manca estival determinarà la diàpauza per a moltes espècies i comunitats biològiques, i la seva disponibilitat fa possibles determinats cultius. L'aigua, que condiciona la vegetació i que modela el paisatge, ha estat domesticada i dirigida des de temps molt antics: captada a fonts de mina (els qànats àrabs), conduïda per canaletes, emmagatzemada a aljubs i safareigs, controlada a marjades i torrents empedrats, ... La voluntat de gestionar l'aigua o els seus efectes és un altre modelador del paisatge ben visible a casa nostra!

Hi ha un altre aspecte sovint negligit: l'aigua ha proporcionat energia a les persones. I aquí en tenim un exemple extraordinari. Al Llibre del Repartiment, els molins d'aigua són acuradament consignats i distribuïts entre els conqueridors. Eren els punts on es concentrava, i podia ser fiscalitzada, la principal producció agrícola d'aleshores, el gra, que feia possible la supervivència. Doncs bé, al districte d'Almadrà, l'àrea central de la Serra, se n'enumeren dotze, la qual cosa indica que la producció de cereals a la Serra, en aquells moments, era molt més gran que no ara, tot i que la població humana era molt inferior. És ben segur que moltes zones que avui són vegetació natural eren cultivades en el segle XIII.

L'olivar com a agrosistema dominant a la serra

Si un cultiu caracteritza els paisatges mediterranis és l'olivar; de fet, els biogeògrafs consideren que la regió mediterrània és la delimitada per aquest conreu. A Mallorca, i encara més a la Serra, ha estat el més important dels sistemes productius durant segles, ha proporcionat feina a moltes desenes de generacions de mallorquins i mallorquines (la importància de la ma d'obra femenina a la recol·lecció era bàsica), ha estat la producció econòmica principal per una majoria de possessions i propietats. Podríem dir, sense por a exagerar, que l'olivar ha vertebrat els paisatges i les societats de la muntanya, com d'altres regions mediterrànies. Recordem que l'olivera ha estat l'arbre sagrat dels clàssics, i que ha alimentat i il·luminat

els pobles mediterranis moltes centúries, a més de la importància comercial de l'oli.

És curiós, però, indicar que en el moment de la conquesta catalana, l'olivar era de poca rellevància. Els historiadors creuen que sols n'hi havia un poc a la vessant de migjorn de la Serra, a la banda de Bunyola. De fet, a l'esmentat Llibre del Repartiment no s'esmenten olivars ni tafones. La primera menció històrica és posterior, en ple s. XIV quan es documenta la restauració de la casa de la pressora (sic) a la Vila de Bunyola, on es feia l'oli del delme del Sr. Rei, la biga de la qual s'ha trencat i bona part de la població masculina del poble ha de col·laborar en tragar una gran soca d'alzina per substituir-la i collar-la als quintars de la dita pressora.

Posteriorment, l'expansió del conreu és espectacular, implantat amb el procediment d'empeltar ullastres. L'oli esdevé el principal producte comercial de l'illa, i manté actiu un comerç exportador d'una importància capital. Arriba a ocupar un 12% de la superfície de Mallorca (avui no arriba al 2,5%), i a produir, els anys d'esplet, fins a 14.000 TM d'oli (avui estam sobre les 2.000 TM). ¿Imagineu els canvis de paisatge que s'amaguen sota aquestes xifres? Al s. XVIII, Mallorca era coneguda a França com l'illa dels arbres. Arbres que, ben segur, eren oliveres!

Com sap tothom, els olivars de la Serra estan implantats sobre una formidable estructura, d'una importància paisatgística i conservacionista descomunal: les marjades. Aquest paisatge esglaonat de la Tramuntana mallorquina és dels més desenvolupats del món, i suposa una inversió en feina humana de gran magnitud. Un estudi fet a la UIB ha avaluat els terrenys marjats a la Serra en 16.756 Ha, la qual cosa suposa de l'ordre de 14.000 Km. Per donar una idea del que això representa podem recordar que és més o menys el doble de la longitud de la murada xina, o la distància que ens separa d'Àustràlia. Un cultiu, l'olivar, que ens ha vertebrat el paisatge i que ens l'ha conservat per l'eficàcia dels marges per evitar l'erosió.

La diversitat dels factors paisatgístics

He evocat els casos que, personalment, me semblen més paradigmàtics per demostrar que el paisatge és la resultant d'una combinació d'una gran diversitat de factors, la major part dels quals estan sotmesos a un dinamisme propi. Hi ha molts d'altres components que mereixerien ser analitzats: sitges i forns de calç condicionaren la cobertura i la composició de les masses forestals. L'antic procediment d'adob, els formiguers, suposaven una pressió sobre el sotabosc i les garrigues que avui ja no imaginam. Fins i tot l'enginyeria ha contribuït a modificar el paisatge, i no sempre per mal: les carreteres de'n Parietti o en Llauger es feren amb una sensibilitat exemplar, i han posat els paisatges de muntanya a l'abast, literalment, de milions de persones, com ho ha fet també el tren de Sóller. Via fèrria i carreteres que cal reivindicar com a elements de marcada qualitat paisatgística, a més d'haver fer possible a milions de persones la seva contemplació. Contribueixen a la bellesa i la posen a l'abast. Quasi res, diu el diari!

Per això, algunes simplificacions maniquees poden arribar a fregar el ridícul; fa pocs anys, algú, més ben intencionat que encertat, presentava a un congrés un estudi de "l'impacte paisatgístic" de les cases de neu, les quals, indiscutiblement, són una modificació del medi geològic i morfològic on foren construïdes. Però la qualificació d'impacte és errònia, les cases de neu, com tants altres elements humans, són una part del paisatge, un patrimoni, econòmic quan varen ser construïdes i avui etnològic, històric i, sense cap dubte, estètic.

La clau de volta: la protecció del paisatge de la serra

Després d'aquesta anàlisi sintètica –si m'és permesa l'expressió– arribem al present: una contrada de forta personalitat, de característiques peculiars i que la societat valora positivament. La recent declaració de la Serra com a Patrimoni de la Humanitat n'és una prova incontestable, que es suma als distints instruments de conservació que l'han emparada successivament en el darrer mig segle: la protecció com a paisatge pintoresc de l'any 1972, la declaració de BIC, la Llei d'Espais Naturals de 1991, el Paratge Natural...

Hi ha, però, antecedents més antics, el més notable dels quals fou la iniciativa d'alguns intel·lectuals a principis de segle XX (Miquel dels Sants Oliver i Joan Alcover, entre altres) de promoure la declaració d'un Parc Nacional a Miramar, que havia d'incloure totes les propietats del finat Arxiduc Lluís Salvador. La iniciativa no va trobar cap ressò fins als anys 40, quan un funcionari il·lustre, l'enginyer Ximénez de Embún, va promoure un expedient per a declarar aquells territoris "*Paraje Natural de Interés Nacional*" (el que ara denominem actualment parc natural). L'agressivitat amb que els propietaris reberen la iniciativa, amb la complicitat activa de l'ajuntament de Valldemosa, va enterrar ràpidament la proposta i va causar problemes personals al tècnic, que va haver de donar explicacions i proves d'adhesió al "*Movimiento*" al governador civil. Poc després abandonava l'illa, la bellesa de la qual lloava en una carta a un seu amic precís que apreciava "*la jaula, no los pájaros*".

Ara tenim una normativa relativament avançada, i destrosses com la voladura del Puig Major, pedreres o abocadors agressius i la construcció forasenjada que ha fet malbé tantes localitats mallorquines serien impensables (o no? Convé no badar...). M'atreveisc a dir, però, que patim un perill que no hi ha lleis ni reglaments que puguin resoldre: l'extinció d'una espècie clau en el manteniment i l'evolució del paisatge de la Serra. Els ecòlegs designen com a espècies clau les que tenen una influència en el conjunt funcional de les comunitats biològiques i el seu ambient físic de caràcter determinant. A la Serra, aquesta espècie clau ha estat, des de fa segles, el pagès, que amb l'agricultura i la ramaderia ha condicionat absolutament la dinàmica dels ecosistemes i la gènesi del paisatge que ara estimem. Sense pagesos, el paisatge canviaria de forma ràpida i, en diversos aspectes, negativa. I no els salvarem, els pagesos, declarant-los "espècie protegida". Les possessions esdevenen xalets amb jardins de cents de quarterades, o s'abandonen. L'agricultura a temps parcial o de caràcter recreatiu pot mantenir els minifundis i els porxos, però no el conjunt del sistema. S'albira un canvi pregon, que fa traça de ser negatiu.

La solució sols pot venir d'una política amb majúscules, que es basi en la diversitat d'iniciatives i activitats, i l'estímul de les sinèrgies que en favor de la Serra puguin sorgir de tots els àmbits: els residents, els usuaris, els habitants rurals, el món turístic, els naturalistes, els propietaris... Per això s'han de superar visions maniquees i simplistes, recordar el valor de la diversitat i tenir present que l'objectiu no ha de ser la taxidèrmia d'un paisatge congelat en la seva fase actual o recent, sinó en gestionar-ne la seva dinàmica, en la mesura de les nostres possibilitats.

Pere Montserrat Recoder,¹ un insigne ecòleg que ha dedicat la seva llarga vida a l'estudi dels ecosistemes de muntanya amb els seus sistemes agrícoles i pastorals, ha afirmat que "la muntanya tendeix a conservar les coses del passat i ara ha de contribuir a modernitzar-les sense que es desnaturalitzin". Tot un repte!

1 *La Cultura que hace el paisaje. Escritos de un naturalista sobre nuestros recursos de montaña*. La Fertilidad de la Tierra Eds. 2009.

Societat, art i cultura popular

Luis Crespí Jaume, professor a l'*Instituto-Escuela* de Madrid (1918-1936)

Magdalena Deyà Serra
Miquel Jaume Campaner

Resum

Luis Crespí va formar part d'una nissaga de científics que va començar amb el seu pare Antoni Crespí Mas, farmacèutic a Sóller durant prop de nou anys. La seva formació sota els auspicis de la *Junta de Ampliación de Estudios* li va valer per ser seleccionat com a professor d'Agricultura a l'*Instituto-Escuela* de Madrid, un centre experimental de reforma del segon ensenyament. El professorat d'aquest institut va dur a la pràctica un projecte inspirat en el programa i els mètodes de la *Institución Libre de Enseñanza*. L'ensenyament de l'Agricultura era un element més de l'educació integral de l'alumnat i tenia com objectiu el desenvolupament del judici crític útil per actuar com a ciutadans responsables. El compromís de Luis Crespí amb el projecte educatiu de l'*Instituto-Escuela* i la seva afiliació a *Izquierda Republicana* li van suposar un procés de depuració que es va resoldre el juny de 1940 amb la sanció de *separación definitiva del servicio y baja en el escalafón*.

Introducció

Són incomptables les reformes que ha sofert l'ensenyament secundari dins el sistema educatiu espanyol tradicionalment afectat d'una desmesurada frondositat legislativa. Com que la mania legisladora no du camí d'apaivagar-se, és pertinent recordar una de les experiències més reeixides, si no la que més, de renovació de l'ensenyament secundari. Ens referim a l'assaig pedagògic que va tenir lloc entre els anys 1918 i 1936 a l'*Instituto-Escuela* de Madrid (IEM, d'ara endavant) on es va realitzar un projecte educatiu que no ha perdut vigència. Sobre aquest assaig s'han publicat un parell d'estudis de caire general amb pretensions d'exhaustivitat i diverses monografies entre les quals ens ha cridat l'atenció la de Carmen Masip sobre Luis Crespí Jaume.²

El nostre interès per aquest professor va ser inicialment de caire anecdòtic. Des de fa temps sabem que havia treballat a l'IEM i sospitàvem, pels cognoms, que podia ser mallorquí, però no havíem aconseguit confirmar la seva ascendència. Llegint la biografia d'Alexandre Jaume Rosselló recentment publicada ens assabentàrem de que quan l'any 1931 es va traslladar a Madrid per exercir de diputat a les Corts Cons-

1 PALACIOS BAÑUELOS, Luis. *Instituto-Escuela*. Historia de una renovación pedagógica. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1988; MARTÍNEZ ALFARO, Encarnación. *Un laboratorio pedagógico de la Junta para Ampliación de Estudios. El Instituto-Escuela Sección Retiro de Madrid*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2009.

2 MASIP HIDALGO, Carmen. "Luis Crespí Jaume, científico de la Junta para Ampliación de Estudios y catedrático de Agricultura del Instituto-Escuela". *Arbor*, mayo-junio 2011, núm. 749, p. 501-511.

tituents va retrobar “uns cosins Crespí Jaume amb els quals havien tingut molta relació”.³ Un d'aquests cosins era Luis, professor d'Agricultura a l'IEM, que segurament va ser qui va aconsellar Alexandre Jaume i la seva esposa perquè hi matricuessin la seva filla Isabel que aleshores tenia 14 anys. L'autor de la biografia, Alexandre Font, ens va facilitar més informació i ens va posar en contacte amb Antonio Crespí Jaume, nét de Luis Crespí, que l'any 2007 va fer donació de part de la biblioteca del seu avi al Jardí Botànic de Sóller. Aquest fet, en definitiva, va ser el que ens va motivar a iniciar l'estudi de la vida i obra d'aquest professor i presentar una comunicació a les Jornades d'Estudis Locals.

No és aquest, tanmateix, l'únic interès que ens ha mogut. Implicats professionalment en la problemàtica de l'ensenyament secundari, hem volgut conèixer el context històric en què va tenir lloc l'assaig de l'IEM tot sospitant que els problemes actuals, i en alguns casos també les solucions, són, si fa no fa, els mateixos i de semblant envergadura que els de fa cent anys. Per entendre l'abast de les innovacions organitzatives d'aquest centre i, més específicament, de les metodològiques que Luis Crespí va adoptar en l'ensenyament de les ciències naturals, ens ha semblat pertinent prendre com a referència aquesta caracterització general de l'ensenyament secundari que ha fet un eminent historiador de l'educació: *Al hacer balance de su evolución* —diu Julio Ruiz Berrio— *destacan con meridiana claridad unas cuantas notas comunes. Así, por ejemplo, su posición subordinada, su estrecha relación con el ascenso de la burguesía, su carácter elitista, su dependencia de la evolución económica, la primacía de las letras sobre las ciencias, su deuda histórica con las Escuelas de Gramática y los Colegios de Humanidades, etc. Pero sobre todas estas características de la enseñanza secundaria en España estimo que hay una que las supera a la vez que las representa, y es el valor superior que se ha concedido en todo ese tiempo a la instrucción sobre la formación.*⁴

Antecedents familiars

Una anàlisi de la formació acadèmica rebuda per la família Crespí Jaume confirmaria fil per randa aquestes notes característiques. La mare, Francisca Jaume Nadal (1860-1947), filla petita d'una família burgesa molt pròspera, va estudiar al Col·legi de la Puresa dirigit per la pedagoga i religiosa Gaietana Alberta Giménez (1837-1922) amb qui la família mantenia forts lligams d'amistat.⁵ El pare, Antoni Crespí Mas (1851-1929), va estudiar a l'Institut General i Tècnic de Palma on va destacar pel seu rendiment escolar en matemàtiques i en les llengües castellana, llatina i francesa. Els seus interessos, però, es van dirigir preferentment cap a les ciències naturals, potser influït pel professor Francesc Barceló i Combis (1821-1889). Després d'estudiar Farmàcia a la Universitat de Barcelona i d'obtenir el títol el 28 de juliol de 1870, quan només tenia vint anys, es va establir a Sóller per regentar una apotecaria al carrer de Sant Bartomeu núm. 17, a l'antiga posada de Can Lleig, a un edifici que actualment forma part de la impremta Marquès.⁶ De bon començament, va emprendre l'estudi de la vegetació de Sóller estimulat per Francesc Barceló i Combis com reconeixia aquest mateix: *El joven farmacéutico Don Antonio Crespí, natural de Palma, habiendo permanecido en Sóller desde 1870 á 1879, se dedicó por mi consejo al estudio de la vegetación de aquel ameno valle y de los elevados montes que lo circuyen, logrando, además de formar un buen herbario, descubrir algunas especies que se habían ocultado a las pesquisas de todos los que anteriormente habíamos explorado aquella pintoresca región.*⁷ No tenim notícies de l'herbari que s'esmenta però sí de la descobert

3 FONT JAUME, Alexandre. *Alexandre Jaume Rosselló* (1879-1937). Palma: Leonard Muntaner, 2011, p. 80.

4 RUIZ BERRIO, Julio. “Instrucción versus formación, una constante de la enseñanza secundaria en España”. *Revista Española de Educación Comparada*, 2001, núm. 7, p. 77.

5 FONT [3], p. 32.

6 En la nomenclatura de l'època era la casa núm. 53 de l'illa 18, on Antoni Crespí vivia amb la seva germana Maria, dos anys més jove que ell. Agraïm a Magdalena Vicens Fornés, conservadora del Jardí Botànic, aquesta i altres informacions extretes de l'Arxiu Municipal de Sóller, signatures 2779, 2800, 2802, 2808, 2811, 2813, 2816 i 2817.

7 BARCELÓ Y COMBIS, Francisco. *Flora de las Islas Baleares*. Palma: Establecimiento tipográfico de Pedro José Gelabert, 1879-1881, p. XL.

ta d'alguna varietat d'espècie vegetal desconeguda fins aleshores. Efectivament, els dies 16 i 17 de juny de 1877, en una excursió al Puig Major de Son Torrella on feia de guia al botànic maonès Juan Joaquín Rodríguez Femenias (1839-1905), va descobrir un endemisme d'una planta rubiàcia que Rodríguez va proposar que es digués *Galium crespianum*⁸, iniciativa que Barceló i Combis va subscriure.⁹

Antoni Crespí era una persona molt dinàmica i, veient que a Sóller hi havia més farmàcies que les necessàries, l'any 1879 va clausurar la seva i es va traslladar a Madrid per estudiar ciències naturals a la Universitat Central. Una vegada llicenciat, es va casar l'any 1885 i va començar a preparar oposicions a càtedra d'institut. L'any 1891 va obtenir la càtedra d'Agricultura de l'Institut de Pontevedra on va treballar fins a la seva jubilació l'any 1921. Antoni Crespí i Francesca Jaume van tenir catorze fills a qui van inculcar l'afició a l'estudi i l'amor a la natura. Dos d'ells es van dedicar a l'alta investigació científica i a l'ensenyament: Miguel (1893-1969) catedràtic de Química a la Universitat Central de Madrid, i Luis (1889-1963), catedràtic d'Agricultura a l'IEM i col·laborador assidu en els laboratoris del *Museo Nacional de Ciencias Naturales* (MNCN).

Anys de formació

Tot i que Luis Crespí Jaume havia nascut a Madrid, el dia 16 de maig de 1889, la seva formació inicial va tenir lloc a Pontevedra on la família s'havia traslladat quan Luis tenia dos anys. No hem aconseguit esbrinar quin tipus d'ensenyament primari va rebre però és raonable suposar que no devia ser molt diferent del que es donava a la majoria d'escoles espanyoles de finals del segle XIX. Si en alguna cosa es diferenciava l'escola elemental a Galícia era per la penúria de les seves instal·lacions, l'elevada taxa d'absentisme i la radical separació entre la cultura i el llenguatge escolar, per una banda, i el llenguatge i la cultura del poble, per l'altra.¹⁰

Ja de ben jove, a la mateixa escola primària, Luis va poder sentir-se atret per l'Agricultura, ja que aquesta era una de les matèries que integraven el pla d'estudis. Efectivament, la llei d'instrucció pública vigent, la llei Moyano de 1857, ordenava que a totes les escoles s'havien d'impartir unes *breves nociones de Agricultura, Industria y Comercio* i afegia, amb molt bon criteri, que aquest ensenyament s'havia de fer *según las localidades*, és a dir, adaptant els continguts a les característiques socioeconòmiques de la població on estava ubicada l'escola. L'esperit de la llei exigia que aquest ensenyament fos pràctic i intuïtiu però, pel que es pot deduir dels manuals que s'empraven i de la manca de locals o terrenys agrícoles per fer les pràctiques, de fet es reduïa a l'aprenentatge superficial d'algunes nocions teòriques. Vegeu, a tall d'exemple, el qüestionari que figurava en la primera lliçó del grau elemental d'un llibre de text d'amplíssima difusió: 1. *Qué es la agricultura?* 2. *Cuáles son los componentes de la tierra cultivada?* 3. *Qué componente de la tierra es el que se consume? Por qué? Cómo lo reponen en el terreno?* 4. *Cómo se llama la parte superior de los terrenos? Por qué la llaman laborable? Nombre de la capa inferior a la laborable.*¹¹

La llei Moyano també destinava un lloc a l'Agricultura dins l'ensenyament secundari encara que l'assignatura d'Agricultura només era obligatòria per als alumnes que optaven pels estudis aplicats que conduïen al títol de perit agrícola. La reforma que va impulsar el Conde de Romanones, en canvi, la feia obligatòria, amb el nom *Agricultura y Técnica agrícola*, per a tots els estudiants de batxillerat,¹² disposició que va respectar la tímida modificació del pla d'estudis feta per iniciativa del ministre Gabino Bugallal. Per tant, Luis Crespí, estudiant de batxillerat a l'institut de Pontevedra entre 1899 i 1906, va cursar

8 RODRÍGUEZ, Juan Joaquín. "Excursión botánica al Puig de Torrella (Mallorca)". *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*. Tomo VIII, 1879, p. 56.

9 BARCELÓ [7], 220.

10 COSTA RICO, Anton. "Instituciones para la formación de los maestros gallegos en los finales del siglo XIX". *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, 1983, núm. 2, p. 192-193.

11 PORCEL RIERA, Miguel. *Agricultura, Industria y Comercio. Grado elemental. Libro del alumno*. 14ª ed. Palma: Tipografía Porcel, 1932, p. 2.

l'assignatura aleshores dita *Agricultura y Técnica agrícola industrial* que impartia el seu pare. Aquesta matèria, que també figurava en el pla d'estudis de Magisteri, li va ser convalidada per obtenir el títol de mestre que li va sortir molt barat perquè un decret de 24 de setembre de 1903 concedia que *a los que tengan aprobadas todas las asignaturas y ejercicios del Bachillerato, podrá conferírsele el título de Maestro elemental, una vez que aprueben las asignaturas de Pedagogía y practiquen en la Escuela agregada a la Normal o Instituto, durante el tiempo que considere suficiente el Maestro regente de la misma.*

L'any 1906 Luis Crespí va començar els estudis universitaris a la facultat de *Ciencias exactas, físicas y naturales* de la Universitat de Santiago de Compostela i els va continuar a la Universitat Central de Madrid. Aquesta universitat era l'única d'Espanya on es podien cursar totes les seccions de totes les facultats i tenia en exclusiva la potestat d'expedir el títol de doctor. Amb tot, la Universitat de Madrid tenia els mateixos defectes que les altres universitats espanyoles, uns defectes que van denunciar Rafael Altamira, Miguel de Unamuno, Joaquín Costa, Giner de los Ríos i altres intel·lectuals regeneracionistes de principis del segle XX. Per fer-nos una idea de l'estat deplorable en què es trobava la investigació i la docència universitàries, vegeu el diagnòstic que en feia Macías Picavea:

*¿Como se hace la ciencia? ¡Misterio inasequible! Ni siquiera interesa en nuestras cátedras facultativas. Se toma hecha, en los libros; para mayor comodidad, traducidos: educación libresca que dice Unamuno. Supongamos por un momento que se perdían y se borraban, de sobre la faz de la tierra, todos los libros que tratan de la historia del Egipto, de la bioquímica de las infecciones, de la termodinámica de los fluidos... ¿cómo nos compondríamos los españoles para saber de todas esas cosas? Para los trabajadores científicos de Alemania, Francia o Inglaterra no habría dificultad; pondrían manos a la obra y pronto reharían el conocimiento íntegro... Pero ¿y los españoles?, repito, ¿Qué haríamos para restaurar los nombres y sucesos de la tercera dinastía faraónica, por ejemplo, reperseguir la evolución e influjo de los patógenos y sus toxinas al través de los tejidos, y reponer al estado de experimentación efectiva los altos problemas de las energías elementales físicas? La respuesta es obvia, aunque triste: nada haríamos, porque nada sabemos hacer. ¡Eso no se enseña en España!*¹⁴

Els qui criticaven en termes semblants l'educació nacional coincidien en pensar que aquesta situació lamentable només es podia solventar de dues maneres: convidant a professors estrangers perquè vinguessin a Espanya a formar el personal docent, o enviant els professors, mestres o alumnes espanyols a l'estranger perquè coneguessin i adoptessin els mètodes de treball de les institucions més prestigioses en el camp científic o pedagògic. Ambdues solucions serien les que adoptaria la *Junta para ampliación de estudios e investigaciones científicas* (JAE) creada per real decret de dia 11 de gener de 1907. Havia nascut així un organisme destinat a dissenyar i realitzar un pla complet de modernització de la ciència i de l'ensenyament en tots els seus nivells.¹⁵

12 Real decreto, 17 agosto 1901.

13 Real decreto, 6 septiembre 1903.

14 Citat a RUIZ BERRIO, Julio. "Aportaciones de la Junta para Ampliación de Estudios a la renovación de la enseñanza superior en España". A: Cien años de educación en España, Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2001, p. 432-433.

15 RUIZ BERRIO, Julio. "La Junta de Ampliación de Estudios, una agencia de modernización pedagógica en España." *Revista de Educación*, número extraordinario, 2000, p. 229-248.

Aprent d'investigador

Entre les institucions que la JAE va crear, patrocinar o gestionar ens interessaven especialment dues: l'*Instituto Nacional de Ciencias* on Luis Crespí es va formar com a científic, i l'*SIEM* on va exercir com a professor d'Història Natural i d'Agricultura.

L'*Instituto Nacional de Ciencias*, ubicat al *Palacio de la Industria y Bellas Artes* de Madrid, integrava, per decret de dia 27 de maig de 1910, diversos laboratoris i establiments que ja existien, com el *Jardín Botánico* i el MNCN. Una de les seves funcions era la coordinació dels treballs de recerca i l'organització de cursos d'ampliació per a tot tipus d'estudiants i professionals: alumnes de batxillerat o universitaris, llicenciats, enginyers, etc. Sota el seu patrocini Luis Crespí va realitzar pràctiques com a becari als laboratoris de Geologia (1914-15),¹⁶ al departament de Zoologia (1915-16)¹⁷ i al laboratori de Botànica (1916-17).¹⁸

Quant als cursos d'ampliació, Crespí va assistir al que Albert M. Leclerc du Sablon va impartir a Madrid entre el gener i març de 1917 sobre Fisiologia Vegetal aplicada a l'agricultura.¹⁹ El professor francès va dividir el curs en dues seccions: una de treballs de laboratori per a un grup molt reduït d'alumnes, entre els quals hi havia Crespí, i una altra que consistia en conferències de divulgació destinades a un públic més nombrós. Per a la realització de les pràctiques es va muntar provisionalment un laboratori a un local de la Residencia de Estudiantes seguint les instruccions del professor Leclerc.²⁰ Per donar continuïtat a aquest laboratori la JAE va pensionar a dos assistents al curs, Luis Crespí Jaume i Juan Cuesta Urcelay, per anar a la Universitat de Toulouse a ampliar els seus coneixements botànics.²¹ El laboratori de Fisiologia vegetal es va instal·lar definitivament al *Jardín Botánico* de Madrid arran del curs que va donar el professor Lewis Knudson (1884-1958), director del Laboratorio de Fisiología vegetal de la Universitat Cornell (Ithaca, New York, Estats Units), entre el 15 de març i el 10 de maig de 1920. La JAE havia encarregat a Luis Crespí que muntés el laboratori i que adquirís el material necessari per fer el curs.²²

La formació com a investigador no se va acabar amb la primera joventut de Crespí sinó que, ja instal·lat com a catedràtic d'institut, va compaginar la recerca i la docència. L'any 1924 va obtenir una beca de la JAE per residir durant un any a Portugal amb el propòsit d'estudiar els líquens amb el professor Gonzalo Sampaio de la Universitat d'Oporto,²³ que anys després participaria juntament amb el prestigiós director de l'Institut de Botànica Aplicada de Leningrado, Nicolaj Ivanovi Vavilov, i altres naturalistes espanyols, a l'expedició naturalista i etnològica per terres de Galícia que Luis Crespí va dirigir per encàrrec de la JAE.²⁴

16 Va realitzar aquestes pràctiques de Geologia sota la direcció d'Eduardo Hernández-Pacheco, director del laboratori, amb la col·laboració d'alguns ajudants entre els quals hi havia el geòleg mallorquí Bartomeu Darder i Pericàs. Veg. JAE. *Memoria correspondiente a los años 1914 y 1915*, p. 206 i seq.

17 Laboratori dirigit per Ignacio Bolívar Urrutia, catedràtic d'Entomologia a la Universitat Central, i director del MNCN des de 1901. Va ser un dels principals divulgadors espanyols de la teoria de l'evolució. A la mort de Ramón y Cajal (1934) el va substituir en la direcció de la JAE.

18 Les pràctiques, sota la direcció de Romualdo González Fragoso, eren sobre patologia vegetal causada per fongs paràsits. Veg. JAE. *Memoria correspondiente a los años 1916 y 1917*, p. 152-153. Crespí va col·laborar amb aquest professor fent els dibuixos que apareixen en alguns articles publicats al *Boletín de la Sociedad Española de Historia Natural*.

19 JAE. *Memoria correspondiente a los años 1916 y 1917*, p. 192.

20 Els treballs de laboratori es centraven en el problema de la permeabilitat de les membranes.

21 La Memòria de la JAE, p. 42-43, diu de Crespí: *Empezó la pensión el 15 de octubre de 1917, fecha en que llegó a Toulouse. Asistió, íntegro, a los cursos y trabajos prácticos de Fisiología vegetal y de Patología agrícola, dirigidos, respectivamente, por los profesores Leclerc du Sablon y Prunet. Bajo la dirección del primero de ellos hizo experiencias sobre la evolución de los hidratos de carbono, contenidos en las semillas de las leguminosas, durante la germinación, trabajo que se continuó en el laboratorio de Fisiología vegetal, creado por la Junta en Madrid.*

22 El curs va tenir un gran èxit d'assistència i es va haver de restringir el nombre de places, per la qual cosa es va repetir l'any següent, entre el 18 d'abril i el 5 de juny. Veg. la crònica a JAE. *Memoria correspondiente a los años 1920 y 1921*, p. 164-171. Per altra banda, Luis Crespí va traduir de l'anglès un article de Knudson, "La germinación no simbiótica de las semillas de Orquídeas", que es va publicar al *Boletín de la Sociedad Española de Historia Natural*, tom XXI, 1921, p. 250-260.

23 JAE. *Memòria correspondiente a los cursos 1924-5 y 1925-6*, p. 32. En aquesta Memòria no figura l'estada de Crespí a França i Bèlgica *para conocer el funcionamiento de la enseñanza agrícola en los principales establecimientos docentes* com estipulava la real orde de dia 4 de novembre de 1924 (*Gaceta de Madrid*, 11 novembre 1924, p. 692). Consta, en canvi, que el 13 de juny de 1925, estant a Portugal, va suspendre la pensió a causa d'una desgràcia familiar.

24 JAE. *Memoria correspondiente a los cursos 1926-7 y 1927-8*, p. 274; Veg. també MASIP [2], p. 503.

La vàlua i laboriositat de Crespí com a investigador va ocasionar que fos designat director del laboratori d'Ecologia del MNCN, elegit president de la *Sociedad Española de Historia Natural* i que en diverses ocasions se'l proposés per dirigir el *Jardín Botánico*, el MNCN i el *Museo Antropológico*.²⁵

Instituto-Escuela de segunda enseñanza

La carrera docent de Crespí va començar l'any 1916 quan tenia 26 anys i va guanyar per oposició la càtedra d'*Agricultura y Técnica Agrícola de l'Instituto General y Técnico* de Lugo. En aquest centre, però, només hi va treballar sis mesos ja que de gener a març de 1917 va estar a Madrid per assistir al curs de Leclerc du Sablon i d'octubre de 1917 a juny de 1918 va estudiar a Toulouse pensionat per la JAE. En tornar de França, el dia 18 de juliol de 1918 va rebre el nomenament de *catedrático encargado de las enseñanzas de elementos de Historia Natural a l'Instituto-Escuela de segunda enseñanza* que s'acabava de crear. Era un centre oficial dissenyat com un assaig pedagògic per experimentar nous mètodes des d'educació, un nou pla d'estudis i un sistema original de formació del professorat de l'ensenyament secundari amb la intenció d'aplicar-lo posteriorment d'una manera generalitzada, si l'experiment reeixia, a tots els centres de batxillerat. Per primera vegada a Espanya una reforma educativa s'emprenia d'aquesta manera i no, com era costum, a base de decrets o disposicions legals amb la *presuntuosa idea de que un golpe de Gaceta pueda transformar súbitamente la realidad nacional*.²⁶

El Ministeri d'Instrucció Pública, presidit per Santiago Alba, va encarregar la inspecció i direcció d'aquest assaig pedagògic a la JAE que va iniciar la comesa seleccionant amb molta cura mestres i professors *que teniendo una competencia científica probada coinciden en su orientación pedagógica con los principios que informan el proyecto del Instituto Escuela*.²⁷ Per a la Secció preparatòria, formada per alumnes de vuit a deu anys, es van triar sis mestres, totes dones, que tenien el títol de mestra superior i una certa experiència docent amb grups d'infants educats a la *Residencia de Estudiantes* sota la direcció de Maria de Maeztu. Quant a la Secció secundària, constituïda per alumnes d'onze a disset anys, els professors es van elegir entre catedràtics d'institut prèvia consulta als centres científics de la JAE i tenint com a criteri la quantitat i qualitat de publicacions científiques o pedagògiques, el coneixement d'idiomes, els treballs realitzats a laboratoris i l'experiència docent.

Els mèrits de cada un d'ells es van publicar a la *Gaceta de Madrid* i per això podem conèixer amb exactitud quins eren aleshores els de Crespí:

D. Luis Crespí y Jaume, Licenciado en Ciencias Naturales, fue *Ayudante del Laboratorio de Geología del Museo Nacional de Ciencias Naturales*, donde se ocupó, bajo la dirección del Profesor señor Pacheco, en el estudio de los terrenos geológicos de la Península en relación con la Agricultura, trabajo de gran importancia que aún no está terminado. Asistió a prácticas de análisis de tierras en los laboratorios del Museo bajo la dirección del Sr. Piá (sic).²⁸ Asistió al curso de Fisiología vegetal del Profesor Leclerc du Sablon, en Madrid. Ha sido después pensionado en Toulouse para continuar estudios de la misma naturaleza

25 Informació extreta de l'expedient de depuració de Luis Crespí Jaume, a AGA - *Archivo General de la Administración*, ref. 32/16.747: *En septiembre de 1936 se me rogó encarecidamente que aceptara la Dirección del Museo Nacional de Ciencias Naturales y me negué, no obstante lo delicado que para mí era el negarme. En la primavera siguiente se me ofrecieron con igual insistencia que aceptara la Dirección del Jardín Botánico y la del Museo Arqueológico, sin conseguirlo.*

26 Real decreto, 10 de Mayo de 1918.

27 Aquest aspecte, recollit a la *Gaceta de Madrid*, 20 juliol 1918, p. 190, era tan important que un article del reglament preveia la separació dels professors que no s'identifiquessin amb la línia pedagògica de l'ITEM: Art. 9. *Cuando la Junta considere que alguno de los catedráticos que presten servicios en la Escuela no se identifica con los métodos de ésta, o que su cooperación en ella es, por cualquier motivo, poco eficaz o innecesaria, lo comunicará al Ministerio, a fin de que sea reintegrado al Centro de donde proceda.*

28 Error d'impremta ja que les pràctiques vans ser dirigides per Santiago Piña de Rubies.

en la Universidad bajo la dirección del Profesor Leclerc. En el Laboratorio de Micología del Sr. González Frago ha estudiado hongos parásitos y hecho dibujos para las publicaciones del referido botánico.

Es autor de una Memoria publicada por la *Real Sociedad Española de la Historia Natural* (Mayo 1915) con el título *Las anomalías florales del maíz y los trabajos de Blaringhen*.²⁹

El nomenament de Crespi, donat que el batxillerat s'incorporaria gradualment, a ritme de grau per curs escolar, especificava que s'havia d'encarregar de l'ensenyament de les Ciències naturals en el sentit més ampli del terme, és a dir, englobant no només la Biologia i la Geologia sinó també la Física i la Química. Amb el temps, però, només impartiria l'assignatura d'Agricultura, ja que el curs 1919-20 van ser nomenats professors de Geologia i Geografia física (Juan Dantín Cereceda) i de Física i Química (Josep Estalella Graells) i, en cursos posteriors, Miguel A. Catalán Sañudo i Andrés León Maroto (de Física i Química), Antonio Marin Sáenz de Viguera (de Biologia) i Federico Gómez Llueca (de Geologia).

L'ensenyament de les Ciències naturals

Tot el professorat compartia uns mateixos objectius i una mateixa línia metodològica que venia establerta en el decret de creació i en el reglament de l'IEM i que, en línies generals, coincidia amb el plantejament de la *Institución Libre de Enseñanza*.³⁰ La finalitat última d'aquesta institució era la transformació radical del sistema educatiu espanyol invertint la tendència a prioritzar la instrucció per damunt l'educació. Des d'aquesta perspectiva innovadora es postulava que l'educació havia de ser integral, és a dir, havia d'abastar tots els aspectes de la formació de la personalitat atenent la seva dimensió física, intel·lectual, moral, sentimental, social, estètica, etc... L'educació, a més, havia de ser progressiva, és a saber, no havia d'existir solució de continuïtat entre l'ensenyament primari, secundari i superior que haurien de compartir un mateix esperit i semblants procediments metodològics. Per aconseguir aquesta continuïtat es proposava el sistema cíclic d'ensenyament que Miquel Porcel, un dels millors coneedors del sistema, descrivia amb els següents termes:

‘El programa de cada asignatura deber ser de estructura tal que en cada grupo, curso o sección presente toda la asignatura... Debe dicho programa ser el mismo para todas las secciones, no debiendo variar más que en los pormenores, los cuales serán más numerosos en las secciones superiores que en las menos adelantadas, empezando siempre en aquellas por repasar y afirmar el núcleo o idea-germen enseñada en las primeras lecciones... Precizando la definición, diremos que la Enseñanza Cíclica consiste en: Recorrer en determinado período de tiempo el círculo de una asignatura o todo cognoscible de uno o varios ramos de conocimientos; volver a recorrerlo en otro período de tiempo, ampliando y profundizando y continuar así en períodos sucesivos afirmando, ensanchando, profundizando y detallando lo comprendido en el primer círculo’.³¹

²⁹ *Gaceta de Madrid*, 20 juliol 1918, p. 191. Sembla que va ser Ignacio Bolívar, director del MNCN i vocal de la JAE, qui va proposar Luis Crespi com a professor de Ciències naturals, segons es diu a GURRIARAN RODRÍGUEZ, Ricardo. *Ciencia e conciencia na universidad de Santiago (1900-1940): do influxo institucionalista e a JAE a depuración do profesorado*. Universidade de Santiago de Compostela, *Servizio de Publicacións e Intercambio Científico*, 2006, p. 154: *A proposta de Crespi para ser profesor do Instituto Escuela de Madrid veu de Ignacio Bolívar, quen o colocaria en primeiro lugar dos candidatos (acta de 5 de xullo de 1918, tomo III, LS, JAE)*.

³⁰ Sobre aquesta institució veg. MOLERO PINTADO, Antonio. *La Institución Libre de Enseñanza. Un proyecto de reforma pedagógica*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2000.

³¹ PORCEL RIERA, Miguel. “La enseñanza Cíclica” (I). *El Magisterio Balear*, 21 junio 1902, p. 241.

Un exemple cabdal de l'aplicació d'aquest sistema el trobem a l'obra de Miguel Catalán i Andrés León *Exposición de la enseñanza cíclica de la Física y de la Química* elaborat a partir de l'experiència docent d'aquests professors a l'IEM.³² Malauradament Luis Crespí i els altres professors de Ciències naturals no van seguir el seu exemple i ens han privat així de conèixer amb detall el temps dedicat a l'exposició dels continguts i a les pràctiques de laboratori que es feien a cada nivell.³³ De tota manera, els informes publicats per la JAE a les memòries anuals i al llibre *Un ensayo pedagógico*,³⁴ juntament amb els quaderns de classe que es conserven supleixen parcialment aquesta mancança.³⁵

L'ensenyament de les ciències naturals ocupava un lloc d'honor en el pla d'estudis de l'IEM. A cada un dels tres graus de la Secció preparatòria se li dedicaven dues hores setmanals, mentre en la majoria d'escoles espanyoles les *Nociones de Ciencias físicas, químicas y naturales* tenien una presència merament anecdòtica o simplement no s'impartien.³⁶ Segons el pla vigent de Batxillerat, el pla Bugallal, hi havia tres hores de *Fisiología e Higiene* a cinquè curs, i cinc hores de *Historia Natural* i tres d'*Agricultura y Técnica agrícola e industrial* a sisè, és a dir que, en total, se dedicaven onze hores lectives setmanals a les ciències naturals. A l'IEM, en canvi, el nombre d'hores era de dinou per als qui havien triat l'opció de lletres i vint-i-vuit per als qui feien el batxillerat de ciències. Però, és que, a més, per a tots els cursos es reservaven cinc hores setmanals per a treballs pràctics o de laboratori i tres hores per a visites i excursions, activitats que, encara que no exclusivament, estaven relacionades amb l'aprenentatge de les ciències.³⁷ Tanmateix, però, el més interessant no és la quantitat d'hores sinó la qualitat i la novetat de l'enfocament en què s'emprenia l'estudi de les ciències naturals. El cas de l'ensenyament de l'Agricultura per part del professor Luis Crespí és paradigmàtic i ens servirà per explicar en què consistia l'originalitat d'aquest enfocament.

L'ensenyament de l'Agricultura a l'IEM

Fins al curs 1924-25 l'assignatura d'Agricultura es donava al quart grau de Batxillerat amb alumnes que tenien entre catorze i quinze anys, però a partir d'aquest curs, a petició de Luis Crespí, va passar a impartir-se a cinquè amb el mateix nombre d'hores: tres setmanals distribuïdes en dues classes d'hora i mitja cada una. Els alumnes, si no provenien d'altres centres, tenien ja uns coneixements bàsics de la matèria, com exigia el pla cíclic d'ensenyament. En efecte, des de la Secció preparatòria estudiaven cada any ciències naturals i es fixaven especialment en les aplicacions pràctiques de la Biologia i de la Geologia. Vegeu, com exemple, aquest fragment de l'informe de la mestra Marta Cejudo sobre un grup de tercer grau de la Secció preparatòria:

En la Botánica, siempre que puedo empleo el método intuitivo, utilizando láminas tan sólo en el caso de no poder presentar el objeto mismo que se estudia. Con varias plantas

32 L'obra, que consta de tres llibres il·lustrats amb dibuixos d'alumnes de l'IEM, va ser publicada per iniciativa de la JAE.

33 Aquesta no publicació va ser valorada per un amic meu com a prova d'integritat moral declarant que *profesionalmente siempre he tenido de él las mejores referencias, hasta el extremo de que siendo Catedrático no ha tenido libro de texto propio, no obstante haber sido solicitado de él su publicación, renunciando de ese modo a los beneficios que podrían proporcionarle su implantación en la Cátedra que desempeñaba o en las de otros de sus compañeros que hubiesen solitado* (AGA [25]).

34 JUNTA PARA AMPLIACIÓN DE ESTUDIOS E INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS. *Un ensayo pedagógico: el instituto-escuela de segunda enseñanza de Madrid (organización, métodos, resultados)*. Madrid: 1925.

35 Els quaderns de classe dels alumnes són una font molt valuosa per conèixer com es realitzava realment l'ensenyament. De l'IEM se'n conserven prop de dos-cents que en part han estat analitzats per MARTÍNEZ ALFARO [1], MASIP [2] i COLOTTA, P. "Escribir y aprender. La escritura de cuadernos de trabajo en el Instituto-Escuela (1932-1935)". A: CASTILLO, Antonio et al. *Mis primeros pasos. Alfabetización, escuela y usos cotidianos de la escritura (siglos XIX y XX)*. Gijón: Trea, 2008, p. 244-257.

36 Veg. BERNAL MARTÍNEZ, José Mariano - LÓPEZ MARTÍNEZ, Damián. "La Junta para Ampliación de Estudios (JAE) y la enseñanza de la ciencia para todos en España". *Revista de Educación*, núm. extraordinario 2007, p. 219.

37 El pla d'estudis de l'IEM, d'acord amb el seu caràcter d'assaig, va sofrir lleugeres modificacions que s'expliquen detalladament al cap. 5 del llibre de MARTÍNEZ ALFARO [1], p. 84-108.

delante, les doy idea de lo que son, sus partes y funciones que realizan. Al hablarles de la germinación examinan algunas semillas, y algunas de ellas las hago germinar en clase para que todos los días aprecien el proceso de la misma. Hacemos poco de la parte descriptiva, hablando tan sólo de aquellas plantas de gran utilidad, como trigo, cebada, vid, etc., aprovechándome de esto para hacer una ligera historia de la fabricación del pan, cerveza, vino, etc. Para darles una idea de las plantas inferiores les enseño las más corrientes, para deducir de su estudio los caracteres fundamentales de los grupos a que pertenecen. Salimos varias veces al campo en busca de plantas, de las que los niños clasifican las flores, hojas, etc'.³⁸

La finalitat de l'ensenyament de l'Agricultura a l'IEM no era donar una formació professional especialitzada sinó una "cultura agrícola" com un element més de la cultura general. *El objeto propuesto en esta enseñanza* –escribia Crespi– *no es distinto del que se pretendería en cuantos centros tal disciplina no trata de hacer obreros agrícolas, ni de formar técnicos, ni siquiera de aconsejar a profesionales.*³⁹ Es tractava de seguir les pautes generals establertes al reglament de l'IEM que subordinava la instrucció a la formació integral de les persones. A l'article setè, efectivament, es deia que totes les matèries d'estudi havien de proposar-se la consecució d'aquests dos fins primordials: *Primero. Desarrollar mediante un adecuado ejercicio las facultades mentales de los niños, su poder de observación y comprensión, su firmeza de juicio, su originalidad; su pluralidad de interés, sus aptitudes para la acción, etc. Segundo. Hacerles adquirir la suma de conocimientos que sea a un tiempo contenido de cultura general adecuada a las respectivas edades y preparación para los estudios superiores.*⁴⁰

Segons aquesta finalitat el nucli generatiu de la programació de l'assignatura que va dissenyar Luis Crespi era determinar en quin sentit la cultura agrícola podria contribuir a la cultura general i, en definitiva, a l'educació integral de l'alumnat adolescent. Per resoldre aquesta qüestió no podia inspirar-se en el que es feia als altres instituts on es donava un ensenyament de les ciències excessivament instructiu, purament propedèutic per als estudis superiors i estructurat de forma compartimentada seguint el model de les disciplines universitàries.⁴¹ La proposta de Crespi era trencar aquesta compartimentació i incloure al costat dels fonaments científics de l'agricultura els aspectes socials, polítics i econòmics d'aquesta activitat que qualificava com *industria mayor que el hombre ha creado porque satisface las más imperiosas necesidades de la vida, y que forzosamente necesita perfeccionarse para cubrir las exigencias que crean los incrementos de la población humana.* Tan important com la introducció d'aquesta perspectiva interdisciplinària era la inclusió de la dimensió moral i cívica que impregna el programa de l'assignatura. Vegem com ho expressa amb les seves pròpies paraules:

Los principios en que se basa el programa pueden sintetizarse de este modo:

1. ° *Exposición de los fundamentos científicos de la Agricultura*, llevando de la observación a la experimentación, y de éstas, hasta donde sea posible, a las hipótesis, teorías y aun leyes que rigen esta disciplina, desarrollando el juicio y la crítica y aspirando a que ello deje en los alumnos un sedimento provechoso para su actuación ciudadana del porvenir.

2. ° Familiarizar a los alumnos con los más frecuentes tecnicismos, para que puedan leer con provecho obras de Agricultura.

3. ° Demostrar la fuente de riqueza que para toda nación significa su agricultura, y los

38 JAE [31], p. 89.

39 CRESPI JAUME, Luis. "La enseñanza de la Agricultura". A: JAE [31], p. 284.

40 *Gaceta de Madrid*, 18 julio 1918, p. 164-165.

41 BERNAL-LÓPEZ [33], p. 219.

incalculables beneficios que reporta el más insignificante progreso en ella obtenido.

4.º Fomentar con prácticas en el campo, con lecturas, con visitas a centros agrícolas, la afición a la vida campesina y el gusto en cuidar las plantas y animales útiles’.

Aquests quatre “principis” resumeixen els objectius de l’ensenyament de l’Agricultura i els procediments metòdics per aconseguir-los.

Els objectius

Dels objectius volem destacar el que fa referència al desenvolupament de la capacitat de judici i d’esperit crític dels alumnes amb la pretensió de que els fos útil per a la seva actuació ciutadana en el futur. No sabem com aquesta intenció s’omplia de contingut però podem suposar que estava dins la línia de l’actual “Ciències per al món contemporani”, assignatura comuna per a tots els alumnes de primer de batxillerat, l’obligatorietat de la qual es basa en el respecte al dret dels ciutadans a obtenir una formació científica que els permeti actuar com a ciutadans autònoms, crítics i responsables.⁴² Els problemes que es devien tractar, per tant, tenien a veure amb qüestions científiques o tecnològiques relacionades amb la vida quotidiana o amb temes d’interès social derivats de l’agricultura, com, per exemple, l’ús de l’aigua i de les fonts d’energia, la producció, distribució i consum d’aliments saludables, la mecanització de les feines agrícoles, l’ús i abús dels adobs, els tractaments fungicides i plaguicides de tipus curatiu i preventiu, la contaminació i el tractament dels residus, el respecte al medi ambient... Ens consta que Crespi estava especialment conscienciat dels problemes ecològics⁴³ i, per això entre altres raons, la JAE el va elegir per dirigir el primer laboratori d’Ecologia que va existir a Espanya.⁴⁴

Un altre objectiu digne de ser comentat és el foment de l’afició a la vida camperola i l’estimulació del gust pel cultiu de les plantes i per la cura dels animals útils. S’ha d’entendre que aquest objectiu anava destinat a alumnes urbanites d’extracció social burgesa que ignoraven completament en què consistia la vida rural i el treball agrícola.⁴⁵ Per poder conèixer i estimar el mode de vida pagès s’havia de recórrer a les lectures, al cinema i, en els millor dels casos, a les visites a poblacions rurals i a granges o centres de producció agrícola. Per al foment del gust per la cura de plantes i animals era necessari, a més, viure personalment la satisfacció de sembrar, trasplantar, regar, adobar, podar, empeltar... les plantes, i el plaer d’alimentar, criar, netejar o ensinistrar els animals domèstics. En els centres escolars de ciutat no era fàcil disposar de recursos per fer aquestes activitats però la inventiva de les mestres de la Secció preparatòria i la determinació dels professors de la Secció de batxillerat feia possible que a l’IEM s’apliquessin moltes de les pràctiques que Margalida Comas Camps proposava en els seus valuosos estudis sobre la didàctica de les Ciències naturals.⁴⁶

Els mètodes

L’orientació instructivista de l’educació científica que es donava a la majoria de centres escolars con-

42 Veg. la introducció al currículum de l’assignatura *Ciencias para el mundo contemporáneo* al *Real Decreto 1467/2007, de 2 de noviembre, por el que se establece la estructura del bachillerato y se fijan sus enseñanzas mínimas*. BOE, 6 novembre 2007.

43 MASIP [2], p. 508.

44 A la Memòria de la JAE corresponent als cursos 1931 i 1932, p. 183, s’informa: *En el Museo se ha creado el laboratorio de Ecología, destinado al estudio de las relaciones entre los seres vivos, animales y plantas, con el medio que habitan. Ha sido designado para dirigirlo don Luis Crespi Jaume, catedrático de Agricultura del Instituto-Escuela de Madrid, antiguo colaborador de los laboratorios de la Junta.*

45 Sobre el perfil socioeconòmic de l’alumnat veg. MARTÍNEZ ALFARO [1], p. 228-245, que conclou que *el Instituto-Escuela fue un instituto para una élite social, económica y cultural* on al llarg de la seva història només passaren per les seves aules dotze alumnes, un 1,33 %, fills d’obrers, mecànics, jornalers o pensionistes.

46 Veg., per exemple, COMAS, Margarita. “Las ciencias naturales en la escuela”. Revista de pedagogía, núm. 171, marzo 1936, p. 97-104, o, més profundament, el seu llibre *Contribución a la Metodología de las Ciencias Naturales*. Gerona-Madrid: Dalmáu Carles Pla, 1937.

duïa indefectiblement a una metodologia bàsicament expositiva i sustentada en l'ús o abús de manuals de caràcter enciclopèdic i sovint poc actualitzats.⁴⁷ L'orientació formativa de l'IEM, en canvi, exigia una metodologia on els llibres de text i l'aprenentatge memorístic eren desterrats i substituïts per l'observació directa dels objectes naturals i, eventualment, per l'experimentació en el camp o en el laboratori. Aquests procediments que Crespí esmenta en el primer "principi" del programa estaven preestablerts al reglament de l'IEM que en el seu article vuitè diu:

‘Los principales medios de enseñanza ordenados, según su probable eficacia, serán:

Primero. La acción.

Segundo. El estudio directo de la naturaleza o de las cosas y el ejercicio de coordinar las observaciones.

Tercero. Las lecturas, convenientemente reelaboradas y asimiladas.

Cuarto. El diálogo entre Profesor y alumno.

Quinto. La exposición hecha por el Maestro’.

L'article novè explicitava encara més l'orientació metodològica de l'ensenyament:

‘Los métodos de enseñanza deben de inspirarse en estos principios:

Primero. Despertar en el niño la curiosidad hacia las cosas y basar en ella el proceso didáctico.

Segundo. Evitar en cuanto sea posible toda ficción que tienda a provocar un interés artificial e inadecuado; y

Tercero. Reclamar por parte del alumno un esfuerzo de trabajo, que será tanto más intenso y eficaz cuanto más proceda de una motivación interna (la curiosidad, el instinto de actividad creadora, la conciencia moral, la satisfacción de alcanzar un fin)’.

Aquesta proposta metodològica donava preeminència a l'acció sostenint que només s'aprèn allò que s'aprèn a fer. En el cas que ens ocupa, l'ensenyament de l'Agricultura per part de Luis Crespí, les activitats en el camp o al laboratori omplien aproximadament la meitat de les hores lectives. Durant un sol curs, per exemple, prepararen el terreny per sembrar i cultivar blat, ordi, sègol, civada, raves, naps, lletugues, bledes, pèsols, faves, maïs, mill, panís, escaiola, fajol, ciurons, lleties, guixes, remolatxa, raigràs, trebols, alfals, veces, lli, cànem, rami, girasol, ricí, safrà, llúpol, tabac, melons, sindries, tomàtignes, albergínies, alls, cebes, cols, espinacs, api i joliver. Aquell mateix any, *con el fin de fomentar el cariño a los árboles*, sembraren també exemplars de taronjer, llimonera, datilera, perer, pomer, ametller, prunera, albercoquer, cirerer, noguer, pi roig, pi pinyoner i avellaner. També assajaren en el camp diverses tècniques agrícoles i van fer exercicis de poda, empelt, trasplantament, murgonament i apuntament d'arbres amb estaques.⁴⁸ Si al mètode aplicat a l'IEM li escau dir-se "actiu" no és menys adequat denominar-lo "intuïtiu". Efectivament, l'observació era considerada el principi de qualsevol aprenentatge i, com diu Crespí a la seva programació, l'ensenyament havia de conduir l'alumne de l'observació a l'experimentació, i d'aquestes, a les hipòtesis, teories o lleis. Les explicacions del professor, si no es podien fer tenint davant els objectes mateixos, com era desitjable, anaven acompanyades indefectiblement de dibuixos, esquemes, làmines, fotografies, o projeccions de diapositives o cinematogràfiques.⁴⁹

Les excursions eren una part essencial del mètode intuïtiu d'ensenyament i per això dins l'horari es-

47 BERNAL-LÓPEZ [33], p. 219.

48 JAE [31], 286.

49 No hem pogut confirmar la utilització de les projeccions a les classes de Crespí. Conjecturem el seu ús a partir de l'observació de MARTÍNEZ ALFARO [1], p. 109, on diu que *El Instituto-Escuela consideraba el cine, que por entonces ya gozaba de una gran popularidad, como uno de los instrumentos didácticos más eficaces por el poder de captación de la realidad que tenían las imágenes.*

colar es reservaven tres hores setmanals a aquestes activitats que eren organitzades conjuntament o alternativament pels departaments d'Història i de Ciències Naturals o, a partir de 1923, per la *Sociedad Cooperativa de Excursiones del Instituto-Escuela*.⁵⁰ Pel que fa a l'Agricultura eren visites obligades les que es feien cada any a la *Escuela Central de Agricultura i a la Granja de San Ildefonso* i, més sovintejades encara, al *Jardín Botánico i al Museo Nacional de Ciencias Naturales*. Al laboratori es feien anàlisi de sòls i d'adobs, i algunes pràctiques de Fisiologia vegetal: germinació, transpiració, extracció de la clorofil·la, geotropismes, nutrició mineral de les plantes verdes, la confecció de líquids anticriptogàmics.

Les observacions fetes a l'aula, al camp agrícola o a les sortides escolars eren curiosament anotades en un quadern de classe que cada alumne confeccionava a base de descripcions, dibuixos, comentaris personals i explicacions que havia fet el professor. Els alumnes d'Agricultura tenien a més un quadern específic per a les pràctiques de laboratori.⁵¹ Aquest quaderns substituïen els llibres de text que a l'IEM eren rebutjats com a material d'estudi però que, en els cursos superiors, eren acceptats com a material de consulta.

Les condicions materials en què Luis Crespí va aplicar aquesta metodologia no eren, ni prop fer-s'hi, les més adequades. Per començar, l'IEM no va tenir edifici propi fins l'any 1928. Havia començat a funcionar deu anys abans, l'octubre de 1918, amb tres graus de la Secció preparatòria (83 alumnes d'entre vuit i deu anys) i tres grups de primer grau de la Secció de secundària (91 alumnes d'onze o dotze anys). Durant el primer curs va estar ubicat a uns locals llogats a l'*International Institute for Girls in Spain, al c/Miguel Àngel* número 8, on assistia l'alumnat en règim de coeducació, però a partir del curs següent, 1919-1920, la direcció d'aquell institut internacional, adduint els seus estatuts, va vetar la presència d'alumnat masculí i aquest va haver de traslladar-se provisionalment al pavelló número 5 de la *Residencia de Estudiantes situada al c/Pinar*, a la zona anomenada *Altos del Hipódromo*. Aquesta situació va durar fins l'any 1928 en què la secció masculina es va tralladar a un dels quatre pavellons projectats per ser la seu de l'IEM, al costat sud del *Parque del Retiro*. Mentre s'esperava que s'acabessin els altres pavellons, la secció femenina va passar als locals de la *Residencia de Estudiantes* perquè s'havia acabat el contracte de lloguer dels local de l'*International Institute for Girls in Spain*.⁵²

L'espai cedit per la 'Residencia de Estudiantes era insuficient i inadequat fins al punt que la vida escolar en el local del Hipódromo seria ingrata si no dispusiera, en cambio, de un magnífico campo para juegos, deportes y lecciones al aire libre'.⁵³ Va ser en aquest camp on es va instal·lar un hortet per tal que 'los alumnos de las clases de *Agricultura y Ciencias Naturales* estudien el cultivo y características de las cincuenta o sesenta especies de plantas más usuales'.⁵⁴ L'edifici de la Secció *Retiro*, on actualment està ubicat l'IES "Isabel la Católica", disposava de magnífics laboratoris de Física, Química, Biologia i Geologia, molt amplis i amb excel·lent il·luminació natural. El laboratori d'Agricultura, en canvi, estava instal·lat en el soterrani i d'una manera provisional per la qual cosa no s'ha conservat. Per contrapartida, l'edifici estava rodejat d'un espai obert prou ampli per emplaçar-hi el camp agrícola necessari per al cultiu de plantes herbàcies o arbòries.⁵⁵

La depuració

L'assaig pedagògic de l'IEM va acabar bruscament l'estiu de 1936 amb l'esclafit de la guerra. Els edificis

50 Veg. JAE. *Memoria correspondiente a los cursos 1922-3 y 1923-4*, p. 348, on es dona compte de la creació de la cooperativa, i la *Memoria correspondiente a los cursos 1926-7 i 1927-8*, p. 307-308, on s'explica el funcionament de la mateixa.

51 MASIP [2], p. 506-507.

52 Luis Crespí era aleshores el professor delegat, equivalent a director, i com a tal va ser l'encarregat de comunicar a la JAE els acords presos pel claustre i l'opinió de la majoria de pares d'alumnes favorables a les noves ubicacions de la secció masculina (Retiro) i femenina (Hipódromo). Per conèixer aquesta i altres vicissituds de la situació física de l'Instituto-Escuela veg. PALACIOS [1], p. 209-223 i MARTÍNEZ ALFARO [1], p. 66-83.

53 JAE. *Memoria correspondiente a los años 1926-27 y 1927-28*, p. 298.

54 PALACIOS [1], p. 217

55 MARTÍNEZ ALFARO [1], p. 79, 106-107.

van ser ocupats pels militars i el professorat disponible va ser distribuït per diversos centres escolars de Madrid. A Luis Crespí se li assignà l'institut "Pérez Galdós" on va donar classes fins al 1939 al mateix temps que continuava dirigint el laboratori d'Ecologia del MNCN. En acabar la guerra va haver de sofrir un procés de depuració que li va suposar *la sanción de separación definitiva del servicio y baja en el escalafón* després de ser acusat dels següents càrrecs:

- 1º. Perteneció al *Frente Popular* con carnet n.º. 7 del partido de Azaña.
- 2º. Ha sido, desde siempre, afecto fervoroso del *Socialismo*, cuyas candidaturas propagaba y votaba.
- 3º. Durante el Período rojo perteneció a la *Junta de Sustitución de la Enseñanza Religiosa* y tenía oficina en el Ministerio en la que actuaba diariamente.
- 4º. Ha servido al Gobierno marxista fielmente.
- 5º. Era el hombre de confianza de Cándido Bolívar, y
- 6º. Profesa ideas materialistas en su asignatura⁵⁶

Per altra banda, i en un procés paral·lel, va ser jutjat pel *Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Madrid* 'que el va condemnar a inhabilitación especial para cargos políticos, por espacio de seis años; y la económica de pago de dos mil pesetas' per haver estat afiliat al partit *Izquierda Republicana* des de la seva fundació fins al final de la guerra. Crespí es va defensar d'aquesta acusació, que també era el primer càrrec de l'expedient de depuració, afirmant que la seva afiliació al partit d'Azaña va ser purament nominal i que mai no va assistir a reunions ni va pertànyer a cap comitè ni, per descomptat, va tenir cap càrrec dins el partit. Alguns testimonis van confirmar aquest allunyament de tota activitat política. Així, un amic seu, també catedràtic d'institut, declarava que 'Don Luis Crespí permaneció totalmente recluido en su hogar sin intervenir en ningún caso directa, ni indirectamente, en ningún organismo ni oficina, de carácter político o militar, oficial, ni oficioso, dependiente del entonces llamado *Ministerio de Instrucción Público*, ni de ningún otro'.⁵⁷

La depuració del professorat d'institut, com en general la de tot el funcionariat espanyol, va tenir una doble funció: *repressiva* per castigar la participació en activitats, associacions o partits polítics de caire esquerrà, i *preventiva* per desactivar qualsevol eventual disensió ideològica del personal desafecte al nou règim. La repressió del professorat de l'IEM no va ser més dura que la que va sofrir el d'altres instituts d'ensenyament secundari.⁵⁸ Els més afectats van ser Julio Carretero Gutiérrez, catedràtic de Matemàtiques, acusat de manifestar el seu entusiasme per l'adveniment de la República cremant un retrat del rei 'delante del edificio y en presencia de gran número de alumnos' i Pedro Moles Ormella, professor adjunt de Geografia i Història, per haver tret el crucifix 'que hasta entonces se había conservado en el despacho del Sr. Delegado-Director'.⁵⁹ De Luis Crespí no es va poder documentar cap activitat que demostrés el seu entusiasme pel socialisme ni cap servei prestat al govern republicà d'esquerres, com figurava en el plec de càrrecs, però la sanció va ser tan dura com la dels professors Julio Carretero i Pedro Moles. Segurament va influir en aquesta sanció el malentès de la seva participació en la *Junta de Sustitución de la Enseñanza Religiosa* que no va ser tant significativa com se li atribuïa ni tampoc va tenir lloc 'durante el período rojo'. El fet és que Crespí va ser designat vocal de l'esmentada junta en qualitat de membre de la *Junta Técnica de Inspección General de Segunda Enseñanza* a la que pertanyia des del maig de 1933 a proposta

56 Ofici signat el dia 5 de gener de 1940 pel vicepresident de la *Comisión Depuradora* C) de Madrid. AGA [25].

57 Declaració jurada de Luis Brull Leoz signada el 9 de març de 1952. AGA [25].

58 GRANA GIL, Isabel et al. *Controlar, seleccionar y reprimir: la depuración del profesorado de Instituto en España durante el franquismo*. Madrid: Instituto de la Mujer, 2005, p. 111.

59 GRANA [57], 116.

60 A l'expedient de depuració hi ha la següent declaració de Francisco Hernández Pacheco: *Con la Monarquía primero y con la República después fue Inspector Técnico de 2ª Enseñanza. En ambos casos a propuesta de la Dirección del Museo Nacional de Ciencias Naturales. Por serlo desempeñó el cargo de Vocal en la Junta para la sustitución de la enseñanza religiosa, como todos los demás Inspectores*. AGA [25].

de la direcció del MNCN.⁶⁰ És probable també que el sisè càrrec ('Profesa ideas materialistas en su asignatura') tingués un pes decisiu en el desenllaç de l'expedient tot i que no era fàcil provar, ni ho és ara, fins quin punt va difondre l'evolucionisme i una visió materialista de la vida. El cert és que Crespí va donar a conèixer a l'alumnat les teories de Darwin, professor honorari de la *Institución Libre de Enseñanza*,⁶¹ i possiblement també les idees de Kropotkin sobre l'ajut mutu com a factor de l'evolució.⁶²

A finals de 1951 Crespí va demanar la revisió de l'expedient de depuració que es va resoldre dos anys més tard, el 26 de gener de 1954, amb els següents termes: 'Se deje sin efecto la Orden ministerial que le separó del servicio y se le reintegre al mismo con la sanción de inhabilitación durante tres años para el ejercicio de cargos directivos y de confianza'.⁶³ L'abril de 1954 es va incorporar a l'institut "San Isidro" de Madrid com a catedràtic de *Ciencias físico-naturales*, ja que des de 1944 l'assignatura d'Agricultura havia desaparegut del pla d'estudis del Batxillerat.

Conclusions

1). Luis Crespí Jaume formava part d'una nissaga de científics que va començar amb el seu pare, Antoni Crespí Mas, un farmacèutic que va exercir a Sóller on també va emprendre l'estudi de la vegetació de la comarca. Pare i fill van ser catedràtics d'Agricultura a diversos instituts d'ensenyament secundari, però només Luis va poder compaginar docència i recerca gràcies a la seva connexió amb la JAE que li va donar l'oportunitat de treballar als laboratoris de l'*Instituto Nacional de Ciencias* i de viatjar pensionat a l'estranger per conèixer les principals línies d'investigació en els camps de la Fisiologia vegetal i de la Patologia agrícola.

2). Deixant a banda l'obra científica de Luis Crespí, hem centrat la nostra mirada en el vertent pedagògic de la seva activitat docent com a professor a l'IEM, un centre pilot creat per servir d'assaig de reforma del segon ensenyament seguint la línia ideològica i metodològica de la *Institución Libre de Enseñanza*. D'acord amb aquest plantejament, Crespí i la resta del professorat de l'IEM van dur a la pràctica nous programes i mètodes pedagògics pensats per transformar radicalment l'orientació del sistema educatiu espanyol. La proposta metodològica de l'IEM incorporava el bo i millor dels procediments que propugnaven el moviment de l'Escola Nova que des de principis de segle s'anava obrint pas arreu del món. Entre aquests procediments cal esmentar en primer lloc l'acció, i després, l'observació directa dels objectes estudiats, el contacte amb la natura, les excursions i visites a museus o altres llocs d'interès.

3). L'IEM va ser un oasi dins el panorama general de l'ensenyament secundari tot i que no va eliminar alguns dels defectes estructurals del sistema, com eren l'extracció social burgesa de l'alumant, un cert elitisme i la subordinació a l'ensenyament universitari. L'assaig de l'IEM, però, va trencar la rutina de l'estudi a base de llibres de text i d'exàmens finals, va neutralitzar la primacia de les lletres sobre les ciències i, sobretot, va relegar la instrucció a un segon terme per anteposar-hi la formació integral de la persona.

4). L'ensenyament de l'Agricultura amb l'orientació que li donava Luis Crespí, i en general l'ensenyament de les ciències a l'IEM, era un element més de l'educació integral de l'alumnat. La seva finalitat era més formativa i de preparació per a la vida que, com passava als altres centres docents, instructiva i de preparació per als estudis superiors. En aquest sentit, es va adoptar una nova perspectiva en l'ensenyament de

61 MASIP [2], 508-509.

62 Entre els llibres de Luis Crespí que es conserven al Jardí Botànic de Sóller hi ha un exemplar de l'edició francesa del llibre de P. Kropotkin. *L'Entr'aide. Un facteur de l'évolution*. Paris: Hachette, 1910.

63 *Boletín Oficial del Estado*, 19 mayo 1953, p. 3392-3393.

les ciències que després assumiria més estructuradament la Conferència Mundial sobre la Ciència per al segle XXI, organitzada per la UNESCO l'any 1999, tot declarant que l'accés al saber científic des de la primera edat és un dret fonamental per a la plena realització de l'ésser humà i un requisit previ de la democràcia i el desenvolupament sostenible. L'actual sistema educatiu espanyol recull aquesta orientació de l'ensenyament de les ciències a través del currículum de la matèria "Ciències per al món contemporani".

5) El compromís amb el programa educatiu de l'IEM i de la *Institución Libre de Enseñanza*, la seva afiliació a *Izquierda Republicana*, una certa simpatia per les idees socialistes, el tracte amistós amb Ignacio Bolívar i el seu fill Cándido i la participació en la *Junta de Sustitución de la Enseñanza Religiosa* van ser motius perquè Crespí fos objecte d'un procés de depuració que es va cloure el juny de 1940 amb la sanció de separació definitiva del servei i baixa a l'escalafó. Després de gairebé catorze anys, el gener de 1954, una vegada revisat l'expedient, va ser rehabilitat i destinat a l'institut "San Isidro" de Madrid.

De l'històric Fossaret al Fossaret nou, vuitanta-cinc anys d'una escola sollerica

Resum

L'escola del Fossaret ha passat per dues etapes ben diferents. La primera, des del 1926, quan l'edifici construït pel fill benemèrit de Sóller, el doctor Arbona, es converteix en la graduada nacional de referència. Es consolida en temps de la República per un alt nivell escolar de Primària i d'adults, tenint laboratori i biblioteca pedagògica especialitzada, muntant un menjador escolar i organitzant colònies d'estiu. La Guerra Civil i el franquisme desdibuixen molt l'investida d'aquesta primera etapa (mestres depurats i sancionats i infraestructures deixades de la mà de Déu) fins arribar a ser quasi del tot suprimida com escola quan s'obri el col·legi Es Puig que absorbeix la seva matrícula d'EGB, restant només un parvulari. La segona etapa, a partir del 1983, quan torna créixer altre pic, tira a tira, sumant nivells d'EGB o Primària per iniciatives i reivindicacions dels pares i amb una bona i esforçada labor dels mestres. S'afegeixen sales a l'edifici, es munta una aula prefabricada i es cerquen locals provisionals fora del recinte. Així, amb el temps, torna a ser un complet servei d'Infantil i Primària que avui, l'any 2011, estrena un nou edifici de nou aules de 3 a 11 anys, a més d'altres espais comunitaris. Han transcorregut 85 anys des de l'històric Fossaret al Fossaret nou.

1925: situació educativa de Sóller i plans escolars

L'any 1925 la xarxa educativa de Primària i Pàrvuls a la vila i a les barriades es caracteritza perquè la gran majoria d'escoles són unitàries, d'un sol mestre. Només la comunitat de Germans de les Escoles Cristianes de la Salle, els populars Frares del Bavarall, en seu al Convent i amb 334 alumnes, i el col·legi de "las Madres Escolapias", al carrer de Batac i amb 250 alumnes, tenen ja alguna graduació de l'ensenyament. Són majoria les unitàries nacionals, municipals i privades, ubicades a cases de lloguer o de propietat del mestre o la mestra. El 1925 ens trobam aquestes escoles d'una sola aula: Nacionals: dues de nins a la vila, una de nins al Port, una de nins a Biniaraix, una de nines a la vila i una de nines a l'Alqueria des Comte; Municipals: una de nins a l'Horta; Monges de Sant Vicenç de Patül: al carrer Rectoria, al Cellar, a Biniaraix, a l'Horta i al Port; Privades de nines: les senyorettes Rullan, Coll, Mas i Bernat. Total: setze unitàries que hi assisteixen 995 alumnes. Ah!...i la Casa Cuna de la Caritat a la plaça d'Amèrica.

Però, per què hem escollit el 1925, en plena dictadura de Primo de Rivera, per iniciar el repàs de la història viva del Fossaret?

Per dos esdeveniments. Perquè pel maig la "Junta Local de Primera Enseñanza" enllesteix un Pla d'Escoles Públiques i perquè pel desembre es col·loca la primera pedra de la futura escola del Fossaret... I

els dos temes estan estretament lligats. Vegem-ho!

A la Sala Capitular de la Casa Consistorial la Junta Local de Primera Ensenyança reb la visita de l'Inspector Cap de Balears, Joan Capó Valldepadrinas. Presideix la Junta el batlle Josep Ferrer i en són vocals el rector de la Parròquia Rafel Sitjar, l'apotecari Jaume Torrens i el regidor Cipriano Blanco. L'Inspector informa d'una disposició estatal amb la qual, i a proposta de les juntes locals d'ensenyança, es procedirà pels ajuntaments a sol·licitar, en un termini de tres mesos, la creació de les escoles nacionals que facin falta. La Junta crea un pla d'escoles i l'Ajuntament de Sóller el recolza. El pla conserva les unitàries de les barriades, però al casc urbà proposa la creació de dues graduades, una de sis graus per a nins i una de quatre graus per a nines. Com qui en aquell temps els ajuntaments han de cobrir les despeses de nous edificis i, fets "números", costarien 260.000 pessetes, es raona la impossibilitat d'investir aquesta xifra i la no necessitat de fer nous col·legis perquè justament el filàntrop solleric Antoni Arbona paga la construcció d'una graduada de quatre unitats al carrer del Fossaret i que a més l'Ajuntament té la possibilitat d'utilitzar altres dos edificis: el municipal de Santa Teresa per a una graduada de nines i l'exconvent dels Franciscans per una altra graduada de nins.

I aquí esclata la bomba! El Convent està ocupat des de fa vint anys pels germans de la Salle i la seva escola, però l'edifici, degut a la llei d'Exclaustració de Mendizábal del 1835, és de propietat pública i l'Ajuntament n'és usufructuari. Clar, el municipi reclama a los "Hermanos" les dependències que haurà de menester, que fins ara han ocupat en règim de lloguer gratuït, i que comencin a cercar un nou casal. Durant setmanes i mesos la premsa sollerica s'umpl de rius de tinta a favor i en contra. En contra que els Germans de la Doctrina Cristiana hagin de deixar el Convent hi ha un sector religiós encapçalat pel prevere J. Pons que argumenta la bona labor de les escoles confessionals amb més matrícula que la pública (992 i 229 respectivament) i es fa recollida de firmes per les cases argumentant la injustícia de l'expulsió dels religiosos. Fins i tot el setmanari "Sóller" editorialitza a favor de que "los Hermanos" quedin al Convent i que si l'Ajuntament no pot costejar un edifici de capacitat i condicions per a una escola graduada oficial aixequi un edifici més senzill als solars de can Pereta. A favor de que el Convent sigui l'espai per una graduada pública s'hi sumen distints articulistes. Un d'ells raona als religiosos que no es queixin que el 1905 s'expulsà del Convent al mestre Ferrer que dirigia una escola municipal i a la Guàrdia Civil per a què entrassin ells. Escollim aquests dos fragments signats per Franquezas i Ecléctico:

"El Ayuntamiento tiene el inexcusable deber de proteger, ante todo y por todo, la enseñanza oficial y es lógico que éste la establezca en edificios propiedad suya o del Estado".

"Y no se trate de desvirtuar los hechos y sobre todo de llevar la discusión al terreno religioso, que ni los maestros, ni el Estado ni el Ayuntamiento son ateos (...) Sería de desear se retirara esa lista de firmas y se convirtiera en algo más práctico, en pesetas para la suscripción pro-edificio Hermanos".

Dues noves graduades públiques: Fossaret i Convent

El dia 12 de desembre del 1925 es col·loca la primera pedra de la nova escola de quatre aules al carrer del Fossaret. Hi assisteixen el batlle Miquel Casanoves, el vicari Josep Pastor, que n'efectua la benedicció, i Clara Pruden i Catalina Arbona, esposa i filla del solleric Antoni Arbona Estades, el conegut metge Fuseselles que fins ara ha exercit d'oculista a Nova York i assumeix totes les despeses de l'obra. Sis mesos més tard, el juliol del 1926, es signa un contracte de lloguer per només una pesseta anual entre el benefactor del Fossaret Antoni Arbona i la Corporació Municipal per tal que quedi ben especificat que el primer vol

conservar la propietat de l'edifici perquè en cap moment deixi de complir els fins educatius. Dies després, el 16 d'agost a les 10 h. del matí, es fa la solemne inauguració de l'acabat edifici amb la benedicció del reverend Bartomeu Arbona, germà del metge Fusselles que no hi assisteix per "excessiva modèstia" com crònica el setmanari "Sóller". Si hi són el batlle i quatre sollerics que fan de padrins de la cerimònia: els esposos Carles Simarro i Bàrbara Marquès, Miquel Marquès (redactor de la premsa local) i Catalina Arbona (filla del donant). L'edifici, dissenyat per Benjamín Wolf, signat per WMA Lazerenza de Nova York i construït pel solleric Josep Morell de Cas Cit és una planta quadrada de 18x18 metres amb façana de 8 m d'altura i grans finestralis sublimats per la crònica de "La Voz de Sóller" amb aquestes paraules:

"(...) grandes ventanales que al abrirse incienzaran el aire, impregnando de olores suaves y aromas de las flores de azahar de que está rodeado".

El portal principal està presidit per la creada bandera de l'escola, blava i blanca, i sobre les grans portasses es pot llegir la inscripció:

"ESCUELA GRADUADA - AÑO 1926 -
Este edificio fue construido para la educación moral, intelectual y física de la juventud y a la memoria por uno de sus discípulos del maestro de escuela PEDRO JUAN COLL".

Però, qui és Pedro Juan Coll, del qual el benefactor del Fossaret Antoni Arbona n'havia estat deixeble? Hem de recular en el temps.

Tenim distints documents del mestre Pedro Coll que exerceix al Convent i després, pel mal estat de l'aula, se'n va a cases de lloguer ja a finals del segle XIX.

Del 1857 al 1869 les Mares Escolàpies ocupen l'exconvent dels Franciscans (l'Actual Convent dels SS.CC.). Quan passen a la seva pròpia seu del carrer Batac les sales del Convent (llavors edifici públic com hem assenyalat anteriorment) són aprofitades per l'Ajuntament per muntar-hi una escola municipal de nins on hi exerceixen els mestres José Miró, Pedro Coll, Francisco Saltor i Antonio Ferrer. L'any 1905 l'Ajuntament de Sóller cedeix les sales als Germans de les Escoles Cristianes i el darrer mestre municipal, el senyor Ferrer, ha de passar a fer escola a un casal del carrer del Fossaret; com també hi han de passar dos anys després la Guàrdia Civil perquè els frares del Bavarall arriben a utilitzar bona part de les sales del Convent.

Antoni Arbona Estades (Arxiu Fossaret)

Ah! I abans d'escriure sobre l'inici de les classes i la vida de la primera graduada pública que va tenir Sóller, la "Escuela Graduada Pedro Juan Coll", no podem deixar d'esmentar un acord de l'Ajuntament bastants anys després. El 1941, en la mort als 81 anys del benefactor del col·legi del Fossaret, el doctor Antoni Arbona Estades, se'l declara Fill Benemèrit del poble i vint-i-tres anys després, el 1964 la seva filla, Catalina Arbona fa donació definitiva de l'edifici.

Però torna'm el 1926, nou col·legi del Fossaret acabat. No és fins pel març de l'any següent quan realment es posa en marxa. S'hi traslladen les unitàries de nins 1 i 2 del casc urbà de la població regentades pels mestres Mayol i Barceló, cosa que provoca alguna protesta a la Junta Local d'Ensenyança perquè la barriada del Cellar, on estan ubicades, quedarà desatessa. Serà a l'octubre del 1927, amb nous mestres enviats per l'Estat, quan ja funcionaran del tot les quatre aules del Fossaret que a partir de llavor també s'anomenarà "Graduada n° 1".

Llavor, si el Fossaret és la graduada 1 de Sóller, quina és la 2ª Aquesta és una altra història paral·lela. Som-hi!

La "Gaceta de Madrid", per una "Real Orden" del maig del 1927, publica la creació de 385 escoles en tot l'Estat entre les quals hi ha les dues graduades de nins que l'Ajuntament sol·licità amb el Pla esmentat ara fa dos anys. Una és Es Fossaret que ja fa dos mesos que funciona. L'altra ha de ser la "Graduada n° 2", la del Convent. Els Germans de la Doctrina Cristiana poden acabar el curs allà, però després de l'estiu se n'han d'anar i ja inicien el nou curs, provisionalment, al llogat Quarter de Carabiners del carrer del Fossaret. Així

Per l'agost del 1926 s'acaba l'edifici del Fossaret (Arxiu Fossaret)

l'Ajuntament té les sales buides del Convent per rebre els mestres nacionals que, per l'octubre del 1927, arriben amb la quantitat suficient per cobrir les places de les dues graduades on hi exerciran de directors els mestres Mayol i Barceló de les ex-unitàries de nins.

Per tant, es constitueixen i comencen a treballar els dos claustres de professors:

Graduada n° 1 (Fossaret): Joan Baptista Mayol Canals (director), Martí Cerdó, Leoncio Font i Montserrat Santandreu.

Graduada n° 2 (Convent): Jaume Barceló Pastor (director) i Arnau Mir.

Aspecte del pati del Convent en l'època que era la Graduada Pública n° 2 (Arxiu Joan F. Rullan Vallcanerès)

Els primers Certificats d'Estudis Primaris i altres esdeveniments

Amb les dues graduades en marxa, des del 1927 fins el 1931 (entrada de la República) es viuen a Sóller esdeveniments educatius destacats per cronicar. Toquen de ple o a prop els dos col·legis i els altres de Sóller, sobretot amb els primers i nous Certificats d'Estudis Primaris.

Continuem! Cada paràgraf una passa cronològica.

No fa tres mesos que la Graduada n° 2 té seu a les sales del claustre del Convent quan pel desembre del 1927 una nova congregació també pretén aquests espais. Els missioners del Sagrats Cors arribaren a Sóller el 1920 amb la intenció de fer-se càrrec de l'Església del Convent i la devoció al Sant Cristet. Conviuen, per tant, amb els Frares de la Salle i fins i tot a partir del 1923 a una sala formen una petita unitària. També conviuen després, a partir de l'any 1927, amb la Graduada n° 2. Però la seva intenció és fer-se seu tot l'edifici. Els SS. CC. sol·liciten al Govern de Madrid la cessió de l'usdefruit de l'ex-convent de Franciscans per a muntar una escola, biblioteca i fer activitats d'exercicis espirituals. Paral·lelament els SS. CC. ofereixen a l'Ajuntament 20.000 pessetes per a una nova escola pública, puix la Graduada Nacional n° 2 no podria continuar al Convent. L'Ajuntament diu que sí, accepta els doblers dels missioners i renuncia per complet a l'usdefruit de l'Estat que té des del 1842 i pensa que amb 30.000 pessetes més (en teoria 10.000 per aula) que podria rebre de Madrid pot invertir un nou edifici escolar públic. Però posa una condició i és acceptada: que no desallotjarà la Graduada n° 2 del Convent fins que aquesta tenguí nou edifici. I el tema del desallotjament i de la possibilitat d'un nou col·legi, com veurem més enllà, s'allargarà durant bastants anys, a pesar de la Reial Ordre del Ministeri d'Hisenda de l'abril del 1928, signada per S.M. El Rei, que concedeix en propietat el ple domini del Convent als Sagrats Cors.

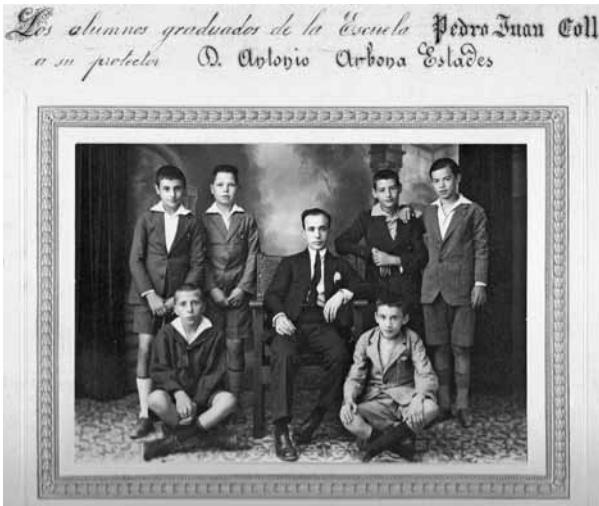

Foto dedicada al benefactor del Fossaret el 1929 amb els primers alumnes que aconseguíen el Certificat d'Estudis i el seu director (Arxiu Fossaret)

Precisament aquest 1928 hi ha canvis de professorat a les dues graduades nacionals. A la n° 1 del Fossaret hi va destinat Cristòfol Barceló Pons que en serà director i també Josep Guasch Espina i Joan Cirer Ramos. A la n° 2 del Convent són nous Vicenç Moratal Borràs, nou director, i Joan Gómez Pons. Alguns d'aquests mestres, com veurem, tendran un paper destacat en la vida del nostre Fossaret.

Abans de que acabi aquest any 1928 hi una moguda. Resulta que el setmanari "Sóller", arrel de que els SS. CC. es facin seu el Convent, suggereix a les seves pàgines que l'Ajuntament compri la finca del Camp del Bisbe per a la construcció de l'edifici de la Graduada 2. L'activa Junta Local de Primera En-

senyança troba inconvenients insalvables perquè es compri l'esmentada finca, però n'investiga d'altres: can Pereta, can Canals, can Quenc, can Guixa, es Camp de s'Oca i es Noguera. De totes, aquesta darrera és la que ofereix més avantatges perquè dóna al carrer de Cetre, molt pròxim a la Gran Via i té 2.000 m2. El tema queda, de moment, damunt sa taula!

I per què no passam al tema estrella d'aquesta anys pre-republicans? Endavant!

Pel desembre del 1928 la Junta Local de Primera Ensenyança, seguint instruccions de la Inspecció Provincial, acorda reglamentar unes proves per aconseguir, nins i nines majors de 12 anys, el Certificat d'Estudis Primaris. El exàmens es realitzaran a final de curs, pel juny del 1929. L'alumne que es presenti haurà de superar dos controls:

El primer, un treball a presentar: quadern amb 10 redaccions, 5 cartes, 5 documents, 10 poesies copiades, problemes fets, dibuixos, exercicis de diccionari, mapes i treballs voluntaris.

El segon, una prova oral: lectura de poesia i prosa, recitació de poesia, contestar una lliçó de cada una de les matèries estudiades i les nines, a més, quadern de "labores".

Als primers exàmens de Certificat d'Estudis s'hi presenten només dues escoles, 4 nines i 6 nins:

Nines de l'escola Vall de Sóller, dirigides per la mestra Magdalena Coll: Antònia Puigserver, Margalida Mayol, Marga Pons i Catalina Arcas.

Nins de la Graduada 1, Es Fossaret, dirigits per Cristòfol Barceló: Joan Cirerol, Ramon Vicens, Joan Muntaner, Josep Maria Almagro, Josep Vallès i Gabriel Colom.

Les proves orals es fan a la Casa Consistorial i aproven tots. La Taula Presidencial del Tribunal Examinador és del tot representativa:

Josep Bauçà (batlle accidental), Joan Capó (inspector), Josefa Herrera (inspectora), Rafel Sitjar (rector), Josep Canals (tinent batlle), Joan Marquès (metge), Cristòfol Barceló (mestre) Magdalena Coll (mestra) i Guillem Marquès (secretari de les Cases de la Vila).

Taula gimnàstica escolar del 1929 al Camp Municipal d'Esports (Arxiu Fossaret)

L'Ajuntament vol donar importància a l'entrega dels primers Certificats d'Estudis Primaris i organitza, amb molta pipella, un Festival Escolar per a dia 14 de juliol horabaixa, a les 18 h., al Camp d'Esports Municipal (Camp d'en Maiol). Per què amb molta pipella? Perquè el matí s'haurà realitzar el solemne acte de la inauguració de l'electrificació del tren de Sóller amb l'assistència del Governador Civil, Pedro Llosas Badía, que també, naturalment, assistirà al Festival Escolar. En aquest hi són convidats tots els col·legis de Sóller realitzant taules de gimnàstica i cants, amenitzats per la banda de música local "Lira Sollerense".

Destaquen les actuacions del pàrvuls de la Caritat, els nins de les dues graduades i els alumnes de les Escoles Cristianes. El setmanari "Sóller" que dedica 5 pàgines a l'electrificació del tren i una al festival escolar, descriu amb aquestes paraules la jornada lúdica dels infants: "La uniformidad y precisión de estos movimientos causó en el numeroso público sorpresa grata y la consiguiente admiración".

La festa no acaba aquí per a la primera promoció de Certificat d'Estudis dels nins del Fossaret. Acompanyats pel director visiten al doctor Arbona a la finca que té al Port de Sóller per donar-li les gràcies per l'obsequi rebut el dia del Festival Escolar consistent en 5 pessetes i una fotografia del grup. El benefactor del Fossaret, acompanyat de la seva dona i filla, obsequien alumnes i mestre amb gelats, pastes i bombons, a més d'un passeig amb llanxa per l'exterior de la badia.

El ritual dels exàmens de Certificat i el Festival continuarà en anys successius.

Altres esdeveniments relacionats amb Es Fossaret, ara contats breument, ens porten fins l'abril del 1931, proclamació de la Segona República Espanyola.

Pel desembre del 1929 els mestres nacionals, 4 de la Graduada 1 i 3 de la Graduada 2, presenten instància a l'Ajuntament demanant el dret a percebre 750 pessetes anuals en concepte d'emolument de casa habitació i no les 500 que venen cobrant fins ara.

Durant l'agost del 1930, el Patronat de Cultura Física de Sóller organitza una Colònia Escolar pel matins amb jocs de platja i banys de mar, amb tramvia extraordinari i rebaixat de preu. Els coordinadors de les jornades són: el director del Fossaret, Cristòfol Barceló, i el "Hermano" Ramon de les Escoles Cristianes.

El mateix mes i any, un altre benefactor, el príncep d'Egipte Sala-el-Din-Fouad, resident a Sóller, paga una sessió de cinema al Victòria pels nins de la Colònia Escolar de Santa Catalina.

Precisament, aquests, són anys de benefactors. Miquel Bisbal Canals cedeix gratuïtament uns terrenys a ses Marjades per edificar una unitària de nins i una de nines de Primària i les vivendes pels mestres. A més també hi afegeix una substanciosa quantitat en metàl·lic de 40.000 pessetes. L'Ajuntament es compromet a obtenir la subvenció que atorga l'Estat per a aquests tipus d'edificacions i afegir el que falti. Som el juliol de 1930 i pel desembre del 1931 s'acaben les obres i dia 6 de gener del 1932 s'inaugura l'escola, anomenada "Grupo Escolar Bisbal". Antoni Vicens serà el primer mestre dels nins i Margarida Arbona la primera mestra de les nines.

L'efervescència republicana i el mestre Josep Guasch Espina

A Sóller els cinc anys de la República són en matèria escolar actius i operatius, però, pel poc marge de temps, no són en infraestructures del tot resolutius i sí molt eficients en les labors educatives.

L'efervescència inicial, octubre del 1931, cinc mesos després de la proclamació del nou règim democràtic, és un bull de ganades d'investir projectes i un grup de regidors de l'Ajuntament pensa un nou Pla de Col·legis Nacionals que no s'arribà a dur mai a terme. Consisteix en convertir el carrer del Fossaret en una "Barriada Escolar" amb 16 seccions o aules, sense trastocar per res les vuit seccions que ja hi ha en funcionament a l'Alqueria des Comte, Biniarix, Marjades, l'Horta i Port. La distribució seria aquesta:

Un edifici de 4 aules de pàrvuls, dues de nins i dues de nines. Un edifici de 8 graus de Primària per a nins. Un edifici de 4 graus de Primària per a nines. Un edifici central amb sala de projeccions, conferències, biblioteca, museu i cantina. Un Jardí d'Infància. I un camp escolar.

I la realitat? I el dia a dia? Profitosos!

El "Consejo Local de Primera Enseñanza" substitueix la fins ara Junta Local, però la seu ja no és l'Ajuntament sinó la Biblioteca del Fossaret (molt professional i pedagògica) ubicada a una de les dues saletes centrals que hi havia abans de la modificació més recent de l'edifici. El president és Josep Guasch Espina, mestre de la Graduada 1; el vicepresident és Mariano Rovira, metge; el secretari Lluís Sanchis, pare de família i secretari del Jutjat; i els vocals són Margarida García, mestre de la Unitària de Nines del carrer Batac i Josep Aguiló, regidor de l'Ajuntament.

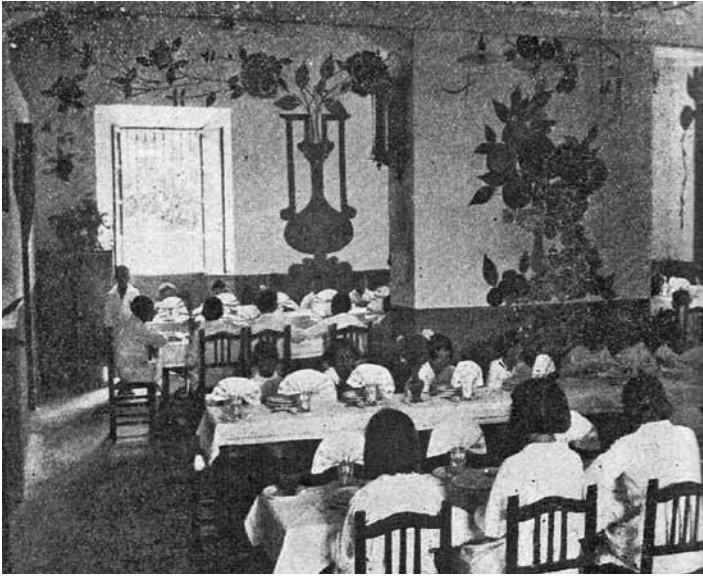

Assegut Josep Guasch Espina, director del Fossaret i president del "Consejo Local de Primera Enseñanza".
Darrere ell el metge Mariano Rovira, vicepresident (Arxiu Setmanari Sóller)

L'actiu Josep Guasch, el popular "mestre Guasch", ben aviat, ja pel setembre del 1931, se'n va a Madrid i s'entrevista amb el seu amic el primer ministre d'Instrucció Pública de la República, Marcelino

Domingo. Gestiona l'exempció dels drets de l'Estat sobre el donatiu de 40.000 pessetes fet per Miquel Bisbal per l'escola de Ses Marjades i, sobretot, aconsegueix del ministre la creació d'una cantina escolar al Fossaret i la concessió d'una subvenció de 2.000 pessetes. Les Cases de la Vila n'hi aporten inicialment 2.500. Aquest menjador serà la Primera Cantina Escolar de Mallorca i pel desembre, després d'una tramitació ràpida, ja està creada oficialment. La instal·lació de la cuina i la sala menjador es fa a un espaiós local d'Onofre Bauçà, ben veïnat del col·legi, i a la inauguració del 31 de gener del 1932 hi assisteix el governador, Juan Manent, que a més aprofitarà la visita a Sóller per també inaugurar el grup escolar de Ses Marjades. El sucós comentari del setmanari "Sóller" sembla del segle XXI:

"El niño acudirà a la escuela por la mañana y no habrá de salir hasta la tarde, evitando muchas zozobras inherentes a la vida moderna, en que tanto se intensifica la circulación acelerada de vehículos".

Menjador escolar del Fossaret inaugurat el 1932 a uns baixos veïnats de l'escola (Arxiu Setmanari Sóller)

Graduada nº 2, per obres a les aules del Convent, ha de passar també a fer les classes a la Graduada nº 1. S'ajunten set mestres, set classes, a un edifici de només quatre aules. No queda més remei que utilitzar els espais de la cantina i la saleta del laboratori. La distribució dels graus és la següent:

1er: Sr. Reus (cantina), 2on: Sr. Moratal (edifici Fossaret), 3er: Sr. Agulló (edifici), 4t: Sr. Guasch (edifici), 5è: Sr. Mayol (edifici), 6è: Sr. Cirer (cantina) i 7è: Sr. Barceló (laboratori). Exerceix de director el del Fossaret, Cristòfol Barceló.

La Diputació Provincial de les Balears ja venia organitzant des del 1893 colònies escolars d'estiu per potenciar la bona salut dels infants. L'oratori de Santa Catalina i el Llatzeret del Port de Sóller precisament foren el primer emplaçament de colònies de Mallorca. Durant la Dictadura de Primo de Rivera l'inspector Joan Capó Valldepadrinas en segueix organitzant i durant la República continua, ben viva, aquesta activitat. Els alumnes del nostre col·legi "Pedro Juan Coll", que a partir del 1934 ja té de director Josep Guasch Espina, també hi participen. Precisament la Colònia Escolar Provincial d'aquest any, el 1934, organitzada pel Museu Pedagògic de Palma, aconsegueix en un mes que els nins augmentin de pes una mitja de 1.700

grams per infant. És precisament aquest estiu quan a la colònia del Port de Sóller es produeix un greu accident i s'ha d'amputar un braç a l'alumne Antoni Ferrer Bauçà. Els altres nins i companys de la Graduada I, per iniciativa pròpia, tenen el gran gest de recollir doblers de societats, escoles i particulars per ajudar a la família d'en Toni. També el Consell Escolar de Primera Ensenyança de Sóller organitza semicolònies per als infants de Sóller i en jornada diürna. Com la d'agost del 1933 de 7 del matí a 7 de l'horabaixa per als alumnes del Fossaret. Han de dur:

Dues camisetes a retxes blanques i blaves (colors de la bandera de l'escola), vestit de bany, tovallola, capell de palla gran, espartdenyes, raspall de dents, dentífrici i sabó.

A Santa Catalina del Port es celebraven les Colònies d'Estiu (Arxiu Joan F. Rullan Vallcaneres)

Sobre el tema d'associacionisme i escola d'adults, Es Fossaret i el seu director Josep Guasch tenen molt de protagonisme durant el període republicà. Es creen: les "Asociación de Antiguos Alumnos" i "Asociación de Padres de Familia" i també, per exprés desig del doctor Arbona, el "Patronato de Alumnos de la Escuela Pedro Coll". L'any 1933 s'inicia, conjuntament amb el Foment de Cultura de la dona i en els locals de la Cantina Escolar, la "Escuela Inicial de Trabajo" per a nines de dotze a setze anys. Els horabaixes vespre s'imparteix: càlcul, comptabilitat, mecanografia, francès, cultura general, "corte" i costura, brodats, rentat, planxat i cuina. Pels adults mascles també hi ha classes nocturnes a les aules del Fossaret impartit per tots els mestres de les dues Graduades.

Els mestres de la Graduada 2 s'encarreguen de: Joan Pons (dibuix), Ramon Chavarría (francès) i Vicenç Moratal (grau superior de Primària).

Els mestres de la Graduada 1 s'encarreguen de: Joan Cirer (grau mig de Primària), Josep Guasch (grau inferior de Primària), Vicenç Marcos (mecanografia i biblioteca) i Joan Bta. Mayol (cal·ligrafia, comptabilitat i teneduria de llibres).

Aquesta última activitat, la teneduria de llibres, el claustre de mestres del Fossaret la fa extensible a l'alumnat major del centre perquè, segons consta en acta, "dará prestigio a la graduada ya que los Hermanos de les Escuelas Cristianas también la imparten".

Com veiem, en aquests períodes els mestres estan molt actius i també s'impliquen en activitats pedagògiques fora de l'oficial horari escolar de la infància. Dos exemples: A partir del novembre del 1931, cada dimarts i divendres a les 20 h., hi ha una conferència de divulgació científica dedicada als alumnes de l'escola d'adults. La primera fou "Mecànica aplicada". Vicenç Moratal Borràs, mestre i director de la Graduada n° 2, és un assidu col·laborador del setmanari "Sóller" on reflexiona sobre la tasca educativa a una secció titulada "Charlas Pedagógicas".

Ah! I l'any 1936, darrer de la República, previ examen que es fa al Fossaret, ja s'aconsegueixen vint-i-sis Certificats d'Estudis Primaris".

I en tot aquest període republicà, hi hagut algun canvi a altres escoles de Sóller? Bé!, mirau!:

El "Colegio de Santa Maria" dels Germans de les Escoles Cristianes passa definitivament a Cal Bisbe, casal cedit per la família Palou, successora del Bisbe Nadal. Hi estan fins el 1938, quan marxen de Sóller.

Es crea la "Escuela Parroquial de Can Cremat" per la "Asociación Católica de Padres de Familia" davant la impossibilitat de creixement dels SS. CC. que tenen el Convent ocupat amb la Graduada 2. N'és director Bernat Pujol i la inscripció es fa a la mateixa porteria del Convent de Jesús. A l'anunci publicat a la premsa local es pot llegir aquest reclam secari: "Según disposiciones de Derecho Canónico ningún católico puede mandar sus hijos a escuela laica. Seamos hijos sumisos de la Iglesia mandando nuestros hijos a las escuelas católicas".

L'actiu regidor Serra exposa al Ple de l'Ajuntament la necessitat d'acabar l'edifici de Santa Catalina del Port habilitant-lo per escola pública de nins i nines. Demana destinar 6.200 pessetes del pressupost de les Cases de la Vila i demanar-ne 20.000 al Govern de l'Estat.

Planificat des del principi de la República, però no aconseguit fins al final, es crea una Col·legi Municipal d'Ensenyances Mitges que imparteix comerç i batxillerat. N'és director Damià Canals i en són professors destacats professionals i intel·lectuals sollerics com: Guillem Colom Ferrà, Bartomeu Gumbau, Guillem Colom Casesnoves, Joan Baptista Mayol, Joan Cirer (aquests dos últims mestres del Fossaret)...

La repressió de la Guerra Civil i la dura dictadura de Franco

Quina moguda la del "Movimiento Nacional"! Molt grossa i negativa per a l'ensenyament públic! Just començada la Guerra Civil pel juliol del 1936, Mallorca, tot d'una, ja queda en mans dels sollevats d'en Franco que tenien ben clar que uns dels seus enemics era el magisteri, d'on sorgien, deien, les "dolentes" idees del republicanisme. Els franquistes separen les escoles en dues classes: les de Déu (les religioses) i les del dimoni (les laiques i les públiques). Per tant és del tot "natural" que per l'octubre del 1936 les autoritats franquistes enllestixin un solemne acte de desagreujament als símbols "patriòtics". En el Teatre Kursaal es retornen a totes les escoles de Sóller "la Cruz y la Bandera".

El capítol més trist d'aquests primers anys de dictadura és la depuració i la sanció dels mestres. Les primeres mesures són deixar cessants tots els docents i, així, cada un, ha de sol·licitar el seu reingrés amb una adhesió incondicional al "Movimiento". Després, la "Comisión Depuradora Provincial" et contesta positivament o negativament. Exemple d'una depuració sense sanció és la del mestre del Fossaret Joan Cirer Ramis:

“1°. Conducta profesional = Muy buena, de orden. 2°. Conducta religiosa = Muy buena. 3°. Conducta social y particular = Muy buena. 4°. Actuación política = Siempre ha sido de los partidos derechistas. No ha simpatizado con ningún partido separatista.

Però, i els depurats i posteriorment sancionats, què? Enllistam els qui exerciren el magisteri a les Graduades 1 i 2: Víctor Agulló, Cristòfol Barceló, Ramon Chavarría, Josep Guasch, Àngel F. Alais i Vicenç Moratal. Molts d'ells només estaven afiliats al sindicat ABTE (Associació Balear de Treballadors de l'Ensenyament)

Víctor R. Agulló Lloria, mestre de la Graduada 2 des del 1930 fins el 1937. Estava afiliat a l'ABTE. No exercia a Sóller quan fou sancionat i traslladat fora de la província.

Cristòfol Barceló Pons, mestre i director de la Graduada 1 des del 1928 fins el 1934, després es traslladà a son Ferriol. Considerat “persona de cuidado”, fou sancionat i canviat de província fins el 1957.

Ramón Chavarría Talleda, mestre de Ses Marjades i de la Graduada 1 durant els anys republicans. Se l'acusà de comunista i que cantava la Internacional a l'Escola d'Adults. Suspès de lloc de feina i sou.

Jospe Guasch Espina, mestre i director de la Graduada 1 era afiliat a l'ABTE. Suspès de lloc de feina i sou en dues ocasions i per uns quants mesos cada vegada. El 1938 es va poder reintegrar a l'escola.

Àngel F. Alaiz Regález, mestre al Port i a la Graduada n° 1. L'acusaren de nedar despullat. El traslladaren el 1938.

I Vicenç Moratal Borràs, mestre i director de la Graduada 2, se'l considerava del sindicat ABTE. Va ser suspès de lloc de feina i sou i traslladat a València. Fins el 1945 no va poder tornar a Mallorca i abans de seguir amb la labor a Sóller està uns anys a Sineu.

S'obrin escoles noves en aquests primers anys de franquisme? Podem contestar amb una passa cap endavant i una passa cap enrere. L'any 1938 es crea la primera graduada pública de nines a l'edifici del Cellar. Té tres seccions de Primària i una de pàrvuls. Es fa a base de sumar quatre unitàries escampades per la vila i barriades. La passa enrere és que

es sumen les dues graduades de nins en una sola, al Fossaret, i s'acaba definitivament amb la Graduada n° 2 del Convent. Així els SS.CC. ja tendran a la seva disposició tot l'edifici per desenvolupar el seu projecte d'ensenyament que passarà també el 1940 en absorbir el Col·legi Municipal d'Ensenyances Mitges.

I quins seran els nous mestres del Fossaret, fetes les depuracions i sancions? L'any 1940 el solleric Joan Baptista Mayol Canals ja n'és director. A les altres tres aules hi haurà Joan Cirer, Josep Guasch i Francesc Tous. També hi ha un parvulari regentat per la mestra Antònia Ferrer a una sala de la que fou Cantina Escolar.

I què s'ensenyava al Fossaret amb en Franco? A més de Cultura General i afegir als majors geometria, dibuix lineal, orientació comercial, càlcul mercantil i teneduria de llibres, el nou règim “intensifica los sentimientos religiosos y patrióticos para formar hombres de carácter, cristianos, virtuosos y ciudadanos probos” (del conservat Llibre d'Actes). I com inten-

Vicenç Moratal Borràs (Arxiu Setmanari Sóller)

sifica aquests obligatoris sentiments religiosos i patriòtics?

L'any 1943 una circular del “Frente de Juventudes” obliga a l'ensenyament de tres disciplines que en Es Fossaret s'organitzen amb el següent horari per a cada aula: “Educación Política” (40 minuts tres pics per setmana), “Gimnasia” (25 minuts diaris) i –aferrau-vos fort!– “Educación Premilitar” (25 minuts diaris).

El catolicisme no es queda endarrere. Hi ha classes de Religió a l'escola, Catecisme a l'Església Parroquial, visita del Vicari, Exercicis Espirituals, Mes de Maria, resada del rosari el dissabte i missa parroquial el diumenge matí on es passa llista... Ah!, i anualment els actes en memòria de José Antonio amb missa de rèquiem.

Per tant, no és gens estrany que la documentació escolar, abans de la signatura i la data, acabin amb frases consigna: “Saludo a Franco”, “Por Dios, por España y su Revolución Nacional Sindicalista”, “¡Viva Franco! ¡Arriba España!”

Una preocupació d'aquests anys i que l'Ajuntament en fa crides, és l'assistència a classe. La matrícula del Fossaret és molt pobre i la mitja de tot el col·legi entre els anys quaranta i cinquanta és de 80 alumnes, però l'assistència encara minva més: l'any 1951 de 68 nins inscrits, sumant les quatre aules, només hi ha una assistència mitja de la meitat, 38 “por la recolección de aceitunas”, segons consta en acte... Ah i això que l'Ajuntament, l'any 1949, havia posat una estufa de llenya per aula perquè abans només n'hi havia una al corredor central.

Amb dues notícies de professorat tanca aquest primer període franquista, el més radicalitzat. L'any 1946 arriba un mestre nou al Fossaret que obrirà bones noves etapes, Julià Cànaves Vidal. Per l'octubre del 1952 es jubila Josep Guasch Espina, però dissortadament mor just quatre mesos després, pel febrer del 1953.

Alumnat del Fossaret a principis dels anys 50 (Arxiu Família Julià Cànaves)

Els Centres de Col·laboració Pedagògiques i Julià Cànaves

1. Julià Cànaves Vidal (Arxiu Setmanari Sóller)

Manca poc per entrar dins els anys seixanta. El Règim de Franco es disfressa de menys radical. El turisme comença a empenya i comença a augmentar el benestar. Venen immigrants de Múrcia i Andalusia. En aquesta dècada es construiran dos petits nous edificis escolars públics: les unitàries de nins de Fornalutx i Port de Sóller... Mentre, què passa al Fossaret de nou?

Primer, i el més destacat, es crea pel novembre del 1957 el “Centro de Colaboración Pedagógica”. I què és això? Una reunió trimestral de l'Inspector de Zona amb el mestres de la seva comarca pel tal d'enllestir, entre tots, didàctiques, programes, reglaments i aquells intercanvis que puguin dinamitzar la tasca escolar. Aquest dia s'aturen les classes, els al·lots no van a escola, la jornada és de 9 a 14 h i els mestres la dediquen a desenvolupar temes educatius. El Centre de Col·laboració Pedagògica masculí de la Comarca de Sóller (Bunyola, Deià, Valldemossa, Fornalutx, Port de Sóller, l'Horta, Marjades, Binriarix i Sóller) té la seu al Fossaret. El seu president, d'ofici, és l'Inspector, en aquest cas Gabriel Salom Calafell i posteriorment el també inspector Francesc Bisquerra Vila, i són elegits: vicepresident, Julià Cànaves i secretari, Vicenç Moratal, tots dos del Fossaret i per tant en Moratal ja tornat a Sóller. La resta de components són els següents mestres:

Fossaret: Antoni Gil i Antoni Brazales. Bunyola: Pere Palou, Roberto Arechaga i Gabriel Garau. Deià: Rafel Pons. Valldemossa: Antoni Vives i Sebastià Garí. Fornalutx: Llorenç Guasp. Port de Sóller: Pere Cerdà. L'Horta: Antoni Miró. Marjades: Jaume Garcías. Binriarix: Pere Terrassa.

El reconegut pedagog, mestre del Port, Pere Cerdà (poc després anomenat membre de la “Orden de Alfonso X el Sabio”), és l'encarregat de preparar i desenvolupar el primer tema: com ensenyar l'ortografia i la redacció. El segueixen altres temes i ponents: numeració-operacions-càlcul mental, funcionament de les mutualitats escolars, lliçons pràctiques de circulació, qüestionaris de ciències, les joguetes, el certificat d'estudis, el rendiment educatiu, objectius de l'ensenyament de les ciències de la natura, la fitxa psico-pedagògica etc. Les trobades de mestres s'allarguen més d'una dècada, tant que fins i tot Antonio Rivera García, mestre de l'Horta des del 1967, presenta l'any 1970 la ponència: “Aplicación de la Sociometría”. O el mateix 1970 el mestre valencià Vicent Dasí Albalat (uns anys destinat a l'escola d'alfabetització dels mariners de la Base Naval del Port) presenta una ponència titulada “Adaptación del niño al medio escolar”. Els Centres de Col·laboració també serveixen a la Inspecció per anunciar canvis o donar cops d'atenció. Exemples:

Per a l'obtenció del Certificat d'Estudis Primaris s'han de dur cinc anys d'escolaritat i es perd curs si es falta durant un trimestre (són reglaments per incentivar l'assistència). S'allarga el període obligatori d'Ensenyament Primari fins els 14 anys (fins ara es donava els Certificat d'Estudis als 12).

La Inspecció remarca en tot moment que el mestre ha de parlar l'espanyol (no cal dir

que el català estava prohibit en temps del franquisme, però així i tot molts mestres explicaven en mallorquí, encara que la tasca fos en castellà).

I l'inspector Gabriel Salom estira de les orelles a l'Ajuntament perquè no fa cas a les propostes de millores que li arriben del Fossaret: “quizás algún día las autoridades locales se decidan prestar el apoyo que merece la graduada”.

L'any 1959 s'unifiquen els dos Centres de Col·laboració de la comarca de Sóller, el masculí i el femení, sempre amb seu al Fossaret. Hi haurà dos vicepresidents, al masculí de Julià Cànaves s'hi sumarà el femení de Josefa Sampol, directora del Celler. L'any 1961 s'hi sumen les escoles privades i de patronat (actualment serien privades concertades). Així també venen a fer reunions de mestres al Fossaret: les Germanes Franciscanes de Bunyola, les Germanes de la Caritat de Sóller i barriades, les Mares Escolàpies, els Pares de Sant Felip Neri de l'Alqueria des Comte, i els Pares del SS. CC. del Convent. L'any 1964 arriben a ser 28 els mestres reunits al Centre de Col·laboració Pedagògica del Fossaret i la reunió del febrer acaba amb un vi espanyol a l'Ajuntament, quan el batlle era Joan Bauçà Ripoll. Aquest any i aquest dia ja exercien a Sóller: Jaume Martí i Gaspar Adrover (SS.CC.), Matilde Girbent (Marjades), Aurora Migal (Celler) i a la Unitària de l'Horta hi feia de mestre el després escriptor Gabriel Janer Manila.

Un altre tema. Es Fossaret ja acull infants peninsulars. Del conservat llibre registre dels Certificats d'Estudis Primaris, que va del 1951 al 1975, de 369 alumnes que han acabat estudis 46 són castellà parlants, la majoria de dues regions: Múrcia, 17, i Andalusia 15. Els immigrants murcians són majoria al principi i al final venen més andalusos. Els pobles i ciutats d'origen d'on arriben més nous alumnes són: Lorca i Fuente Álamo (Múrcia) i Almansa (Albacete). El nombre d'escolaritzats dels anys seixanta ha augmentat en relació als pocs de les dues dècades anteriors. El 1961 es Fossaret té 117 alumnes, el 1964 puja a 139 i el 1968 ja són 147; essent també significatiu el major nombre d'infants del parvulari, 25 el 1967, dels quals 8 són nines, tenint en compte que la Primària del Fossaret és de nins.

Des dels inicis dels seixanta és parvulista del Fossaret la recordada mestra Maria Fernanda Bordes Porta. L'acompanyen els mestres Vicenç Moratal Borràs, Antonio Brasales Oliver, Eduardo Bezuneartea Urbicaín i Julià Cànaves Vidal que ja n'és director. Precisament d'ell sorgeixen bastantes iniciatives com: fer classes els horabaixes d'Iniciació Professional, amb tècniques mercantils o d'Administració (a càrrec del mateix Cànaves) i posar en marxa la BIC, la biblioteca d'iniciació cultural.

Acaba l'antiga Primària, l'estat del Fossaret i Vicenç Moratal

El curs 1968-1969 és el darrer d'estada a Sóller i al Fossaret de Julià Cànaves. El següent, el 1969-1970, és el meu primer treballant de mestre interí a la Graduada del carrer Joan Marquès Arbona. Jo, juntament amb altres dos mestres, cobrim buits, sent Vicenç Moratal i la parvulista Maria Fernanda, les dues úniques persones estables. I estables ho dic amb doble sentit per a la paraula: estables per tenir la plaça en propietat i estables perquè, partit el puntal del fins ara director Cànaves, ells dos són els qui asseguruen una mínima organització. Organització i responsabilitat de Vicenç Moratal, que encara que depurat, sancionat i apartat de Sóller durant anys pel franquisme, ha estat del tot íntegre en carregar-se de dur les tasques de secretari de l'escola i del Centre de Col·laboració i d'assumir la direcció provisional sempre que calgués, com ara en aquest setembre del 1969, quan tenc el gust de conèixer-lo. Sempre he pensat que no li devia fer gens de ganes carregar-se responsabilitats d'un règim polític que l'ha malmenat! Bé, jo estic tot un curs amb ell, el curs següent me'n vaig al servei militar i quan torn, ja entrat el 1972, és l'any de la seva jubilació, dissortadament no amb la millor imatge pública del Fossaret de la seva història. Com que ho he viscut!, faig una pausa en el temps i m'atur a contar i a descriure les desventures diàries de la Graduada

d'aquest inici dels anys setanta.

Escollim un dia fred d'hivern del gener del 1970. Un poc abans de les nou arrib al Fossaret on les portasses ja estan obertes (en Moratal sempre és el primer) i els alumnes ja entren pel corredor central i se'n van directes al pati a esperar les files de l'inici de les classes. A cada costat del corredor hi ha una saleta. La de l'esquerra, en l'actualitat polsosa, és la biblioteca, encara plena de prestatges plens de llibres de pedagogia republicans i franquistes, però ara morta. A la dreta, l'altra saleta, també polsosa, conserva vidrieres plenes d'ormejos de laboratori, també abandonats. A cada banda del corredor dues aules. Jo ocup la primera de l'esquerra, la dels petits de l'antiga Primària de sis i set anys que han d'aprendre a llegir i a escriure. El primer que faig, com cada matí, és intentar encendre foc a l'estufa amb llenya verda que ens porta l'Ajuntament de l'exsecallada dels arbres dels carrers. Fa una fretada i uns anys abans, quan l'escola acabava la llenya, s'havien de cremar gomes gastades de rodes d'automòbil. L'aula té més de quatre metres d'altura i és mala d'encalenticir, però tot un immens finestral de vidres de trenta-quaranta metres quadrats fa entrar molta llum. La paret que ens separa de l'altra aula és una mitjanada de fusta, que cap al meu costat és tot immensa pissarra. Hi ha tauletes dobles amb cabuda per a dos alumnes a cada una. Una antiga taula de mestre i uns pràctics armaris de calaixets són la resta de mobiliari. Tots els detalls denoten singularitats pedagògiques, però es troben poc cuidats en aquest present de més de trenta anys de franquismes acaramullats. Les parets són fredes per estar despullades de les plàstiques infantils d'avui en dia, però així i tot

Acte anual falangista a la Creu dels "Caidos"

tenen alguna nota de color. Ben damunt la pissarra hi ha els símbols polítics i religiosos del Règim: Creu i Franco, però, singular del tot, un poc més amunt, quasi a dalt de tot dels cinc metres, encara hi ha, més de trenta anys després, alguns cartells de la República i la Guerra Civil. Increïble! Em costa un poc raonar que la deixadesa municipal cap a l'escola pública ha arribat al punt de "Jesús, i ara hem de posar una escala i ens hem d'enfilar!" Perquè aquesta no és l'única deixadesa... després entenc que en Moratal sempre dugui bata! No només és

per la pols del guix de la pissarra i la poca neteja municipal de les aules, és també per la cendra del pati, que els al·lots escampen com un núvol amb les seves corredisses diàries. Resulta que el pati és de terra i els jocs dels alumnes en temps dels recreus arriben a fer molts clots. L'Ajuntament no té altre acudit que dur cendra del cremador de fems que hi havia a l'Escorxador i l'escampa. Clar, cada matí, un núvol i el retorn a l'aula està conformat pels grisos en cares i vestuari. Si a tota la grisor descrita li sumam que els alumnes majors no tenen tutors estables i se n'aprofiten i si això li sumam el gris que pot ser haver d'acudir a cantar el "Cara al Sol" a la "Creu dels Caidos" amb els altres alumnes de totes les escoles i barriades, ja podeu imaginar el tens ambient del col·legi. Als homenatges franquistes jo ja hi he participat obligatòriament de nin i ara ho he de fer de mestre! Punyeta!... I per no haver de cantar, braç feixista en alt, en Vicenç Moratal i jo, ens decantam i amagam darrera l'arbre de davant la porta de l'Estació. Una mirada còmplice d'un cap a l'altre expressa del tot que tot això no va amb nosaltres. Quin acabament professional per en Moratal!. Quin inici docent per a mi!.. Per fortuna les noves empentes dels mestres dels anys 2.000 retornaran al Fossaret la perduda glòria d'antany.

Quan el 1972 torn del servei militar, acab els pocs mesos que queden de curs, fins el juny, amb Vicenç Moratal. Després ell es jubilarà i jo destinaré a Deià. Afortunadament han arribat dos professors nous, de Bunyola, que establitzaran molt les grisors diàries. Són el mestre Bernat Castell Quetgles que el curs següent en serà director i el prevere Joan Parets Serra, anomenat professor idoni, perquè en aquell temps

no hi havia abastament mestres i les interinitats s'havien de cobrir en ocasions amb persones d'altres titulacions.

Durant el curs 1971-1972 la plantilla de mestres de Parvulari i Primària de la comarca és la següent:

Escoles públiques: Fossaret: Vicenç Moratal, Pedro Carretero, Bernat Castell, Joan Parets i Pilar Amengual.

Graduada de nines del Celler: Aurora Migal, Catalina Palou, Josefina Servera i Jerònima Calafat.

Ses Marjades: Jaume Garcías i Matilde Girbent.

Alqueria des Comte, Unitària de nines: Margarida Rullan.

Biniaraix, Unitària de nins: Joan Cardona.

Fornalutx, Unitària de nins: Llorenç Guasp.

L'Horta, Unitària de nins: Antonio Rivera.

Port, Unitària de nins: Miquel Ginestra.

Deià, Unitària de nins: Sebastià Bonet.

Escoles privades de patronat: Primària de nins dels SS. CC.: Gaspar Adrover, Jaume Martí, Antoni Pou i Andreu Vidal.

Primària de nins Sant Felip Neri de l'Alqueria des Comte: Josep Rigo i Jesús Antón.

El "Colegio Nacional Mixto", l'EGB, la graduació i Es Puig

Segona Etapa d'EGB al Cellar el 1975
(Arxiu Setmanari Sòller)

L'any 1970 el ministre d'Educació Villar Palacé publica el Llibre Blanc de la nova Educació General Bàsica. S'elimina la doble via instructiva de Primària i Batxiller Elemental, que als deu anys dividia els infants en dues vies educatives diferents, i s'inicia a Espanya la nova EGB. Els nins i nines, junts en coeducació dins la mateixa aula, dels sis als catorze anys, cursaran 8 anys d'ensenyament que al final serviran per aconseguir el títol de Graduat que equivaldrà a l'anterior batxiller elemental. La graduació ja no serà segons la grandària de l'escola sinó que cada col·legi, com a mínim, haurà de tenir vuit aules, una per cada any d'escolarització, total vuit grups. Quina escola a Sòller està preparada per ser de vuit unitats? Cap! Els SS. CC. són els qui ho tenen més fàcil perquè sumen tres classes de l'escola de patronat de Primària i les quatre de l'antic batxiller elemental. Es Felip Neri tanca. Les Escolàpies se'n van. La Caritat espavila i com qui ha d'assumir la matrícula de la congregació que parteix, amb els dos edificis pot envestir les vuit aules d'EGB. La qui ho té més malament és l'escola pública. Es Fossaret només té quatre unitats i es Cellar en té tres. La resta de barriades de Sòller i comarca (Fornalutx i Deià) són unitàries d'una aula. El 1973 el llavors batlle

Miquel Antoni Lladó es posa en marxa i demana a l'Estat un grup escolar on poder graduar els infants de la pública. L'administració educativa diu que sí i concedeix a Sòller ser cap de comarca construint un

col·legi, el que serà Es Puig, de setze unitats d'EGB, dues per cada any d'escolarització, és a dir de doble línia. Ara, mentre es resol l'expedient, s'adjudiquen les obres i es fa el nou edifici (es comença a construir a principis del 1975) què passa?... L'Administració i els col·legis es demanen: com s'investeix fer Segona Etapa a una unitària o a una petita graduada, quan el professorat ja ha de ser un especialista per assignatura? És llavor quan es crea el "Colegio Nacional Mixto" i Es Fossaret es comença a desdibuixar.

El curs 1973-1974 l'administració i inspecció educativa creen una graduació provisional de vuit unitats d'escola pública combinant tres centres: Graduada de Santa Teresa de Nines, Unitària de Nines de l'Alqueria des Comte i Graduada de Nins del Fossaret. Al Fossaret es faran els quatre primers cursos d'EGB per als nins i nines de la vila. A l'Alqueria des Comte es farà el cinquè d'EGB per als nins i nines de la vila. I a Santa Teresa es faran els tres cursos de Segon Etapa, on també hi accediran els alumnes d'aquestes edats de les unitàries pròximes i on s'arriben a acaramullar més de cinquanta alumnes per aula. Aquesta experiència durarà tres cursos escolars. El 1973-1974 la matrícula és de 229 alumnes. El 1974-1975 els infants són 236. I el curs 1975-1976 la matrícula s'enfila fins els 274 alumnes, quan n'és directora la mestra deianenca Francisca Sunyer. Altres mestres sollerics que treballen aquest període del Col·legi Nacional Mixte són les germanes Caldentey, Margalida i Magdalena, Jerònima Sueca i el fornalutxenc Miquel Ginestra. Quan el següent curs, el 1976-1977, s'obri Es Puig i tanquen aquestes tres escoles a més de les unitàries de Fornalutx, Biniarix, l'Horta, Marjades i Port, Es Fossaret ha acabat un cicle i queda quasi del tot esborrat. Només resta el seu parvulari, ara a les aules de l'edifici i no a la casa veïna, i el de Ser Marjades... però això ja és un altre capítol i la segona part d'aquesta història.

Ara vos passam a enllistar la matrícula d'alumnes que visqueren aquesta etapa del "Colegio Nacional Mixto" perquè alguns d'ells partiren del Fossaret, passaren per l'Alqueria des Comte, desembarcaren a Santa Teresa i alguns encara foren alumnes del Puig. Escollim el curs 1973-1974. Per primera vegada a les aules del Fossaret hi hagué nines.

Primer curs al Fossaret (nascuts l'any 1967): Pere Ferrer, Antoni Josep Celià, Catalina Florit, Francesc Bauçà, Miquel Àngel Miró, Jaume Serra, Bartomeu Jofre, Josep Vicenç, Miguel Ángel Cabezas, Joan Bernat, Miguel Ángel Manrique, Antònia Socies, Antonio Jiménez, Francesc Vanrell.

Segon curs al Fossaret (la majoria nascuts el 1966): Francisco José Ruiz, Andrés López, José Antonio Cabezas, Salvador Palou, Josefa Costa, Catalina Luque, Maria Dolors Moragues, Maria Frontera, María Rogelia Sánchez, Margarida Costa, Bartomeu Calafat, Paula López, Gabriel Amengual, Andrés Delgado, Francisca Luque, Juan Ramon Valencia, Jaume Nadal, Raimundo Manrique, Francesc Vanrell, Juan Antonio Cerezo, Soledad Francisca Rodríguez, Maria Carme Puigròs, Antonio López, Juan Francisco Delgado, Montserrat Flores, Antoni Picó, Ana María Mateo.

Tercer curs al Fossaret (la majoria nascuts el 1965): Antònia Albertí, Magdalena Amengual, Margalida Serra, Catalina María García, Margarita Otero, Juan Díaz, Salvador Luque, Pedro J. Jorge, Vicente Álvarez, Jesús Rodríguez, Bartomeu Cabrer, Jaume Josep Florit, Antoni Salvador Bosc, Clemente Pomares, Antonio Galiana, Juan Antonio Ruiz, Antonio Mut, Gabriel Vanrell, Fernando Martínez, Gaspar Delgado.

Quart curs al Fossaret (la majoria nascuts el 1964): Juan Magán, Agustina Rodríguez, Maria Teresa Bautista, Antònia Isabel Moyà, Maria Lourdes Amengual, Pere àngel Palou, Manuel Tirado, José Miguel Perelló, José Maria Rodríguez, Sebastià Vicens, Francesc Xavier Martí, Nicolau Picó, Miquel àngel Perelló, Fulgencio Jiménez, Antonio Rafael Blanco, Carles Sellés, Antoni Pizà, Josep Antoni Oliver, Gabriel Rodríguez, Bartomeu Palou, Antoni Jofre, José Antonio Manrique, Cipriano Cerezo, Juan López Aznar, Enrique Bota, Ramón López, Bartomeu Amengual, Josep Lluís Alcover, Gaspar Delgado, Guillem Ferrer. Gabriel Ribot.

Cinquè curs a l'Alqueria des Comte (la majoria nascuts el 1963): Francisco Banegas, Fabià Puigròs, Ginés Verdui, Domingo Ramón, Gregorio Martínez, Joan Francesc Xumet, Miquel A. Duran, Joaquín Rodríguez, Maria Dolores Sánchez, Maria José Sánchez, Antònia Frontera, Maria Lluïsa Vives, Margalida Arbona, María Antonia Gutierrez, Maria Costa, Joana Maria Navarro, Margalida Socies, Joana Moragues, Joan Joy, Francesc Marroig.

Sisè curs a Santa Teresa (la majoria nascuts els 1962): Margalida Amengual, Miquel Bauçà, Josep Amengual, Catalina Maria de Lluc Calvo, Manuel Bautista, Maria del Carme Navarro, Margalida Bestard, Catalina Maria Bauçà, Francesca Moragues, Maria Ignàsia Bujosa, Francesca Pocoví, Miquel Coll, Joan Antoni Jorquera, Àgueda Perelló, Joan Ferrer, Catalina Moragues, Rosa Maria Amengual, Leonor Noguera, Antònia Maria Cabrer, Maria Magadalena Colom, María Dolores Cerezo, María Albiñana, Esperanza Otero, Magdalena Otero, Margalida Alomar, Diego Peña, Antonio García, Catalina Ordines, Federico Bes, Andreu Arbona, Rafel Mira, Gabriel Àngel Darder, José Tirado, Joan Pere Isern, Antoni Mayol, Antonio Banegas, Salvador Martínez, Jaume Amengual, Gabriel Calafat, Pere Antoni Llobera, Francesca Ribot, Bàrbara Bestard, Andreu Bernard, Jaume Nicolau, Miquel Suau, Francisco Bienvenido Garau, Abraham París, Josep Marquès, Miquel Bertard, Joan Josep Palou, Juan Francisco Martínez, Francesc Munar, José Martínez, Llorenç Reinés, Juan Luís González.

Setè curs a Santa Teresa (la majoria nascuts el 1961): Manuel Bosc, Josep Porcel, Elvira Reinés, Jaume Ordines, Antoni Garau, Gabriel Àngel Arbós, Jacinto Escales, Francesc Rullan, Pere Salom, Bartomeu Mir, Diego Jesús Méndez, Josep Torrens, Jaume Noguera, Damià Llabrés, José Esteban Xumet, Miquel Àngel Mayol, Miquel Nadal, Miquel Oliver, María Cecilia Plaza, José Alfaro, Llúcia Pizà, Antonia Francisca Jordán, Bartomeu Vives, Pere Sánchez, Antoni Nigorra, Miquel Bernat, Maties Ferrer, Ignasi Josep Cercà, Damià Bisbal.

Vuitè curs a Santa Teresa (la majoria nascuts el 1960): Pedro Galindo, Antònia Maria Marquès, Encarnación Comino, Antònia Maria Serra, Francesca Pérez, Guillem Oliver, Jaume Orvay, Jaume Martorell, Pedro Moreno, Bartomeu Ramon, Alfredo Manrique, Francesc Xavier Bauçà, Carlos Manuel Pereira, Joan Arbona, Catalina Desclaux, José Manuel Molina, Antonio Moreno, Pau Arbona, Juan Maria Iniesta, Maria Bota, Deseado Mongeot, Francesc Torres, Antonia Hernández, Margalida Vicens, Esteban Llabrés, Catalina Albertí, Margalida Duran, Matías Salazar, Pau Marroig, Narciso Gutiérrez.

Represa d'escoles, torna l'escola bàsica al Fossaret

El 1976 al Fossaret li ve ben just seguir amb les portes obertes i no només pel fet que els seus alumnes d'EGB passin al Puig, també perquè la idea de l'Ajuntament és traslladar les dues unitats de preescolar a l'edifici de Santa Teresa, però al final s'imposa la lògica quan es pensa que al col·legi del carrer Joan Marquès les quatre aules estan a planta baixa i pels menuts serà més operatiu. A partir d'aquest any el col·legi es dirà "Agrupación Párvulos Joan Marquès Arbona" i ja deixarà de ser la fins ara "Escuela Graduada de Niños" que provisionalment del 1973 al 1976, iniciada l'EGB i la coeducació, es va dir "Colegio Nacional Mixto" (conjuntament amb el Cellar i Unitària de l'Alqueria des Comte).

Del 1976 fins el 1983 són els anys de travessia del desert del Fossaret perquè no és fins aquest últim any quan l'escola, altra volta, comença a tenir alumnes d'ensenyament bàsic. La mestra Pilar Amengual, que ja portava la unitat de pàrvuls del centre des del 1973 substituïnt Maria Fernanda, és la que continua treba-

llant i dirigint les ja dues solitàries unitats de preescolar a partir del 1976. Dues unitats de preescolar que durant dos cursos són tres perquè la matrícula sobrepassa els seixanta infants, 1977-1978 i 1978-1979.

Però, què passa perquè el 1983 Es Fossaret torni a fer un primer curs d'ensenyament bàsic? El col·legi es Puig s'havia fet per tenir l'exclusiva d'EGB de la comarca, però hi ha un poble que no vol perdre la seva identitat, Deià, i aconseguix, ja des del mateix 1976, que la Primera Etapa d'EGB quedi a la petita vila i només baixin a Sóller, al Puig, els alumnes majors de Segona Etapa. Quasi immediatament després, el 1978, Ramón Bassa, mestre, i jo, iniciem una campanya en contra de l'excessiva política de concentracions escolars que havia fet que 32 centres petits haguessin tancat a Mallorca. Té els seus fruits. A l'illa es reobrin escoles i/o no se'n tanquen més i algunes creixen. L'Horta té un Centre de Preescolar des del 1979 i el Port inicia el Primer Cicle d'EGB el 1980.

Així, Es Fossaret s'anima pel setembre del 1983 a incloure dins l'aula de cinc anys 9 infants que han de fer primer d'EGB, per tant ja no passen al Puig. És la primera fornada i la primera passa d'un creixement que ja no s'aturarà. Precisament aquest curs 1983-1984 l'escola ja reb correspondència en la nostra llengua. Els inspectors Bartomeu Rotger i Gaspar Nicolau s'interessen perquè el centre faci un informe sobre l'avaluació qualitativa del català i els hi remeti. Ara l'escola ja es diu a nivell oficial el que sempre s'havia dit a nivell popular, "Centro Público Es Fossaret", però el tampó que es fa al centre ja és en català: "Escola Pública Es Fossaret".

El curs 1984-1985 Es Fossaret torna tenir alumnes de 1er i 2on de Bàsica
(Arxíu Maria Ignàsia Pérez)

Pel curs 1984-1985 es consolida el Primer Cicle d'EGB al Fossaret. La mestra Pilar Maria Fernández imparteix classe al nivell de 4 anys de Preescolar, Margalida Ballester s'encarrega dels 5 anys de Preescolar i la sollerica Maria Ignàsia Pérez Pastor impartirà les classes de primer i segon d'EGB i serà la nova directora del centre.

Precisament Maria Ignàsia coordinarà la primera revista del nostre col·legi. Es diu "Ou" i són una vintena de pàgines escrites en català i castellà i impreses a gelatina pels alumnes de primer i segon d'EGB. Aquest curs ja es fan

coordinacions d'escoles petites on hi participen Fossaret, Port, l'Horta i Marjades. Pel juny, pel final de curs, i havent-hi buida una quarta aula al centre, l'Associació de Pares ja vol que els de segon quedin a l'escola a fer tercer i s'entrevisten amb la Inspecció. No s'aconsegueix fins uns cursos més tard.

L'any 1985 dues escoles de la comarca reben subvencions de l'Administració per incorporar el català a l'ensenyament. Al Fossaret hi arriben 111.000 pessetes i Deià en reb 50.000.

Els dos cursos 1985-1986 i 1986-1987 coneix les mateixes tres mestres. Ja hi eren Margalida Ballester (ara directora) i Pilar Maria Fernández i s'hi afegeix Antònia Marquès Ensenyat, que restarà a l'escola fins l'any 2009. La mestra Margalida coordina altres dues revistes fetes pels infants, una per a cada curs, "Foc i Fum" i "En Fonoll" i la mestra Antònia fa treballar als seus alumnes de cinc anys una col·lecció de contes, "El Caragolet". El català es va treballant cada vegada més i ara s'hi afegeixen les actes dels Claustres i Consells Escolars. També arriba el suport de l'acabat d'estrenar Centre de Recursos de Sóller, amb primera seu a uns pisos municipals de la Plaça de la Constitució (la que fou seu provisional de les Cases de la Vila durant els anys de construcció del nou edifici). Dirigeix el CR, en ajuda a les escoles petites, Miquel Àngel Pons.

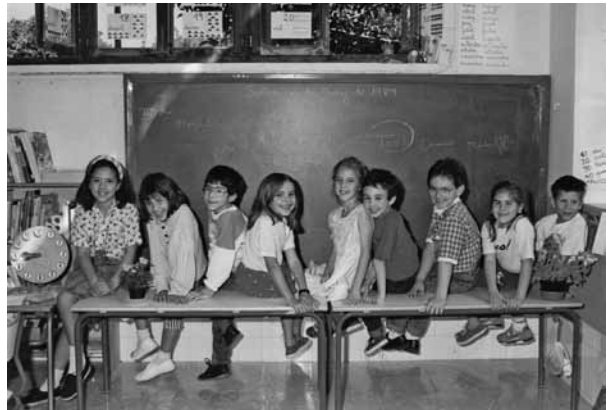
Pel març del 1987 Es Fossaret dona una passa important. Demana oficialment impartir l'ensenyament

en català. Presenta un dossier molt detallat. Argumenta principis psicològics, pedagògics, històrics i socials a la petició. També subratlla les necessitats de fer del tot l'ensenyament en el nostre idioma: “és la llengua materna de la gran majoria dels alumnes, ja s'està fent a la pràctica des de fa tres anys i així el centre es coordinarà millor amb les altres escoles petites de la comarca”. Aquesta petició s'aprova a Claustre i a Consell Escolar i a més el col·legi s'integra dins la xarxa d'Escoles Mallorquines.

Per les Fires de Maig del 1988 un esdeveniment educatiu té lloc a Sóller. Es celebra la IV Trobada d'Escoles Mallorquines que organitza l'OCB (Obra Cultural Balear) i la CENC (Comissió per a l'Ensenyament i Normalització del Català). Hi assisteixen ja 84 col·legis, molt lluny dels deu de la Primera Trobada a Lluç el 1984. El programa és prou atractiu perquè queda emmarcat dins les Fires i Firó, cosa que fa que alguns actes quedin oberts al públic. Dues escoles centrals, una concertada, la Caritat, i una pública, Es Fossaret, seran les seus de la Trobada. La primera servirà per a la presentació de les ponències i la segona allotjarà tres exposicions educatives: material didàctic actual elaborat pels alumnes de la comarca, una aula Escola Antiga amb mobles, decoració i material de la República i primera etapa franquista, i uns plafons de la CENC per a mostrar el recorregut d'aquests darrers anys d'ensenyament en català.

Durant el 1988 Palma aprova l'ensenyament en català i hi ha un canvi en la direcció. Quan se'n va Margalida Ballester, Antònia Marquès és anomenada la nova directora del Fossaret. Aquesta mestra, des del 1987 fins el 1992, és la responsable de treballar la revista “Tirurit”. Se'n publiquen tretze nombres i l'escriuen els alumnes de primer a quart... De quart?... Alumnes de Segon Cicle?... I a partir de quan?

El Fossaret dona una passa més i estrena tercer d'EGB el curs 1989-1990. Hi ha prèvia recollida de firmes i l'aprovació de Claustre i Consell Escolar. Continua l'empenta de les noves generacions de mestres i dels pares amb una dinàmica APA des dels anys vuitanta. Per l'abril del 1989 els alumnes de segon d'EGB de la classe d'Antònia Marquès envien una simpàtica carta al Director Provincial del MEC (Ministeri Educació i Ciència) demanant quedar al Fossaret:

15. El curs 1990-1991 Es Fossaret torna tenir alumnes de 3er i 4t de Bàsica (Arxiu Antònia Marquès)

“Al Director de tots els mestres. Noltros som es nins de 2on d'EGB de s'escola des Fossaret de Sóller. Ja fa quatre anys que venim a aquesta escola i ens agradaria molt si mos deixassiu poder seguir aquí uns quants anys més. Ens agrada s'escola perquè està dins es poble a prop de ca nostra i ja hi anam tots sols i també a vegades amb bicicleta. Tenim un pati gran amb arbres i rodes i pilotes per jugar. Es pare de n'Héctor ens va clavar un “cesto” i podem jugar a bàsquet. Hi ha quatre classes. Hem comprat molts llibres i les podem dur a ca nostra per llegir. També feim dibuixos molt macos i una revista que es diu Tirurit. I mos agrada molt estudiar amb sa mestra perquè ens ha mostrat a llegir i a escriure, a contar i també a pensar ses coses que passen en el món. Vos voldriem dir que en es Fossaret estam tan bé que pareix que estam a ca nostra. Xisca, Damaris, Toni, José Antonio, Pastora, María José, Jan, Mercedes, Daniel i Héctor.”

Durant els dos anys posteriors es consolida que l'escola imparteixi fins a quart, la batllia ho recolza. Dues noves mestres solleriques també treballen al centre: Cati Serra i Maria Eugènia López. És, però, el

curs 1992-1993, ja amb Infantil des dels tres anys i Primària, quan hi ha una forta dinamització del Fossaret. Dos joves mestres bunyolins, Gabriel Mateu i Josep Quetgles, aporten saba nova al col·legi, així com també la sollerica Margarida Puig. És l'any de la Primera Setmana Cultural amb el personatge "Bèntol de Florint", protagonitzat per un ara granat exalumne del Fossaret, Joan Puigserver. És el primer any amb festa final de curs, amb exposició i representacions sobre el mar. És l'any de la primera sol·licitud de jornada continuada, encara que no aconseguida. El claustre i distribució de nivells d'aquest 92-93 és el següent:

Josep Quetgles Conti: alumnes de 3 i 4 anys d'Infantil. Antònia Marquès Ensenyat (directora): 4 i 5 anys d'Infantil. Gabriel Mateu Batle: primer i segon de Primària. Margalida Puig Colom: tercer i quart de Primària.

Construcció d'una nova aula i gimnàs (posterior menjador) el 1995 (Arxiu Fossaret)

Durant el curs següent continua el mateix equip de mestres i comencen a ser protagonistes els professors especialistes. S'ha de fer classe als Jardins del carrer de Moragues perquè Es Fossaret està en obres. S'eliminen les dues saletes petites i se'n fa una sola que serà secretaria. A més es rebaixen els sòtils de les quatre aules per poder fer més factible una nova calefacció a butà. El curs 1994-1995 es consolida la mestra Maria Eugènia López i se'n va Josep Quetgles. Aquest curs s'aconsegueix la jornada continuada i la Tercera Setmana Cultural està dedicada

als "goms" i als transports.

Des del 1991 al 1994 continuen les tasques de recolzament del Centre de Recursos de Sóller al Fossaret i a la resta d'escoles petites per part meua i de Josep Vicens, substituïts amb la tasca de Jaume Garcies. Treballam cursos trimestrals o semestrals per als escolars sobre temes d'interès: la premsa, la línia, l'astronomia...

Pel setembre del 1995 s'envesteix una altra millora. Es comença a construir una nova aula en el buit del pati cobert, aprofitant els baixos per a un gimnàs que amb el temps serà menjador escolar. Durarà tot un trimestre i mentre els infants de tres anys, conduïts pel mestre Pere Crespi, hauran d'ocupar l'espai de secretaria.

A pesar d'estar en obres, Es Fossaret bull d'activitats. En només un curs, 1995-1996, es fan els següents extres: exposició animals verinosos a Palma, acampada a son Fe, a Lluc i a Costitx a veure animals dissecats, el Mercat a Sóller, estudi de l'entorn de l'escola, Port de Sóller amb tramvia, teatre i cinema a l'Alcázar, betlem fent figures de fang, foc de Sant Antoni, 4ª Setmana Cultural dedicada als oficis, joc de l'oca gegant a final de curs i el 70è aniversari de la fundació de l'escola.

El curs 1996-1997 encara que el col·legi tenguí una sala més, el volum d'alumnes d'Infantil ha augmentat tant que ja s'ha de menester una aula per any escolaritzat i com que Es Puig té minva d'alumnat els de tercer i quart de Primària passen a aquests centre a partir del curs 1996-1997. Aquesta situació de retrocés en el creixement de nivells del Fossaret, encara que no en nombre d'alumnat, fa que fins que no entrem en el nou segle el centre no conegui l'investida definitiva d'impartir tota la Primària. Ho farà en aules i locals provisionals i veient com es va retardant la construcció d'un nou edifici per a 9 tutories. Aquest serà el tema central de l'últim capítol.

El creixement definitiu i el nou edifici escolar de ca les Ànimes

Iniciat el segle XXI, les empentes del Fossaret continuen, tant per part dels mestres com per part dels pares. Encara sent directora Antònia Marquès comença el menjador el curs 1999-2000 i pel setembre del 2001 hi ha canvi de direcció i és anomenat Gabriel Mateu.

El claustre del curs 2001-2002 queda organitzat així: Els mestres Gabriel Mateu i Margalida Puig imparteixen Primària. Maria Eugènia López, Maria Antònia Crespí, Antònia Marquès i Maite Estarelles són les responsables dels més petits, els infants d'Infantil. I a més els especialistes itinerants amb els escoles de la comarca, Antònia Martínez, Maria Magdalena Coll i Juan Pablo Martínez que són els professors de Música, Anglès i Educació Física.

Pel febrer del 2003 és la data inici del gran tema de l'escola completa d'Infantil i Primària. Per què? Perquè la Conselleria d'Educació envia un document de planificació escolar comarcal remarcant crear una escola de Primària completa al CP Es Fossaret. Pel gener del 2004 el Consell Escolar dóna idees per poder ampliar l'escola. Una, de la direcció, és eliminar el safareig i una altra és fer expropiacions d'hortos per enllaçar els darreres de l'escola amb el carrer de can Vives. Aquesta segona idea és exposada pels representants de l'Ajuntament, Maria José Serra i Miquel Bestard. Pel maig del mateix any l'Ajuntament informa al consell Escolar de possibles solars per fer tota una escola nova en lloc d'investir ampliacions. Els solars podrien ser: les Escolàpies, ca les Ànimes, l'Escorxador, can Guixa i uns terrenys de devora els Estiradors. La mare Pilar Oliver és un actiu important durant aquests anys.

Paral·lelament a aquest tema, el Consell Escolar aprova la idea, pel maig del 2003, de crear l'Escola Matinera proposada per l'AMPA.

Seràn responsables, en distints temps, de menjador, activitats extraescolars i escola matinera: Margalida Jaume, Aina Pérez, Addaia Albertí, Shadha Agliata, Elvira Valls i Cati Dolç.

Però continuem el tema de la nova escola. Pel novembre del 2004 –ens separen quasi 7 anys- comença a gestar-se el nou edifici. En aquesta data la Conselleria d'Educació informa de la intenció clara de construir una nova escola a ca les Ànimes i que per això es fa necessari sumar-li el solar de l'altre costat del carrer, la bloquera. Per tant el Consell haurà de cedir els terrenys a l'Ajuntament.

A partir del curs 2006-2007 l'escola i l'APA pressionen per agilitzar el tema del nou centre i ho fa de la manera més pràctica que pot: sumant nivells que queden al Fossaret i no marxen al Puig, saturant espais. És així com s'instal·la l'aula prefabricada i els de tercer de Primària tornen quedar al col·legi. Mentre, durant aquest curs l'única actuació física dels que seràn nous edificis és la demolició de la bloquera de ca les Ànimes.

Pel 2007-2008 a l'Ajuntament no li queda més remei que habilitar les sales de la Defensora que donen al carrer Unió perquè els nivells de tercer i quart de Primària hi tinguin les seves aules. Ja es sap el pressupost de l'escola nova: dos milions i mig d'euros per als dos edificis i dos milions per a l'aparcament. Mentre, durant aquest curs l'única actuació física dels que seràn nous edificis és la tallada i arrabassada dels polls.

Durant el curs 2008-2009 no hi ha cap "actuació física", però es sap que hi haurà un increment de cost de 800.000 euros per a la nova escola per llevar la solera i haver de contractar camions de més baix tonatge que puguin arribar bé als solars. La Defensora ja ha d'acollir, estrets, tres nivells: 3er, 4t i 5è.

A l'inici del curs 2009-2010, a la fi!, comencen les obres de ca les Ànimes. Els regidors de l'Ajuntament Joana Medina i Pep Lluís Colom seran el lligam de l'Ajuntament amb el Consell Escolar. Quatre nivells de Primària, de tercer a sisè, han de passar, ara, a les Escolàpies i Es Fossaret assoleix dues metes: aconseguir fer tots els cursos de Primària i arribar als 200 alumnes, nombre mai superat en tota la seva història, ni fins i tot el curs 1933-1934 quan va haver d'acollir els set grups de la Graduada 1 i la Graduada 2.

Primera promoció d'alumnes que han fet tota la Infantil i Primària al Fossaret, sent els primers sisès, els del juny del 2010: Marta Arbona, Damià Bauçà, Bàrbara Cabrer, Ana María Cano, Emma Fernández, Aina Garau, Núria Heredia, Pau Joaquim Jaume, Xesca Jordan, Jordi Lliteres, Bernat Morell, Paula Nigorra, Josep Orvay, Maria de Lluc Pastor, Andreu Pierre, Josep Cristòfol Pons, Ariadna Pons, Aina Puig, Joan Valls i Quing Quing Ye.

Naturalment, a pesar de les obres i de la dispersió, durant aquests últims cursos Es Fossaret ha seguit, amb tota intensitat, el seu dia a dia educatiu. Joana Marquet, Fina Vicens, Manuel Rullan i Marga Crespí han estat mestres sollerics que també han passat pel centre.

Ara, per a finalitzar el treball, volem enllistar i anomenar, pel complet, el darrer claustre de professors del Fossaret, el del curs 2010-2011, precisament quan ja cap d'ells és itinerant i són, en exclusiva, de la plantilla del col·legi. També volem enllistar els alumnes que protagonitzaran el pont des de l'històric edifici al nou. Això sí, els de sisè ja no tastaran les noves aules.

Professorat: Gabriel Mateu (director), Antònia Maria Arbona (3 anys), Maria Antònia Crespí, Catalina Maria Frontera i Catalina Garcías (4 anys), Margalida Crespí (5 anys), Encarna López (primer), Catalina Gràcia Fiol (segon), Glòria Brunet (tercer), Guillem Bestard (quart i Educació Física), Gabriel Simó (cinquè i Educació Física), Margalida Puig (sisè i Secretària), Maria Eugènia López (suport d'Infantil i Cap d'Estudis), Melanie Cañelles (Anglès), Antoni Borràs (música), Maria Francisca Albertí (PT), Montserrat Gargallo (AD i Psicomotricitat), Patrícia Martí (AL, Logopèdia) i Tomàs Vidal (Religió, mestre itinerant).

Alumnat: 3 anys: Sheila Aguilar, Aurora Ameller, Rodrigo Banegas, Morena Abigail Barzola, Joan Brugos, Teresa Brugos, Iulia Bucurescu, Antoni Castanyer, Sílvia Deyá, Gemma García, Paula Lucas, Marina Marroig, Samanta Mengerink, Olga Morell, Miquel Muñoz, Sofia Pastor, Ona Piña, Adriana Soriano, Dan Carlos Valdevezzo.

4 anys: Ainara Aguilar, Lluvia Arbona, Raul Bejarano, Calara Bernat, Aina Bestard, Maria Bisbal, Llorenç Bisbal, Laia Bronsard, Guillem Capó, Ilias Charrar, Alejandro Cahvez, Júlia Colom, Joan Estarells, Martina Alexandra Estrada, Ezequiel Fernández, Francesc Hernández, Ona Jaume, Josep Marcús, Magdalena Munar, Marina Pons, Francisca Ramis, Lucia Rodríguez, Toni Jaume Rotger i Marta Seguí.

5 anys: Antoni Baeza, Ismal Hernan Barzola, Carla bibiloni, Orian Carrasco, Pablo Carreras, Gabriel Miquel Castanyer, Florencia Lila Chaves, Andreu Colom, Magdalena Ferragut, Andrea Mariano, Maria Martín, Sonia Mayol, Elena Rose Mitler, Alejandro Morales, Javier Morales, Miquel Munar, Gerard Nadal, Pau Pérez.Ribas, Antonio Ramis, Antònia Maria Rodríguez, Victòria Ruiz, Àgueda Soriano, Abril Weil.

Primer: Lluvia Albñana, Eulàlia Amengual, Manuel Barrero, Anna Bink, Paula Carrió, Kamal Chikki, Jordi Deyá, Emma Far, Marta Femenás, Ariadna Fernández, Mireia Fernández, Aida García, Lluvia García, Noemi García, Daniel Heredia, Sebastian Hidalgo, Marina Joy, Felip Marquès, Aida Marroig, Bartomeu Martínez, Albert Muñoz, clara Okafor, Oscar Pedrero, Aina Piña, Maria Pons i Marta Soler.

Segon: Victòria Arbona, Izan Arnaiz, Maria del Mar Asensio, Lluïcia Bernat, Antoni Cabrer, Maria Capó, Ismael Charrar, Paula Fiol, Blanca Galindo, Aixa Jaume, Camelia Lehamel, Carla Marcús, Júlia Marcús, Addaia Mayol, Claudia Morell, Toni Motoso, Àgueda Munar, Marc Orell, Albert Orvay, Naroa Pérez, Margalida Reynés, Paula Reynés, Francesc Rodríguez i Pau Sampol.

Tercer: Raul Aguilar, Joan Josep Albiñana, Blanca Ameller, Carlos Bejarano, Margalida Bestard, Jordi Bisbal, Sami Boudich, Jannin Cobo, Úrsula Estarellas, Jordi Fernández, Claudia Guasp, Guillem Jordan, Andrea Luís, Nadia Martínez, Nerea Martínez, Mateu Munar, Martina Navarro, Joan Pau Pastor, Lucas Pereira, Caterina Puig, Sarah Read, Marta Riutort, Diego Vaca i Albert Valls.

Quart: Emma Amengual, Alba Bink, Vicenç Bisbal, Paula Borràs, Irene Català, Ahlam Chiki, Javier Frau, Paula Heine, Ismael Lehamel, Joan Marquès, Martí Martínez, Tomàs Mockridge, Marc Morell, Miquel Ramon Oliver, Júlia Orell, Kilian Pérez, Sergi Pérez-Ribas, Aina Pons, Salvador Reynés, Josep Suau i Hai-Jun Ye.

Cinquè: Margalida Bauzà, Marta Bejarano, Ainhoa Francisca Bestard, Emerita Coll, Margalida Coll, Aina Colom, Marina Estarellas, Antonio Fernández, Josep Fernández, Miel Edeleth González, Sílvia Manrique, Cristian Manrique, Sergi Marcús, Lucía Marcús, Aina Miquel, Martí Morell, Marta Paredes i Marina Ribas.

Darrera promoció d'alumnes sorgida de l'històric Fossaret. Curs 2010.2011
(Arxiu Antònia Marquès)

Sisè: Lluïcia Arbona, Bàrbara Bernat, Maria de Lluç Carbonell, Guillem Celià, Miquel Darder, Andreu Fiol, Stephane Martos, Jaume Lluís Morell, Chison John Paul Okafor, Alejandra Ortega, Victòria Pons, Antoni Puig i Marc Ribas.

I ja per acabar, també volem resumir algunes característiques tècniques dels dos nous edificis d'Infantil i Primària.

Les arquitectes Cristina Salinas i Laura Fernández enllesteixen pel desembre del 2006 el nou projecte d'escola de ca les Ànimes. Al solar que mira al nord, de 1672 m², s'ha construït un edifici per a Educació Infantil i al solar més gran de 2358 m², el que mira al sud, s'ha alçat l'edifici de Primària. Situat un a cada banda del carrer, els dos edificis es comuniquen per un pas subterrani i la suma total construïda és de 2.218 m², molt enfora de la planta de 324 m² del Fossaret.

Però quins serveis i quines aules hi ha a cada banda? L'edifici petit, construït al solar de l'antiga bloqueja, té una façana de 55 m amb la baixada a l'aparcament subterrani. Cada una de les tres aules d'Infantil fa 50 m², deu més que les del Fossaret, però en aquesta ala també hi ha una aula de psicomotricitat de 60 m², un menjador de 110 m² i una cuina de 30 m². L'edifici gran de l'altre costat té 31 m de façana, una sortida de vehicles i una via peatonal i zona verda vora el torrent. Les sis aules de Primària de 45 m² cada una estan ubicades 4 al primer pis i 2 al segon. A la planta baixa, també té una pista poliesportiva de 968 m², un gimnàs de 180 m² amb vestuaris de 58 m², una biblioteca de 43 m², un taller polivalent de 108

m2 i dues aules per a petits grups de 20 m2 cada una. Com es veu, molts espais, per tant més mobilitat, tenint en compte que la mitjana de superfície disponible per alumne és de quasi 10 m2. Però els espais no acaben aquí. A la planta baixa també hi ha totes les sales d'ús administratiu: direcció, cap d'estudis, secretaria, sala de professors de Primària, sala de professors d'Infantil, sala per a l'APA, consergeria-reprografia i magatzem.

El nom d'aquest nou centre escolar es continuarà dient Es Fossaret, encara que es canvia d'edifici i de carrer. Per altre costat es considera oficialment un trasllat i la continuïtat del mateix alumnat i claustre de professors. Ha estat la voluntat majoritària d'aquesta generació de pares i mestres que han viscut intensament la denominació Fossaret i l'han votada com preveuen els reglaments en Consell Escolar. S'han oposat a la continuïtat del nom Fossaret altres iniciatives, la principal sorgida de l'Ajuntament que el volia batejar amb el nom del lloc: Ca les Ànimes o Ses Fontanelles, argumentant la possible confusió de tenir dos edificis amb la mateixa denominació: l'històric Fossaret del carrer Joan Arbona i el nou Fossaret del carrer de Ca les Ànimes.

I això és tot! Amb una vintena de folis hem repassat un resum de vuitanta-cinc anys plens d'incidències i alts i baixos, suma d'esforços de generacions que han hagut de superar etapes polítiques i socials que hem intentat retratar. A partir d'aquí el col·legi, en un nou edifici, assumirà i sumarà nous reptes educatius protagonitzats per noves generacions de mestres, alumnes i pares. Pot ser una altra fita.

(Es tanca aquest treball històric el mes de setembre del 2011, el mateix mes que Es Fossaret inicia les classes al nou edifici)

Les dificultoses consultes

Qualsevol treball d'història, per petit que sigui, sempre acaba enllistant els arxius que s'han hagut de llegir per ordenar esdeveniments, noms, dates i dades. En aquest cas, però, les consultes que hem fet tenen la seva pròpia història a comptar per lo dificultoses. Ens explicarem. Quan s'obrí Es Puig el 1976, col·legi amb vocació de comarcal, es tancaren les escoles públiques d'EGB de: Santa Teresa, Fossaret, Alqueria del Comte, Biniaraix, Fornalutx, Marjades, l'Horta i Port. En aquells moments ningú es preocupà de traslladar els arxius de cada centre a un lloc segur: o al Puig mateix, o a l'arxiu de l'Ajuntament. Llavor no existia l'AMEIB (Arxiu Museu de l'Educació de les Illes Balears) amb seu a Inca i moltíssima documentació es perdé i sense ella es fa molt difícil després reconstruir el passat. Però, miracle, qualcú es preocupà de salvar qualche cosa i a uns calaixos del Puig he trobat, afortunadament, 16 carpetes o llibres de la Graduada de Nins del Fossaret i 9 documents de la Graduada de Nines de Santa Teresa i Col·legi Nacional Mixte. De les altres i esmentades escoles, res de res, exceptuant que el Pere Cerdà del Port conserva encara alguna coseta i que quan es constituí l'Associació de Veïnats de Biniaraix, amb seu a l'exescola, traslladaren el poc que trobaren a l'arxiu de l'Ajuntament.

I què s'ha conservat del Fossaret? Actes del Centre de Col·laboració Pedagògica (1957-1971), Actes del Claustre de Professors (1933-1953), Correspondència (1970-1973), Documents varis (1949-1973), Llibre de Matrícula (1964, 1973), Llibres de visites de la Inspecció (1940-1968), Registre de Cartilles d'Escolaritat (1954-1973), Registre de Comptabilitat (1947-1957) i Registre de Certificats d'Estudis (1951-1975). A aquests documents afegiríem el Llibre de Matrícula del Col·legi Nacional Mixte (1973-1976) quan treballaren conjuntament Fossaret i Santa Teresa.

Clar, com podeu veure amb les dates, manquen anys pel mig. Llavor no ha quedat més remei que consultar les cròniques dels dos setmanaris de l'època: "Sóller" de la Impremta Marquès i "Voz de Sóller" de la Impremta Calatayud per omplir les llacunes i poder arribar al 1976. Ara, a partir d'aquest any el

Fossaret de les noves envestides sí que té documentació històrica, fins i tot una profitosa carpeta amb fotos i registre d'alumnes dels primers anys de l'escola donada pels hereus del benefactor Antoni Arbona que pagà l'edifici el 1926.

Es fa necessari afegir altres consultes puntuals: l'Arxiu Municipal dirigit per Antoni Quetgles. El voluminós treball "L'Educació a Sóller durant el segle XIX" de Caterina Mª Alemany, Joan Arbona, Bernat Lladó, Mª Antònia Oliver, Francisca Mª Riera i Francesc Lladó. I les ponències de les IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller: "Les colònies escolars al Port de Sóller (1893-1936)" de Miquel Jaume Campaner i "Mestres de Sóller. El procés de depuració del magisteri (1936-1941)" d'Antoni Aulí, Joan Carbonell, Esperança Ramis i Jaume Serra.

Les fotografies que acompanyen aquest treball són de: l'arxiu del Fossaret, l'arxiu de Joan F. Rullan Vallcaneres, el nombre extra del 75 aniversari del Setmanari Sóller, arxiu de la família de Julià Cànaves, Fotos Noguera, arxiu de Maria Ignàsia Pérez i Arxiu d' Antònia Marquès.

Caridad Martí, un altre tipus de depuració

*Aulí Ginard, Antoni
Cánovas Salvà, Joan
Soler Capó, Jaume*

Resum

El procés de depuració de la mestra Caridad Martí Carrasco que presenta l'equip de l'AMEIB (Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears), ens sembla diferent a la majoria dels casos dels mestres depurats: sancions per qüestions polítiques.

Els cas de Caridad Martí arranxa en una denúncia de la dona del mestre Miguel Guillem, María Concepción Arbona Salvà, sembla que per gelosia. Denúncia que és qualificada de calúnnia a bona part dels escrits que trobam a la documentació del cas.

Aquest denúncia i els rumors que es produeixen al poble fan que s'aixequi un gran rebombori i esclati una resposta solidària envers la mestra.

El cas es resol amb el trasllat forçós de Miguel Guillem a Sa Pobla, i la destinació per ordre governativa de Caridad Martí a Inca, ciutat on havia viscut de nina, durant un any.

Caridad Martí neix a Cartagena el dos d'octubre de 1900. Si bé, resideix durant la seva infantesa a Inca, donat que el seu pare era militar i estava destinat a la caserna de la ciutat.

Arriba a l'escola de Ses Marjades de Sóller l'any 1934 i veim com l'any 1940 encara hi continua, amb el parèntesi del seu trasllat a Inca; després d'haver passat per Benicarló (Castelló) i Oliva (València).

Introducció

Amb el començament de la Guerra Civil, es va iniciar el procés de depuració del magisteri arreu de l'Estat Espanyol. Aquest procés, legalment establert en el ban nacional pel decret del 8 de novembre de 1936, assentava els principis i les bases d'aquesta depuració i volia justificar que l'educació havia estat en mans inapropiades durant el temps de la República. Inicialment foren depurats tots els docents. Per poder recuperar total o parcialment la seva situació laboral anterior es tenien en compte la ideologia dels mestres, les seves actuacions polítiques i actituds religioses, entre altres factors.

Tot i això, podem trobar alguns casos on el procés de depuració s'obre per mor d'altres aspectes que no tenen res a veure amb ideologia. Aquest, per exemple, és el cas de la mestra de Sóller Caridad Martí Carrasco.

Caridad martí, la persona

La mestra Caridad Martí Carrasco, que serà considerada pel prevere Bernat Pujol com “una señorita moderna”, neix a Cartagena (Múrcia) el 2 d'octubre de 1900.¹

¹ AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – Expedient personal de la mestra Caridad Martí Carrasco. Full de Serveis.

Sabem que part de la seva infantesa la va passar a Inca ja que el seu pare era oficial de la caserna militar de la ciutat. Catalina Salvà, falangista de primera línia, comunica a José Isasi²:

“...se trata de una señorita que ha residido en Inca durante su infancia, por pertenecer su padre al Regimiento de Inca...”

També veurem com persones de la mateixa ciutat, el capellà Tomàs Mora³ i la monja franciscana, Sor Modesta Mora⁴, ambdós d'Inca, manifesten conèixer-la de la seva estada a aquesta ciutat.

Abans de treballar com a mestra, fou mecanògrafa d'un magatzem⁵. Desconeixem el poble o ciutat, però si tenim notícia que un germà de la dona del propietari vivia a Inca.

Farem referència a aquesta situació més endavant en tractar pròpiament el tema de la depuració.

El seu primer destí ja com a mestra el situam a Benicarló (Castelló) del 17 de maig de 1933 fins al 4 de setembre del mateix any. L'1 de juliol de 1934 comença el seu nomenament a Oliva (València) i acaba el 12 d'octubre⁶.

Posteriorment, el mes de novembre, el 18 de novembre, pren possessió a l'escola de Ses Marjades de Sóller.

Durant el curs 1936-37 és destinada a Inca per ordre governativa. Molt possiblement, encara que no ho tenim documentat, a rel de la denúncia sorgida a Sóller.

El 15 de setembre de 1937 torna a Sóller on encara la trobam l'1 de gener de 1940⁷. Tenia quasi quaranta anys.

En aquests anys de mestra té uns ingressos anuals de tres i quatre mil pessetes.

Caridad marti, la persona

Si bé és sabut que el procés de depuració durant i després de la Guerra Civil afectà a tot el magisteri, també és conegut que les sancions, en la majoria dels casos, foren per desafecció al règim de Franco.

Un bon grapat de mestres varen ser apartats del seu lloc de feina, separats i expulsats del país, o bé destinats de forma forçosa a altres escoles sense possibilitat de tornar a demanar destinació en un període de temps determinat.

És reconegut que la depuració a les Illes fou un procés dels més durs que es donaran a l'estat espanyol. A més a més, consta que es produí una doble actuació.

Per una part intervingué la Comissió d'aquí que prengué les primeres decisions i posteriorment fou la Nacional la que definí les mesures definitives. Es donaren ordres estrictes per a que tots els expedients foren remesos a Burgos. S'ha indicat que les dificultats de comunicació foren la causa d'aquesta situació.

En el cas de les Balears, la depuració es posa en mans, inicialment, de l'inspector Joan Capó Valls de Padrines; el qual actua amb un nombre important d'acòlits⁸.

L'acusació

El cas de la mestra Caridad Martí Carrasco s'incardina dins el que podríem denominar insídies personals. No és en cap cas una manca de fidelitat a “los principios del Movimiento Nacional” ni tampoc

2 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 13 dirigit a José Isasi

3 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 11 dirigit a José Isasi

4 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 12 dirigit a José Isasi

5 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 8A dirigit a Alfredo Llompart

6 AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – Expedient personal de la mestra Caridad Martí Carrasco. Full de Serveis.

7 AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – Expedient personal de la mestra Caridad Martí Carrasco. Full de Serveis.

8 AULÍ GINARD, ANTONI / CARBONELL MATAS, JOAN / RAMIS DE PLANDOLIT, ESPERANÇA / SERRA I BARCELÓ, JAUME. “Mestres depurats a Sóller (1936-1941)”. In IV Jornades de Sóller

d'incompliment dels preceptes de la doctrina catòlica, ni haver militat en partits polítics d'esquerres, sindicat o altre tipus d'associacions; ni no desenvolupar adequadament la seva feina.

Si bé és cert que no disposam de cap document acusatori concret si tenim força referències a la denúncia, qualificada de calúmnia de forma reiterada, de la dona del mestre Miguel Guillem, també mestre a Sóller.

Sabem que Maria Concepción Arbona Salvá, que així nomia l'esposa de Miguel Guillem Monferrer, en un atac de gelosia fa córrer la veu que existeix una relació més enllà del estrictament professional entre el seu home i la mestra Caridad Martí.

El fet constatat és que se li obrí expedient de depuració per aquests fets i ja veurem al final quina és la seva resolució.

És fàcil suposar el rebombori que produí aquesta situació, donada la gran morbositat que, sempre, han produït aquests tipus de rumors.

Així Juana Estelrich en un escrit favorable a la mestra comenta:⁹

“Yo no sé quien pueda ir en contra de esta buena Maestra, pero las habladurías pueblerinas sin más fundamento que enonos personales, son tremendas.”

Sigui com sigui, aquest fet fa que es desenvolupi un gran moviment de solidaritat i defensa de Caridad Martí.

Precisament, aquest moviment de solidaritat genera un gran volum de documentació favorable a la mestra. I és en aquests escrits on apareix la causa de que hagi estada apartada del magisteri.

Així la mestra Natividad Vayà, mestra que fou acusada d'atea i que no fou sancionada, molt possiblement, per la seva amistat amb el batle, escriu:¹⁰

“...pues la calumnia lanzada sobre ella por la Sra del Maestro Sr. Guillem, es cosa cuya falsedad ha quedado suficientemente probada”.

A un informe anònim sobre Caridad Martí, trobat entre els documents del seu expedient de depuració, consten unes paraules de la pròpia Vayà¹¹: “Dice que todas las denuncias proceden de los celos de la mujer de Guillem”.

Una acusació que és qualificada de vil calúmnia per la religiosa franciscana, Sor Modesta Mora, la qual fou mestra seva¹²:

“...pero como religiosa de nuestro Padre San Francisco mi conciencia me obliga a protestar contra la vil calumnia que se ha levantado contra la Maestra Nacional Srta. Caridad Martí Carrasco de Ses Marjades (Sóller) y digo que ha de ser una vil calumnia porque hace tiempo conozco personalmente a dicha señorita...”.

L'honorabilitat

El concepte d'honor, tant lligat a èpoques pretèrites pel que fa a l'honra i la puresa de les dones, avui afortunadament en desús i més lligat a qüestions d'índole política i econòmica, té un màxim esplendor l'any 1936 i posteriors.

L'acusació contra Caridad Martí provocà una allau d'escrits de recolzament i en molts d'ells podem observar com es fa referència a l'honorabilitat de la mestra, a la gran estima i a la importància que es donava a l'honor de les dones.

9 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 10 dirigit a José Isasi

10 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 17A dirigit al tribunal depurador

11 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 26, nota de la Comissió Depuradora del Magisteri

12 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 7 dirigit a Alfredo Moral

Els/Les companys/es

Així, la mestra Catalina Ripoll Cerdà, que havia estat com a interina a Ses Marjades, fa constar que¹³:

“...antes de quedarme allí, es refiere a la casa de Caridad Martí, tomé informes, puesto que, de haber algo censurable mis padres no me hubieran dejado vivir con ella, pues peligraba lo más sagrado para ellos que es el honor de su hija...”

En una carta adreçada a José Isasi, la mateixa mestra li comunica que, durant els nou mesos que varen viure juntes, pogué comprovar que¹⁴:

“...ser ciertos los informes buenísimos que yo tenía de ella, facilitados por personas del mismo Soller (sic), cumpliendo con sus deberes religiosos, siendo de una conducta moral intechable (sic)...”

La falangista de primera línia i mestra substituïda de la “maestra de párvulos”, Catalina Salvá Garau, en escrit dirigit també a José Isasi, li manifesta¹⁵:

“...quiero manifestarle que es una señorita dignísima, de una vida transparente y por todos conceptos irreprochable, lo mismo en su vida religiosa, moral y escolar, como lo puede demostrar el hecho de que (...) hemos vivido en su casa, en completa armonía sin tener nada que reprocharle...”

Les amistats i gent de l'església

El prevere Tomàs Mora qui fou professor de música seu, en un escrit dirigit a Alfredo Llompart, president de la Comissió depuradora del Magisteri, li manifesta que de joveneta observava en ella una conducta exemplar i li relata un fet que ha de servir d'exemple de la seva actitud personal, “ya de mayorcita, o sea poco antes de ingresar en el magisterio”, que va succeir al lloc de treball com a mecanògrafa¹⁶:

“El propietario(...) se permitió hacerle una broma inconveniente y al momento abandonó el empleo, con sorpresa de los demás empleados de la casa y de la misma esposa del propietario quién lo atribuyó a orgullo si bien más tarde pensó si algún dependiente (no sabe nada de su esposo en este asunto) habría cometido alguna incorrección para con ella”.

A continuació el prevere entén que¹⁷:

“Yo entiendo que honra muchísimo a una joven, por otra parte pobre, el que en defensa de su dignidad, no dude un momento, como en nuestro caso, en renunciar a su sustento y además pasar por grosera y orgullosa, sin preocuparse de su justificación”.

El mateix Tomàs Mora en una carta dirigida al coronel José Isasi li diu¹⁸:

“...ha observado una conducta altamente moral(...)la juzgo bajo mi conciencia apostólica incapaz de ningún acto que pueda herir en lo más mínimo su gran honorabilidad”.

La monja Modesta Mora en una missiva dirigida al mateix José Isasi, també es referix a la seva germana i assenyala¹⁹:

“...siguen siendo unas muchachas muy decentes e incapaces de faltar en lo más mínimo a la moralidad”.

La mateixa religiosa a un altre membre de la Comissió depuradora, Alfredo Moral, escriu²⁰:

“...puedo asegurarle es de una conducta intachable...”

13 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 6

14 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 14

15 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 13

16 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 8

17 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 8 A

18 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 11

19 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 12

20 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 7

Juana Estelrich que resideix a Inca, i de la que ja hem parlat, es dirigeix al reiteradament citat José Isasi i li indica, que la coneix des de la seva infantesa, no oblidem que el seu pare era oficial al quarter de la ciutat, i que l'ha continuada tractant²¹:

“...al haber estado en Valencia en 1931 y años sucesivos (?) ella haber estado en casas de amigos íntimos míos, todos ellos personas respetabilísimas...”

Per a continuació assegurar-li:²²

“...con la más estricta (sic) justicia, que Caridad ha observado siempre una conducta de buena cristiana y por tanto su honorabilidad es intachable.(...) Yo le aseguro por mi conciencia de católica y que por nada ni nadie traicionaría, que conozco a fondo a Caridad Martí Carrasco y que es incapaz de mancillar su honorabilidad que ha tenido siempre ella y familia en gran estima”.

El mestre Miguel. Homar, que Caridad Martí coneixia i en la casa del qual residia a l'esclat del “Movimiento Salvador de España”, segons sabem per la mestra Natividad Vayá, anota la següent informació²³:

“...El día 19 cuando íbamos a embarcar para Valencia, estalló el Movimiento Salvador de España, y al no poder marchar nos quedamos en Palma, ella en casa del maestro Sr.Homar...”

La qual cosa reafirma el propi mestre²⁴:

“...Siempre que viene a Palma se hospeda en mi casa y este verano ha pasado con nosotros las vacaciones caniculares...”

Doncs, l'esmentat Sr Homar, vol participar en la defensa de Caridad Martí quan assegura²⁵:

“...me creo en el deber moral de aportar mi granito de arena...”

Per la qual cosa es dirigeix a Alfredo Llompert, de la Comissió Depuradora del Magisteri, remarcant l'honorabilitat de Caridad Martí en els termes següents²⁶:

“...lo que no hubiera consentido nunca- es refiere a l'estada a casa seva- teniendo una hija de diez y siete años, si hubiera recibido alguna queja de mis compañeros y personas de reconocida amistad sobre su buen comportamiento...”

Caridad Martí i Natividad Vayà no havien tornat a Sòller durant l'estiu; a no ser, segons explica Vayà:²⁷

“... para llevar las fichas a informar”

Fa referència a les fitxes que tots els mestres havien de presentar amb informes del capellà, batle i altres forces vives del municipi.

Els pares i mares

El recolzament a la seva persona i honorabilitat també es produeix per part dels pares i mares de l'escola. L'escrit està escrit i signat en primer lloc per Francisca Flexas, viuda de Estarellas, i que veurem juga molt important en aquest cas.

Els pares i mares fan incidència en la bona feina de la mestra a l'aula, malgrat en cap moment se la qüestionen en aquest sentit²⁸:

“...piden sea repuesta(...) por ser muy estimada y considerada por todos (...)en su actuación en la Escuela, como en su vida privada no tiene nada de censurable, al contrario, siempre ha cumplido admirablemente con sus deberes morales, escolares, patrióticos y religiosos..”.

L'escrit està signat per vint-i-sis pares i una padrina dels alumnes de l'escola de nines.

21 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 10

22 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 10

23 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 4 i 4 A

24 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 4 i 4 A

25 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 4 i 4 A

26 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 4 i 4 A

27 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 17 i 17 A

28 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 9 i 9 A

Els estaments oficials

Aquesta correspondència epistolar particular la veiem completada per les certificacions oficials, totes elles semblen sortides de la mateixa persona i inclús de la mateixa màquina d'escriure, signades per les forces vives de la població. Totes elles es refereixen a la “señorita Caridad Martí Carrasco, maestra de la Escuela nacional de niñas del “Grupo Escolar Bisbal”.

Així, Miguel Colom Mayol, industrial i ex-alcalde de Sóller afirmava²⁹:

“...distinguiéndose por su moralidad irreprochable y sentimientos patrióticos y religiosos, no habiendo tenido ninguna denuncia contra ella en todo el tiempo de mi mando”.

Jaime Casanovas Pastor, president de la Comissió Gestora de l'Ajuntament, reitera els sentiments religiosos i patriòtics de la mestra, mentre que Guillermo Marqués Coll, secretari de l'ajuntament certifica³⁰:

“Que su conducta particular o privada ha sido siempre irreprochable, distinguiéndose en todo momento por su extremada moralidad, sentimientos religiosos y patrióticos”.

José Miró Pastor, jutge municipal, dirà³¹:

“Que de los informes que me han sido suministrados sobre la conducta privada de la Sta. Martí en esta ciudad, ha sido sido inmejorable, habiendo hecho patentes sus sentimientos de honradez, religiosidad y patriotismo, sin que hay merecido nunca ningún reproche de este vecindario”.

Tots ells a les certificacions, també, fan referència a la seva tasca pedagògica i ho fan en termes molt positius.

Miguel Colom signarà a aquestes paraules³²:

“...lo hizo a completa satisfacción del vecindario, habiéndose distinguido en su labor pedagógica por las enseñanzas patrióticas que concurrían en su clase”

Per la seva part, el batle Jaime Casanovas, assenyalarà :

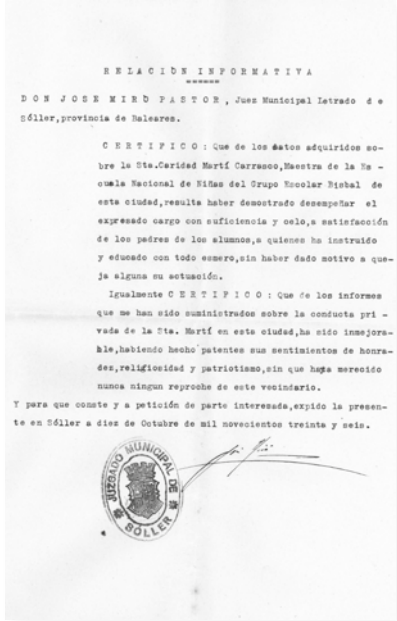
“...regentó durante el pasado escolar la escuela que tiene a su cuidado con singular diligencia y celo(...) mereciendo en algunas ocasiones felicitaciones de los padres de la niñas que asiduamente asisten a su clase”.

El secretari de l'ajuntament, Guillermo Marqués, s'expressarà en termes similars³⁴:

“...ha desempeñado el cargo de Maestra nacional(...) a satisfacción de las Autoridades locales las cuales tenían conocimiento de la labor pedagógica que realizaba dicha Maestra, labor que mereció cálidos elogios de todo el vecindario que aplaudía las patrióticas enseñanzas que daba a sus alumnas, de modo que su conducta profesional fue citada en distintas ocasiones como ejemplo de profesoras”.

El jutge municipal, José Miró Pastor, en la mateixa línia, afirmarà³⁵:

“...resulta haber demostrado desempeñar el expresado cargo con suficiencia y celo, a satisfacción de los padres de los alumnos, a quienes ha instruído y educado con todo esmero, sin haber dado motivo a

29 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 1

30 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 2

31 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 5

32 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 1

33 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 2

34 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 3

35 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 5

queja alguna en su actuación”.

Doncs, hem pogut observar que obté el total recolzament tant de companyes, persones que la coneixien així com dels representants dels estaments oficials, tant en la seva privada com en el cas de la feina a l'aula.

Els fets. Una informació incompleta

La informació de que disposam no és completa, no coneixem tots els detalls del que va succeir, ara bé si podem entendre el que passava en aquells moments a l'entorn de la mestra.

La millor i pràcticament única font que tenim és un ample escrit, que dirigeix a la Comissió Depuradora “...enterada de la denuncia que ante este tribunal y sobre la Srta Caridad Martí...”. la ja citada mestra Natividad Vayà.

Després d'explicar que va conviure amb ella a la casa-habitació de que disposava al costat de l'escola, compta que es va separar d'ella i s'instal·là a una fonda, ja que no va voler cobrar l'estada d'una germana seva, de Natividad Vayà, s'entén.

Al llarg d'aquest temps diu³⁶:

“...hemos estado siempre juntas y afirmo en absoluto no haber observado en ella, ni el más leve signo que la haga indigna de la amistad de personas honradas...”

I afegeix³⁷:

“...pues la calumnia lanzada sobre ella por la Sra del Maestro Sr. Guillem, es cosa cuya falsedad ha quedado suficientemente probada”.

La mestra Vayà es convertirà en consellera personal de Caridad Martí i així quan la germana major d'aquesta, que era mestra interina, parteix a Argaró i...³⁸

“...y al quedarse sola la Srta Martí y ante el temor que se reprodujesen los disgustos promovidos por la los celos de la Sra de Guillem, por consejo mío abandona su casa solo por las tardes después de terminar la tarea escolar y se venía a la fonda del Comercio donde me hospedo y cuyo dueño puede dar fé.”

El paper de la modista Sra. Flexas

Pocs dies abans d'arribar les vacances d'estiu, seguint la narració de la mestra Vayà, Caridad Martí es trasllada- -“ante los reiterados ofrecimientos”- a la casa de la Sra. Francisca Flexas, mare d'una de les seves alumnes, i que hem citat anteriorment.³⁹

“...persona a quien tengo por por muy digna y se fué solo a dormir unas cuantas noches a casa de dicha señora”.

Aquest fet farà que esclati, suposam, de bell nou la rumorologia en torn a Caridad Martí i el mestre Guillem; i que es critiqui la figura de la modista Flexas, com a possible “celestina” de la parella.

Ens trobam a l'octubre de 1936 i això produirà un nou allau de solidaritat cap a aquesta dona, Francisca Flexas, viuda de Estarellas.

Així, clientes, alumnes que anaven a aprendre “es corte”, veïnats i gent coneguda oferiran el seu testimoniatge en el seu favor, amb una cal·ligrafia i ortografia pròpies de la gent i l'època.

36 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 17 A

37 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 17 i 17 A

38 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 17 i 17 A

39 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 17 A

Catalina Mayol, alumna de la modista, dirà⁴⁰:

“...y juro con toda mi alma que jamás me han dado un mal consejo. Ni jamás he visto en la conducta de(...) mi profesora un acto de inmoralidad ni mala conducta. Y esto que todas nosotras las oficialas nos hemos pasado hasta malas horas de la noche trabajando con ella viéndola desesperada ganando con el sudor de su frente el pan para su hijo e hija”.

Catalina Garcías, s'expressarà en termes similars⁴¹:

“...es una mujer de muy buena conducta y que he frecuentado mucho con ella y se puede decir de día y de noche y nunca he sospechado nada de mal de esta mujer(...)y juro por mi nombre que es inocente de este mal que le acusan...”

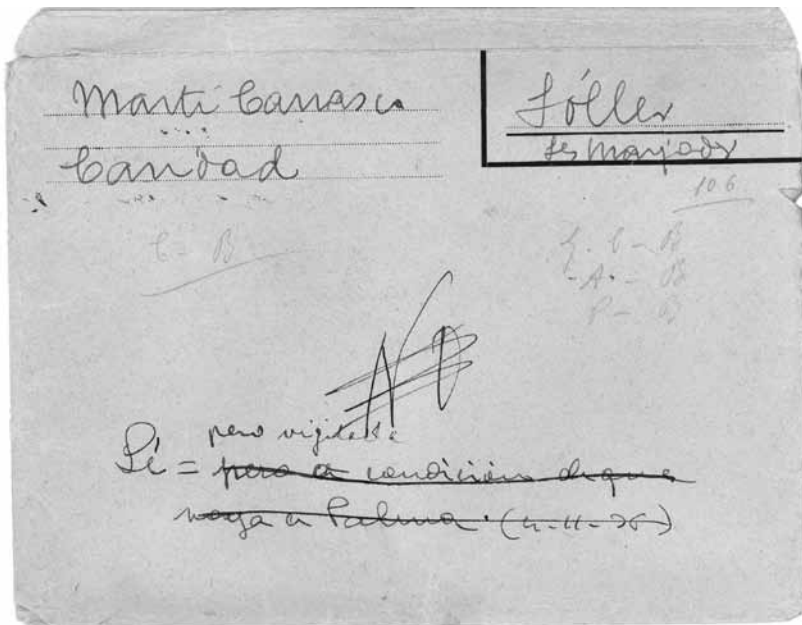
Sis clients signaran un document, en el qual llegim⁴²:

“... podemos afirmar que durante nuestras visitas, advirtiendo que hemos ido a todas horas a su casa y no hemos visto nunca nada censurable que pueda comprometer a dicha señora, por lo tanto, para nosotros es digna de toda consideración y respeto”.

Un altre exemple, que ens explica la situació, ho descriu na Maria Albe(l)ti⁴³:

“Habiendo sabido que se ha denunciado a la maestra Dª Caridad Martí, con una calumnia, declaro voluntariamente que la modista Francisca Fleixa en cuya casa ha dormido alguna(sic) veces (taxat) noches Dª Caridad, es una mujer muy honrada, de la cual no he oido nunca decir lo contrario. Tengo una hija que aprende a coser en casa de la Sra Francisca y no tengo inconveniente en que se quedase a dormir allí...”

La depuració

40 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 22 i 22 A

41 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 21

42 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 24

43 AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Doc 15

El cas de Caridad Martí

Si bé no tenim una resolució concreta sobre la finalització de l'expedient, sabem com va acabar a través d'altres documents. En el cas del mestre Miguel Guillem si tenim constància oficial del que va succeir.

Les portades de l'expedient de depuració ens donen certa notícia del que seria el resultat final.

Una nota manuscrita de Bartomeu Bosch, prevere, catedràtic de llatí, director de l'Institut Ramon Llull i president del tribunal de depuració, mostra un informe sobre Caridad Martí, extret de l'expedient de Miguel Guillem, signat pel capellà Bernat Pujol, també mestre nacional. Aquest clergue és prou expressiu amb les seves afirmacions⁴⁴:

“De esta señora servidor no le conocí antes del 19 de julio, cuentan muchos (algunos) cuentos pero nadie lo asegura, por lo que de esta Srta servidor no puede juzgar, de vista la conozco y parece “señorita moderna”.

La continuació del seu informe pot ser fos determinant per al futur de la mestra Caridad Martí:

“...Pero en conciencia, interpretando la opinión el barrio, para dignidad del Magisterio y utilidad de la Escuela de les Marjades, creo que hay que pensar “si es conveniente que vuelvan los dos a estar juntos”.

La referència és clara als dos mestres, Martí i Guillem, i està signada, “confiando en la más absoluta reserva por Dios y España”, el 15 d'agost de 1937.

A la portada de l'expedient veiem un NO, en lletres majúscules, que després fou esborrat. Una mica més avall trobam un Sí, que després d'un signe igual porta la inscripció⁴⁵:

“...però a condición de que vaya a Palma (4-11-36)”.

També va ser ratllada aquesta anotació i, possiblement, gràcies a la pressió del tot el moviment de solidaritat que ja hem tingut oportunitat de veure, Caridad Martí acabà essent acceptada dins el Magisteri, “pero vigilada”.

De fet consultant el seu full de serveis trobam la solució final al conflicte, a la depuració: Caridad Martí es traslladada, “orden gubernativa” a Inca. Concretament de dia 1 d'octubre de 1936 fins a dia 14 de setembre de 1937. El dia següent, torna a prendre possessió a Ses Marjades, també per ordre governativa.

Podem considerar la seva estada, un curs escolar, a Inca,- una població que coneixia bé i on hi havia persones que li donaven suport-, un “mal menor”. D'alguna manera es fa cas al capellà en el sentit de la conveniència de estar junts els dos mestres, però també es té en compte l'opinió d'altres mestres, pares i mares, capellans, monges...

El cas del mestre Guillem

No succeí el mateix en el cas del mestre Guillem Monferrer. Aquest fou sancionat amb trasllat forçós a Sa Pobla i la impossibilitat de concursar durant dos anys.

El mateix Bartomeu Bosch en una nota manucrista recull un extracte d'un informe de Juan Cirer, amb el següents termes:⁴⁶

“Sobre su vida privada escandalosa, sin miramientos a los discípulos y repudiada su conducta por sus demostraciones íntimas con la Caridad Martí”

I en el full de càrrecs que se li trasllada, era un pur formalisme oficial perquè no pogués al·legar indefensió, se li imputen dues causes per procedir a sancionar-lo.

44 AMEIB - SECCIÓ ADMINISTRATIVA - Expedient personal del mestre Miguel Guillem Monferrer.

45 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONS LLEONARD MUNTANER, 2-376. Sobre

46 AMEIB - SECCIÓ ADMINISTRATIVA - Expedient personal del mestre Miguel Guillem Monferrer.

185

En cumplimiento de lo dispuesto en el artº 3º de la O. de 10 de noviembre de 1938, cúmplase dar traslado a V. que, en virtud de las diligencias practicadas y según los informes existentes en esta Comisión, se deducen contra V. los siguientes cargos:

1º- Ser deficiente su labor profesional, demostrándose por la escasez de matrículas en comparación con la que tiene el actual maestro. Ha incitado, además, a sus alumnos a la insubordinación contra determinados maestros, promoviendo escenas y altercados indignos de un Centro docente”

2º- Ser deficiente su conducta social y particular, siendo frecuentes las disputas con su mujer y haber dado lugar a murmuraciones su gran amistad con la Maestra Dª Caridad Martí Carraco.

En el plazo improrrogable de diez días, formalizará V. por escrito los descargos, aportando la documentación que estime conveniente a su defensa; todo lo cual entregará al Presidente de esta Comisión (Instituto Ramón Llull, Palma) o lo enviará a la misma por correo certificado. Dios salve a España y guarde a V. muchos años.

Palma, 9 de septiembre de 1937
Segundo Año Triunfal
El Presidente

Sr. D. Miguel Guillem Monferrer, Maestro Nacional de SÓLLER

La primera d'elles fa referència a la seva feina⁴⁷:

“Ser deficiente su labor profesional, demostrándose por la escasez de matrícula en comparación con la que tiene el actual maestro. Ha incitado , además, a sus alumnos a la insubordinación contra determinados maestros, promoviendo escenas y altercados indignos de un Centro docente”

La segona de les causes es centra en el cas que ens afecta, és a dir el cas de Caridad Martí.

“Ser deficiencia su conducta social y particular, siendo frecuentes las disputas con su mujer y haber dado lugar a murmuraciones su gran amistad con la maestra Dª Caridad Martí Carraco”

Si en el cas de Caridad Martí hem hagut d'acudir al seu Full de Serveis per conèixer com acabà el seu expedient de depuració, en el de Miquel Guillem tenim àmplies notícies en diversa documentació trobada en el seu expedient personal.

Miguel Guillem fou traslladat forçós a Sa Pobra, per ordre de 27 de juliol de 1940⁴⁸.

“...sancionándole con traslado dentro de la provincia con prohibición de solicitar vacante en dos años e inhabilitación para cargos directivos y de confianza en Instituciones Culturales y de Enseñanza y por otra Orden de la Dirección General de 1ª Enseñanza (...) se le traslada a una Sección de la Grd^a de La Puebla...”

Després d'uns anys a aquesta localitat, treballa a les escoles de San Jorge i San Juan Bautista i acaba la seva carrera professional el 7 d'octubre de 1963 a l'unitària de s'Arenal, on és jubilat per malaltia.

Morirà el 30 de juliol de 1972.

47 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 1-336.

48 AMEIB - GUERRA CIVIL - FONTS LLEONARD MUNTANER, 1-336.

Viatgers de principis del Segle XX a Sóller i Fornalutx (1900-1920)

*Aina Mora i Vives
Jaume Deyà Miró*

Resum

Aquest estudi analitza escrits de viatgers que arriben a Sóller el primer quart del segle XX.

Tot i que els relats d'aquests viatgers descriuen un viatge per tota l'Illa de Mallorca, centrarem l'estudi a la seva estada a Sóller que sembla fos aleshores una aturada obligatòria per a tots aquests escriptors, pintors, intel·lectuals... que visitaren aquestes contrades el segle passat.

Saber qui són aquests viatgers, d'on venen, quan i com arriben a Sóller, com descriuen la vall, quins temes destaquen, on romanen, què mengen, amb qui es troben...

Contrastar el que contenen amb informació d'aleshores, intentar esbrinar si és cert o no el que contenen o és fruit del seu imaginari.

En definitiva volem saber què pensa el viatge de Sóller i els sollerics i d'aquesta manera conèixer també nosaltres un xic més com era el poble a principis del segle passat.

Volem crear el nostre imaginari propi a partir dels textos i d'algunes fotografies de l'època, algunes d'elles inèdites, fetes per protagonistes d'aquell Sóller per tal d'aproximar-nos al retrat del municipi contat per *l'altre*.

Els autors i la seva obra

Els llibres o textos de viatges que llegim provenen de visitants de diferents països, de més lluny a més a prop, analitzem els relats de Rubén Darío poeta, periodista i diplomàtic de Nicaragua, pare del modernisme literari en llengua castellana, a Mary Stuart Boyd articulista i escriptora d'Escòcia, a Jules Leclercq escriptor de llibres de viatge que prové de Bèlgica, a Louis Codet artista de França i a Santiago Rusiñol pintor, escultor, periodista i dramaturg de Catalunya.

Amb l'arribada de viatgers llatinoamericans, arriba per primer cop a Mallorca al 1906, Rubén Darío escriptor nicaragüenc. Segons Luís Fernández Ripoll l'amistat amb Rusiñol i Azorín i per altra banda Gabriel Alomar i el seu article El Futurista fan que Darío visiti Mallorca. Arran d'aquesta visita publica la *Isla de Oro* en sis entregues. Els personatges que hi apareixen són Gabriel Alomar, Dr. Aris, Santiago Rusiñol i Joan Sureda. És una novel·la autobiogràfica on agermana dues metàfores, el concepte d'Illa de Baudelaire i l'Or amb un element estètic molt important que és el jardí. Visitaria l'illa amb una altra ocasió el 1913 convidat per Joan Sureda publicant després *El Oro de*

Ruben Darío

Mallorca. Durant la seva darrera estada es va accentuar el seu deteriorament mental degut a l'alcoholisme. Al desembre retorna a Barcelona.

De les dues obres relacionades amb Mallorca analitzem la primera, la *Isla de Oro*, la que fa que escriptors i pintors argentins com Francisco Bernareggi visitin Mallorca.

En el seu relat no es centra en l'entorn, el paisatge o l'arquitectura, sinó amb els relats i les llegendes que donen un cert misticisme a la història i a la gent de la vall. La protagonista femenina de l'obra és Lady Perhaps. Ell no s'integra amb la cultura ni amb l'altre, sinó que selecciona per a ell, tot element místic, en aquest cas llegenda, història i llocs "especials", per tal de poder transportar-se en el seu propi viatge poètic, mental. Al llarg de les seves pàgines, fuig per moments de la realitat de l'illa. En resum, utilitza l'illa, en aquest cas Sóller, com a pont per tal d'arribar al seu món poètic mitjançant les experiències viscudes en ella.

Darió ens presenta una breu descripció de l'entorn i de les gents que s'hi troba, per tal de donar un marc als relats que pretén presentar. En aquesta descripció és important fixar-se amb el que destaca; "un arroyo, un puente, montes cercanos; posesiones que revelan retornos de indianos...".

Un cop emmarcat l'espectador, el poeta es deixa endur per un aire de romanticisme, cantant-nos amb un to poètic la festa i el relat dels Moros i Cristians de Sóller, fet ocorregut el 11 de maig de 1561 jornada de Sant Ponç, fet que es rememora anualment des del seu succés i com a simulacre des de fa ja cent cinquanta-cinc anys. De forma àgil el connecta, amb la llegenda de Ramón de Penyafort, un altre relat de gran importància dins la història de la vila. La transcendència de la narració radica en que recupera un poema anònim referent a dita llegenda, el qual ens reproduceix. Probablement, pel fet de relatar la llegenda de Ramon de Penyafort, visita Santa Catalina i l'oratori.

Mary Stuart Boyd

Mary Stuart Boyd, escocesa ve a Mallorca en un primer viatge al 1909 amb el seu espòs i fill el mes d'octubre. El matrimoni és col·laborador de nombroses revistes, ell com a il·lustrador i ella com a articulista.

D'aquesta visita veurà la llum un llibre de viatges al 1911 anomenat *The Fortunate Islands*, que és la recopilació de la seva experiència durant els set mesos que durà el viatge per tot l'arxipèlag amb vuit il·lustracions i cinquanta-dos dibuixos amb ploma de Alexander Stuard Boyd.¹

Al seu llibre podem comprovar que dedica un capítol a la seva visita a Sóller, tot i que al final del anterior ja en fa referències. La narració la podem subdividir en 5 parts; l'arribada, la descripció de la vila i la comparació en Palma, la visita al Port, la visita dels voltants de Sóller (les marjades d'oliveres², Biniaraix i Fornalutx) i la partida.

Mary Stuart Boyd també tingué una interessant estada a la Vall de Sóller. Ens explica la seva experiència de forma cronològica, narrant des de l'arribada fins a la partida, sempre seguint una línia temporal on entremescla les seves impressions. Demostra un fort interès per descriure, sense evadir-se de la realitat, un interès per descobrir el seu entorn, i com no, les seves gents. Veiem com es deixa absorbir per *l'altre*, constantment en fa referències, des del seu guia a les constants visites que fa a diversos indrets de la vall, on sempre acaba interactuant amb algú.

Primer realitza una breu descripció del seu entorn; les muntanyes, els torrents, les taronges, l'arquitectura, les gents... al mateix temps que ho compara amb Palma. Com afirma, "*exceptuant Palma*,

1 Caricaturista i dibuixant essent col·laborador de publicacions de l'època com *Graphic*, *Daily Graphic*, *The Idler*, *Strand Magazine*, *Black and White* i *Punch*. Autòe de pintures de Mallorca i de la Mediterrànea.

2 A la traducció de l'obra de Mary Stuart Boyd s'empra la paraula *tarrassa* que és del tot inadequada co-neixent la paraula *marge* i l'ofici de *marger* més adient i nostre.

Sóller era l'única vila balear on havíem dormit". També el Port i Santa Caterina seran una visita obligada com els altres dos escriptors, Darío i Leclercq. No és el cas de Codet que tot i que anomena el Port no el descriu com per haver-hi anat.

Per acabar la seva descoberta de la vall, es dirigiren a Fornalutx. D'aquest episodi no és tan important la descripció que puguin realitzar del poble, sinó la pressa de contacte que tenen allà amb les gents. Es de suposar que la facilitat que tenen per entrar dins l'espai íntim de "l'altre" és degut a la companyia del pintor argentí, personatge conegut a la vall. A Fornalutx, participen d'una festa familiar, essent molt ben rebuts, a més, visiten una tafona sense gaires problemes, i posteriorment una possessió, també essent convidats a passar a dintre.

Un cop visitats els principals racons de la vall, decidiren tornar a Palma pel Coll de Sóller amb diligència. Destaca que durant el trajecte es poden observar els treballs per a la construcció del ferrocarril de Sóller.

Jules Leclercq (1848-1928) nascut a Brussel·les realitzà allà també estudis universitaris llicenciant-se en Humanitats. La seva posició folgada li van permetre fer molts viatges, que juntament amb la seva cultura literària, queda palesa en els seus escrits i texts per les referències que fa als escriptors clàssics i moderns. Ve a Mallorca al 1912 i publicarà més tard *Voyage a l'île de Majorque* que també inclou 16 fotografies i un mapa.

Arriba a Sóller per Deià, poble que l'indígena el mariner reconeix les emanacions de les illes del mar del Sud. Baixa a un immens jardí per una escala gegant formada d'escalons i marjades que són com a platees plantades d'oliveres, arbres fruiters, palmeres, figueres, llimoneres, noguers, ametllers, pomeres i cirerers dispersos en ben mig d'innombrables tarongers. La vall de Sóller és el paradís de Mallorca.

Evoca a Théophile Gautier³ que a un viatge de sis mesos va quedar meravellat de l'Espanya pintoresca; dient que si ves aquesta vall quedaria bocabadat davant les *pintures* i les dones que creuen els ponts amb els gerros sobre el cap amb actitud bíblica.

El poble de carrerons irregulars el sorprèn per la netedat, el ben estar i riquesa.

No troba a cap altre indret de Mallorca cap lloc on la gent parli un francès tan ric fruit de l'emigració de sollerics a França.

Qualitats dels sollerics són: l'energia, la tenacitat, l'esperit d'ordre i estalvi, la sobrietat...

Sóller és a més un paradís, per què no existeix "lepra socialista" ni socialistes per què no hi ha enveja. Hi ha famílies riques i ben estants, depenent del seu poder adquisitiu, la seva façana és més o menys modesta, rica i opulent. No hi ha pobres, per què la gent és feïnera, sòbria, respectuosa amb les lleis civils i religioses, i per què l'alcohol és un verí desconegut. Cadascú està content amb la seva sort, no hi ha odi entre les classes socials, tan a la població industrial o agrícol, dins els tallers, les fàbriques com al camp. És per això que Sóller viu dins un paradís terrestre que sap conservar la pau i la innocència que haurien de regnar dins un paradís. La criminalitat és per tant desconeguda.

Segons Leclercq no hi ha monuments, per això dedica varies planes a contar la gesta que es celebra per les Festes de la Victòria. També a les valentes dones els dedica un capítol a part.

El Port de Sóller amb el seu Castell, Santa Caterina i la miranda són inclosos als seus escrits, com també la llegenda de Sant Ramón de Penyafort i una vella cançó en català vell de la que parla i que possiblement sigui la mateixa que transcriu Rubén Darío a la *Isla de Oro*.

Voyage à l'île Majorque. Avec 16 gravures hors texte et une carte. Leclercq (Jules)

3 Crític d'art que feu un viatge per Espanya de sis mesos però que no arribà fins a Mallorca. Una de les obres més conegudes de Gautier és el llibret de Giselle.

La mare de Déu
 Un roser plantava.
 D'aquell sant roser
 En Nasqué una planta.
 Nasqué Sant Ramón,
 Fill de Villafranca,
 Confessor de reis,
 De reis i de papes.
 Confessava un rei
 Qui en pecat s'estava:
 Lo pecat és gran,
 Ramon se'n desmaia,
 Ramon se'n va a mar
 A llogar una barca.
 El barquer li diu
 Que són emparades,
 No es pot embarcar
 Capellans i frares,
 Ni estudiants
 De la cota llarga.
 Sant Ramón beneí,
 Bé se la pensava.
 A dintre del mar
 Ja en tira la capa
 Amb lo bastonet
 Gran vela aixecava.
 Monjuic ho veu,
 Bandera en posava.
 Santa Caterina
 Molt bé repicava.
 La seu ho sentí,
 Correus enviava
 Tots los mercaders
 Pugen a muralla,
 Pensant que una nau,
 Veuen que és un frare;
 Veuen que és Ramón
 Que la mar passava.

Les dones transportant aigua amb gerros sobre el cap el fascinarà, també els personatges, les cases i carrers de la vila, sense oblidar la natura que els envolta, on aprofita per donar-los un to oriental que no abandonarà durant la seva estada en aquesta vila.

Louis Codet, Longuedoc, (Perpinyà 1876- L'Havre, Roussillon 1914) estudià dret i pintura a l'acadèmia Julien i l'Atelier Cormon, vinculat als simbolistes de la Revue Blanche i la Nouvelle Revue Française i als classicistes del Rosselló⁴. *Va formar part d'un reduït i selecte grup d'artistes que va saber*

4 Lladó i Pol Francisca. El viatger davant el patrimoni. Assignatura Màster en Patrimoni Cultural.

*traduir amb la paraula i la imatge l'equilibri entre el gust del classicisme i els colors del simbolisme.*⁵

Arriba a Mallorca l'any 1911 i publica al Butlletí del Club albi francès el text *Imágenes de Majorque* que veurà la llum al llibre pòstum *Voyage a Majorque* el 1925.

L'arribada de Codet a Sóller és grandiosa i sublim tan és així que un cop dins el poble tot és decepció: com s'ha perdut la vestimenta típica de les dones, la manca de monuments com ja deia Leclerq i el poc tipisme de les cases el fan comparar Sóller amb Palma, donant-li tot l'esplendor a la capital i deixant a Sóller com a vila comuna.

Poc a poc torna a afalagar el poble, li fan gràcia les entrades amb les fileres de cadires fetes en fusta d'olivera i com al·lotes rialleres si asseuen i treballen. El crida l'atenció els Belvederes o Belvideres convertits en colomers, i que n'hi hagi tants.

Freqüent artistes del país, no els anomena, i un metge francès fincat a Sóller.

Exposa que a Mallorca tot i haver-hi fruita i verdura, són mediocres, i la gent no menja gaire bé. Conta de l'estança de George Sand i Chopin a Valldemossa i en critica les seves exageracions.

Està sublimat per les oliveres a qui dedica llargs paràgrafs, no creu que siguin dels temps dels romans com diuen els mallorquins exagerats. Però un botànic americà que els ha estudiades, els ha assignat mil anys. Compara les oliveres amb dorsos d'en Rodin i amb la vella Heaulmière, amb orangutans, amb un bou que acaba en forma de peix. Fins i tot compara unes oliveres entrelaçades amb en Filemó i Baucis, dels mites grecs on ell es convertí en roure i ella en til·ler per estar junts per a sempre. Això mentre afirma que no vol fer literatura, que no són imatges de fauna per què la gent senzilla menys sabent tenen les mateixes il·lusions davant aquests prestigiosos arbres també parlen el nostre llenguatge.

La vegetació i la natura són els temes constants i de més bellesa a les seves pàgines. Fins i tot parla de la bellesa dels ametllers sense haver-los vist mai. Aquesta capacitat harmònica va donar com a resultat un observador minuciós capaç de presentar els seus escrits com si fossin pintures de paisatges desconeguts.

Santiago Rusiñol Prats (Barcelona 1861- Aranjuez 1931) pintor, escriptor, periodista i dramaturg català, un dels líders del Modernisme a Catalunya. Visita per primer cop l'illa l'any 1893 on arribà a residir llargues temporades. La seva admiració pels paisatges quedà sintetitzada l'any 1922 en *L'Illa de la Calma*.

Rusiñol estructura la visita a Sóller en tres capítols; *La vall dels tarongers*, *Sa botigueta* i el *Port de la calma*. Presentant-nos un relat descriptiu, que s'integra i interactua amb l'altre. El propi autor es sent absorbit com si fos un element més que participa d'aquest entorn, cultura i gent. Cosa que es reflexa amb la manera de relatar les coses, com si li fossin molt properes, quasi d'experiència personal. No sols amb la forma tan d'expressar-se com de sentir-se, sinó amb el que relata. És a dir, conta aspectes de la societat *sollerica*, que demostra tenir una coneixença molt profunda d'aquesta; des de les expressions, la rutina i els anhels de la gent, amb un to de sentimentalitat, que sembla com si un propi indígena fos el que hagués escrit aquestes pàgines.

El capítol titulat, *la vall dels tarongers*, ens explica com arriba a Sóller, per la ruta de Deià en primavera. Des del inici ens parla dels tarongers. Destaca la seva primera impressió quan arriba a la vall, sentir l'olor de flor de taronger i veure tot l'entorn cobert d'aquest arbre florit. No s'atura a explicar-nos el nucli urbà,

Louis Codet

Tiago Rusiñol com l'anomenaven els seus amics sollerics

5 Article publicat al Setmanari Sóller 26-02-2010 de Ferrà i Martorell, Miquel.

tan sols li dedica tres breus línies per arribar a aquesta afirmació “*Tot lo demás serveix de marc per fer-ne destacar la fruita*”. Per ell el personatge principal d'aquest relat és la fruita, i tan el paisatge, el poble i els seus habitants giren entorn d'aquest cítric. Per això ens parla dels emigrants, que marxaven a països estrangers per a vendre tan preuat fruit. D'aquests ens diu com emigren per fer fortuna i sobretot de l'enyorança de la terra i l'anhel de la tornada

Sa botigueta, nom que li dona al següent capítol, ben elegit pel que representa. Aquesta institució simbolitza la tornada del solleric que ha fet fortuna. Com podem veure, Rusiñol ens presenta sa botigueta com el lloc de descans de l'emigrant. Ens explica la seva rutina, de com passen les hores, descansant, jugant a cartes o contant històries de la seva vida a ultramar. Descriu amb un detallisme les coses, que demostra una convivència profunda amb *l'altre*. Es fitxa en detalls que van des del costum dins l'ambient d'aquesta entitat, a les influències lingüístiques que s'han arrelat dins els sollerics, arribades per influència dels emigrants; paraules com amigasso, buleversat, macanes, etc.

El darrer capítol tracta del port de Sóller El port de la calma. Torna a demostrar la gran coneixença que disposa del indret. Principalment podem dir que el que en destaca n'és la tranquil·litat que s'hi respira, tan pel lloc en sí, com pel caràcter de la gent que hi viu. El que pretén és transmetre'ns aquest ambient de calma. Però el més destacable d'aquest capítol és la història del capità don Vicente, la figura d'un capità utòpic.⁶

Rusiñol, prossegueix el seu viatge per l'illa, embarcant-se al port de Sóller per dirigir-se, via mar, al torrent de Pareis.

Imaginari i escriptors precedents

Abans de venir a l'illa de Mallorca tots aquests escriptors han llegit a d'altres viatgers que hi han estat. Mitjançant aquestes lectures es fan el seu propi imaginari que és un conjunt d'imatges generades per la pròpia imaginació del lector abans de realitzar el viatge.

Segons la hipòtesi de Fernández Ripoll, Rubén Darío s'havia fet un imaginari amb els llibres de Jovellanos, Ramón Llull i George Sand.

Mary Stuart Boyd pertany a la mena de viatgers de l'època eduardina (1901-1914) aquests van a la recerca de formes tradicionals i humanes en contraposició a la industrialització, és la primera que arriba a Mallorca.

Jules Leclercq parla de Théophile Gautier que havia vingut a Espanya en un viatge de sis mesos, amic de Baudelaire, a més fa referències a Guillem Sagrera i al Cardenal Despuig. Segueix a Xavier Marmier escriptor, traductor i viatger a qui considera mestre i precursor, però també ha llegit a Sand, Laurens, Tastu, Saint Sauver, Miguel de Vargas i Dameto.

Louis Codet es fa el seu imaginari a partir de viatgers com François Aragó, Gaston Vuillier, rossellonés com ell, i llegeix *Un hivern a Mallorca* de George Sand mentre està visitant Sóller, la llegeix sota unes oliveres, *la bona Sand* només diu pestes dels mallorquins però segons ell no en dona proves abastament de la dolentia dels mallorquins.

Sóller a principis de segle XX

El prototip de *viatger* es caracteritza per presentar una personalitat exploradora i aventurera. Persona que cerca noves experiències, noves sensacions o noves cultures que li permetin enriquir-se més com a persona, o fins i tot, que li serveixin tan per trobar-se ell mateix com per evadir-se de la seva pròpia realitat. Per això cada viatger presenta unes inquietuds o necessitats totalment diferents dels seus companys con-

6 Varis autors. Santiago Rusiñol i Sóller. Casal de Cultura. Museu de Sóller. Muro 2007

temporanis. Algunes d'aquestes divergències es veuen plasmades en aquest conjunt de relats presentats fins ara. Autors pràcticament contemporanis ens presenten un ventall de Sòllers diferent. Aquest fet ve donat per les necessitats que cada un d'ells pretenia assolir, des de l'evasió de la realitat, descobriment d'una arquitectura *medieval* de monuments a una simple sensació, com la calma i la màgia dels colors de les tardes.

Tota aquesta reflexió té com a finalitat demostrar la importància que radica en conèixer quina és la realitat històrica del lloc, és a dir, el seu context. Tenim ben assumit que tot aquest conjunt de viatgers experimenta i escriu sobre la realitat que troba. Com es va intuïnt, el producte resultant de la relació entre la realitat del lloc i les necessitats de cada viatger és la narració que naixerà posteriorment.

Sóller sempre s'ha caracteritzat per la seva *incomunicació* i autosuficiència respecte la resta de l'illa, tot causat per la seva situació en una vall profunda on l'orografia feia més factible la sortida mar endins, gràcies al seu port natural, que endinsar-se dins la pròpia illa. Ja alguns viatgers del segle S.XIX titllaven Sóller com a *una illa dins una illa*. És important tenir present que la carretera del coll no s'inaugura fins el 1847, i la de Deià i del port fins l'any 1886 i 1894.

Aquesta importància marítima es veu reflectida amb l'esplendor mercantil que patir la vall principalment al llarg del S.XIX-XX. Per posar una dada rellevant, a mitjans del segle XIX entre el 57-65% d'exportacions es realitzaven a ports del sud de França, on un 65% d'aquestes mercaderies exportades eren taronges. No ens posarem a parlar de l'origen d'aquest comerç perquè no ve al cas, sinó de les importants conseqüències d'aquest. Contemporani a aquest comerç s'hi ha d'afegir la important emigració de ciutadans de Sóller a França, Alemanya, Puerto Rico entre altres destinacions, la manca de treball a la vila, causada en alguns cassos per mals que afectaren a la taronja. Marxaren per cercar una vida millor i fer fortuna, gran part d'ells acabà retornant a l'illa. Les comunicacions marítimes amb França causades pel flux comercial foren el pont que permeté a aquests emigrants anar a cercar fortuna en aquest país, principalment.

Podem veure clarament que hi ha dos tipus de conseqüències provocades pel retorn dels emigrants durant el segle XIX-XX: unes són les conseqüències provocades per la inversió de capital i l'altra la introducció de nous costums. Aquestes conseqüències transformaran completament la fisonomia del poble. Sóller fins a finals del segle XIX presentava un aspecte del tot medieval. Simplement per donar quatre pinzellades, la vila estava dividida en dues (la vila d'allà i la d'ençà) a causa d'esser travessada pel torrent major, comunicant-se mitjançant dos ponts. La plaça era totalment diferent com ara la coneixem; l'església datava del segle XIII, la qual fou ampliada i reestructurada al segle XVIII. Tot aquest recinte religiós es trobava envoltat per una muralla del segle XVI. Al costat de l'ajuntament vell (actualment desaparegut) existien un conjunt d'arcades on s'hi situava la peixateria i la presó, la resta de cases que també donaven a plaça, també tenien arcades, recordant aquestes places porticades que encara es conserven a alguns indrets de Catalunya. Al centre de tot aquest espai s'hi feia l'antic mercat. A part de la plaça, el urbanisme dels carrers adjacents (carrers estrets i irregulars) i la tipologia de les cases donaven més èmfasis a aquest ambient medieval. El retorn d'aquest emigrants enriquits, amb noves idees i nous models més *moderns* provocaren un rebuig a tots aquests elements arcaïtzants.

És per això que podem dir que a finals del segle XIX, passarem d'un poble ben medieval amb una economia d'antic règim, a una vila moderna i industrial que segueix tan els corrents econòmics com culturals més capdavaners d'Europa. Aquests canvis els veurem tot seguit, foren el que trobaren els nostres viatgers.

La inversió de capital

Un vegada arribaren els primers sollerics i s'establiren definitivament decidiren construir grans cases i casals, alguns més modestos només podien permetés embellir la façana i l'entrada. Segons l'estil arquitec-

tònic que descrivia la casa es podia saber quin origen tenia l'emigrant. Però l'estil per excel·lència, que més es plasmarà a la vall serà el modernisme. Tots aquests canvis afectaran de forma molt important a la fisonomia arquitectònica de la vila, sortint dels esquemes arquitectònics de l'illa. Canvis importants seran l'enderrocament de la murada i la construcció de la nova església, on al 1904 es començà la seva façana modernista. Tot seguit el 1909 s'inicia la construcció del banc de Sóller. Sense oblidar-nos de lo esmentat, que la gran majoria de façanes de les cases seran renovades, amb portals grans portes quadrades, grans finestres amb vidrieres, balconades amb arrambadors i reixes decorades amb ferro forjat que formen aquest modernisme popular encara avui existent. A part d'aquest canvis arquitectònics, urbanísticament Sóller creixia, per això fou necessari obrir o ampliar grans carrers o vies, com l'avinguda d'Astúries, la Gran Via, el Carrer de Cetre, el Carrer de la Mar o la plaça d'Amèrica, tota aquest zona es coneix com l'eixample de Sóller, caracteritzada per la presència de grans cases o palauets de gran varietat estilística, i carrers amples amb arbres als dos costats. L'Art nou també deixà una forta petjada al cementiri.

Altres inversions importants foren, la construcció del ferrocarril, inaugurat l'any 1912, la fundació del Gas S.A el 1892, per tal de crear una xarxa que donés calefacció i força motriu a tota la vila, i el funcionament de l'empresa Elèctrica Sollerense el 1908. Tots aquests factors propiciaren un procés d'industrialització a la vall, que té com a conseqüència l'aparició d'un gran nombre de fàbriques tèxtils, a mode d'incís, a l'any 1900 havia 9 fàbriques que funcionaven simultàniament.

A part d'aquest conjunt de canvis més de tipus urbanístic i econòmics, també hem d'afegir tot un conjunt de canvis de tipus socioculturals. Els canvis principals foren en la vestimenta, la cuina i en la parla (podem indagar més, però simplement ens interessen les conseqüències que pogueren afectar a la visió dels nostres viatgers). Pel que fa a la vestimenta, de mica en mica s'anà abandonant el model tradicional per substituir-los per estils externs, procés que s'inicià a mitjans del segle XIX. L'estil que més s'arrela a Sóller fou el francès *la moda de la Belle Époque*, en canvi del de Puerto Rico se'n coneix molt poc, tot i que es té constància de gent que es vestia amb els patrons d'allà. La cuina també es veié afectada, els que tornaren combinaren la cuina mallorquina amb la francesa, com diuen alguns testimonis *cuinàvem a la francesa*. I per últim la parla, els emigrants retornaren parlant l'idioma d'aquí, com el del país de l'estada. Aquest fet provocar la inclusió d'algunes paraules dins el nostre vocabulari popular. Això simplement es una anècdota, el fet més important és que havia un important volum de població que parlava i estudiava el francès.

Aquesta breu contextualització històrica, com ben bé hem comentat al inici, pretén emmarcar-nos el poble en un moment donat de transformació, moment en el qual els nostres viatgers ens visiten. D'aquesta forma podem entendre millor alguns aspectes dels seus relats. Alguns rebutgen aquesta modernitat perquè cercaven lo arcaïtzant, altres alaben aquesta modernitat, i altres simplement l'ignoren per tal de cercar lo diferent que té Sóller, com són els tarongers, les muntanyes, o els racons que encara es conserven *autèntics*, com seria el Port, Fornalutx o Biniraix.

Trajecte per arribar a la Vall de Sóller

El trajecte que fan per arribar a Sóller és el mateix per a Codet, Leclerq, Stuart, Rusiñol i Darío que venen des de Palma per Valldemossa i Deià. Tots destaquen en les seves obres la sensacions i impressions que tenen al donar el darrer revolt, o darrera volta, on es descobreix Sóller. Aquesta sensació de "descoberta" de Sóller encara es pot experimentar. Un cop passades les cases de Can Bleda, arriba un revolt des del qual és pot descobrir gran part de la vall, donant aquesta sensació de llac, de panera, d'un contrast entre el pla on es situa la vila i els camps, i la verticalitat de les muntanyes que la rodegen. Dels actors tractats podem destacar alguns fragments que reflecteixen aquesta sensació:

Codet diu "L'arribada és força imponent. Immensos jardins verds, com un llac de verdor, emplenen una conca de muntanyes grises, rocalloses, i d'estranyes perfils: les petites cases de Sóller, unes blanques,

altres rogenques, semblen escampades i alçades entre els tarongers verds”.⁷

Leclercq “És com si es descendís a un immens jardí...” i afirma “Sóller és el paradís de Mallorca”.

Rusiñol va més enllà i diu “...i al arribar al darrer revolt, com si et diguessin <<Obre el cor>>, et donen a respirar una alenada de flors que t’omple els sentits de fragància”.

De dalt fins a baix, de prop fins al lluny, del pla fins a la muntanya, estenen al davant teu una panera de tarongers com un present de meravelles.... Si vols tenir una idea de lo que és aquella vall, tanca els ulls per un moment i pensa en un país de verdor, mentre flaires tarongina o et menges una taronja”.

Mary Stuard Boyd també fa el mateix trajecte que els autors esmentats però fins i tot descriu com arriben “en passar davant una creu vella i pintoresca, voltàrem per un carrer amb aspecte modern i arbres plantats a les dues voreres”. “A primera vista sembla un poble suís de tan estretament com envolten les muntanyes”.

Imatge de la Vall de Sóller

Hostalatge, estada, impressions, àpats...

Amb l'estudi d'aquests viatgers coneixem la varietat d'hostaltes que hom pot trobar a Sóller aleshores i també per la guia de Sóller que Rullán i Mir publicà a l'any 1898. El temps que romanen a la vall és prou variat, des d'un parell de dies a una mesada.

Rubén Darío, excepcionalment, no ens deixa entreveure si arribà o no a pernoctar a la vila.

Mary Stuard Boyd, roman a l'hotel La Marina, i no Marina, com està escrit al capítol referent a Sóller.

Hi queda de dissabte a dimecres amb el seu marit i fill. Pot ser aquestes ratlles en les que descriu l'hotel els escriu després d'haver arribat al local per què la coincidència voreja la incredibilitat. Boyd comenta que desitja trobar-se amb “un hotel amb llum elèctrica i un bon foc, i cambres alemanys i cuina francesa”. Sortosament “El cambrer que ens va servir era alemany, la cuina revelà més d'un tret d'influència francesa, la llum elèctrica era brillant i hi havia un foc alegre.”⁸ Val a dir que l'Hotel Marina o Can Cetre, edifici que encara avui es conserva, fou aleshores un hotel d'alta categoria com reflexa sovint la crònica local del Setmanari Sóller de l'època:

L'hotel La Marina a la Plaça d'Amèrica que encara no tenia la fesomia que coneixem

...al ministro de fomento que fou a Sóller al 1910 li van fer un lunch al hotel La Marina, també pel juny de 1911 “se hospedó Capitán General de la Baleares don Emilio March

7 Article publicat al Setmanari Sóller 26-02-2010 de Ferrà i Martorell, Miquel en relació a la publicació de la versió catalana publicada per “*Documenta Balear*” dins la col·lecció Varoic amb notes de Francesca Lladó Pol i excel·lent traducció de Maties Mulet Truyols.

8 Si es tractés de la rúbrica del patriarca dels Stuart Boyd tal com està a l'annex documental del llibre d'hostes de l'Hotel La Marina que pertanyé a Juan Vidal, la família escocesa hauria vingut a Sóller pel març de 1909.

en el hotel la Marina”, i per setembre del mateix any. “55 guardias marinas del crucero alemán estuvieron en Sóller, comieron en el hotel “La Marina”... el que fa pensar que possiblement fos vera que tenien un cambrer alemany o que el sapigués parlar.

I la gestió de l'hotel devia ser també molt bona com també s'extreu de la secció Crònica Local del Setmanari Sóller amb data de 2 d'octubre de 1909:

“Tenemos noticias de que se ha de encargar del “Grand Hotel” de Palma don Juan Vidal que posee actualmente el acreditado hotel La Marina de Sóller. Le deseamos felices resultados.”

Leclercq s'allotja conduït pel seu guia a un hotel del que diu és un “tipus d'alberg espanyol, on li reserven la cambra més fresca, (quan arriba fan 35 graus) i a un país on tot encara és primitiu aquesta habitació és gairebé luxosa. A ell li assembla observant la seva cambra que està a un país àrab si no fos per les imatges religioses”.

Codet i els seus acompanyants es lloguen una casa petita a Sóller. Destaca que des d'ella es poden observar gran quantitat de coloms volar. Ell hi quedarà una mesada a Sóller.

Rusiñol és un cas apart. Desconeixem on s'apostentà durant les seves primeres vistes a Sóller. Visita Mallorca per primera vegada l'any 1893 on hi arriba a residir llargues temporades. El 1902 exposa a sa Botigueta i el mateix any el Círculo Sollerense li ret un homenatge. Fou el 1903 quan s'instal·là a Sóller per escriure i pintar, Joan Serra, metge de Rusiñol posà a la seva disposició una casa, la de cals Reis al Gorg Blau, allà hi restà amb la seva esposa i filla, dos mesos, l'únic contacte amb la civilització era un correu que pujava cada vuit dies, s'allotgen a una Serra de Tramuntana encara verge i gairebé inalterada.

“El metge Serra m'ha oferit la seva casa que té al Gorg Blau, per si vull anar a pintar. El paisatge és quasi prehistòric. Res de jardins. És un canvi que vull provar.”⁹

Maria, la filla de Rusiñol relataria anys després “...Mai a les nostres peregrinacions, no he estat en un lloc que imposés més respecte, i no recordo mai haver tingut més ganes d'anar-me'n.”¹⁰

Un cop coneixem on estan allotjats i després d'expressar les seves primeres impressions, podem veure que aquell primer estat de sublimació desapareix en alguns casos quan són dins la vila de Sóller.

El relat de **Rubén Darío** no es centra en l'entorn, el paisatge o l'arquitectura, per exemple, sinó amb la història i les llegendes locals. No descriu com els demés, ell com a poeta va més enllà, Darío el que pretén és extreure el misticisme d'aquests relats, utilitzant-los com a pont per evadir-se de la realitat.

Stuart Boyd s'enamora de Sóller al tercer dia d'estada, quan puja per un turó fàcilment i es troba entre les oliveres i sent les veus dels collidors d'olives que es confonen amb la música de l'aigua corrent, explica “hi ha llocs que t'extasien a primera vista i en dos dies et cansen. Decididament Sóller no n'és un”. Ella mateixa conta com si fins aleshores no hagués vist tots els encants que té la vall.

Leclercq Diu que Sóller és una de les viles més pintoresca i de les més originals de tot el món.

Louis Codet “quan s'ha entrat dins la vila, tan bufona com es veu des de dalt, s'experimenta una certa decepció; els carrers de Sóller són trists i anodins; les dones no porten la vestimenta mallorquina; no s'hi veu cap monument; en resum no s'hi troba res de l'estil ni del cromatisme que constitueixen l'encant de Palma...”

El que si es troba com a Palma són les cases obertes amb fileres de cadires fetes de fusta d'olivera, de llimonera o de taronger.

Russinyol, ens els seus escrits es centra més en voler transmetre l'atmosfera de l'espai, les taronges, els jardins i les muntanyes, i la sensació de calma del indret i de les seves gents. Pel que fa a la vila en sí, no hi dedica més de tres línies.

Avui dia els viatgers parlarien molt més, segurament, de quins són els àpats que mengen al país que

9 Garcia Lluc. Article Setmanari Sóller el 7 de maig de 2005. Varis Autors. Santiago Rusiñol i Sóller. Casal de Cultura. Museu de Sóller. Muro 2007.

10 Varis Autors. Santiago Rusiñol i Sóller. Casal de Cultura. Museu de Sóller. Muro 2007.

visiten; els nostres viatgers no ho fan gaire, tot i això sabem que per Darío la fruita de Sóller són les seves dones, pel que fa a **Mary Stuart Boyd** a l'hotel la Marina els donen cuina francesa i **Leclercq** està tan embaïat amb tot el que veu i viu dins Sóller que no en fa cap esment.

Codet per la seva banda recull no poques referències a l'alimentació i als fruits. Només arribar a Sóller veu que a moltes entrades del poble hi ha al·lotes que col·loquen figues seques dins caixes i els estiren abans amb els dits, és així a Sóller es feia comerç de figues seques. El setmanari Sóller de 3 d'octubre de 1908 conta a la secció de la Crònica Local.

“Algunas de las casas que en esta ciudad se dedican a la confección de cajones de higos, para su exportación al mercado francés, empezarán sus operaciones en la próxima semana. Según noticias, el número de cajones que se confeccionarán será de mucha importancia, debido a la abundancia de higos de excelente calidad que se nota este año en Mallorca.”

Aquesta exportació fou paral·lela a la de cítrics que tan coneguda és fora de Sóller, era una tasca que ocupava durant la temporada moltes a “dones, madures i tendres”.¹¹ D'aquest ram la casa **Bernat -Can Fiol-** era l'empresa més important. Una cançó així ho conta:

“Tant si plou com si fa sol,
Prenim lo que Déu mos dóna;
Tot es “salero” de Sóller
Fa figues a can Fiol.”

La confecció de les figues seques començava per banyar-les en aigua bullent dins una caldera, algunes cases utilitzaren les tines que havien fet servir a les botigues de teixidor, aquest els reblania i matava tota casta de corc que poguessin contenir, després de deixar-les refredar i aprofitant la mal·leabilitat de les figues eren aplanades amb els dits fins a formar un disc prim en el centre del qual es veia per una cara l'ull de la flor i per l'altre el capoll. Tot el que envoltava aquesta activitat era mà d'obra manual, des de la confecció del caixons amb postetes primes d'avat a les fusteries solleriques fins al paper per folrar-los al que la trepa o foradat es feia amb un encuny i una broca dentada a cops de martell. Les figues eren produïdes al Pla de Mallorca i preparades a Sóller per a la seva exportació.

Codet conta que a Balears es menja molt malament, la verdura i fruita són mediocres, les figues no es poden comparar amb les del Rosselló i les magranes i el raïm no tenen gaire gust. El vi s'hi fa molt malament i torna aviat agre, i el pa es fa sense sal i no es cou.

Rusiñol centra un dels seus capítols a la vall dels taronges i de la taronja i podem assaborir la dolçor del fruit solleric i l'agredolç del mateix quan es menja lluny de la pàtria. Tot i que tots els viatgers parlen de la verdor dels tarongers, del seu color, de la gran quantitat de tarongers, de la malaltia dels tarongers... només “Tiago”¹² però, li treu el suc.

Personatges

La visita a la localitat no fou simplement la contemplació de l'espai físic sinó, en alguns casos, la interacció amb una altra gent i cultura. Alguns cops fou necessària l'existència d'un pont que permetés posar en contacte al viatger amb l'espai físic i “l'altre”. Per nosaltres aquest pont foren els que nosaltres denominem “personatges”. Aquests individus podien tenir un doble origen, uns corresponien a estrangers afins a la vila, i els altres a persones representatives de la vila (intel·lectuals, metges, nobles, etc).

Rubén Darío en el seu relat anomena una tal **Lady Perhaps**, però desconeixem si es tracta d'una musa

11 Arbona Miquel. Converses Solleriques. Un poc cada setmana. (1964-1974). Ciutat de Mallorca 1977. P 191

12

que ell crea pel seu relat, o si realment es tracta d'un personatge físic que l'acompanya durant la seva estada. A més d'aquesta senyora sabem que Rubén Darío conegué a Rusiñol i a Quadrado pel que escriu durant la seva visita a Sóller.

Mary Stward Boyd diu “Sóller posseïa per a nosaltres un encant afegit en gaudir de la companyia d'uns simpàtics visitants com nosaltres: una dama anglesa que apreciava la bellesa del lloc i l'hospitalitat de la seva gent tan fervorosament que hi passava llargues estades allà, i un entusiasta artista de l'Argentina que, amb tot el món on triar, elegeix Sóller per pintar”. Amb aquestes ratlles i amb la seva biografia sabem que aquest pintor argentí és Bernareggi. No és casualitat que topin amb ell, donat que l'artista es casà amb la sollerica Catalina Vidal que era la filla del regent de l'hotel *La Marina*. Com tampoc ho és que al mateix hotel s'exposessin unes obres del pintor al 1906 en un dels salons com diu l'article escrit per Jaume Torrens a l'Almudaina.

Biniaraix, Es Barranc, Fornalutx, les oliveres i les gallufes o collidors d'oliva són font d'inspiració de Bernareggi, ja ho exclama Mary “I tot es pot pintar!”, no es estrany per tant, que dugui als turistes a visitar aquests indrets que ell tant estimà i des don els mostra les bones vistes.

Leclerq visità a la comtessa donya Catalina Safortesa i de Togores senyora de la noblesa mallorquina pertanyent a la família Quint. Es casà (1856) amb Marià de Villalonga i Togores, nét del darrer comte d'Aiamans. De les possessions que tenien la seva preferida era la de Son Angelats, a Sóller, de la qual rehabilità el Casal i projectà la reforma del jardí. Donà suport a la causa carlina, i per aquest motiu ha passat a la història amb el nom de la gran cristiana, Leclerq queda sorprès de la seva personalitat i la compara a una fada i diu que és la reina de Sóller.

Tot i que només de resquitllada parla del seu guia, creiem important fomentar la hipòtesi de que es pogués tractar de Bernardí Celià Pons (1871-1943). Nascut a Campanet el 23 de març de 1871 i que arriba a Sóller per motius molt dispars, començà amb el transport de mercaderies per què tenia bísties i carros que guardava al pati de Ca'n Lliberal; serà una de les seves principals activitats, fer de guia per el hostes de Ca'n Mayol, l'actual estació del ferrocarril de Sóller. Entre els visitants il·lustres que acompanyà Bernardí Celià de Ca'n Cuera foren Josep Maria Quadrado, Don Toni Maura, don Josep Sánchez Guerra i d'altres tants viatgers que passaren per Sóller.

Vivia al carrer Castanyer 3 a la Fonda de Ca's Pantinador o Vídua de Rosselló que passaria a regentar a partir de 1925.

Durant el règim va haver de posar un nom en castellà per poder tenir la paperassa en regla i li posaren el nom que avui dia conserva “El Guia”.

Amb aquest nou nom a la fonda queda més clar la labor a què dedica la seva vida i a la nota necrològica que el setma-

Francisco Bernareggi pintor i gendre de Joan Vidal propietari de l'hotel *La Marina*

Catalina Tugores “*La Gran Cristiana*” a la seva possessió sollerica de Son Angelats

En aquesta fotografia que hi ha a Ca's Pantinador el personatge amb capell assenyalat amb l'elipse podia tractar-se del “guia”

nari Sóller amb motiu de la seva mort el 14 de maig de 1943 li dedicà refrendada: ...”Gozó el anciano durante toda su vida de extensas relaciones y generales simpatías, que cultivó des de ya los lejanos tiempos de su juventud siendo guía de todas las excursiones turísticas que por estos vecinos montes se efectuaban y como fondista últimamente”...¹³

Explica Codet ”Frequèntàvem els artistes del país i un metge francès establerts a Sóller. L’un o l’altre amb gran amabilitat i disposició ens guiaven cada dia pel camp cap els indrets que coneixien”. Si ens guiem per aquestes paraules el metge francès sens dubte és **Emili Comte**¹⁴ casat a ca’n Alic. Amb la premissa “...i artistes del país...” “queda molt obert el ventall de possibles artistes que podríem anomenar . Rusiñol i el seu amic Cristòfol Pizà “Salero” que també ho era de Bernareggi i de Gelabert ...i aquests alhora també eren coneguts de molts altres artistes.

Temes que destaquen

Avui dia si hom parlés de Sóller no es podria evitar parlar de l’Església Parro-quial de Sant Bartomeu, del Banc de Sóller i de Ca’n Prunera i del tren i tramvia, dels nostres viatgers, llevat de **Mary Stuart Boyd** que conta que està en construcció i **Rubén Darío** que l’utilitza el tren per tornar a Palma els demés temes que avui estan en voga, no hi podien estar aleshores per què s’estaven o bé bastint o bé transformant com hem dit abans.

Què destaquen aleshores els nostres viatgers?. Tots els visitants alaben la frondositat i la verdor perenne de la vall de Sóller, la natura i la nomenclatura de tots els arbres fruiters que troben a Sóller són presents a gairebé tota la literatura d’aquells.

Els fets ocorreguts la jornada de Sant Ponç el dia 11 de maig de 1561 que celebrem el dia del Firó són presents als relats de **Rubén Darío**, de **Mary Stuart Boyd** i de **Leclercq**, fins i tot el primer i el seu misticisme romàntic parla de la verge de la Victòria que conduí a les tropes solleriques a guanyar l’afronta amb els pirates turcs. Ara bé, el relat més extensiu de la gesta el fa **Joules Leclercq** que parla de tots els personatges que intervingueren sense oblidar-ne cap: Sergent Soler, capità Angelats, Valentès dones, Batomeu Valls, els capitans d’Alaró, Bunyola i Santa Maria, Ochiali i les Valentès Dones. El Port, amb el seu castell amb el seu governador, Santa Caterina i el seu Oratori i les imposants vistes des de La Miranda són visita obligada per quasi tots.

“En aquell temps -encara anàvem a Ciutat en diligència- el servei públic per anar al Port eren la galera d’en Ximbó i la tartana de mestre Jaume Ceba, que esperaven els passatgers a Plaça, i, en el Port davant cal patró Francesc Codony.”¹⁵

Suposadament i baixaren tots amb tartana però només l’escocesa **Mary Stuart Boyd** ho transcriu.

Mary Stuart Boyd compara els penya-segats a les terres altes escoceses i **Darío** pot imaginar d’allà el quadre que va pintà **Rusiñol** i aquest alhora ens impregna de la calma de la badia, els vaixells i les seves gents. Amb la visita al Port de Sóller enllacen **Rubén Darío** i **Leclercq** la llegenda de Sant Ramon de Penyafort i tots dos coneixen la cançó que la conta, aquest últim també parla de l’oratori de Sant Ramon erigit al segle XVII.

Louis Codet l’anomena, al Port, però vist de lluny i així i tot no manquen adjectius pictòrics que ens entredreixen als que som nascuts allà. Tanmateix seran les oliveres el que de veres l’embriagarà i amb elles

Imatge d’una tartana. Fotografia inèdita de Jaume Torrens

¹³ Celià Sastre, Bartomeu. Celià Gelabert, Laura. El llinatge Celià: Desde la seva arribada a Mallorca fins el seu establiment a Sóller. II Jornades d’estudis locals a Sóller. Diversos autors, Sóller 2008.

¹⁴

¹⁵ Arbona Miquel. Converses Solleriques. Un poc cada setmana . (1964-1974) El Port en calma. P345. Editorial Moll. Ciutat de Mallorca 1977.

els seus “cossos” o torsos, mentre que **Mary Stuart Boyd** els hi atorga el color platejat i blanc.

Ningú com **Rusiñol** per transcriure i descriure els tarongers i les taronges, hom arriba a poder olorar, sentir el flaire de flor de taronger i veure i suggerir el regalim del suc d'aquests fruits, i **Mary Stuart Boyd** és testimoni de com s'arrabassen extensions de tarongers entre Sóller i el Port per mor de la Fil·loxa.

L'Aigua, els torrents i la seva bellesa, i la remor de les corrents, també l'abundor d'aquest bé tan preuat és molt present a les narracions de **Mary Stuart Boyd**, entén per què Sóller avantatja a Palma en condicions sanitàries. **Leclercq** afegirà l'ambient oriental i clàssic que ofereixen les noies que passen sobre els ponts duent les gerres d'aigua sobre el cap i les compara a les canèfores ateneses.

L'emigració també és un tema coincident amb els autors just abans anomenats i com no per **Santiago Rusiñol** que l'exten com cap altra per que no només es centra amb l'emigració cap a França, com **Leclercq** i **Boyd**, si no que va més enllà d'ultramar a un seguit de països que reberen als emigrants sollerics en el capítol de “Sa Botigueta”.

Les traces de l'emigració en altres terres sobre tot a França són manifestes a l'urbanisme, l'arquitectura, la indústria, la parla o la manera de vestir-se **Mary Stuart Boyd** com **Codet** veuen aquest canvi on la tron-yella i el rebosillo donen pas a pentinats més elaborats.

El llogaret de Biniaraix tot just declarat BIC pel Consell de Mallorca i el poble veí de Fornalutx són visitats per tots ells ja sigui durant l'estada com pel seu trajecte de partida com ja veurem.

El colofó més típicament simbolista i modernista se l'enduu tanmateix el tema de la llum, del matí, del crepuscle i el seu color rosat i ataronjat de les penyes, puigs i muntanyes que envolten la vall de Sóller, aquests i no d'altres han embadalit i encara ara ho fan a tots els viatgers que els admiren per primer cop. Aquests colors que voregen el “kitsch” quedaren impregnats als dibuixos de **Codet** i als quadres de **Rusiñol** i **Bernareggi** i tota la colla d'artistes que els plasmaren.

Codet diu “Els jocs de la llum de l'horabaixa, les projeccions rosades i daurades del sol ponent”... “Mallorca és certament el país un he vist els colors més bells”.

També els verds i totes les seves tonalitats els sorprèn potser pels motius que descriu **Miquel Arbona** a les següents ratlles:

“Quan l'estiu asseca una gran extensió del camp mallorquí, aquesta verdor permanent dóna una sensació de benestar i frescor que atreu i encanta els forasters.”¹⁶

La Partida

Ja hem comentat que el poeta **Rubén Darío** se'n torna a Palma amb el *Dragón de Hierro* que no és més que el tren de Sóller.

Leclercq i **Codet** escolliran el Barranc de Biniaraix amb les seves ziga-zagues de cap a Lluç, per llavors explorar el Torrent de Pareis i més tard arribar a Pollença i Alcúdia abans de retornar a Palma.

Mary Stuart Boyd en canvi retorna a Palma pel coll de Sóller amb la diligència. Tot i que els nostres viatgers venen fent el trajecte per Valldemossa i Deià no és conegut que hi hagués un servei discrecional com sí ho era pel Coll de Sóller. Ella, descriu el trajecte i diu que: “el conductor que ja fa trenta anys que el fa deixà anar sols els muls per fumar-se un etern cigarret anant darrera de la diligència. Ja és de nit quan s'aturen a canviar els muls a una fonda vora la carretera, aques-

En aquesta imatge es veu la fonda on segons relata **Mary Stuart Boyd** “que ja és de nit quan es s'aturen a canviar els nostres tres resistents muls a una fonda vora la carretera” (actualment s'hi troba el restaurant *Ca'n Penasso*)

¹⁶ Abona Miquel. Converses solleriques. Un poc cada setmana (1964-1974). Editorial Moll. Ciutat de Mallorca 1977.

ta és coneguda actualment per Ca'n Penasso.

Hi havia dues diligències que feien el trajecte Sóller-Palma, Palma-Sóller ambdues començaren a fer el trajecte a la segona meitat del segle XIX, una partia de can Agustí devora la Plaça, i posava a Palma en “es Banc de s'Oli” devia ésser el punt d'aturada de la major part dels traginers sollerics”...¹⁷, l'altra “posava a Ca sa Capellana, a Plaça i a Palma tenia la posada en el carrer de Sant Miquel a Sant Antoniet. Feia viatges en dies alterns: dilluns, dimecres i divendres, Palma-Sóller; dimarts, dijous i dissabtes, Sóller-Palma”.

...Algunes imprecisions

Un cop hem anat desgranant tot els autors i els seus capítols refent a la vila de Sóller, cal corregir algunes imprecisions.

Quan Leclercq parla d'algunes cases que criden l'atenció per la riquesa de llur façanes, cita el Castellet, encara així anomenada; o Ca'n Maiol que avui dia és l'estació del ferrocarril i on la Fundació tren de l'art hi allotja una petita exposició pictòrica de Miró i ceràmica de Picasso. Una altra és la casa de la família Rubert o Ca'n Prohom on la reina Isabel II hi dinà quan visità Sóller l'any 1860. És quan parla de la ubicació d'aquest casal al carrer de Sa Lluna, que diu que el nom el porta d'ençà del segle XVI, quan el nom ja es present al segle XIII.

I és a la transfretació de San Ramón entre el Port de Sóller i Barcelona quant a la denominació de l'origen del Sant on s'ha comés una errada de transcripció és Penyafort i no Penyafort.

Quan al cim del Puig Major també li manquen mil metres d'alçada, no són només 450 metres, sinó 1450.

Louis Codet està de partida pel Barranc de cap a Lluc quan descriu un berenar devora un font...” que en aquest país són una cosa ben rara”. No és el lloc adequat per aquesta afirmació. La zona de Tramuntana alberga la quantitat més grossa de fonts de tota l'illa.

Veniu de les muntanyes
Trepanant cap el raiguer;
Pous i sínies, fonts de Sóller
Que regau els tarongers.

Només entre Sóller i Deià n'hi ha comptabilitzades cent trenta-dues , a part de “tots aquells elements relacionats amb la cultura de l'aigua: les sínies, les síquies, els aljubs, les rentadores, els safareigs, els abeuradors, les rescloses dels torrents...”¹⁸

I per acabar a la imatge que Louis Codet li posa per títol Puig Major és clar i llampant de que es tracta de la badia del Port de Sóller.

Conclusió

De l'estada a Sóller dels nostres viatgers podem veure un procés prou curiós. Primer, la presa de contacte amb l'espai, posteriorment la coneixença d'altres viatgers instal·lats al lloc, i finalment, utilitzant el viatger “integrat” com a nexa d'unió, aconseguir tenir una

Louis Codet: El Puig Major 1911

¹⁷ Arbona, Miquel. Converses Solleriques. Un poc cada setmana. Coses Velles. P.140
¹⁸ 71, Pérez, Plàcid. Pregó 2008. Fires i Festes de Sóller.

experiència “íntima” amb “l’altre”. Aquest procés reflexa el que podríem considerar una estada plena, en el sentit que no s’han comportat com a simples viatgers, que realitzen la típica visita superficial, sinó que s’han interessat per endinsar-se en el lloc i amb les seves gentes.

...“Freqüentàvem artistes del país”... a més del metge Francès Emili Comte diu Codet i quan ample podia fer-se el ventall d’artistes si sabem de Bernareggi per Mary Stuart Boyd, de Rubén Darío i Rusiñol que eren coneguts, i sabem que Rubén Darío visità al pintor Bernareggi al seu atelier de Biniaraix durant la seva primera estada a l’illa, s’havien conegut mesos abans en el Terreno. El pintor ho evocarà posteriorment: “Rubén Darío estuvo en este “atelier”(a Binaraiix) una tarde de abril. Quedó encantado del ambiente de mi estudio y de la visión del valle de Sóller que desde el ventanal se domina. Estuvo sentado largo tiempo al lado del aguamanil que se ve en el fotogravado, de vez en cuando hacia un paréntesis a nuestra conversación para poder aspirar el aroma intenso de las flores de azahar, que a esa sazón invadían el valle con exuberancia espléndida”.

El trio d’amics Pizà, Bernareggi, Gelabert, té com a coneguts a Blanes Viale, i també coneixem que Bernareggi viatja en més d’una ocasió a Madrid en companyia de Rusiñol. J.Jinger Sargent correspon amb aquell, Meifrén, el matrimoni Sureda, Gelabert i també Bernareggi alhora visitat per Fuster Valiente o Cesáreo Bernaldo de Quirós, Hermen Anglada Camarassa, Roberto Montenegro, Adán Diehl Tito Cittadini, Gregorio López Naguil, Ricardo Güiraldes y su esposa, Adelina Carril de Güiraldes, Gabriel Villalonga, Antoni Gelabert, Valdez, Brusoto y Castillo, Gaspar Terrassa, Llorenç Cerdà..., exposant a més dels seus coneguts amb: Gabriel Villalonga Olivari, Felipe Bellini, Bartolomé Seguí, Herman Bruck y Mariano Montesinos algun dels quals estava dins la Lliga del Amics del Art.²⁰

Rusiñol freqüentava les tertúlies ,ja foren intel·lectuals o política, de rebotiga de l’Apotecari Jaume Torrens, que també coneixia a Bernareggi, i el metge Serra; costum que es posà de moda a Espanya al segle XVIII. El fet de que l’apotecari fos un col·leccionista de ceràmica i de quadres, amic de pintors i artistes de tota l’illa eixampla encara més el cercle.

Artistes de banda, els nostres viatgers cada un a la seva manera ens donen una visió extremadament poètica, descriptiva com els llibres de viatge o guies actuals, històrica en tots els seus vessants, comparativa i artística mitjançant el simbolisme evident, intensa agredolça i mirall social de l’època tal com ho fan Darío, Boyd, Leclercq, Codet i Rusiñol respectivament.

Arriben a la recerca d’allò exòtic, arcaic, mentre que rebutgen tot allò que els recorda la modernitat de casa nostra. Aquesta és la sensació que ens transmetre’n alguns dels viatgers d’aquest treball, veuen en Sóller una combinació de la modernitat europea amb el tot exòtic i arcaïtzant del mediterrani.

En definitiva fan el que segueixen fent els viatgers avui dia, buscar el que no tenen a casa i emfatitzar-ho. Casualment Codet critica tot tast gastronòmic que pugui comparar amb el Rosselló, ara bé, tot el que no té comparança l’embriaga.

Tenen com a herència del viatgers passats el gust per les oliveres i tanmateix segueixen visitant els llocs i paisatges que havien visitat aquells per fer-ne la pròpia descripció rebutjant amb el que no combreguen.

Com és de transparent Mary Stuart Boyd quan conta que s’atreveixen a entrar dins cases i infiltrar-se

l'apotecari Jaume Torrens

20 La lliga d'amics de l'art el va defensar amb el seu projecte presentat en dues ocasions per tal de fer un passeig devora el torrent major i l'estació del tren de Sóller per tal de no tapar-lo, com al final es va fer.

fins i tot dins una celebració, després de sucumbir als encants de la música i a la recerca del contacte amb la gent, si primer eren els habitants de Sóller els xafarders ara ho eren ells i el seu país, el més conservador. Segurament allà això no haguera passat. La casualitat els fa encara tornar a entrar a una altra casa, on passen per la cuina, entren al jardí i són afalagats amb penjarolls de raïm...Ja no hi ha cap secret entre els viatgers i Sóller, el vel ha caigut.

A Sóller hi ha una dita que diu que “la porta oberta dona dret a pegar una ullada, però no a entrar-hi”.

Leclercq no deixarà el intent de comparar Sóller; les dones, la vegetació, el paisatge i l'arquitectura amb l'Orient. És un tret típic dels viatgers que ja havien vengut abans, **Mary Stuart Boyd** apel·la en pinzellades en aquest exotisme que nosaltres encara avui no volem reconèixer.

Tots els nostres viatgers a l'hora de partir deixen amics, aquesta paraula sorgeix després de l'estada a Sóller, aquesta vall encofrada entre les muntanyes de la Serralada de Tramuntana. Amics de tota casta, sollerics i nouvinguts, nacionals i internacionals.

L'illa dins un illa conserva l'essència d'aquest anar i venir de les seves gentes però també dels qui venen i van de lluny.

Aquesta anàlisi no és la mateixa amb **Darío** i **Rusiñol**, ells ja tenen amics quan venen per això els seus escrits no tenen el procés d'adaptació a l'altre, per què ells ja estan agermanats amb l'altre. Els seus escrits guarden per això una poètica i una intimitat que els altres visitants havien de conquerir. Al final els que venien a conquerir són conquerits per la gent d'aquí i els que venien a descobrir són descoberts.

Tot i que els escrits d'ambdós són una explosió modernista coetània al temps que viuen no recalquen tant en el passat històric, es limiten a descriure l'ara i aquí amb tots els instruments que la seva mentalitat gaire llunyana de la nostra, els dona llicència de poeta, artista i sobre tot amic íntim de despullar i desgranar fins i tot l'ànima d'aquell altre que per a ells ja no ho era.

Bibliografia

- Arbona, Miquel. Converses Solleriques. Un poc cada setmana. (1964-1974). Ciutat de Mallorca 1977.
- AA.VV.. Santiago Rusiñol i Sóller. Casal de - Cultura Museu de Sóller Muro 2007.
- AA.VV. Francisco Bernareggi 1878-1959.
- Miquel Julià i Maimó. El vestit de Pagès a Mallorca. Artífex Cultural. Palma 2003.
- Ajuntament de Sóller. Sóller façanes i detalls. Entrau és ca vostra. Sóller 1998.
- Miquel Gual i Jaume Albertí. Les fonts de Sóller i Fornalutx. Un esforç humà per fer de l'aigua un mitjà de subsistència. El gall editor. Sóller 2000.
- Antoni Quetglas Cifre i Joan Estades Enseñat. L'emigració sollerica. (1836-1936). Promomallorca Edicions S.L 2009.
- Ferrà i Martorell, Miquel. Mallorca vista pels escriptors. Volum I. Mallorca pas-sa a pas-sa. Miquel Font editor. Mallorca 2009.
- Vicens Castanyer, Antoni. Sollerics passions i quimeres. 1870-1940. El Tall. El Tall del temps 13. Palma de Mallorca 1993.
- Bernat Joy, Catalina M. L'Anhel de tornar a Sóller. Emigrants: canvi social i progrés econòmic. El gall editor. Aloffre, I. Sóller 1999.
- Codet, Louis. Imatges de Mallorca Edicions Documenta Balear. Palma de Mallorca 2009.
- Vives Reus, Antoni. La primer promoció turística de Sóller: les visions dels viatgers del segle XIX. Article I Jornades d'estudis locals a Sóller. El moixet de-magog. Sóller 2006.
- Celià Sastre, Bartomeu Joan. Celià Gelabert, Laura. Article. El llinatge Celià: Des de la seva arribada a Mallorca fins al seu establiment a Sóller. II Jornades d'estudis locals a Só-

ller. Ajuntament de Sóller 2008.

- Lladó, Francisca. Bernareggi. Número 4. Colección Premios y Ayudas de la FCI. Publicaciones Cátedra Iberoamericana.

- Pons, Miquel. Vivències del pintor Francisco Bernareggi: Sóller i Biniaraix en-llaçades a sa Calobra. Article IV Jornades d'estudis locals a Sóller.

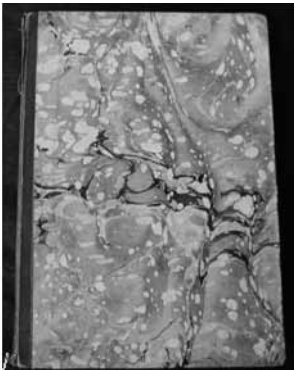
Fonts Orals

Família Celià de Ca's Pentinador
Lourdes Arbona Bauzá

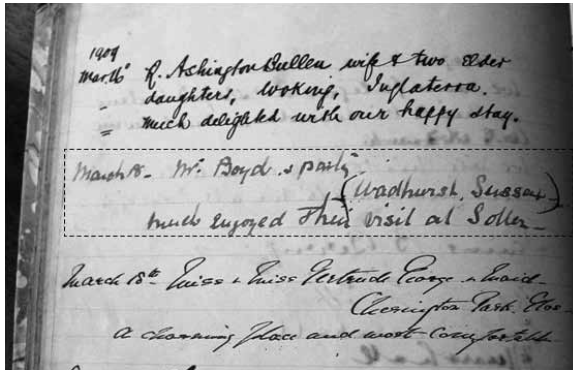
Agraïments

Família Celià de Ca's Pentinador
Francesc Lladó Rotger
Lourdes Arbona Bauzá
Plàcid Pérez Pastor
Martí Torrens Artal

Annex Documental

Libre de visites de l'hotel Marina on Juan Vidal recopilà les rúbriques de molts dels visitants al seu establiment d'arreu del món.

Possiblement l'entrada dels Boyd a l'hotel La Marina

La senyora de Bàltx d'Avall Margalida Ripoll Bisquerra de Gaballí, el seu testament i deixa

*Joan Antoni Estades de Moncaira
i Bisbal*

Resum

En aquest resum volem exposar la figura de Margalida Ripoll Bisquerra de Gaballí, propietària de la possessió de Bàltx d'Avall i descendent d'una antiga família de ma major de la Vall de Sòller; així com les seves darreres voluntats i la repartició de la seva herència.

Naixença i família

Maria Margalida Ripoll Bisquerra de Gaballí neix a Fornalutx el dia 2 de maig del 1826. Els seus pares, Joan Ripoll Mayol de Bàltx (1778-1873) i Severina Bisquerra de Gaballí Mayol de Bàltx (?-1856), són els propietaris de una meitat de la possessió de Bàltx d'Avall i ambdós pertanyen a antigues famílies de les mans majors de la Vall de Sòller i Campanet.

Abans d'ella han nascut i sobreviscut una germana, Isabel, i tres germans de nom Bartomeu, Rafel i Joan.

Maria Margalida -més coneguda pel segon nom pels seus- fou batiada el mateix dia segons el costum d'aquella a l'església del poble, filial de la parròquia de Sant Bartomeu de Sòller i consta a la partida corresponent que foren els seus padrins de font Pere Ripoll i Catalina Bisquerra de Gaballí.

Era la descendent de Tomàs Ripoll fill de Tomàs qui el 17 de juliol de 1505 adquirí de Bartomeu Pisà, del llogaret de Biniaraix i de sa muller Margalida per valor de cent lliures amb Pere Vicens, de Fornalutx, Rafal de Balig d'Avall, aleshores global terme municipal de Sòller. Compra completada per Tomàs Ripoll fill de Tomàs, el 21 abril de 1514, de la porció adquirida en 1505 pel fornaltuxenc Pere Vicens (Veure "Evolució històrica de Balitx d'Avall de l'època medieval a la independència de Fornalutx 1837" de Tomàs Vilbot).

La possessió va pertànyer a un mateix membre de la família Ripoll fins que s'ho repartiren els fills de Pere Lluç Ripoll Bauçà i de Francisca Mayol de Bàltx i Mayol dels Abats: Pere i Bartomeu Ripoll Mayol de Bàltx. Maria Margalida Ripoll i Bisquerra de Gaballí descendeix del segon.

A aquesta segona branca hi pertanyien: Bartomeu Ripoll Estades de Moncaira, senyor de Bàltx d'Avall, que era doctor en dret i el seu fill Pere Ripoll Mayol de Bàltx – mort l'any 1847 – que era tinent coronell d'infanteria i havia pres part a la guerra del Francès contra l'invasor Napoleó

Comptava trenta-dos anys (1856) Maria Margalida al perdre sa mare Severina Bisquerra de Gaballí. En

tenia quasi cinquanta, el 1873, quan morí el pare Joan Ripoll i tenia vint-i-quatre (el 1848) a la mort de la germana gran, nascuda ella el 1814.

Aquestes circumstàncies així com la mort dels seus germans Bartomeu (1817-1891), Rafel (1821-1895) i per Joan (1829-1860) faran d'ella l'hereva universal pràcticament del patrimoni familiar.

Del germà major, Bartomeu, sabem que estava casat amb una sollerica de Cognom Frontera o Oliver, crec però el matrimoni no tengué fills. Rafel, el segon, era militar i fadrí. També era fadrí el tercer, Joan, que era més jove de tots.

El 19 de gener de l'any 1900 -vigília de Sant Sebastià- morí al mateix poble on havia nascut i a la casa que es troba situada al número 6 del carrer de Sant Joan encara coneguda com "Sa Posada de Bàltx".

En sufragi de l'ànima de Donya Maria Margalida Ripoll i Bisquerra de Gaballí es celebrarà un funeral de primera, altar fumat i cera nova. El cadàver és enterrat al cementiri local, en la tomba dels seus avantpassats Ripoll. Aquesta tomba després passà a la Congregació de les Germanes de la Caritat.

Per espai d'uns anys a Fornalutx es celebraren els aniversaris de la mort dels senyors Bartomeu, Rafel i Joan, de Bàltx d'Avall, així com el de la mateixa senyora Maria Margalida. Al principi eren oficis conventuals o sigui missa de rèquiem cantada sense la seqüència i un respons. Després simplement foren unes misses resades de rèquiem, això sí anunciades damunt la trona.

El testament de la senyora de Bàltx

Cases de Bàltx

Maria Margalida Ripoll i Bisquerra de Gaballí va romandre fadrina tota sa vida. Cristiana i devota va voler que els seus bens anassen a parar a l'Església. "Hago heredera a mi alma y por ella Dios Nuestro Señor" (Faig hereva a la meua ànima i per ella a Déu Nostre Senyor). No sé si al 2011 un testament així redactat tendria validesa però a finals del XIX i principi del XX es veu que sí. Com que l'ànima del testador –en aquest cas testador– va a parar a una altra dimensió –i els bens romanen aquí terra, eren els capellans– representants de Déu damunt terra –que havien de tenir cura de seguir amb l'administració del patrimoni deixat–.

Ara el fet o circumstància de ser devota i molt amiga de la gent d'església no significava que no tocàs de peus a terra i malgastàs sa fortuna. Devia tenir els doblers ben gelosos malgrat tot el seu altruisme. Ens ho fa suposar un reconeixement de deute que dos anys abans de morir li fa Joan Baptista Ensenyat i que duu lloc i data de Fornalutx 12 d'abril de 1898, l'hem trobat a l'Arxiu Diocesà.

Diu així: "El infrascrito reconoce por la presente estar debiendo a Doña Maria Margarita Ripoll y Bisquerra la cantidad de quinientas pesetas que de ella he recibido en calidad de préstamo devolutorio dentro del plazo de noventa a contar de la fecha"

Així que fer complir la seva darrera voluntat expressada davant el notari Don Pere Alcover Maspons germà del poeta Joan Alcover, la senyora Maria Margalida de Bàltx d'Avall nomenà com "Administradores":

- A l'Excm Don Pere Ripoll a qui facultà designar successor i als preveres Don Joan Albertí i Don Joan Negre.

- Pere Ripoll i Palou, (1833-1906). Era de Ciutat i advocat. Que pertanyia a una nissaga de missers i militars. Cal no confondre'l amb Pere Lluç Ripoll i Palou propietari de l'altra meitat de Bàltx d'Avall igualment descendent de Tomàs Ripoll però de la branca de Pere Antoni Ripoll Mayol de Bàltx. Branca coneguda com la de Can Gordo. Quan morí el substituï el mestre d'obres solleric Josep Morell Casesno-

ves a) putxa (1877-1960).

-Joan Albertí i Arbona (1850-1916). Era de Fornalutx on nasqué i morí. De la família coneguda pel malnom de Cas Pardalet. Sacerdot, músic i compositor. Organista de las Parròquies de Sant Miquel (Palma) i Sant Bartomeu Sòller així com de la Seu d'Oriola (Alacant) on era igualment beneficiat. Fill il·lustre de Fornalutx.

Al capellà Pardalet, la senyora de Bàltx li va deixà una dotzena de coberts antics d'argent i la capelleta de Pilatos morats.

Joan Negre Muntaner. (1869-1927). Natural de Bunyola, vila on nasqué i morí. Fill de Miquel i Antònia. Sacerdot, vicari de la seva parròquia nativa. Exercí de notari eclesiàstic. Considerat com predicador de certa anomenada.

A aquest administrador, la testadora li va deixà "la pileta d'argent d'aigua beneïda, el llit amb matalàs, cobertós i docel (pavelló) del quarto (dormitori) on morí el seu germà Bartomeu així un adrés de taula, la capelleta de Pilatos blancs, la copa nacrada amb les seves inicials (M.R.B) i una cullera d'argent.

Per una germana, de nom Catalina Negre Muntaner, fou un matalàs dels més grossos de l'alcova del dormitori ordinari de la senyora donadora.

El testament de la Senyora Ripoll porta data del 15 d'abril de 1899. Figuren com testimonis els veïns de Sòller, Bernat Marqués Bisbal, Cristòfol Castanyer Trias i Jeroni Calafell Mulet; Donya Maria Margalida deixa ben clar que del romanent dels seus bens en fa hereva a la seva ànima i per mitjà d'ella a Déu Nostre Senyor.

També deixa clar que llegà (dóna) als administradors que designa en el testament tots els bens mobles incloses els que se trobaran en la seva possessió de Bàltx d'Avall perquè ho repartesquin e invertesquin com millor els sembli.

Una clàusula prou significativa d'aquest testament és la que diu que els administradors no han de rendir comptes ni davant cap autoritat sigui aquesta civil o eclesiàstica. Es veu que la senyora tenia moltíssima confiança en ells.

Hem dit que el testament davant el notari Alcover portava la data abans esmentada però el 29 de desembre del mateix any o sigui poques setmanes abans de la seva mort, signa, de puny i lletra unes notes: "Hallandome en pleno uso de mis facultades y en la presencia de Dios Nuestro Señor firmo en Fornalutx, etc.

D'unes deu mil cinc centes pessetes que deixa consignades per sufragis, cinc els vol per les monges de la Congregació de Germanes de la Caritat establertes a Fornalutx. Els gastaren a raó de cinc centes pessetes cada any mentre residesquin a Fornalutx. Si deixassin de residir a Fornalutx i encara sobrassin doblers serien per dir misses. La Congregació de Germanes de la Caritat fundada pel prevere i canonge Antoni Roig sota el model i patrocini de Sant Vicenç de Paül, romangué a Fornalutx al llarg de noranta anys del 1895 al 1985. La casa convent que tenien al carrer de l'Alba i que ara és un hostel d'interior es va construir a principis del segle XX i amb doblers de la herència de Maria Margalida Ripoll Bisquerra de Gaballí.

Al testament o a les notes apunta que els objectes mobles que se trobin a la seva casa de Fornalutx s'ho reparteixin a parts iguals Joan Estades de Moncaira i les monges de la caritat de Fornalutx.

Joan Estades de Moncaira Bennasser de Massana (1863-1953) és el meu senyoravi, fill del darrer propietari de Moncaira del llinatge dels Estades-Prom. Era fill d'una cosina de la testadora nomenada Maria Margalida Bennasser de Massana Bisquerra de Gaballí (nascuda a Campanet el 1828 i morta a Fornalutx el 1863 poc després de neixer el seu fill.

Al meu senyoravi li deixa ademés en testament i nota la casa de Fornalutx del carrer de Sant Joan núm. 6, llevat del sector que té accés pel carrer del Toro i l'establa per les bísties. Aquest darrer sector ho deixa

Portal, posada de Bàltx

pel criat Josep Albertí Arbona (Pardalet) manant-li faci alçar una pared.

Aquesta casa posada de Bàltx del carrer de Sant Joan que el meu avi patern havia rebut de la seva tia segona, els seus fills, els germans Joan, Bartomeu, Margalida i Maria Estades Solivellas així com les hereves del difunt Bernadí Estades Solivellas (1901-1956) la traspassaren a començament dels anys seixanta del segle passat per unes dues-centes mil pessetes sense mobles a l'escriptor franco canadenc de llengua anglesa Robert Josep Goulet. Aquest mateix adquiriria més endavant el tros de la casa que havia correspost al criat Josep Albertí de Cas Pardalet.

La seva criada, Antònia Mayol Vicens, rebrà com deixa unes tres mil cinc-centes pessetes, quantitat que llavors no era gens ni mica menyspreable.

La roba interior i exterior és per a repartir entre les filles de Gabriel Busquets "Xandre" i Rosa Mayol Nadal, Catalina Arbona Mayol, Antònia Busquets Mayol y Magdalena Albertí Arbona.

Els llençols que no especifica per les monges i pels criats Josep Albertí i Antònia Mayol.

Un quadro a l'oli del seu germà difunt Joan pel Senyor Pere Font dels Olors.

Al senyor Bartomeu Mayol de Can Xoroi li deixa un quadro a l'oli de Sant Antoni de Pàdua i un altre de la sentència de Pilat. Per la senyora Magdalena Mayol, de Busquets (crec que es tracta de Magdalena Mayol Frontera casada amb Bartomeu Busquets Solivellas de Can Reió) seran uns quadrets de la Història d'un tal Juan Gray, dues tauletes de requilla i la millor vana cotonada.

Per Maria Colom Estades, llega un matalàs del llit gran de l'alcova del dormitori ordinari.

A Don Jaume Antoni Mayol li deixa el cantarano escriptori del quarto on morí Don Bartomeu Ripoll Bisquerria de Gaballí.

A Bernat Sastre Estades negreta, un matalàs del llit gran del quarto veïnat on morí el germà de la donadora que nomia Bartomeu.

Per Francisca Nadal i Mayol que era la persona que se cuidava de la finca de Bàltx d'Avall- (conductora de mi predio de Bàltx), la senyora li reserva un llit "con el ferjon" i dos matalassos de la mateixa finca així com un canterano dels dos de l'entrada.

Francina Nadal Mayol –una de les filles del cirurgià barber (curandero) Antoni Nadal Homar, natural de Valldemossa (li digueren sempre Francina)– és la mare del ciclista mallorquí Jaume Mayol Nadal, penya, (1895-1965) campió d'Espanya l'any 1912 sobre pista.

Per Magdalena Mayol, de Busquets (molt possiblement es tracta d'una senyora familiar dels Mayol de Bàltx casada a Can Reió) són els quadrets de la història de Juan Gray. Les diues tauletes de requilla, la vanacotonada més bona i el millor quinqué.

A Donya Catalina Canals, de Estades –esposa del meu besavi Joan Baptista Estades de Moncaira Montaner– una dotzena de cullera d'argent i una capsa de coberts nous d'argent pel seu fill Bartomeu. (Fill de la senyora Catalina Canals i del meu besavi).

A Gabriel Busquets "Xandre" li regala el segon quinqué dels més bons que la donadora tenia a la seva casa de Fornalutx.

La "plata", tassons, copes que no especifica a cap nota signada s'ho han de repartir el meu senyoravi i el criat Josep Albertí.

Els llençols que igualment no s'especificuen damunt cap paper per les Germanes de la Caritat de Fornalutx i els servents Josep Albertí i Antònia Mayol.

La roba interior i la exterior tota, Donya Maria Margalida la deixa a les filles de Gabriel Busquets "Xandre", a Rosa Mayol Nadal (una de les filles de la ja esmentada Francina Nadal), Catalina Arbona Mayol, Antònia Mayol Busquets (molt possiblement es tracti de l'esposa del que fou batle de Fornalutx a les

Cuina Bàltx. Davall Fornalutx

darreries del XIX Josep Sastre Ensenyat i sogra del mestre d'escola Amador Torrens Calafat) i Magdalena Albertí Arbona. Aquesta darrera és la germana del prevere Joan Albertí (un dels administradors designat en el testament com ja hem senyalat).

Oració de quaranta hores per pentecosta

Record la celebració solemne des quaranta hores per la Festa de quinquagèsima (Pentecosta). Tot fini en temps que estava al davant de l'església de Fornalutx com ecònom de la parròquia Mossèn Cristòfol Trias Serra a c s.

Dia 10 d'octubre de 1908, la Secretaria de Cambra i de Govern del Bisbat de Mallorca enviava a Mossèn Joan Albertí una carta on li feia saber, que el dia 4 del mateix mes, el bisbe Pere Joan Campins Barceló havia autoritzat la implantació de l'Oració d'aquestes Quaranta Hores a l'Església de Fornalutx per la Festa de Pentecosta dedicades a l'Esperit Sant i a la Verge Santíssima previ oferiment i aportació d'unes dos mil cinc centes pessetes aportades per l'administrador de la difunta Maria Margalida Ripoll i Bisquerra de Gaballí, el prevere Don Joan Albertí Arbona.

“Visto la precedente instancia en que el Reverendo Don Juan Alberti como administrador de la Manda Pía de Doña Maria Margarita Ripoll y Bisquerra ofrece la cantidad de 2.500 ptas para contribuir a la fundación de una Oración de Cuarenta Horas en la Iglesia de la Natividad de Fornalutx en la fiesta de Pentecostes dedicadas al Espíritu Santo y a al Santísima Virgen en cuanto sea posible se celebren los siguientes actos: Misa cantada, visperas y completas y un ejercicio de piedad por la noche todos los días y sermón el de día de Pentecostes. Y comocido el favorable informe del Señor Vicario de la referida iglesia de Fornalutx **ACEPTAMOS LA FUNDACIÓN EN LA FORMA SOLICITADA Y ORDENAMOS QUE SEA CONVERTIDA LA CANTIDAD OFRECIDA EN TITULOS DE LA DEUDA PERPETUA INTERIOR AL 43% Y SEA ESTA DEPOSITADA EN LA CAJA DIOCESANA DEBIENDO ENTREGAR EL IMPORTE LIQUIDO DE LOS CUPONES AL REVERENDO SEÑOR VICARIO MENCIONADO POR SATISFACER LOS GASTOS ACARREEN.** Pedro Obispo de Mallorca. Palma de Mallorca 4 de octubre de 1908.”

Doncs sí, missa cantada o sigui ofici de tres i altar fumat, Completes el dia abans de la festivitiat i vespres l'horabaixa del dia principal. Sermó amb predicador extern. Així fou almanco els primers deu o vint anys. Després manca de diners i principalment de personal feren que es rebaixàs una miqueta la solemnitat de les celebracions.

Quan començaren aquestes el vicari encarregat de l'església era el capellà margalidà Miquel Morey Fluxà. Seria el darrer vicari in capite i en 1913 se'n anà destinat de rector per oposicions a la nova parròquia de Lloseta on morí. El mateix 1913, l'Església de Fornalutx –on havia sigut batiada Donya Maria Margalida Ripoll– passava a la categoria de Parròquia d'Entrada, regida de 1913 a 1927 pel Rector campaner Mossèn Llorenç Mas Mesquida, de Sa Barrala; de 1927 a 1950 pel regent i ecònom sollerí Mossèn Antoni Caparó Busquets, de Can Ganxo i de 1950 a 1966 pels ecònoms Mossèn Bartomeu Mir Cerdà i Cristòfol Trias Serra. El primer pollencí i el segon de Sa Cabaneta al terme municipal de Marratxí.

Compra de Bàltx d'avall per Joan Puig Rullan

En 1901, un sollerí nomenat Joan Puig Rullan que habitava al carrer de Sa Mar adquiria per compra-venda la possessió de Bàltx d'Avall que havia sigut de la Sra Ripoll. L'escriptura de compra venda tingué lloc a la notaria del notari Alcover Maspons.

Bàltx d'Avall era una possessió del terme municipal de Fornalutx de seixanta cinc hectàrees i noranta

cinc centiàrees amb casa rústica.

Aquest Joan Puig Rullan –conegut amb el malnom de *Lauet*– va ser batle de Sóller. Havia nascut a l’Horta de Sóller el 6 d’octubre de 1877. Durant la seva batlia, el 1903 fou declarat a títol pòstum *Fill Il·lustre de Sóller* el bisbe de Mallorca Bernat Nadal Crespi. El primer solleric en ser reconegut com ta de manera oficial. Moriria igualment a Sóller. A l’edat de 77 anys, un 16 de desembre de 1938 durant la guerra civil espanyola. Estava casat amb Aina Morell Coll.

El 2 agost 1908 compareixen a la notaria de Don Pere Alcover Maspons, l’esmentat Sr Puig Rullan i el prevere Joan Albertí Arbona. Es ratifica la compra de l’any 1901. Bàltx d’Avall havia de quedar lliure de gravàmens. Els marmessors de la difunta Donya Maria Margalida Ripoll s’havien compromès. El Sr Puig ara es fa càrrec, Signen com testimonis Gaspar Borràs Ferrer i Joan Rullan Rullan.

Un poc més d’un mes després els marmessors (administradors) de la difunta Donya Margalida Ripoll es reunien per donar fe de la cancel·lació d’un taló de dos mil dues-centes pessetes de la sucursal de Crèdit Balear relacionat amb la redempció d’un cens de la possessió de Bàltx ara propietat de Joan Puig Rullan i que afectava a una capellanía establerta en la parroquia de Sóller dedicada al seu patró, l’apòstol Sant Bartomeu.

Aquest paper que es guarda a l’Arxiu Diocesà i porta la signatura de Mossèn Joan Albertí, Mossèn Joan Negre i Mestre Josep Morell diu el següent:

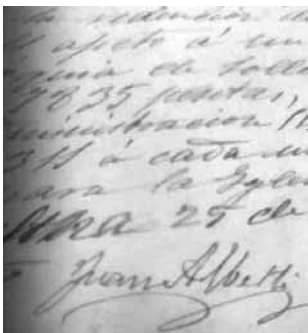
“Reunidos los administradores de la manda pía de Doña María Margarita Ripoll y Bisquera, Don Juan Alberti, Don Juan presbíteros y Don José Morell, en Palma el veinticinco de septiembre de 1908 cancelaron el talón de depósitos de dos mil doscientas pesetas de la sucursal del Crédito Balear, de Sóller, y satisfecho el derecho de anualidades y capítulo para la redención de un censo de Bàltx afecto a una

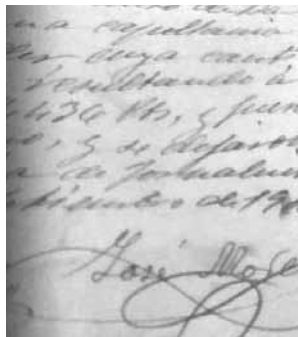
Membrete emp. Antoni Far

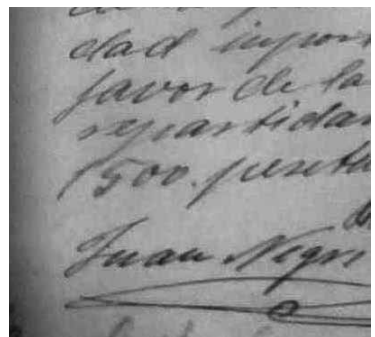
Joan Puig Rullan

Signatura de Joan Albertí a Pardalet

Signatura de Josep Morell, Puntxa.

Signatura de Joan Negre Muntaner

capellanía de la parroquia de Sóller cuya cantidad importa siete mil ochocientas treinta y cinco pesetas, resultando a favor de los administradores catorce mil cuatrocientas treinta y seis pesetas y fueron repartidas a cada uno cuatro mil trescientos once pesetas y se dejaron mil quinientas pesetas para la parroquia de Fornalutx.

Les monges de Fornalutx i el seu convent

No es pot parlar de la senyora de Bàltx d'Avall, Maria Margalida Ripoll i Bisquerra de Gaballí i ometre el parlar de les monges de la Caritat igual que no es pot parlar de Mossèn Pere Lluc Ripoll i Moragues –l'altre darrer senyor de Bàltx– sense esmentar la capelleta de S'Olivar des Fenàs en el terme municipal de Sóller.

Ja he parlat abans de les deixes fetes per la Senyora Ripoll en el document notarial signat poc abans de morir.

D'antuvi tendrem clar que les tals monges res tenien ni tenen a veure amb les Filles de la Caritat fundades, l'any 1663 a París per Sant Vicenç de Paül i Santa Lluïssa de Mauriac sinó d'una congregació diocesana de Germanes de la Caritat que, el 29 de setembre de 1798, havia posat en marxa –posant com model al sant francès– el rector d'aquella localitat Mossèn Antoni Roig i Rexach, canonge que havia sigut a la Catedral de Ciutadella (Menorca) amb les felanitxeres Maria Aina Nebot (vídua), Bàrbara Obrador, Catalina Rosselló i Francisca Rosselló. Per tant la Congregació no és de Sant Vicenç de Paül però les ensenyances de Sant Vicenç de Paül hi són ben presents i constitueixen la raó principal de llur existència.

Aquesta congregació de monges fundades pel Rector Roig com he dit el 1798 i al que s'hi afegirien altres petites congregacions, comunitats o convents com el de Sencelles que obri la.

Benaurada Francina Aina Cirer i Carbonell arribà a la Vall de Sóller per les festes patronals de Sant Bartomeu del 1862. A Fornalutx s'hi instal·laren el 1895. Concretament el 15 de novembre d'aquell mateix any.

Ja un poc abans per Sant ja hi havia hagut una reunió de les autoritats religioses, civils i demés forces vives del municipi fornalutxenc entre elles el batle Joan Baptista Estades de Moncaira i Montaner així com el seu fill Joan Baptista Estades de Moncaira i Bennàsser de Massana per a tractar de gestionar l'establiment d'un convent de monges aquí a Fornalutx.

Fins el 1901 o sigui un any després de mori Donya Maria Margalida, les monges ocuparen una casa de lloguer al carrer de l'Estanc avui carrer de Sant Bartomeu, però ben aviat i gràcies al que havia manat o aconsellat l'esmentada Donya Maria Margalida la seva congregació pogué adquirir uns terrenys al carrer de l'Alba i construir-hi una casa convent. Les obres d'aquest nou convent les dirigí Mestre Pep Putxa (Josep Morell Casanovas) un dels administradors de la herència.

El convent fou inaugurat oficialment el 1 de setembre de 1901 amb una gran solemnitat religiosa. Predicà l'homília el Vicari General del Bisbe Pere Joan Campins Barceló i canonge de la Seu Mossèn Antoni Alcover i Sureda (El mateix Jordi des Racó de les nostres estimades Rondalles Mallorquines)

En 1909 aquest convent rebria un terno. Una carta del secretari de Cambra i Govern del Bisbat adreçada a Mossèn Joan Albertí aleshores resident a Orihuela en fa esment. Porta data del 13 de desembre.

“La tarde del día 7 de los corrientes llegó a esta iglesia el precioso terno... por la noche después de cantar completas expuse al público la rica prenda que acababa de adquirir esta iglesia debido especialmente al... Reverendo Don Juan Alberti Arbona como administrador de los bienes de Doña Maria Margarita Ripoll y Bisquerra. El pueblo agradece rezando un padre nuestro por la difunta”

Les monges van romandre a Fornalutx fins el 1985 en que per manca de vocacions religioses arreu de

Mallorca i d'Espanya en general s'han hagut de tancar uns quants convents.

A la tomba de la família Ripoll que es troba just a prop de la del meu avantpassat de Moncaira i que passà a ésser de les monges hi estat enterrada com és de suposar la senyora de Bàltx d'Avall Maria Margalida Ripoll i Bisquera de Gaballí però monges com Sa Paciència Vidal, de Cas Concos a Felanitx o Sor Dolores Palmer, de Ciutat que molts anys visqueren al poble de Fornalutx. Aquestes monges al igual que Sor Magdalena, Sor Petra o Sor Catalina Colom són part de la memòria col·lectiva dels fornalutxencs de la meua generació dels nostres pares i padrins.

Encara tenc record quan servidor essent l'escolà major acompanyava un dia a la setmana- (el dimarts) a Mossèn Tòfol Trias, l'ecònom, a celebrar la missa a la Capella de Ca ses monges.

La parròquia de la Nativitat de Maria amb el seu rector Miquel Deyà Deyà a. c. s i l'ajuntament fornalutxenc, presidit pel batle Jordi Arbona reteren sentit homenatge de comiat a les Monges i Sor Catalina Colom fou proclamada Filla adoptiva de la Vila. Mori anys després a la barriada de la Soledad on l'havien destinada quan marxà de Fornalutx.

Un dia ben trist i agre fou aquell -del mes de març de 1936 en que el batle Llorenç Ramis Perelló acompanyat de l'inspector de primera ensenyança Senyor Miquel Sunyer Garrote es presentaren al convent complint una ordre del govern espanyol del Front Popular de tancar l'escola de les nines.

La vida quotidiana a algunes possessions de la Serra de Tramunta- na (1930-1950)

Aina Colom
Francesc Lladó

Resum

A partir de 1960 els amos de vàries possessions de Sóller, per diverses causes, deixaren de residir-hi i treballar-hi com ho havien fet durant molts anys. En aquesta comunicació volem parlar dels costums agrícoles i ramaders de la vall de Sóller. A partir de vàries entrevistes a gent major, que hi havien estat, pretenem donar alguns exemples i explicar com era la vida i els costums a les possessions que envoltaven la vall a partir dels anys trenta del segle XX.

Introducció

Amb aquesta comunicació pretenem donar a conèixer alguns aspectes del passat de la nostra Serra de Tramuntana que encara hi ha gent que recorda, però que aviat desapareixeran de la memòria col·lectiva. Els anys seixanta, el progrés de la nostra societat va suposar la desaparició de la vida quotidiana a les possessions de la Serra. Els propietaris o arrendadors, a poc a poc, se n'adonaren que aquelles possessions que, durant molt de temps, havien estat una font de riquesa, ja no eren rendibles i, com que vivien només de la seva producció, no els va quedar més remei que abandonar-les progressivament i cercar-se la vida a un altre lloc que fos més productiu i els permetés viure.

Volíem titular aquesta comunicació *El paisatge humà de la Serra de Tramuntana*, car el fet que els humans hi intervinguessin, va anar conformant, al llarg dels anys, aquest paisatge que no seria el mateix sense la presència humana. Quan pegam una ullada a la nostra vall en particular i a la Serra de Tramuntana en general, en anar a passejar i a abeurar-nos d'aquest magnífic paisatge, podem veure la bellesa de la natura, però també l'empremta que hi ha deixat la persona humana des de temps immemorial. Marjades, porxos, parets amitgeres, pous, síquies, sementers, sitges, forns de calç, camins i torrents empedrats, fonts i un llarg etcètera de construccions que ens fan entendre que, sense la presència humana, la Serra no seria la mateixa i el seu paisatge seria molt diferent de l'actual.

Una d'aquestes construccions humanes, que no hem citat deliberadament, són les possessions. Hem volgut citar-les a part, perquè, no només constitueixen un dels aspectes més importants d'aquest paisatge humà, sinó perquè eren el centre des del qual irradiava aquest paisatge i el feia possible. En aquestes possessions hi visqueren, durant molts anys, homes i dones que tragueren d'aquestes terres la seva subsistència i, a poc a poc, anaren transformant aquest paisatge construint les obres que hem citat abans i fent-lo més humà. Això va fer possible que, d'un terreny inhòspit i poc productiu com era el de la Serra de Tramuntana, s'hi tragués, a força de molta feina, l'oli d'oliva, un producte que era apreciat a tota l'illa i a

través del qual era possible sempre comprar o canviar amb altres productes necessaris per viure, però que la Serra no produïa en abundància com el blat i el vi.

El fet que aquestes possessions ja no fossin rendibles i que desapareguessin els anys seixanta, ens ha fet pensar que encara hi ha gent, molt major, que és viva i pot treure de la seva memòria, ni que siguin alguns trets de la vida d'aquestes possessions, que ens permetin exposar en unes jornades i guardar en un llibre un element important de la memòria col·lectiva que es podria perdre per sempre.

Aina Colom era la persona adequada per dur a terme aquesta tasca, perquè va viure en una d'aquestes possessions i té una memòria excepcional que li permet recordar petits detalls d'aquells anys i escriure'ls per a la posteritat. Per altra part, Aina coneixia algunes persones que encara havien viscut a aquestes possessions i que li podien contar la vida quotidiana que s'hi desenvolupava entre els anys trenta i cinquanta. Per això, vàrem preparar amb ella un qüestionari que ens permetés fer una entrevista a cada una d'aquestes persones per tal d'esbrinar quina havia estat la vida quotidiana en aquestes possessions. Aina també es cuidà de fer-hi la seva aportació a partir dels seus records, a més de realitzar totes les entrevistes, menys la darrera, i transcriure-les.

Aquesta comunicació, doncs, constarà de l'exposició d'Aina Colom, dels records de la vida quotidiana a la possessió dels Monts-Reials, acompanyada d'algunes consideracions sobre les possessions solleriques o de la Serra de Tramuntana. Seguidament transcriurem les altres entrevistes i direm de cada una, la possessió a la que fa referència. Finalment, treurem unes conclusions que ens permetin parlar dels trets comuns i tenir una visió de conjunt sobre la vida en aquestes possessions.

Exposició d'Aina Colom

A dins la pagesia de muntanya, el conreu i el maneig de les possessions es duïa a terme a través de tres diferents règims d'explotació: l'arrendament, les a mitges i, si el propietari volia dur la finca a compte seu, solia tenir un majoral, així que es feien tres classes de contracte. El d'arrendament assenyalava els anys de durada, el preu en metàl·lic de la renda anual, així com totes les deixes que incloïa el contracte. També s'hi especificaven els deures als quals quedava obligat l'arrendador. Com exemple ve't aquí les clàusules a les quals es comprometé mon pare pel febrer de 1936 quan firmà el contracte d'arrendament per venir als Monts-Reials: preu d'arrendament en metàl·lic: 15.000 pts. anuals; 2 porcs per fer matances cada any, d'entre deu i dotze arroves cada un; la llenya necessària per alimentar la cuina i la xemeneia de dues cases anualment; reserva de les taronges del tarongerar, exceptuant les que els amos i la gent de feina poguessin consumir, així com part de tota casta de fruita que collien... El contracte entre amitger i propietari senyalava també deures i drets. El majoral anava a soldada i això devia incloure més deures que drets.

Malgrat gaudir d'un mateix clima i d'uns costums semblants, les feines agrícoles de les possessions es feien entre pobles veïnats de diferent manera. Àdhuc alguns ormejos que s'empraven per fer les mateixes feines tenien el nom diferent. Però això no impedia que la família agrícola que formava el cordó dels amos de les possessions, ja fossin arrendadors o amitgers de terra prima, tenguessin una mateixa idea en comú. Aquesta important idea era: A) No fer despeses diàries inútils. B) Tenir un raconet per, si les collites eren magres i adverses, poder pagar puntualment el personal. C) Per part dels arrendadors, tenir doblers per pagar la renda i, per part dels qui duïen la finca a mitges, poder cobrir les despeses a càrrec seu, que s'havien estipulat en el contracte. Els agricultors han tengut sempre els seus guanys a la intempèrie, fenomen que les té sempre en estat d'alerta. Tenien present poder disposar d'uns doblers per comprar una bístia, en cas de necessitar-ne una més, o reposar la que s'havia mort.

Ben segur que, a cada casa de possessió, tenien una manera ben particular d'organitzar-se i de viure. El text que ve a continuació, és només una mostra particular d'un lloc concret. No s'atrevien a fer compres notables mentre el resultat de l'esplet del fruit de l'olivera, o d'altres productes que cultivaven no estassin guardats dins dipòsits o safareigs si es tractava d'oli o dins graners si era gra. Llavors sabien exactament on arribava l'anyada recollida. Estimar el valor d'un esplet d'oliva quan encara era damunt l'arbre, era

molt difícil d'encertar, ja que hi podia haver una gran diferència de benefici en el que es diu "el triar", és a dir, si l'oliva du molt d'oli o si en du menys. Record que les primeres trullades de la temporada podien triar a 4 quartans (16 litres) per trullada, mentre que l'oliva bona podia arribar a triar fins a 18 quartans (72 litres) per trullada. I encara després, hi ha la qualitat. Respecte al gra també l'espiga pot ser més buida o mes plena.

Per fer feina duïen la roba adobada. Els adobs era feina de les madones. Era molt important sabre adobar bé. Sobre tot posar *genolleres i culs* als pantalons. Aquests adobs eren una mostra de l'habilitat de les dones, i podien ser mal jutjades si feien un cosit groller. Era costum dir que mentre es vestia roba sargida la nova no s'esquinçava. També s'adobaven els llençols i les coixineres, els canyoms de cuina que no eren mai de tela nova. Les teles de matalassos o de màrfegues tenien, de vegades, aquest destí final.

Els diumenges, a Sóller, era dia de mercat i totes les botigues estaven obertes, des de les de queviures fins a les que venien mobles. Era el dia que les madones, després d'assistir a missa, compraven allò que havien de menester. Les teles que s'empraven per la roba de feina dels homes, l'hivern eren el vellut usat, es a dir el que havien duit per anar mudats, la franel·la, el retorç i la llista. Cobrien molt del fred els jerseis de llana filada que les dones teixien a mà durant les vetllades. Per anar a la vila i a ciutat, vestien de vellut nou i de llana. L'estiu s'empraven les peces de retorç i llista un poc pansides ja que no eren tan caloroses. Per anar mudats els homes duïen les camises de cotó i les mudades d'un teixit que es deia *mil rayas*.

Els teixits que usaven més les dones l'estiu eren la llista i l'indiana per anar a la vila i la seda per vestir els diumenges. Per fer feina, ja fos pel camp o per netejar la casa, tampoc duïen els vestits molt nous. Els hiverns vestien falces de roba de llana o de retorç i jerseis de llana un poc esquinçats. El davantal no mancava mai.

No perdien molt de temps en rentar-se. Els homes l'estiu, com que no duïen calcetins, es rentaven cada vespre els peus amb aigua calenta sense sabó per llevar-se la terra que hi duïen aferrada. S'embrutaven el cap d'una pols vermella, cosa que sollava molt les coixineres del llit que solien protegir amb una tela d'un llençol vell. Les dones es rentaven per anar a la vila. Si havien d'anar a fer feina pel camp no perdien el temps en *fer-se ses piules*. A les possessions hi solia haver una bugaderia. Els dissabtes s'encenia el foc a la caldera. Dins un cossi o una brullola mesclaven aigua calenta amb aigua freda. Es rentaven primer els infants, fregant-los amb un fregall de carabassa ensabonat de sabó de pastilla. Després anaven rentant-se dins la mateixa aigua els més grans i menys bruts, per acabar amb la mare i el pare que solia ser el que deixava l'aigua mes terrosa i empraven el sabó fluix. Posaven, vora l'ormeig on es rentaven, un poal amb aigua clara que prenien amb un carabassot per llevar-se la sabonera del cos. S'eixugaven amb pedaços de camiseta peluda o de punt anglès, ja que per les madones, de vegades, era difícil consentir treure del canterano les tovalloles noves de quan es casaren.

A totes les possessions, amb els baixos d'oli i sosa caustica, feien sabó per rentar la roba. Bullien els ingredients dins una caldera. De vegades si els baixos de l'oli tenien molta d'aigua era mal d'encertar i s'havia de tornar a bullir i afegir oli o sosa.

A taula, el llegum sec era el plat fort de les menjades del migdia. L'escudella o cuinat amb verdures i hortalisses, les faves, els fesols de varies castes, els ciurons o les lleties, oferien una varietat de sabors. Els plats que es deien escaldins eren les faves, els ciurons i les lleties que, després de cuits amb aigua, s'escolaven i es mesclaven amb una salsa de ceba, alls i tomàtiga, un poc de sobrassada esflorada i ho aromatitzaven amb unes fulles de llorer. Les sobrassades no s'acabaven mai. Dins la botiga, on solien estar penjades, en quedaven tres o quatre de velles el dia que es penjaven les novelles perquè les havien distribuïdes bé durant l'any i no volien quedar sense en cap moment.

La manca de carn en el segon plat es suplïa per un trosset de llonganissa, mig botifarró, un trosset de costella o de xulla de porc salades, servit amb patata fregida. Era habitual menjar colflori ofegada amb panses i varia negra, tumbet, ous batuts amb pebres vermells fregits, pebres vermells torrats amb un ou bollit, pebres i albergínies torrades amb una arengada, truites soles i amb patata. Els diumenges i festes la carn no mancava a taula. Després de les matances, hi havia possessions que en feien dues vegades l'any,

es feien bullits d'ossos amb patates i moniatos. També els moniatos es menjaven mullats amb mel o amb sucre com un plat dolç. Qualque dia menjaven peix, però no peix bo com deien un temps al peix vermell. Solia ser gerret, vogues, rajada, mussola, etc.

Secaven les figues per fer acops i pans de figa. Guardaven ametles per torrar de tant en tant tot l'any. També penjaven penjolls de raïm que es menjaven acompassats.

A totes les possessions que componen aquesta serra hi havia, més petita o més grossa, una guarda d'ovelles. Amb la llet de 25 ovelles es pot fer una peça de formatge diària durant set o vuit setmanes, el temps que les ovelles tenen llet, després d'haver desmamat els anyells. Així que casi a totes les possessions feien formatge per l'any. El conservaven posat en remull amb oli dins una alfàbia de vidre.

Els matins amos i missatges berenaven de sopes escaldades. Si la madona era generosa, damunt la taula del berenar no hi faltaven: olives verdes, senceres o trencades, olives negres, blaves o cendroses, formatge, figues seques o pa de figa i fruita del temps. Sobre tot no faltava una mostra de la gran varietat de pomes que creixia dins la nostra serra anomenades: de la rosa, del ciri, raves, mores, bauçanes... Aquestes darreres feien unes ramellades i això feia que el fruit fos petit, però cada mossegada que li donàveu tenia un sabor distint i exquisit.

Pastaven un pic per setmana. A mes dels pans feien coques amb verdura, amb trempó, amb tallades, amb pebres torrats i adesiara alguna dolça. També feien cocarrois, sobre tot, durant la quaresma; panades per Pasqua i coques de Nadal i de torró per les festes de cap d'any. El temps de tomàtigues s'en feia conserva, aprofitant la calor del forn en treure el pa. En aquests moments s'enfornaven les botelles plenes de tomàtiga pelada i tallada sense conservants i es treien del forn quan era fred. Ni una tornava agra. Disposaven així de tomàtiga per cuinar, els mesos que no en collien a les tomàtigueres. Quan el forn quedava lliure de coure conserva de tomàtiga s'enfornaven ametlles i moniatos després de treure el pa. No era necessari vigilar el punt de torrat perquè tan ametlles com moniatos quedaven amb un cuit encertat.

Generalment, a totes les possessions hi havia, sembrats, tota classe d'arbres fruiters que fruitaven un darrera l'altre: els cirerers eren el més primerencs a la primavera, seguits dels albercoquers, de les pereres de la reina, conegudes també per peres de Sant Joan, pereres de la nau, peroters, pereres d'aigua, melicotoners, pruneres de tres o quatre castes, entre elles les clàudies i les de frare que en solien fer confitura. Just a les acaballes dels horts, hi havia els codonyers, les atzeroleres i alguna figuera. Damunt la vorera de tots els marges dels horts hi creixien les parres per fer vi. Colliem raïm de gra petit molt negre, altre de gra gros ros i altre de gra gros cendrós. El raïm de taula el colliem dels parrals que daven ombra a l'entorn de les cases.

Per treure el suc al raïm, si no disposavem de màquina per esclafar-lo el tiravem dins una bota molt grossa amb grifó, col·locada damunt una taula. Quan tenien el fruit dins la bota, un home amb els peus ben nets anava trepitjant-lo per esclafar els grans. El deixaven reposar uns vuit dies, fins que el suc havia deixat de bullir. Després el treien de la bota a través del grifó per deixar-lo dins botes petites. Decantaven les grapes dels raïms. Les pells que havien quedat dins la bota les passaven per la premsa que havien llogat un dia determinat, però el suc que en sortia casi sempre tornava vinagre. Es pot dir que el vi fet en casa, encara que tengués un poc de pic d'agre, el bevien.

La vida quotidiana era distinta a cada possessió. La feina depenia de la seva grandària, de si tenia més o menys hort més o menys garriga o terreny conreadís, si hi havia moltes ovelles o poques, si feien o no formatge. A una possessió no estaven mai llests de feines. Per exemple l'eixermar no s'acabava mai, ja que en arribar a d'alt d'un sementer es podia començar una altra vegada abaix. Arreglar les bardisses per impedir que el bestiar oví pasturàs per tota la finca. Fer empelts als ullastres. Tenir en ordre les cunetes de les carreteres perquè, en ploure fort, l'aigua no les fes destrossa i que els carros quedassin privats de passar-hi. Llaurar els sementers que tocava, car duen una roda i es llauraven cada sis anys.

No hi havia una regla establerta per fer les feines exceptuant la sembra: de la pastura per les ovelles, de les faves, del blat, dels arbres, dels llegums, de les hortalisses ja que tota ella depenia de les dates, de les llunes i de la humitat de la terra.

Les eines, les bísties, les ovelles, el personal d'una possessió, depenia de la seva extensió en quarterades i de la classe de cultiu que tenien aquestes quarterades. La garriga, els pinars, els boscos no els cultivaven. Si cultivaven molt d'hort el personal i les eines augmentaven. Si sembraven gra i l'havien de batre, necessitaven unes altres eines. Si dins la família encarregada del cultiu de la possessió hi havia fills, el nombre de missatges o de jornalers disminuïa.

Si la memòria no em falla i bé calcul, per conrear una finca de muntanya d'una extensió d'unes seixanta-setanta quarterades necessitaven, fent feina de cap a cap d'any, uns 4 terrassans, es a dir l'amo i 3 homes més; la madona que cuidava del maneig de la casa amb ajuda de les filles que, de ben petites, ja donaven la seva ajuda, o d'una persona externa; dependent dels esplets d'oliva podien necessitar de set a vint col·lidors els mesos de recol·lecció que la feien per passades. Les col·lidors duen berenar i dinar de casa seva i el seu sou era part en metàl·lic i part amb oli.

En qüestió de bestiar i altres animals, solien tenir: 3 muls o mules, un ase o somera; una guarda de 30 a 40 ovelles i un xot de llavor; 2-4 cabres que donaven llet anualment per la família; 10-12 gallines i dos galls de llavor; 2-3 conilles que feien anualment dues ventrades cada una; 4-5 cases d'abelles; 1-2 cans; 3-4 moixos.

En referència a les eines per conrear el camp i maneig de la casa, hi havia d'haver: 2 arades, 2 arades amb pala, 3 forques per eixermar, 3 falçons, 3 gavilans, 2 càvecs, 2 aixades, 2 aixadetes, 3 xapes, 3 destrals de diferent mida, 3 xerracs, 1 verduc, 3 estisores d'exsecallar, 2 estisores de tondre, 2-3 martells, 2 desengramponadors, 2-3 alicates, una clau anglesa, 2 estenalles, varies barrines de distinta mida...

Els ormejos de la tafona eren: 2 cofes, 1 càvec, 1 gaveta, 1 cassà, 2 barres, uns 200 esportins, 2 quartans, 2 mitjos quartans, varies mesures de 16 litres, quatre gerres de 24 i quatre de 32 litres. Els oliers compraven l'oli en odres que, si bé record, tenien una cabuda de 48 litres.

Els ormejos que s'empraven per batre eren: 2 carretons, *un bou*, 3 forques, 2 pales, un erer, unes corretjades...

Els agricultors també tenien en comú el cantar. Si bé, en els anys trenta, havia disminuït el saber cantar les cançons que cada feina tenia, exceptuant la del batre. L'exsecallar i collir figues convidaven a entonar qualsevol cançó de moda o cant religiós. Era un gust posar esment a les veus que el vent ens acostava d'un costat i de l'altre. Alguns joves, els matins, pujaven el camí del Rost asseguts a esquena de bístia i cantaven fins arribar a l'olivar on anaven a fer feina. La postura les permetia escoltar-se a ells mateixos i això feia que la melodia arribàs divinament a les nostres orelles.

La vida quotidiana dels conreadors de la Serra de Tramuntana dels anys trenta fou, com havia estat sempre, una tasca d'estar a la intempèrie, des de la sortida a la posta de sol. Ells posseïen el do de gaudir amb el treball que duïen entre mans i esperaven pacients i contents el fruit que en recollirien. No en feien un drama si la collita era escassa, ni se vanagloriaven si era abundant. La guerra civil en frustrà l'harmonia.

Preguntes als agricultors que han treballat la Serra de Tramuntana

1. Quins records guardau dels costums que hi havia dins la pagesia dels anys trenta?
2. Quines eren les obligacions a seguir pel conrador a cada arribada d'una estació de l'any?
3. Com es desenvolupava la vida familiar?
4. Quina classe de cuina s'elaborava? Era costum el pastar?
5. Menjaven carn sovint?
6. Menjaven els missatges i jornalers a la taula dels amos?
7. Es tractava bé la gent de feina?
8. Podia un arrendador estalviar doblers?

9. Podia un propietari d'una possessió conservar cases i marges de la renda que rebia de l'arrendador?
10. Sabut és que hi havia tres règims d'explotació de finques: a través d'arrendador, d'amtger i de majoral. Quin dels tres ha tingut més acceptació en la vida i en el conrear la Serra de Tramuntana?
11. Participava la gent de fora vila a les diversions del poble? Quins eren els divertiments? Que feien quan no treballaven? (jocs, cançons, balls...).
12. On assistien a missa? A la possessió, a la Vila, a oratoris com el de Castelló?
13. Com era un dia normal a la possessió? Quines activitats feien?
14. Quines eren les feines més importants de l'any?
15. A causa de què es tancaren les cases de possessió i es va deixar de cultivar el camp?
16. Creis que la Serra de Tramuntana es podrà tornar a cultivar?

A continuació, consignam les respostes que donaren a aquestes preguntes les persones que estaven a aquestes possessions i encara han pogut contestar aquest qüestionari. Algunes altres que intentàrem entrevistar, no apareixen aquí perquè la seva avançada edat els va impedir poder contestar el qüestionari.

Antoni Crespi Marroig

Nascut al 1919, col·laborà, des dels seus 13 anys fins poc abans de casar-se, al cultiu familiar del Camp de Son Sales, amb Margalida Cañellas Bujosa, filla de Joan Cañellas, mestre en ferreria del qual n'aprengué l'ofici. Conreaven verdures i hortalisses per dur diàriament a vendre en els Mercats. Tenien també de tres a cinc vaques, de les quals venien la llet diàriament.

Antoni Crespi

1. El que més record dels anys trenta es d'anar en carro a vendre hortalisses i fruits a Inca, cada dijous i diumenge. Partíem mon pare i jo, o un dels meus

germans, un poc abans de les nou del vespre. El darrer tren que venia de Palma en aquesta hora era el nostre rellotge. Si quan érem al Fielato del Coll, el tren ja havia passat era que duem retràs i havíem d'atropellar un poc. Si encara no havia passat sabíem que arribaríem d'hora. Per anar i per venir, fèiem set hores de camí. Mon pare, anant de cap allà, no dormia gens, mentre que quan tornàvem, després d'haver dinat en un celler d'Inca, ell dormia i el qui l'acompanyava cuidava de les regnes de la bístia. Fèrem aquest camí de maig a setembre el temps que durà la República. Pel Juliol del 36, s'acabà per mor de la guerra civil. A ca nostra estimàvem les bísties. Després d'una caminada tan llarga hi havia llocs que les posaven a treure aigua a la sínia. Nosaltres no ho fèrem mai.

2. A l'hivern anàvem a cercar càrritx en Es Teix, a la Comuna i a Montcaire, per menjar de les bísties i fer els planters per unes 25.000 tomàtigueres i altres hortalisses. Quan preparàvem els llits dels planters hi posàvem fems frescs de l'estable, per donar calor i fems podrits, per donar llacor a la llavor. Record que el dia de Nadal, tiràvem dins el llit dels planters les llavors de tomàtiga i pebrer mesclades. La llavor del pebrer tarda més en néixer. Aquest retràs permetia treure primer les tomàtigueres per traslladar-les. Per Santa Apolònia, dia 9 de mars, les tomàtigueres havien d'estar traslladades. A les tres setmanes o un mes, les passaven dins la terra. A mesura que anaven creixent, durant la primavera, s'havien d'entrecavar, fer l'herba, llevar ulls, donar abono, donar emprivada... Sembraven també, a més dels pebrers, alberginieres,

lletugues, porros, cols, colfloris, mongetes, fesols,... L'estiu fèiem feina de sol a sol, mon pare, els tres germans, un missatge i una al·lota interna. La meva germana anava a vendre cada dia a sa Plaça de Sóller, cosa que l'ocupava els matins. De part de capvespre ajudava a la preparació de tot el que es duia a vendre l'endemà. Ma mare en tenia prou curant de la cuina i la roba. A la tardor, preparàvem novament la terra, la llauràvem, la cultivàvem seguint els mateixos costums de l'any anterior.

3. Fèiem el que mon pare ens deia.

4. Els migdies menjàvem dos plats. Escudella de llegums, arròs, fideus i per darrera tumbet, truites, rajada, gerret... Era costum pastar un pic per setmana. També fèiem coques.

5. Els diumenges i dies de festa.

6. A ca nostra menjàvem tots junts.

7. Mai vaig veure maltractar ningú.

8. A un moment, mon pare tengué la idea de comprar una casa en el carrer de Sa Mar, però tornà arriere en veure que quedaria sens doblers.

9. Si els propietaris tenien la precaució de dur a terme dos mesos de feina de restauració cada any, conservaven la finca, però no els quedava res per gastar per ells.

10. Els arrendaments era el règim que més s'emprava.

11. No solíem anar molt de festes. Jo no vaig anar de vega mai. El cinema dels diumenges era l'única sortida que fèiem.

12. Els qui vivíem a l'entorn de la vila anàvem a missa a les 12 a la parròquia. Ma mare hi anava més prest.

13. Mai estàvem sense feina. Desgraciat d'aquell pagès que no veia les feines que hi havia a fer. Mon pare s'aixecava a les quatre del matí. Llavors no hi havia hores avançades. Donava menjar a les bísties, perquè a l'hora de sortir de l'estable haguessin menjat a bastament. Els altres ens aixecàvem en trencar l'alba. Berenàvem i cada un partia on tenia senyalat el tall fins hora de dinar. Durant l'estiu, els majors tenien una horeta de becada i, altre vegada, a la feina: regar, collir hortalisses, preparar canastres i verdures, etc. fins a posta de sol.

14. En es Camp de Son Sales el cultiu de les tomtigueres.

15. Per no poder competir amb els preus dels productes d'importació.

16. Seria molt mala d'alçar.

Maria Victòria Colom Casanovas

Va néixer el 1926, filla d'agricultors, estigué a Balitx fins el 1936, any que els seus pares passaren a cultivar la finca de Can Palou de Tuent, on va viure fins el 1947, que es casà.

1. Vivíem amb molta austeritat. La fantasia no existia dins la pagesia. Fer la feina ben feta era molt important. Els rellotges no existien com ara. Havíem de cridar la gent per venir a dinar. Ma mare s'havia fet el seu rellotge amb el sol i els punts que tocava davant la carrera de les cases i s'errava tan sols d'uns pocs minuts. Fins i tot els veïnats de l'entorn venien a demanar-li l'hora que era.

2. Durant la tardor sembràvem la pastura per les ovelles, les faves, el blat... L'hivern collíem l'oliva i fèiem l'oli. La primavera preparàvem l'hort per sembrar les verdures i hortalisses, així com també carabasseres, melones i sindrieres. Sembràvem de tot pel consum de la casa. L'estiu fèiem conserva de tomàtiga i pebres torrats que guardàvem per menjar durant l'hivern.

3. Ajudava a ma mare a fer les feines de la casa i a fer sabó dels baixos de l'oli. El temps d'oliva, collia amb les dones externes que eren a vegades

Maria Victòria Colom Casanovas

de Sineu, de Petra o de Campanet.

4. Cuinat, arròs, fideus i una darrerria variada aprofitant tot allò que teníem.

5. Mon pare adesiara matava un anyell, perquè deia que si feïem feina ens havíem d'alimentar. Ma mare curava de coure'l per parts, a fi de tenir-ne per varies vegades, així com també fer-lo bullir perquè no tornàs dolent. També menjàvem pollastres, gallines i conills així com els tords que caçaven. Fèiem dues vegades matances.

6. Nosaltres menjàvem junts.

7. Ben segur que els tractaven bé.

8. En podia estalviar si es feien bé els comptes.

9. Els jornals havien pujat i la renda no dava per conservar les cases i el marjat de les finques.

10. Mon pare volia ser arrendador.

11. Quan hi havia un poc de bulla entre nosaltres, era quan hi havia les collidores. Mon pare no anava de balls però, així mateix, s'ajuntaven el jovent de les finques de l'entorn i els carrabiners i, junts, cantaven i ballaven. També hi havia set o vuit soldats que feien guàrdia a la torre de Can Palou i participaven també de la bulla.

12. Un pic cada mes, deien missa a l'església de Sant Llorenç. Venien a dir-la els Pares dels Sagrats Cors de Lluch. El temps de collir oliva no hi cabíem.

13. Cada dia, quan un s'aixecava ja sabia el que havia de fer. Les feines s'encalçaven una rere l'altra i la gent coneixedora de l'ofici sabia com les havia de prendre.

14. La treta més grossa era l'esplet d'oliva. També contaven les garroves i la treta dels anyells.

15. No es podia combatre amb els preus dels productes que s'importaven. Varen arribar a fer feina per no guanyar res.

16. Si feien una altra casta de política i si la gent volgués fer feina, podria tornar ser cultivada. Però amb la poca atenció que se li posa avui, encara que se l'anomeni Patrimoni de la Humanitat, no veig possible que, de moment, la seva situació millori.

Antoni Barceló Bisbal

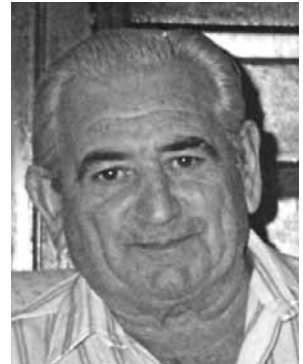
Nasqué el 1927. El seu pare emprengué l'arrendament de Can Bleda el 1942, quan ell tenia 15 anys. Transformada la possessió en hotel, encara avui, Antoni, té la missió de vetllar-ne el sol rústic.

1. Els anys trenta vivíem a L'Horta. Mon pare tenia una important guarda d'ovelles que nodria de pastures arrendades. Cada any, després de vendre els anyells, feïem formatge per vendre i alguns dies veníem la llet molsissa. Aquestes tretes, cobrien les despeses del manteniment de la família.

2. Quan anàrem a estar a Can Bleda era el temps de la II Guerra Mundial. Hi havia estretor de doblers i poques coses per menjar. Les feines, cada un les organitzava a la seva manera si bé seguíem un ordre: En començar la tardor feien el vi. Sembraven la pastura i les faves. Per Tots Sants començaven a collir l'oliva i a fer oli. En haver acabat de collir l'oliva, exsecallaven les oliveres. Seguidament feien els formiguers i n'escampaven la terra. Preparaven els taulars per sembrar les hortalisses. Quan hi havia tomàtiques madures en feïem conserva. Arribaven les figues i es secaven per fer pans de figa. Tornava arribar el setembre...

3. Mon pare ens deia el que havíem de fer el dia següent.

4. Els matins berenàvem de sopes escaldades, pa amb olives, amb formatge, pa de figa... Els migdies menjàvem dos plats sempre cuinats amb gènere del que collien a la finca. Elaboràvem el pa a la casa per menjar

Antoni Barceló Bisbal

tota una setmana. Fèiem coques amb verdura, amb trempó, amb tallades, d'un retall de pasta d'un pa, afegint-hi una grapada de saïm i un roi d'oli.

5. Els diumenges i festes menjàvem carn de ploma o de conill.
6. Tots ens reuníem a la mateixa taula.
7. La gent de feina no era maltractada.
8. S'estalviaven mil pessetes cada any a força de privacions.
9. Reparaven, tan sols, el més necessari.
10. L'arrendament era el que més contractaven.
11. No davallàvem a Sóller per divertir-nos. Els diumenges jugàvem a cartes. Els dies feiners estàvem cansats i ens anàvem a dormir prest.
12. En el nostre temps ja no deien missa a Castelló.
13. Aixecar-se el trencar l'alba, berenar, fer la tasca designada. Dinar. Tornar al tall fins que hi veien.
14. La feina més important era el collir l'oliva.
15. Perquè hi havia més despeses que tretes. Els jornals havien pujat molt. Els preus dels productes del camp no podien combatre amb els d'importació.
16. No. D'aquí vint anys des d'Andratx fins a Formentor *ses monies* saltaran d'un esbarzer a l'altre.

Xim Alcover Estadès

Es fill d'una de les famílies més antigues de la Serra de Tramuntana. Els Alcover de Can Bardí de Sa Figuera, eren ja coneguts per aquest nom, quan el 1561, els sollerics hagueren de lluitar contra la invasió musulmana.

L'anomenada finca ha estat sempre regida pels propietaris. Avui és una de les possessions més ben conreades del terme, ja que el seu hereu no plany ni despeses ni dedicació personal per tenir-la com un jardí.

1. Els meus records provenen dels anys quaranta, quan jo tenia 9 anys. Es respectaven els costums establerts.
2. A la tardor collien les garroves. Sembraven la pastura. Collien l'oliva i li treien l'oli. Curaven dels tarongers. Sembraven hortalisses. Les feines del camp, una empeny l'altra.
3. Generalment, era mon pare el que dava les ordres de fer el que havíem de fer.
4. A la nostra taula menjàvem carn de porc, d'anyell, de bou... Record que mon pare i missatges anaven a caçar i menjàvem molts de tords. Basta dir, que jo dormia a un matalàs de plomissó de tord.
5. Generalment, menjàvem carn, ja que quan no en teníem la compràvem.
6. A Can Bardí teníem dos menjadors, però tots menjàvem el mateix. De vegades jo menjava amb els missatges, però mon pare tenia ordenat que jo havia de ser el darrer a servir.
7. Sí, però feien feina de sol a sol.
8. Era a força de fer molt els comptes.
9. Si els propietaris havien de viure de la renda, tant si tenien la finca arrendada com si la duïen a compte seu, no quedaven doblers pels marges ni per altres restauracions. Avui passa el mateix.
10. Existien els tres règims. Sempre hi ha hagut propietaris que han tengut por de tenir problemes d'arrendament i han preferit tenir majoral o amitger.
11. Jo no ho he conegut però tenc entès que la missa es deia un diumenge a Can Bardí, un altre a Can Gordo i un altre a Can Moscatell.
12. Si hi participaven, ho feien com espectadors. Per Sant Antoni concorrien a les beneïdes.

Xim Alcover Estadès, de Can Bardí

13. Feina, feina i feina. Durant les vetllades alguns jocs de cartes.

14. L'esplet d'oliva.

15. Per què l'agricultura va deixar de ser rendible i per l'interès dels estrangers en adquirir les possessions.

16. No ho veig possible. Tenint en compte les poques ganes de fer feina i el desinterès per part de les autoritats que només esperen que els pagesos facin gratuïtament de jardiniers a la muntanya.

Antoni Rotger Planas

Va néixer el 1934 a l'Horta. Tenia una relació familiar amb Can Prohom i el seu germà Ramon hi feia feina d'assentador a la tafona. Ell també treballà a S'Heretat i posteriorment a S'Arrom. Després de fer el servei militar, va treballar a les oficines d'El Gas i, animat per un veïnat alemany, va emigrar a Alemanya.

1. Hi havia molta feina, la gent no bastava i, a vegades, els infants o joves anaven a fer feina en lloc d'anar a escola. La qüestió era llevar boques de davant.

Era aprofitada tota casta de llenya: branques de pi i d'olivera procedents de l'exsecallar a més de les mates i ullastres procedents de l'eixermar eren duits als fornons: els de pa de la ciutat o els de calç i a les teuleres. Tot s'aprofitava. Quan era l'època de collir olives venien les gallufes que eren collidores vingudes de fora de la vall. Aquestes, a vegades, duïen els infants amb elles. Dormien a Son Mico, a la part de dalt hi tenien les cuines i els fogons a baix, devora l'entrada. Solien cuinar dues vegades per setmana. Els fogons estaven fets amb tres pedres. Tenien un llenyer defora i, quan acabaven de collir, replegaven llenya que després els servia per cuinar. Les gallufes duïen del seu poble, un caixonet que li deïen *de concert* on hi guardaven les coses que duïen per menjar. Hi havia sobrassades, botifarrons, xulla, alls, melons que tenien per menjar mentre estaven allà. A vegades, els joves les entretenien per veure si els podien robar alguna peça de la caixa.

Quan anaven a collir, hi havia talls de collidores de trenta o quaranta dones. Normalment hi havia dos talls de dones que feien feina de sol a sol. Acabaven quan començaven a veure estels al cel, no abans. La producció aproximada era de cinquanta tones d'oli cada any. Allò que en deïen *agafar paner* era el contracte verbal que feien les collidores amb l'amo. En el contracte hi havia doblers, però també mesures d'oli per temporada. A vegades se'n duen dues mesures (32 l.) que al pla de Mallorca valien molt.

Les olives les traginaven al graner i d'aquí anaven a la tafona. Els tafoners duïen roba que de tant oli que duïa s'aguantava dreta. Al final de la temporada la posaven amb els esportins i aigua calenta perquè li sortís l'oli que duïa dedins. Encalientien aigua dins la fornal per, després, poder fer l'oli. L'assentador era el que feia la columna d'esportins ben dreta perquè no tombàs i el que es cuidava que es mantengués així, quan la premsaven amb la biga. La pedra que hi havia davall l'hèlix la rodaven amb dues barres passades en forma de creu i rodaven fins que el quintà s'alçava i això era el punt màxim en el qual deixaven de rodar. L'assentador havia de lluitar constantment amb l'esquena, per tal que la columna no es tombàs a causa del pes de la biga.

Hi havia al·lots que collien aglans per donar als porcs. A la gent que pujava cada dia a fer feina, les donaven un plat de calent i ells duïen el pa i el companatge. Feien una olla molt grossa d'escudella de faves, llenties o ciurons. Tenien moltes carabasses que posaven a l'escudella. Quan estaven cansats de menjar carabassa, a vegades les foradaven per davall amb un ganivet, perquè se podriessin i no haver-ne de menjar tanta.

Antoni Rotger Planas

Les collidores duïen molts alls i els torraven. A vegades, quan se n'anaven els que anaven a ballar amb un gramòfon, elles feien el respopó i es torraven els alls i la xulla a la foganya de la possessió. Una vegada els missatgets joves, que estaven enfadats amb elles, pujaren a la teulada i pel fúmer les tiraren una poalada d'aigua que va caure dins el caliu i la cendra i ho va fer tot mal bé.

Aquestes possessions eren pràcticament autosuficients. El dematí per berenar menjaven un plat de sopes amb verdura. No bevien llet, la llet era pels malalts.

Utilitzaven molt de carritx de tal manera que arribaren a acabar el del Teix i anaven a cercar-ne a l'altra part de la vall amb un carro. També hi havia els llosers que anaven a la muntanya a parar lloses. Cavaven i treïen cucs, els feien trossos i amb ells paraven lloses que feien amb una pedra plana i algunes branquetes. Feien la passada per totes i replegaven els tords que havien quedat agafats i les tornaven parar per l'endemà.

A can Prohom, per davallar els pins de *metro* posaren un cable que anava de damunt a baix de la penya del *Vermell* i hi posaven les soques de pi que davallaven a tota velocitat i, a vegades, cremaven el ganxo que aguantava les soques de pi. Amb aquest pi, que després venien al poble, es feien, entre altres coses, canastres per exportar taronges i llimones com les que es feien a la serradora de Cas Sarrier.

A can Prohom hi havia molts carboners, cada un tenia el seu ranxo que era un tros de terra o de bosc que tenien assignat. D'allà treïen la llenya per fer el carbó. Hi feien feina tot l'any, a l'estiu, que els dies eren més llargs, preparaven la feina per l'hivern que eren més curts. L'hivern, feien net el ranxo i capolaven llenya, capolaven verducs, i tallaven les soques que els havia marcat el forestal. Aquest, venia amb una eina que davant tenia un tall i darrera un escut o segell i després de tallar amb la part de davant l'arbre senyalat, marcava amb el segell la fusta de l'arbre. Això ho vaig veure fer a s'Arrom.

Els carboners tenien una barraca on dormien. Era un rotlo de paret seca i damunt hi posaven un entroncat que feia de bigues, damunt hi posaven branques més espesses i carritx, terra i damunt la terra altra vegada carritx. A dins, hi havia la llitera feta d'eritges i el matalàs era de palla. Els llençols, a vegades eren sacs de sucre desfets i després afegits un a l'altre. La llana era molt valuosa i de matalassos de llana només en tenien els amos i senyors.

2. Amb les primeres saons començaven a sembrar. Sembraven moltes faves. Per fer-les retre a vegades agafaven unes tisores d'exsecallar i les tallaven per sembrar la part de la sella i guardar, per fer escudella, l'altra part. Això també ho feien amb les patates, sembraven el tros que tenia l'ull i se menjaven el que quedava. Les faves que volien que en fessen moltes les entrecavaven i les colgaven perquè goixassin i treguessin ulls nous de dins la terra. També es sembraven faves perquè la terra agafàs força quan aquesta estava empobrida perquè hi havien sembrat una altra cosa. No podien sembrar les faves després de Nadal perquè tardaven un mes a sortir i, si no plovia la primavera, que no solia ploure, no feien res. Com ara, plovia més dins l'any vell que dins l'any nou.

També collien les garroves. Les garroves les trossejaven per donar al bestiar i a vegades les llevaven el capoll perquè la bístia no es fes mal a la boca. L'hivern collien les olives i feien oli. La primavera, on hi havia reguiu sembraven el que havia de produir l'estiu: tomàtigueres, pebrers, alberginieres... En les terres de secà les llauraven perquè la terra agafàs aire i sol. L'estiu eixeraven, llauraven, segaven, exsecallaven...

3. Hi havia la madona amb algunes criades. La madona cuinava a la cuina dels senyors. Hi havia entre set i deu homes que feien feina a Can Prohom.

4. Pastaven el pa, el se feien ells. A l'hort hi sembraven de tot allò que després havien de menjar, carabassa, ciurons, llenties, cols, bledes, etc. Les dones tremolaven quan havien de posar companatge a les senalletes que se'n duen els homos a fer feina, perquè els productes de carn eren escassos i cars. La carn anava molt cara i el peix menys, però en haver-lo de comparar s'hi miraven. L'arròs, com que no era cultivat aquí i l'havien de comprar era un luxe. Solien tenir conills, gallines... però no en menjaven sovint. Menjaven molt de pa amb oli i olives verdes o negres i, a vegades, un trosset de sobrassada o botifarró. En matar el porc també menjaven bullit d'ossos. Un altre dels companatges era pa de figa que a vegades es menjava amb pa.

5. A la gent que feia feina els donaven carn de porc o de xot, a vegades eren rajoles de xulla. La capacitat de caçar es venia. Llogaven els colls de caçar. L'encarregat els distribuïa, els llogava i cobrava el lloguer.

6. A son Puça, sí.

7. Si no anaven de feina els mostraven el portal. No tan sols això, sinó que els que exsecallaven havien de respectar els arbres. Quan ho feien, si havien de tallar una branca grossa havien de demanar permís a l'encarregat.

Els homes d'aquell temps que feien feina al camp, en feien tota la vida fins que es morien, a vegades amb l'aixada a les mans.

8. Jo crec que sí.

9. Els anys de després de la guerra varen ser anys difícils. El que duia sabates o botes era un senyor, els altres duïen espadenyas. Alguns forasters es feien les pròpies espadenyas amb espart.

Can Prohom estava molt marjat. Els marges els feien margers del poble que els contractaven, record mestre Pedro. Pujaven el matí i davallaven el vespre. Duïen senalleta.

10. A can Prohom hi havia un majoral mentre el senyor va viure. Quan la senyora quedà viuda la part de Can Prohom la seguí duent un majoral i Son Mico la varen arrendar las Nyegos de Fornalutx.

Crec que, en general, els darrers temps el que predominava era el règim de majoral i el d'arrendament i a mitges havien estat règims d'abans.

11. Els joves anaven de gallufes a ballar, a veure si trobaven una al·lota i a divertir-se. Si un tenia una gramola la duïa, i, amb els discs de pasta, posaven música: tangos, boleros, etc. A les finques, a vegades no havien escoltat altra música que la del flabiol del pastor i allò els pareixia un miracle. A vegades, demanaven permís a l'amo. A can Prohom ballaven a l'entrada de Son Mico. No vaig veure mai glosat ni altres diversions que aquestes que he contat.

12. A l'oratori de Castelló ja no es feia missa al meu temps.

13. El dematí berenaven de sopes. Després feina. El migdia dinaven al sementer, especialment els que collien olives. El carro duïa una caldera fermada a les baranes i, en arribar allà, servien els plats. Menjaven en poc temps i tornaven a fer feina fins que es ponia el sol i sortia la primera estrella.

14. Ja ho he contestat.

15. No va contestar.

16. Tot va en contra de cultivar el camp. Només és possible amb gent esclava. Hi hauria d'haver un canvi total de la manera d'entendre el camp. Se li hauria de donar més importància i ajudar-lo des dels poders públics en lloc de posar-li més entrebancs amb impostos i altres càrregues que fan impracticable el manteniment de les finques.

Avui en dia, cultivar a la Serra de Tramuntana és cosa de romàntics. Els que ho cultiven és perquè ho fan per ells mateixos. Antigament un litre d'oli era la feina d'una dona de dos dies. Les dones guanyaven 10 pessetes cada dia i un litre d'oli en valia 20. Avui en dia, no és igual, perquè la feina és molt cara i els productes més barats. Avui en dia exsecallar un olivar, no gaire gros, pot costar 800 euros. Els productes del camp es paguen molt barats o no tenen preu. Abans, venien la llenya i algú podia exsecallar pel preu de la llenya, però ara la gent té calefacció i quasi no compra llenya. Abans, feien foc amb la clovella d'ametla o amb el pinyol d'oliva, ara no. Si vols treure alguna cosa del camp, t'ho has de posar a l'esquena i pagar.

Avui en dia l'olivar s'ha convertit en pinar, en bosc envaït de cabres salvatges que s'ho mengen tot, si cau una branca, encara no ha arribat en terra i ja la se mengen, no queda ni un brot de res, només els escanya-cabres i de cada dia està pitjor.

Conclusions

La primera conclusió a la que podem arribar és que aquestes persones ens parlen d'un món que, per bé o per mal, s'ha perdut totalment a Sóller i a la Serra de Tramuntana en general.

En segon lloc podem veure les semblances que hi ha en les respostes dels diferents protagonistes de les entrevistes. Tots parlen de les difícils condicions de vida que tenien que, per altra part, no eren molt diferents de les persones que anaven a jornal a les fàbriques o a altres llocs en els quals calia fer molta feina només per sobreviure. Treballaven de sol a sol i les diversions, en tot cas, eren una part molt petita de les seves vides.

Per altra part, el que normalment organitzava la feina a les possessions, regides per una família, era el pare que manava i repartia les feines i els fills obeïen i feien el que el pare els deia.

Com hem vist, el menjar era molt magre i els aliments tenien un cert equilibri a causa que es veien obligats a menjar molta verdura perquè la carn era una espècie de luxe perquè no abundava i si l'havien de comprar era cara. La major quantitat de carn la treien de les matances del porc del qual s'aprofitava tot i que el feien durar tot l'any fins a les següents matances. Els embotits eren consumits amb extramada moderació, un petit boci mesclat amb molt de pa els bastava o els havia de bastar. No podien entendre l'absència de pa a les menjades i el pa era el que servia per omplir-se, el que menjaven amb el pa era significativament anomenat companatge. L'altra carn era d'animals que engreixaven i rarament compraven carn a la carnisseria.

Una altre aspecte a destacar d'aquella gent és l'apreci que tenien per les coses que els envoltaven, fos la natura, els animals, les eines... No necessitaven que a l'escola els fessin educació mediambiental, perquè aquesta, era requerida per la vida mateixa i per la necessitat de respectar aquelles coses que els permetien viure una mica millor. Anar contra la natura o els animals o fer poc cas o tudar les coses, era anar contra ells mateixos i la seva possibilitat de viure o sobreviure.

També hem de considerar l'existència d'uns valors totalment contraposats als actuals. En primer lloc el valor de l'estalvi, no es gastava res que no fos necessari, ni es tirava res que pogués servir per alguna cosa. En segon lloc, no es comprava res que no es tinguessin els doblers per fer-ho a diferència d'ara que compram o compràvem amb els doblers manllevats. Si havien de quedar sense doblers, deixaven de comprar.

La diversió, que tant apreciam avui en dia, no era gaire freqüent, al manco pel que contenen els entrevistats. Per altra part aquesta era totalment autogestionada, llevat d'anar al cinema, que com hem vist no era gaire habitual, les diversions les organitzaven ells mateixos.

Un altre dels valors que tenien aquella gent era la capacitat d'enginy i d'imaginació per solucionar problemes que avui en dia tenim totalment solucionats com és el cas de saber quina hora era sense tenir rellotges, perquè eren objectes molt cars i poc habituals en el món que hem descrit.

Tots estan d'acord en la impossibilitat de tornar a aquells temps i a que la preservació del paisatge de la Serra de Tramuntana només és possible amb la implicació dels poders públics.

En fi, un temps passats que ens il·lustren un món molt llunyà del nostre però que té valors que, tal volta, en aquest temps de crisi, ens convendria recuperar.

Valorar l'empenta cultural de Miquel Marquès i la necessària consulta de l'històric "Sóller"

Grup de Recerca i Estudis Sollerics
"GRES"

Resum

Des del Grup de Recerca i Estudis Sollerics volem fer una crida a les autoritats perquè se li reti un merescut homenatge a la figura del periodista i escriptor Miquel Marquès i perquè tant de les pròpies institucions com dels propietaris s'aconsegueixi una col·lecció pública del setmanari *Sóller*.

Introducció

El poble de Sóller té un deute i una necessitat. El deute d'honorar l'abundosa tasca cultural feta per Miquel Marquès Coll, fill del fundador del setmanari *Sóller* i durant més de mig segle responsable de la publicació, i la necessitat d'aconseguir que la nostra ciutat pugui gaudir d'una col·lecció completa d'aquest periòdic, consulta obligada pels estudiosos de la nostra història del segle XX.

És per això que nosaltres, el GRES (*Grup de Recerca i Estudis Sollerics*), avui i durant la celebració de les VI Jornades d'Estudis Locals del 2011, volem, amb aquest sentit comunicat, fer una lloança i una crida pública a favor de Miquel Marquès, la seva obra i el seu *Sóller*.

Miquel Marquès Coll neix precisament un novembre, el del 1901, pràcticament iniciant segle. L'any 1919, amb 18 anys i a Barcelona, fa un aprenentatge d'arts gràfiques als tallers de *La Vanguardia*. Iniciats els anys vint del passat segle agafa les regnes del Setmanari *Sóller*, encara que el pare Joan Marquès Arbona (fill il·lustre) segueixi uns anys de director. Però les primeres envestides culturals d'en Miquel no són només les periodístiques, en tingué moltes altres. El 1921, des de la *Congregació Mariana*, promou la creació de la *Juventut Mallorquinista que vol enaltir Mallorca* i els seus trets diferen-

Dibuix de Miquel Marquès (1901-1992) del llibre
Homenatge de l'Obra del Diccionari.

cials. N'és president i vicepresident. L'any 1923 participa en la fundació de la *Associació per la Cultura de Mallorca* i des de la delegació de Sóller organitza els Jocs Florals. Els seus joves escrits defensen la llengua catalana demanant que s'incorpori a la vida oficial, a la trona i a la premsa, impulsant l'associacionisme cultural, convidant que s'hi facin actes, fomentant que es conegui i investigui la nostra història, treballant les trobades d'intel·lectuals i proposant publicacions en català. El 1936 signa la Resposta al Missatge del Catalans i l'any 1948 la visió empresarial de Miquel Marquès és la gran ajuda a Francesc de Borja Moll per a la necessària continuïtat i conclusió de la immensa i molt treballada obra del *Diccionari Català Valencià Balear* iniciada per Mossèn Alcover. Precisament l'any 1952 es publica un llibre titulat: "Homenatge de l'Obra del Diccionari al seu gran amic i propulsor insigne Miquel Marquès Coll" i en ocasió de celebrar-se a la nostra ciutat l'Exposició de la nostra Llengua i del Diccionari. Li dediquen la publicació 85 intel·lectuals de tots els territoris de parla catalana i participants en l'obra, entre ells: Maria Antònia Salvà, Guillem Colom, Manuel Sanchis Guarnier, Joan Maragall, Josep Maria Boix, Josep Maria de Sagarra, Octavi Saltor, Ferran Soldevila, Josep Valls i Taberner, Joan Fuster, Josep Giner, Vicent Sorribes, Joan Pons, etc. El 1962 és cofundador de l'*Obra Cultural Balear* i vicepresident. Per tant, és ben natural que el 1966 obtingui el *Premi Ciutat de Palma*.

Però atura'm-nos un paràgraf a destacar la que en Miquel anomenà *santa continuïtat*, l'esforçada labor setmanal del *Sóller*. Escrigué 2.416 articles per a aquesta publicació i el darrer és la seva editorial del centenari el 1985, que titulà *L'honrosa i penosa tasca acomplida*, ja amb l'esforç de *les matures de l'edat provecte*, com deia ell. Aquesta tasca obri pàgines musicals, agràries, femenines, d'informació local i regional, esportives, teatrals i cinematogràfiques, entrevistes, reportatges i, sobretot i fins l'entrada del franquisme, la continuïtat de la secció literària *De l'Agre de la Terra* iniciada per son pare. Una secció que honora Sóller perquè la gran intel·lectualitat illenca, catalana i valenciana hi escriu. Antoni Me Alcover, Josep Carner, Guillem Colom, Miquel Costa i Llobera, Miquel Ferrà, Àngel Guimerà, Joan Maragall, Maria Mayol, Pere d'Alcàntara Penya, Pons i Gallarza, Àngel Ruiz i Pablo, Maria Antònia Salvà, Ferran i Carles Soldevilla, Josep Me Tous i Maroto i Jacint Verdaguer en són alguns exemples. En definitiva, de Miquel Marquès Coll en volem defensar sobretot l'esforçada continuïtat que es pot sensibilitzar amb un petit fragment del seu darrer escrit pel "Sóller": "Ni en els moments familiars més íntims vaig poder sostreure'm a aquest vassallatge. En les hores tristes en que el meus pares –un i l'altre– lluitaven entre la vida i la mort, no fou possible poder destriar, dins l'angoixosa matinada, el tiratge del periòdic de l'agonia dels entranyables familiars. Inclús el dia del meu casament vaig obrir un breu parèntesi dins el viatge de noces perquè no faltàs l'editorial acostumat la setmana que s'inaugurà la tracció elèctrica del ferrocarril". Avui i aquí, en el marc de les Jornades d'Estudis Locals, tots els components del GRES demanam publicament un necessari reconeixement institucional a la figura de Miquel Marquès Coll. És obligat que les Cases de la Vila i el poble de Sóller li facin el cas que es mereix i que el seu nom,

El jove Miquel Marquès el 1935, Noces d'Or del Setmanari *Sóller*.

Miquel Marquès a les Noces de Diamant del setmanari *Sóller*.

persona i fets estiguin presents oficialment, en lloc i escrits. Com també seria molt apreciat i d'estima unir els esforços dels poders públics i els esforços personals i familiars per arribar a aconseguir que la gran i històrica obra de 125 anys de Setmanari *Sóller* tengui pública col·lecció de regulada consulta a la nostra ciutat. Els estudiosos sollerics i forans, tots aquells que volen valorar Sóller amb lligams d'afectivitat i estima, mostrarien un agraïment infinit si s'aconseguís, a la vegada, aquest deute i aquesta necessitat subratllats al principi. El deute de reconèixer els mèrits de Miquel Marquès Coll i la necessitat d'aconseguir la consulta del que més treballà en Miquel, el seu setmanari.

Hem dit i signam!

La cuina balear i la seva història. La influència a Sóller

Lluís Cardell Batle
Xisco Jordà Ramis¹

Resum

Un petit i entretingut recorregut a través del temps dels factors que han fet evolucionar l'art de cuinar a les Illes, des dels primers pobladors d'aquestes terres fins als nostres dies, on la gastronomia té un lloc rellevant a la nostra vida quotidiana i cultura i la importància de la vall de Sóller dins la cuina de les balears.

Introducció

La història de la nostra cuina va lligada indefectiblement a tres inputs primordials; la fam, les diferents civilitzacions que ens han conquerit i al producte que es tenia a l'abast en cada una d'aquestes etapes.

Són molts els plats que han quedat a l'oblit al llarg dels anys, d'altres s'han mantingut quasi inalterables i la majoria s'han anat adaptant a través de l'història, evolucionant amb ella fins a aglomerar un llegat culinari immens.

Tot aquest compendi de receptes que ens ha arribat fins als nostres dies forma part de la nostra cultura i que juntament amb la nostra llengua és una de les empremtes que més ens defineix com a poble.

Tot va començar amb els primers indicis d'activitat humana a Mallorca que se situen al voltant de l'any 5000 a.c., però no és fins l'any 4000 a.c. quan hi ha constància dels primers habitants i enterraments en coves.

És molt poc el que es coneix de la nostra prehistòria, se suposa que menjaven tot allò que podien recol·lectar o caçar, però se sap que es va domesticar al myotragus balearicus el qual també es caçava fins al punt d'exterminar-lo com demostren les restes trobades a la cova de Muleta. També arribaren a cultivar cereals i ha fer pa amb aglans.

Segons Licofrón de Calcis (s.IV a.c.) els baleàrics eren bons tiradors de fona, perquè les mares dels petits tiradors no els hi donaven de menjar fins que els nins no eren capaços de ferir amb les seves fones el pa que estava penjat d'un tronc envoltat de pells d'animal.

Foren els romans, després de conquerir Mallorca i Menorca, els que més influïren en la gastronomia de les illes introduint la famosa trilogia romana –vi, cereals i olivera–.

El llegat gastronòmic romà es encara patent en algunes receptes que segueixen vives avui en dia en el receptari balear, un exemple és la manera de trempar les olives.

Arribaren els àrabs (Omeies) que conqueriren les Illes Balears l'any 903 baix el califat de Córdoba fins 1031, substituïts pels almoràvits i posteriorment pels almohades fins la conquesta catalana de Mallorca l'any 1229. Foren els que daren nom a la vila; *Sulyar*.

¹ Professors del departament de cuina de l'escola de hoteleria de les illes balears.

Organitzaren l'agricultura als voltants d'alqueries i *rafals*. Es dona més importància a l'horta i desapareix la trilogia romana aprofitant les fonts i els corrents d'aigua amb la introducció dels molins d'aigua i canalitzacions.

Introduïren la carxofa i les albergínies i eren uns enamorats del pa i de les elaboracions panàries, sobre tot de les dolces com les bulemes, preparació molt pareguda a l'ensaimada de la qual es pensa que es deu el seu origen. Existeix la teoria de que els cristians per a comprovar si els jueus o àrabs que quedaren a les illes després de la conquesta cristiana eren conversos i practicaven el cristianisme se'ls obligava a menjar *bulemes cristianes* és a dir, enrullades amb saïm de porc, greix prohibit en ambdues civilitzacions.

Un dels postres més emblemàtics de la cuina àrab balear és el *cusussó*, viu a Menorca i recuperat a Mallorca pels nostres cuiners contemporanis, pertany a la família del famós cus-cus.

La cuina jueva és molt important per a nosaltres ja que són molts els plats que encara són vius avui en dia. Sembla que en el segle V ja hi havia jueus a les illes on romangueren, oficialment, fins l'any 1435 fets a la seva religió i la seva llei fins a la instauració de la Inquisició. Llavors foren expulsats dels territoris de la corona espanyola. Aquells que volgueren quedar-se tingueren que convertir-se al cristianisme per les bones o per la força, malgrat que no tots ho feren.

Es té coneixement, que ben entrat el segle XVII, un gran segment de la comunitat *xueta* de Mallorca seguia conservant i practicant la seva religió, tradicions i per tant la seva cuina d'amagades de la Inquisició. Plats com els siurons amb espinacs, la *cassola* de brossat (greixonera), fava parada, rostit de xot, frit de Pasqua, coca bamba, llesques de Papa, etc; són encara vestigis vius a la nostra cuina.

La conquesta catalana al 1229 suposà un canvi profund respecte a l'anterior etapa musulmana, la qual fou exterminada econòmica, religiosa i culturalment. L'horticultura islàmica fou substituïda paulatinament, encara que no totalment, per el cultiu de l'olivera, la vinya –amb finalitats vinícoles– i sobre tot pel cultiu dels cereals –blat, civada i ordi–.

Paral·lelament s'explota la ramaderia ovina, porcina i aviram i s'introdueixen els productes salats, secs, fumats, en salmorra... Per a poder conservar millor els productes i allargar d'aquesta manera la seva conservació. Les arengades salades, la carn seca, el bacallà són productes que tenien el seu lloc al rebost.

Se comencen a cuinar les sopes mallorquines i escudelles a més els peixos eren cuinats sobre tot amb salses picants (pebrada).

Després del descobriment d'Amèrica, poc a poc s'importen i es comencen a cultivar nous productes, que paulatinament s'integren a la gastronomia d'Europa i per suposat a la Balear, la qual cosa significa una petita revolució al món gastronòmic illenc. Patates, blat de les Índies, pebres, tomàtiques, figues de moro, cacau, l'indiote, són uns dels exemples.

A més la importació productes d'altres zones del Mediterrani, espècies d'Alexandria, la influència de la península i de França, sobre tot a les taules de classe alta de la societat, porta a la transformació i enriquiment de les velles receptes que comencen a establir-se, poc a poc, tal i com les coneixem actualment sense massa canvis.

Durant el segle XIX els fluxos migratoris de la població de les Balears s'accentuaren sobre tot cap a Amèrica, però també cap a França, Suïssa, Filipines, etc. Molts d'ells varen establir-se als països que els varen acollir, emperò altres tornaren i amb ells els costums i moltes receptes que aprengueren en aquells països. És el cas del famós gató (*gateau*) de ben segur introduït pel port de Sóller.

A Europa, molts de sollerics i arraconers triaren França per establir els seus negocis i els seus projectes de vida. Projectes iniciats moltes vegades de manera ambulant, amb la venda de fruita o aliments, que culminaren en negocis estables i pròspers, com les fruiteries *Au Jardin d'Espagne* repartides per tota la geografia francesa; a més de cafeteries, botigues de queviures, bodegues, restaurants... El 1887 hi havia 43 restaurants de sollerics a Marsella.

Sóller compta amb dues receptes que li són pròpies:

Els ous a l'estil de Sóller fregits amb un puré de porros, pèsols, pastanaga, brou de peix i un poc de

sobrassada i el bacallà a la sollerense fet amb llet, herbes i saïm.

Com anècdota, cal dir que el restaurant *Es Guia* va ser el primer restaurant de Mallorca inscrit a la guia Michelin i no fa massa anys el restaurant *Cas Puers* aconseguí la primera estrella Michelin del poble, però malauradament el restaurant tingué que tancar al cap de poc.

Gràcies a les noves tendències, al moment dolç que viu la cuina als nostres dies i al valor afegit que implica l'oferta gastronòmica del país, avui en dia no es gens estrany veure bufets mallorquins, menorquins o eivissencs als establiments hotelers de les illes, donant així a conèixer la nostre cultura gastronòmica als turistes que ens visiten.

Per acabar, l'última tendència d'alguns restauradors de les illes és la de innovar a partir dels productes de la terra, elaborant interessants encreuaments entre la cuina avantguardista i la cuina tradicional.

**Geografia,
medi
ambient
i territori**

El paisatge com a recurs educatiu, *o mirar la Serra amb uns altres ulls*

Catalina Bernat Sastre
Catalina Colom Socias
Pere Crespi Isern.

Resum

Com a mestres i educadors del CEIP Es Puig de Sóller consideram important transmetre als nostres alumnes l'estimació cap el nostre entorn i la responsabilitat que han de tenir envers el medi que ens envolta a més de tenir la sort de que la UNESCO hagi declarat Patrimoni de la Humanitat la Serra de Tramuntana. Per tot això, és imprescindible conèixer-ne les característiques i els diversos elements que conformen el medi on vivim, tan naturals (muntanyes, torrents, plantes, animals,...) com cultural i etmològics (marges, horts, olivars, camins, síquies, safarejos, fonts, tafones,...).

Fou per això, ja fa més de vint anys, que varem començar a substituir els temes dels llibres de coneixement del medi per altres que consonaven més amb la realitat que ens envolta i, així, sortir de l'escola per observar, entrevistar, dibuixar, comparar, trepitjar, tocar, olorar... tot el què hem de conèixer per després valorar i estimar.

El fet de que el nostre centre sigui una escola associada a la UNESCO des de fa més de vint anys ha ajudat a sensibilitzar-nos, ja que el medi ambient, la cultura i el patrimoni són àmbits en els que treballen aquestes escoles i que ens han donat i donen l'ocasió d'intercanviar experiències amb escoles de tot Espanya en les trobades anuals.

L'aventura de mirar el món que l'envolta es pot entendre des de dos costats, mirar sense conèixer res o mirar després d'haver conegut la identitat natural i cultural de l'indret. Això és el que volem aconseguir nosaltres perquè, si coneixem, podrem valorar i estimar el que ens envolta. Podrem mirar amb uns altres ulls.

Breu història dels inicis

L'any 1976 es va inaugurar el CP Es Puig de Sóller; per tant enguany celebra el seu 35è aniversari i ho fa estrenant per aquest curs el segon cicle d'educació infantil i passarà a dir-se CEIP Es Puig.

És un centre situat damunt d'un petit puig, el Puig d'en Canals, ben enmig de la Serra de Tramuntana des d'on es pot veure la seva vessant septentrional, gran part de la vall de Sóller i part del seu port.

Francisca Sunyer, Catalina Bernat i Jaume Albertí han estat els professionals de l'ensenyament que, amb la seva empenta, han impulsat, dissenyat i convidat amb les seves didàctiques el treball del coneixement de l'entorn proper a l'infant. En el nostre cas, Sóller i la seva geografia.

És en aquest moment quan les mestres Catalina Bernat i Francisca Sunyer inicien l'experiència d'atracar l'entorn natural i cultural de Sóller i comarca als seus alumnes. El motiu el llegim a aquesta cita: «Els llibres de text de Coneixement del medi, àrea que llavors es deia Experiència social y natural, segons el meu punt de vista no reflectien gens la realitat dels nins de Sóller o de qualsevol altre lloc o poble de les Illes. Per això, vaig començar a sentir la necessitat de crear material propi i local per estudiar els diferents aspectes del medi dels escolars sollerics».

Totes dues van fent créixer el dossier de temes: les muntanyes, els torrents, les tafones, les rentadores, el mercat, els arbres, les feines del bosc, els bombers entre d'altres. D'aquesta manera neix sense presses el que elles anomenaren les sortides, ja cada activitat duia inclosa una sortida per treballar el tema en directe. D'aquesta forma, van incorporant nous temes per treballar d'una manera innovadora el medi a l'escola.

Hauríem de destacar també que totes aquestes propostes educatives es feien en català amb el consentiment de les famílies; una experiència doblement innovadora, ja que l'ensenyament era exclusivament en castellà, el català tan sols es treballava de manera oral.

Una altra innovació va ser que alumnes de segon i quart curs de l'antiga EGB treballaven junts les propostes didàctiques, generant així noves maneres de treballar en petit i gran grup. Els grans se sentien

La descoberta de l'entorn proper significava tirar les parets baix i sortir fora de les aules per conèixer d'aprop la realitat que ens envoltava. A més, les anomenades sortides es feien en la nostra llengua, el català.

importants ajudant els més menuts i aquests alhora es sentien estimulats. D'ells naixien idees genials que s'aprofitaven per enriquir el material.

Les activitats de medi esmentades es combinaven amb el llibre de text, que continuava essent en castellà.

És en el curs 1987-1988 quan, per primera vegada i compartint curs dues mestres mallorquines i engrescades (Catalina Bernat i Bàrbara Suau), decideixen tancar el llibre de text de Medi i treballar el dossier de les sortides i anar ampliant els temes de les experiències.

És a l'any 1988 quan es crea l'associació d'escoles associades a la UNESCO i, un any més tard, la nostra escola s'hi adhereix.

Aquesta experiència va engrescant a la gent i d'aquesta manera na Catalina va sumant al projecte nous temes i suggeriments fets pels diferents mestres que van passant pel cicle.

L'any 1995 compareix pel cicle el mestre Jaume Albertí, el qual aporta al projecte una important quantitat de temes elaborats per ell i recollits en tres volums (són enquadernacions amb cuquet). En Jaume anima a na Catalina a confeccionar i editar el quadern titulat *Descobrim Sóller* que recollia tots els temes de medi local fets per na Francisca Sunyer i Catalina Bernat. Aquest treball el va patrocinar l'ajuntament de la vila amb la col·laboració de l'IES Guillem Colom Casanovas de Sóller.

A partir del curs 2002-2003 tot el material esmentat, ja molt ampliat pels anys transcorreguts, s'utilitza al segon cicle de primària de l'escola i, alhora, tots els mestres hi anam aportant i sumant noves idees, nous continguts i les adaptacions pertinents.

L'any 2003, es celebra a Mallorca la trobada d'escoles associades a la UNESCO, on els participants poden visitar la Serra des de la mar i una visita guiada a la vall de Sóller per conèixer el seu llegat modernista. També visiten el primer parc nacional marítim-terrestre, l'arxipèlag de Cabrera.

Al dibuix podem observar com els alumnes segueixen el mestre amb els seus quaderns de camp que des de fa estona feim servir quan sortim de descoberta.

Què volem aconseguir amb aquesta manera de fer feina?

Els objectius són molt clars, i tal vegada sigui només un, el de mirar el nostre entorn amb uns altres ulls. Per això els objectius de medi –referits a paisatge natural i cultural– que tenim i volem assolir al segon cicle d'educació primària són:

Pel tercer curs:

- Identificar, comparar i classificar els arbres i les plantes salvatges del nostre entorn proper.
- Identificar, comparar i classificar els arbres i les plantes de conreu del nostre entorn proper.
- Conèixer i identificar les parts d'una planta (arbre, arbust i herba) i d'una flor.
- Mostrar interès per la necessitat de conservar el medi natural –la serra de Tramuntana, per exemple– i actuar a favor de la seva defensa i protecció.
- Observar i valorar de manera crítica l'actuació de l'ésser humà sobre el medi.

- Descobrir la tasca dels bombers a favor de la protecció de la naturalesa balear.
- Observar i descobrir el mercat. Les activitats comercials al nostre poble.
- Desenvolupar hàbits de participació en activitats de grup i mostrar un comportament constructiu i responsable.

Pel quart curs:

- Conèixer els diferents accidents geogràfics de la nostra comarca.
- Observar i descobrir el nostre poble: Sóller, carrers, diferent tipologia de construcció, ajuntament, serveis, museus...
- Observar i descobrir el nostre port: geografia, pesca i turisme.
- Conèixer les principals característiques dels vertebrats de les Illes Balears.
- Conèixer i valorar els diferents hàbitats d'aquests vertebrats.
- Observar i valorar de manera crítica l'actuació de l'ésser humà sobre el medi.
- Desenvolupar hàbits de participació en activitats de grup i mostrar un comportament constructiu i responsable.
- Mostrar interès per la necessitat de conservar el medi natural –la serra de Tramuntana, per exemple- i actuar a favor de la seva defensa i protecció.

Què feim per aconseguir aquests objectius?

Els continguts referits a paisatge natural i cultural que treballam al tercer curs de primària són:

Les plantes. Com és una planta? Els arbres de les muntanyes (olivera, garrover, pi i alzina).

Els oficis del bosc. Carboners, llenyaters, calciners...

La tafona. Què és una tafona? Com funciona? Les seves parts. Adquisició de nou vocabulari, així com també les mesures tradicionals.

Els cultius. L'ametler i altres fruiters. L'hort. Les diferents tècniques i feines a l'hort.

El mercat. Morfologia del mercat de Sóller. Història del nostre mercat.

Geografia dels aliments. D'on provenen alguns aliments. Localització al mapa.

El Firó. Conèixer la història del Firó. Comparar la història amb l'actualitat.

Els serveis. Els diferents transports. El tren i el tramvia de Sóller. Els bombers de Mallorca.

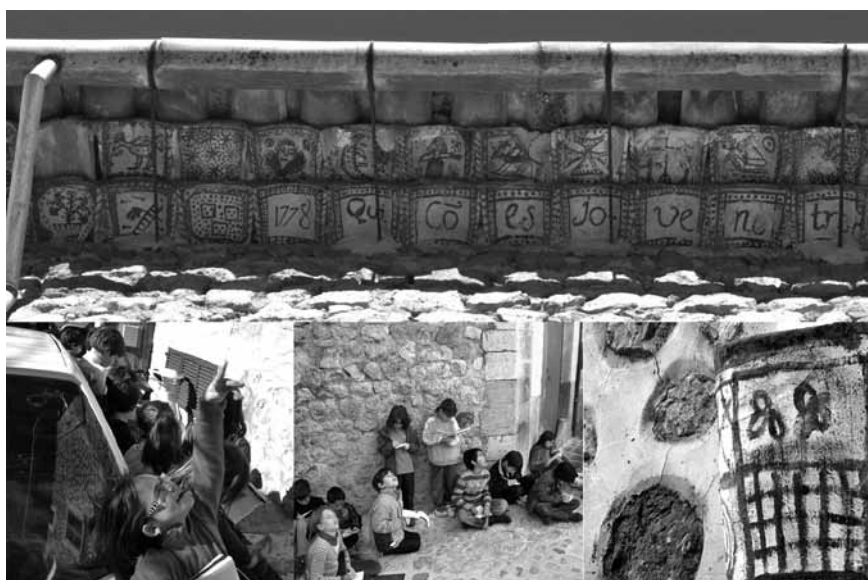
La geografia dels aliments és una activitat on tenim l'objectiu de donar a conèixer l'origen geogràfic d'alguns fruits i verdures, com per exemple la patata, la tomàtiga, la poma, la taronja... Ha estat una activitat molt ben rebuda, ja que entre mapes i històries d'exploradors i comerç amb vaixells antics desperta molt interès i, alhora, mostren molta curiositat. A més, podem parlar d'una dieta equilibrada i la necessitat de menjar segons quines fruites i verdures per a tenir millor salut.

Els continguts referits a paisatge natural i cultural que treballam al quart curs de primària són:

Geografia de la comarca. Termes i límits. Accidents, vessants i torrents. Serres i muntanyes. Torrents de la comarca. Costa de Tramuntana. Les illes. Comunitats Autònomes d'Espanya. Europa i el món. Descoberta de Sóller. Descoberta del Port.

Animals vertebrats de les Balears. Classificació general dels vertebrats. Mamífers. Ocells. Rèptils. Amfibis. Peixos. Els vertebrats més característics de les nostres illes.

Tan els continguts com els temes esmentats són dinàmics, és a dir, que es van adaptant a les necessitats del grup-classe i a les novetats que sorgeixen. Al mateix temps, hi ha un temari addicional que l'anomenam Història de la vida (proposat i elaborat pel mestre Jaume Albertí) on començant l'aventura a tercer i acabant a quart, els alumnes van descobrint i coneixent des de la formació de la terra i l'aparició de la vida fins el procés d'hominització i la prehistòria a les nostres illes.

“Qui quan és jove no treballa, de vell dorm a sa palla”, aqueixa és la dita popular que reposa a aquesta volada de teula pintada a Es Poador, una casa del carrer de Sa Font a Fornalutx. La visita a Fornalutx, que té moltíssims motius d'interès, pot acabar visitant Can Xoroi, una antiga tafona que es poden veure totes les seves parts i, a més, una excel·lent i original exposició de teules pintades amb informació sobre aquesta expressió pictòrica popular.

Com ho feim?

Cada setmana tenim tres sessions de medi; dues les dedicam als continguts que us hem esmentat a l'apartat anterior. L'altra sessió la dedicam al programa de l'anomenada Història de la vida.

Les sessions solen ser dinàmiques, participatives i, sobretot, estimades i esperades pels alumnes. Els alumnes treballen les fitxes que els hi proposam i solen fer murals i altres activitats semblants. Totes aquestes feines s'enquadren en un àlbum que es lliura a final de curs. A totes les sessions hi practiquem els aprenentatges que anam adquirint a les altres àrees, ja que tenim present que el medi, o la descoberta del medi és l'eix central que pot dirigir el procés d'ensenyament/aprenentatge que ha d'assolir l'alumne. Així, els diferents llenguatges (matemàtic, català, castellà, plàstics i fins i tot l'anglès) ens són molt útils i alhora, indispensables per treballar l'assignatura. A més a més, solem repassar i reforçar aprenentatges i eines que

hem après, tal com descripcions, mesures, vocabulari...

Aquest és un reportatge de la revista Tramuntana n° 61. El titular «Petita aventura al cor de la Serra» i narra de manera gràfica i amb poca lletra la nostra estada de dos dies al Refugi de Son Amer, a Escorca. Va ser una experiència molt enriquidora, tant per alumnes com per mestres. Treballarem en directe i als indrets esmentats a l'aula tots els continguts sobre la gestió de la Serra ara i en temps llunyans.

Esmentar també l'hora setmanal d'informàtica on, amb les indicacions del mestre, poden visitar i cercar a pàgines web informacions sobre el tema que anam treballant a l'aula. D'aquesta manera anam ampliant informació, coneixements i adquirint noves habilitats. Els diferents treballs que vivim a l'aula solen tenir el seu lloc a un o dos números de la revista Tramuntana, publicació que edita l'escola amb l'ajut del Centre d'Edicions i Distribució del Servei d'Innovació Educativa de la Conselleria d'Educació i Cultura.

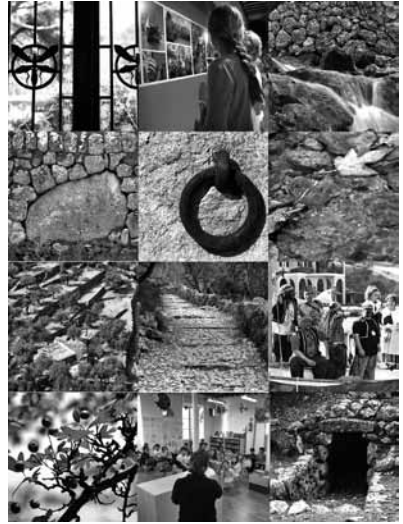
- Mirant i comentant projeccions de pel·lícules o documentals:
- La odisea de la especie**, documental de ficció dirigit per Jacques Malaterre, direcció científica de Yves Coppens i coordinació científica de Juan Luis Arsuaga.
 - Tierra**, de Alstair Forthergill i Mark Linfield.
 - Master & Commander. Al otro lado del mundo**, dirigida per Peter Weir i produïda per Samuel Goldwin Films
 - Binta y la gran idea**, curtmetratge de Javier Fesser
 - La millor que tenim, la teoria de Darwin**, de la UIB, any Darwin, 2009
 - Entre lobos**, de Gerardo Olivares
 - De la Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears:
 - L'arbre i un poema, el Pi de Formentor**,
 - El vestit verd del nostre paisatge**,
 - La tortuga marina a les illes Balears**,
 - Ferreret, el fòssil vivent de la Serra i**
 - Les petjades del passat, oficis perduts de la Serra de Tramuntana.**

Observant i comentant presentacions multimèdia:

Qui era Linné, Qui era Darwin, Història de la vida 1, Les fulles caduques, Un crit per la Serra, Records d'una bèstia. L'olivar, l'oliva i l'oli, i, fins el moment, El Firó a l'escola.

No hi poden mancar les sortides, descobertes i/o excursions. Aquests darrers cursos hem realitzat les següents sortides i visites:

Descoberta a Biniraix i Barranc de Biniraix. Parc Natural de s'Albufera de Mallorca. Possessió de Galatzó. Centre d'interpretació de Son Real, Santa Margalida. Museu Balear de Ciències Naturals de Sóller. Jardí botànic de Sóller. Museu Waldren de Deià. Museu Modernista de Can Prunera, Sóller. Museu de la mar, Port de Sóller. Moll de pescadors, barques de bou i conversa amb antics pescadors (padrins d'alumnes). Jaciment arqueològic de Son Fornés i museu, a Montuïri. Acampada de dos dies al refugi de Son Amer, Escorca. Itinerari de la capella de Son Amer, Escorca. Bosc de la Serra, Valldemossa. Finca pública de Menut, Escorca. Caseta des bosc, Menut. Tafona tradicional de Can Det, a Sóller. Tafona industrial de la Cooperativa St Bartomeu, a Sóller. Tafona de Can Xoroi, Fornalutx. Visita a l'exposició Les teules pintades a Fornalutx, a Can Xoroi, Fornalutx. Visita a un camp de cultiu (fruiters i hortaliesses). Visita al mercat de Sóller. Visita a l'estació de Sóller. Visita al Parc de Bombers de Sóller. Visita a la biblioteca municipal de Sóller. Visita a l'exposició del 450è aniversari de la victòria de l'11 de maig (1561·2011). Descoberta de Fornalutx i Binibassí. Descoberta del Port de Sóller. Descoberta de la vila de Sóller. Plaça i carrers del voltant. Visita als olivars de la Serra. Descoberta de carrers empedrats de Sóller, Fornalutx i Biniraix.

Sortides, descobertes, excursions..., no deixen de ser activitats complementàries que ens ajuden a donar a conèixer coses noves, consolidar coneixements i, a més, fomentar la tradició i la identitat d'un poble, d'una cultura.

A totes les sortides o descobertes que realitzam, tenim el costum de dur un estoig i un quadernet de camp on solem agafar apunts, sobretot gràfics. Aquests ens ajuden a transmetre idees i conceptes sobre paper quan ja hem arribat a l'aula.

Les partides fora de l'escola suposen un esforç per tots. Els recursos es van limitant i això dificulta el fet de sortir. D'altra banda però, sortir no tan sols suposa adquirir coneixements, també es consoliden amistats, es fomenten valors, s'experimenta una convivència i es viu l'escola d'una altra manera.

Propostes de descobertes i itineraris (fets o per fer)

a) Anada a Binibassí per Ses Marjades

En aquest itinerari podem treballar l'olivar, la tafona i el molí d'aigua. Així com una construcció de com seria una alqueria.

b) Descoberta de Fornalutx

Fornalutx és un poble amb caràcter i per la seva antiguitat amaga secrets que ja motiven per si sols: carrers empedrats, rentadores, façanes amb volades de teules pintades,...

El paisatge de la nostra serra, la que vivim i admiram els sollerics i fornaltuxencs, és una serra humanitzada, plena d'elements d'obra vista que són el vertader testimoni d'un temps passat. Un temps que ha servit per dissenyar un espai únic on natura i cultura se donen la mà i lluiten contra les inclemències -tan naturals com humanes- que se presenten sense avisar.

Aquest paisatge és també el llibre obert, la guia que -si la volem conservar- hem d'escoltar i seguir per assegurar el seu futur, el nostre futur.

Per això, des de l'escola en podem fer una mica de feina i així, informar i guiar als nostres alumnes.

c) Barranc de Biniaraix

Descobrir part del Barranc és tota una aventura. Vessants marjades, l'antiga escola de margers, diferents tipologies de camins -de ferradura, de carro i tiranys- i diferents elements de construcció de pedra en sec: marges, escales, pujadors, passadores...

d) Descoberta del Port de Sóller

El tema de la pesca i del sector turístic en són un dels seus principals atractius. Però no podem deixar de banda el Museu de la Mar i les diferents tipologies d'embarcacions.

e) El Camí dels sarraïns. Camí de Son Llampaias.

Aquest és un itinerari proper a l'escola i l'utilitzam per treballar l'olivar i altres cultius d'arbres fruiters. Però és un dels camins que feren servir els sarraïns per entrar dins la vila ara fa 450 anys.

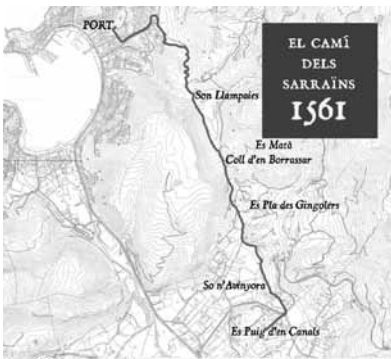
Dir també que és un dels indrets propers a l'escola on podem veure arbustos i plantes salvatges que hem de conèixer i observar. Per exemple hi podem trobar diferents espècies d'orquídies quan n'és el temps.

f) Camí vell de Fornalutx.

És un altre camí de temps passats. En Joan Arbona Mamaies, veí de la vila de Fornalutx, el va recórrer fins arribar al Coll de s'Illa per anar a fer de guaita ara fa també 450 anys. No tornà, ja que fou capturat pels sarraïns.

g) Camí de Benidorm.

Aquest seria un itinerari per observar la geografia de la nostra vall i la vertadera murada natural de pedra viva: la serra. Conèixer el nom dels diferents puigs i muntanyes, així com alguns petits detalls i secrets de les mateixes (la taca verda de la coma de n'Arbona, els vermells de Sa Serra o els punts grocs de les penyes). O la llacuna dels Notosauris d'aquells temps geològics.

Escoltar, caminar, llegir, investigar... són algunes de les accions que realitzam per conèixer el que ens envolta per així poder valorar i estimar.

Descripció d'algunes activitats o propostes didàctiques

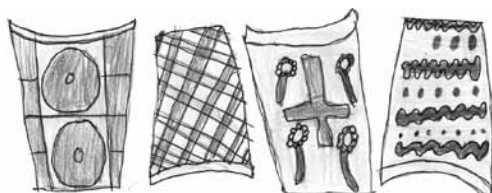
- a) Descobrim Sóller.
- b) Història de la vida.
- c) Geografia física de Sóller, Fornalutx i Deià.

Una altra de les activitats interessants és la idea que tengué en Damià Bestard (fotògraf) quan m'explicà que a partir d'imatges d'un temps llunyà va cercar l'indret des d'on es tirà la fotografia per així aconseguir el contrast dels canvis en el temps... Aquestes imatges mostren el recorregut del torrent Major, actualment cobert i anomenat Avinguda de Jeroni Estades.

Pels infants, la idea de viatjar dins del temps se'ls hi fa una mica estrany, però cercar a partir d'una imatge antiga, tal vegada pot arribar a ser divertit. Aquestes dues imatges corresponen a la Plaça Constitució. Hi podem veure l'antiga peixateria i el pont que creua el torrent Major abans de ser tapat.

Aquestes dues imatges corresponen a la Plaça Constitució. S'hi veu el brollador i l'alamea on antigament feien mercat. Ara, al fons de la imatge moderna, es veu el Banc de Sòller, edifici modernista construït a començaments del segle XX.

Les teules pintades, com expressió pictòrica popular, són un element prou interessant dins els interessos de patrimoni cultural que treballa des de fa anys la UNESCO.

- d) El camí dels sarraïns.
- e) Geografia dels aliments.
- f) Una història particular de l'11 de maig.
- g) Dos dies a Son Amer.
- h) L'art de fer oli. Oliveres, olivars, olives, collidores, tafones, tafoners, oliers...
- i) Els vertebrats de les illes. Peixos, amfibis, rèptils, ocells i mamífers.

El CEIP Es Puig i el seu marinatge per la UNESCO

L'any 1988 es celebra per primera vegada a Espanya la Trobada Estatal d'Escoles Associades a la Unesco i, l'any següent, el CP Es Puig hi participa.

El *Pla d'escoles Associades a la UNESCO* va ser creat l'any 1953, amb la finalitat de dur a terme un dels objectius bàsics de la UNESCO: fomentar la cooperació i la pau internacional a través de l'educació escolar.

L'activitat d'aquest «Pla d'escoles» se centra, per tant, en aquests dos aspectes:

- Elaboració i realització de treballs experimentals, per tal de donar a conèixer nous mètodes i material educatiu destinats a una educació per a la comprensió internacional.
- Facilitar intercanvis d'informació, correspondència, material didàctics entre escoles as-

sociades de tot Espanya i d'altres països d'arrel del món.

Actualment, a Espanya, hi ha unes 150 escoles associades, les quals treballen aquests temes dins la seva activitat educativa:

- La pau, els problemes mundials i els paper de les organitzacions del sistema de les Nacions

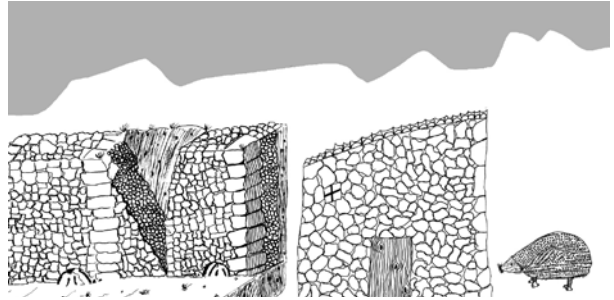
Unides per a resoldre'ls: celebració del DENIP,...

- La difusió i respecte dels drets humans : celebració del Dia del Drets Humans,...
- Coneixement de les comunitats de l'Estat Espanyol i d'altres països, partint de la valoració de la pròpia: intercanvi d'experiències a les Trobades anuals d'escoles.
- L'anàlisi de l'home i el medi: el Dia de la Terra, el Dia de l'Arbre,...

Des del començament, l'escola ha participat a quasi totes les Trobades d'Escoles Associades fetes a les diferents comunitats espanyoles organitzadores d'aquestes, entre elles Balears.

La primera a la qual participarem fou a Barcelona (1989). Els principis foren un poc inestables, no sabent quin camí agafar. Érem dos o tres mestres que hi participàvem i presentàvem la nostra feina feta a la classe : celebració del DENIP, el dia de la Terra, el dia de l'arbre, etc. Varem comprovar, després d'uns quants anys, que els temes de les escoles participants sempre es repetien i va esser quan es va decidir, des de les Trobades, que s'havien de presentar experiències innovadores, engrescadores i impulsar nous projectes internacionals, que des de París ens varen remetre, com per exemple :

- LINGUAPAX / Promou la cooperació entre els pobles a partir de l'ensenyament de les llengües.
- MEDITERRANI / Estudi de la temàtica ambiental, intercanvi d'informació, accions comunes de protecció ecològica.
- CULTURA DE PAU / *Les guerres neixen en la ment de les persones i, per tant, és en la ment de les persones on cal bastir els baluards de la pau.*
- PATRIMONI MUNDIAL.

Amb una imatge semblant a aquesta, la nostra escola, associada a la UNESCO ara fa 20 i més anys, presentava i defensava la proposta de la candidatura de la Serra de Tramuntana com a Patrimoni natural i cultural. Va ser molt ben rebuda i tothom va moure el seu dit per a fer-ho realitat.

Participació dels joves en la preservació i promoció del patrimoni mundial

I a partir d'aquí l'escola va començar a «viure» tot el que fos el Patrimoni material i immaterial dels nostres voltants: paisatge, costums, festes, arquitectura, tradició,...

Ciutats on s'han celebrat els encontres i la nostres presentacions:

1988	Madrid
1989	Catalunya, Barcelona. Una manera innovadora d'estudiar el Medi
1990	Astúries, Gijón. Exposició del quadern sobre la tolerància, la pau,...
1991	València, Crevillent. Tallers d'Educació Ambiental.
1992	Andalusia, Granada. «Descobrim Sóller»
1993	Galícia, O Grove.
1994	País Basc, S. Sebastià. Les sínies, les fonts, les creus de terme
1995	Aragó, Terol. Les possessions
1996	Catalunya, Barcelona. El tren i el tramvia de Sóller
1997	Castella-Lleó, Lleó. Països del món i els nostres alumnes
1998	Cantàbria, Camargo.
1999	Castella-La Manxa, Toledo. L'arquitectura de l'aigua
2000	Catalunya, Castelló d'Ampúries. Estudi de les teules pintades
2001	València
2002	País Basc, Bilbao .
2003	Illes Balears, Palma de Mallorca. Organitzadors de l'encontre
2004	Andalusia, El Ejido (Almeria). «Enginy, mans i profit»: oficis, jocs, tècniques artesanes tradicionals,...
2005	Galícia, Pontevedra. «Enginy, mans i profit»: expressions orals, tradicions,...
2006	Aragó, Saragossa.
2007	Castella-Lleó, Salamanca. Estudi sobre «Les Rondalles Mallorquines»
2008	Andalusia, Còrdoba .
2009	Astúries, Avilés.
2010	Catalunya, Lleida. Patrimoni: l'escola fa un crit per la Serra
2011	Melilla. Patrimoni: Sa Serra de Tramuntana

Una feina engrescadora

Des de fa uns anys ens varem apuntar al Projecte «El Patrimonio mundial en manos de los jóvenes» i des del curs 08-09 hem anat fent feina per *Sa Serra de Tramuntana*, candidata a ser declarada Patrimoni de la Humanitat.

El claustre i els diferents grups educatius posarem fil a l'agulla amb les següents intencions:

- Treballar dins l'aula la Serra de Tramuntana: flora, fauna, paisatge, medi físic, activitats humanes, rondalles i llegendes,...
- Treballar tot el centre la Serra: setmanes culturals, tallers, jornades de convivència, exposicions, conferències, revista escolar,...
- Participar al concurs convocat pel Consell de Mallorca, elaborant un mural titulat *l'escola fa un crit per la serra*, on dibuixos i petits escrits il·lustren aquest crit que volem encomanar.

S'han fet tot un plec d'activitats encaminades a aquest fi i que podem resumir així:

Tallers a les aules: Hort fàcil. Trencaclosques de la Serra. Passatemps lligats a les muntanyes de la Serra. Any Darwin i la Serra. Biblioteca: recerca d'informació sobre la Serra. Power Point sobre la fauna de la Serra. Taller de babaianes. Construcció d'un ferreret i un safereig amb papiroflèxia. Construcció de petites casetes (porxos) fetes de cartó amb els seu paisatge característic.

Sortides i descobertes a diferents indrets: Possessió de Galatzó, a Calvià. Visita al centre de participació de Son Real, a Santa Margalida. Parc etnològic de Caimari. Sortida al Barranc de Biniaraix. Sortida a Son Torrella.

Tallers preparats per grups i persones aliens a l'escola: Taller Costa Nord (fer aus amb cartolina). Confecció de «paners» amb l'explicació d'un artesà local. Elaboració de menjars típics de Mallorca.

Articles, reportatges i col·laboracions a la nostra revista escolar *Tramuntana*.

Des de la comissió UNESCO de l'escola s'ha elaborat un document que ens serveix per descobrir un bocinet de la Serra: *Es Barranc de Biniaraix*.

Totes aquestes experiències de l'escola i les ganes de *viure, estimar i protegir* tot el nostre entorn feren que el cur passat, a la XXXIII Trobada d'escoles Associades a la UNESCO, a Lleida, donéssim una «sem-penteta» a la Serra de Tramuntana, candidata a ser declarada Patrimoni de la Humanitat.

Sota el lema *Ciutats per viure i conviure*, els organitzadors de les jornades ens varen donar l'oportunitat d'exposar el nostre *crit per La Serra* i donar a conèixer, mitjançant un mural fet pels alumnes de l'escola i la presentació d'un Power Point, el nostre bagatge escolar, explorant, investigant, creant, defensant i protegint aquest ric patrimoni nostre, tant material com immaterial, d'un trocet de la Serra, el Barranc de Biniaraix.

Totes les Escoles ens varen donar suport a la Candidatura i signaren per La Serra.

Enguany, a Melilla, seguirem fent feina per La Serra de Tramuntana, i esperem que, en el futur poguem tots dir que és el nostre Patrimoni, que és PATRIMONI DE LA UNESCO. Seguir treballant amb tots aquests continguts que donen forma al gran tema de la Serra de Tramuntana de Mallorca és un orgull i, ahora, un repte que any rere any l'escola assumeix amb moltes ganes. D'aquesta manera col·laboram amb el projecte comú de transmetre uns valors naturals, socials i culturals per assegurar-ne el seu futur.

Crèdits i agraïments:

- Els dibuixos són fets pels alumnes de l'escola CEIP Es Puig de Sóller.
- Les fotografies de Damià Bestard i Pere Crespí.
- Els mapes han estat preparats per Joan Arbona.
- Les imatges antigues corresponen a la col·lecció particular de Joan Rullan.

Característiques morfomètriques de la conca del torrent Major. Aplicació a la prevenció del risc d'inundació i crescudes.

Joan Rosselló Geli
*Grup de Climatologia, Hidrologia, Riscs Natu-
rals i Territori.*
Universitat de les Illes Balears.

Resum

L'estudi de les característiques morfomètriques de la xarxa torrencial de la conca del torrent Major i les seves subconques principals permet assolir el coneixement de tota una sèrie de variables que afavoreixen l'enteniment del sistema hídic i destriar aquelles que poden incrementar el risc de crescudes i inundacions. Les accions de l'home es converteixen en indispensables per minimitzar els possibles danys que l'acció de la natura pot provocar.

Introducció

La morfometria es defineix com l'estudi de la forma. Els estudis morfomètrics en el camp de l'Hidrologia començaren en els anys 30 del segle XX amb l'obra d'Horton i, després, d'Strahler. El seu objectiu era descobrir les propietats de la xarxa de drenatge a partir de la mesura de diferents variables que presenta aquesta xarxa.

L'estudi de les conques de drenatge i de la seva forma s'ha convertit en una part destacada de les feines de recerca hidrològica. Importants autors a nivell internacional i també nacional han desenvolupat treballs de morfometria fluvial, tant a nivell teòric, presentat variables i paràmetres a analitzar, com a nivell aplicat, analitzant conques concretes.

També a les Balears han existit treballs de tipus com són els articles de Grimalt i Rodríguez (1990) i el de Servera (1992), dedicats respectivament a les vessants del Sud-Est de Mallorca i a la vessant de Calvià.

La importància de la morfometria ve donada per la relació entre certes propietats morfomètriques, com tamany, forma o pendent, amb el comportament dels cabals i de les crescudes. Aquestes propietats morfomètriques tant poden minvar com augmentar les crescudes de la xarxa (Ibísate, 2004).

A partir de les característiques morfomètriques d'una conca es poden derivar càlculs per obtenir cabals màxims esperables ja que aquestes característiques afecten a la resposta en forma de cabal segons la su-

perficie de la conca estudiada (Jones, 1997).

L'objectiu doncs d'aquest estudi és caracteritzar la morfometria de la conca de drenatge del torrent Major i dels seus afluents més importants per poder assolir posteriorment un coneixement de com aquests trets morfomètrics poden influir en la generació de crescudes i inundacions que afectin a la població que viu dins aquesta conca.

La metodologia emprada ha estat l'ús de la cartografia existent de la zona, amb el mapa escala 1:25000 de l'Institut Geogràfic Nacional (IGN). Sobre aquest mapa s'han identificat els cursos superficials de la conca, i seguint el model presentat per Strahler (1974), s'han usat les inflexions de les corbes de nivell per a completar la informació que dona el mapa. Aquest mètode ja fou emprat per altres autors per l'estudi de conques a Mallorca (Grimalt et al, 1989, 1990). La feina de gabinet s'ha completat amb la consulta de fotografia aèria i amb el treball de camp per a completar l'estructura de la xarxa de drenatge que es converteix en un nou mapa, aquesta vegada sobre suport informàtic. És amb aquest mapa amb el que se desenvolupa el treball d'anàlisi morfomètrica, aplicant les variables que s'exposen més endavant.

La conca del torrent Major

La conca d'estudi es troba situada dins la vessant nord-occidental de Mallorca, coneguda també com vessant de Tramuntana. Administrativament, la majoria de la conca es reparteix entre els municipis de Sóller i Fornalutx encara que les capçaleres de la xarxa es troben a municipis veïnats com Deià, Bunyola i Escorca.

La geologia i el clima de la zona marquen el règim hidrològic, dominat per l'eixut a la majoria dels mesos de l'any excepte a trams concrets de la xarxa, on la presència de fonts dona lloc a una escorrentia constant al llarg de l'any. De tota manera, queda clara la relació entre les precipitacions i la generació d'un escolament superficial, fet habitual a les diferents conques de l'illa de Mallorca (Grimalt, 1992).

Geològicament, la zona alta de la vall presenta formacions de material triàsics del Keuper i del Munchkalk, amb litologies de margues i margocalcàries als peus de les vessants, mentre que les carenes de les serres són formades per materials liàsics amb calisses massives i conglomerats. El fons de la vall està format per materials quaternaris d'origen al·luvial.

El clima s'adapta al trets generals de la varietat mediterrània que caracteritza les illes Balears, amb un eixut estiuenc molt intens i un màxim de precipitació força destacable al començament de l'estació freda. Una anàlisi més detallada permet establir notòries diferències microclimàtiques dins la mateixa àrea d'estudi, motivades per factors com són l'alçada i la distància a la mar.

A nivell de precipitacions, la vall presenta una mitjana de precipitació superior a la de Mallorca però amb diferències internes prou marcades, ja que la pluja pot variar entre els 600 mm/any de la costa fins els 1000 mm anuals a les cotes elevades.

La irregularitat pluviomètrica interanual és molt notòria, i s'alternen períodes de sequera amb valors molt inferiors a la mitjana amb d'altres amb precipitacions més elevades (Rosselló, 2010).

Hidrològicament, la xarxa de drenatge de la vall de Sóller (mapa 1) s'inclou dins el vessant del litoral nord-oest de Mallorca, que va des d'Andratx fins a Pollença. La vall és el punt de convergència d'una conca de 49,3 km², canalitzada a través de tres cursos principals, el torrent des Coll o d'Alfàbia segons la nomenclatura del Servei Hidràulic del Govern Balear, el torrent de Biniarix i el torrent de Fornalutx. Tots tres s'uneixen dins el nucli urbà de Sóller i donen lloc al torrent Major que desguassa a la Platja de'n Repic al Port.

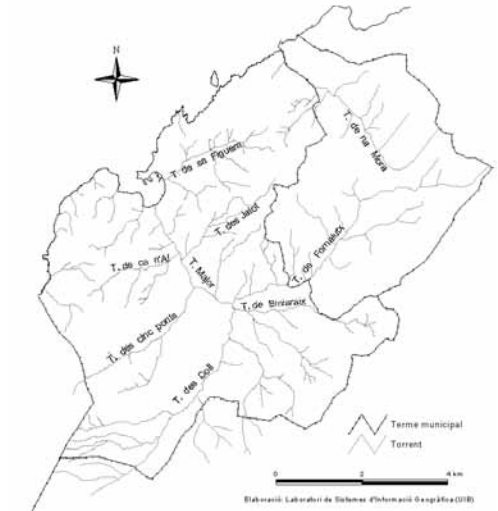
El llit del torrent Major és un gran canal artificial per donar sortida a les aigües i evitar el seu embassament al fons de la vall. Per aquest motiu, el llit del torrent corre entre murs i està aixecat respecte a les zones que l'envolten, la qual cosa implica eventuais sortides de cabals fora del jaç.

Dintre de la conca existeixen altres cursos menors, que aboquen les seves aigües a diferents punts del recorregut dels anteriors torrents, principalment al torrent Major, que rep aportacions dels torrents dels Cinc punts, del de Ca'n'Aí, des Jaiot i del torrent de sa Roca Rotja. El torrent de s'Arrom aporta aigua al torrent d'es Coll, el torrent de Ca'n Creueta aboca al torrent de Biniaraix i finalment, el torrent de Fornalutx rep aigua del torrent de sa Cabana entre d'altres.

La torrencialitat de la xarxa ha quedat demostrada en moltes ocasions. Des de temps històrics existeixen narracions d'impactes provocats pels torrents en forma de crescudes, inundacions i estancament d'aigües, especialment a la zona plana del fons de la vall. Esment especial es pot fer a les inundacions de 1885, narrades per mossèn Rullan i Mir (1885) i al conjunt d'esdeveniments que afectaren la vall en els anys 70 del segle passat. No tan lluny en el temps, trobem situacions de crescudes i d'inundacions menors els anys 2006 i 2007.

Tots aquests esdeveniments tenen com a tret comú la precipitació, una precipitació que sol destacar per la quantitat, superior moltes vegades a 100 mm en 24 hores, i la seva intensitat elevada, concentrant-se la pluja en instants de curta durada.

La forma i els trets morfomètrics de la conca s'uneixen a la precipitació per donar lloc a fenòmens com les inundacions. Amb l'anàlisi d'aquests trets es millorarà el coneixement d'unes variables que provoquen que un fet natural, la inundació, passi a ser un risc per a la població.

Mapa 1. La conca del torrent Major.

Variabes morfomètriques aplicades

La caracterització morfomètrica suposa estudiar propietats de la conca a partir de l'anàlisi de la seva forma. Existeixen diferents característiques que poden ser analitzades ja que cada autor dóna les seves. Així, Horton (1932) parla de nou característiques però Strahler (1974) en cita tres.

En aquest treball, empram les següents categories de variables, que són:

- Relleu.
- Topologia.
- Longitud.
- Superfície.
- Geometria.
- Intensitat fluvial.

Aquestes variables a la vegada es poden dividir dins cada grup en paràmetres i en índexs. Un paràmetre és un valor absolut, com àrea, longitud, nombre de llits, i un índex és el resultat de la combinació de diferents paràmetres (Romero i López Bermúdez, 1987).

A cada categoria s'inclouen paràmetres i índexs. Segons Romero i López Bermúdez (1987), no seria ne-

cessari emprar totes les variables ja que amb 9 es caracteritza prou bé una conca i la pèrdua d'informació que provoca no emprar la resta és mínima. Malgrat tot, s'ha optat per fer una anàlisi exhaustiva dels principals torrents de la xarxa a partir de les variables que a continuació es mostren.

Variables de relleu:

- Desnivell absolut de la conca (Hm). Es l'altura màxima de cada subconca i es mesura en metres.
- Pendent mitja de la conca (Pm). S'obté superposant una xarxa de quadrícules d'1 cm sobre el mapa de la conca. El pendent s'avalua a partir de la diferència d'altura entre els dos punts extrems de la diagonal amb la direcció del drenatge. S'expressa en %.
- Altura màxima del canal principal (Hcmp). S'observa el punt de major altura del canal principal de cada subconca. Mesurat en metres.
- Longitud del canal principal (Lcp). Es mesura la distància del canal principal de les subconques fins que arriba al torrent Major. Ve donat en km.
- Longitud de relleu (Lr). Longitud de la conca mesurada en una direcció paral·lela al talveg principal. Mesurat en km.

Variables topològiques:

- Número d'ordre màxim del canal principal (O). Seguint el mètode d'ordre de conques de Strahler (1974) que dóna un valor a cada curs d'una conca s'obté el valor del canal principal de cada subconca.
- Número de cursos de cada ordre (N1-N...).
- Número total de cursos distingits (NT).
- Raó de bifurcació (RB). Considerar el nombre de cursos d'ordre inferior que hi ha per a cada ordre immediatament major.

Variables de longitud:

- Longitud dels trams de cada ordre (L1-L...). Mesurada en km.
- Longitud total de la xarxa de drenatge (Lt). Mesurada en km.

Variables de superfície:

- Àrea total (A). Superfície total de cada subconca i de la conca. Mesurada en km².
- Perímetre de conca (P). Mesurat en km.

Variables geomètriques:

- Factor de circularitat (Rc). Relaciona la superfície de la conca i el seu perímetre.

Variables d'intensitat fluvial:

- Densitat de drenatge (Dd). Relaciona la longitud de tots els trams de la xarxa amb la superfície de la mateixa.

- Coeficient de torrencialitat (Ct). Resultat de dividir el nombre d'ordres de valor 1 entre la superfície de la conca.
- Temps de concentració (Tc). Relaciona la longitud del canal principal amb el desnivell que salva fins a la desembocadura.

Resultats

L'aplicació de l'anàlisi morfològica a les subconques principals del torrent Major, les dels torrents d'es Coll, de Biniaraix i de Fornalutx dóna els resultats que apareixen a la taula 1.

CONCA	Hm	Hemp	Lep	Lr	Pep	O	N1	N2	N3	N4	N5	Nt
Coll-Alfàbia	1062	962	7,52	6,1	12,7	4	16	6	2	1		25
Biniaraix	1091	950	5,37	4,42	17,6	3	15	4	1			20
Fornalutx	1401	1180	7,62	6,92	15,4	4	21	5	2	1		29
Major	1401	1180	10,6	18,2	11,1	5	75	22	7	2	1	107
	Rb1-2	Rb2-3	Rb3-4	Rb4-5	L1	L2	L3	L4	L5	Lt	A	P
Coll-Alfàbia	2,6	3	2		11,6	4	3,6	1		20,2	13,4	21,75
Biniaraix	3,7	4			8,9	3,8	3,2			17,6	6,5	11,95
Fornalutx	4,2	2,5	2		12,7	11	6,1	2,5		32,3	14,5	16,67
Major	3,4	3,1	3,5	2	48,3	27,5	15,6	3,5	3	97,9	49,3	32,87

Taula 1. Anàlisi morfològica del torrent Major i canals principals.

La taula es completa amb les informacions referides al torrent Major que com mostren les dades és el principal curs de la conca, assolint un ordre 5 amb la confluència dels torrents de Fornalutx i d'es Coll, ambdós d'ordre 4.

Les primeres dades, una vegada desenvolupades les principals variables, mostren una clara correspondència entre la teoria i la realitat. Així, com diu Ibisate (2004), com més alt és el nombre d'ordre assolit per una conca major grau de desenvolupament té la seva xarxa. En el cas de la vall, la conca amb ordre major és la del torrent Major que és el principal canal de la zona.

Pel que fa a la pendent, els canals principals de cada subconca tenen pendents importants, destacant el 17,6% del torrent de Biniaraix i el 15,4% del torrent de Fornalutx. A major pendent la velocitat de l'escorrentia s'incrementa i la resposta dels hidrogrames és més ràpida, augmentant els cabals punta (Strahler, 1974). La menor pendent correspon al torrent Major, amb un 11,1%. Això es deu a que una gran part del seu recorregut, gairebé els darrers 3 km, són plans a la part baixa de la vall fins arribar a la mar.

També cal parlar de la raó de bifurcació, el resultat de dividir els cursos d'ordre inferior per aquells d'ordre immediatament superior. Segons Horton (1932), existeix una relació entre el nombre de segments d'un ordre respecte al nombre de segments d'ordre superior. Aquesta relació s'anomena ratio de bifurcació i origina la llei del nombre de cursos, associada al número 3 per Horton. Aquesta llei suposa que per cada curs d'ordre 3 n'hi hauria d'haver 3 d'ordre 2 i 9 d'ordre 1.

En el cas de la conca del torrent Major la llei del nombre de cursos només es compleix en certes ocasions a les diferents subconques. On és més evident és en el torrent Major ja que les raons de bifurcació entre els diferents ordres es troben a prop de 3 de manera consistent (Taula 2).

RAÓ DE BIFURCACIÓ	Rb 1-2	Rb 2-3	Rb 3-4	Rb 4-5
	3,4	3,1	3,5	2

Taula 2. Raons de bifurcació al torrent Major.

A la resta de subconques la relació entre els diferents ordres no segueix la ratio d'Strahler.

La raó de bifurcació serveix també per tenir una idea de la torrencialitat de la xarxa de drenatge. Així, valors superiors a 4 suposen una torrencialitat moderadament alta. A la vall, només es supera el 4 al torrent de Fornalutx, en concret en la relació entre els segments d'ordre 1 i 2 amb un valor de 4,2, i al torrent de Biniaraix en la relació entre els canals d'ordre 2 i 3 amb un valor de 4. Això suposa que els canals, aigües amunt, de les conques de Fornalutx i Biniaraix, són els més perillosos per la seva torrencialitat. Per estudiar millor aquesta raó de bifurcació i afavorir la seva comparació amb conques properes, s'empra l'anomenada Rb mitjana, és a dir, la suma dels valors de cada raó de bifurcació dividida pel nombre d'ordres que presenta la conca (Taula 3). A la vall, les raons de bifurcació mitjanes en cap cas assoleixen el valor de 4, essent la més destacada la del torrent de Biniaraix amb un 3,85.

TORRENT	RAÓ DE BIFURCACIÓ MITJANA
es Coll	2,53
Biniaraix	3,85
Fornalutx	2,90
Major	3,00

Taula 3. Raons de bifurcació mitjanes.

A partir dels paràmetres que apareixen a la taula 1 hom ha obtingut una sèrie d'índexs que permeten completar la caracterització de la xarxa superficial de la conca del torrent Major.

Factor de circularitat (Rc). El factor, proposat per Miller l'any 1953, posa en relació l'àrea de la conca i l'àrea d'un cercle d'igual perímetre amb la fórmula:

$$Rc = 4A/P^2 \text{ on}$$

A= superfície de la conca

P= perímetre de la conca

Els valors oscil·len entre 0 i 1, on 1 correspon a una conca de forma circular.

En el cas del torrent Major, els valors que assoleixen els diferents torrents apareixen a la taula següent:

TORRENT	es Coll	Biniaraix	Fornalutx	Major
Rc	0,35	0,57	0,65	0,57

Taula 4. Factors de circularitat.

Segons els resultats, la forma més arrodonida és la del torrent de Fornalutx amb un valor de 0,65 que suposa que sigui la subconca que més perillositat mostra en el cas de crescudes de cabal, especialment a la zona de la seva desembocadura.

En general però, el factor de circularitat del torrent Major, 0,57, suposa que la conca no mostri una forma massa arrodonida el que permet concloure que aquest índex morfològic no intensifica les crescudes de la xarxa.

Densitat de drenatge (Dd). Aquest índex relaciona la longitud total dels jaços de la conca amb la superfície de la mateixa (Horton, 1932). És molt important ja que controla l'eficiència del drenatge malgrat que les alteracions humanes del paisatge poden afectar el seu valor real (Gregory; Walling, 1968). El valor

resultant s'entén com la quantitat de km de canal que hi ha a cada km² de la superfície de la conca.

$$Dd = \Sigma L/S \text{ on}$$

L= longitud dels jaços

S= superfície de la conca

Els resultats es mostren a la taula 5. La major densitat de drenatge és la del torrent de Biniaraix (2,32) mentre que el torrent Major té un valor de 1,98 km/km² o que a cada km² de la conca hi han 1,98 km de canal.

TORRENT	es Coll	Biniaraix	Fornalutx	Major
Dr	1,50	2,32	2,22	1,98

Taula 5. Densitats de drenatge.

Segons Strahler (1974), els valors assolits a la vall indiquen una baixa densitat de drenatge. Aquest fet està relacionat amb l'existència d'un sòl d'alta permeabilitat i, de vegades, amb una bona cobertura vegetal (Nageswara Kao et al, 2010).

Els sòls de la vall destaquen per la seva permeabilitat al ser majoritàriament de calissa i a les zones de capçalera la cobertura vegetal, bé natural bé introduïda per l'home també és important.

Coefficient de torrencialitat (Ct). És el resultat de dividir el número de cursos de primer ordre entre la superfície de la conca. Una torrencialitat elevada suposaria que l'aigua i els sediments tenen un curt recorregut fins arribar als llits i que la velocitat d'evacuació és major. A major número de cursos d'ordre 1 i menor superfície la torrencialitat és major.

$$Ct = \Sigma N1/S \text{ on}$$

$\Sigma N1$ = sumatori de cursos d'ordre 1

S= superfície de la conca

La taula 6 mostra els valors assolits als diferents torrents estudiats.

TORRENT	es Coll	Biniaraix	Fornalutx	Major
Ct	1,19	2,30	1,94	1,52

Taula 6. Coeficients de torrencialitat.

En tots els casos els valors de torrencialitat són baixos. Aquest fet es relaciona amb una densitat de drenatge i un factor de circularitat que també són baixos i suposa que, tot plegat, el potencial torrencial dels cursos estudiats sigui petit.

Temps de concentració (Tc). Aquest índex és el temps que, teòricament, tarda en arribar una gota d'aigua caiguda al lloc més allunyat de la conca fins al punt de desguàs. Serveix per conèixer de manera aproximada el temps de resposta de la conca a una precipitació donada. La fórmula és:

$$Tc = [0,871.L^3 / (H-h)]^{0,385} \text{ on:}$$

L= longitud del curs principal de la conca

H= cota més alta de la conca

h= cota més baixa de la conca

Els resultats per la conca del torrent Major (veure taula 7) mostren uns elevats temps de concentració, només inferiors a les 24 hores en el cas del torrent de Biniaraix. El torrent que mostra el major temps de concentració és el Major, amb 43,30 hores, gairebé dos dies.

TORRENT	es Coll	Biniaraix	Fornalutx	Major
Tc	32,75 hores	21,96 hores	29,78 hores	40,30 hores

Taula 7. Temps de concentració.

Els valors resultants mostren una bona correlació amb la densitat de drenatge. Segons Ibisate (2004), un temps de concentració elevat es correspon amb una densitat baixa. Així, el torrent de Biniaraix, que té la densitat de drenatge més elevada (2,32) és el que presenta un menor temps de concentració mentre que el torrent amb menor densitat, el d'es Coll (1,50) és el que té el temps més alt, amb quasi 33 hores.

Cas apart és el torrent Major, amb 43,30 hores però amb el desnivell més alt de tota la conca i amb tota una sèrie de factors que fan que aquest valor sigui relatiu. Per exemple, segons els aforaments de l'estació E16 del Servei Hidràulic del Govern Balear, la resposta del torrent Major a una pluja important és de 24 hores (Rosselló, 2001) però cal tenir en compte que aquesta resposta és conseqüència de cabals que provenen de fonts i afluents més propers al punt on es troba l'estació. Una resposta entorn de les 43 hores des del punt més alt de la conca fins a la sortida a la mar pot ser possible donats tots els índexs estudiats.

Conclusions

Els resultats de l'anàlisi morfològica dels principals torrents de la conca del torrent Major ens permeten assolir les conclusions següents:

- Les xarxes amb major perillositat són les dels torrents de Biniaraix i Fornalutx, tant per la seva pendent com per la raó de bifurcació que tenen. En ambdós casos, aquesta perillositat es situa al tram de capçalera i al tram mig de la conca, de manera que el risc per a la població és reduït ja que parlem de cursos de muntanya a llocs poc poblats i amb activitats humanes bàsicament agrícoles i en decadència.
- El potencial torrencial de la xarxa és petit. Els índexs aplicats, raó de bifurcació i factor de circularitat, parlen d'una conca de forma poc arrodonida. La densitat de drenatge és baixa, el que se relaciona amb una elevada infiltració de la precipitació, com també ho és el coeficient de torrencialitat. Finalment, el temps de concentració de cabals és elevat, el que va lligat a la baixa densitat de drenatge i a una atenuació dels cabals dins la conca.

Així doncs, el perill està associat a les elevades pendents existents i a la concentració de l'aigua cap a les zones baixes de la vall.

Per tant, el risc d'inundacions o crescudes de cabal està lligat a factors que no tenen a veure amb la forma de la conca. Podem trobar dos factors a destacar:

- Per una banda hi ha una relació amb les pluges d'intensitat elevada que afecten la zona de manera recurrent. Les precipitacions intenses suposen la caiguda de quantitats d'aigua que no pot infiltrar-se de manera adient malgrat la permeabilitat del sòl, incrementant les possibilitats de sobtats augments de cabal. Si a tot això hi afegim el factor antròpic, amb la impermeabilització de molts terrenys, el risc de la precipitació com a factor torrencial augmenta.

- Per altra banda, el factor més important és l'home. Les accions humanes, modificant el medi físic i ocupant espais de circulació de l'aigua ja des d'etapes passades (Rullan, 1885), augmenten el risc de ser afectats pels cabals que, en condicions normals, només suposarien una molèstia. Sistemes de regulació de l'escorrentia com marges o parats impliquen modificacions de les condicions naturals que poden suposar un increment del risc a altres zones de la conca. L'augment de la urbanització, ocupant llocs propers als torrents i l'ús de les lleres i, fins i tot, els llits per fer-hi carrers i edificacions suposa que, davant una crescuda de cabal, la xarxa no pugui donar cabuda a l'aigua que s'escampa per espais on ara hi viu l'home, que veu com el risc de patir danys, tant personals com materials, s'incrementa.

Les solucions al problema es preveuen complicades. La pressió humana és constant i la natura no ajuda. Les fortes precipitacions i la forma de la conca afavoreixen una concentració de cabals a la part baixa de la conca, just on es troba el major volum de població. La necessitat d'una planificació del territori correcta, amb un reconeixement del perill que existeix, i l'aplicació de mesures adients per evitar el risc, emprant les eines que les diferents normatives estatals i autonòmiques preveuen per aquests casos, són condicions indispensables per a minimitzar el risc de crescudes i inundacions.

Referències

- Gregory, K.J.; Walling, D.E. (1968): The variation of drainage density within a catchment. *Bulletin of International Association of Scientific Hydrology*. Vol. 13, 2 (pp. 61-68).
- Grimalt, M.; Rodríguez, A. (1989): Cabals màxims al Llevant i Mitjorn de Mallorca durant les revinguendes de 1989. *Treballs de Geografia*, 42. Universitat de les Illes Balears. Palma. (pp. 7-18).
- Grimalt, M.; Rodríguez, A.; Rodríguez, R. (1990): Morfometría de cuencas en la vertiente sud-oriental de Mallorca. *IV Coloquio de Geografía Cuantitativa*. Universitat de les Illes Balears. Palma. (pp. 355-374).
- Grimalt, M. (1992): *La geografia del risc a Mallorca. Les inundacions*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma.
- Horton, R.E. (1932): Drainage basin characteristics. *Trans. Amer. Geophys. Union*, 13. (pp. 350-361)
- Ibísate, A. (2004): Análisis morfométrico de la cuenca y de la red de drenaje del río Zadorra y sus afluentes aplicado a la peligrosidad de crecidas. *Boletín de la A.G.E.*, 38. Asociación de Geógrafos Españoles. Madrid. (pp. 311-329).
- Jones, J.A. (1997): *Global hydrology: processes, resources and environmental management*. Addison-Wesley. Londres.
- Nageswara Rao, K. et al (2010): Morphometric analysis of Gostani river basin in Andhra Pradesh state, India, using spatial information technology. *International Journal of Geomatics and Geosciences*. Vol 1, 2 (pp. 179-187).
- Romero, M.A.; López Bermúdez, F. (1987): Morfometría de redes fluviales: revisión crítica de los parámetros más utilizados. *Papeles de Geografía Física*, 12. Universidad de Murcia. Murcia. (pp. 47-62).

Rosselló, J. (2001): *Cabals a la vall de Sóller, episodis d'escorrentia intensa: 1976-1980*. Memòria d'investigació inèdita. Departament de Ciències de la Terra. Universitat de les Illes Balears.

Rosselló, J. (2010): Pluges intenses a la vall: 1961-2000. *IV Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Sóller. Sóller (pp. 143-157).

Rullán i Mir, J. (1885): *Inundación de Sóller y Fornalutx*. Imprenta Felipe Guasp. Palma.

Servera, J. (1992): Anàlisi morfològica i quantitativa de la xarxa fluvio-torrencial del municipi de Calvià. *Treballs de Geografia*, 44. Universitat de les Illes Balears. Palma (pp. 119-129).

Strahler, A.N. (1974): *Geografía física*. Editorial Omega. Barcelona.

Vidal-Abarca, M. et al (1987): Caracterización morfològica de la cuenca del rio Segura: estudio cuantitativo de las formas de las subcuencas. *Papeles de Geografía*, 12. Universidad de Murcia. Murcia. (pp. 19-31).

Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limícoles al municipi de Sóller i problemàtica de les poblacions d'anàtides naturalitzades

Cristina Fiol París
GOB. Natural History Services.

naturalhistoryservices@gmail.com
barratsina@hotmail.com

Resum

Com cada any es va dur a terme a Balears el recompte d'aus aquàtiques hivernants promogut per la International Waterfowl Research Bureau (IWRB). De les 10 espècies silvestres detectades a Sóller, 7 són preferentment hivernants (*A. hypoleucos*, *A. atthis*, *A. crecca*, *A. cinerea*, *E. garzetta*, *G. gallinago*, *P. carbo*) a Mallorca i les 3 restants (*A. platyrhynchos*, *B. ibis*, *G. chloropus*) tenen també estatus de sedentàries, amb aportació d'una part d'hivernants. El gruix d'aus aquàtiques al municipi el formen les poblacions, probablement en la seva totalitat sedentàries, d'*Anas platyrhynchos* i *Gallinula chloropus*. Al llarg d'aquests 8 anys de recompte el nombre de les dues espècies ha fluctuat molt, disminuint a partir del 2008 la primera, i mantenint una tendència general a l'augment la segona. També resulta important el nombre d'ànneres domèstiques detectades, arribant el 2010 a superar el nombre de silvestres, amb els conseqüents perjudicis que això suposa per la població salvatge de collverd.

Introducció

Cada mes de gener es realitza a Balears el recompte d'aus aquàtiques hivernants, englobat dins un cens a nivell internacional (International Waterbird Census IWC) promogut per la International Waterfowl Research Bureau (IWRB). L'objectiu d'aquest és recopilar dades sobre el nombre d'espècies d'aus aquàtiques hivernants i conèixer la seva evolució al llarg dels anys.

Des de l'any 2000 el port de Sóller i els torrents de la vall s'inclouen de manera regular com a àrea a prospectar dins l'àmbit d'aquest cens.

Encara que la realització del recompte en aquestes zones ofereixen unes dades d'una part molt petita

dins el total de zones humides, salobrans, basses i hàbitats similars d'arreu de les Balears, representen una important recopilació d'informació a nivell de l'avifauna relacionada directament amb aquests cursos d'aigua en el municipi de Sóller.

Metodologia i àrea d'estudi

Les espècies potencials a censar són les aus dels ordres següents: Podicipediformes (soterins, setmesó i cabussoneres), Anseriformes (ànners i oques), Pelecaniformes (corb marins), Ciconiformes (agrons), Gruiformes (gallinetes d'aigua, fotges, rascló, etc), Charadriiformes (limícoles i gavines), Phoenicopteriformes (flamencs), amb les puntualitzacions següents:

-Dels grups esmentats no es tendrien en compte les espècies marines com el corb marí (*Phalacrocorax aristotelis*) o les gavines (*Larus sp*) entre les més comunes. Per defecte es pren nota també d'aquestes espècies per tenir en compte com a dada de presència-absència però no per l'anàlisi de les dades generals.

-En la metodologia general no es tenen en compte les espècies exòtiques, naturalitzades, domèstiques o híbrids, referint-se generalment al grup de les anàtides. En el cas concret dels torrents i port de Sóller s'ha cregut convenient anotar-les per l'alt percentatge que representen front les silvestres i així poder fer un seguiment també de la seva població.

El recompte és duu a terme coordinat a tot Balears i resta d'Europa dins la segona o tercera setmana del mes de gener. Això implica posar en marxa un ampli dispositiu de personal especialitzat i voluntaris per poder cobrir totes les zones a prospectar. Algunes, com s'Albufera i s'Albufereta o es Salobrar i s'Avall en el cas de Mallorca, s'han de censar simultàniament pel que suposen un desplegament de mitjans important. Per la resta de zones més petites es disposa d'un interval d'una setmana per realitzar el recompte d'aus.

Al municipi de Sóller es realitza un recorregut i contacte directe pels torrents que conflueixen a la vall i per la badia del port de Sóller, posant especial esment en alguns punts on s'ha detectat més activitat avifaunística. Així les zones censades són: badia del Port de Sóller (sortida del torrent Major, sortida del torrent des Norais, molls, platges i esculleres), torrent Major, torrent de Fornalutx i torrent de Biniaraix en el seu pas pel poble (depenent del cabdal d'aigua; pont de can Repic, Roca Roja, torrent des Jaiot i pont de ca n'Ái, Deixalles, pont den Barona, pont de can Guida, gorg den Bessó, pont d'Andreu Coll, plaça Teixidors i plaça des Mercat, pont des Ases i pont de ca les Ànimes, pont de sa Creu, pont de can Bala, rentadores de Cas Panarés, pont de can Pi), i sa Torrentera (estació del Tren, pont de can Pentinat, camí de sa Torrentera).

Degut a la dificultat d'accés a alguns punts no es pot recórrer la totalitat dels torrents per la qual cosa les quantitats que sortiran seran nombres mínims.

El recull de dades analitzades és a partir de l'any 2004.

Metodologia i àrea d'estudi

S'han detectat 10 espècies d'aus silvestres relacionades directament amb els ambients aquàtics i 4 espècies d'aus aquàtiques domèstiques o exòtiques.

Aquàtiques silvestres:

- Ordre Anseriformes. Família Anatidae

- *Anas crecca*. Setla rossa

Estatus a Mallorca: hivernant abundant, migrant moderat.

En aquest recull de 8 anys de dades s'ha detectat un únic exemplar (un mascle) durant el recompte de 2011 en el torrent Major, a l'alçada de Deixalles, dins un grup de collverds.

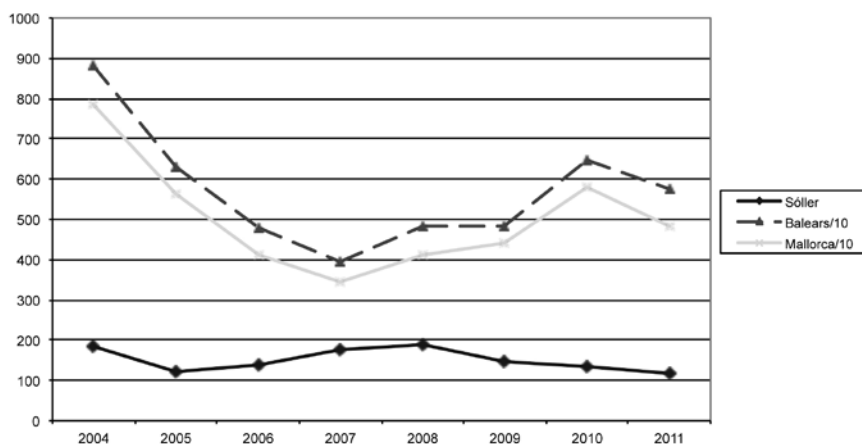
- *Anas platyrhynchos*. Collverd

Estatus a Mallorca: sedentari abundant, hivernant moderat.

La mitjana de collverds comptats en aquest període ha estat de 151 individus. Arribant a un màxim de 188 el 2008 i un mínim de 117 el 2011.

En comparació amb els recomptes hivernals d'aquesta espècie a tot Mallorca i Balears veim que la població sollerica també va variant al llarg dels anys però no segueix la mateixa tendència (gràfic 1). Possiblement la totalitat del individus comptabilitzats a Sóller corresponguin a la població sedentària de la vall. Un seguiment més exhaustiu d'aquesta espècie, amb recomptes abans i després del període reproductor aportaria dades més concluints.

La dificultat en el recompte d'aquesta ànnera resideix sobretot en la distinció d'individus híbrids. Els híbrids resultants del creuament dels exemplars de la població silvestre amb les ànneres domèstiques amb les quals conviuen sovint presenten variacions en el plomatge que fa que es puguin detectar, així i tot alguns individus que aparentment semblin de la raça silvestre podrien estar contaminats genèticament.

Gràfic 1. Comparació de les dades del recompte hivernal de collverds a Balears, Mallorca i Sóller

- Ordre Pelecaniformes. Família Phalacrocoracidae

- *Phalacrocorax carbo*. Corbmarí gros

Estatus a Mallorca: migrant escàs, hivernant abundant.

Aquesta espècie de corbmarí es pot detectar a la costa però utilitza preferentment aigües interiors. Un sol exemplar fou observat al port de Sóller el 2005.

S'ha de destacar que la població hivernant més propera es troba als embassaments de Cúber i Gorg Blau, en el municipi d'Escorca, on aquest 2011 es comptabilitzaren 35 exemplars.

- Ordre Ciconiformes. Família Ardeidae

- *Bubulcus ibis*. Esplugabous

Estatus a Mallorca: sedentari, hivernant i migrant moderat.

Observats tres exemplars el 2009 en els camps adjacents al torrent Major a l'alçada de l'edifici de Telefònica.

Encara que a la zona de Sóller s'observa només de manera puntual, aquesta és una espècie que ha experimentat un fort creixement en la seva població sedentària en els darrers 10 anys.

- *Egretta garzetta*. Agró blanc

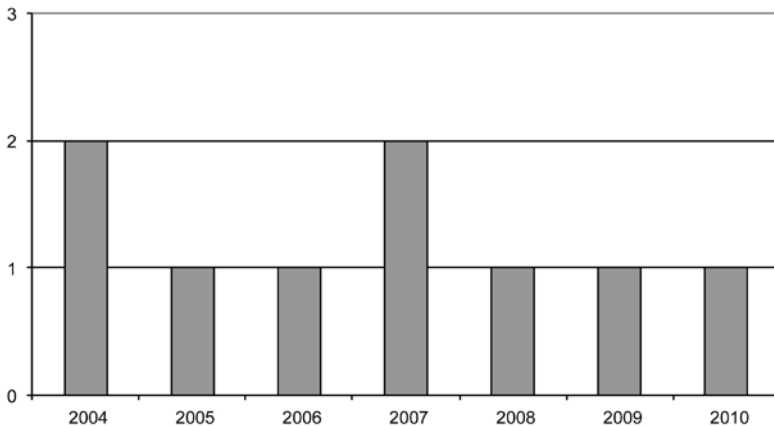
Estatus a Mallorca: estival escàs, hivernant i migrant moderat.

Observat un exemplar el 2004 i el 2005 al port de Sóller. Fora de cens s'ha pogut detectar també algun individu freqüentant els safarejos de la vall durant la tardor de 2011.

- *Ardea cinerea*. Agró gris

Estatus a Mallorca: estival rar no reproductor, hivernant i migrant moderat.

Cada any s'ha vist al menys un individu excepte en el darrer cens de 2011 (gràfic 2). Normalment són observats al port, encara que en dies de mala mar es desplacen més a l'interior del municipi per visitar els safarejos i poden no ser detectats en els recomptes.

Gràfic 2. Nombre d'agrons grisos detectats en els recomptes

- Ordre Gruiformes. Família Rallidae

- *Gallinula chloropus*. Gallineta d'aigua

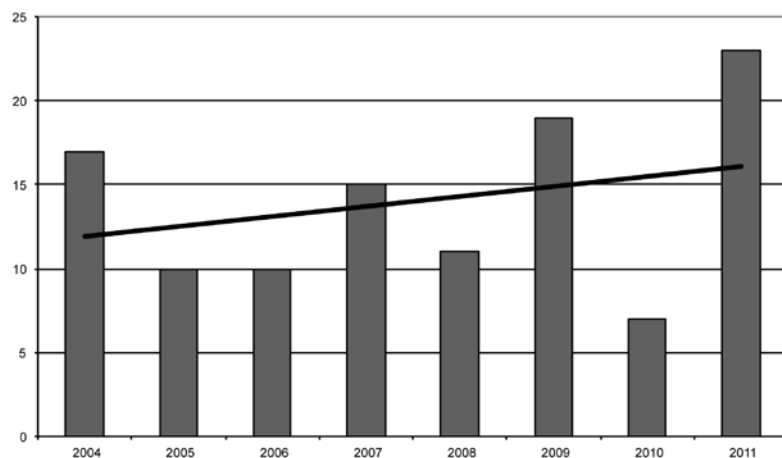
Estatus a Mallorca: sedentari abundant, hivernant i migrant escàs

Aquesta és una espècie que és majoritàriament sedentària encara que es dispersa i colonitza amb relativa facilitat petites basses i canals amb vegetació i on l'aigua hi circuli habitualment. També es pot veure passejant per les marjades anexas als torrents, encara que és una espècie bastant discreta i amagadissa, fet que dificulta la seva detecció.

Els individus comptats és possible que es corresponguin a una població sedentària. Tal degué ser la disminució d'aquesta espècie que la reaparició de gallineta d'aigua als torrents de Sóller surt comentada al llibre Els aucells de les illes Balears de J. Mayol, editat el 1978.

La mitjana de gallinetes comptabilitzades en els darrers censos ha estat de 14 exemplars, amb un màxim

de 23 el 2011 i un mínim de 7 el 2010. La tendència poblacional d'aquesta espècie és positiva (gràfic 3).

Gràfic 3. Tendència poblacional de la gallineta d'aigua als torrents de Sóller

- Ordre Charadriiformes. Família Scolopacidae

- *Gallinago gallinago*. Cegall

Estatus a Mallorca: hivernant abundant, migrant moderat

Au més fàcilment observable a zones humides, a Sóller va ser vist un individu en el darrer recompte de 2011 alimentant-se al costat dels collverds, en el torrent Major a l'alçada de Deixalles.

- *Actitis hypoleucos*. Xivitona

Estatus a Mallorca: hivernant i migrant moderat

S'ha detectat un exemplar de xivitona els anys 2004, 2005 i 2010, i dos exemplars el 2009. Habitualment es troben al port, a la vorera de la platja, sobre les roques o sortides del torrent Major i torrent des Norais.

- Ordre Coraciiformes. Família Alcedinidae.

- *Alcedo atthis*. Arner

Estatus a Mallorca: hivernant escàs, migrant moderat

Un exemplar el 2004, 2005 i 2009. Vist sempre als molls de la sortida del torrent Major o a Es Través, encara que fora de cens s'ha detectat també visitant alguns safarejos de l'interior de la vall.

Aus aquàtiques domèstiques, híbrides o exòtiques:

El gruix d'ànneres domèstiques es troba en les zones en que els torrents transcorren pel nucli urbà del municipi. Els punts principals són els trams del la plaça del mercat municipal, plaça Teixidors i pont d'Andreu Coll, ja que són els punts on la gent dona menjar a les ànneres habitualment. De totes maneres a la majoria de petits grups de collverds que es troben dins Sóller apareix alguna ànnera domèstica o híbrid. Al port les trobam principalment a la sortida del torrent Major i als molls del port esportiu.

- Ordre Anseriformes. Família Anatidae

- *Anas platyrhynchos* domèstica/híbrids

Es tracta de la típica ànnera blanca domèstica o d'híbrids d'aquesta amb els collverds, blanca amb ànne-

ra muda i/o collverd amb ànnera muda. Això dóna exemplars amb plomatges i mides molt variades i fins i tot aberrants.

La mitjana d'aquests anys és de 100 individus, amb un màxim de 135 en el 2010 (superant el nombre de silvestres comptabilitzades aquell any, gràfic 4), i un mínim de 60 el 2008 en una davallada molt sobtada.

- *Anser anser domèstica*. Oca.

Oques blanques o blanques i grises. Solen estar al pont d'Andreu Coll i la sortida del torrent Major. La mitjana és de 7, màxim de 14 individus el 2008 i un mínim de 5 el 2006 i 2011.

- *Cairina moschata*. Ànnera muda.

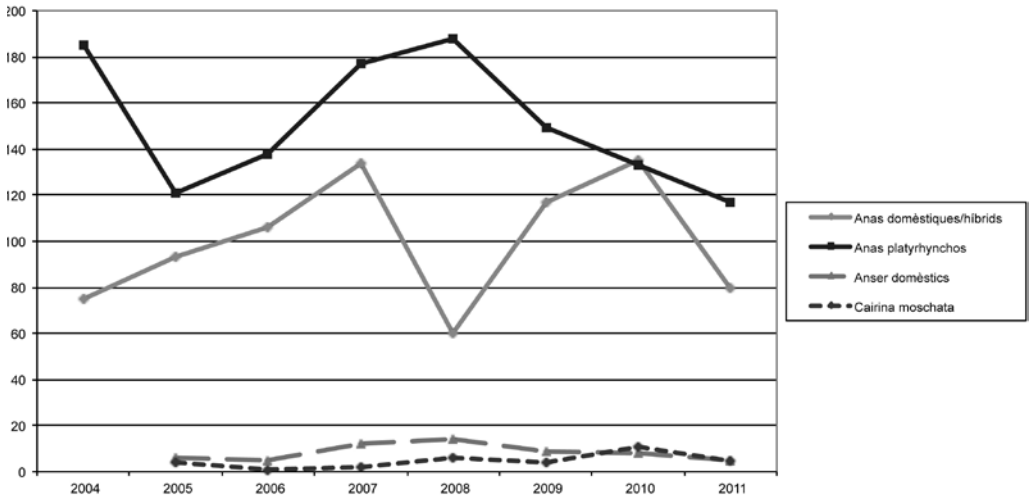
Espècie originària del continent americà que s'utilitza molt com a ànnera domèstica. Cria fàcilment amb altres ànneres domèstiques i collverds.

La mitjana és de 4 exemplars, arribant a un màxim d'11 individus el 2010 i un mínim d'1 el 2006.

- *Aix sponsa*. Ànec carolí.

Es va detectar 1 exemplar el 2004 a la sortida del torrent Major al port de Sóller.

Originari d'Amèrica del nord, principalment de la zona de Florida. Existeixen algunes cites d'exemplars divagants a les Illes Britàniques encara que dubtoses perquè sol ser una espècie utilitzada molt sovint com a au ornamental, així que l'origen més probable de l'individu observat sigui aquest.

Gràfic 4. Evolució de la població de collverd front les d'anàtides domèstiques

Conclusions

-Els torrents, port i zones d'influència acullen un cert nombre d'espècies aquàtiques hivernants, no de forma abundant però sí habitual, fet que revela la importància d'aquests hàbitats també per aquest tipus d'avifauna.

-La població més nombrosa d'aus aquàtiques és la del collverds i gallinetes d'aigua, encara que possiblement la majoria es corresponguin a exemplars sedentaris. Altres hivernants habituals són l'agró gris i la xivitona.

-S'ha detectat també un nombre elevat d'ànners domèstiques i híbrides arribant a ser alguns anys gairebé tan nombroses com les silvestres, això suposa que la població de collverds estigui sotmesa a un risc constant de contaminació genètica. Seria necessari que es realitzàs alguna campanya de control d'aquesta població així com la concienciació dels ciutadans del que representa alliberar aquests exemplars. A més, l'alimentació per part de la gent de les ànners dona lloc a concentracions puntuals massa elevades i focus de brutor.

-És important la correcta gestió dels torrents perquè realitzin bé la seva funció d'evacuació de l'aigua i per la conservació de la fauna silvestre que allà s'hi troba. La neteja dels torrents s'ha de fer a l'època adequada (evitant l'època de reproducció de les aus però abans de les primeres pluges de la tardor) i de manera que, per una part compleixi els nivells de seguretat en cas de torrentades, però a la vegada es conservin àrees amb vegetació que serveixin de refugi per les espècies que l'habiten.

-El seguiment any rera any de l'avifauna en aquest cas però de la fauna i flora que acull la nostra vall ens ajudarà a valorar i gestionar millor els nostres propis recursos. També esdevenen de gran importància les aportacions de cites i observacions d'espècies d'aus en aquest cas concret, per complementar el treball realitzat en els recomptes puntuals (contactar al correu electrònic senyalat).

Agraïments

A José Luís Martínez per animar-me a fer aquesta breu comunicació, Manolo Suárez per l'ajuda en la recopilació de dades i Samuel Pinya per acompanyar-me en alguns dels recomptes.

Bibliografia

ADROVER, J; MARTINEZ, O; CARDONA, E. i MENDEZ, X. Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limícoles a les Balears, gener 2011. *Anuari Ornitològic de les Balears*. Volum 25. p. 63-74. GOB. Palma. 2011.

FIOL, C; SUÁREZ, M; MARTÍNEZ, O. i MÉNDEZ, X. Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limícoles a les Balears, gener 2009. *Anuari Ornitològic de les Balears*. Volum 23. p. 66-77. GOB. Palma. 2009.

LLABRÉS, X; CARDONA, E. i ESCANDELL, R. Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limícoles a les Balears, gener 2010. *Anuari Ornitològic de les Balears*. Volum 24. p. 73-80. GOB. Palma. 2010.

MAYOL, J. *Els aucells de les Balears*. Primera edició. Palma. Editorial Moll. 1978.

MAS, R; SUÁREZ, M; CARDONA, E. i ESCANDELL, R. Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limí-

coles a les Balears, gener 2007. *Anuari Ornitològic de les Balears*. Volum 21. p. 75-84. GOB. Palma. 2007.

MAS, R; SUÁREZ, M; MARTÍNEZ, O. i ESCANDELL, R. Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limícoles a les Balears, gener 2008. *Anuari Ornitològic de les Balears*. Volum 22. p. 103-114. GOB. Palma. 2008.

SUÁREZ, M; MARTÍNEZ, O. i GARCÍA, D. Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limícoles a les Balears, gener 2003 i 2004. *Anuari Ornitològic de les Balears*. Volum 18. p. 81-92. GOB. Palma. 2004.

SUÁREZ, M; CARDONA, E. i ESCANDELL, R. Recompte hivernal d'aus aquàtiques i limícoles a les Balears, gener 2005 i 2006. *Anuari Ornitològic de les Balears*. Volum 20. p. 65-76. GOB. Palma. 2006.

SVENSSON, L; MULLARNEY, K; ZETTERSTRÖM, D. *Birds of Europe*. Princetown Field Guides. Second Edition. New Jersey. 2009.

Història i patrimoni

Noves aportacions a l'arqueologia de la vall de Sóller i els seus voltants

Jaume Deyà Miró

Llicenciat en Història a la UB i especialitzat en arqueologia prehistòrica. Membre del grup de recerca Arqueobaleà i GRES (Grup de Recerca i Estudis Sollerics).

Resum

La present comunicació pretén complementar i ampliar la presentada l'any passat “*Noves aportacions a l'arqueologia sollerica*”, que tan sols contemplava el municipi de Sóller. D'aquesta forma es presentaran jaciments i troballes inèdites ubicades en el terme municipal de Fornalutx, Escorca i Bunyola, que per la seva ubicació geogràfica les podrem incloure dins l'àmbit d'influència de la nostra vall. A més d'un seguit de nous jaciments localitzats aquest passat any a Sóller.

Gran part d'aquesta publicació no hauria estat possible sense la col·laboració de persones com en Toni de Cúber, en Joan Maiol, en Plàcid Pérez, entre altres.

Introducció

L'arqueologia i el coneixement arqueològic sempre ha destacat pel constant descobriment de noves dades i restes, que han permès renovar i ampliar els coneixements sobre el nostre passat. Seguint amb la línia de l'anterior article, publicat a les passades Jornades d'Estudis Locals, s'ha pretès continuar aquesta labor de recollida de notícies i de prospecció. I així poder millorar el coneixement que tenim en quan a l'arqueologia de la nostra vall i els seus voltants. Per aquest motiu s'ha decidit ampliar el marc geogràfic, que tot i no ser el que pertocaria administrativament, si que ho seria en termes d'arqueologia espacial, com a l'àrea d'influència de la nostra vall amb les muntanyes circumdants. Per aquest motiu, a banda dels municipis de Sóller i Fornalutx, s'inclouran les àrees més pròximes dels termes d'Escorca i Bunyola.

Sóller

Es Joncaret (Sa Figuera)

Llomada que s'eleva al costat de la carretera de sa Figuera, concretament a la parcel·la que rep el nom d'es Joncaret. Xisco Capó, actual propietari, m'informar de la troballa a sota d'un marge d'un crani humà. Per aquest motiu es visitar l'indret.

Com es pogué observar, al tall que hi ha realitzat al terreny, sota el marge que delimita amb propietat veïna, s'hi observa el lloc on hi aparegué el crani. Explorant la zona es pogué localitzar un segon crani, en aquest cas infantil, ubicat a uns tres metres a la dreta del mateix tall. Els dos cossos sembla que estan estirats en direcció a la parcel·la veïna, perllongant-se per sota del marge, a una profunditat d'uns 5-20 cm.

Crani localitzat per Xisco Capó. Foto cedida per ell mateix.

Crani infantil.

La manca de material arqueològic al voltants no ens permet donar una datació fiable. Pel tipus de ritus es pot especular que corresponguin a època romana o musulmana. Els cranis es troben orientats en direcció oest i la resta del cos sembla que en direcció est.

Carrer de sa Lluna

Arrel de la canalització de les mines subterrànies d'aigües brutes i la nova pavimentació del carrer de sa Lluna, es pogueren visualitzar un seguit de restes prou interessants. Primer la gran mina d'aigua que discorre des de davant can Pau (Plaça) fins a la intersecció del carrer de Sant Joan/carrer de sa Lluna. Lo més remarcable de la mina n'era el sistema de cobriment. On des del carrer de Sant Joan fins aproximadament a l'altura de la intersecció amb el carrer de la Victòria, el cobriment era mitjançant volta. En canvi, fins arribar a Plaça, era mitjançant grans lloses rectangulars de pedra. Segons les fonts documentals, dita infraestructura es realitzar entre el segle XIX / mitjans XX. Dins aquest tram, sota l'acera de la Impremta Calatayud, es pogué recuperar pràcticament sencer un plat de reflexes metàl·lics (S.XVI).

Ceràmica localitzada al transcurs de les obres del Carrer de Sa Lluna, davant Can Calatayud.

L'altra tram del carrer de sa Lluna que fou afectat per les obres, fou el que va des de l'altura del carrer Batac fins al carrer de l'Hospital. En aquest tan sols es canviava el paviment. A destacar que el subsòl no presenta remonicions modernes i encara es pot observar el paviment de l'antic carrer, de terra batuda, amb una síquia de teula que discorre al costat de l'acera oposada de la Casa de La Lluna. Per aquest motiu es fa indispensable un control arqueològic d'aquest tram en actuacions futures.

Ses Balmetes (Pujol d'en Banya)

Dins l'olivar conegut com ses Balmetes, i a un pròxim a ell, s'hi localitzen dues cavitats del tot interessants. L'antic camí que comunicava el camí vell de Palma amb les cases des Pujol d'en Banya discorre al costat d'aquestes.

La primera és un covalet/balma situat dins la finca que rep el mateix nom, ses Balmetes. L'espai cobert es troba tancat per un alt mur que presenta un portal al costat esquerra. Al seu interior ha estat acondicionat, amb una banqueta, una cisterna que aprofita les esquerdes de la roca i un sistema de canaletes per a recollir aigua. Però l'element que ens interessa és una gran creu llatina gravada a la roca.

La segona cavitat és una gran cova, que presenta la peculiaritat, que la seva entrada es troba emmascarada per una porxada. La cova és profunda però presenta molt de rost fins a la part inferior. En aquest rost s'hi troba una estalagmita escapçada, on al centre s'hi troba gravada una creu grega. No s'observa material en superfície, tan sols una zona amb molta cendra al petit replà de la part més profunda. Tot i que seria convenient la realització d'algunes cales.

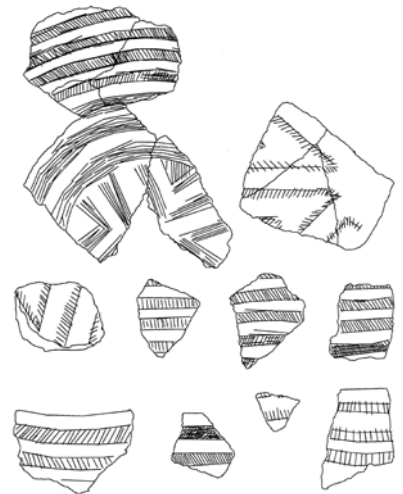
La troballa d'aquestes dues creus i la proximitat de l'antic Convent, actualment desaparegut, es podria relacionar amb el que ens diu el Pare Binimelis al segle XVI *“dentro de cuyo monasterio [es Convent Vell] o un poco más arriba hay una cueva, en donde dicho santo fraile [el pare Catany] se recogía para su oración y contemplación”*.

Creu del coval/halma.

Cova des Coloms (SO-73)

Es tracta d'una cova-avenc que destaca per la seva excepcional grandària, amb una gran cambra de més de 10 metres d'alçada. L'accés és mitjançant una bella escala de pedra que s'adossa a un dels seus laterals. Arrel de la notícia de que Pere Estarelles “és senyor” i Tomeu Colom “Punta” hi havien realitzat un seguit de cales al seu interior, em fer decidir entrevistar-me amb ells dos. Miquel Punta, uns dies abans de morir m'explicar *“en una petita sala que hi ha tot just quan acabes de baixar l'escala, al davant que és molt sec i polsos, hi excavarem. Allà hi trobarem uns enterraments i dins de sa pòls trobarem dues olles, fetes amb sa mateixa pasta, on la petita era coberta per la segona al revers. A més, excavarem a altres punts, on hi trobarem molta ceràmica molt negra i brillant, on alguns fragments tenien incisions”*. Actualment encara es poden observar els llocs on realitzaren les “cales”. El material fou dividit, i una petita part quedar en mans de Pere Estarelles, el qual es quedar alguns fragments de ceràmica incisa i l'olla globular de menor mida. En canvi, la resta es trobava en mans de Tomeu Colom, on una vegada ens hagué deixat, el seu germà Joan, em fer entrega de dues caixes amb tota la ceràmica que hi trobà en altres nombroses visites. Gràcies aquesta donació personal, he pogut revisar aquest material, que es pot situar entre calcolític ple i el naviforme inicial. S'ha de destacar la qualitat i abundància de les tipologies ceràmiques, cosa que donarà peu a un futur article destinat exclusivament a aquest jaciment, un cop dibuixat i estudiat a la seva totalitat. Aprofitant la ben entesa, dir que revisant els materials de la Cova des Negret de la col·lecció de Bartomeu Ensenyat, s'ha pogut constatar la presència de tipologies idèntiques, d'aquesta cronologia, a ambdues cavitats.

Ceràmica incisa. Cova des Coloms.

Coval des Morro den Joi

Antoni Josep Sosa m'informar de la troballa d'alguns fragments de ceràmica en una cavitat que es situa en una zona molt abrupta, i de difícil accés, dins del barranc de Biniraix. La visita evidenciar que l'emplaçament fou elegit pel seu caràcter inhòspit i de difícil accés. El coval s'orienta en direcció al ba-

rranc i es troba en un dels penya-segats des Morro den Joi. La forta inclinació de la seva superfície ha provocat que part del material arqueològic hagi estat arrastrat per l'erosió i precipitat per un tallat d'uns 50 metres. El jaciment consisteix en una coval que funcionar com a refugi, per part de la comunitat musulmana, al llarg de la conquesta de l'illa pels cata-

Localització del coval des Morro den Joi.

Fragment d'alfàbia amb decoració estampada.

lans. Presenta tot un seguit de murs de contenció i acondicionament al seu davant, tan per donar un caràcter defensiu a l'emplaçament com per a crear una superfície planera. La zona presenta abundant ceràmica en superfície, tota del mateix període, almohade. Les tipologies localitzades corresponen a àmfores amb restes de policromia, alfàbies (algunes amb decoració estampada), ataifors, ceràmica decorada en corda seca, plats de verd manganès, gerretes, alguns fragments de teula, etc. El control visual dels accessos al barranc de Biniaraix i del pla de Sóller són espectaculars. Les restes localitzades demostren que es troben in situ, malauradament, l'erosió, el temps, la caiguda de pedres i les cabres, han alterat el jaciment.

Fragment de coll d'algun tipus d'alfabieta.

Fornalutx

Es Puig des Migdia

La cara oest es caracteritza pels seus impressionants penya-segats i tons vermellors. Als peus d'aquestes penyes s'hi localitzen dos jaciments. Un es tracta d'una cova que per fonts oral, Pere és Senyor, hi localitzar ceràmica prehistòrica. Aquesta no fou retrobada fins ara, ja que als catàlegs vigents no es pogué localitzar. Gràcies a una prospecció intensiva i les ressenyes rebudes pel propi descobridor, fou localitzada, tot i que uns despreniments al seu interior fan que el seu descens sigui tota una odissea. Revisant els materials que el propi descobridor hi localitzar, podem confirmar de que es tracta de ceràmica calcolítica, molt fina i brunyida.

Un dels abrics del Puig des Migdia.

Arrel d'aquesta prospecció es localitzaren tot un seguit de balmes amb murs de tancament, on a una n'era visible material en superfície. Es tracta de la balma amb tancament ciclopi més gran del conjunt. En superfície es veuen nombrosos fragments d'ossos humans molt deshidratats i fragmentats amb ceràmica naviforme. Aquest jaciment amb és molt semblant tipològicament amb el del Xaragall, situat dins es Marroig.

Poblat de navetes d'en Maiol i Rosselló

Jaciment situat a n'es Clot de Monnàber. Fou descobert per Joan Maiol i Julià Rosselló. Realitzaren la perimetria de dues estructures i fou publicat a mode de ressenya a la revista *Furnal-lugg*. Fins al moment, aquest jaciment, era totalment desconegut per la comunitat científica. Els descobridors descriuen dues estructures; una naveta simple i una naveta doble, la qual és travessada per l'antic camí de Montcaire, i destaquen la possibilitat de que hi pogués haver més estructures. Una visita amb Joan Maiol, bon amic, que m'ensenyar la seva troballa, prospectarem tota la zona hi poguérem determinar que almenys existien unes 7/10 estructures naviformes a tota la vessant. A més d'observar la possibilitat de que hi hagués més exemples de navetes dobles. L'excepcionalitat de la troballa recau en que es tracta, i en diferència, del poblat de navetes més extens i ben conservat de tota la nostra vall.

Detall d'una naveta del poblat des Clot.

Font de s'Ermita de Monnàber. Ermita de Sant Salvador

Respecte a s'ermita de Sant Salvador, les primeres notícies provenen d'unes deixes testamentàries que fan diverses persones als ciris de la lluminària de Sant Salvador del puig d'Almellutx, corresponents a testaments dels anys 1289-1292. Les referències geogràfiques procedeixen de dos documents del primer quart del segle XIV, un dels quals descriu la capella de Sant Salvador com una de les confrontes de la possessió de Bini. Un altre document de 1410 també fa referència a l'ermita en delimitar el rafal de Coma Estreta. D'altra banda, la toponímia Font de l'Ermita, aplicada a dues fonts de les actuals possessions de Monnàber i Bini Gran, dona una altra pista sobre la possible ubicació de la capella o ermita de Sant Salvador. Tots els documents han estat publicats per Mn. Rafel Juan al setmanari *Sóller*, n° 4.366 (1970).³

Arrel de la revisió d'aquests documents per part de l'historiador soelleric Plàcid Pérez, de la localització per part seva d'una segona font de s'Ermita situada dins Monnàber i pel curiós fet de que els propis propietaris de la finca de Monnàber, per tradició oral, sempre haguin considerat que les restes arquitectòniques del davant de la font eren d'una antiga ermita, em va demanar que visites l'indret.

A nivell estructural es tracta d'un recinte d'uns 1.600 m² tancat per un mur d'uns 50-70 cm d'amplada per uns 1-1,5 m d'alçada conservats. Aquest indret es troba emplaçat al centre d'una estreta coma, discorrent pel seu centre un torrentó que divideix l'espai en dos sectors. Al sector est hi trobam un sistema de marjat articulat entorn de l'antiga sortida aigua de la font. Aquesta disposició permetria el reg d'una forma ordenada de tot el conjunt de marjades, cosa que demostraria la intenció d'un cultiu d'hortalisses i de cítrics.

En canvi, al sector oest hi trobam una gran estructura, de planta rectangular, sobre elevada de la resta del conjunt. Probablement aquest espai fos utilitzat com a capella i residència dels ermitans. Al sud d'aquesta

Vista de l'ermita.

Croquis recinte de l'ermita. Dues fonts externes, recinte tancat, marges i estructura arquitectònica).

³ Informació proporcionada per Plàcid Pérez.

es poden observar tres marjades més, que no debien rebre el reg de la font. Probablement utilitzades per al cultiu de secà.

Tot i que la documentació no és del tot clara en quant a la ubicació exacte de l'ermita, les restes arqueològiques fan pensar que podrien correspondre a aquest lloc sacre. Tot i que, lògicament, degueren esser reutilitzades en èpoques posteriors. Evidenciat per la presència en superfície de ceràmica del segle XIX-XX.

Covaxó de sa Domenenga

Miquel Gual fa uns anys em digué “*Mumpare me contar que un dia que plovia es va refugiar dins una coveta que hi ha al costat del camí de sa Domenenga que puja a sa Cabana des de Fornalutx. A dins va veure com sortia mig desenterrat un crani. Aquest acabar dins és reblit d'un marge que feien a les proximitats*”. Arrel d'aquesta notícia es visitar l'indret però no es veié en superfície cap resta, ja que gran part de la cova es troba rentada per l'erosió. En Joan Maiol també hem corroborar aquesta informació, ja que li arribar a través d'una altra persona que veié la troballa.

Escorca Almallutx

La vall d'Almallutx i de s'Estret, parcialment submergida baix el Gorg Blau, ha proporcionat un seguit de troballes arqueològiques de gran importància científica. El poc temps disponible va permetre realitzar una prospecció intensiva i un bon recull de documentació fotogràfica de les restes visibles, ja que al cap de pocs dies del descobriment les aigües tornarien a cobrir les restes.

Les restes conegudes fins al moment eren:

- 1) El conjunt religiós talaiòtic i l'estructura quadrada que hi ha a sobre es Castellot. Aquest primer fou excavat per l'equip dirigit per l'arqueòleg M. Fernández-Miranda entre l'any 1969-70⁴, moment en que s'estava construint el futur embasament.

Santuari d'Almallutx.

Gerreta localitzada a l'excavació de 1971.

Fotografia cedida per Antoni Estades.

- 2) Les restes musulmanes situades entorn a les actuals cases d'Almallutx. Antoni Matheu i Antoni Estades localitzaren i excavaren quatre habitacions almohades entre l'any 1970-71. Els resultats d'aquesta excavació foren parcialment estudiats pels propis excavadors,

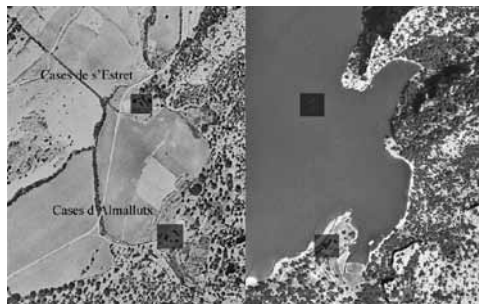
4 FERNÁNDEZ-MIRANDA, M.; ENSEÑAT, C.; ENSEÑAT, B. (1971). El poblado de Almallutx (Escorca, Balears). Excavaciones Arqueológicas en España n° 73.

que posteriorment ho comunicaren a l'arqueòleg M. Fernández-Miranda, que a l'any 1972, ho publicar⁵ baix el seu nom.

3) Conjunt d'informacions rebudes per Antoni Matheu d'algunes troballes realitzades a dos abrics rocosos.

Arrel de la sequera d'aquest passat estiu es decidir realitzar un seguit de visites al indret. L'arqueòleg Pablo Galera m'acompanyar en una gran quantitat d'ocasions.

La desforestació de la zona inundada i la constant erosió causada per les aigües, ha permès que una nombrosa quantitat de restes arqueològiques hagin sortit de sota terra. Aquestes ens permeten veure un poblament que s'inicia des del calcolític fins a època medieval cristiana.

Abans i després de la construcció de l'embassament.

1) Ocupació calcolítica.

S'han pogut situar dos jaciments d'aquesta cronologia (punt 1 i 3) i la troballa fortuïta (punt 2) del fragment d'un possible penjaroll o de "munyquera d'arquer", que per la seva tipologia i paral·lels els situaríem dintre d'aquest període.

Al punt 1 s'hi pot observar una concentració de petits fragments de ceràmica calcolítica a tota la zona baixa del vessant nord-oest de les casses d'Almallutx. En superfície no s'observen restes constructives que poguem relacionar amb aquesta cronologia. Curiosament també s'observen fragments de crani, dents i altres ossos humans, tot i que probablement son molt posteriors, com més endavant exposarem.

El punt 3, corresponen a la ubicació de la cova denominada "coveta del torrent d'Almallutx", situada dins el petit barranc que forma el naixement del torrent del Gorg Blau, consisteix en una antiga balma o coval. La caiguda de la part superior d'aquesta formació geològica, ha provocat que grans blocs segellin els nivells arqueològics. A la zona superior dels blocs s'hi poden observar alguns fragments de ceràmica musulmana. En canvi, a la zona inferior, trobam nombrosos fragments de ceràmica calcolítica i restes humanes en superfície. Com es va poder observar, per sota els grans penyals, un petit muret de pedra tancava un petit espai funerari. Al tall, causat per la caiguda d'un tram del mur, s'observa el nivell fèrtil que conté un paquet d'ossos humans mesclat amb fragments ceràmics d'aquesta mateixa cronologia.

Ocupació calcolítica.

Troballa superficial coneguda popularment com "munyquera d'arquer".

5 ZOZAYA, J.; FERNÁNDEZ-MIRANDA, M.; MOURE, A. (1972). El yacimiento medieval de Almallutx (Escorca, Baleares). Noticiario arqueológico hispánico, n° 1.

2) Ocupació naviforme.

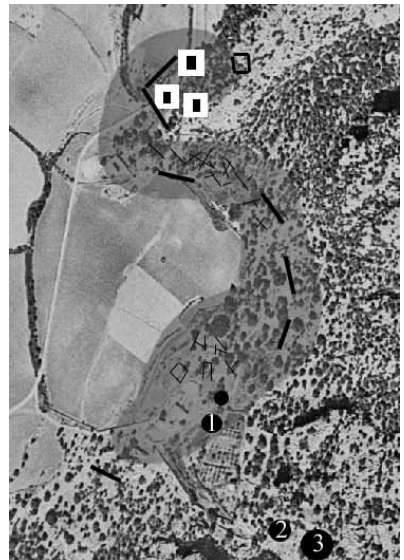
Fins al moment no s'ha pogut definir cap resta clara d'aquest període, tot i que alguns murs dins la zona d'ocupació talaiòtica i musulmana fan pensar la possibilitat de l'existència de restes d'alguna naveta. A nivell funerari sembla que una petita balma (coveta des torrent d'Almallutx), reutilitzada molt probablement en època talaiòtica i islàmica, tingués els seus orígens funeraris en aquesta època, arrel de presentar un petit mur ciclopi de tancament, tipològicament similar al que trobam a la balma des Xaragall o de balma des puig des Migdia al terme municipal de Fornalutx.

3) Ocupació talaiòtica/post talaiòtica.

El primer que es pot destacar és el gran volum de restes d'aquest període. Basta comprovar a la fotografia aèria la dispersió de ceràmica (en difuminat) i les principals zones amb estructures. S'ha pogut comprovar que l'àrea de dispersió ceràmica i d'estructures d'aquest horitzó sobrepassa àmpliament els límits del espai emmurallat, passant dels 2.000 m² que ocupa la zona topografiada per M-Fernàndez-Miranda a una àrea de més de 80.000 m² en base a la prejecció actual.

La problemàtica radica en que la gran majoria de restes arquitectòniques foren reutilitzades en època musulmana, cosa que ha emmascarat considerablement el poblament d'aquest període. Podem definir, grosso modo, quatre grans zones; una corresponent a la zona dels santuaris talaiòtics, incloent el cim des Castellot. La segona situada entre el comellar del darrera de les cases de s'Estret i l'entorn de la font de sa Roca. La tercera al voltant de les cases d'Almallutx. I la darrera dins el barranc que forma el naixement del torrent del Gorg Blau. Tot i això s'ha de destacar, com es pot observar a la imatge aèria, la presència de presumptes trams de murada entre la font de sa Roca i les cases d'Almallutx. Sense una excavació arqueològica es fa molt complicada la tasca de definició i identificació d'aquest gran volum de restes.

A banda d'estructures d'hàbitat i defensa, s'han pogut localitzar fins a tres necròpolis (veure imatge, cercles negres), que podria relacionar-se amb l'assentament.

Ocupació talaiòtica-post talaiòtica.

1: Coveta de ses Cases d'Almallutx. Petita cavitat situada sota el pujolet, on s'ubiquen les cases, al costat del torrent. Just al davant al mig de les marjades hi trobam un enorme penyal. L'espai, d'uns 15 m², presenta una abundant dispersió de restes tan ceràmiques com humanes en superfície. Al un dels laterals es pot observar una mandíbula inferior totalment desenterrada i completa, com també alguns ossos llargs.

Detall necròpolis submergida talaiòtica.

2: Coveta del torrent d'Almallutx. Anteriorment descrita, es situa dins el barranc del naixement del torrent del Gorg Blau, a l'altura de la primera presa. Tot i que podria tenir uns orígens naviformes, cosa encara per confirmar, les restes aparegudes a la rosseguera del davant la cova fan sospitar que hi podrien haver existit enterraments tan d'època talaiòtica

com post talaiòtica. La presència de fragments de crani i ossos llargs amb signes de deshidratació i amb coloracions blavoses i negreses, fan pensar que podrien situar-se dins aquest horitzó. Malauradament sembla que gran part del seu interior fou buidat pel seu reaprofitament com a un refugi per a carboners, fet que explica l'abundant presència de material a la rosseguera del seu davant.

3. Coval d'en Toni de Cuber. Gran balma situada a uns 50 m de la coveta del torrent d'Almallutx. Presenta un imponent mur de tancament ciclopi, que ens alguns trams conserva fins a dos metres d'altura. El jaciment es troba totalment segellat per la caiguda de grans blocs de pedra. Segons Antoni Matheu i Antoni Estades, aficionats locals, “*a damunt de tot hi trobarem enterrat un moret, que fou entregat a Bartomeu Enseñat. Mirarem de cavar més fons però les grans pedres ens ho feren impossible. Probablement els enterraments talaiòtics estan molt més fons*”.

Mur extern del coval d'en Toni de Cúber.

4) Ocupació romana.

Les restes d'aquest període les trobem ben concentrada, fins al moment, en tan sols un punt entre és Castellot i ses cases de s'Estret. Hi apareix abundant ceràmica sigil·lada, de parets fines, fragments d'àmfora i de tègules. Si poden observar gran nombre de murs, molt ben alineats i treballats, que també foren reutilitzats i modificats en època islàmica. Tot això ens fa sospitar de la presència d'una vil·la al indret.

5) Ocupació musulmana.

Com ja s'ha exposat anteriorment, les poques restes musulmanes conegudes al indret foren les localitzades hi excavades per Antoni Estades i Antoni Matheu. Des de la inauguració de la presa del Gorg Blau a l'any 1971, l'indret quedar submergit i oblidat. Aquests 40 anys de pujades i baixades de l'aigua, pluges, escorrenties i d'erosió ha provocat que les nombroses e impressionants restes d'aquesta època hagin sortit a la llum. Però el cost ha estat molt alt, les aigües han arrastrat fins a lo més profund un gran nombre de restes ja irrecuperables.

Les prospeccions realitzades, tot just abans de l'arribada de les primers pluges, donaren els següents fruits: Si observam les imatges, tota la zona difuminada és on s'observa ceràmica en superfície, principalment almohade. Dins aquesta gran àrea podem definir tres àmbits en quan a funcionalitat; una zona d'hàbitat, un espai cultural (mesquita) i uns espais funeraris.

Ocupació romana.

Zona d'hàbitat:

Punt 1: Gran concentració d'habitacions alineades i estructurades entorn a un seguit de carrers. En aquest punt, als anys 70, s'hi excavaren tres habitacions. Es tracta de petites habitacions empedrades, en forma rectangular amb un sol portal d'accés, que es situen des de la

Ocupació islàmica.

faldà, al costat del torrent, fins al cim del turó. Presenten un mur molt simple, que no arriba al mig metre de gruix.

Punt 2: A l'altra cara del turó hi podem observar uns grans recintes tancats amb abundants fragments de teula musulmana en superfície. Als anys 70 en aquest sector s'hi excavaren la quarta habitació. Com hem destacat els dos descobridors: *“ha estat l'únic punt on hem observat teula, i sobretot amb tanta abundància. A més, a diferència de les altres habitacions excavades, aquesta presentava enrajolat el seu terra i als murs interns encara s'hi podia observar aferrat l'encalat blanc. A més els materials trobats són molt més rics. Cosa que ens fa sospitar que fos la zona de luxe, on hi hagués algun personatge molt ric. Ja que sospitam pels abundants fragments de càrrix cremat dins les tres primeres habitacions excavades, que la resta estaven cobertes per vegetació i no per teules, ja que no hi trobarem ni un insignificant fragment”*. Més que el nucli “luxós” del conjunt, podria correspondre a la zona primigènica, a l'alqueria que hi havia abans de l'arribada dels refugiats de la conquesta cristiana de l'illa. És una simple hipòtesis.

Punt 3: Correspon al punt on s'observen les restes estructurals més imponents. La zona es situa dins un petit comellar tancat per tres bandes Tormam a localitzar un alineament de carrers, habitacions de gran mida, conformades per grans blocs i murs de més de 25 metres de llarg. Alguns punts estan molt coberts pel fang, en canvi d'altres estan totalment ren-

Habitació excavada als anys 70

(Antoni Estades i Antoni Matheu).

Troballa superficial.

tats per les escorrenties. A pocs metres hi trobam la font de sa Roca que aprovisionaria d'aigua a tot l'indret.

Espai cultural

El punt quatre correspondria a la zona on hi podríem situar la mesquita. De la mesquita tenim unes quantes referències prèvies molt interessants, tan documentals com arqueològiques. A nivell documental tenim la referència del Pare Binimelis⁶.

“El valle de Almelutx: Fue este lugar en tiempo de los moros población en forma; véñse al presente [1593] ruínas del edificio de su mezquita. Y después de conquistada Mallorca en el repartimiento que el Rey hizo, era ya solo Alquería de 15 jovadas que dió el Rey a Raimundo de San Martí, con 6 molinos de agua que había allí entonces”.

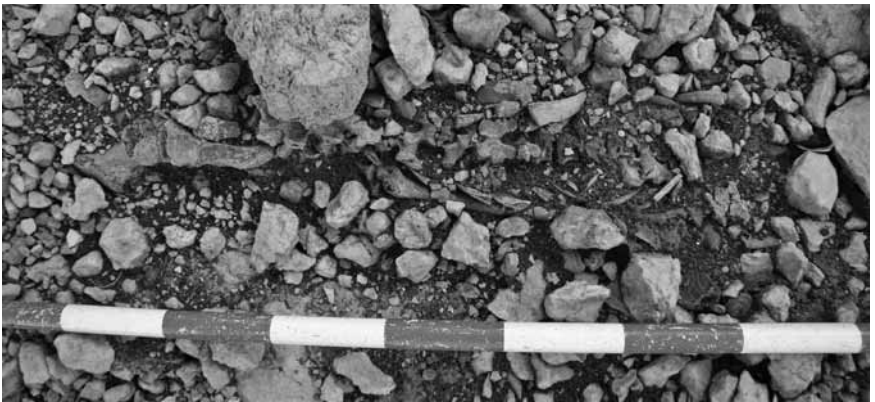
A nivell arqueològic tenim la troballa, per part d'Antoni Matheu, d'un fragment ceràmic en decoració de corda seca localitzada a la zona on hi ha l'ocupació romana. Segons Jaume Coll Conesa, *“... coneixem un fragment ceràmic d'un bací d'ablucions decorat amb corda seca total.”*⁷. Antoni Matheu situava la mesquita en aquell indret.

Amb la primera prospecció de la zona ja es podia observar la peculiaritat estructural del sector assenyalat amb l'estrella (veure imatge). Els murs i la seva disposició feien pensar amb la presència d'algun edifici que destacaria de la resta. La troballa d'un fragment pràcticament igual al bací anteriorment esmentat en va confirmar les sospites. Probablement el primer fragment localitzat degué ésser arrastrat per l'aigua a les cotes més baixes. Malauradament quan es preveia fer una planimetria de la zona les aigües tornaren a cobrir el jaciment.

Fragment de ceràmica litúrgica de la zona de la mesquita. Superior localitzat per Antoni Matheu, inferior localitzat en la prospecció.

Espais funeraris

Detall d'un dels 10 individus visibles.

⁶ “Historia general del Reino de Mallorca”, de Joan Binimelis, tom IV, capítol XIV. De la parroquia de Escorca

⁷ A.A.VV (2009). Almelutx. En temps del Rei en Jaume. Conselleria d'Educació i Cultura.

Punt 1: A la mateixa vessant, on es troba la font de sa Roca, s'hi ha pogut documentar la necròpolis musulmana, Maqbara. L'aigua i el rost han provocat que alguns individus es trobin pràcticament desenterrats. S'han pogut comptabilitzar fins a 10 individus, tots orientats en direcció est. Sembla que foren enterrats en foses simples. Tan el pendent com l'erosió de l'aigua a provocat la desarticulació dels ossos.

Zona de necròpolis i restes humanes d'època islàmica.

Punt 2: Aquest correspon a l'enterrament del coval d'en Toni de Cúber, tot i que podria haver-hi la possibilitat de que també la coveta del torrent d'Almallutx hagués estat utilitzada.

Punt 3: Més que d'un punt en concret es tracta de tota una dispersió de restes humanes localitzades per tot el jaciment. Els cercles concèntrics de la imatge indiquen els llocs on s'han observat restes humanes en superfície. Aquesta dispersió tan àmplia podria tenir alguna relació amb els nivells de destrucció i incendi del poblament/resistència musulmana? N'és una possibilitat, però seria convenient una excavació arqueològica per a confirmar-ho.

Pla de Cúber

El pla de Cúber pateix el mateix mal que la veïna vall d'Almallutx, la inundació de les seves terres per l'embassament. Antoni Matheu, anomenat nombroses ocasions en aquest article, nasqué i visqué la seva infantesa a les, ara submergides, cases de Cúber. Gràcies al seu coneixement del territori circumdant, m'ha estat de gran ajuda per també definir el poblament del Pla de Cúber. Les noves dades arqueològiques que tot seguit presentaré abracen des de l'època calcolítica fins a època musulmana.

Ocupació calcolítica

Ja és ben coneguda arrel de dues excavacions arqueològiques que s'han duit a terme aquests darrers anys al jaciment de Coval Simó i el de la Cova de Son Torrella. Prop d'aquesta primera estació arqueològica s'hi ubica la Cova des Penó. La cova es troba ubicada a una zona molt escarpada. Presenta una gran boca amb un muret modern que la tanca al seu davant. Al seu interior no

Fragment de ceràmica campaniforme decorada amb incisions. Tipus A arcaic.

Cova des Penó.

destaca per la seva gran superfície, on al fons hi neix una fonteta que ha anat excavant una petita canaleta al centre de la cavitat. Els germans, Simó i Antoni Matheu, realitzaren a la seva joventut una petita cala on hi localitzaren un fragment de ceràmica incisa al costat d'un fèmur humà. Revisant el material, s'ha pogut comprovar que, tan el tipus de pasta com el sistema decoratiu, pertanyen a la tipologia més arcaica de ceràmica campaniforme de l'illa. Arrel d'això es realitzar una visita al indret. Al fons de la sala, en superfície, hi havia un fragment d'un os llarg i dins la canaleta excavada per l'aigua s'hi podia observar nombro-

sos fragments de ceràmica d'aquesta cronologia. En tota probabilitat aquesta cavitat tingué algun tipus de relació amb el jaciment del coval Simó.

Un altre element a destacar és la troballa a tot el Pla de Cúber de fragments de ganivets de sílex tabular o petits fragments de falç, que podrien ubicar-se cronològicament entre el calcolític i el naviforme.

Ocupació talaiòtica/post talaiòtica

De la primera fase cultural podem ubicar dos punts; el primer correspon a la cova de na Franquesa, i el segon a l'àrea de la zona coneguda com és forn de calç. Aquest segon indret presenta abundant ceràmica en superfície, molt rodada a causa de l'erosió que provoca el constant vaivé de l'embassament.

La segona fase cultural tan sols es ben definida a la cova de na Franquesa, ja que la ceràmica localitzada és ben característica de l'època.

Un indret enigmàtic és el jaciment conegut com es Frare, al comellar que hi ha sota la presa de Cúber. El jaciment fou anotat per Mascaró Passarius, tot i que l'ubica erròniament. Es tracta d'un nucli de poblament caracteritzat per la presència d'habitacions circulars i alguns recintes tancats. S'ha pogut observar presència de ceràmica púnica/romana en algun punt, però es fa difícil determinar l'antiguitat de les restes. Les cabanes circulars tipològicament podrien ésser d'època calcolítica, però no s'observa material d'aquesta fase, sinó púnic/romà. I pel que fa als recintes tancats, no és pot determinar si són estructures talaiòtiques/post talaiòtiques o islàmiques, tot i que per la seva tipologia constructiva denoten antiguitat.

Cova de na Franquesa.

Ocupació romana/tardo romana

Podem centrar-la en tres punts; el primer correspon a les habitacions circulars des Frare, anteriorment esmentades. La segona a la zona des forn calç, on es pot observar una gran dispersió i concentració de ceràmica, tan d'àmfora com de sigil·lada obscura, segons Antoni Matheu “*El meu pare em va contar*

Fragment ceràmica grisa paleocristiana.

que allà hi desferen un seguit d'estructures per a fer-hi marges i parets. Quan era nin, amb el meu germà Simó, hi gratarem un poc localitzant un petita llar de foc, ceràmica romana, un ganivet de ferro i alguna moneda de coure, sembla que hi havia una vil·la romana”. I la darrera, a la cova de na Franquesa, on a una rosseguera de dintre de la cova s'hi trobaren dos fragments de ceràmica paleocristiana grisa amb decoració mitjançant estampacions.

Una altra notícia oral proporcionada per Antoni Matheu ens obri la possibilitat de l'existència d'enterraments d'aquest període o d'època islàmica. “*El meu pare em va explicar, a la zona on ara hi ha la presa, hi recollien arena del torrent. Que una vegada hi trobaren uns enterraments on els cossos estaven delimitats per lloses planes clavades en vertical*”.

Ocupació islàmica

A la zona on s'hi troben les antigues cases de Cúber, actualment submergides per l'aigua, s'hi pot observar una abundant presència de ceràmica islàmica en superfície, que tipològicament podria correspondre entre els segles XI-XIII.

Coma des Ases

Aquest indret és del tot interessant per l'alta ocupació prehistòrica d'aquesta escarpada zona. Probablement pel fet de que sigui un lloc estratègic de pas.

Pràcticament al costat del llit del torrent hi trobam:

1) Cova de sa Coma des Ases. Es tracta d'una interessant cova que es localitza a l'esquerra hidrogràfica del torrent. La notícia fou proporcionada per Guillem Rullan, el qual ens explica que a una visita a la cavitat, amb Antoni Matheu, hi localitzaren sobre una pedra un ganivet de sílex tabular. Dita troballa fou entregada a Bartomeu Ensenyat. Actualment estam revisant dita col·lecció, per a realitzar la sala d'arqueologia del Casal de Cultura⁸ i sembla que aquest s'ha perdut. La cova presenta una cambra allargada acabant a una espècie de "tub" format per l'erosió de l'aigua, que per notícies d'alguns espeleòlegs, continua uns quants centenars de metres. La cova, com es pot veure, fou reutilitzada per un carboner, el qual la buidar de sediment per a construir-hi una sitja al lateral esquerra de la boca. Dins la sitja es poden observar fragments d'ossos i de ceràmica clarament calcolítica. Tan sols s'observa estratigrafia a sota d'un gran penyal que hi ha a l'entrada.

2) Balma de sa Coma des Ases. Arrel de la visita de la cova amb la companyia d'Antoni Matheu, visitarem una petita balmeta/cova mig enterrada, a l'enfront de la citada cova, a l'altra costat de la riba del torrent. Correspon a una petita cova/balma amb un mur que pràcticament tanca tota la boca. Al seu interior poguérem observar una base sencera d'un vas, probablement del naviforme inicial-mig, i d'altres fragments ceràmics incrustats dins el propi mur. Les grans lloses que presenta el mur de tancament fan pensar que podrien ésser d'època prehistòrica, tot i que sembla que poguésser haver estat aprofitat com a refugi en èpoques més modernes.

3) Estructures prehistòriques de la Coma des Ases. Si baixam a sa Coma des Ases des del Puig de sa Torre, passades les restes de l'avioneta accidentada, podrem observar que

Entrada cova de sa Coma des Ases.

Balma de sa Coma des Ases.

⁸ Arrel de l'entrega, per part de la família Ensenyat aquest mateix any, de la col·lecció arqueològica, realitzada per l'arqueòleg sollerí Bartomeu Ensenyat Estrany. El Casal de Cultura està revisant i musealitzant dita col·lecció amb la col·laboració d'Antoni Matheu, Simó Matheu, Jaume Pinya i Antoni Estades, l'arqueòleg Josep Ensenyat i jo mateix.

al fons a la zona esquerra és poden observar un seguit de marges amb molts d'ullastres al voltants. En aquesta zona s'hi localitzen tot un seguit de construccions que semblen ésser d'època talaiòtica. S'observa poca ceràmica en superfície. A més, a les immediacions, s'hi troba l'entrada d'una coveta mig soterrada. La garriga no permet veure clarament les restes. També sabem, per part de Joan Maiol, de l'existència d'algunes navetes a la zona, concretament a la part superior de la mateixa coma.

Es Prat

Antoni Matheu m'informar de l'existència d'amagatalls d'època musulmana, entre grans penyals, sota les penyes que es troben al darrera de les cases Velles des Prat. Aquests penyals formen petites coves i amagatalls que foren acondicionats amb murets. A la zona es troba abundant ceràmica musulmana del segle XIII. Cosa que fa pensar que probablement serví d'amagatall dels musulmans que es refugiaren a les muntanyes al llarg de la conquesta de l'illa, 1229-32 pel rei en Jaume I.

L'ofre

Dins la finca de l'Ofre podem incloure dos punts nous.

- 1) Un correspon a la font de sa Parra, on entorn de l'actual pica han aparegut alguns fragments de sílex blanc.
- 2) L'altra indret fou localitzat per Andreu Pons i es tracta d'una petita balma situada just al darrer de les Cases Velles de l'Ofre. Les restes consisteixen en petits fragments de ceràmica, que per les seves característiques les podem situar dins el calcolític final.

Coval de Cals Reis

El jaciment s'ubica a mig quilòmetre del poblat de navetes de Cals Reis, al costat esquerra del camí des Cingles, si inicia'm la nostra ruta des del telefèric. Es tracta d'un coval on si ha pogut observar algun fragment de ceràmica naviforme a un xaragall que neix just al seu davant. La caiguda de grans blocs n'ha provocat el segellat dels nivells arqueològics.

Coval de Cals Reis.

Bunyola

Pujol des Cmes. S'Arrom

Jaciment situat a uns 100 metres des de la partió de la Serra/ s'Arrom. Es tracte d'un petit pujolet dins la finca de s'Arrom, que domina un petit comellar marjat que es troba a sota de la carretera. A la part superior s'observen restes d'estructures modernes que semblen reutilitzar construccions més antigues. A tota la vessant sud s'hi pot observar abundant ceràmica romana, sigil·lada clara i fragments d'àmfora.

Aquest article no hagués estat possible sense la altruista

Pujol des Cmes.

col·laboració de:

Guillem Rullan, Antoni Estades, Antoni Matheu, Pablo Galera, Joan Maiol, Plàcid Pérez, Ramón Deyà, Jaume Pinya, Tomeu Colom, Pere Estarells Julià Rosselló, Andreu Pons, Toni Sosa, Miquel Gual, Lluís Bernat i Xisco Capó.

Bibliografia

A.A.VV (2009). Almallutx. En temps del Rei en Jaume. Conselleria d'Educació i Cultura.

BINIMELIS, J. (1927): "Tomo cuarto. En el que se refiere la fundación y progresos de las villas del Reino con su derrotero", a Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras a ella adyacentes.- Imp. José Guasp.- Palma.

FERNÁNDEZ-MIRANDA, M.; ENSEÑAT, C.; i ENSEÑAT, B. (1971): El poblado de Almallutx (Escorca. Balears).- Excavaciones Arqueológicas de España, 73.- Ministerio de Educación y Ciencia. Dirección General de Bellas Artes. Madrid.

MAIOL BISBAL, J (2006). Trobat un nou jaciment. A: Furn-al-lugg. Núm.15.

SOLDEVILA, F. (1983): Les quatre grans cròniques: Jaume I. Bernat Desclot. Ramon Muntaner. Pere III.- Ed. Selecta.- Barcelona.

ZOZAYA, J.; FERNÁNDEZ-MIRANDA, M.; i MOURE, A. (1972): "El yacimiento medieval de Almallutx (Escorca, Balears)", a Noticiario Arqueológico Hispánico, n° 1, p. 198-220.

Els establiments de propietats efectuades pel bisbe i preveres de la diòcesis de Mallorca en la vall de Sóller i Fornalutx. Segle XIII

Resum

Es tracta de la documentació localitzada en el Llibre Groc de la Seu, guardat a l'Arxiu de la Catedral de Mallorca. En ella apareixen els que podrien ser els primers propietaris de terres de la porció eclesiàstica en el Vall de Sóller i Fornalutx.

El Cartulari, que conté uns 415 documents, la majoria del segle XIII, guarda uns 10 documents d'aquesta vila de Tramuntana els quals es presentaran a manera de regist.

Documents de la vall i vila de sóller continguts en el llibre groc de la Seu de Mallorca (1232-1262)

El Llibre Groc de la Seu és un Cartulari, o recopilació de documents, en el qual es recullen les propietats territorials donades pel rei i els nobles participants a la Conquesta de Mallorca, al bisbe i preveres (dècima), segons la promesa feta per Jaume I. Amb aquestes donacions el Papa Gregori IX va permetre la creació del bisbat de Mallorca. Però a més, conté les posteriors donacions fetes per Jaume II, Sanxo I i Jaume III, així com les ordenances, permutes i vendes fetes pels bisbes mallorquins de 1276 a 1343.

Dels 415 documents copiats en el cartulari, la majoria corresponen al segle XIII, i molts d'ells al regnat de Jaume II de Mallorca (1276 – 1311) i Sanxo I (1311 – 1324). Però la documentació que conté arriba fins el 1715.

Malgrat la seva importància la majoria dels documents resten inèdits, raó per la qual hem confeccionat un índex que servirà als investigadors per aprofundir en el tema de la dècima i del delme, impost recaptat pels tresorers eclesiàstics durant tota l'Edat Mitjana.

Pel que afecta a la vila de Sóller, el cartulari conté 11 documents que van de 1232 fins a 1262, és a dir, que abracen els primers 30 anys del Vall de Sóller d'època cristiana, que per tant, configuren les primeres arrels de la vostra existència, i que hem extractat per facilitar la lectura i comprensió dels textos.

Però, permeteu-me que el meu discurs sigui compartimentat en cinc apartats, estructurats amb la diferent informació extreta de la documentació assolida. Els punts a tractar doncs serien aquests:

- Els grans senyors afavorits en el Repartiment de la Vall, segons senyors i camperols.
- Tipus de contractes subscrits entre ells per obtenir les propietats immobiliàries.
- La persistència dels conreus musulmans a la Vall de Sóller
- El poblament de la Vall i vila de Sóller.

A). Els grans senyors afavorits en el Repartiment de la Vall, segons senyors i camperols.

La Vall de Sóller, en ser un dels llocs agrícola més productius de Mallorca, degué ser molt apreciat pels conquistadors, circumstància que va fer que fos repartit en diferents parts entre els principals senyors participants en la conquesta.

Figuren com a primers senyor Nunyo Sanç, comte del Rosselló, Ponç Huc, comte d'Empúries, Gastó de Bearn, Bernat de Santa Eugènia, Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona, entre altres. Però cap d'aquestes grans dignitats militars i eclesiàstiques van romandre a l'illa, de manera que molt prest passaren a les seves terres continentals i deixaren en mans de barons i cavallers les terres que havien participat en la conquesta, i ho feren mitjançant contractes feudals o cedint les propietats en alou franc en compensació dels serveis prestats.

Dos exemples aclaridors que certifiquen aquestes donacions serien les fetes per Ponç Huc, comte d'Empúries, al marsellès Bernat de Mandolio, de 15 jovades de terra a la Vall de Sóller i altres dues jovades pròximes a la síquia de Ciutat (1232), i al cavaller Guillem de Pau o Paó, de 6 jovades de terra - 3 a la Vall de Sóller i les altres tres al terme de Muro- (1232).

Però molts dels segons beneficiats en el repartiment de les terres fet pels grans senyor, tampoc romangueren a l'illa, altres si. Els béns patrimonials obtinguts pel Monestir de Sant Feliu de Guixols o per Pere de Sentcelles, Sagristà de Barcelona, foren gestionats per procuradors o gestors encarregats de distribuir o establir les terres i cases a gent camperola arribada a l'illa.

Així doncs, s'estructura un primer grup social, format per aquells cavallers posseïdors de mitjanes propietats, residents a l'illa de Mallorca, que intentaràn acumular un patrimoni mitjançant la compra de terrenys, propietat d'altres, que volien abandonar l'illa i retornar a les seves terres d'origen. Aquest és el cas del marsellès Bernat de Mandolio (1232) que, després obtenir del comte d'Empúries les 15 jovades a Sóller i altres dues a la síquia de Ciutat, comprà per 100 sous melgoresos, altres 6 jovades de terra (3 a la Vall de Sóller i altres 3 a Muro) a Guillem de Pau, pocs dies després d'haver-les rebudes del comte.

Formarien aquest primer grup social en el Vall persones com: Guillem de Sant Martí, Berenguer de Pinós, Pere de Pertegas, Bernat de Mandiolo ... la majoria d'ells amb rang de cavaller.

El segon grup social el formarien els camperols, arribats a l'illa, per establir-se i conrear la terra. La documentació cita a: Bernat de Besalú¹ (1233), Bernat de l'Escala² (1235), Arnau Cristià, Guillem Costa, Jaume de Salent, Raimon Ferrer, Joan Ginesta, i Arnau Font.

Un cas excepcional és el cas de l'Església Mallorquina. El Bisbe i Capítol varen rebre del rei i dels nobles algunes propietats en concepte de dècima (la dècima part de les terres que lis havia pertangut del Repartiment) i per tant es convertia en part integrant del primer grup social, amb la possibilitat de repartir terres entre els nou vinguts, amb contractes d'arrendament i establiment.

1 BESULDÚ: topònim antic de Besalú, citat a la crònica de Pere IV, 131. (Diccionari CVB, t. 3).

2 L'ESCALA: vila marítima situada al Baix Empordà. . (Diccionari CVB, t. 5).

B). Tipus de contractes feudals subscrits entre ells

Dos són els tipus de contractes establerts per a la possessió de la terra: el contracte d'infeudació, entre senyor i cavaller, i el contracte emfitèutic, entre cavaller i pagès.

Els documents de donació fets entre els grans senyors i els seus vassalls més directes, convertia els segons en propietaris alodials de les terres cedides, i els contractes fets entre aquests cavallers i els camperols foren documents signats per incentivar els establiments emfitèutics de les famílies pageses.

Bernat de Basalú, el 1233, es comprometia amb el seu senyor a conrear i millorar la terra, sense cap mena de prestació, simplement jurament de fidelitat i habitar permanentment la terra; i de Bernat de l'Escala que obtenia un hort (1235), de Pere de Pertegas, per un cens de 1 diner anual, però la seva principal tasca seria la d'habitar i millorar la terra.

A partir de 1240 les condicions contractuals entre senyors i pagesos augmenten considerablement. El bisbe de Mallorca establí a Arnau Cristià l'olivari de la Vall de Sóller (1240), pel qual pagaria un cens anual de un morabatí alfonsí d'or (96 diners) i la dècima. Si volia vendre la propietat estava subjecte a la fatiga o facultat del senyor a comprar en primera instància la propietat per l'ofertat.

L'any 1242, el bisbe establí a Guillem de Costa mig molí (de sang) a la Vall de Sóller, l'altra meitat era de Guillem de Sant Martí, pel qual pagaria 3 morabatins alfonsins (288 diners) i estaria subjecte a la fatiga. L'any 1244, el bisbe establí a Jaume Sallent un tros de terra a la Vall de Sóller (a l'alqueria de Biniarx) amb un cens anual de 1 macemutina d'or³ (5 sous o 60 diners). Tretze anys després, el 1257, el bisbe establí a Raimon Ferrer de Fornalutx i a Joan Genesta les vinyes superiors de Biniarx per una entrada de 20 sous i un censal anual de 6 morabatins alfonsins (576 diners), pagar la dècima i estar subjecte a la fatiga en cas de voler vendre la propietat. L'any 1262, el bisbe establí a Arnau Font les vinyes, amb figueres i arbres que hi havia a la Vall de Sóller, en el lloc conegut amb el nom de Montcatí, amb una entrada de 30 sous reials de València, i un cens de 6 morabatins alfonsins. I també subjecte a fatiga.

Malgrat siguin propietats de diferent configuració, extensió i característiques agràries, s'observa un progressiu augment de les quantitats subscrites en els contractes de terres conreades, tan en concepte d'entrada com del pagament dels censals. És evident que a mesura que la bona terra conreada pels musulmans s'anava ocupant, els preus experimentaven un alça difícil de quantificar, però detectable. L'adquisició d'un terreny nou, no conreat i sense eixarmar, segurament era més assequible, però la seva explotació i posada en producció suposava una dificultat alhora de sobreviure en un lloc amb pocs recursos.

C). La persistència dels conreus musulmans a la Vall de Sóller

Els contractes subscrits entre els cristians per repartir-se i ocupar les propietats musulmanes existents a la Vall de Sóller deixen entreveure un panorama agrari molt organitzat. A més de garrigues i pastures, que devien ocupar les zones extremes de la Vall, els documents ens parlen de olivars, horts, vinyes, que alternaven amb hortalisses plenes d'arbres fruiters, figueres, i segurament hortalisses, que serien regats amb els típics estancs d'aigües de tradició musulmana (safareigs, aljubs i sínies ?) i aqüeductes (canats?), que des de el torrent de Fornalutx i amb altres aigües salvatges, permetien un reguïu constant que mantenia l'exuberància vegetal amb que sempre s'ha caracteritzat la Vall.

A més els documents ens parlen de horts a Fornalutx (1233), i conreus a l'alqueria de Casteion (1240), a l'alqueria de Biniarx (1244), i en el lloc de Montcatí (1262) ... el que és un testimoni de la incipient població sollerica a tot la vall, als voltants del torrent de Fornalutx i entre les muntanyes.

3 MACEMUTINA: moneda almohade que circulava a Mallorca en els primers anys de la conquesta, i usada per a comerciar amb els països musulmans. Durant la reforma monetària feta per Jaume II de Mallorca l'any 1301, fixà el seu valor en 5 sous mallorquins.

D). El poblament de la Vall i vila de Sóller

Segurament, el nucli poblacional musulmà a la Vall seria la vila de Sóller, de la qual en tenim poques referències. L'any 1233, quan Pere de Sentcelles, Sagristà de Barcelona, donava a Bernat de Besalú un quartó de terra a Fornalutx, amb cases i horta, també li entregava dos hospicis sarraïns dins la vila de Sóller, que confrontaven d'una part amb un pont, en dues parts amb dos carrers, de l'altra part amb la mesquita, i amb les propietats de Bernat de Santa Eugènia.

La presència d'una mesquita, segurament de reduïdes dimensions, manifesta la presència anterior d'una petita comunitat islàmica, però suficient per gaudir d'un lloc d'oració.

Segons Gabriel Alomar, en un estudi poblacional fet sobre el poblament islàmic de Mallorca abans de la conquesta⁴, calcula l'existència de uns 1.000 habitants en cadascun dels 14 centres habitats musulmans (o juz), més altres 12.000 habitants disseminats per les alqueries existents a tota Mallorca.

És difícil creure avui dia l'existència de 14 grups urbans tan nombrosos a l'interior de Mallorca, quan el sistema de vida rural musulmà, en el segle XII i XIII, no tenia les mateixes característiques del model urbà de les comunitats cristianes.

Però és evident que, després de 1230, la població musulmana va sofrir un dràstic descens que no va ser superat ràpidament per un nou poblament cristià, raó per la qual creiem que totes les zones de Mallorca varen sofrir una minva considerable de població.

A partir de 1232 la documentació ens informa d'una lenta ocupació territorial, però aquesta no arribarà a ser massiva. Hem d'esperar l'any 1329 (és a dir 100 anys després), que Sóller – Fornalutx arribin a tenir uns 2.500 habitants⁵, després d'un fort increment demogràfic a resultes de les Ordinacions promulgades per Jaume II, l'any 1300.

Apèndix documental

1232, octubre 16

De donacione quam Comes Ympuriarum fecit Bernardo de Mandolio de Marssilia in diversis locis de honoribus. Soller et iuxtam cequiam Civitatem.

Ponç Huc d'Empúries dona a perpetuïtat a Bernat de Mandolio, marsellès, i als seus successors 15 jovades de terra a la Vall de Sóller, en la nostre part de l'illa de Mallorca, en la Vall de Sóller, i 2 jovades a la síquia junt a la vila de Ciutat, on millor vulgui en nostra partida. i un mas dintre la vila en el lloc que vulgui, amb entrades, eixides i pertinences, propietats que podrà vendre i alienar a voluntat.

Podran fer ús i servei de les dites 15 jovades de terra a la Vall de Sóller, i de les 2 jovades pròximes a Ciutat, amb les selves, llenyes, caça, garriga, prats i pastures. Donació és feta en alou franc. Nos i els nostres no acaptarem ni demanaran foriscapi ni altre dret. La donació és irrevocable. El comte li permet elegir entre les 15 jovades al Vall de Sóller i 5 ó més jovades en el terme de Muro, en el rafal o alqueria dita Abenyeri. El noble i els seus descendents es retenen el feu de Bernat, segons els Costums de Barcelona.

Actum est hoc: 1232, 17 kalendis novembris, Barchinona

Testes: Poncius de Montisono; Ego Berengarius Merceius publicus Marseleiensis notarius translatavit.

ACM CC 3413 fol.123

PEREZ MARTINEZ; L. Corpus documental balear. doc. 188.

4 ALOMAR, G. Urbanismo regional en la Edad Media: las Ordinaciones de Jaime II (1300) en el reino de Mallorca, Barcelona 1976, p. 12.

5 SANTAMARIA, A. Demografía de Mallorca. Análisis del morabatin de 1329. Mayurqa 20, Palma 1980 - 1984, p. 185

1232, octubre 21

De donacione quam comes Ympuriarum fecit G. de Pau militi de sex jovatis terre. De Soiler et de Muro.

Ponç Huc, comte d'Empúries, cedeix a Guillem de Paó, cavaller, i als seus successors, 6 jovades de terra en la seva partida de l'illa de Mallorca, en el lloc que ell vulgui, és a dir 3 jovades en la Vall de Sóller i les altres tres en el terme de Muro, amb entrades i eixides, prats i pastures etc, en alou franc. Promet no anar en contra de dita cessió

Actum est hoc: 1232, 12 kalendis novembris, (--)

Testes: Guilelmus de Hugonis etc.

Signum: Guiraudus Maurinus publicus notarius Maiorice ... translatavit

ACM CC 3413 fol. 124 PEREZ MARTINEZ; L. Corpus documental balear. doc. 191.

1232, octubre 29

De donaciones quam Guilelmo de Pau fecit Bernardo de Mandolio de sex jovatis terre. De Soiler et de Muro.

Guillem de Paó, cavaller, fa donació a Bernat de Mandolio, marsellès, i els seus, de 6 jovades de terra, amb entrades i eixides, prats i pastures, aigües, estancs d'aigua, aqüeductes, arbres fruiters i sense fruits, garrigues i llocs de caça, i tot allò que pertany a ús del senyor.

Les sis jovades de terra són aquelles que el comte Ponç Huc d'Empúries me va donar, 3 a la Vall de Sóller i les altres tres al terme de Muro.

G. de Paó dona les 6 jovades a perpetuïtat. Ell manifesta rebre 100 sous melgoresos i renúncia a manifestar no haver rabuda dita quantitat.

Actum est hoc: 1232, 4 kalendis novembris (---)

Testes: Guilelmi Ysarndi etc. Translatum: Guiraudus Maurinus publicus notarius Massiliensis.

ACM CC 3413 fol. 124 PEREZ MARTINEZ; L. Corpus documental balear. doc. 192.

1233, febrer 11

Pere de Sentcelles, Sagristà de la Seu de Barcelona, dona a Bernat de Besuldone la terça part del quartó que té a Fornalutx.

Pere de Sentcelles, Sagristà de Barcelona, dona a Bernat de Besuldone (Besalú) i els seus la terça part del quartó que té a Fornalutx, és a dir, les cases, horta i tots els honors des d'orient fins a la riera (torrent) on acaba. A més li dona dos hospicis sarraïns que té a la vila, que confronten (?) amb el pont acabat de fer, amb dues parts amb carrers, de l'altra part amb la mesquita, i de l'altra part amb l'honor de Bernat de Santa Eugènia. El quartó, que compren solars, prats a la part alta, pastures, herbes, aigües, vinyes, arbres fruiters de diferents gèneres, entrades i eixides, el dona per treballar i millorar.

Bn. Besuldone (de Besalú) i els seus successors es comprometen, sota jurament, habitar permanentment la terra i prestar jurament de fidelitat i ser sempre fidels a ell i als seus successors.

Actum est hoc: 1232, 4 idus febroarii, Maiorica Signum: Berengarii Vituli, notarii publici Maioricarum ...

Signum: Jacobi de Marina notarii publici Maioricarum qui hoc translatum scripsit et clausit 1266, 5 kalendis marcii.

PEREZ MARTINEZ; L. Corpus documental balear. doc. 264

1235, febrer 13

De stabilimento quod Petrus de Pertegas fecit Bernardo de Escala de uno orto. De valle de Soyler.

Pere de Pertegàs estableix a Bernat d'Escala i els seus successors un hort que té amb figueres i arbres de diferents gèneres en la Vall de Sóller per les seves cavalleries. Afronta en dues parts amb la seva honor i de l'altre amb l'honor del bisbe de Girona i del Comte d'Empúries.

Cedeix l'hort amb figueres i arbres amb totes les pertinences per millorar i per un cens d'un diner a la festa

de Nadal. Bernat d'Escala podrà vendre i alienar l'hort, exceptuant a cavallers i eclesiàstics.

Actum est hoc: 1234, pridie febroarii, (--)

Testes: Bisoldoni de Fonte etc. Signum: Bernardus Sungarius notarii publici Maiorice qui hoc scribi fecit ...

ACM CC 3413 fol. 122

1240, març 7

De stabilimento quod episcopus fecit Arnaldo Cristiano de Olivare. De valle de Soyler.

Ramon (de Torrella), bisbe de Mallorca, de consentiment amb el Capítol, dóna i estableix tot l'olivar que hi ha en la Vall de Sóller, per millorar i treballar la propietat a Arnau Cristià i els seus successor. Afronta d'una part amb l'honor Pere de Pertegas, de l'altra amb l'honor de Pere Ramon i de l'altra amb el camí que va a l'alqueria que es diu Casteion. I de la quarta part amb l'honor de Berenguer de Pinós amb l'olivar de la part de dalt.

La terra, on hi ha arbres de diferents generes, amb entrades i eixides, les establim i donam per millorar i amb aquestes condicions: Pagament d'un cens anual d'un morabatí alfonsí a la festa de Sant Miquel i la dècima. El dit Arnau podrà vendre i empenyorar la propietat, però estarà subjecte a la fadiga.

Actum est hoc: 1239, (s/d), Maiorica.

Testes: Arnaldus Poncii etc. Signum: Bernardi Artes notarii publici Maiorice qui hoc scribi fecit.

ACM CC 3413 fol. 123 PEREZ, L. i COLL, B. Ramon de Torrelles... doc. 40.

1242, març 28

De stabilimento quod episcopus fecit Guilelmo de Costis de medietate unius molendini. De valle de Soyler.

Ramon (de Torrelles), bisbe de Mallorca, amb el consentiment del Capítol, estableixen per treballar i millorar la terra a Guillem de Costa la meitat d'un moli que és en la Vall de Sóller; l'altre meitat és de Guillem de Sant Martí, amb una casa contigua. Pagarà de cens a la festa de Tots Sant tres morabatins alfonsins. Podrà vendre, empenyari alienar la propietat. Estarà subjecte a la fadiga.

Actum est hoc: 1242, 5 kalendis aprilis, Maiorica

Testes: R. de Bonafos etc. Signum: Bernardi Artes notarii publici Maiorice qui hoc scripsit. ACM CC 3413 fol.

121 PEREZ, L. i COLL, B. Ramon de Torrelles... doc. 100.

1243, febrer 20

De feudo Berengarius de Pinos de medietate decime, de Valle de Soyler.

Berenguer de Pinós reconeix que té en feu pel bisbe Ramon de Torrella i l'església de Mallorca la meitat de la dècima del pa, vi i oli i de les terres de la Vall de Sóller que comprà a les cavalleries de Sala, que les que adquirí dels homes de Narbona.

Signum: Bernardi Artes notarii publici Maiorice qui hoc scripsit.

Actum est hoc: 1242, 10 kalendis marcii, Maiorica.

ACM CC 3413 fol 9 PEREZ, L. i COLL, B. Ramon de Torrelles ... doc. 97

1244, desembre 3

De stabilimento quod episcopus et propositi Maioricis fecerunt Jacobo de Salent de una fexa terre de deeno in Beniarax. De valle de Soyler

Ramon (de Torrelles), bisbe de Mallorca, i nos Bernat de Sagristà i Mestre Johan pabordes de la Seu de Mallorca, estableixen a Jacme de Sallent i els seus successors, una faixa de terra a la Vall de Sóller, a l'alqueria de Beniarax que tenim del deè eclesiàstic de la porció del monestir de Sant Feliu de Guixols. La terra afronta amb l'honor de la Casa Sant Feliu, amb el torrent de Fornalutx, i de les altres dues parts amb l'honor de Guillem de Torrella. De la part superior afronten amb les pertinences seves. Pagarà de cens una macemutina d'or anual, a la festa de Nadal i la dècima. Si ven la propietat estarà subjecte a la fadiga.

Actum est hoc: 1244, 3 nonas decembris, Maiorica.

Testes: Arnaldus Tripo, et Raymundus Bonafos etc. Signum: Bernardi Artes notarii publici Maiorice qui hoc scribi fecit.

ACM CC 3413 fol. 121 PEREZ, L. i COLL, B. Ramon de Torrelles ... doc. 122.

1257, octubre 19

De stabilimento quod prepositi Maiorice fecerunt R(aymundo) F(errario) et Johanni Ginesta de vineis de Beniarax. De valle de Soyler.

Bernat de Sagristà i Mestre Johan paborde de la Seu de Mallorca, amb consell del bisbe Ramon, estableixen a Ramon Ferrer de Fornalutx i Johan Ginesta i als vostres successors, les vinyes superiors de Biniarax que foren de Pere de Menoch i que ens pertanyen. Les quals vinyes afronten de dues parts amb l'honor de Pere Struç, amb l'honor del monestir de Sant Feliu de Guixols, i de l'altra part amb l'honor de Johan paborde, i de l'altra amb l'honor de Bng. Bovis, que té amb P. Ginesta i d'altra part amb l'honor de Johan Ginesta que té per Pere Struç, i d'altra part amb l'honor de G. de Dayà, que té per l'hereu de Bernat de Verdera, i de l'altra part amb l'honor de Bartomeu Cardona. Ambdós pagaran un cens de 6 morabatins alfonsins, a la festa de Tots Sants. Hauran de pagar dècima, i estaran subjectes a la fadiga. De entrada pagaran 20 sous reials de Valencia. Els nomenats accepten les condicions imposades com són treballar i millorar les terres cedides així com plantar i conrear els camps.

Actum est hoc: 1257, 14 kalendis novembris, Maiorice.

Signum: Marchesii Porri, notarii publici Maiorice qui hoc scripsit in scribania Bn. de Artes notarii Maiorice.

ACM CC 3413 fol. 121 PEREZ, L. i COLL, B. Ramon de Torrelles ... doc. 261.

1262, abril 29

De stabilimento quod episcopus Maioricis fecit Arnaldo de Fonte de vineis. De valle de Soyler.

Raimon (de Torrelles), bisbe de Mallorca, estableix a Arnau de Font i als seus successors les vinyes amb figueres, arbres i altres espècies plantades que són i que hi ha en la Vall de Sóller en el lloc que es diu de Montcatí, a qui cedeixen el domini.

Afronten: amb la vinya de Na Verdera, amb l'honor de Guillem Segarra, amb garrigues de R. Geneste, i d'altre part amb la muntanya de Fornalutx. Per dites vinyes amb figueres, arbres i altres plantes que hi ha, farà de cens, a nos i als nostres successors, a la festa de Sant Miquel anuals, 6 morabatins alfonsins, de bon pes. La tindrà a la seva voluntat, podrà vendre, empenyorar i establir. Estarà subjecte a fatiga a nos i als nostres successors, després dels 30 dies establerts. Confirmem que hem rebut de entrada 30 sous reials de Valencia.

Arnau, per la seva part, promet treballar la terra i millorar-la i pagar anualment.

Actum est hoc: 1262, 3 kalendis mayi, Maiorica

Signum: Marchesii Porri, notarii publici Maiorice qui hoc scripsit et clausit in scribania Bn. de Artes...

ACM CC 3413 fol. 120 PEREZ, L. i COLL, B. Ramon de Torrelles ... doc. 297.

Any	Pàgès	Propietat	Prestacions i obligacions
1233	Bernat de Basalí	—	Habitar, conrear i millorar la terra
1235	Bernat l'Escala	Un hort	Habitar i millorar la terra, 1 diner anual
Bisbe i Capítol:			
1240	Arnau Cristà	Olivar	1 morabatí anual (96 diners), Dècima i Fadiga
1242	Guillem Costa	1/2 molí	3 morabatins anuals (288 diners), Fadiga
1244	Jaume Salent	Un tros de terra alqueria de biniforani	1 macemutina anual (60 diners)
1257	Raimon Ferrer de Fornalutx	Vinyes superiors de Biniarax	20 sous d'entrada, cens de 6 morabatins, dècima i Fadiga
1262	Arnau Font	Vinyes, figueres i arbres fruiters	30 sous d'entrada, cens de 6 morabatins (576 diners), Fadiga

La vida quotidiana de Sóller al començament del segle XV. Interrogatoris criminals 1404-1405

Resum

A la baixa edat mitjana, el lloctinent o governador de l'illa era el representant del rei en el regne de Mallorca; mentre que, a les viles, eren els batles qui n'assumien la delegació. Una de les atribucions dels batles era la instrucció dels expedients relatius als delictes criminals comesos en el territori de la seva incumbència, que eren resolts i sentenciats pel veguer de fora durant les visites que realitzava a les viles foranes al llarg de l'any.

La part més rellevant i decisiva de l'expedient era l'interrogatori o inquisició dels denunciants, dels encausats i dels testimonis. El batle era el responsable de citar els implicats a les dependències de la cúria reial de la vila i de rebre'n les declaracions, que eren minuciosament anotades en els llibres respectius pels escrivans adscrits a la cúria. No cal subratllar la importància filològica i antropològica d'aquests interrogatoris, puix que les respostes expliquen de forma detallada moltes de les activitats diàries que realitzaven les persones cridades a declarar i fins i tot intercalen expressions literals del llenguatge de l'època.

L'arxiu municipal de Sóller estotja uns pocs llibres i plagues on s'anotaven les inquisicions judicials, el més antic dels quals es remunta a l'any 1368. Per a la confecció de la present comunicació, s'ha fet servir un breu manuscrit d'inquisicions de començament del segle XV. A través de l'anàlisi dels interrogatoris que s'hi contenen, l'autor pretén copsar alguns aspectes remarcables de la vida quotidiana de Sóller en aquell període.

La descripció del manuscrit

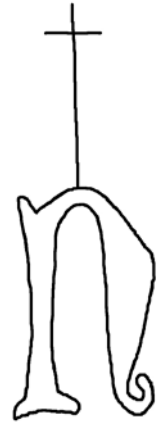
L'objecte del present treball és un plec solter manuscrit sense cosir, que devia formar part d'un Llibre d'*Inquisicions de la Cúria Reial de la vila de Sóller* més extens, la resta del qual ha desaparegut.¹ És compost per 27 fulls de paper sense cobertes, numerats a llapis en temps recent, que amiden 29,8 x 22 cm. Entre els fulls es troben inserides dues cartes de mides diferents computades com a folis 11 i 18, amb les

restes de segells de cera vermella: una procedent de la cancelleria del governador de Mallorca i l'altra del veguer de fora. L'estat de conservació de tot plegat és molt dolent, ja que hi ha fragments il·legibles –fins i tot amb làmpada de quars– a causa de les taques d'humitat i dels paràsits rosegadors del paper. Són en blanc els folis 3v, 4v, 5v, 8v, 23v i 27v.

El paper de tots els fulls és de fil verjurat, amb els corondells separats 3,7 cm. Els folis 3, 4, 5, 6, 9, 10, 15, 16, 19, 22, 23, 27, 28 i 29 presenten una mateixa filigrana,² consistent en un porc senglar rampant.³ La carta emesa pel governador mostra una altra marca constituïda per la lletra n minúscula culminada per una creu llatina.⁴ La resta dels fulls són lliures de dibuix. Més de la meitat dels fulls, doncs, són filigranats

Filigrana d'un porc senglar, visible a 14 dels 27 fulls del manuscrit.

Filigrana "n minúscula", visible a la carta del governador de Mallorca.

El contingut del manuscrit

El manuscrit conté 12 processos en total, que inclouen les diligències practicades en l'aclariment dels fets de caràcter delictiu perpetrats al llarg de deu mesos i mig, entre el 17 d'agost del 1404 i el 28 de juny del 1405. Són els que es mostren numerats correlativament a la taula adjunta.

Núm.	Data	Dia	Matèria
1	17/08/1404	Diumenge	Robatori de raïms i préssecs
2	24/08/1404	Diumenge	Baralla per difamació d'haver robat dues cabres
3	25/08/1404	Dilluns	Expulsió d'una possessió, al·legant drets hereditaris
4	30/08/1404	Dissabte	Mort d'una ovella
5	03/09/1404	Dimecres	Mort a pedrades d'una gossa que guardava el bestiar
6	01/11/1404	Dissabte	Triple intent de violació d'una esclava borda russa
7	27/12/1404	Dissabte	Agressió mútua amb armes per causes desconegudes
8	22/01/1405	Dijous	Insults per desavinences en la imposició de la cisa de la carn
9	23/01/1405	Divendres	Intent de seducció d'una jove per la força
10	12/05/1405	Dimarts	Sega i robatori de dues garbes d'ordi
11	Maig/juny 1405	Dissabte	Batussa amb l'espasa per diferències en deutes de jornals
12	28/06/1405	Diumenge	Brega amb insults per sospites d'engany en un joc

Analitzant el document per períodes mensuals, el més conflictiu és l'agost. La majoria dels delictes es cometien els caps de setmana –quatre en dissabte i tres en diumenge–, mentre que els altres cinc es perpetraven un cada dia de la setmana. Quant a l'hora de consumir els delictes, sembla que els malfactors

1 És el segon del conjunt de plec que constitueixen en volum AMS-4845 de l'Arxiu Municipal de Sóller.

2 La filigrana és un senyal fet en el paper al temps de fabricar-lo, i que es veu a contracolor (Diccionari Alcover-Moll. En endavant, DCVB).

3 Es correspon amb el número 13.570 del diccionari de Briquet (1907: 674).

4 No compareix la figura exacta al diccionari de filigranes, però s'assembla molt al número 8.426 (Briquet, 1907: 453).

tenen preferència per dos moments concrets del dia: el matí, mentre es deia la missa major o a la sortida de l'església; i el vespre, entre el seny del perdó i el seny del lladre, període comprès entre l'hora de sopar (toc d'avemaria) i l'hora de recollir-se a casa (toc de queda). Només un dels robatoris es perpetra jorn clar, després de sortir el sol. Caldria concloure, tot plegat, que els delictes es cometien majoritàriament a l'estiu, quan hi ha més hores de sol, els dies de menor activitat laboral i a l'hora que comença a fosquejar, tal com ha signficat J. Miralles (1984: 54) en el cas de Montuïri.

Cinc d'ells tenen lloc dins la vila de Sóller; o sigui, al voltant de la plaça major, dels ponts Vell i Nou i del carrer Nou. Altres dos es consumeixen en els conreus que envolten la vila, horts i camps situats prop del molí draper i del pont de l'alqueria del Comte. I els altres cinc tenen per escenari els afores de la població: les possessions la Teulera i el Noguier i les alqueries de Muleta i Fornalutx.

L'estructura dels processos

Encara que no tots els processos siguin complets, el format sempre és el mateix i concorda amb l'estructura definida i precisada per G. Bibiloni (1997: 25):

- 1) Denúncia: el sumari comença quan el batle s'assabenta d'alguna malifeta, ja sigui perquè ho ha presenciat o bé perquè qualcú li ho denuncia o li és notificat des de les instàncies superiors (el lloctinent, el veguer, el batle de la Ciutat, etc.).
- 2) Interrogatori dels testimonis: antropològicament i lingüista és l'apartat més interessant puix que, a una introducció monòtona i repetitiva a manera de formulari, segueixen les respostes en un llenguatge narratiu i col·loquial molt viu.
- 3) Resolucions del batle: abans de tancar l'enquesta, el batle podia ordenar altres mesures cautelars: la sol·licitud d'instruccions al veguer de fora, el peritatge del metge en cas d'haver-hi ferides, la citació dels encausats, el bandejament dels qui no es presentaven a declarar, la incautació i inventari dels béns dels implicats, etc.
- 4) Manlleuta o fiança: el veguer de fora era l'únic funcionari competent a l'hora de dictar sentències criminals a la part forana. Com que només visitava les viles quatre cops l'any i el batle no podia tenir empresonats els sospitosos mentre esperava que arribàs el veguer, solia encomanar-los a una persona de confiança. Els presumptes delinqüents quedaven sota la custòdia i vigilància d'aquell col·laborador, que es comprometia a pagar una multa si el sospitós no es presentava davant la Cort en ser requerit.
- 5) Sentència: en girar visita anual a les viles, el veguer de fora i/o els seus assessors es feien càrrec dels processos continguts en el Llibre d'Inquisicions i, tot seguit, dictaven sentència. En casos urgents, el veguer sol·licitava que li fossin remeses les enquestes a la seva cúria i comunicava la resolució per carta dirigida al batle, sense esperar la visita oficial. En els casos més greus, ordenava el trasllat immediat del sospitós a la Ciutat on era empresonat fins l'hora del veredict.

L'extensió dels processos és molt variable. El més curt ocupa tan sols un foli, mentre el més llarg n'abraça nou.

La meitat dels processos analitzats no inclou la sentència. Un dels sumaris sembla que es sobreseu, mentre que un altre conclou amb un acord entre les parts implicades. Per tant, només quatre contenen el veredict: en dues de les causes els acusats són absolts, en una altra es condemna el culpable a una pena pecuniària i, en el darrer cas, un inculpat és absolt i l'altre empresonat.

El funcionament judicial del municipi⁵

Cada cúria nobiliària de la vila de Sóller disposava d'un batle, que exercia les seves atribucions en matèria civil a l'àmbit de la seva jurisdicció assessorat per un o dos prohoms. En matèria criminal, però, llurs competències es limitaven a instruir l'expedient, verificar les enquestes i interrogatoris, i dur a terme les diligències que li eren ordenades pel governador i el veguer de fora. Les sentències criminals, en conseqüència, eren dictades pel veguer i/o els seus assessors aprofitant la visita que efectuaven a les viles foranes. El manuscrit que aquí s'analitza revela que l'any 1404-1405 era veguer de fora el cavaller en Berenguer d'Oms, qui es desplaçà personalment a Sóller el febrer del 1405 per resoldre els processos pendents; mentre que el mes de maig del mateix any hi delegà el seu assessor, el doctor en lleis n'Arnau Sala. Els anys 1405-1406 fou veguer de fora el també cavaller en Ramon Safortesa, essent el seu lloctinent el ciutadà en Pere Tria qui es personà a la vila el mes de maig del 1406.

El batle reial era, per tant, el jutge dels assumptes civils i l'instructor dels criminals de les persones i territoris situats sota la jurisdicció reial. Actuava en nom del rei, era elegit anualment per aquest o pel governador el dia de cinquagesma o pentecosta, i solia prendre possessió del càrrec el mes de maig. A més de les competències judicials, assumia la defensa dels drets econòmics del rei en el municipi i solia participar a les reunions del Consell de la vila quan el tema a tractar ho requeria. Els batles reials documentats en el manuscrit són en Pere Conill, l'any judicial 1404-1405, i en Tomàs Seva⁶ el 1405-1406.

El batle solia elegir un lloctinent que actuava en nom seu en absència, indisposició o incompatibilitat del primer. En el manuscrit que s'analitza, només s'ha pogut constatar la presència del lloctinent de batle en Bartomeu d'Olives.

Com s'ha dit, el batle es feia assessorar en els afers de la cúria reial pels prohoms, que eren representants de les famílies més prestigioses i de major poder econòmic del municipi. Segons G. Bibiloni (1997: 42), cada dissabte eren elegits aquells que durant tota la setmana ajudarien el batle en la tasca d'administrar justícia. En el cas present no s'ha pogut escatir el nom dels prohoms malgrat que, l'any 1404, el veguer de fora encomana al batle que n'elegeixi dos per taxar el valor d'una gossa morta.

Un altre funcionari imprescindible a la cort reial era l'escrivà que, en la majoria dels casos, també era notari. Era un personatge força important en l'administració de justícia, puix que s'encarregava d'instruir els processos: anotava les denúncies, copiava les cartes procedents del veguer i del governador, assistia als interrogatoris dels testimonis i els posava per escrit, aixecava els inventaris, redactava les citacions, etc. Era nomenat per un termini de temps variable i cobrava una quantitat fixa anual per la seva feina. El notari en Joan Avinyó era l'escrivà de la cúria reial de Sóller els anys 1404 i següents.

El saig era el funcionari encarregat de fer les citacions, les crides i altres manifestacions de l'autoritat municipal. L'any 1405 ho era n'Antoni Talamanca.

El corredor era la persona encarregada d'anar per la ciutat o vila i fer els pregons, portar avisos a domicili, etc. Ho era aleshores en Lluís Cabra, encarregat de comunicar a la població l'ordre de bandejament dels malfactors mitjançant crida pública. El pregó es llegia en veu alta, a so de trompeta, en el rotlle del lledoner de la plaça de Sóller i -si calia- en la de Fornalutx.

La vila de Sóller

Des de temps medievals, la vila de Sóller estava constituïda per dos nuclis urbans separats un de l'altre pel torrent major. Els únics punts d'unió entre nuclis els constituïen el pont Nou, construït vers 1328 (Pérez,

⁵ Per a una major informació sobre el tema, vegeu Rullan (1875: 296).

⁶ Rullan (1875, I: 830) el cita com a Tomàs Esteva.

2009: 355), i el pont Vell, bastit en una data anterior. El pont Nou comunicava la plaça major (ara de la Constitució) amb el carrer del mateix nom, que enllaçava directament amb el camí de la Ciutat. El pont Vell comunicava també la plaça amb dues vies públiques: el carrer del Pont, que anava des del pont fins al carrer de la Rosa (avui Vicari Pastor) i que fou engolit per la plaça quan cobriren el torrent; i el carrer que avui s'anomena de Bauçà, que enllaçava amb els carrers de la Mar en direcció al port i de la Volta Piquera en direcció a Castelló i a Deià.

No obstant, la plaça major només estava envoltada de cases pels extrems nord i est. Per l'oest limitava amb el torrent i, pel sud, només hi havia una illeta de cases darrera l'església, entre les places actuals d'Antoni Maura (La Raval) i d'Espanya (El Castellet) i els carrers de Santa Bàrbara i de Castanyer.

La cita següent aporta informació sobre altres dos carrers: "... e torna.s se.n ves la plasse prenent per lo carrer deval la vila e per lo carrer del Ardaviu. E com fo pres lo pont Vey senti perlar lo dit Jacme Sartre...". El carrer davall la vila és, sens dubte, el de Palou. El carreró que des del segle XIX s'anomenava de Vives i popularment és conegut amb el nom de l'Hort de Viu es deia aleshores de l'Ardeviu i menava fins al pont Vell.

Val la pena analitzar també aquesta cita: "... e com fossen en lo carrer ahon sta en Simon Carbo e la dona Angelina Candalera e en Bernat Cabaro e altres del vehinat sentiran ramor...". I aquesta altra: "... e com fo ves lo canto de les cases de na Angelina Candalera..." es barallaren "... e feu aquest arrecular fins hun carrero del alberch den Carbo". Malgrat que els dos testimonis descriuen el mateix fet, la narració no permet destriar de quins carrers es tracta. Denota, però, la presència de dos carrers o carrerons que fan cantonada i estan ben poblats de cases. Podrien correspondre al nucli de carrerons envoltats pel carrer Nou, la Volta Piquera i el torrent Major.

D'acord amb la informació que proporcionen els processos judicials, l'activitat social de la vila es centrava majoritàriament al voltant de la plaça major i els dos ponts esmentats. Allà hi era situada l'església parroquial, el fossar, la cúria reial i la del comte d'Empúries, la carnisseria i la peixateria; i, dins el torrent, la font de l'Escala que subministrava aigua més o menys potable a la població. La plaça, arbrada amb lledoners, era lloc de passeig, esbarjo, contacte social i transaccions comercials. A la plaça se celebraven els mercats, les festes i altres manifestacions socials o populars; fins i tot les crides públiques ordenades per les autoritats.

L'alqueria de Fornalutx

Les referències urbanes de Fornalutx són minses, però ben interessants. Dels interrogatoris efectuats en el procés obert per l'intent de seducció d'una jove fornalutxenca es desprèn que ja existia un nucli urbà amb diversos albergs pròxims o contigus un de l'altre. De les cites "*anant per lo camí del alberch del dit P. Cogolles*" i "*per un carrero ana-se'n*" es dedueix que hi havia alguns carrers i carrerons per on passaven "*les gents de Fornalutx*"; i també una plaça pública ("*platea alqueria de Fornelugió*") on el corredor pregonava i llegia els bans dirigits a la població.

L'inventari dels béns segrestats a l'agressor, en Bernat Genesta, proporciona una descripció mínima de l'alberg on vivia, però suficient per fer-se una idea de la constitució general de l'habitatge. Així, el repertori de mobles està distribuït en cinc espais diferents:

Un pòrtic o porxada adossat a la façana, on s'ubica una taula de posts de fusta amb peus i dos bancs llargs; mobiliari que indica la seva condició de lloc d'esbarjo a l'aire lliure. També s'hi localitza el congreny per ferrar bísties.⁷

⁷ Eina consistent en dues barres llargues que tenen forats, dins els quals passen uns tascons, i entre les dites barres es posen les peces de fusta encolades, de manera que quedin ben estretes i es faci més sòlida llur unió (...), destinada a subjectar bísties per ferrar-les. (DCVB).

Una cambra al costat de la porxada, on s'hi relaciona un llit de posts amb peus, guarnit amb la roba corresponent –dos llençols i una vànova-, més dos arquibancs⁸ i una caixa on en Genesta guardava la vestimenta pròpia. Òbviament era solter, perquè no s'hi constata cap peça de roba femenina.

Un celler, on s'ubica el cup de follar⁹ degudament eixarciat, així com bótes i cubells de capacitat diferent per guardar-hi el vi, més quatre senalles per veremar. També acull una caixa vella i un llit de posts amb peus, on segurament s'allotjava qualche esclau o missatge.

La tafona-cuina era l'espai més polivalent. A més de la biga i la caldera per fer l'oli, s'hi localitza una taula vella amb dos bancs, una pastera, una caixa i nombrosos estris per cuinar i servir el menjar –dos trípodos de foc, una paella d'aram, una giradora de ferro, una olla de coure, sis ganivets o trinxants de fusta, un morter i una àmfora, així com cinc servidores,¹⁰ sis escudelles i una gerra, tot de test- i tres llumeners de ferro. Tot fa pensar que devia ser l'espai més gran de la casa, on s'elaborava l'oli i el pa, però també s'hi cuinava i s'hi menjava.

A la botiga, finalment, s'hi guardava l'oli; i per aquest comès disposava de 34 gerres, dues alfabetes, i també diverses senalles, paners i paneres per collir i transportar l'oliva.

D'altra banda, la madrastra de la jove agredida assenyala que anà “a la *sgleya de la vila de Soller per ohyr l. offici divinal*”. Una esclava russa, na Joana, declara haver vist el sospitós “*essent anades les gents a la sgleya*”. I un altre testimoni, en Bartomeu Bisbal, afegeix que s'assabenta del fet “*stant aquest al lit, com no entenes anar a la sgleya de Soller*”. Les tres cites precisen, per tant, que els habitants de l'alqueria de Fornalutx es veien obligats a desplaçar-se fins a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller per oir missa. Poca cosa se'n sap de la construcció de la primitiva església de Fornalutx. Rullan (1875, II: 719) assegura que “*terminada la conquista de la Isla y verificado el reparto de las tierras comprendidas en la comarca de Fornalutx, los nuevos pobladores pasaron a levantar un pequeño templo en honor del verdadero Dios y de la Virgen, que ya entonces debió ser elegida Patrona del lugar, bajo el título de Nacimiento de María (...)*”. Recull també la notícia segons la qual la família Montblanc “*se dice que construyó y dotó una capilla*”, afegint, tot seguit “*bien que hay motivos para sospechar que dicha capilla se confundió con el indicado templo*”. J. Barceló (2003: 8), basant-se en unes notes inèdites del pare J. Nicolau Bauçà, M.SS.CC. extretes d'un manuscrit existent al monestir de La Real, insisteix que el 25/02/1365 “*la familia Montblanc fa donació d'uns solars destinats a la construcció d'un oratori públic*”. Aquestes són les úniques referències anteriors al segle XV relatives a l'existència de l'església de Fornalutx; però, segons pareix, no han estat suficientment contrastades. Per contra, les cites que aquí s'aporten semblen demostrar, de forma inequívoca, que a Fornalutx els anys 1404-1405 encara no hi havia església.

Les vies de comunicació

Tal com ja detectà G. Biliboni (1997: 58) a la parròquia de Castellitx, sembla que la major part dels desplaçaments es feien a peu, sovint corrent, tant dins com fora de la població. En Pere Cogolles i els seus fills, per exemple, partiren de Fornalutx “*de son alberch, per amanar moltons que han per amanar a la alqueria de la Bleda*”, al mateix temps que l'esposa parteix cap a la vila de Sóller per oir missa. De la mateixa manera, el mariner en Pau Blanquer “*vinent del port de Santa Caterina en aqueixa vila*” degué fer el trajecte a peu. De fet, únicament en un dels processos en Guillemó Masnou assegura haver anat a collir garroves amb una bístia, sense acabar de definir el tipus d'animal que es tracta. Segons Rullan (1876: 187) fins a

8 Banc llarg, amb respata o sense, que té una o algunes caixes a les quals el seient serveix de tapadora (DCVB).

9 Recipient de dogues de fusta, destinat a pitjar-hi el raïm i fer-hi el vi. (DCVB).

10 Recipient per a servir o presentar coses, sobretot a la taula de menjar. (DCVB).

finals del segle XIV tan sols els bous eren emprats a les tasques del camp, mentre que el bestiar mular es feia servir exclusivament per al tragi. “*Cuando en el siglo XV desaparecieron las buenas cualidades del esclavo, –diu aquest autor– las mulas empezaron a sustituir al buey en las tareas agrícolas, no sólo por la mayor fogaosidad de aquel ganado, sino tambien por la moda que se introdujo de cabalgar en él*”.

Cal pensar, doncs, que els olivars, les vinyes, els horts i els camps eren més oberts que ara, de manera que únicament les parets cabreres i les bardisses dividien els conreus, més per tal d’impedir la intrusió del bestiar que no de barrar el pas a la gent. Cal deduir, igualment, la presència d’una xarxa de camins i dreces, “*més o menys transitables, que facilitarien la mobilitat dels habitants per dins el terme, de possessió en possessió, o fins i tot dins les possessions*” (Bibiloni, 1997: 60).

Els camins que s’han pogut documentar a partir del manuscrit són els següents:

El camí de la Teulera d’en Jaume Canals, identificable amb el camí vell de Binibasí, que partia del pont situat al costat de l’actual camp d’esports municipal i arribava a aqueixa possessió passant per Ses Marjades. El traçat devia ser més o manco el mateix que ara, si bé es va eixamplar a finals del segle XIX i fou asfaltat a finals del XX.

El camí del port de Sóller, aleshores també anomenat port de Santa Catalina. La referència a aquest camí va unida a l’alqueria de Muleta, i aquesta circumstància fa creure que es tracta del camí vell del Port que transcorre encara per la riba esquerra del torrent Major, al costat oposat que la carretera actual.

El camí per on una esclava habitant a Fornalutx veié qualcú “*anant corrent avall ves lo camí de la vila de Soller (...)*”, no pot ser altre que la via que comunicava els dos nuclis de població. El camí mantingué més o menys el mateix traçat fins l’any 1852, quan fou eixamplat i modificat en el darrer tram que entra a Fornalutx (Rullan, 1876, I: 12).

El camí de Ciutat només compareix de forma marginal, en esmentar que en Pere Tria viu en aquest camí, a l’entrada de la vila. Seria a la part alta de l’actual carrer Nou, que comunicava amb la Ciutat pel camí vell del Coll.

Més difícil d’identificar és “*lo pont dit del torrent de Alofre*”, al costat del qual tenen l’hort en Gilet Perç i en Guillem Piquer. El torrent de l’Ofre és creuat per diversos ponts: començant per l’inferior, el primer és el pont dels Ases, que no fou construït fins el segle XIX. El segon és el de Ca les Ànimes i també fou bastit aquell segle. El tercer és el de Cals Panerers, que de ben antic donava entrada als habitants d’aquella barriada. El quart és el de Can Bala, destruït a les inundacions del 1885 i reconstruït set anys després. El cinquè és el de l’Alqueria del Comte, que connecta amb la carretera de Fornalutx. El sisè és el del camí de Biniaraix, situat sobre la carretera que mena a aqueixa alqueria, prop de Cals Fillols, i també fou destruït i arrossegat per les aigües l’any 1885 i reconstruït anys més tard. Identificar quin dels sis ponts correspon al que s’esmenta en el segle XV és tasca actualment impossible. Pel context del document podria tractar-se de qualsevol.

Els aspectes socials. Els esclaus. Les dones

Del llistat d’habitants de la vila de Sóller i el seu terme no és possible destriar-ne el nivell socioeconòmic, però, indirectament, se’n poden extreure algunes conclusions.

Alguns, com en Jaume Canals, en Pere Canet, en Guillem Deyà, en Ramon Esteve, en Pere Genesta, en Jaume Masnou, en Pere Pellisser, en Gilet Perç, en Guillem Piquer, en Jaume Pontiró i en Berenguer Vidal segurament pertanyien a l’estament social més elevat de la vila. Per documents coetanis se sap que eren pagesos posseïdors de terres en règim d’emfiteusi que vivien dels ingressos procedents de conrear la terra, ja sigui directament o bé servint-se de treball esclau o assalariat.

A un nivell inferior es comptaven els menestrals i professionals liberals, dels quals sols s'ha pogut identificar el ferrer n'Andreu Cerdà, el teixidor en Pere Pellisser, el carnisser en Gil i el barber i cirurgià en Gerard Lleó. Malgrat no se sàpiga si eren propietaris o arrendadors, també es poden incloure en el grup precedent en Nicolau Bojosa, que posseïa un molí fariner, i en Guillem Oliver que en tenia un draper. Altres menestrals, ja de fora poble, són el mariner en Pau Blanquer, el sabater de Pollença en Llorenç Bosc, el notari de Ciutat en Bernat Obrador i el patró de vaixell en Xanxolo, als quals s'hauria d'afegir el metge jueu convers en Pere Terrades.

Més avall de l'escala social es trobaven els homes lliures sense béns immobles i sense ofici, que vivien de la feina que realitzaven per a altres persones. Són els missatges, jornalers, macips, pastors i altres treballadors del camp. En el manuscrit s'han detectat els pastors en Joan Llagost i en Guillemó Virac, els llinatges dels quals possiblement siguin malnoms. Al mateix nivell social que els anteriors caldria situar en Joan Andreu i n'Antoni Sard, dos ex-captius d'origen sard que han obtingut la carta de llibertat.

L'estrat inferior l'ocupaven els esclaus d'ambdós sexes. De les cent persones justes que intervenen en els processos analitzats entre acusats, testimonis i funcionaris, n'hi ha cinc que estan sotmesos a l'esclavatge. Són els esclaus en Jordi, en Julià i en Martí, tots tres d'origen tàrtar, l'esclava russa na Joana i també na Llúcia, que és borda, o sigui filla de cristià i d'esclava russa.

Pel que fa al treball dels esclaus, sembla que majoritàriament estava relacionat amb l'agricultura i el transport, mentre que les esclaves solien dedicar-se al servei domèstic. En Jordi era a la possessió de son senyor "*per gordar les figues*", mentre que en Julià i en Martí es dedicaven a tragar fusta des de l'hort fins a la casa d'en Pere Canet. La russa na Joana confessa que no sentí cridar ningú demanant auxili perquè "*era en la cuyna per cuynar*" i l'esclava borda na Llúcia va patir una agressió sexual mentre era a l'hort arrabassant naps per dinar.

A partir dels processos criminals estudiats, no es pot deduir que la població captiva fos conflictiva. Ben al contrari, els cinc esclaus que s'hi anomenen es limiten a complir les obligacions que tenen encomanades i procuren no ficar-se en problemes. En Jordi, per exemple, és agredit quan pretén defensar la possessió del seu senyor i evitar-hi un robatori. En Julià és testimoni de l'intent de violació de la borda na Llúcia, però se'n desenten de seguida al·legant que "*hague vergonya que no fos vist*" per l'agressor. També se'n despreocupa la russa na Joana, amb l'excusa que estava feinejant dins la cuina.

Pel que fa a les dones lliures, el seu paper primordial és criar els infants i portar la casa, encara que també col·laboren a les tasques agrícoles. La dona d'en Guillem Masnou i la d'en Francesc Bouló cullen garroves a la possessió del Noguer. La jove na Benvinguda Cogolles estava agranant ca seva i guardava dos germans petits quan és agredida, mentre sa madrastra era a missa. I la muller d'en Jaume Sastre, a son torn, es fa càrrec de les cuques de seda mentre son marit és a tondre.

La presència de dones en els processos es veu limitada a la seva condició de testimonis o de víctimes de qualque delictes. Solen comparèixer citades amb el prenom seguit sempre de l'indicatiu de pertinença muller d'en o filla d'en... (p. e. *Antònia, muller d'en Barthomeu Bisbal*), encara que a vegades apareixen només amb l'apel·latiu la dona muller d'en... En altres ocasions, la dona adopta el cognom feminitzat del seu marit, com és el cas de n'Angelina Candeler, segurament vídua d'en Candeler. Les fadrines solien ser qualificades com a donzelles.

En els interrogatoris, el perquisidor pretenia indagar "*qui fo present*" en el moment de produir-se el delictes. Com a resposta, la víctima detallava minuciosament el nom de tots els homes presents; però, en referir-se a les dones, solia afegir "*e dones del veynat*", significat així la poca credibilitat que s'atorgava a aquest col·lectiu.

L'activitat econòmica

La principal activitat productiva dels habitants de la vall de Sóller en el segle XV era l'agricultura.

Bona part de la vila de Sóller estava envoltada d'horts. Al manco des de l'època andalusina, la riba dreta del torrent Major es regava a partir de la font de l'alqueria del Comte (s'Ullet); mentre que la riba esquerra s'arrosava amb l'aigua de la font d'en Tolosa (s'Olla). També al voltant de les alqueries de Fornalutx i Binariarix hi havia una relativament extensa zona d'horta. A través dels interrogatoris dels testimonis citats en els processos es poden identificar els horts d'en Berenguer Vidal, d'en Pere Canet, d'en Gilet Peric i d'en Guillem Piquer, sense que se'n puguin determinar les dimensions. A un d'ells es diu que es conreava hortallissa –naps, més concretament- i, a l'altre, hi ha sembrat ordi.

Els horts d'en Peric i d'en Piquer estan situats prop del pont del torrent d'Alofre. Els d'en Berenguer Vidal i d'en Pere Canet estan prop d'un conjunt de tres molins, un dels quals és draper. Aquesta referència i la indicació que el denunciat fugí “*per lo camí qui va per orts al carrer de la Mar*” defineix una zona d'horta ubicada entre els carrers de la Romeguera i de la Mar, devers l'actual Hort de ses Ties.

Pel que fa a les alqueries i possessions dels voltants, al manuscrit s'anomenen les següents:

La possessió de la Teulera, que deu referir-se a la finca situada al camí vell de Binibasí, devers Can Gaspar, on hi havia una teulera en el segle XIV i XV.

La possessió del Noguer, que per altres treballs (Pérez, 2011: 340) hom ha localitzat a la carretera de Fornalutx, al marge dret del torrent travessant el pont de Can Gotleu o de Can Queixal.

L'alqueria de Muleta, així anomenada avui en dia, situada al sector occidental del municipi entre el port i la carretera de Deià, que en el segle XV era sens dubta més extensa.

L'alqueria de la Bleda, coneguda avui amb el mateix topònim, encara que parcel·lada. Està ubicada al vessant oest del camí de Son Sales, al costat oposat a Ca n'Ahir.

De les declaracions contingudes en el manuscrit es desprèn que a la possessió de la Teulera, al voltant del forn de teules i la casa, hi havia figueres, oliveres, raïm moscatell i un hort amb arbres fruiters entre els quals destaquen els presseguers. A la possessió del Noguer, en canvi, s'hi collien garroves. I, d'altra banda, la presència d'una tafona i un celler a Fornalutx testimonien la importància del conreu de l'oliver i la vinya ja en el segle XV, encara que els interrogatoris no aportin xifres que permetin quantificar-los.

Ben interessant és la declaració d'en Francesc Bouló, un jornalер que reclama a n'en Jaume Sastre “*vuyt jornals de cullir fulla de mores obs de las cuques*”. En Jaume Sastre aclareix que no són vuit sinó quatre, i que es tracta de jornals fets “*per raho de cullir fulla de morer per les cuques que feya en l'any present de fer ceda*”. Una aportació prou evident de que ja en el segle XV Sóller era una zona productora de seda.¹¹

Una altra activitat econòmica a destacar és la ramaderia. En Guillem Deyà, per exemple, denuncia al batle que els mariners d'un vaixell ancorat al port “*li han morta una oveyla en la padrissa de la sua alqueria*” de Muleta; i, dies després, un altre mariner “*tirant una pedra trencha la cama a una goseta del ramat del bestiar*” que pasturava prop del Camp de sa Mar.¹² A un altre procés, en Francesc Noguera increpa en Felip Perpinyà perquè “*l'enfamava que aquest li havia furtades dues cabres*”. I, finalment, en Jaume Sastre diu que a un determinat moment es troba fora de la vila, “*com fos anat a tondra*”. La presència de ramats de bestiar que pasturaven per les possessions dels afores de la vila roman, doncs, provada. La feina de guardar bestiar era encomanada als esclaus i joves jornalers que exercien de pastors fent-se servir de cans d'atura.

Apareix al manuscrit una “*companyia de oveyes e cabres*” subscripta primer entre en Pere Perpinyà i en Jaume Pontiró i, més endavant, entre aquest i en Francesc Noguera. Aquest tipus d'associació per a

11 Tot i això, segons Rullan (1876: 143), l'art de teixir la seda no fou introduït a Mallorca fins l'any 1531.

12 En aquelles dates, “la fértil vega del Camp de sa Mar sólo veía pacer ganados a orillas de sus pantanos” (Rullan, 1876: 135).

l'explotació de les ovelles era habitual ja en el segle XIV. Generalment, el contracte es feia entre un pastor i el propietari de les terres de pastura. Un i altre posaven en comú les ovelles i les pastures i el pastor s'encarregava de guardar-les i alimentar-les. Els beneficis anuals de la llana, formatge i anyells nascuts, una vegada descomptades les messions, es repartien entre els dos, mig per mig. Si hi havia qualche baixa, però, es comptabilitzava al compte negatiu del pastor.

Al costat d'aqueixes activitats del sector primari de l'economia, s'observa també la presència d'una incipient indústria de transformació de productes agrícoles. Com s'ha vist, en el procés contra l'agressor d'una esclava s'esmenta un grup de tres molins –dos fariners i un draper– que, per les referències, serien el de Can Coll del carrer de Bauçà, seguit del de Can Cremat del carrer de la Romeguera i el de Cas Jurat, situat prop del pont del mateix nom sobre el torrent Major. Dos d'ells es destinaven a moldre blat per fer-ne farina. L'altre, en canvi, era draper; és a dir, servia per a batre i trinxar els draps de llana. La presència d'un teixidor i del molí draper demostren que la indústria tèxtil, aplicada tant a la llana com al lli i a la seda, era prou practicada a la vall de Sóller.

Una altra indústria evident a partir de l'inventari de la casa d'en Bernat Genesta de Fornalutx és la tafona i el celler, on es transformava l'oliva en oli i el raïm en vi.

La vida quotidiana

Si l'inventari precedent dóna compte del mobiliari i estris d'ús corrent dels habitatges de Fornalutx, les inquisicions del manuscrit proporcionen unes breus informacions relatives a la vestimenta de l'època. Així, l'autor d'un robatori “*tenia reyms moscatells en la falda*” i, un altre, portava “*una faldade de pressechs*”. D'altra banda, en Felip Perpinyà “*se embolica la gramaya al braç*” tot preparant-se per embarriolar-se en una brega. La cota¹³ i la gramalla,¹⁴ ambdues de color negre, que apareixen citades a l'inventari com a única vestimenta d'en Bernat Genesta, devien ser les peces de roba d'home més corrents. Tant l'una com l'altra eren vestits i túniques que arribaven fins als peus, però que podien replegar-se a manera de falda o embolicar-se al braç per guanyar agilitat. En una altra brega, en Francesc Bouló pega un cop de bastó a n'en Jaume Sastre i “*feri'l en lo doblech de un tovellola que aportave embolicade en lo cap*”. La tovallola pel cap sembla més una solució que s'aplicaria un esclau musulmà a manera de turbant que no un cristià lliure. Pel que fa a la vestimenta femenina sols s'han pogut identificar les faldes,¹⁵ que l'esclava na Lúcia tenia aixecades mentre estava en terra i forcejava amb en Bartomeu Bojosa per evitar ser violada.

Tot i que en una societat agrícola i ramadera com la mallorquina del segle XV moltes de les activitats diàries no es poden deixar de costat ni tan sols en diumenge, la gent se les enginyava per dedicar temps a l'esbarjo.

Una de les expressions recurrents a les declaracions dels acusats i testimonis és “*anar-se deportant*” per la vila, que té el significat de donar-se deport o divertir-se passejant o caminant. Una activitat aquesta que sovint es feia amb companyia. El sabater pollencí citat a declarar en el primer procés, per exemple, explica que veié els dos acusats “*qui.s anaven deportar sonant lahu!*”. El mateix feia un dels acusats en una altra causa, qui “*si.s anave deportant per la vila de Soller exint de casa de son pare*”. En Francesc Mayol, testimoni en la mateixa causa, diu que “*lo dit die, festa de Sent Johan de mati, aquest se.n anave deportant per la vila de Soller ab en Guillem Ribes*”, circumstància que confirma aquest darrer. En el procés número 10, en François Mayol i en Ramon Piquer “*si.s anaven deportant ves l.ort del pare del dit Ramon*”; i, en el darrer, en Bernat Castanyer i en Joan Andreu caminaven junts “*e anaven se.n cantusant*” pel carrer.

L'obligació d'assistir a la missa dominical era una activitat que els creients no podien defugir. Ja ha que-

13 Vestit que portaven els homes i les dones i que arribava des del coll fins a prop dels peus. (DCBV).

14 Túnica llarga fins als peus, que portaven antigament els homes i també les dones, i especialment els consellers i regidors. (DCVB).

15 Peça de vestit de dona, que cobreix des de la cinta fins més o menys avall de les cames. (DCVB).

dat constància com els habitants de l'alqueria de Fornalutx, malgrat que vivien lluny, es desplaçaven fins a Sóller per complir amb aquest precepte. Endemés, però, l'ofici diví es celebrava diàriament i era una fita horària que marcava l'activitat laboral del matí. En Bartomeu Bojosa, l'acusat d'haver intentat violentar una esclava en dissabte, és demanat "*aquest a hon ha stat lo die present mentra la missa divinal se deya major, e dix que fo en lo dit offici offerint les (ge...) al prevere*". En Francesc Mayol i en Guillem Ribes es passegen per la vila en dissabte "*com exien de la missa major*". I en Bernat Genesta intenta seduir la filla d'en Pere Cogolles de Fornalutx un dijous, festa de Sant Vicenç, "*mentra la missa major se deya*". Els esclaus, en canvi, per la seva condició d'infidels, eren exceptuats d'aquest afer. Així, en Julià i en Martí, captius tàrtars, continuen feinejant i traginant fustes en dissabte de matí "*dient se la missa major*".

Una altra convenció social que ocupava el temps lliure dels vilatans sollericics del segle XV era la vetlla del cos dels difunts. En Bernat Castanyer explica que "*com fos morta la dona muller den P. Terrasse (...) e volgues aiudar a vellar lo cors*" intenta convèncer el seu germà petit "*que se.n vengues ab el per vellar lo dit cors*" enlletgint-li l'actitud per no haver-s'hi encara presentat: "*car vergonya com no hi heran*".

El joc era una de les activitats que solia practicar-se els dies de festa. En el manuscrit que s'analitza només s'ha localitzat un cas de brega i insults ocasionats per una sospita d'engany en el joc; sense haver pogut esbrinar, però, de quin tipus de joc es tracta. Del procés es desprèn que un grup de jugadors habituals "*havien convidat de jugar aquella nit*" un jove incaut, quan són descoberts i increpats pel germà major del jove que els acusa "*que vosaltres l'avieu scomes a jugar per tal que li gonyassen aquells dinarons que te*".

La violència sembla que era una característica destacada de la vida quotidiana de la societat mallorquina del moment. Les empentes, els insults, les bregues, els cops de pedra i les envestides amb garrots i armes eren moneda corrent. G. Bibiloni (1997: 84) també detecta el mateix tipus de violència en estudiar els processos judicials de Castellig, i posa de relleu "*la poca paciència que semblen tenir els protagonistes de les bregues relatades en els diferents processos i amb la determinació amb què les emprenen*". Portar armes era una acció generalment prohibida i la brega armada era punida amb duresa, però ni tan sols els càstigs exemplars dissuadien la gent d'anar equipada amb objectes ofensius. La justícia distingia sutilment entre "*posar mà a les armes*" i "*treure les armes*". Discernir si els participants a una baralla portaven armes o no i si qualcun d'ells les havia fet servir era un dels objectius de tota enquesta criminal. Els protagonistes s'afanyen a negar-ho per tal d'eludir el càstig però, en algun cas, la ingenuïtat els delata. És el cas d'en Francesc Bouló, qui envesteix en Jaume Sastre amb un espasot en presència del batle i, a l'hora de declarar, confessa que no conegué el batle "*car si.l hagues conagut no haguera ni volguera haver aseiat lo dit fet*". Igualment decisorí per a la justícia resultava identificar qui havia iniciat la baralla o la trifulga; però per més que els perquisidors intenten clarificar la qüestió demanant als testimonis "*si sap quals dels dessus dits comensa la brega*" o "*si vehe qui fo comensador*", en la majoria dels casos els és impossible aclarir-ho.

Les armes més usuals eren l'espasa, el basalard,¹⁶ la llança,¹⁷ el bastó o bastonàs,¹⁸ el punyal,¹⁹ el coltell,²⁰ el glavi²¹ o verrut,²² el broquer,²³ el dard,²⁴ el dall²⁵ i altres derivats d'aquests com l'espasot o el mig

16 Espasa petita, daga (Alomar, 1995: 265).

17 Arma ofensiva que consisteix en un pal de fusta més o menys llarg que té a un cap un tros de ferro punxegut i tallant i a l'altre una virolla també metàl·lica (Alomar, 1995: 317).

18 Pal o vara que hom fa servir per a pegar, per a tugar (Alomar, 1995: 265).

19 Arma blanca constituïda per una fulla amb dos talls i punta aguda, dreta o lleugerament corbada i amb una empunyadura de formes diferents, que serveix per a ferir cos a cos (Alomar, 1995: 341).

20 Instrument que consisteix en una fulla d'acer relativament curta, amb un sol tall i amb un mànec de fusta, de metall, etc., asimètric, a vegades formant una sola peça amb la fulla; ganivet (Alomar, 1995: 282).

21 Llança amb ferro llarg i amb el tall combat a un costat, com una ganiveta (Alomar, 1995: 310).

22 Tipus de dard (Alomar, 1995: 358).

23 Escut petit rodó, de fusta encuirada amb un o més cercols, bombat al mig per una cassoleta, dins la qual hi havia l'ansa per on se subjectava (Alomar, 1995: 269).

24 Arma llancívola semblant a una llança petita, amb punta de ferro, que és tirada amb el braç nu o propulsat amb una corda (Alomar, 1995: 289).

25 Arma blanca consistent en una fulla amb tall corbada en angle recte i posada al cap d'un mànec llarg (Alomar, 1995: 289).

espatot. Malgrat els diferents noms, distingir una ferramenta de l'altra resultava difícil fins i tot pels propis protagonistes. En el procés número 3, per exemple, n'Arnau Masnou envesteix el seu germà “*ab un glavi e verrut, lo dit verrut tenint embagat*”. A son torn, n'Enric Peretó ataca el contrincant “*ab spase o basalar que tenia tret*”, mentre que en Francesc Bouló dona a n'en Jaume Sastre “*hun colp de spatot ho day*”, segons la declaració dels testimonis. Ben sovint es feien servir també les pedres com a armes llançables, tal com fa el mariner en Pau Blanquer qui “*tirant una pedra, trencha la cama a una goseta*”. Les armes curtes solien portar-se embeinades dins un estoig, mentre que les llargues podien usar-se embagades; és a dir, llançades amb una corretja, una corda o altre element propulsor. En alguns casos, els protagonistes al·leguen que les prenen o les porten per defensar-se; però, realment, en la majoria d'ocasions les utilitzaven per agredir el contrincant. No sempre, però, s'investien amb les armes de punta o amb el tall, sinó que correntment les feien servir per colpejar de pla a manera de pal o garrot, que en el parlar de l'època es deia “*a batayons*”.

No cal dir que en moltes ocasions les agressions produïen cops, nafres, talls i ferides a qualsevol part del cos que requerien l'assistència experta del barber o cirurgià. En Jordi, esclau tàrtar, explica que en Llorenç Bosca “*ab lansa a batayons dona a aquest diversos colps e nafra. l el cap en dos lochs e colpa. l en los brassos*”. Al dir dels testimonis d'un altre procés, n'Enric Peretó ferí en Montsó Eimeric “*de punta en lo peu dret e havia li tallada la sabata e nafra. l en lo dit polze del peu (...) e deya que li havia esguerrat lo peu*”. A la penúltima causa, en Jaume Sastre assegura que en Francesc Bouló “*vench apart de tras ab hun mig spatot e dona a aquest hun colp al cap*”. En Bouló confessa que “*arrencha hun mig spatot que aportava e tirant colp ves lo dit Jacme, no sap si. l feri o no*”, i justifica l'atac dient que ho havia fet “*torbat de las novas que eran stades en lo carrer Nou e de la muller del dit Jacme, que aquest havia enderrocat en terra donant li spenta*”.

Una branca de la violència que no cal negligir és el furt i el robatori, que aleshores formaven part de la quotidianitat. Un fill d'en Pere Pellisser, per exemple, és pescat “*in fraganti*” quan tenia “*reymos moscatells en la falda sots una olivera a hon ha lo cep dels raïms*” i, quan el batle demana als còmplices si havien robat raïms, no els queda més remei que contestar que “*presos ne havien dos ho tres que. n menjaren*”; però, en contrapartida, acusen el delator d'haver furtat “*una faldade de pressechs*” de l'hort. La pena, en cas de robar per menjar, sembla que era menys severa que si se'n treia un guany major. En un altre cas, en Felip Perpinyà acusa en Francesc Noguera “*que aquest li havia furtades dues cabres*”, encara que finalment fou un malentès. En Guillem Deyà, al seu torn, assenyala uns mariners que “*li han morta una oveyla*” i, perquè no es dubti que l'han escorxada, aporta la pell de l'animal a la cort. Finalment, n'Antoni Bojosa és acusat que “*furtant, ha se. n aportades dues garbes d. ordi, les quals hi sega*” a l'hort d'en Gil Peris.

Com a complement al règim de violència quotidiana que es respirava a l'època cal esmentar l'insult, l'amenaça i la flastomia. Les expressions malsonants i elevades de to formaven part del llenguatge quotidià dels sollerics, i l'escrivà de la cúria reial ha deixat constància literal d'algunes locucions que els testimonis asseguren haver oït en el transcurs d'una brega. La principal preocupació de les autoritats judicials era aclarir si s'havia insultat Déu o – formulat en el llenguatge de l'època- “*si fo jurat leig de Deu*”. En el cas que es pogués provar, flastomar contra Déu o contra alguna part del seu cos constituïa un greuge sobreafegit al crim comès, que a vegades era jutjat pels tribunals eclesiàstics.

Assenyalam a continuació algunes frases amenaçants o insultants:

- ude:²⁶ e los fruyts menjau? yo pendre penyora!
- no yo, que ans ne ments tu, que yo no. n som avesat.
- tothom qui ho diga na ment, per la barba! ²⁷
- per cul de Deu sus assi sere penjat!

²⁶ Udè o udà s'usava per a cridar l'atenció d'algú, tot expressant, alhora, sorpresa (Miralles, 1984, I: 409).

²⁷ La barba era un símbol de respecte, coneixement i sabiduria; i estirar la barba de qualcú es considerava un greu insult i fellonia (Pérez, 1974: 140-142).

- ude, masqui! no has vergonya? e que has?
- vete'n en mal guany!
- traydor, que dits tu?
- uda, bacallar! davant la Cort, altament?
- certas, no'n deys ver, ans ne deys falcia e no acustumau de dit veritat.
- tornau en cabro ladre, tornau, que pel cap de Deu hom vos hic donara tantes de bastonades que apareillar vos n.auran!

El darrer apartat que cal analitzar, en l'àmbit de la dissipació de la moral, és la violència contra les dones. En el manuscrit apareixen dos processos lligats a aqueixa qüestió: un intent de violació perpetrat per tres cops contra na Llúcia, una captiva borda de mare russa, i un intent de seducció violenta de na Benvinguda Cogolles de Fornalutx.

En el primer cas, na Llúcia explica amb tota la cruessa que en Bartomeu Bojosa l'atacà mentre collia naps a l'hort dient-li “*que li donas lejament a fotre*”. Ella li diu que no, i l'agressor “*enderrocha la en terra e forci-volment volia la haver*”. La noia cridà demanant ajuda i, als crits, comparegueren dos esclaus però no se'n volgueren empatxar. En partir els captius, l'agressor “*si torna aquesta afferrar e gita la en terra, e forseia ab aquesta*”, però ella aconseguí alliberar-se i “*ana se.n fugint plorose*”. Aleshores l'agressor, persistent en l'intent, adreçà per un altre camí “*e encontra la, e encare si volch afferrar aquesta*”. La captiva aconseguí esmunyir-se per tercera vegada i fugí corrent cap a la casa de son senyor. A l'interrogatori, na Llúcia fa una defensa encesa de la seva virginitat en declarar que no era el primer cop que en Bojosa l'assajava “*mas aquesta null temps hi ha consentit*” i que “*ni ell ni altre ha aquesta haude carnalment naguna vegade*”. Un dels esclaus declara explícitament que “*viu lo dit Berthomeu Bojosa qui tenia la borda en terra ab les faldes altes e ell qui forseia ab ella per haver la, e la fembra dehia que no ho volia fer ni ho faria, cridant que la jaquis*”.²⁸ Aquest testimoni i el fet d'haver cridat demanant ajuda foren decisius perquè el veguer considerà que no fou una relació consentida sinó un clar intent de violació. La pena imposada a l'agressor, per contra, fou molt baixa: només 20 sous.

L'altre cas de violència quedà sols en intent. Na Benvinguda Cogolles de Fornalutx havia romàs sola a casa amb dos germans petits, mentre sa madrastra era a missa i son pare i els germans eren a portar bestiar a Sa Bleda. Aleshores entrà en Bernat Genesta i, amb l'excusa de demanar-li un esperó de cavalcar, “*afferra aquesta el braç*”. La noia s'espantà i cridà demanant socors, de manera que l'agressor se n'anà corrent. A partir d'aquí, l'acció resulta borrosa, perquè els testimonis citats es limiten a repetir allò que els contà la noia, qui no es cansa de repetir que “*creu aquesta que si no hagues cridat ven alta viafors que eyl l.agues desonrada*”. Es desconeix la sentència que dictà el veguer en aquest cas però tot fa pensar que, malgrat que el delicte fos menor, la pena acabà essent més elevada perquè es tractava d'una filla de cristià i no d'una esclava.

Bibliografia

- ALOMAR CANYELLES, A.I. (1995): *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval. Terminologia*.- Palma.
- BARCELÓ ADROVER, J. (2003): “L'església de Fornalutx. Noticiari I (dels començaments fins al Concili Vaticà II)”, a *Furn-al-lugg*, n° 2.- Fornalutx.
- BIBILONI TROBAT, G. (1997): *Llibre d'Inquisicions de la Cúria Reial de la Parròquia de Castelltix (1379-1388)*.- Algaida.

²⁸ Jaquir: deixar, cessar de subjectar o retenir, permetre d'anar-se'n (DCVB).

BRIQUET, C.M. (1907): *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600.*- Ginebra, 4 toms.

MIRALLES MONSERRAT, J. (1984): *Un llibre de Cort Reial mallorquí del segle XIV (1357-60). Introducció, transcripció i estudi lingüístic.*- Palma, 2 vols.

PÉREZ FERRER, F. (1974): “Las venerables barbas de nuestros mayores”, a *Notes històriques. Aportació de la Història de Sóller.*- Sóller, 140-142.

PÉREZ PASTOR, P. (2009): “El pont Nou del carrer Nou”, a *III Jornades d'Estudis Locals a Sóller.*- Sóller, 343-362.

PÉREZ PASTOR, P. (2011): “Els molins hidràulics de Fornalutx”, a *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx.*- Sóller, 311-354.

RULLAN MIR, J. (1876): *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca.*- Palma, 2 toms.

Apèndix documental

PROCÉS 1

AMS-4845. Segon plec, f. 1r-1v.

1404, Agost, 17, diumenge. Sóller.

(f. 1r) *Contra Laurentium Boscho.*

Die dominica 17 mensis augusti anno a nativitate Domini MCCCC quarto.

Lo die e any demunt dits, com fos vengut a audiència del honrat en P. Coniyl, batle Rey al en Soller que Jordi, tartre, catiu de Jacme Canals, havia estat nafrat per via de bastonades stant en la possessio de la Taulera de son senyor gordant; per tant lo dit batle, volent saber la veritat del fet, enquiri de les dites coses axi com se seguex.

Jordi dessus dit, jurat e interrogat de dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany, e dix que dissapte a nit aquest era en la taulera de son senyor per gordar les figues e en la matinade ves lo jorn aquest ana ves la casa de la taulera e viu que alla havie dos fadrins, hun fill den Pere Pallisser, texidor, que tenia reymos moscatells en la falda sots una olivera a hon ha lo cep [dels raïms] moscatells en la altra (...) era G., fill den Francesch Ros e devall era en Bosche sabater qui gordava la fruyta del ort del senyor d.aquest, la qual ha comprada en P. Vila ab lo qual sta, e aquest dix: “ude: e los fruyts menjau? yo pendre penyora!” e pres una spae que havie en terra ab la beyna e venia.s se.n dient que la aportarie al batle, e lo dit Bosche vench volent la tolra a aquest e aquest no le y volie dar e lavors aquell Boscho ab lansa a batayons dona a aquest diversos colps e nafra.l el cap en dos lochs e colpa.l en los brassos e aquest jaqui la spae e vench se.n e dix ho (f. 1v) a son senyor. Interrogat si los dits fills den Pellisser e den Francesch Ros donaren a aquest nagun colp ni li feren dan altre e dix que no. Interrogat si aqui havie altres persones sino aquests e dix que no.

Lorenç Boscho, sabater, nadiu de Pollensa, jurat e interrogat dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany, e dix que lo die de dicmenge jorn clar aquest era en la via de la taulera den Jacme Canals, ahon dormiren aquest axi com aquell qui stava ab en P. Vila, lo qual ha comprats los pressechs de la orta del dit Jacme qui aqui es e gordave aqui, e axi matex en P^o Pellisser e G^o Ros qui.s anaven deportar sonant lahut, e aquest viu lo dit Jordi qui havie presa una faldade de pressechs del dit ort e aquest dix li per que.ls havie presos e que.ls posas, e lo dit Jordi dix que no ho volie fer, e aquest ab lansa que tenia dona li un cop el

bras que ls posas, e lo dit Jordi pres una spasa que havie aqui en terra del dit G° Ros e volch le traure contra aquest, e aquest posa la ma en la spasa e arrepa le y lo dit Pellisser qui era aqui, e lo dit Jordi ana pendra un bastonas larch e volch ne dar a aquest e aquest ab la lansa rebate li lo colp e dona un colp o dos a batayons e lo dit Jordi vench se.n (...) e als no y hac. Interrogat si los dits Barthomeu (sic) Pellisser e G° Ros donaren nagun colp al dit Jordi, dix que no. Interrogat si los dits Barthomeu Pellisser e G° Ros havien presos reyms moscatells del dit de oliverar ahon havie aqui reyms moschatells e dix que presos ne havien dos ho tres que.n menjaren.

PROCÉS 2

AMS-4845. Segon plec, f. 2r-2v.

1404, Agost, 24, diumenge. Sóller.

(f. 2r) Contra Philipum et Petrum Perpinya.

Die dominica, festum Sancti Bartholomei, 24 mensis augusti anno a nativitate Domini MCCCC quarto.

Lo dia e any demunt dits com entre en Francesc Noguera e en Barthomeu Pelliser, genre seu, habitants de Soller, fos ramor e brega mogude ab en Philip Perpinya e P. Perpinya, germans, habitants de Algayde, e Lonrat en P. Coniyl anas a la dita ramor la qual era en lo pont Nou de la vila de Soller; per tant lo dit batle enqueri del dit fet axi com se segueu.

Francesch Noguera, jurat e interrogat de dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany, e dix que lo dit die a hora de vespres aquest si venia de casa de son genra en Barthomeu Pellisser ensemps ab lo dit genra seu ves la plassa e com fo en lo pont Nou [encontra] en Phelip Perpinya e Pere Perpinya, germans, e com aquest hagues ohit dir que.l dit Felip enfamava aquest que aquest li havie furtades dues cabres, si dix al dit Ffalip semblants paraules: “dignes Felip: com dius tu que yo.t he furtades duas cabres?” e lo dit Felip dix: “e com? e no ho sabeu vos?”, a aquest dix: “no yo, que ans ne ments tu, que yo no.n som avesat”, e lo dit Felip posa la ma el punyal que aportave e son germa se embolica la gramaya al braç; e aqui foren en R. Ulzina e G. Custurer e gent que sobrevench e lo batle e partiren los, e als no y hague. Interrogat si los dits germans trasqueren (f. 2v) punyals ni altres armes contra aquest ni aquest e genra contra aquells e dix que no hi viu traure armes alcunes sino que los dos germans posaren les mans els coltels mas no.ls trasqueren. Interrogat si aqui fo jurat leig de Deu per alcunes persones e dix que no. Interrogat aquest a qui ha hoit dir que.l dit Felip digues que aquest li hagues furtades dues cabres, e dix que a aquest o havia dit en Johan Lagost e en G° Virach qui stan per pastors ab en Jacme Pontiro; e dix que ho deya de quatre cabres que aquest perti ab en Jacme Pontiro ab lo qual havie aquest companyia de oveys e cabres de les quals ne vengueren dues a part de aquest, les quals havie preses en la dita companyia; e asso sab be lo dit Jacme Pontiro.

Ffelip Perpinya, de la parroquia de Castalig, jurat e interrogat de dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany, e dix asso esser ver que lo die festa de Sent Berthomeu ves hora de vespres aquest seya en la vora del pont Nou e vinent en Francesch Noguera dix a aquest semblants paraules: “dignes Felip: dinen que tu dius que yo.t he furtades dues cabres”, e aquest respos: “dit m.o havien, ja u havia dit a vostro.n fill e yo us ne volia parlar”, lo qual Francesch respon: “tothom qui ho diga na ment, per la barba!”, e aquest respos: “yo no ho sce si me.n sou tengut fer ma.n heu raho” e sobre les paraules gent se mes el mig e lo batle (f. 3r) qui hi sobrevench pensants que.s barallassen, e als no y hac. Interrogat si aquest ni son frare qui era aqui poch trasqueren armes alcunes, dix que no. Interrogat si fo aqui jurat leig de Deu per alcun, dix que no. Interrogat si aquest sap de cert que.l dit Francesch Noguera li haja furtades cabres, e dix que no, mas son frare havie hauda companyia de cabres ab en Jacme Pontiro e apres ni hac lo dit Francesch Noguera e gent

deya que de la companyia del dit germa d.aquest ne havie haudes lo dit Francesch, pero aquest ni son frare no ho saben e lo dit Francesch diu que no es ver perque ades no poden res dir de cert.

PROCÉS 3

AMS-4845. Segon plec, f. 4r.
1404, Agost, 25, dilluns. Sóller.

(f. 4r) Contra G° Masnou.

Die lune, XXV mensis augusti anno a nativitate Domini MCCCC quarto.

Lo die e any demunt dits vench en G° Masnou denunciant al honrat en P. Conill, batle Reyat en Soller, que stant aquest en la possessio del Noguer de la heretat den Jacme de Masnou, q°, pare d.aquest, de la qual es stat mes en possessio en Bn. Obrador, notari, genra d.aquest, axi com a procurador de sa muller filla d'aquest, e cullint aquest les garroves axi com a procurador de sa filla e en nom de aquella qui son en la dita possessio, e asso ab la dona muller d.aquest e la muller den Francesc Boulo, vench contra aquest n.Arnau Masnou, frare seu, ab hun glavi e verrut arramint a aquest, lo dit verrut tinent embagat, jurant “per cul de Deu sus assi sere penjat!”, e aquest dix li: “ude, masqui! no has vergonya? e que has?”; lo qual dix a aquest que isques de la dita possessio e se.n anas, que la dita possessio era sua; e aquest, vahent la furor del dit Arnau e follesa, isque.s de la possessio ab sa muller e dona Boulona jaquint la bestia ab que era anat e les garroves. Interrogat si aqui sobrevench persona alcuna, e dix que no. Interrogat si aquest tenia armes alsunes, e dix que hoc hun glavi lo qual pres per deffensa.s, e dix aquest que be lo hagues pogut offendra e aquest no hac cura d.ell, ans la muller d.aquest li afferra les mans e aquest dix li que.l jaquis anar.

PROCÉS 4

AMS-4845. Segon plec, f. 5r.
1404, Agost, 30, dissabte. Sóller.

(f. 5r) Die lune (sic), XXX mensis augusti anno a nativitate Domini MCCCC quarto.

Lo die e any demunt dits vench en G. Daya clamant se que homens del leny den Xanxolo, lo qual es en Soller, li han morta una oveyla en la padrissa de la sua alqueria, affrontant el port de Soller, perque requeri del dit fet axi enquerir aportant la pel en la Cort de Soller.

E encontinent lo dit batle ana el port de Soller ab lo dit patro en Xanxolo per dar li raho dels homens qui eran en lo seu leny.

E com en G° Deya, menor de dies, fill del dit G. Deya hagues vist qui eran aquells qui havien morta la dita oveyla, per tant lo dit batle mostra hun jove per nom segons que diu Pau Blanquer.

PROCÉS 5

AMS-4845. Segon plec, f. 11r-11v, full solter
1404, Setembre, 3, dimecres. Sóller.

(f. 11v) De nos, en Berenguer d.Olms, cavaller veguer de fora, al amat lo batle de Soller o a son lochtinent, dileccions. Segons es stat proposat davant nos per lo honorable mossen Arnau Alberti cavaller, en Pau Blanquer, mariner, vinent del port de Santa Caterina en aqueixa vila tirant una pedra trencha la cama a una

goseta del ramat del bestiar den Guillem Daya de Muleta e per ço se avinença ab lo fill del dit Guillem que li pagas per la carn de la dita goseta set sous, e que aço no es stat acceptable al dit Guillem ans ha denunciat devant vos lo dit Pau de crim per la qual raho aquell segons diu havets mes sots manleuta. Perque ns ha suplicat que sobre aço li provehissem de algun remei de justicia, nos la dita suplicacio benignament admetents dehim vos e us manam que si sera acceptable al dit Guillem la avinença feta per lo dit seu fill ab lo dit Pau aquella façats observar; e sino, preses per vos dos prohomens a les parts no sospitoses migençant sagrament fets stimar la dita goseta, e si sera stimada mes o menys dels dit set sous aquella stimacio fets servir. E mes avant, com a prechs del dit mossen Arnau Alberti haiam remes al dit Pau tot crim per ell comes en les dites coses en cas que algun ni haia, manam vos que li cancellets e cancellar façats totes enquestes per aquesta raho contra lo dit Pau reebudes e totes seguretats per occasio de les dites coses per lo dit Pau donades, car nos ab les presents les cancellem. Data Maioricarum, a tres de septembre anno a nativitate Domini MCCCC quarto.

Vidi Arnaldus Sala.

PROCÉS 6

AMS-4845. Segon plec, f. 6r-8r.

1404, Novembre, 1, dissabte. Sóller.

(f. 6r) Contra Barthomeum Bojosa.

Die prima mensis november anno a nativitate Domini MCCCC quarto.

Lo die e any damunt dits vench a audiencia del honrat en P. Conill batle Reyat en Soller per denunciament den Bernat Mestre e den Berenguer Vidal, frare seu, que com na Lucia cativa sua fos anade a ortolissa al seu ort, en Barthomeu Bojosa es entrat en lo dit ort e forcivolment volia haver la dita borda cativa carnalment, la qual crida via fors segons ela ha dit, porque requeri al dit batle que inqueris del dit fet.

Lucia, borda cativa del dit Berenguer Vidal, de linatge de rossos de part de mara, jurada e interrogada de dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany, e dix que asso sia en veritat que aquesta era anade en l.ort de son senyor per manament de la dona d.aquest per aportar naps per a dinar, e com arrenquas los naps aqui vench en Berthomeu Bojosa lo qual dix a aquesta que li donas lejamant a fotre, e aquesta dix que fos mal de son pare, e lo dit Berthomeu afferra aquesta e enderrocha la en terra e forcivolment volia la haver, e aquesta crida altament viaffors e aqui vengueren dos catius als crits qui portaven fusta, hun den G. Venrell e l.altre no.l.conech, e lavors dit en Bojosa jaqui aquesta, e com los catius se.n fossen anats e aquesta se.n anas, lo dit Barthomeu si torna aquesta afferrar e gita la en terra, e forseia ab aquesta, e aquesta crida viaffors, e lo dit Bojosa qui viu que no y havia poder dexa le, e aquesta ana se.n (f. 6v) fugint plorose, e lo dit Berthomeu Bojosa feu la via per altre camí qui va per orts al carrer de la Mar e encontra la e encare si volch afferrar aquesta, e aquesta dix que se.n anas en mal guany, e lavors jaqui la e vench se.n en casa de son senyor e dix ho a la mara de son senyor e a sa muller e al dit senyor seu qui jau malalt, e an Bernat Mestre, germa de son senyor. Interrogada si lo dit Berthomeu ha aquesta assajada altre vegada per la dita raho, e dix que hoc mas aquesta null temps hi ha consentit. Interrogada si lo dit Berthomeu Bojosa ha aquesta hunde carnalment naguna vegada, e dix que no, ni ell ni altre.

Marti, tartre catiu den P. Piquer, testimoni jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses desus denunciades (...) si aquest ha vist ni hoit dir que en Barthomeu Bojosa haga forsada la borda den Berenguer Vidal, dix que no. Interrogat si aquest ho ha hoit dir a altre, e dix que lo die present de mati dient se la missa, aquest

si tirava fustes del ort den P. Canet ab Julia tartre catiu den G. Venrell a casa del dit P. Canet e com sentissen cridar, lo dit Julia si dix que havie vist que eren als crits ves l.ort den Vidal senyor de la dita borda e segons que dix a aquest havia vist com aquex Barthomeu Bojosa forsejave ab la dita borda, la qual cridave, e lo dit Marti torna.s se.n a aquest qui anave a la fusta e dix li ço que havie vist e que se.n era tornat, havent vergonya lo dit (f. 7r) Marti que no fos vist. Interrogat si aqui aquest viu alsunes persones qui haguessan vist lo dit fet ho fossen prop, dix que no hi viu altres persones e als dix no saber en lo fet.

Julia, tatre catiu den Guillem Venrell, jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses dessus denunciades, e dix estar en veritat que lo die present, dient se la missa major, aquest si tirave fusta de cayrats del ort den P. Canet ab lo catiu den P. Piquer, per nom Marti, axi que tornats se.n al ort aquest senti ramor de crits, que appar se fembra, ves l.ort den Berenguer Vidal, axi que aquest axecha.s a la paret pres del moli qui aqui [es] per veure que era, e viu lo dit Berthomeu Bojosa qui tenia la borda den Vidal en terra ab les falde altes e ell qui forsejava ab ella per haver la, e la fembra dehia que no ho volia fer ni ho faria, cridant que la jaquis, e ohi aquest com lo dit Berthomeu Bojosa (...) qui la jaqui: "vete.n en mal guany!". E aquest lavors hague vergonya que no fos vist per lo dit (f. 7v) Berthomeu Bojosa e ana.s se.n al dit ort den Canet per aportar de la dita fusta, e als dix aquest no saber. Interrogat si aquest viu aqui entorn altres persones, dix que no e als dix no saber.

Après asso, l.onrat en P. Conill, batle Reyal en Soller dessus dit, ana en la personalment per pendra confessio del dit Berthomeu Bojosa, el qual havie de tenir apart (...) pres confessio del dit Berthomeu.

(f. 8r) Barthomeu Bojosa, delat dessus dit, jurat e interrogat de dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany de dir veritat sobre les coses dessus denunciades contra ell, e nega aquelles de tot en tot. Interrogat aquest a hon ha stat lo die present mentra la missa divinal se deya major, e dix que fo en lo dit offici offerint les (ge...) al prevere?. Interrogat si aquest es stat ves lo moli draper dit den G. Oliver a hon es l.ort del dit Berenguer Vidal, senyor de la dita sclava, dix que no, be dix que fo en lo moli de son frare per tal com hi havia persones strangeres molent blat, per regonexer lo moli, e als dix no saber.

Post hec, predictis die et anno, Petrus Conill, bajulus Regius in Soller, ad preces bonarum personarum tradidit dictum Bartholomeum Bojosa manulenta Nicholao Bojosa, fratri suo, qui promisit illum tornare vivum vel mortuum quandocumque fuerit requisitus, vel duentas libras re. Ma. mi. fischo regio applicandas pro hiis super omnia bona sua nomine [depositi et comande obligando].

Post hec, die sabbati, octava mensis novembris anno a nativitate Domini MCCCC quarto predictus dominus Berengarius de [Ulmis], miles vicarius forence, visso presenti processu et inspecto, ad partes bonarum personarum admisit dictum Bartholomeum Bojosa ad compositionem viginti solidorum quitiorum pro predictis, de quibus est delatus seu in presenti processu inculpatus, mandans presentem inquisitionem et quascumque securitates datas seu factas cancellari et ipsum et ipsas cancellavi die presenti.

PROCÉS 7

AMS 4845. Segon plec, f. 9r-10v i 12r-12v.

1404, Desembre, 27, dissabte, festa de Sant Joan de Nadal. Sóller.

(f. 9r) Contra Enrich Perato e Montso Aymerich.

Die sabbati XXVII mensis december anno a nativitate Domini MCCCC quinto.

Lo die e any demunt dits stant l'onrat en P. Coniyl en lo offici (...) vench a sabude sua que vuy (...) Enrich Pereto e Montso Eymerich era stade brega (...)

[Montso Eymerich, citat e interrogat de dir veritat etc. e dix que vuy,] exint de la sgleya, troba lo dit Montso (...) Anthoni de Masnou ab lo qual estave (...) que aportave e feu se I poch (...) codol, caygue en terra de costat com veies que lo dit (...) I colp e fari a aquest de punta en lo peu dret (...) sabata nafra.l en lo dit polze del peu e apres dona li (...) colps e aquest parava.s ab lo broquer que tenia e nos (...) aquest crida dos o tres crits viaffors e aquí vengueren se.n en Fransoy Mayol e en G^o Ribes, lo qual Fransoy (...) (f. 9v) aquest qui jahie en terra e feran que.l dit Eymerich (Peretó) se.n anas; en altre manera si aquells no fossen lo dit Eymerich (Peretó) haguera aquest mort o leig nafrat. Interrogat si aquest viu altres persones sino los dessus dits e dix que no. Interrogat si aquest havie haudes noves ni brega ab lo dit Eymerich (Peretó) e dix que no mas (...) Eymerich (Peretó) hague noves ab aquest (...).

Post hec (...) dominus bajulus fecit banniri dictum [Enrich Pereto] voce tubete per Ludovicum Cabra curritorem curie regie de Soller, legitime citatus noluit comperere (...) in rotulo placee de Soller ut est moris fieri assuetum.

(f. 10r) Guillem Ribes jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses dessus denunciades. E dix asso star en veritat que lo die dessus dit, festa de Sent Johan, aquest si anave deportant ab en Francesch Mayol per la vila de Soller. E com foren ves l.alberch den Cabero aquests veheran n.Anrich Perato qui ab spae o basalard tirave colps contra lo dit Montso qui stave en terra parant se ab lo broquer; axi que aquests corrent materen se e.l mig e pertiren los e amenaren se.n lo dit Montso Aymerich en l.alberch de n.Anthoni de Masnou ab lo qual stave e als dix no saber. Interrogat si aquest sab quals dels dessus dits comensa la dita brega dix que no. Interrogat si aquí aquest viu jurassen leig de Deu, dix que no, ans dix aquest testimoni que com asso fo fet se.n anaren aquests al batle e denunciaren lo y per tal que no.s seguis nagun mal.

Francesch Mayol, testimoni jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses dessus denunciades e dix aquest saber e star en veritat que lo dit die, festa de Sent Johan, de mati com exia de la missa major, aquest se.n anave deportant per la vila de Soller ab en Guillem Ribes. E com fossen en lo carrer ahon sta en Simon Carbo e la dona Angelina Candalera e en Bernat Cabaro (f. 10v) e altres del vehinat sentiran ramor e veheran que n.Anrich Perato, fill den Johan Perato de la vila de Soller, ab spase o basalard que tenia tret, e broquer en altre ma, tirave colps contra en Montso qui stave ab n.Anthoni de Masnou, lo qual Montso stave ajagut en terra axi matex ab spase treta e parave.s dels colps ab lo broquer; e aquests corrent anaren lla e materen se per partir los e feran que.l dit Montso se levas e axi matex que.l dit Enrich se.n anas, e als dix aquest no saber sino que se.n amanaren lo dit Montso en l.alberch del dit Anthoni Masnou e jaquiren lo alla; e puy denunciaren ho al batle qui era en la sgleya; lo qual batle hi ana de present e feu detenir lo dit en Montso e no troba lo dit Enrich com lo demanas en la habitacio den Jordi (sic) Perato, pare del dit Enrich. Interrogat si aquests vaheren qui fo comensador de la dita brega, e dix que no. Interrogat si als uns dels dits Montso e Enrich foren nafrats e dix que lo dit Montso havia tallada la sabata en lo peu e deya que li havie esguerrat lo peu, e als dix aquest no saber sobre lo dit fet.

(f. 12r) XXIII^a die mensis janerii anno predicto.

Enrich Perato delat dessus dit comperent en juhi del dit batle, jurat e interrogat de dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany sobre les coses dessus denunciades, e dix asso saber e en veritat star que lo die de la festa de Sent Johan prop passat de les festes de Nadal, aquest dient (...) si.s anave deportant per la vila de Soller exint de casa de son pare e (...) ves lo canto de les cases de na Angelina Candelera aquest

atropa lo dit Montso Aymerich, lo qual encontinent que viu aquest arrencha spase que aportave e broquer, e aquest (...) [tira] atras, e axi matex arrencha la spase que aportave e broquer, e com lo dit Montso (...), aquest se defensa d.el tant com poch e feu aquest arrecular fins hun carrero del alberch den Carbo, e aqui lo dit Montso caygue en terra, e si aquest se volgues haver li dat mal viatge, mas rebuja.l; e aqui s.entremateren en Guillem Ribes e en Fransoy Mayol e pertiren los, e als no y hague. Interrogat si aquest ab lo dit Montso havien haudes noves altres (...) que la dita brega, e dix que no (...).

Et venerabilis Petrus Conill, bajulus regius de Soller, traditit dictum (f. 12v) Enrich Perato Johanni Peratoni, pater suo, qui promisit illum tornare totiens quotiens per Curiam fuerit requisitus, vel solvere viginti quinque libras re. Ma. mi. pro hiis se et omnia bona sua nomine depositi et comande obligando.

Post hec, die veneris, XXVII^a mensis febrerii anno a nativitate Domini MCCCC quinto, cum dominum [Berengarium] de Ulmis, miles, vicarius forence esset in presenti villa pro visitacione assueta, de consilio venerabile Arnaldi Sala, doctoris in legibus, assessoris sui, absoluit dictum Montso Aymerich a carcere scilicet non a crimine juxta regiam ordinacionem inde edictam. Etiamque remisit dicto Enricho Perato crimen per ipsum commissum in predictis.

PROCÉS 8

AMS-4855. Segon plec, f. 13r-14v.

1405, Gener, 22, dijous. Sóller.

(f. 13r) Contra Laurencium Bisbal et Petrum Bou.

Die jovis, XXII mensis januarii anno a nativitate Domini MCCCC quinto.

Lo die e any demunt dits, com fos stade ramor entre en Lorenç Bisbal en en P. Bou en la plassa de Soller e passade la ramor com lonrat batle en Pere Conill (...) de continent, per tant lo dit batle enqueri de les dites coses (...) matex jorn apres poch axi com se seguex.

Lorenç Bisbal delat desus dit, jurat e interrogat de dir veritat en la denunciacio desus dita en son fet propri axi com a testimoni en fet estrany, e dix (...) aquí vench lo dit P. Bou lo qual (...) de la ciza (...) dix al dit P. Bou que mal ho havia fet (...) axi que.l dit P. Bou (...) e sobre asso hageren paraules alsunes e dix que be a aquest no.s recorden; e sobre les dites noves gents materen se entre aquest e feran que aquest se.n entra ves l.alberch den (f. 13v) Johan Vilalonga e lo dit batle vench e amena aquest en lo alberch del dit Lorenç dient que no.s partis d.aquí e als no y hac. Interrogat si aquí foren tretes armes per aquest contra lo dit P. Bou ni per lo dit P. Bou contra aquest ni per altres persones aportants armes nagunas e dix que no hi viu armes tretes per nagu sino que viu en (Sans) (...) Jacme Arbona qui vench ab lansa (...) pero no viu aquest (...) sino que creu que (...) partir com sie padastre de la muller primera del fill den (...) de ditas parts e als dix que no y hac. Interrogat quals altres persones foren aquí presents e dix que molta gent [que hi sobrevingue] mas no li racordan los noms, pero dix aquest que totes (...).

Pere Bou, testimoni jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses dessus dites en son fet propri axi com a testimoni en fet estrany e dix (...) havia feta ciza an Gil carnisser de porchs que havie venut (...) cizas e aquest respos (f. 14r) dients aquests que auxangarien; e aquest, dubtant se gents que no.s puguessen, materen se entre aquells; e en Jacme Colom e sos fills, que son genres de la muller d.aquest, amenaren se aquest, e altres lo dit Lorenç, e als no y hac. Interrogat si aquí foren tretes armes per alguns de aquests ni darts e dix que no hi viu armes sino una lansa que deyan que havie presa (...) dit Jacme Arbona fill, vinent per partir segons

que aquest viu.

(...) jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses dessus dites e dix sobre aquelles saber com aquest fos en lo rotlo de la plassa (...) entre en P. Bou que es marit de la dona mare de las (...) Lorenç Bisbal cosi germa (...) haguessen noves per les cizes e (...) Solter leva.s (...) e amanassa lo dit Pere Bou (...) e als no y hac.

(f. 14v) Post hec, die veneris XXVII mensis febrerii anno a nativitate Domini MCCCC quinto, cum honoris Berengarius de Ulmis, miles vicarius forence esset in presenti villa pro vissitacione assueta, ad preces bonarum personarum remisit dictis Petro Bou et Laurencio Bisbal crimen per ipsos comissum in predictis.

PROCÉS 9

AMS-4855. Segon plec, f. 15r-23r.

1405, Gener, 23, divendres, Sóller.

(f. 15r) Contra Bernardum Genesta.

Die veneris, XXIII mensis janerii anno a nativitate Domini MCCCC quinto.

Lo die e any demunt dits vench al honrat en P. Conill, batle reyal en Solter, en P. Cogolles de la alqueria de Ffornelúig denunciant que lo die prop passat, mentra la missa major se deya, en Bernat Genesta fill den P. Genesta, per scusa segons que apparie de manlevar hun spero, vench al alberch d.aquest dient a la fila d.aquest, donzella per nom Benvenguda, que li prestas hun spero sagons que ha sabut de la dita sua filla, la qual li respos que no ni havie, e com lo dit Bernat ne vahes hun en la paret del porxo del alberch dix: “E veus ne alla hun”. “E axi preniui lo.m”. E, com la dita Benvengude fos anade per pendra lo spero, aquell Bernat la afferra, axi que la dita fadrina crida altament via fos, e lavors lo dit Bernat jaqui aqueste e fugi; en altre manera creu aquest que la haguera ahontade perque requeri de les dites coses esser enquest.

E aqui matex fo interrogat lo dit Pere Cogolles si sab aquest qui ha asso vist ni si havie alcuna persona en lo alberch de aquest sino la dita filla sua, e dix que segons ha sabut ab la dita fadrina dins eren una filleta d.aquest de edat de [quatze] anys e un fillet de edat de II anys, e vengueren als crits en Barthomeu Bisbal e sa muller, vehins d.aquest. Et sicut interrogada la dona muller den Bernat Cogolles, qm, I sclava den Poncius Alou, I filla den Johan Bisbal per nom Johana, e I filla den (...) muller den Anthoni Julia e los altres de Fornalúig qui (...).

(f. 15v) Benvenguda, filla del dit P. Cogolles e de la dona Catherina Jorda, muller sua qm, testimoni jurada e interrogada de dir veritat sobre les coses dessus dites per lo dit pare seu denunciades en son fet propri axi com a testimoni en fet strany. E dix asso star en veritat que lo die de ir de mati, com lo pare d.aquesta e los germans d.aquesta fossen partits de son alberch per amanar moltons que han per amanar a la alqueria de la Bleda den R. Steva, e axi matex la dona Catherina, madastre d.aquesta, fos anade a la sgleya de la vila de Solter per ohyr l.offici divinal, aquesta stant en lo alberch ab una sua germaneta e hun germanet ab una (...) stant ab les portes foranes tanchades sens baula vench en Bernat Genesta fill den P. Genesta de Fornelutx (...) porxo del alberch (...) una penjada en una stacha (...) Bernat axi com (...) si afferra aquesta el braç (...) e aquesta tira atrás e (...) carrero anassen e als (...) aquesta qui isque del alberch del pare (...) e Ia filla den Johan Bisbal (...). Interrogada si lo dit Bernat Genesta (...) ni etiam en altra manera (...) e dix que no, pero creu aquesta que si no hagues cridat [veu alta viafors] que eyl [l.agues ahontada]. Interrogada si (...) e dix que no.

(f. 16r) *Berthomeu Bisbal*, habitador de la alcharia de Ffornelwig, vehi del dit Pere Cogolles, testimoni jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses dessus denunciades e dix que. l die prop passat de mati stant aquest el lit, com no entenes anar a la sgleya de Soller, senti com la dita *Anthonia muller* d. aquest crida aquest e apres en *Bernat* (...) levau”, e aquest corrent leva. s del lit e dix: “que es asso?”, e la dita dona dix: “veus m. ara com are na Benvenguda crida viaffors”, e aquest vesti. s hun jufo (...) ubri les portes de son alberch e entra en l. alberch del dit Pere Cogolles (...) e viu la dita Benvenguda (...) tota paordida (...). Interrogat si aquest viu lo dit *Bernat Genesta* (...) si aquí viu altres persones (...) que hi sobrevench (...) sobrevinguts.

Anthonia, muller de *Berthomeu Bisbal* desus dita, jurada e interrogada de dir veritat (...) (f. 16v) *Bernat Genesta* hi era entrat e que la volie desonrar sino com crida viaffors e. s era be defesa e als dix no saber. Interrogada si aquesta viu lo dit *Bernat Genesta* e dix que no conech la persona qui isque de casa del dit P. Cogoles, mas gordant per les (...) de la porta avie vist que exia un hom mas no poria saber (...) la vila de Soller.

Margarida muller den (...) testimoni jurada e interrogada de dir veritat sobre les coses desus denunciades, e dix que. l dia prop passat (...) e la havia fferrada per lo braç e la volia (...) [e la dita Benvenguda] crida viaffors, e als dix no saber. Interrogada si aquesta viu lo (f. 17r) dit *Bernat Genesta* pasar corrent ho suaument e dix que dix que no. l viu corrent anar se. n, e als dix no saber.

Arnau (...) testimoni jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses dessus denunciades, e dix (...)

(...) muller de (...) jurada e interrogada de dir veritat sobre les coses dessus denunciades e dix sobre asso no als saber (...) demanat que era estat e lo dit *Luch Bisbal* respos (...) dient de I infanta del dit Pere Cogolles era assi (...) que per poch no fos mort e la dita infanta (...) a aquesta e la mare de (f. 17v) aquesta ana hi per saber ho e troba la dita Benvenguda qui truchave ab ses germanets e germane per entrar en l. alberch del dit *Berthomeu Bisbal* e aquesta demana a la dita Benvenguda la qual dix que. l dit *Bernat Genesta* era entrat en l. alberch demanant li que li prestas hun spero e eyla agranave axi que dix li en bona hora e lo dit *Bernat* assague. s e dix alta veu (...) mos amichs volrien dar a mon senyor (...) “... vostre pare ha muller axi yo vull (...) lo vostro cor envers mi” e yo responch (...) pare dient del dit Pere Cogolles e lo dit *Bernat* (...) aquesta crida viaffors (...) demana li si la (...) la qual respos que no, e als dix aquesta no saber. Interrogada (...).

Johana, filla den (*Johan Bisbal*?) testimoni jurada e interrogada de dir veritat sobre les coses dessus dites e dix (...) ja farem del dit P. Cogolles (...) *Barthomeu Bisbal* e sa muller (...) era stat allo e dix li lo dit *Barthomeu* que no era als sino que aquell infant del dit Pere Cogolles era caygut en (f. 19r) una portadora d. espart e que era cuydat morir e que als no hi havie haut. Interrogat si aquesta viu lavons lo dit *Bernat Genesta* e dix que no.

Et existenti dicto venerabili bajulo pro inquirendo de predictis in alqueria de Ffornelugio, intimari fecit per Anthonium Talamancha, sagionem, in hospicio Petri Genesta, patris dicti Bernardi Genesta, ut dictus Bernardus compereret coram dicto domino bajulo faciendo jus de se ipso et hoc pro prima, secunda et tercia citacione precize et peremptorie, sub cominacione quod alias die crastina dictus dominus bajulus facerit ipsum banniri.

Quequidem (...) dictus Petrus Genesta dixit et sibi (...) quod aserebat ubi erat dictus Bernardus.

Die XXIII mensis janerii anno quosit.

Ponç Alou major, jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses desus denunciades, e dix sobre aquellas sino per ohida de dir de les gents de Ffornalutx (...) ab sa filla (...) den *Jacme Juya* (...). Interrogat si aquest a hoit dir (...) persona que haja (...) e dix que no.

(f. 19v) *Johanna*, de linatge de rossos, esclave den *Ponç Alou*, testimoni jurada e interrogada de dir veritat sobre les coses desus denunciades, e dix sobre aquellas res no saber. Interrogada si aquesta viu lo dit die de Sent Vicenç de mati lo dit *Bernat Genesta*, e dix que hoc essent anades les gents a la sgleya, anant per lo cami del alberch del dit P. Cogolles. Interrogada si aquesta hoy cridar viaffors vers aquella hora e dix que no, com aquesta era en la cunya per cuynar. Interrogada si aquesta viu apres lo dit *Bernat* e dix que no, be dix que

senti a cap de poca stona (...) anant corrent avall ves lo cami de la vila de Soller, pero dix que no sabia dir qui era stat ni qui no.

Margarita, donzella filla den P. Genesta, habitadora de la alqueria de Fforneluig, testimoni jurada e interrogada de dir veritat sobre les coses devall scrites (...) com les gents de Ffornalutx eren (...) aquesta era en son alberch (...) son pare (...) com fos exit (...). Interrogada (...)

(f. 20r) Et quasi incontinenti dictus dominus bajulus, cum dictus Bernardus Genesta legitime citatus in hospicio dicti patris sui non fuisset inventus, pro tanto fecit ipsum Bernardum banniri voce tubete per Ludovicum Cabre curritorem curie regie de Soller, tam in platea alqueria de Fforneluigio quam in rotulo platee de Soller ut est moris.

Post hec, die dominica XIX mensis junii anno predicto dictus Petrus Cogoles presentavit venerabile Petro Conill bajulo regio de Soller quandam litteram clausam et sigillatam cuius suprascriptio tale erat: "Al amat lo batle de Soller o a son lochtinent". Aperta vero litera eius tenor sequebatur sub hiis verbis:

Lo Governador de Mallorques.

En batle. Segons havem entes, en Bernat Genesta fill den P. Genesta habitador del vostre batliu en lo loch de Fforneluig, no tement Deu ni la punicio reyal lo die de Sant Vicent pus prop passat, dementre la gent era ohir lo divinal offici, entra en casa d.en Pere Cogolles volent conexas carnalmente, segons se diu, la filla de dit Pere appellada Benvenguda, sino que aquella contrastant el mal proposit del dit Bernat [crida] so de viaffors. E com aytals coses sien de mal eximpli axi es e no degen sens deguda punicio transhigir, emperço a vos dihem e manam que diligentment dejats inquirir contra el dit Bernat Genesta sobre les dites coses si enquest no u havets; e aquella closa e segellada per persona segura lo.ns trametats a fi que segons aquella sobre lo dit fet puxam per justicia provehir. E si lo dit Bernat atrobarets, prenets lo, matent lo en carcer o assegurarets de sa persona ab sufficientes fermances qui promaten aquell presentar davant nos dins dia cert. E si citat legitimament (f. 20v) no comparra, fets lo bendejar segons que es acostumat, inventariant li sos bens e posant aquells en segur. E aço no mudets. Data en Mallorca a XXIII dies de janer del any de la nativitat de nostre Senyor M CCCC sinch.

(L'original d'aquesta carta és un foli solter inserit en el mateix lligall i numerat com a f. 18r-18v).

Vigore cuius littere, fuiset dicte inquisitionis factum translatum et traditum predicto venerabili Petro Conill, baiulo regio de Soller, causa deferendi illud, predicto venerabili domino Gubernatori Maioricarum qui sibi duxerit verbo et mandatis ut dixit.

Die lune undecima mensis madii anno a nativitate Domini MCCCC quinto Petrus Genesta antedictus presentavit quandam literam clausam et sigillatam cuius suprascriptio talis erat: "Al amat lo batle de Soller o a son lochtinent". Aperta vero litera eius tenor sequebatur sub hiis verbis:

Lo Governador del Regna de Mallorques.

En batle: com nos tenguessem assi en la preso reyal pres en Bernat Genesta del vostre batliu, lo qual era delat que volia forsar la filla den P. Cogolles de la vostra parroquia, e nos lo dit Bernat haia donat a manleuta de L liures; per tant a vos dehim e manam sots pena de XXV liures que al dit Bernat Genesta per raho del bandagement per vos d.equell fet no fessats alcuna novitat ne costreyiment. Noresmenys vos manam sots la (f. 21r) dita pena que vistes les presents assignets al dit P. Cogolles que dins tres dies de la hora que la dita assignacio feta li sera a avant comtadors, haia donade tota informacio que dar volra sobre lo dit fet, si empero ultra la informacio ja reabude dar ne volra. En altre manera nos, pessats los dits tres dies, procehirem en lo dit fet e anquesta ja reabuda segons per justicia atrobarem esser fasedor; de la qual assignacio com per vos feta li sera, nos sertificats per vostra resposta al peu de las presents continuade. Data en Malorques a VIII dies de maig del any de la nativitat de nostre Senyor MCCCC sinch. Francesch Morro.

Vigore cuius littere et mandatorum in ea contentorum retulit Anthonius Talamancha, sagio, se jussu domini vicesgerentis bajuli ex parte predicti nobilis domini Gubernatoris assignasse dicto Petro Cogolles quod

hinc ad tres dies proxima sequentes ab hora terciarum diei presentis in antea computandos dedit omnem informationem quod dare velit super dicto facti inquisitionis, ultra informationem jam receptam, sub cominatione quod, labis dictis tribus diebus, procedetur per dictum nobilem dominum gubernatorem in dicto facto et inquisitione jam recepta prout de justicia videbitur fore fiendum, prout in dicta litera expressatur.

Et paulo post hora tertia eiusdem diei comparuit in presenti Curia regia de Soller dictus Petrus Cogolles et sibi fuit lecta de verba ad verbum per notarium huius curie dictam literam et facta assignacio in dicta litera contenta sub cominatione et in ipsa litera expressa quare fuit facta repunsió in predictae dicte litere tenoris sequentis:

Molt noble e savi senyor misser lo Governador, sapia vostra senyoria que lo dit Pere devall scrit de diluns que comptavam XI del mes present de maig, obeynt vostres manaments, fu fer la assignacio en vostra letra (f. 21v) contanguda al dit P. Cogolles per n. Anthoni Talamancha, saig, comptant de hora de tercias a tres jorns primers vinents, sots la cominacio en la dita vostra letra expressade. E apres poch de la assignacio feta, fo lesta per lo scriva de la mia Cort en la dita Cort la dita letra al dit P. Cogolles la dita letra e reservada la dita assignacio segons tenor de la dita letra. E som molt noble senyor humil a vostres manaments. Dada en Soller lo dit die de diluns a XI del dit mes de maig.

Barthomeu Dolives, llochinent de batle de Soller, que.s comana en vostres mans.

(f. 22r) Die lune, XXVI mensis janerii anno a nativitate Domini MCCCC quinto.

Die et anno predictis venerabilis Petrus Conill, bajulus regius de Soller, accessit ad alqueriam de Fformelugio una cum Johanne Avinionis, notario sue curie et Anthonio Talamancha, sagione, presentibus testibus videlicet G. Genesta et Poncio Alodii et fecit inventarium de bonis infrascriptis Bernardi Genesta, filii Petri Genesta, de dicta alqueria Fformalugio.

Primo inveni in dicti hospicii quandam mensam bonam duarum postibus cum pedibus. Item duo scamna longa. Item unum congreny ferrandi (...).

(f. 22v) Item in quadam domo cellarium unum cupum cum tribus congrenys contingens XXV saumatas vini et ultra cum canyssio.

Item quandam vegetem de mena cum vino aquatum.

Item quandam vegetem quinque saumatarum cum vino aquatum.

Item aliam butam de mena cum vino aquatum.

Item quandam aliam butam de mena vacuum.

Item quandam vegetem contingens decem saumatas vini musti virmilii.

Item unum cubellum follandi.

Item quandam caxiam vacuum veterem.

Item unum lectum postium cum pedibus.

Item dua paria de portadoria.

Item in quadam cameram juxta portichum unum lectum postium cum pedibus.

Item duo linceamina panni brini e stupe oldana.

Item quandam vanovam oldanam parvi valoris brini.

Item unum arquibanch unius caxie ante lectum vacuum.

Item quandam archam tenendi bladum vacuum.

Item unum arquibanchum duarum caxiarum in qua erant res sequentes videlicet quandam gramasiam (...) panni nigri dicti P. Genesta.

Item unam caxiam veterem cum aliquibus (...).

Item aliam caxiam veterem modici valoris.

Item quandam cotam panni coloris nigri cuiusdam filie dicti Petri.

Item unum carretellum parvum in quo erat vinum album.

Item in coquina res sequentis: bigam exarciatam cum calderia.

(f. 23r) Item quandam tabulam veterem cum duobus scamnis.

Item quandam pasteriam cum suis pedibus.

Item quandam caxiam tenendi (...)

Item quandam portadoriam.

Item quandam sertaginem araminis cum sua giratoria ferri.

Item duo tripodes ferri. Item tria luminaria ferri. Item quandam rayam.

Item quandam ollam cupri parvam. Item quidam servitoriam terre. Item unum morterium. Item quatuor servitorias. Item dua amfora ferri. Item sex cizoria fustis. Item sex scutellas terre. Item unum almiranum terre. Item quandam gerram veterem.

[Item inveni] in botigia res sequentes: primo duas alfabetas olierias vacuas. Item triginta quatuor gerras olierias vacuas. Item quandam portadoriam. Item quandam paneriam arundinorum. (...) Item unum panerium de verduchs. Item duas (...). Item duas (...)

PROCÉS 10

AMS-4845. Segon plec, f. 24r-25r.

1405, Maig, 12, dimarts. Sóller.

(f. 24r) Die martis XII^a mensis madii anno a nativitate Domini MCCCC quinto.

Contra Anthonium Boiosa.

Lo die e any demunt dits en Gillet Periç denuncia al discret en Barthomeu Dolives lochtinent del honrat en Pere Conill batle Reyal en Soller que n. Anthoni Bojoza de la vila, la nit passade es vengut en lo seu ort que ha pres lo pont dit del torrent de Alofre e furtant ha se. n. aportades dues garbes d. ordi, les quals hi sega perque requeri de les dites coses esser enquest.

E aqui matex fo interrogat lo dit Gilet ab sacrament com sab aquest ço que ha denunciat, e dix que per tal com asso ha sabut per en Ffransoy Mayol, fill den G. Mayol, e per en Ramon Piquer, fill den Ramon Piquer, perque requeri ells esser reabuts en testimoni del dit fet.

Ffrançoý Mayol dessus dit, testimoni jurat e interrogat de dir veritat sobre les coses dessus denunciades e dix asso saber: que diluns a vespre prop passat, aquest e en R. fill den G. (o R.) Piquer si. s. anaven deportant ves l. ort del pare del dit Ramon e, com foren ves lo dit ort del dit Gillet Periç, aquests sentiren seguar dins l. ort e gordaren e veheren hun hom seguant d. el ordi e no. s. curaren d. ell ni. l. conegueran. Interrogat si aquest ha dit al dit Gillet Periç que. l. dit hom qui segave aquella ora era lo dit Anthoni Bojosa, dix que no, com no haja perlat ab lo dit Gillet dins aquest temps. Interrogat de la hora quina era com veheren lo dit hom segant e dix que ves lo seny del ladre.

(f. 24v) Anthoni Bojosa, delat dessus dit, jurat e interrogat de dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany sobre les coses dessus denunciades contra d. aquest e nega les dites coses de tot en tot. Interrogat aquest a hon era la nit de diluns en la dita denunciacio contengut ves hora del seny del ladre e dix que en casa sua.

Post hec, die jovis XXI mensis madii anno a nativitate Domini Millesimo CCCC quinto, cum venerabilis Arnaldus Sala, doctor in legibus assessor et locumtenens honorabili Berengarii de Ulmis, miles vicarius forense, esset in presenti villa pro visitacione assueta, visis premissorum inquisitionis absoluit dictum Anthonium Bujosa a carcere scilicet non a crimine juxta regiam inde edictam.

Et ibidem idem venerabilem Arnaldum Sala confidens de fide probare venerabilis P. Cunillo baiuli de Soller transit vices (f. 25r) suas eidem venerabile baiulo ita quod ipse venerabilis bajulus possit facere extraere ea que dictus venerabilis vicarius posset durante officio suo supradicto, dans et comitens eidem omnes voces,

vices et acciones eidem officio competentes cum libera et generali administracione et plenissima facultate.

PROCÉS 11

AMS-4845. Segon plec, f. 25v-27v.

1405, Maig/Juny, ?, dissabte. Sóller.

(f. 25v) *Contra Francesch Boulo.*

Lo die e any dessus dits a vespre stant lo discret en Thomas Seva, regent lo offic de la batlia de Soller, en lo pont Vey, en Ffrancesch Boulo dona an Jacme Sartre, hun colp de spasot ho day al cap, perque lo dit batle enqueri del dit fet axi com se sagueix, matent lo dit Ffrancesch Boulo en la preso.

Jacme Sartre, nefrat dessus dit, jurat e interrogat de dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany sobre les coses dessus ditas, e dix que.l die de dissapte de vespra dessus dit, passat lo seny del perdo, aquest sabent que havia contrast ab lo dit Ffrancesch Boulo per raho de mes jornals que aquell Ffrancesch demenava a aquest per raho de cullir fulla de morer per les cuques que feya en l.any present de fer ceda, ana ves la plasse de Soller per perlar ab l.onrat en Thomas Seva, batle Reyal de dita ville, per dir li e pregar que.l tragues del contrast que havia ab lo dit Ffrancesch Boulo, e troba.l ves lo pont Vey e pres lo apart, ves mig del pont, pregant lo del dit fet; e, perlants aquests, lo dit Ffrancesch Boulo vench apart de tras ab hun mig spasot (f. 26r) e dona a aquest hun colp al cap dient: “traydor, que dits tu?”. Axi que aquest gira.s corrent e lo dit batle dient acostant se a aquell dient: “Uda, bacallar! davant la Cort?”, afferrant aquest la spase del dit Ffrancesch, axi que aquell Ffrancesch jaqui la dita spase e lo dit batle pres lo dit Boulo amanant aquell dins la preso. E en P. Mosqueroles, qui aqui era, amana a aquest ab altres a metre.s en la casa o alberch den Girard Lao, barber; e als dix no saber en lo dit fet. Interrogat si aquest era tengut al dit Ffrancesch Boulo en so que aquell li demanava, e dix que no, segons dita de la muller de aquest, com aquest no fos en aquel temps que.l dit Ffrancesch Boulo ajuda a cullir la dita fulla en Soller, com fos anat a tondra. Interrogat si entre aquest e lo dit Ffrancesch Boulo havia haudes noves o desenpatxaments abans per lo dit fet, e dix que lo dit die de disapte poch abans ves lo seny del perdo aquest era en lo carrer Nou, devant lo estatge on esta en Jacme Aguilo, e aqui fo en Barthomeu Alcover qui sabia lo dit contrast e dix al dit Ffrancesch Boulo qui seya en lo portal del alberch hon habita en Jacme Alou e dix li semblants peraules: “deys en Boulo: que us deu en Jacme sartre?”, lo qual respon: “res”. E lo dit Barthomeu Alcover dix: “tothom sia testimoni que veus que diu en Boulo que no li deu res”. E lo dit Ffrancesch Boulo lavos respos que “vuyt jornals ma deu”. E aquest responc dix: “no fas, sino quatre”. E lo dit Boulo replicant dix: “si es ver, en despler vostre”. E aquest responc dix: “no es ver, a despler vostra, segons que la dona m.a dit”. E levors lo dit Boulo, ab hun basto que aportava, dona a aquest hun colp e feri.l en lo doblech de un tovellola que aportave enbolicade en lo cap. Interrogat qui fo present a les dites coses e dix que.l dit Barthomeu Alcover e.n Jacme Alou, Jacme Aguilo, Ffrancesch Morey, Johan Andreu e dones del veynat. Interrogat qui fo present com lo dit Ffrancesch dona lo colp de spasot en apres a aquest en lo cap, e dix que.l dit batle, P. Mosqueroles e P. Terrades menya convers, Pere Frontera manor de dies e altres qui aqui eran en la taula de Anthoni satras sartre, qui prop del dit pont.

(f. 26v) *Ffrancesch Boulo, delat dessus dit, jurat e interrogat de dir veritat en son fet propri com a testimoni en fet estrany sobre les coses dessus dites, e dix que lo dit die de disapte vespra, aquest si era en lo carrer Nou sahyent en lo portal den Jacme Alou aqui sobrevench lo dit Jacme Sartre e an Jacme Alou qui aqui era dix a aquest, sabent lo contrast qui era entre ells per raho de jornals de cullir fulla de mores obs de las cuques dels quals aquell Jacme e sa muller li negan be le meytat, dix: “uda: e com nos avendrem si be le meytat me.n negau?”. E la dona muller del dit Jacme aqui sobrevenida dix: “certas, no.n deys ver, ans na deys falcia e no acostumave de dit veritat”. E aquest respos: “si fas, mels que vosaltres!”, dient a la dita dona que mala ventura li vendria de aquel de son carrech que li feya. E lo dit Jacme venia ves aquest, e aquest ab hun basto*

que tenia lensa li.n hun colp, no sap si.l fari. E aqui pertiran los lo dit Jacme Alou, Ffrancesch Morey, Johan Andreu sartre, e aquest feu se via en casa sua. E torna.s se.n ves la plasse prenent per lo carrer deval la vila e per lo carrer del Ardaviu. E com fo pres lo pont Vey senti perlar lo dit Jacme Sartre qui deya perlant ab altre del deuta que aquest li demanave que aquest no.n deya veritat. E aquest, torbat del dit fet e de las novas que eran stades en lo carrer Nou e de la muller del dit Jacme, que aquest havia enderrocat en terra donant li spenta, arrencha (f. 27r) hun mig spasot que aportava e tirant colp ves lo dit Jacme, no sap si.l feri o no. E aqui matex lo honrat en Thomas Seva, batle de Soller, que aquest no conague, cor si.l hagues conagut no haguera ni volguera haver aseiat lo dit fet dix: “uda: e devant la Cort altament?”. E pres aquest e amana.l a la preso, jatsie que al dit Jacme se afferra ab aquest e ab altres prangueran lo dit spasot. Interrogat qui foren presents a la dita ora que asso fo, e dix que.l dit senyer batle e viu hi en Pere Frontera e n.Andreu Serda ferrer e d.altres de que no [n.ha] mamoria.

Manulevavit Petrus Tria de introitu ville itineris Civitate dictum Ffrancischum Boulo, qui promissit illum tornare vivum vel mortuum quocienscumque fuerit requisitus, vel L libras re. Ma. mi., pro omnibus hiis se et omnia bona sua obligantes.

Post hec, die lune XVII mensis madii anno a nativitate Domini MCCCC sexto, venerabilis Petrus Tria, civis Maioricarum, locumtenens honorabilis R. Çafortesa, militis, vicarii forence, esset in presenti villa pro visitatione assueta, ad pces bonarum personarum remisit dicto Ffrancisco Bauloni, intuitu pietate, crimen pro ipsum remissum in predictis.

PROCÉS 12

AMS-4845. Segon plec, f. 28r-29v.

1405, Juny, 28, diumenge. Sóller.

(f. 28r) Diumenga vespra a XXVIII del mes de juny MCCCC sinch.

Le dita nit de diumenga, passat lo seny del ladre, vench al honrat en Thomas Seva, batle de Soller, en Barthomeu Soler, volent se colgar lo dit batle, denunciand que remor havia en lo carrer Nou entre en Ramon Piquer e Ffrancesch Mayol e Bernat Castanyer perque hi anas corrent per cessar que no.s i saguis mal; e lo dit batle corrent ana en lo dit carrer en l.alberch del hereu den G. Rubert, lo qual logua e te a posade l.onrat en Barthomeu Sala als Saverdera, en lo qual eran los dits Ramon Piquer e Ffrancesch Mayol, als quals feu manament segons que dix que sots pena de XXV lb. a cascun al fisch del senyor Rey aplicadores tenent se per preses, no.s pertissen de la habitacio del dit alberch sens licencia del dit batle.

E de continent lo dit batle, ab lo dit Barthomeu Soler e jovens que atropa, vench en lo alberch del dit Bernat Castanyer e troba la porta forana tencada ab clau; e presumint que fosen vellar lo cos de la dona muller den P. Terrasse, le qual era pessade de aquesta vida, ana a la habitacio del dit P. Terrasse e troba aqui lo dit Bernat Castanyer; lo se.n amana en casa sua faent li manament que sota pena de XXV libres al fisch Reyal aplicadores, sens licencia sua no.s pertis del dit alberch.

(f. 28v) E diluns a XXVIII del dit mes com fos ven[gut a oida del] dit batle que.ls dits Ramon Piquer e Ffrancesch Mayol menys[pressant] lo dit manament se.n fossen anats, tencant lo dit alberch en que estaven en clau, per tant lo dit batle feu fe el haver manat e intimat en G. Piquer, pare del dit Ramon, e an G° Mayol, frare del dit Ffrancesch, que fessen que.ls dits Ramon e Ffrancesch se matessen en poder del dit batle, sots cominacio que en altre manera el los farie bandeiar de present.

XXXª die mensis junii anno predicto.

Bnt. Castanyer, obedient a la Cort, jurat e interrogat de dir veritat en son fet propri axi com a testimoni en fet strany, so es quina ramor o bregua es stade entre aquest, la dita nit de digmenga prop pessade, e los dits Ramon Piquer e Ffrancesch Mayol. E dix que la dita nit, com fos morta la dona muller den P. Terrasse lo qual Pere es preisma de aquest e volgues aiudar a vellar lo cors ensemps ab en G°, frare de aquest, hoi dir

que.l dit G° tenia alguns diners e havia apres que.ls dits Ramon Piquer e Ffrancesch Mayol lo havien convidat de jugar aquella nit en lo alberch del hereu den Rubert; axi que anave hi per fer lo vanir e per vellar en lo dit cors, e troba en lo cami en Johan Andreu, sartre, dient li lo dit fet, lo qual Johan dix que acompanyaria aquest, e anaven se.n cantusant, e com foren prop del alberch dessus dit den Rubert trobaren los dits Ramon Piquer e Ffrancesch Mayol e G. Castanyer, (f. 29r) frare de aquest, e aquest dix al dit germa seu que se.n [vengues] ab el per vellar lo dit cors, cor vergonya com no hi heran. Axi que.l dit G. dix que hun poch havia anar e de present hi seria, fayent se de anar amunt, e los dits R. e Ffrancesch feran la via de antrar en lo dit alberch, e aquest prega.ls que no acullisen lo dit germa seu aquella nit per la raho dessus dita; los quals li promateran que no.l aculirian, e entraren se. E aquest, ab lo dit Johan Andreu, tament se que.l dit germa seu no tornas aqui per jugar aturaren se hun poch aval arrossants se a la peret que no.ls vessan; e apres poch lo dit G. torna aval e tocha en lo alberch del hereu del dit Rubert, e tocha a la porta e fo li ubert, e fo li dade una gerra dient li que aportas aiguo; e aquest encara si stech sperant si aportada l.aygo lo haviarian; e com fo tornat entra.s se.n dins e tencaren la porta e aquest lavons crahent que axi era com li havien dit que aquells li volian gonyar los diners e axi matex que steguera be al dit G° que no ajudas a vellar lo dit cors, ana ves la porta dient al dit R. Piquer: “uda, en Ramon: no.m havieu vos promes que no aculliriau en G°? prech vos que.l fessau axir e que se.n venga”. Lo qual R. respos que pel cap de Deu no.n faria res e aquell levons dix: “be apar ver so que m.avien dit que vosaltres l.avieu scomes a jugar per tal que li gonyasseu aquells dinarons que te”. E lo dit R. respos que aquest na mantia, que el no hera ladre, ans o hera aquest, tornant s.i diverses veguades, responent aquest que si era fora el no li gosaria dir semblants peraules. E ana.s se.n avall ab lo dit Johan Andreu. E com aquest fo hun poch aval, los dits R. e Ffrancesch, exints en la carrera cridaren: “tornau en cabro ladre, tornau, (f. 29v) que pel cap de Deu hom vos hic donara tantes de bastonades que ap[pareill]ar vos n.auran!”. E aquest, no curant se d.ells, feu se via anant a vellar lo dit cors; e quax encontinent lo dit batle vench ab en Barthomeu Soler e als cuns jovens, e feu manament a aquest que sens licencia sua no.s pertis de son alberch devant aquel, sots pena de XXV libres; lo qual manament aquest, axi com a obadient a la Cort ha volgut servir e tenir, e als dix no saber. Interrogat quals persones foren entre ells a les noves qui foren entre aquest e los dessus dits R. e Ffrancesch e G° frare de aquest, e dix que ten solament lo dit Johan Andreu qui era ab aquest.

Berthomeu Soler (no continua).

El procés de divisió dels termes municipals de Sóller i Fornalutx: 77 anys de conflictes

Antoni Quetglas Cifre
Antoni Reynés Trias

Resum

La present comunicació intentà explicar el procés històric de divisió entre Sóller i Fornalutx que derivà en un conflicte que va durar 77 anys, principalment a causa de les discrepàncies en la delimitació dels termes. Alhora s'exposen els límits entre els municipis i la situació de les fites que els assenyalen.

Introducció

A finals del segle XVIII l'erudit Jeroni de Berard en la seva descripció de la vila de Sóller explicava: “los confines de este termino son el de Lluch, antes Escorca, desde donde dista más, y también el de Palma hacia el levante, el de Buñola y Valldemosa que dista poco de la villa hacia el sur, de cuyas poblaciones dista la de Sóller en leguas 700 varas castellanas. Del primero por camino áspero y grande subida al Barranch cerca de Biniaraix. Dista 3 leguas y media de Palma. Ya queda dicho, de Buñola legua y tres cuartos. De Valldemosa tres cuartos. Todo montuoso y áspero. Lo demás de sus confines contiene la costa de mar, que empieza donde acabamos la de Deyá, junto a las casas del predio de Can Terreta, ya del de Sóller; (...)”¹

A l'època en que Berard va escriure la seva obra, l'extensió del terme de Sóller era major que “l'actual i així va continuar fins a començament del segle XIX” quan, gràcies a la implantació del liberalisme a l'Estat espanyol, el llogaret de Fornalutx s'independitzà de Sóller. Aquest procés de divisió va durar uns 77 anys, i estigué marcat pels esdeveniments polítics nacionals i sobretot pels conflictes d'interès entre els municipis que generaren una gran quantitat de documentació que avui trobam a l'Arxiu Municipal de Sóller i a l'Arxiu General del Consell Insular de Mallorca.

1 Veure annex

La divisió territorial de Sóller i Fornalutx (1813-1890)

La segregació del que llavors era el llogaret de Fornalutx fou un procés de llarga duració que influí molt negativament en les relacions de veïnatge. Tanmateix, les desavinences entre els dos nuclis es donaven feia segles, ja que sovint els fornaltuxencs es consideraven agraviats per les decisions dels sollerics.

Abans de la conquesta catalana el 1229, ambdós nuclis de població ja existien com alqueries diferenciades però quan l'illa s'integrà a la corona catalanoaragonesa, Fornalutx es va incloure en el districte de Sóller.

Durant el segle XVII i per donar més autonomia a Fornalutx es creà la Junta de Prohoms o Consell de l'Església, format pel batle, un jurat i els veïnats més importants de la vila, que s'ocupava dels interessos locals (civils, militars, religiosos, etc.), que després eren traslladats al Consell de Sóller.²

Amb l'arribada dels borbons i la implantació del model municipal castellà, arran dels Decrets de Nova Planta (1715), s'eliminaren els consells i crearen els ajuntaments. Aquest fet no generà un canvi substancial en el paper secundari que tenia Fornalutx en els afers del municipi. Els fornaltuxencs, això sí, passaren a elegir a un veïnat com a regidor per representar-los directament a l'Ajuntament de Sóller.

La proclamació de la Constitució de 1812 suposà una important alteració en la divisió territorial de l'Estat Espanyol, ja que possibilità, a través de l'article 310, la independència administrativa dels pobles petits, de més de 1.000 habitants, que fins aleshores depenien d'un municipi principal.

Fornalutx des de mitjans del segle XVIII havia arribat a aquesta xifra gràcies a un notable increment demogràfic, del 15,3 %⁴ i l'1 de novembre de 1812 pogué constituir el seu primer ajuntament; essent nomenat batle Antoni Mayol Arbona –*Xoroi*– (1758-1848), a més d'un secretari i els empleats indispensables per a l'administració municipal.³

Malgrat la voluntat inequívoca d'independència dels fornaltuxencs, la separació dels termes es realitzà de forma traumàtica, produint-se nombrosos conflictes⁵ entre ambdues localitats que tenien com a rerefons l'exigència dels fornaltuxencs d'obtenir el terreny necessari per a la seva subsistència i la resistència dels sollerics a perdre territori i sobretot les rendes que se'n derivaven.⁶

Des de Sóller es va oferir una pensió de 300 lliures anuals al nucli de Fornalutx a canvi d'interrompre la separació i la segregació del Cadastre. Aquesta proposició fou desestimada i el 18 de febrer de 1813 des

Terme municipal de Sóller abans de 1812

Termes de Sóller i Fornalutx després de la divisió

2 RULLAN I MIR, Josep, *Historia de Sóller*, 2 toms, Palma, Imprenta Guasp, 1876

3 Lesmentat article deia: "Se pondrá Ayuntamiento en los pueblos que no lo tengan, y en donde convenga que lo haya, no pudiendo dejar de haberlos en los que por sí o con su comarca lleguen a mil almas, y también se les señalará término correspondiente".

4 PUIG MASCARÓ, Guillem / VIUDES GINESTRA, Carme, *Fornalutx*, a *Guia dels Pobles de Mallorca* n° 40, Palma, Hora Nova S.A., 2002.

5 RULLAN I MIR, Josep, *Historia de Sóller*, 2 toms, Palma, Imprenta Guasp, 1876

6 Segons l'Apeo de Garay (1818-1820) de les 92.000 lliures que tenia el terme de Sóller (entre riquesa territorial, industrial i comercial), 14.530 corresponien a Fornalutx.

de la Diputació Provincial s'ordenà el lliurament de la porció del Cadastre corresponent a Fornalutx. Com a resposta el consistori solleric realitzà les següents propostes⁷:

- Que la divisió del terreny es fes considerant el nombre d'habitants dels dos nuclis, assenyalant la sisena part al de Fornalutx, ja que aquest tenia 1.000 habitants i a Sóller n'hi residien 5.000.
- Que dita part es regulàs conforme al Cadastre.
- Que les dues finques en que es dividia llavors Bàltx d'Avall quedassen a la part de Sóller. Cap d'aquests suggeriments fou acceptat pels fornalutxencs, que denunciaren el cas a la Diputació. Aquesta ordenà la creació a cada localitat d'una comissió formada pel batle i alguns regidors per delimitar els termes, les quals es reuniren el 7 de setembre de 1813 per "formar, dividir, assenyalar i fitar el terme de Fornalutx".⁸

La comissió sollerica, formada pel batle Joan Castañer, el regidor Llorenç Bauzà i el síndic Jeroni Frontera; i la fornalutxenca, composta pel batle Antoni Mayol, el regidor Pere Antoni Mayol i el síndic Antoni Busquets, decidiren que el terme de Fornalutx seria "*la sisena part segons los vezins, i número de personas de una i altre vila*".

La partició acordada era prou diferent de l'actual, ja que deixava en el terme de Sóller totes les possessions de Bàltx, Binibassí, sa Corretgera i alguns dels olivars des Marroig.

A més d'aquest acord s'establiren un conjunt d'obligacions i pactes:⁹

- Els comissionats, en nom dels seus respectius ajuntaments renunciaren als drets que poguessin tenir per engrandir o disminuir els termes.
- Els comissionats de Fornalutx s'obligaren a pagar totes les liquidacions corresponents dels béns del poble a Sóller
- El sollerics acceptaren tornar a Fornalutx la sisena part dels censals dels dos termes que els lliurava aquest municipi.
- Es pactà que, després d'haver liquidat els comptes dels béns segons el cadastre, i que els habitants de Sóller que tinguin possessions a Fornalutx i viceversa hagin pagat el que els correspongui a cada municipi, es pagaran en censals a favor d'una i altra vila, a 3 per 100 del líquid de la talla comuna.
- Fornalutx s'obligà a pagar a Sóller tot el que aquesta vila havia bestret, pagat i es pagaria per la vila de Fornalutx en concepte d'imposts.
- Sóller es comprometé a donar i satisfer a Fornalutx la part sobrant de les talles, després d'haver liquidat els comptes corresponents al 1814.

La independència de Fornalutx durà tan sols dos anys, ja que el 1814 tornà al poder Ferran VII i abolí les lleis dictades en el període anterior, de manera que els dos municipis es tornaren a unir.

Amb el Trienni Liberal (1820-1823) i el retorn a la Constitució de 1812, es va restituir la independència a Fornalutx i es nomenà batle Joan Ripoll Mayol *-de Balitx-*¹⁰ però les diferències entre els dos municipis tornaren a comparèixer ràpidament.

L'agost de 1820 el Governador Provincial requerí dels dos municipis el nomenament dels seus respectius comissionats per a la divisió dels termes¹¹ i l'Ajuntament de Sóller protestà perquè considerava que les condicions de la partició el perjudicaven i els fornalutxencs es negaven a pagar les talles corresponents

7 AMS. Secció 2. Frontes entre les viles (1813-1967). Sign.: 400.

8 AMS. Secció 2. Frontes entre les viles (1813-1967). Sign.: 400. Per veure el document complet vegeu també RULLAN I MIR, Josep, Historia de Sóller, 2 toms, Palma, Imprenta Guasp, 1876, pàgs. 1013-1021. Veure annex: 5.1.1. Delimitació dels termes de Sóller i Fornalutx el 1813

9 *Ibidem*

10 Era el propietari de la possessió de Balitx d'Avall

11 AGCIM. Expediente sobre divisió entre Sóller y Fornalutx (1837-1878). Sign.: X-374/2

al treballs de divisió. Fornalutx es defensà argumentant que els retards en els pagaments eren causats per les dificultats que tenien per cobrar els impostos, sobretot perquè el consistori solleric no els havia lliurat les llistes corresponents als amos de finques.¹²

El 14 de juny de 1821, l'ajuntament de Sóller proposà una línia divisòria que deixava molt disminuït el terme fornalutxenc: Des de la possessió de Moncaira la línia de terme es dirigia primer al pi Gros de Binibassí, després al pont de Can Caixal i posteriorment, pel torrentó de sa Corretgera, arribava al predi “los Muxellers” de Josep Vicens, es quedava per tant Binibassí i part des Marroigs.

Tanmateix la Diputació no va fer gaire cas. Després de determinar un límit provisional i davant la impossibilitat d'arribar a un acord, a finals del 1821 nomenà Josep Francesc Villalonga¹³, perquè amb membres dels dos ajuntaments formalitzassin la divisió.

El comissionat es topà amb les diferències irreconciliables entre els dos consistoris, de manera que la Diputació es veié obligada a acordar que els dos pobles, per separat i amb la major brevetat possible, proposassen la línia de demarcació.

Segons la comissió fornalutxenca havien de quedar dins el seu terme les quatre possessions de Bàltx, “les Rubertes” i els terrenys al nord del camí des Murterà a partir del pont Nou.

Els sollerics no es quedaren enrere amb les seves pretensions i proposaren una reducció dràstica dels terrenys Fornalutxencs, deixant-los sense cap de les possessions de Bàltx, la de Binibassí i alguns olivars des Marroig.

La resposta de la Diputació fou gairebé salomònica. El 18 de juliol de 1821, dividí els termes de manera provisional i assignà Bàltx d'Amunt i Bàltx d'Enmig a Sóller i Bàltx d'Avall i Binibassí a Fornalutx.

Cap dels ajuntaments quedà satisfet i de seguida plantejaren recursos que no foren considerats. Finalment el 30 de setembre de 1822 el governador civil, Comte de Montenegro, comunicà als dos ajuntaments la resolució adoptada respecte de la línia divisòria que s'adaptava a la dictada provisionalment¹⁴ i a més establia que:

- Fornalutx es quedava a una quinta part del terme matriu, proporcional a la seva població (1.021 habitants front els 5.700 de Sóller).
- Dels censos passius, quedaven a càrrec de Fornalutx les 57 lliures i 16 sous que anualment aportava Antoni Mayol de Bàltx, 29 lliures, 6 sous i 8 diners que es prestaven al Dr. Pere Lluç Ripoll i 15 lliures que es prestaven a benefici de la Catedral posseïts per Andreu Sard.
- Sóller es feia càrrec de la resta de censos passius fins a la suma de 495 lliures, 19 sous, 8 diners i 1/5 passaria a Fornalutx. Malgrat els censos corresponents a Fornalutx excedien un poc a la quinta part del total, això quedava compensat amb la distribució dels censos actius.
- Dels censos actius, que ascendien anualment a 98 lliures, 15 sous i 9 diners, Fornalutx havia de percebre 2 lliures, 2 sous i 10 diners de Jaume Arbona, 1 lliura i 10 sous de Joan Oliver –Roch-, 7 lliures, 4 sous i 1 diner de Antoni Aguirre, successor de Catalina Malondra, 8 lliures, 9 sous i 1 diner dels hereus de Miquel Lladrés –Bassó- i 3 lliures de Joan Baptista Estada de Moncaire. La resta quedava a favor de Sóller.
- Les comunes que existien en els districtes de Sóller i Fornalutx quedaven respectivament a favor dels mateixos pobles, ja que es considerava que tenien el mateix valor.
- Es feia administrador a l'Ajuntament de Sóller dels censos que pertanyien a diverses “Mandas Pías”, que s'havien de destinar als pobres i dels quals havia de lliurar una cinquena part a Fornalutx. A més s'obligava a cada localitat a tenir la seva pròpia casa de

12 AGCIM. Expediente sobre división entre Sóller y Fornalutx (1837-1878). Sign.: X-374/2

13 Propietari entre altres finques, de la possessió de Son Angelats a Sóller.

14 AMS. Secció 2. Frontes entre les viles (1813-1967). Sign.: 400. Veure annex: 5.1.2. Delimitació dels termes de Sóller i Fornalutx el 1821

beneficència.

- L'Ajuntament de Sóller quedava com a administrador de les deixes que s'havien d'invertir en favor de determinades parenteles.
- Els Ajuntaments de Sóller i Fornalutx havien de nomenar comptadors i liquidadors per verificar aquesta divisió, els quals també havien de rendir els comtes de cada vila.
- Fornalutx estava obligat a auxiliar amb una quinta part de les despeses de conservació del camí del Coll, per ser de benefici comú el trànsit cap a Palma¹⁵.

Aquest últim apartat fou recorregut per Fornalutx que també com a contraprestació sol·licità que Sóller pagàs el manteniment del camí de Lluç¹⁶, però els sollerics es negaren ja que consideraven que els seus veïns podien anar pel Barranc fins al monestir. No es conformà l'Ajuntament de Fornalutx que reclamà al governador provincial que obligàs al solleric a contribuir amb les despeses del camí o que els exoneràs a ells del pagament de la part que els corresponia de la carretera del Coll.

La resposta del governador fou que la carretera del Coll era "principal" i l'única per anar a Ciutat i que per tant els fornalutxencs havien de contribuir a la seva obra, mentre que la de Lluç era secundària i els sollerics quedaven eximits d'abonar quantitat alguna.

Malgrat els dos ajuntaments acceptaren la divisió, poc mesos després es tornaren a produir friccions. El 20 de novembre de 1822 el batle de Sóller Baltasar Marquès planteja al Governador Civil la necessitat que Fornalutx pagàs la quinta part del sou dels metges i cirurgians de Sóller, ja que aquests atenien també a la seva vila. També suggerí que als sollerics que tenien propietats a Fornalutx els fossin descomptats 6 diners a l'hora d'abonar les talles a Sóller, atès que ja pagaven la mateixa quantitat com a Forasters a Fornalutx.¹⁷

El 1823, després de la intervenció dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, i la tornada a l'absolutisme, s'abolí novament el municipi de Fornalutx i es reincorporà a Sóller, encara que en el període posterior es generà alguna documentació sobre la fase d'independència; el 1826, la Diputació Provincial sol·licità a l'Ajuntament de Sóller la remissió de les actes de l'Ajuntament de Fornalutx entre 1820 i 1823, així com les llistes d'aquest mateix període dels membres de les Milícies Nacionals, Caçadors de Muntanya i altres cossos armats.¹⁸

El 1836, després de la mort del rei Ferran VII i de l'ascens dels liberals al poder gràcies a la regent Maria Cristina, els veïns de Fornalutx sol·licitaren novament la independència.

Finalment, el 9 de maig de 1837, es produí la segregació definitiva dels dos municipis seguint la divisió feta el 1821 i la Diputació requerí a l'Ajuntament de Sóller el lliurament a Fornalutx de la documentació que li corresponia de l'arxiu municipal. Aquesta separació va comportar nous conflictes, sobretot territorials i contributius. Malgrat els veïnats de Fornalutx estaven exempts de pagar les talles ordinàries a Sóller, també es negaren a pagar les contribucions de quota fixa del 1837¹⁹ i el març de 1838 el regidor Pere Mayol, natural de Fornalutx, va haver de cessar del seu càrrec per pertànyer a un municipi diferent.²⁰

Continuaren també les divergències per la recaptació d'imposts i per la titularitat d'algunes finques situades en els límits entre els dos pobles, especialment de la porció de terreny i casa propietat dels hereus de Catalina Pons, abans d'Antoni Pons -Tirany-.

El 1876 a causa d'alguns fraus comesos pels administradors de consums, es tornà a discutir la qüestió de les fites i es va obligar a reobrir el tema de la divisió.²¹ Dos anys després, el 1878, el govern de la Província

15 AMS. Secció 2. Frontes entre les viles (1813-1967). Sign.: 400

16 Anomenat antigament pels llucers camí de Fornalutx i pels fornalutxencs "camí real pel qual se va a Pollença i a l'església de Lluç", "camí que va a Nostra senyora de Lluç" o "camí reial des Marroig", avui el coneixem com a camí des Creuer i camí des Cingles segons el tram. Té un ramal que l'enllaça amb Biniaraix també conegut abans com a camí de Lluç, sobre el qual se superposà en gran part la carretera vella de Monnàber.

17 AMS. Secció 2. Frontes entre les viles (1813-1967). Sign.: 400.

18 AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1826-1836. Sign.: 22.

19 AMS. Secció 2: Frontes entre les viles (1813-1967). Sign.: 400.

20 AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1836-1842. Sign.: 23.

21 RULLAN I MIR, Josep, *Historia de Sóller*, 2 toms, Palma, Imprenta Guasp, 1876, pàg. 1021.

cia de Balears obligà als dos ajuntaments a nomenar comissions per col·locar les fites entre els dos termes d'acord amb el Reial Decret de 23 de desembre de 1870.

El vuit d'octubre de 1878, se reuniren a les rentadores de Biniaraix, la comissió de Fornalutx formada pel batle Joan Estades, els regidors Pere Antoni Nadal, Gabriel Ballester i Josep Arbona, i el secretari Joan Vicens i la de Sóller amb batle Josep Serra, els regidors Antoni Joan Alcover, Amador Castañer, Jaume Deyà, i el secretari Joan Coll.

D'acord amb les disposicions del governador de la província la divisió començava en el Morro d'en Joi, motiu pel qual s'hi traslladaren i conveniren que des d'allà fins a les passadores de Can Det els terrenys pertanyien al poble on estaven declarats a l'amillament, a partir d'aquí les dues comissions exposaren les seves discrepàncies de caire territorial centrades sobretot en la propietat dels camins.

Pels fornaltuxencs eren seus el torrent des Barranc, els camins de Biniaraix a Fornalutx, el de Binibassí. Fonamentaven la seva pretensió en l'antiga divisió, en les obres de recomposició al seu càrrec del camí de Binibassí i en que la finca del hereus de Catalina Pons abans d'Antoni Pons -*Tirany*- que limitava amb el camí de Sóller i el de Binibassí, pagava la contribució a Fornalutx i la casa que s'hi construï s'havia fet amb intervenció de Fornalutx, on es trobava empadronada la família.

També pretenia el camins des de Binibassí al portell Bàltx d'Amunt d'acord en l'antiga divisió, i des d'aquí fins Bàltx d'Avall, pel fet que si aquest predi formava part del seu municipi, era lògic que passassen per un camí de la seva jurisdicció.

La comissió sollerica volia una línia divisòria pareguda a la dels fornaltuxencs, però amb la salvetat que el torrent i els camins quedaven per complet a favor de Sóller. Fundava la seva pretensió en el document de 1821, el plànol de l'amillament (1858)²² i en la conservació que realitzaven del camí de Biniaraix a Fornalutx sense la intervenció de Fornalutx. Valorava a més que la contribució a obres realitzades en el camí de Fornalutx per aquest municipi estaven motivades per l'ús que en feien però que ells se'n ocupaven.

També afirmava que el terrenys entre el torrent de Fornalutx i el camí sempre havien pagat contribució de Sóller i la propietat dels hereus de Catalina Pons -*Tirany*- era quasi tota inculta i estava travessada per un braç del torrent trobant-se la casa a la part de Sóller, havent-se començat a construir per veïnats sollerics, sense intervenció de Fornalutx.

L'avinença fou impossible i les comissions nomenaren arbitres Bartomeu Frontera de Sóller i Guillem Mayol de Fornalutx, que tampoc aconseguiren posar-se d'acord i cada un d'ells proposà la mateixa divisió que les seves respectives comissions.

Davant tanta discòrdia la Diputació decidí la divisió, mantenint com a base la del 1821²³, encara que modificada amb el reconeixent de la possessió mancomunada d'una porció del camí de Biniaraix a Fornalutx.²⁴

Posteriorment, el 1890, quan es col·locaren les fites entre els termes, d'acord amb el Reial Decret de 30 d'agost de 1889, es consignà que aquest camí i el de Binibassí pertanyien a Sóller, fet que novament obligà a l'Ajuntament de Fornalutx a protestar al·legant que:

- Segons constava en el seu arxiu en la divisió del nou de juliol de 1837 aquest Ajuntament no havia volgut lliurar més territori que l'assenyalat el 1821;
- Quan es va fer la divisió del vuit de febrer de 1878 les dues comissions designades donaren per bona la divisió del 1821;
- Els camins de Biniaraix a Fornalutx i de Binibassí eren comuns perquè els dos pobles havien contribuït al seu manteniment.
- Contra el que pretenien els sollerics el terreny situat entre la síquia d'en Gotleu i el "No-

22 Es referia al plànol cadastral elaborat per l'agrimensor Pedro Moreno y Ramírez (1858).

23 Veure el document de la divisió en l'annex: 5.1.4. Delimitació dels termes de Sóller i Fornalutx el 1878.

24 Conegut també amb el nom de camí de Cas Patró Lau.

gué” o cantó de Can Tascó era de Fornalutx ja que aquest poble havia pagat el manteniment del mur del torrent.

- El tros de terreny resultat del canvi de llit del torrent que pretenia Sóller sempre havia estat de Fornalutx, on havien pagat les contribucions i taxes.²⁵

D'acord amb els antecedents, les exposicions de les dues parts i després de la consulta de l'expedient del 1837, la Diputació ordenà el manteniment de la divisió realitzada el 1821. Tot i això les porcions que eren objecte de discussió quedaren sota jurisdicció sollerica.

Malgrat aquestes disposicions no es col·locaren les fites fins el 1890²⁶ i encara els representants de Fornalutx es negaren a assistir, ja que havien posat un recurs d'alçada sobre les disposicions de la Diputació, encara que aquest finalment els fou denegat.

El darrer acte conegut pel que fa als límits entre els dos termes es produí arrel de la confecció del nou cadastre, un procés molt llarg que tenia el seu origen en la *Ley del Catastro Parcelario* del 1906, presentada per Antoni Maura, i que preveia l'aixecament dels plànols dels termes municipals²⁷, una disposició que a Mallorca tengué una implantació molt lenta.

El 1942 es dictaren unes *instrucciones para la ejecución del Catastro Topográfico Parcelario* que determinaven com a passa prèvia per a la seva elaboració l'aixecament del plànol perimetral les termes municipals amb l'establiment i la numeració de les fites.²⁸

D'acord amb l'acta del 21 de juny de 1954²⁹ es reuniren en el morro de ses Solanes les comissions de Fornalutx i Sóller encapçalades respectivament pels batles Llorenç Rullan Albertí i Jaume Colom Casanovas per tal de signar l'acta de reconeixement dels límits elaborats pels tècnics de l'Institut Geogràfic y Catastral.

Sembla que el temps havia curat les ferides i aquesta vegada no hi hagué discrepàncies entre les dues comitès que reconegueren unes fites que bàsicament eren les que ja s'havien establert el 1890. Tot i això algunes de les ubicades aquest any no es reconegueren com a tals, tal volta per considerar-ho innecessari amb les tècniques utilitzades a l'època.

Acta de desllindament de Sóller i Fornalutx de 1890. Arxiu Municipal de Sóller

La línia divisòria entre els dos termes. La localització de les fites

Els documents que acompanyen el llarg litigi entre els ajuntaments permeten establir sobre el terreny les seves propostes, la situació de les fites i els límits municipals, tot això acompanyat d'una gran riquesa toponímica.

La divisió del 1813, que com hem indicat era molt diferent de l'actual, preveia la col·locació de set fites. La partió començava en el torrent de sa Corretgera, un poc abans de Cas Síndic, on s'havia de posar una

²⁵ Aquesta porció de terreny va sorgir després que es canviàs la direcció del torrent a l'altura del Pont de Binibassí, després de les inundacions de 1885.

²⁶ Veure annex: 5.1.5. Col·locació de fites de 1891.

²⁷ PÉREZ, Francisco, *El amillaramiento y el Catastro en nuestra villa, Sóller*, Pág. 4.

²⁸ *Instrucciones para la ejecución del Catastro Topográfico Parcelario*, Talleres del instituto geografico y Catastral, 1942.

²⁹ IGN. Sense signatura

pedra amb una creu picada i clavada amb argamassa. Continuant per aquest arribava per una paret a un punt on s'havia de col·locar un altra fita, i seguia per aquesta fins a la muntanya de Son Torrella se n'hi posà una tercera. Entre altres olivars quedaven dins Fornalutx el de Cas Xandre i el de Can Xim.

En direcció contrària, a la vora del torrent anava una pedra clavada amb argamassa, des de la qual la partió anava en direcció al torrent del Clot des Xorc, on s'havia de situar una altra pedra picada, i continuava per aquest fins una tenassa al costat de la partió de Binibassí on es preveia ubicar una altre pedra.

Després del camí reial “qui de Fornalutx va á Balitx a Tuent, el límit es topava amb la paret i portell de Bàlitx d'Amunt, sobre un olivar dit “Can Bavete”, on s'havia de posar una pedra amb dues creus.

Després d'aquest punt la línia divisoria anava se superposava amb el límit de sa Comuna i Bàlitx d'Amunt i després amb el de sa Comuna i Bàlitx d'Avall amb Moncaira, sense que estigues prevista la col·locació de cap altre element.

La delimitació provisional de la Diputació del 14 de juny de 1821, idèntica a la definitiva del 1822 ens dóna una descripció molt general dels termes i encara que es realitzà un atermament arrel de la divisió definitiva del 1837 no se'n troben més que algunes referències.

Del 1877 coneixem la situació de les 18 fites situades entre el morro d'en Joi i el torrent de Na Mora. Per contra les actes del 1890 en recullen 46, 14 d'elles de marès i les altres de pedra calcària, que sembla es corresponen amb les d'un plànol conservat a l'ajuntament i que una vegada georeferenciat permet ubicar-les amb certa aproximació.

Durant els treballs realitzats el 1954 les fites situades eren tan sols 22, la major part pedres en forma de paral·lelepípede de base quadrada, però en alguns casos definides com la intersecció d'algunes línies. Les actes d'aquests treballs van acompanyades de diverses descripcions i croquis i després varen ésser utilitzades per Francesc Pérez que les situà sobre el mapa cadastral del 1960.

Tot i aquesta abundància de dades, l'actual cartografia oficial té un gran nombre d'errades, especialment el mapa cadastral vigent i el mapa Topogràfic Balear, en la seva versió del 1994, no corregides en edicions posteriors.

1. Del Morro de ses Solanes a Moncaira

Encara que segons l'acord del 1822 el morro d'en Joi era el punt més alt de la demarcació entre Sóller i Fornalutx, el 1890 se reconegué com a primera fita, una pedra de seixanta centímetres d'altura, situada en el “Morro de las Solanas de Son Torrellas” de 870 metres que constitueix el punt més alt de la frontera entre els dos municipis. El 1954 es descriu en aquest indret una pedra de quaranta-cinc centímetres d'altura com a límit entre els municipis de Sóller, Fornalutx i Escorca.

La divisió continua en línia recta en direcció al torrent des Barranc. Abans d'arribar-hi el 1890 se situaren dues fites més, una a 269 metres, a les “Solanas d'en Garavat” i un altra a 616 metres d'aquest, en el morro d'en Joi. Aquest últim és un nom relativament recent, ja que antigament era anomenat es Sacot, topònim que els experts diuen que prové del llatí “ipsa Cote” i que té el significat de pedra.

Les passadores de Can Det, on avui trobam el segon pont del camí des Barranc, foren el punt elegit per col·locar la següent monjoia, la quarta del 1890 i la segona del 1954. L'explicació del topònim, la trobam el 1890 quan es diu que estava situada a un olivar de Joan Deià un llinatge que encara ara va lligat al malnom Det. Segons la descripció del 1954 es tractava d'una pedra de base quadrada, amb quaranta centímetres de base i seixanta centímetres d'altura que no hem localitzat.

Fita del Morro de Ses Solanes. Fotografia d'Antoni Josep Sosa

Des d'aquest punt, el límit discorre pel marge nord del torrent des Barranc, que queda així sota jurisdicció sollerica, fins arribar a les passadores de Cas Don, on segons l'acta del 1954 hi havia una pedra en el costat sud del torrent que tampoc hem trobat, però si la de l'altra banda, una peça de marès situada en el lloc original però que avui forma part d'un pedrís construït pels alumnes de l'escola de margers el 1988.

A continuació, el llinar discorre pel marge oest del camí des Barranc, o d'Escorca com l'anomena l'acta del 1954, i que queda dins el terme de Sóller, fins arribar a les rentadores de Biniaraix, situades en el terme de Fornalutx al igual que la totalitat del camí des Marroig o de Lluc, com s'anomena a diversa documentació històrica inclòs el cròquis realitzat el 1954.

Just davant la cantonada de les cases de Cas Don, localitzam una nova peça de marès amb una creu gravada. S'esmentava el 1890 però no a l'aterrament del 1954 ja que aquest any es reconegué com a fita la intersecció de l'eix del camí de l'Ofre amb la prolongació de l'alineació que unia les dues fites anteriors.

La tradició assenyala que quan es traspasa el portal de les cases situades al costat d'aquesta fita es passa directament de Sóller a Fornalutx, però la partió és en realitat l'eix del camí de Biniaraix a Fornalutx, un vial que el 1878 es reconegué com a propietat sollerica, des de Cas Don fins les cases de Nicolau Morell Lau (Cas Patró Lau) que s'acabaven de construir. Des d'aquí fins a la síquia d'en Gotleu era propietat de les dues municipalitats i entre aquesta síquia i el punt "el Nogué o cantó de Can Tescó" del poble de Fornalutx.

Com ja hem indicat aquest pacte es corregí el 1890, de manera que des de llavors tot el camí es considera mancomunat i com a tal ha d'ésser mantingut pels dos ajuntaments.

A continuació trobam una pedra que porta gravades les lletres S i F per indicar els diferents termes. Està situada en el paretó del pont de Can Gotleu, sobre el torrent de Fornalutx. Aquest topònim es repeteix a les actes del 1890 i del 1954 però recollim de fonts orals el de "pont de Can Caixal", esmentat ja per Rullan i Mir a la descripció de les inundacions del 1885, mentre que el mapa cadastral del 1960 du grafiat el nom de pont des Fielato, justificat per una construcció propera, avui desapareguda, on es controlaven les mercaderies subjectes a impost.

D'aquest punt, el límit va per l'eix del torrent de Fornalutx, que malgrat el qualificatiu és meitat i meitat de cada municipi fins arribar al pont de Binibassí. El 1890, 72 metres abans d'aquest, se situà una fita quadrangular de marès, en un lloc anomenat sa Caseta.

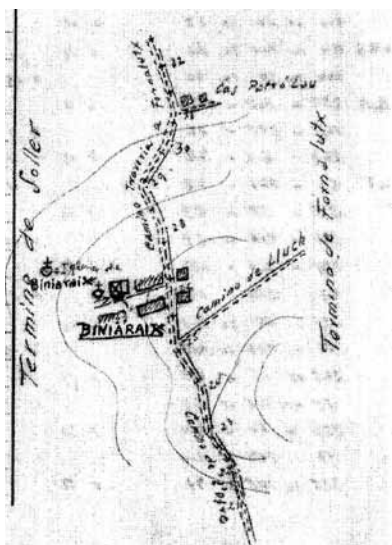
Durant les inundacions del 1885 el pont de Binibassí que-

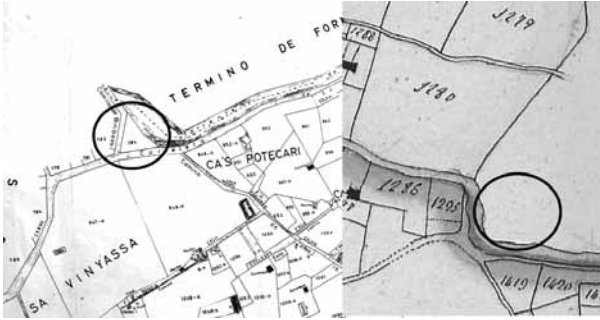
Fita Morro d'en Joi. Fotografia d'Antoni Josep Sosa

Fita Canto De Cas Don (Biniaraix). Fotografia d'Antoni Reynés

Camins mancomunats entre els dos municipis (1954)Reynés

Modificació del torrent entre 1854 (Pedro Moreno) imatge dreta i el 1960 (cadastre de Sóller) imatge esquerra. Arxíu Municipal de Sóller

dà obstruït per un gran om i al darrera es forma un gran llac que l'acabà destruït i afectant als horts veïns com descriu Rullan i Mir: «El largo trayecto que mide su cauce desde Can Caxal al puente de Binibassí, no queda muro alguno que no haya sido mordido ó arrasado.»

La tempesta i les posteriors obres de reconstrucció dels marges pareix que varen modificar la morfologia del torrent creant-se una nova gaia de terreny que no apareix en el mapa cadastral elaborat una trentena d'anys abans per Pedro Moreno, però si en cadastre de 1960.

La titularitat d'aquestes noves terres fou motiu de divergència el 1890 entre els ajuntaments i finalment és va resoldre a favor de Sóller tot i que en el cadastre actual apareix erròniament com a part de Fornalutx. A continuació la frontera discorre pel camí de Binibassí, comú als dos municipis fins arribar davant les cases de la possessió, on trobam un nou molló de marès, situat el 1890 però no esmentat el 1954, tot i la seva visibilitat.

Continuam ara pel camí que porta a Fornalutx. El 1890, a la seva vora, a l'hort des Molfí, s'hi situà una altra peça de marès. El 1954 es deia que aquest mitjà estava clavat al terra a l'hort de Binibassí i encara que no l'identificam amb total seguretat, sembla que es va desclavar i avui es pot veure sobre un marge.

A partir d'aquest punt el 1890 se situaren altres fites a l'olivar de sa Cometa de Binibassí que assenyalaven una línia recta que intersecava amb el camí de sa Figuera (de Fornalutx a sa Figuera), en el qual trobam una peça de marès semblant a la de Cas Don.

Tampoc es recull el 1950 i no assenyalava exactament el límit dels termes, ja que aquest va per l'eix del camí, que es mancomunat, fins amb la carretera de Bàltx i el camí de s'Estret. L'eix d'aquest darrer viarany, que també es comú als dos ajuntaments, serveix de frontera i en el creuer amb el camí de sa Costa d'en Nicó, anomenat en els documents camí de Bàltx, s'aixeca una nova fita de pedra, de les posades el 1890.

Fita Pont De Can Caxal. Fotografia d'Antoni Reynés

Pont de Binibassí després de les inundacions del 1885. Dibuix de Cristòfol Piza

Fita de Binibassí. Fotografia d'Antoni Reynés

L'esplanada del mirador de ses Barques, està partida entre els dos municipis, quedant el mirador a la part de Sóller.

La següent fita de pedra, ja citada el 1878, la localitzam en el portell de Bàltx d'Amunt que dona entrada als olivars d'aquesta possessió i que queden separat de les propietats del coll d'en Pastor per una paret que puja en direcció al puig de sa Bassa i que és ahora la partió dels termes. Acabats els petits olivars es reconeixen la paret i els penyals de sa Comuna com a separació entre els sollerics i fornalutxencs.

2. De Moncaira al torrent de Na Mora

La possessió de Moncaira queda tota en el terme de Fornalutx, de manera que la seva partió amb Bàltx d'Amunt situada en es Trenc (o pla des Trenc segons el document del 1878) ho es també del terme municipal i així ho reconeix la presència d'una nova pedra.

Des d'aquí el límit baixa, amb ginyola batuda, pels penya-segats vora el pas de ses Nines (1878), on es localitza una nova fita i després per la paret entre Bàltx d'Amunt i Bàltx d'Avall fins a la barrera de sa casa Vella, un element que pren el nom d'un porxet proper, avui una caseta, encara que també podria estar relacionat la proximitat d'un jaciment arqueològic.

La continuació se situa a l'esquena de sa Fam un nom que també utilitzà Mascaró Passarius en el seu Mapa general de Mallorca realitzat entre els anys 1952 i 1962, i que suposam que feia referència a la poca productivitat de l'indret. El 1890 se reconegueren aquí dues pedres de forma quadrangular i seixanta centímetres d'altura, una a 140 metres de la barrera de sa casa Vella i l'altra a 178.

En direcció nord-oest i a 120 metres se situà el 1954 la primera monjoia de ses Cometes, segurament el mateix lloc que el 1878 s'anomena la font Roja per la proximitat d'aquesta

Fita del camí de Sa Figuera. Fotografia d'Antoni Reynés

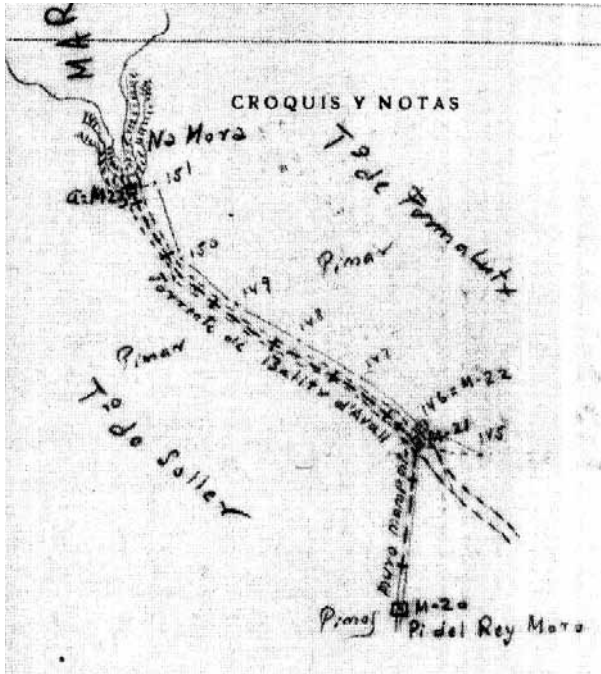
Fita camí de s'Estret. Fotografia d'Antoni Reynés

Fita Des Trenc. Fotografia d'Antoni Josep Sosa

Fita de la barrera de Bàltx d'Amunt. Fotografia d'Antoni Reynés

Límit entre el Pi del Rei Moro i el torrent de Na Mora. Fotografia d'Antoni Reynés

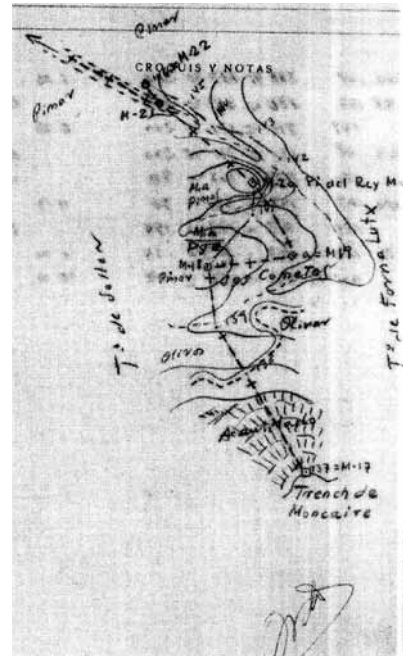
Possible fita del Portell de Sa Casa Vella. Fotografia d'Antoni Reynés

surgència. Aquest any es reconegué la següent a 238 metres, possiblement la que el 1878 es diu que estava a la cometa de sa Tanca des Bous.

Gairebé a cent metres d'aquesta darrera se situa la pedra partionera del pi del Rei Moro, un nom evocador, qui sap si antigament relacionat per alguna contarella amb na Mora una roca que des de la mar sembla la silueta de la cara d'una dona.

Sa Rota és el darrer punt esmentat el 1870 abans d'arribar al torrent de Na Mora, anomenat el 1694 torrent Major al seu pas per les cases de Bàltx. La llera d'aquest curs d'aigua divideix els dos municipis fins arribar a la seva desembocadura anomenada per Berard (1789) "cala de la Mora", migpartida entre els dos municipis malgrat el nom de port de Fornalutx, un topònim que es degué crear precisament a partir d'aquest procés de divisió.

D'acord amb l'acta del 1890 se situà la darrera fita en aquesta desembocadura, una pedra triangular de seixanta centímetres però el 1954 s'elegí la intersecció de l'eix del torrent amb el límit superior del penya-segat amb el que desemboca a la mar, amb la indicació addicional que des d'aquest punt s'observa la penya Foradada situada en el seu marge esquerra.

Límit entre Es Trenc i el torrent de Na Mora. Fotografia d'Antoni Reynés

Bibliografia

ALBERTÍ SASTRE, Jaume, *Geografia física de la comarca de Sóller i la seva didàctica*, Sóller, Centre de Recursos Pedagògics “Es Celler” de Sóller – M.E.C., 1992

MASSANET, M. / PASTOR, M. / PICAZO, A. / REXACH, G., *La divisió territorial del terme d'Artà (1812-1858). El naixement de Capdepera i Son Servera*, Palma, Ajuntaments d'Artà, Capdepera i Son Servera, 2008.

PUIG MASCARÓ, Guillem / VIUDES GINESTRA, Carme, *Fornalutx*, Palma, Hora Nova S.A., 2002.

RULLAN I MIR, Josep, *Historia de Sóller*, 2 toms, Palma, Imprenta Guasp, 1876.

VIBOT, Tomàs., *Evolució històrica de Bàltx d'Avall, desde l'època medieval fins a la independència de Fornalutx (1837)*, II *Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Soller, 2008, pàg. 247-254.

Annexes

1. Delimitacions entre Sóller i Fornalutx (1813-1878)³¹

1.1. Descripció del terme de Sóller per Jeroni de Berard³²:

“los confines de este termino son el de Lluch, antes Escorca, desde donde dista más, y también el de Palma hacia el levante, el de Buñola y Valldemosa que dista poco de la villa hacia el sur, de cuyas poblaciones dista la de Sóller en leguas 700 varas castellanas. Del primero por camino áspero y grande subida al Barranch cerca de Biniaraix. Dista 3 leguas y media de Palma. Ya queda dicho, de Buñola legua y tres cuartos. De Valldemosa tres cuartos. Todo montuoso y áspero. Lo demás de sus confines contiene la costa de mar, que empieza donde acabamos la de Deyá, junto a las casas del predio de Can Terreta, ya del de Sóller; y lo primero que se ofrece es lo que llaman Gall d'Alconasser, que forma algunas entradas a modo de cala con un pequeño islote y tres torres en corta distancia. Sigue el salto del Bech que es otro pequeño calutxo, Falconera y cueva del Vincblanch, cabo Gros y cueva del Escat. Forman el exterior del puerto y punta de NO tres millas y media al N 40° E de la Torre de Deyá, y en cuyo intermedio, muy alto y escalabroso, no hay cosa notable más que tres pedruscos pegados a tierra media milla al E de la Torre y otra milla y media antes de la punta. Sigue la costa que llevamos, con la punta Menor, las Cambras, que es un pequeño calón, paso del Estelo y el islote al NE un cuarto E tres cuartos millas de la Torre Picada. Y al mismo rumbo de éstas están la Torre Seca a la punta Menor, la del Forat, el morro de la Galera y la punta de la Corda, distantes los dos últimos entre sí un cuarto de milla. Siguer inmediato al islote el morro de la Galera, fuerte del Joncar y cala de la Mora y da fin a este término el single de n'Amet, junta a una torre”.

31 AMS. Secció 2: Frontes entre les viles (1813-1967). Sign.: 400

32 BERARD, Jeroni de, *Viaje a las villas de Mallorca 1789*, Palma, Ajuntament de Palma, 1983.

1.2. Delimitació dels termes de Sóller i Fornalutx el 1813:

“Comensa la divisió del terme de Fornalutx per la part del Marroig, en el torrent de la Corretgera, un poch ántes del primer vezi anomenat cas Sindich, y segueix torrent cap amunt fins arribar á una paret qui comensa entre dos olivars, un á la part de Fornalutx de Domingo Rullan, y lo altre á la part de Sóller de la Sra. Antonina Pons alias Pati, y segueix paret tot dret cap amunt fins arribar á la montanya anomenada Son Torrella, en cuya divisió se han de posar tres fites clavades ab argamassa, de tres pedres picades ab una creu cada una, la primera estirà baix el torrent de la Corretgera, la segona comensant la dita paret, y la tercera tot dret sobre la dita paret baix dita montanya de Son Torrella, y esta divisió confronta per part de Sóller ab olivar de Pau Osones, y de l'altre de los hereus de Antoni Oliver, manescal, de altre de Benet Mayol de sa Mestra, y de altre de dita Sra. Antonina Pons alias Pati, y de altre ab olivar anomenat can Xim, de D. Vicens Deyà, prevere, y de altre de Onofre Vicens Ñegos. Y per la part de Fornalutx ab olivar junt dels abats dit can Xandre, del Pare Presentat Vidal, religiós carmelita, de altre de los hereus de Jaume Joy alias Jene-ta, de altre de Benet Mayol de sa Mestra, de altre de los hereus de Damià Arbona alias Flo, de altre del citat Domingo Rullande Miquel, de altre de Francesch Rullan de la Alqueria del Comte, de altre de Bartomeu Ballester, de altre de Antoni Mayol alias Llepa, de altre de D. Jaume Arbona, prevere.

Y per la part de Binibassí y Coll den Pastor comensa dita divisió un poch mes avall del torrent de la Corretgera, junt del torrent que devalla del puig Major, á un torrento qui està sobre lo ultim vezi de la part de Sóller de los hereus de Jaume Forntera alias Vacas, y segueix per una tenassa sobre los bens de Joan Arbona Caxal y hereus de Miquel Arbona Caxal, estos vezins á la part de Sóller, y va costa traves per una marge llarch entre una tanca de olivar de D. Balthazar Serra á la part de Sóller, y ab olivar de Antoni Albertí alias Bufó á la part de Fornalutx, fins arribar al torrentó qui devalla des Clot den Xorch, y segueix cap amunt fent la divisió dit torrentó fins arribar á una tenassa qui acaba dit torrentó, y de dita tenassa pren la paret de la divisió del predio Binibassí que cau sempre á la part de Sóller, y segueix tot dret fins á una cantonada de devant es Pi Gros de dit Binibassí, y dita paret girade per la dreta, va al camí real, qui de Fornalutx va á Bálitx y Tuent, cuyo camí fa la divisió, pujant cap amunt y algun tant costa través, fins arribar á una paret de Bálitx d'Amunt, qui divideix ab algunas vinyetes del Coll den Pastor, y la Comuna de Fornalutx, y sobre un olivar dit can Bavete, de Guillem Miró de Gaspar á la part de Sóller baix del camí. Cuya divisió estirà senyalada y fitada ab quatre creus de pedres picades clavades ab argamassa: la primera sobre el torrentó, prop del torrent qui devalla del Puig Major, sobre los bens de los hereus de Jaume Frontera Vacas, la segona á la cantonada del marge, qui está junt del torrentó qui davalle des Clot den Xorch, la tercera sobre la tenassa qui acaba dit torrentó baix la paret de Binibassí, y la quarta arribant al portell de Bálitx d'Amunt, y ésta tindrà dues creus, la una dividirà el terme paret cap amunt, entre dites vinyetes del Coll den Pastor y Comuna de Fornalutx, olivar, bosch y garriga de dit Bálitx d'Amunt, y de della tot el vessant de la aygua á la part de Sóller entre Moncayre y los tres bálitx fins á la divisió del terma de Lluch, vulgarment es Coll de Binimar, quedant sempre los tres Bálitx á la part del terma de Sóller, com ja està dit. Cuya divisió confronta per la part de Sóller ab olivar dels hereus de Jaume Frontera Vacas, de altre de Joan Arbona Caxal, de altre de los hereus de Miquel Arbona Caxal, de altre de D. Balthazar Serra, de altre de dit Serra mediant torrentó que divideix, de altre de Antoni Albertí Bufó, de altre de Joan Bauzá de Lluís, de altre de D. Francesch Bisbal, prevere, de altre del Sr. Joan Ripoll, de Bálitx d'Avall, de altre de Joseph Bernat Bascos, de altre de Margalida Ballester muller de Joseph Oliver des molí, de altre de dir D. Balthazar Serra, de altre de Joseph Castañer Fló, de altre de los hereus de Gabriel Busquets alias Gornes, de altre de Pau Busquets alias Gornes, de altre de Miquel Frontera, de altre de Jeroni Frontera, de altre de Joseph Bernat Àngel, de altre de Josep Ballester del estany, de altre de Margalida Bernat Verí muller de Pau Osones, de altre de Joan Baptista Arbona Cathalá, de altre de Amador Puig, de altre de Joseph Puig, de altre de Guillem Miró de Gaspar, de altre del Sr. Antoni Ripoll, de Bálitx d'Amunt i des Mitx, de altre del Sr. Pere Lluch Ripoll, de Bálitx d'Avall. Y per la part de Fornalutx confronta ab olivars de certs particulars demunt la tanassa de Can Caxal, de altre de An-

toni Albertí alias Bufó, de altre del Sr. Joan Ripoll de Bálitx d'Avall mediant torrentó al mitx des Clot den Xorch, de altre de Miquel Magraner alias Negosis, de altre del dit Ripoll, y altres demunt camí, de altre de Elizabet Vidal alias Negre, de altre de los hereus de Sebastià Ferrer, de altre de Jaume Castanyer alias Simó, de altre de Jeroni Frontera, de altre de Andreu Albertí alias Bufó, de altre de Bernat Albertí alias Bufó, de altres ab vàries vinyetes de diversos particulars de la vila de Fornalutx, anomenat el Coll den Pastor, de altre la Comuna de Fornalutx, de altre la possessió dita Moncayre”.

1.3. Delimitació dels termes de Sóller i Fornalutx el 1821:

Aquesta començava en el Morro d'en Joy a la part del Barranc, seguia el torrent fins el camí de Biniaraix i per aquest camí el que surt a la síquia anomenada d'en Gotleu fins a trobar el camí que de Sóller va a Fornalutx; continuava pel torrent abaix fins el pont de Binibassí immediat a la Vinyassa i pel camí que va a la casa de Binibassí fins a ella. Per la divisió d'aquest predi de la part de Sóller cap el camí que de Fornalutx va a la Figuera seguint per ell cap al camí d'E l'Estret i finalment cap a Balitx d'Amunt, quedant aquesta possessió i la de Balitx d'Enmitx per a Sóller i els dos Balitx d'Avall per a Fornalutx.

Així Fornalutx tindrà com a terme una quinta part del terme matriu de Sóller, que és proporcional a la seva població (1.021 habitants front els 5.700 de Sóller).

1.4. Delimitació dels termes de Sóller i Fornalutx el 1878:

“Constituidos en la villa de Sóller día ocho de febrero de 1878, D. Antonio Sangenio, secretario del Gobierno Civil de esta provincia, D. Silvano Font que lo es de la Exma. Diputación y D. Francisco Satorras Ingeniero agrónomo, nombrados por el H. y Sr. Gobernador de la provincia para practicar el deslinde y amojonamiento de los términos municipales de Sóller y Fornalutx en la forma prevenida en el artículo 3º del Real Decreto de 20 de Diciembre de 1870, atendiendo al estado posesorio en el momento de practicarse la operación, y habiéndose asociado una comisión de concejales de los expresados ayuntamientos con asistencia de los alcaldes y secretarios de los mismos, y en vista de la resultancia del expediente seguido en el gobierno de la provincia sobre división de los referidos términos municipales, y tomando en consideración los datos administrativos por las comisiones de las respectivas municipalidades acordaron proceder al deslinde empezando en el punto denominado Morro den Joy hacia el lado del Barranch donde se colocó el primer mojón, y siguiendo hasta una roca situada mas abajo se colocó el segundo mojón en la propiedad de los herederos de Pedro Juan Deyá, continua la división siguiendo al pie de un derrumbadero, vulgo Terrassa, hasta llegar a una roca en la división de los herederos de Paula Morell (a) Capità donde se puso otro mojón, y desde este siguiendo otro derrumbadero, vulgo terrassa, se colocó otro mojón al final del mismo inmediato a la pasadera de Can Det, y desde esta hasta otra pasadera llamada Cas Don es línea divisoria el torrente des Barranch quedando su cauce comprendido en el término municipal de Sóller, y desde la ultima pasadera citada hasta la esquina de Cas Don sirve de línea divisoria el camino vecinal de Escorca quedando también comprendido en la jurisdicción de Sóller. Desde la esquina de Cas Don hasta el punto que da frente a la casa nuevamente construida por D. Nicolás Morell (a) Lau es línea divisoria el camino travesía de Biniaraix a Fornalutx, reconociendo la posesión exclusiva del Ayuntamiento de Sóller en la parte antigua del expresado camino que no has sido objeto de las últimas reclamaciones sobre ensanche del mismo, entre los dos municipios colindantes. Desde el último punto citado hasta la acequia den Gotleu continua siendo línea divisoria el mencionado camino, pero como una y otra municipalidad hayan cuidado de su conservación en el trozo comprendido entre los dos puntos indicados se reconoció la posesión mancomunada del mismo a favor de los dos Ayuntamientos en la parte antigua que no hace referencia a las últimas cuestiones de ensanche de que antes queda hecho mérito, sin perjuicio de los derechos que puedan alegar uno y otro municipio a la posesión exclusiva del mencionado camino que deberán hacer valor en ramo separado aduciendo las pruebas que acrediten su

derecho. Des de la acequia den Gotleu hasta la esquina de Can Tescó es línea divisoria el camino de Fornalutx correspondiendo al Ayuntamiento de dicho pueblo el posesorio integro de dicho camino. Des de la referida esquina de Can Tescó hasta el recodo que forma el torrente junto a la casita de los herederos de Catalina Pons continua la línea divisoria por el eje del torrente de Fornalutx; continuando esta desde dicho punto hasta el empalme del camino de Binibasí con el camino de Fornalutx, cuya posesión integra corresponde al Ayuntamiento de Sóller. Desde este último punto, o sea el empalme de los caminos de Fornalutx y Binibasí, sirve de línea divisoria el camino que conduce a la casa de dicho predio hasta llegar a la portilla de Catalina Colom y Vidal, en cuyo umbral de mas arriba se colocó otro mojón y siguiendo por la horma del bancal inferior de sucesores de D. Miquel Pont hasta el vértice del ángulo que este forma continua por la pared, lado del propio ángulo hasta llegar a la pared divisoria del predio de Binibasí por la parte de Sóller donde se colocó otro mojón, siguiendo luego por dicha pared divisoria del mencionado predio hasta llegar al camino de la Figuera donde se colocó otro mojón. Continua después por el camino de la Figuera hasta el del Estret y por este hasta la portilla o barrera de Balitx d'Amunt donde se colocó otro mojón; siguiendo después por el camino hasta llegar a la división del citado predio con el olivar de Gabriel Magraner que se señaló también con un mojón. Continua después por la pared divisoria del citado predio hasta un recodo que esta forma y que divide dicho predio de la propiedad de D. Pedro Lucas Cañellas cuyo punto se marcó también con un mojón. Sigue después por la pared hasta llegar a la comuna de Fornalutx y fijando un mojón en dicho punto sigue por la pared y despeñadero hasta llegar al predio Moncaire cuyo punto se marcó también con un mojón; y siguiendo por la pared divisoria de los dos predios Balitx d'Amunt y Moncaire hasta llegar frete a la casa de Balitx des Mitx cuyo punto se indico también con un mojón desde el cual continua la división por los despeñaderos que dividen Balitx des Mitx de Moncaire hasta el pla del Trench que se indicó también con un mojón y desde este hasta el paso de ses Nines donde se fijó otro mojón desde el cual sigue hasta la barda, vulgo Bardissa, de la Casa Vella, que divide los predios de Moncaire, Balitx des Mitx y Balitx d'Avall, donde se colocó otro mojón, desde el cual siguiendo por la división de Balitx des Mitx y Balitx d'Avall hasta llegar al camino de Tuent donde se colocó otro mojón; y desde este sigue la pared divisoria hasta otro que se colocó en la Font Rotja desde el cual sigue por la pared y barda, vulgo bardissa, hasta la Cometa de la Tanca des Bous que se marcó con otro mojón, desde cuyo punto siguiendo las paredes despeñaderos y barda, vulgo bardissa, hasta el torrente de Na Mora por cuyo torrente continua la línea divisoria hasta el mar.

De la división expresada resulta que los predios de Balitx d'Amunt i Balitx des Mitx quedan comprendidos en la jurisdicción municipal de Sóller; y los predios de Moncaire y Balitx d'Avall en la de Fornalutx; reconociendo la posesión mancomunada a favor de los dos ayuntamientos de los caminos de que se ha hecho mención a partir desde el punto en que el de Binibasí empalma con el de Fornalutx hasta Balitx d'Amunt. Quedando practicado el deslinde y amojonamiento de los términos municipales de Sóller y Fornalutx en la forma que queda consignada, entendemos y suscribimos la presente acta en cumplimiento de lo dispuesto por el M. I. Sr. Gobernador Civil de la provincia con fecha del seis del actual a cuya autoridad deberá remitirse para que se digne autorizarla con su superior aprobación y demás fines que considere oportunos. Palma, tres de marzo de 1878"

1.5. Col·locació de fites de 1891:

S'establia que s'havia de dur a terme la col·locació de fites segons l'article Primer del Reial Decret de 30 d'agost de 1889. Així tenint en compte la primera divisió realitzada el 25 d'octubre de 1822 i la practicada el 10 de febrer de 1890 es va procedir a la col·locació de les fites, començant en el lloc conegut com el Morro de las Solanas de Son Torrella, col·locant en aquest lloc la primera fita amb el núm. 1; una altra fita, amb el núm. 4 es va col·locar al lloc anomenat Les Passadores de Can Det; la fita núm. 5 en el punt anomenat Les Passadores de Cas Don, quedant comprés el llit del torrent del Barranc i el camí veïnal que es dirigeix a Escorca en el terme municipal de Sóller. Des de la darrera fita indicada continua la línia divisòria

pel camí que de Biniaraix es dirigeix a Fornalutx fins a la Siquia d'en Gotleu, on es troba la fita núm. 7, quedant el camí comprés en el terme de Sóller. Des d'aquest lloc continua la línia divisòria pel camí que de Sóller va a Fornalutx cap al Pont de Can Caixal, en el que existeix una altra fita assenyalada amb el núm. 8; seguint després el llit del torrent de Fornalutx fins el pont de Binibassí, immediat a la Vinyassa, del que solament es veuen alguns vestigis, ja que fou destruït en la inundació de 15 d'octubre de 1885. En el pont hi ha una altra fita amb el núm. 9; continuant pel camí que a la casa de Binibassí fins ella, per la divisió de dita finca, per la part de Sóller fins al camí que de Fornalutx va a la Figuera existeix una altra fita assenyalada amb el núm. 10, quedant dit camí a favor de Sóller; seguint el aquell fins al camí de L'Estret, hi ha la fita núm. 21, i des d'aquest fins a Balitx d'Amunt, on hi ha la fita núm. 23. Des d'aquest punt fins a Na Mora, on hi ha la fita núm. 42, quedant a favor de Sóller les finques de Balitx d'Amunt i Balitx des Mig, i a favor de Fornalutx les finques de Balitx d'Avall, essent comuns per ambdós pobles els camins citats a partir de Binibassí. Així queda reflexat en el plànol aixecat per l'agrimensor Jaume Rullan Bisbal el febrer de 1890.

2. Fites entre Sóller i Fornalutx (1891):³³

Núm.	Topònim	Distància
1	Morro de les Solanas de Son Torrella	0 m
2	Solanas d'en Garavat	269 m
3	Morro d'en Joy	616 m
4	Passadores de Can Det	300 m
5	Torrent del Barranc	540 m
6	Front la casa de Cas Don	368 m
7	Siquia de Can Gotleu	462 m
8	Pont de Can Caixal	20 m
9	Sa Caseta	504 m
10	Pont de Binibassí	72 m
11	Binibassí	448 m
12	Hort del molí de Binibassí	47 m
13	Id.	30 m
14	Olivar de Binibassí (dit Sa Cometa)	44 m
15	Id.	89 m
16	Id.	145 m
17	Id.	139 m
18	Id.	39 m
19	Id.	102 m
20	Id.	94 m
21	Id.	75 m
22	Camí de s'Estret	402 m
23	Id.	736 m
24	Olivar de Balitx d'Amunt	777 m
25	Bosc de Balitx	142 m
26	Id.	164 m
27	Mont comú de Fornalutx	273 m
28	Id.	77 m
29	Id.	93 m

³³ L'Acta de la col·locació de fites entre Sóller i Fornalutx es va realitzar el 10 de febrer de 1890 al lloc anomenat les Morro de Ses Solanas. La comissió de Sóller estava formada per Joan Joy Pizà (batle), els regidors Bartomeu Colom Morell, Antoni Enseñat Caparó i Ramon Mayol Muntaner, el secretari Miquel Lanuza Rosselló i els pèrits Jaume Rullan Bisbal i Joan Rullan Portell. La comissió de Fornalutx estava formada pel batle Bartomeu Estades Muntaner, els regidors Gabriel Ballester Busquets, Francesc Bisbal Escalles i Joan Vicens Morey, el secretari Pau Salvador Sastre i els pèrits Jaume Rullan Bisbal i Joan Vicens Mayol. AMS. Secció 2: Frontes entre les viles (1813-1967). Sign.: 400

Núm.	Topònim	Distància
30	Id.	331 m
31	Id.	95 m
32	Trenc de Moncaire	252 m
33	Id.	250 m
34	Id.	66 m
35	Id.	410 m
36	Barrera de Balitx de sa Casa Vella	260 m
37	Esquena de Sa Fam	140 m
38	Id.	38 m
39	Les Cometes	120 m
40	Id.	238 m
41	Pi del Rey Moro	99 m
42	Sa Rota	84 m
43	Torren t de Na Mora	1.192 m

3. Cronologia de la divisió entre Sóller i Fornalutx

08/11/1812: Fornalutx demana la divisió del cadastre

02/01/1813: S'acorda satisfer a l'Ajuntament de Fornalutx del que li correspon pel sobrant de la talla

24/02/1813: entrega a l'Ajuntament de Fornalutx de còpia certificada dels bens que els seus veïns tenen a la vila de Sóller

24/10/1813: es nomena a Miquel Palou perquè intervingui com a perit en la delimitació dels termes

03/05/1814: es demana a l'Ajuntament de Fornalutx si per la seva banda havia nomenat un perit per fer la divisió

14/08/1814: fer una talla relacionada amb els veïns de Fornalutx per a l'adquisició d'uns terrenys per aquesta vila i la de Fornalutx.

02/08/1814: es demana a l'Ajuntament de Fornalutx que remeti una llista de la relació de les bísties que hi ha en el seu districte per pagar el corresponent arbitri.

21/09/1814: es nomena un estanquer per Fornalutx

09/02/1815: es discuteixen assumptes relatius a conflictes d'una segona separació de Sóller i Fornalutx

02/08/1819: s'acorda que els habitants de Fornalutx paguin el que deben de contribució directa

10/05/1820: es forma el repartiment de la contribució incloent els habitants de Fornalutx

18/06/1820: l'Ajuntament de Fornalutx vol cobrar pel seu compte les contribucions dels seus habitants.

18/06/1820: a instàncies de l'Ajuntament de Fornalutx se'ls proveeix de metge i cirurgià

19/06/1820: es reglamenta el sou dels metges i cirurgians de la vila, tenint en compte que encara no s'ha portat a terme la divisió entre de Sóller i Fornalutx

11/08/1820: s'adverteix a l'Ajuntament de Fornalutx que els seus veïnats pagaran els costos si no paguen la contribució que tenen en deute en 8 dies.

12/09/1820: es crea la comissió de Sóller per tractar a Fornalutx la divisió dels dos termes.

30/09/1822: resolució adoptada pel Comte de Montenegro sobre la divisió entre els dos municipis.

20/06/1826: des del govern provincial requereixen a l'Ajuntament de Sóller les actes de l'Ajuntament de Fornalutx entre 1820 i 1823, així com les llistes d'aquest mateix període dels membres de les Milícies Nacionals, caçadors de muntanya i altres cossos armats

09/07/1837: divisió definitiva entre Sóller i Fornalutx.

01/03/1838: dimissió del regidor Pere Mayol, natural de Fornalutx, per pertànyer a un municipi diferent.

08/10/1877: Reunió de les comissions d'ambdós pobles per realitzar la delimitació dels dos termes

08/02/1878: Modificació de la línia divisòria per part de la Diputació Provincial.

03/03/1878: Verificació de la divisió entre els dos termes, mantenint la de 1821.

30/08/1889: Reial Decret sobre la renovació de fites.

10/02/1890: Acta de la col·locació de fites entre Sóller i Fornalutx.

21/06/1954: Renovació de les fites de delimitació dels dos termes.

La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller

Josep Antoni Morell González

Resum

Aquest treball pretén explicar la història dels felipneris a Sóller des de la fundació de la seva Congregació, l'any 1920, fins a la mort del pare Josep Morell Castanyer l'any 2011. Darrere aquest convent tancat hi ha hagut unes persones que han treballat per al poble de Sóller al llarg de 91 anys.

Presentació

El Pare Josep Morell, solleric de Can Putxa, darrer Prepòsit de la Congregació de Sóller, em va encomanar, ara fa 3 anys, la història de la Congregació de l'Oratori de Sóller. Darrere aquests fets he trobat unes persones amb esperit de sacrifici, amb unes excel·lents qualitats personals que feien servir per ajudar els altres. El Pare Gabriel Colom, que va ser l'ànima de l'escola de Sant Felip Neri. Aquesta escola funcionava com a unitària, amb dues o tres aules, i va arribar a tenir un Patronat on tenia mestres

Casa pairal de don Perico de Can Gordo.

estats pagats per l'Administració Pública. Aquest Patronat es va autoritzar a través de l'Orde Ministerial de l'11 de gener de 1968. Hi trobam mestres com Miquel Llompart Rayó, Manuel Pardo Alzina, Bernat Castell Quetglas, Josep Rigo, Jesús Antón i Felip Guasp Nadal, entre d'altres. Recordam també Guillem Canals Mas que va ser el primer director. A mitjans del decenni de 1960, l'escola de Sant Felip Neri va obrir una aula de batxillerat. Aquesta classe es trobava just entrant al convent a la dreta. Es tracta de la mateixa habitació que serví de dormitori al Pare Morell els darrers anys de la seva vida. Els alumnes de batxillerat s'examinaven lliures a l'institut Ramon Llull. L'escola tenia dues aules més grans de primària. A una s'hi accedia pel pati i a l'altra des del camí de Biniaraiç.

El P. Francesc Oliver era una persona amb unes qualitats oratòries extraordinàries. Va ser quaresmer i predicador. Era conegut per tota Mallorca i feia novenaris i exercicis espirituals. L'amic filòleg Antoni Nigorra encara recorda aquelles rondalles que els narrava el P. Oliver, aquest va ser el seu primer contacte amb la nostra llengua dins l'escola. Les qualitats oratòries del narrador, els canvis de veu que feia i la manera com gesticulava deixava els nins embadalits.

Una altra persona que va tenir una relació entranyable amb la Congregació de Sóller va ser dona Joana Barceló Barceló. Aquesta senyora era una gran pianista i tenia la seva casa just davant el Convent, al carrer d'Empúries. Pertanyia a la mateixa família que ostentava el patronatge de l'església. Tot i que passava llargues temporades al seu domicili de Palma del carrer dels Socors sempre va ajudar els felipneris¹. El Pare Gabriel Colom va aprendre a tocar el piano i l'harmòniom de mans de dona Joana. Quan el Pare Miquel Pons cantà la primera missa, el refresc es va fer a Can Barceló. Moltes vegades cedia ca seva si la Congregació de l'Oratori ho necessitava. Fins i tot alguns anys es muntà el betlem a ca na Joana Barceló.

La tia Apol·lònia cuidava del convent i de l'escola i feia el dinar. Aquest personatge, servicial i simpàtic, nomia Apol·lònia Torrens Llompart. Havia nascut a Búger i s'havia casat amb un solleric que va morir l'any del grip (1918). Feia feina a una fàbrica de teixits i, endemés, es cuidava dels filipencs. Un cop jubilada de la fàbrica, passà a viure al convent dels felipneris. L'amic Josep Maria Vicens (metge especialista en medicina interna) conta que la tia Apol·lònia tenia un oli de serp que curava qualsevol mal que es fessin els nins a l'escola.

A la crònica del convent llegíem cada mes la frase: *Tuvimos el Retiro y la Congregación de Culpas*. L'amic P. Marc Vallori, de la Congregació de Palma, em va aclarir el dubte. A la Congregació de Culpes cada membre de la comunitat s'acusava, davant els altres, de les errades o debilitats que havien tengut al darrer mes. Quan arribaven al menjador, dins una capseta, agafaven, a l'atzar, un paperet que els indicava la penitència que havien de complir. Aquestes penitències demostraven la humilitat dels felipneris. Resar qualque oració, besar els peus dels tres primers asseguts a taula, esperar a la comunitat agenollats a l'entrada del menjador, etc.

Els filipencs nomenaven un Prepòsit, que vendria a ser el que altres frares anomenen superior, que havia de respondre en nom de la seva Congregació. Però aquest Prepòsit no era més que els altres, era *Primus inter pares*, primer entre iguals. Les Cases que tenien menys de 5 membres, com era el cas de la de Sóller, tenien un Delegat del Visitador Apostòlic que duia un control de la Congregació. A Sóller era el Pare Joan Ginard Carrió, que havia estat fundador de la Casa i després tornà a Palma, va ser Delegat i responsable del nomenament de Prepòsits al llarg de molts d'anys.

Moltes altres coses podríem dir dels membres de la Congregació sollerica. Intentarem que a través d'aquest estudi es faci palès un treball considerable i no sempre reconegut.

Amic Pep Putxa, en homenatge a tu i a tots els felipneris que, directament o indirectament, han treballat per a la Congregació de l'Oratori de Sóller van les línies que segueixen. No sé si la meua paraula estarà a l'altura que vosaltres mereixeu.

Preliminars

El Pare Joan Ginard Carrió, que prengué part de la fundació de la Casa de l'Oratori a Sóller, deixà escrita la història dels felipneris des de la seva arribada. Tot i que va romandre poc temps a la Casa de Sóller va descriure tots els detalls i fets més significatius ocorreguts entre el 21 de novembre de 1920 i l'1 de maig de 1921. També ens descriu els preliminaris de l'any 1919. D'aquesta història podem treure bona part dels fets següents.

L'any 1919 l'aleshores rector de Sóller Mn. Rafel Sitjar i Picornell tenia un veritable interès en la fundació d'una Casa de l'Oratori a la

Antoni Oliver Sampol. Prepòsit 1920-1926.

1 A pesar que hi ha altres denominacions a Sóller als membres de la Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri sempre els hem anomenat col·loquialment "felipneris" (altres denominacions són filipencs, felipons, etc.).

nostra ciutat. El prevere solleric mossèn Pere Lluç Ripoll Moragues va fer seva la iniciativa del Rector Sitjar i es convertí en un gran col·laborador per tal d'assolir aquest objectiu. Era el mes d'agost de 1919. Els pares Antoni Oliver i Joan Ginard varen ser, segons la crònica de Ginard, *los que más se entusiasmaron ofreciéndose ya desde entonces para llevar a cabo la fundación*. Sovintejaren les converses entre el Pare Oliver i el Rector Sitjar. Una greu malaltia del Preposit de Palma P. Nicolau Reus Perelló interrompé les negociacions. Quan els felipneris saberen que els missioners dels Sagrats Cors també s'havien d'establir a Sóller es refredà la seva decisió. Escriu el pare Ginard: *De nuevo nos arredró sorprendiéndonos la noticia de que otros religiosos tenían ya determinado establecerse en la misma ciudad ocupando el convento Franciscano; más como Dios quería que unos y otros trabajáramos en la misma viña, dispuso que se divulgara una noticia contraria a la primera, es decir que no iban ya aquellos religiosos, y por eso reanudamos nuestros trabajos y gestiones*.

Mn. Pere Lluç Ripoll va ser delegat pel rector per continuar les negociacions. El 5 de maig de 1920 don Perico de Can Gordo (així era conegut a Sóller) va partir cap a Palma per tal de negociar amb els Pares Oliver i Ginard. Don Perico va esbrinar quina intenció tenien els hereus de Mn. Jeroni Barceló Estades sobre la cessió dels drets sobre l'església de l'Alqueria del Comte, l'església que ja estava construïda l'any 1694 per iniciativa de Mn. Lluç Colom Mayol que havia mort l'any 1677 però, a la deixa testamentària, obligava el seu nebot i hereus a la construcció i manteniment del temple. Mn. Jeroni Barceló ostentava fins a la seva mort el patronat del temple i calia que els seus hereus renunciassin a favor dels felipneris. La Congregació de Palma es reuní per tal de tractar per primera vegada aquest tema l'11 de juny de l'any 1920, festa del Sagrat Cor de Jesús. S'acordà fer tres novenes. Al Sagrat Cor, a la Mare de Déu i a Sant Felip Neri abans de prendre cap decisió.

El 22 de juny, un cop practicades les tres novenes, es reuní de nou la Congregació. S'aprovà el projecte i s'encarregà al Pare Antoni Oliver la gestió del que anomenaren "la base material sobre la que se sostendria la nova Congregació de Sóller". Un cop realitzades les corresponents indagacions el pare Oliver declarà: *1º: Que las diferentes indicaciones que para fundar en Sóller nos habían hecho varias personas, máxime el Sr. Cura-Párroco de aquella ciudad Rdo Sr. Rafael Sitjar, no tenían por móvil alguna base material sobre la que fundada nuestra Congregación pudiera asegurarse su existencia, sino lo que les movía á reclamar nuestra ayuda era el bien espiritual de las almas; 2º: Que referente al lugar donde instalar la congregación, los herederos de Don Jerónimo Barceló Estades Pbro. estaban prontos a renunciar todos los derechos que pudieran tener sobre el oratorio situado en el paraje llamado Alquería del Conde de aquella ciudad dedicado á la Santísima Virgen en el misterio de su Inmaculada Concepción el cual lugar por estar bastante distante de la iglesia parroquial era considerado muy a propósito para nuestra misión evangelizadora; 3º: Que no pudiendo hasta el presente contar la futura Congregación con casa propia donde habitar los miembros que la constituyan, tendrá que ir á alquiler, pero que de dichos gastos había quien se hacía cargo*.

A l'escriptura pública atorgada l'11 d'agost de 1920 pel notari de Sóller Manuel José Derqui y Derqui renunciaren als seus drets les germanes Maria Esperança, Magdalena, Maria i Francisca Barceló Simonet. Maria estava casada amb Bernat Mayol Simonet i les altres fadrines. A la seva renúncia sobre els drets del temple es reservaven el dret que els Pares de l'Oratori celebrassin cada any dues misses resades en sufragi dels difunts de la família donant. Els felipneris tampoc no podien llevar el retaule de la Immaculada Concepció titular de l'església.

Bernat Martorell Ferrer. Preposit 1926-1955.

El 14 d'agost de 1920 renunciem als seus drets, davant el notari de Palma Mateu Jaume Servera, els germans Bartomeu, Francesc i Catalina Barceló Barceló. Aquesta darrera autoritzada pel seu espòs Bartomeu Barceló Mir.

A les dues escriptures esmentades podem llegir: *Si por cualquier causa o motivo llegase a extinguirse la nueva congregación los derechos por esta adquiridos ipso-facto, por su instalación canónica, pasarán de nuevo a la congregación de esta ciudad de Palma si existiere, para que vuelva a instalar de nuevo otra en sustitución de la extinguida, pero si no existiera o no verificara lo dicho en el término de un año, revertirán a los renunciantes o a sus sucesores, los derechos cedidos, renunciados o donados.*

Llegides les escriptures pels Pares de la Congregació de Palma se sol·licità al Bisbe de Mallorca el corresponent permís per tal de fundar la nova congregació a Sóller. La sol·licitud feta pel Prepòsit de Palma P. Nicolau Reus amb data de 28 de setembre de 1920 i informada favorablement pel Rector de Sóller amb data de 29 de setembre de l'esmentat any rebé resposta positiva del Sr. Bisbe Rigobert Domènech Valls amb data de 2 d'octubre de 1920.

El 6 d'octubre el Pare Oliver prenia possessió de l'església. Com a notari eclesiàstic de Sóller aixecà acta Mn. Bartomeu Coll i Gamundí: *En dicho día siendo las once de la mañana el Rdo. D. Rafael Sitjar, Cura-Párroco de Sóller, como delegado del Sr. Obispo hace entrega solemne al P. Antonio Oliver de la Congregación de Palma en representación del Rdo. P. Nicolás Reus Prepósito de la misma, de la iglesia de la Inmaculada Concepción situada en la Alquería del Conde y de todas sus dependencias y objetos a ella pertenecientes. Asisten al acto en calidad de testigos: D. José Pastor Castañer Pbro. y Vicario de aquella Parroquia, D. Pedro Lucas Ripoll Moragues Pbro., y D. Guillermo Mora Alcover. De ello extiende la correspondiente acta el notario eclesiástico de la referida ciudad de Sóller, Rdo Sr. D. Bartolomé Coll Pbro.* Guillem Mora Alcover era regidor de l'Ajuntament de Sóller.

El Rector va fer entrega de l'església, la sagristia i l'inventari de tots els ornaments, joies i mobles, així com del llibre d'administració.

Mn. Bartomeu Coll i Gamundí havia estat el darrer custos de l'església de l'Alqueria del Comte.

Les diferents Cases de l'Oratori són independents una de l'altra i només depenen de l'autoritat del Papa ja que són de dret pontifici. Un Pare Visitador Apostòlic nomenat per la Santa Seu controla el normal funcionament i compliment de les Constitucions de les diferents Congregacions.

El 22 d'octubre de 1920 la congregació de Palma va prendre la següent decisió: *Determinado ya el personal que en definitiva debía constituir la nueva Congregación y señalado el día de su inauguración, discutióse otra vez el modo como ella debía efectuarse,*

Josep Morell Castanyer. Prepòsit 1993-2011.

Francesc Oliver Arbona. Prepòsit 1955-1971.

Gabriel Colom Morell. Prepòsit 1971-1993.

es decir, si convenía que al principio dependiera de la de Palma ó si se debía conceder ya desde aquel día la independencia que para nuestras casas señalan nuestras Constituciones. Examinado detenidamente el asunto, oído el parecer de todos, por indicación de los que la debían formar y sin oposición por parte de los de esa quedó aprobado el hacerlo en la forma últimamente indicada i segueix: Acto seguido se les indicaron los muebles y ropas que podrían utilizar para amueblar la casa y se les señaló la cantidad de 10.000 pesetas nominales de la Deuda Perpetua Interior que la Congregación de Palma les cedía para el sostenimiento de su misma Congregación.

Rum-Rum a Sóller

Pel que sembla la vinguda i instal·lació a Sóller d'aquesta congregació no va caure, en principi, del tot bé. El Setmanari Sóller, habitualment respectuós amb l'església, reflecteix, en un article del 14 d'agost de 1920, un cert malestar. La Congregació no s'instal·laria fins el 21 de novembre de 1920. Tot i que sabem que, amb el temps, els felipneris serien ben acollits, reproduïm l'esmentat article:

Desde hace unos días circula y se comenta desfavorablemente en esta ciudad la noticia de que ha sido cedida a los PP felipenses la antigua iglesia de la Alqueria del Conde, y que ya muy en breve vendrán a establecerse algunos miembros de la referida Congregación.

Según parece, la idea no ha caído muy en gracia al vecindario, a juzgar por el modo como hemos oído hablar de la mencionada resolución, sobre todo de la forma solapada como, para obtener la concesión, se ha procedido. Tal vez el mal efecto que ésta produjo arranca de otra noticia que a raíz de haber tomado posesión de la iglesia de N^a Sra de la Visitación y anexos de la misma los Misioneros de los SS. CC, en ésta localidad cundió: La de que los Franciscanos desean y tienen resuelto también venir a establecerse en su ex-convento -lo cual se consideró más lógico desde un principio- y que, como no han desistido de su empeño, hacen las debidas gestiones para lograrlo, y es opinión general que lo han de lograr. En tal caso -hemos oído decir-, los misioneros de los SS. CC no es fácil avengan a salir de Sóller y probablemente se instalarán en Biniaraix, con lo que tendremos ya tres órdenes religiosas aquí, que considera el público una verdadera invasión.

Es casi seguro que si hubieran venido estos religiosos para establecerse en barridas apartadas de la población, como

Sagrari anterior a l'any 1920 amb l'Anyell de Déu a la part superior.

Pintura de Sant Bartomeu trepitjant el dimoni al retaule major

por ejemplo Ca'n Petlos, donde hay una iglesia a medio construir, (parla de l'església de l'Horta) y la terminaran, y evangelizaran a aquellos moradores que por la distancia en que viven del templo parroquial no pueden aprovecharse de todas las enseñanzas que los que residen más cerca reciben, la idea hubiera sido más simpática y hubieran encontrado toda clase de apoyo para arraigar; pero hacerse cargo de las iglesias regentadas por celosos sacerdotes de nuestro clero, a quienes se echa fuera sin contemplaciones a pesar de los muchos desvelos y sacrificios que les cuesta el haberlas embellecido y mejorado, aumentando paulatinamente y a fuerza de años el número de los concurrentes y el esplendor del culto, eso nadie lo ve con buenos ojos ni puede aprobarlo quién juzgue con imparcialidad.

¿Y a que viene esta fiebre de establecerse aquí de que estas órdenes religiosas se han sentido atacadas por lo visto en muy poco tiempo? ¿Y que se habrán propuesto quienes, apoyando las respectivas pretensiones de los mismos, instan al señor obispo para que otorgue a estas su beneplácito? He aquí lo que se preguntan muchos pero a estas preguntas nadie sabe hallar la respuesta adecuada que les deje convencidos y satisfechos a la par.

Sin duda alguna el tiempo se cuidará de hacer la luz.

Mn. Bartomeu Coll i Gamundí, que era custos del temple de l'Alqueria del Comte des de l'any 1896, degué sentir-se ferit quan va conèixer les Escripures notariales que entregaven el temple i les seves dependències als felipneris. El Rector Sitjar tenia un especial interès a fer venir congregacions religioses a Sóller i el feia costat davant el Bisbe. L'amistat entre Mn. Bartomeu Coll i Joan Marquès Arbona, fundador i director del Setmanari Sóller, va provocar la publicació de l'enfurit article que hem reproduït.

Custòdia de l'any 1907 damunt el nigul amb dos caps d'àngel.

La Congregació dels filipencs a Sóller

El pare Joan Ginard ens conta, en la seva crònica sobre la fundació a Sóller, que el dia 17 de novembre partiren cap a Sóller el P. Joan Ginard, el G. Julià Ginard i el G. Miquel Fiol aquest darrer de la Congregació de Porreres. Prengueren a Palma el tren de les 7:40 hores del matí per tal de preparar l'arribada del dia 21. Aquells dies s'hostejaren a Can Gordo convidats per don Perico. Traslladaren mobles i netejaren el que seria el seu primer convent a la barriada de Cas Panerers. Aquesta casa eren dues vivendes conegudes amb el nom de Can Verd. La primera, més gran, propietat de Francesc Frau i la segona de Rosa Ferrer. Identificades com a Illeta trenta-sis, número cinc.

El 21 de novembre de 1920 arribaren a Sóller quasi tots els membres de la Congregació de Palma: P. Reus, P. Salvà, P. Cardell, P. Oliver, P. Martorell, P. Morey, P. Matas, P. Ordinas i el Germà Damià Bernat que era natural de Sóller. A Sóller ja els esperaven l'esmentada comitiva que va arribar el dia 17 i el Pare Nicolau Arbona, solleric i Prepòsit de Porreres, juntament amb el Germà Joan Mulet que havia de quedar a la nova Congregació de la nos-

Programa de la festa de Sant Felip Neri a Sóller.

tra ciutat.

A les 10 del matí se celebrà una missa solemne a l'església pre-sidida pel rector de Sóller Rafel Sitjar i assistit per Nicolau Arbona, Prepòsit de Porreres, i Mn. Pere Lluc Ripoll en qualitat de diaca i subdiaca respectivament. Predicà el nou Prepòsit de Sóller Antoni Oliver i cantaren una partitura del mestre Ravanello a tres veus dins una església plena de gom a gom.

El P. Ginard acaba la seva crònica amb les paraules: *Dios, Su Madre y S. Felipe envíen el celestial rocío sobre aquella semilla que allá hemos echado, haciendo ver en breve engrandecido aquel oratorio y que la comunidad habite una casa propia, contigua al recinto sagrado.* S'ha de dir que tots els documents consultats indiquen que els felipneris tenien la promesa del Rector Sitjar que acabarien vivint a la casa al costat de l'oratori. Els marmessors d'aquesta vivenda eren el mateix rector i Mn. Antoni Bauzà Pons, conegut a Sóller com el Vicari Llorenç. Mn. Antoni Bauzà era cosí de Mn. Lluc Antoni Maria Pons que havia fet la deixa testamentària. El vicari Llorenç era una persona molt estimada a Sóller i que havia donat el seu nom al carrer Bauzà ja que ell vivia a la casa d'aquest carrer on encara ara podem veure un hivernacle. El rector Rafel Sitjar degué necessitar un cert temps per convèncer el vicari Llorenç que havia de fer un bon preu als felipneris. Per altra banda, els felipneris, no s'empadronaren en tot el temps que varen romandre a Cas Panerers.

La nova Congregació quedava integrada pel Pare Antoni Oliver Sampol com a Prepòsit, el Pare Joan Ginard Carrió, el Germà llec Julià Ginard Carrió i el Germà estudiant Joan Mulet i Mulet.

El Setmanari Sóller del 27 de novembre del 1920 es feia un fred ressò de l'esdeveniment. Aleshores a l'església s'havia obert una tribuna amb motiu de la nova fundació.

La nova Congregació rebé els següents donatius:

P. Antoni Oliver	500 ptes
P. Nicolau Reus	500 ptes
P. Nicolau Arbona	200 ptes
P. Llorenç Riera	300 ptes
G. Damià Bernat	50 ptes
Anònim	475 ptes
Anònim	50 ptes

La primera vocació de la Congregació de Sóller va ser el 30 de desembre del mateix any, dia en què fou admès el germà Bartomeu Castell Mora natural de Porreres i germà del Pare Jaume Castell de la Casa de Porreres. El 10 d'abril de 1921 fou vestit amb la sotana dels filipneris.

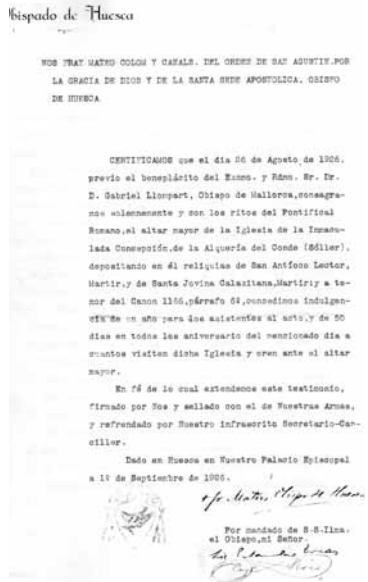
El pare Joan Ginard, que afortunadament ens deixà escrita una crònica del primer any, va deixar la casa de Sóller el 8 de juny de 1921 per motius de salut. El Germà llec Julià (germà del pare Gi-

Vigilia de les Espigues.

Encapçalament de la Crònica del Pare Joan Ginard Carrió.

Certificat de la Consagració de l'altar pel Bisbe Colom.

nard) va tornar a la Congregació de Palma el 13 de setembre de 1921.

ANY 1921

El dijous 26 de maig de 1921, dia del Corpus Christi, va predicar a la parròquia el Pare Antoni Oliver.

Els dies 12, 13 i 14 de setembre es realitzaren per primera vegada les Quaranta Hores al Nom de Maria.

ANY 1922

Joan Mulet Mulet és ordenat prevere el 28 de maig. La casa de Sóller té una segona vocació. El jove Francesc Colom Arbona, de denou anys, natural de Biniaraix ingressa el 21 de maig de 1922. La tercera vocació va ser el jove Francesc Oliver Arbona que va ingressar el 16 de juliol. Vestiren aquests darrers la sotana dels felipneris el 10 de setembre.

2 de setembre de 1964. Primera missa del P. Josep Morell Castanyer. De dreta a esquerra podem veure, amb capa pluvial, el Rector Canals i el Pare Visitador Uggo Ogé, amb dalmàtica, Jaume Vives i Miquel Orell i el P. Josep Morell Castanyer.

ANY 1923

El diumenge 17 de juny de 1923, el rector Rafel Sitjar va beneir la imatge de la Mare de Déu de Lourdes i foren padrins Lluís Homar i Aina Colom.

El diumenge 9 de setembre de 1923 Mn. Rafel Sitjar va beneir dos àngels en posició d'adorar i varen ser padrins Agustí Lopateguï i Antonieta Colom. Aquests àngels, sortits del taller d'Olot de les Arts Religioses,

Alumnes del Col·legi Sant Felip Neri amb el P. Gabriel Colom

es col·locaven a la Casa Santa. El Pare Gabriel Colom, quan va ser Prepòsit, va vendre aquestes imatges.

El 9 de febrer, festa del Sant Crist de la Salut, a l'oratori de les Germanes de la Caritat celebrà missa de comunió i predicà el Pare Antoni Oliver Sampol.

El 16 de desembre d'aquest mateix any el Bisbe Rigobert Domènech va beneir el nou temple de l'Horta i a la vegada beneí una talla de la Mare de Déu juntament amb altres objectes sagrats. Foren padrins de la talla i dels altres objectes els nins Guillem Arbona Coll, Paula Antònia Arbona Vicens, Pere Rullan Casasnovas, Paula Marquès Casasnovas, Josep Maria Vicens Casasnovas, Maria Rullan Frontera, Francesc Pons Bujosa i Margalida Colom Bauzà. En aquesta benedicció hi va ser present el Prepòsit de Sóller Pare Antoni Oliver. Aquesta imatge, que va ser la primera Mare de Déu exposada al temple de l'Horta és la que actualment es propietat de l'Oratori.

ANY 1924

Entrà Josep Serra Puig. Es vestí amb la sotana dels filipencs el 3 de febrer de 1929 i sortí voluntàriament de la Congregació de Sóller al llarg de la novena de la Puríssima de 1932.

El germà Bartomeu Castell Mora després de tres anys de noviciat és admès de forma definitiva.

ANY 1925

El Pare Joan Mulet tornà a la Casa de Palma el 14 de juliol.

Davant el notari Francisco Jofre de Villegas el 25 de maig de 1925 el pare Antoni Oliver comprà al rector Rafel Sitjar Picornell i al Vicari Antoni Bauzà Pons, que actuaven com a marmessors de la deixa testamentària de Mn. Lluc Antoni Maria Pons i Castanyer, el que seria el nou convent dels filipencs. El nou convent s'obtendria d'una segregació del solar de la casa coneguda com Can Ponç (aleshores n° 5 del C/ Empúries) de la qual es prendrien 12 m des de la paret posterior dels terrenys propietat de l'església (camí de Biniaraix) per una profunditat o longitud de 20 m i la casa, amb el n° 3 del mateix carrer.

Es pagaren 500 ptes per la casa i 200 ptes pel solar segregat. Aquest preu va ser simbòlic ja que el notari, només pels seus honoraris, va cobrar 115,06 ptes. La casa tenia cinc dormitoris, cuina, menjador, rebost i altres dependències.

Els felipneris tot d'una varen fer excavar un pou per atendre les necessitats de la casa i poder regar un petit hort.

Pel mes d'agost d'aquest any la Comunitat es traslladà al nou convent.

El 21 de febrer de 1925 es casaren a l'església de la Congregació de l'Oratori el metge Miquel Arbona Colom (conegut a Sóller com el metge Poteta) i Francisca Deyà Ozones. Va beneir la unió el Pare Joan Ginard que havia estat a la Casa de Sóller el primer any de la seva fundació. Francisca Deyà era de la casa de Can Ozones que hi ha veïnat de la Congregació de l'Oratori.

ANY 1926

El 31 de gener de 1926 el rector Rafel Sitjar Picornell va beneir una nova custòdia de plata feta per l'argenter, nascut a Palma i amb el seu negoci a Sóller, Rafel Cortès Cortès. Foren padrins els joves Josep Llinàs Morell i Maria Magraner Pastor.

Aquest any va ser la primera vegada que es feren les Quaranta Hores dedicades a la Mare de Déu de Lourdes a l'església de l'Oratori.

El quaresmer, a la Parròquia matriu de Sant Bartomeu, va ser el Pare Antoni Oliver Sampol, Prepòsit dels felipneris de Sóller.

El Germà Joan Alcover ingressà a Sóller procedent de Palma i surt el 1935. El 21 d'octubre mor el pare Antoni Oliver Sampol que havia estat el primer Prepòsit de la Congregació de Sóller. Tenia 63 anys. Va fer millores a l'església: el sagrari, la figura de Sant Felip i l'altar major consagrat pel Bisbe solleric Mateu Colom Canals. Comprà la casa que seria la seu definitiva dels felipneris.

Arribà a Sóller el pare Bernat Martorell Ferrer de la Casa de Palma per tal de ser el Prepòsit de la Congregació després de la mort del pare Oliver.

ANY 1927

La Comunitat va fer construir un martell a la casa que havia comprat on s'edificaren tres dormitoris, un excusat i un porxo on si fos necessari, es podrien construir noves habitacions.

Portada del Butlletí de notes del Colegi dels felipneris.

Recital de Joana Barceló, gran benefactora dels felipneris sollerics.

Damunt la sagristia es feren dos dormitoris més i un magatzem. En aquest moment, la Congregació podia disposar d'entre nou i deu dormitoris.

ANY 1929

Francesc Oliver Arbona és ordenat prevere i diu la seva primera missa el 13 de juny de 1929. Hi varen ser presents molts de pares de les Congregacions de Palma i de Porreres així com tota la Comunitat Parroquial de Sóller.

ANY 1934

La nit del 28 al 29 de juliol se celebrà la Vigília de les Espigues al temple de l'Alqueria del Comte.

ANY 1936

Dia 25 de juliol entrà com a postulant el germà Lluç Jaume Vives natural d'Establiments. El vestiren el 19 d'abril de 1937.

ANY 1938

Va ser admès, el 31 d'agost, com a postulant el jove estudiant Gabriel Colom Morell natural de Sóller. Havia nascut el 6 de desembre de 1916. L'1 de setembre, a causa que feia el servei militar, va passar a la Casa de Palma.

ANY 1939

L'1 d'octubre Gabriel Colom és admès com a novici i vestit amb la sotana i faixa.

ANY 1942

El Germà Gabriel Colom, passats els tres anys de noviciat, és destinat definitivament a la Congregació de Sóller.

ANY 1947

El 23 de març és ordenat prevere, a Barcelona, per l'arquebisbe Dr. Modrego, Gabriel Colom Morell. El 27 de març va dir la seva primera Missa a l'Oratori de Sóller. Feren un refresc a Can Barceló. El 18 de novembre s'acordà pagar el deute que tenien pendent de les obres de la façana que s'havien realitzat feia dos anys.

ANY 1949

El dia 7 d'octubre de 1949 ingressaren a la Congregació de Sóller Mn. Josep Morey Vicens, Vicari de Sóller, i l'acòlit Miquel Pons Sastre. Havien demanat el seu ingrés el 2 d'agost de 1949. Els vestiren el 30 de setembre.

ANY 1950

El 7 de març es va donar permís al Pare Gabriel Colom per instal·lar una escola als porxos de la casa. Pel gener de 1952 s'obrí una escola de primària i pel juliol de 1952 s'obrí una escala exterior per tal de donar accés directe a l'escola des del carrer a la classe.

Quadre del retaule major que representa a la Immaculada amb Sant Lluç i Lluç Colom agenollats als seus peus.

El 23 d'octubre Miquel Pons rep el subdiaconat. L'ordenaren de prevere el 12 de novembre i va dir la seva primera missa el 15 de novembre del mateix any. Feren el refresc a can Barceló.

ANY 1952

La Congregació de Sóller rep el decret d'Erecció Pontificia amb data de 24 de maig.

ANY 1953

Entrà el jove de Granada Juan la Torre i el P. Josep Morey li va fer de mestre de novicis.

ANY 1954

El 25 de març és vestit, amb la sotana dels felipneris, Juan la Torre i sortí el 5 de juliol de 1954.

ANY 1955

El 31 de març sortí d'aquesta congregació per pròpia voluntat Mn. Josep Morey. El 22 de juliol sortí Mn. Miquel Pons. El 5 d'agost és nomenat prepòsit el P. F. Oliver.

ANY 1958

El Pare Joan Ginard, Delegat de la visita a Sóller, i de la Congregació de Palma el 20 de novembre de 1958 manifesta que ha deixat de ser Delegat de Sóller per decisió del Visitador Apostòlic Pare Eduardo Griffith.

ANY 1959

El 30 de gener morí el que havia estat segon Prepòsit de la Congregació de Sóller, el Pare Bernat Martorell Ferrer. El 20 de maig s'acordà destinar 4000 pessetes de la deixa testamentària del P. Martorell a les properes Quaranta Hores en honor de Sant Felip i fer el mateix els anys següents.

El 21 de juny es realitzà una fundació perpètua de les Quaranta Hores dedicades al Nom de Maria (Dulce nombre de María) en sufragi de la família Albertí-Estades. S'acceptà com a quantitat inicial 35.000 pessetes.

El 2 d'octubre de 1959 es decidí celebrar les Quaranta Hores dedicades al Sagrat Cor de Jesús, en sufragi de la família Magraner, el primer diumenge de novembre.

ANY 1960

La Congregació pren la decisió, l'11 de gener de 1960, de pagar 6000 ptes d'unes obres que s'havien fet a l'escola. A canvi l'escola es compromet a pagar 150 ptes cada mes a la Congregació.

El 3 de febrer de 1960 es va parlar de les Quaranta Hores dedicades a la Mare de Déu de Lourdes i celebrar la processó de les torxes amb el mateix esplendor que els anys anteriors.

El 6 de maig de 1960 es parla de la decisió del Bisbe de retirar del culte la imatge de Sant Expedit *por no reunir las condiciones de imagen sagrada*. S'acordà notificar-ho a la família donant.

El 3 de juny Joan Puig, cunyat de la donant de la imatge esmentada, li va fer canviar la cara al Sant. La feina la va fer l'escultor Tomàs Vila per tal que el Bisbe tornàs a autoritzar la seva exposició al culte.

Retaula de Sant Felip Neri

ANY 1961

El día 12 de enero celebróse el Retiro y la congregación de Culpas, tratándose en la reunión de encargar al delineante Don Antonio Sagristá un anteproyecto de cara a la ampliación de la iglesia, en vista de la inminente construcción de 150 viviendas en la barriada. Sembla que es precipitaren ja que no hi va haver cap necessitat d'ampliar el temple.

ANY 1962

Sol·licità el seu ingrés a la congregació de Sóller, el 15 de maig, l'acòlit Josep Morell Castanyer. Va ingressar a la Casa el 12 de setembre, festa del Nom de Maria.

El 15 d'octubre es va acordar comprar una imatge processional de la Mare de Déu de Lourdes per tal de portar-la a la processó de les torxes. El 12 de novembre s'acordà comprar un piano en bon estat, però de segona mà. El Pare Morell, quan era Prepòsit, va vendre aquest piano per 500.000 ptes.

El 27 de Dcbre. de 1962, se resolvió que, como ayuda de nuestra Congregación a los organismos del Instituto, celebraríamos 60 misas anuales en vez de las 32 que ya celebrábamos.

Aquest any el Pare Gabriel Colom es fa de la Secció de l'Adoració Nocturna de Sóller.

Detall de la imatge de Sant Felip Neri

ANY 1963

El 23 de juny, el G. Josep Morell, que ja ha finalitzat els seus estudis sacerdotals farà classes de repàs a l'estiu.

ANY 1964

El 2 d'agost, Josep Morell Castanyer va ser ordenat subdiaca, el dia 9 diaca i el 30 d'agost rebé l'ordenació sacerdotal de mans del Bisbe d'Eivissa Francesc Planas Muntaner. El 2 de setembre va cantar la seva primera Missa solemne assistit pel Reverendíssim Pare Visistador Ugo Oggé que es trobava a Mallorca. Escriu el P. Colom: *Fue un día de grande alegría para nuestra casa y todo el vecindario.* Feren el refresc a Can Barceló.

ANY 1965

La nit del 10 a l'11 de juliol de 1965 se celebrà, a l'església dels felipneris, la Vigília de les Espigues. Feren el refresc a Ca na Joana Barceló.

La Congregació va acordar demanar permís per tal de poder celebrar Misses vespertines els diumenges, festes de precepte i els primers divendres del mes. Un cop concedit el permís començaren per Quaresma de 1965. El P. Josep Morell rebé el permís per poder confessar a partir de la Quaresma. Aquest any predicà el panegíric de Sant Felip Mn. Felip Guasp, Vicari de Sóller. Per les Quaranta Hores del Nom de Maria predicà els seus primers sermons el P. Morell.

ANY 1966

El P. Josep Morell Castanyer ingressà, a partir de l'1 de gener, de manera temporal a la Congregació de Porreres.

El mes de març sol·liciten a la Congregació de Sóller que celebri dues Misses tots els diumenges i fes-

tius a la Parròquia vacant de la Mare de Déu de la Victòria de l'Horta.

Per juny es decideix ampliar el magatzem de l'església i construir una casa damunt de 14x5m. Les obres s'acabaren per setembre.

Pel novembre se celebraren les noces del Diamant de la Congregació de Porreres. Assistiren a les reunions els Prepòsits de tota Espanya i el P. Oliver de Sóller.

Per desembre es decideix celebrar totes les misses els capvespres perquè s'ha detectat una major assistència de fidels que a les misses matutines.

ANY 1967

El 18 de gener, després de parlar amb el Bisbe, el Pare Gabriel Colom passà a encarregar-se de l'església de Biniraix. Pel mes de juny l'església dels felipneris queda emmarcada a l'església de Biniraix.

ANY 1969

El 20 d'agost s'acordà que el P. Morell ingressàs temporalment a la Casa de Sevilla.

ANY 1971

El 29 de desembre de 1971 és nomenat Prepòsit el pare Gabriel Colom.

ANY 1973

El 7 de maig el P. Josep Morell tornà a la Casa de Sóller i passà temporalment a la de Palma.

ANY 1974

A causa de la Llei General d'Educació de l'any 1970, relativa a les escoles, els felipneris tanquen la seva escola per falta de mestres i aules.

ANY 1977

La Congregació va llogar a l'autoescola Salas de Palma la sala que dona al carrer.

ANY 1979

El P. Josep Morell Castanyer, que estava cedit temporalment a Palma, tornà a la Congregació de Sóller. Ingressà el 16 de setembre. A finals de setembre, prèvia autorització de la Congregació, el P. Morell és nomenat Vicari cooperador de la Parròquia de Sant Bartomeu.

ANY 1981

El padre Francisco Oliver Arbona, sufrió una caída, a consecuencia de la misma quedó inútil y tuvimos que ingresarle en la Casa Hospicio el día 17 de enero de 1981.

Cara de Sant Expedit que el Bisbe, Jesús Enciso va trobar efeminada i detall de la manera com es va serrar la cara del Sant.

Estuvo muy bien atendido por las Hermanas de la Caridad durante 40 días. El día 26 de febrero entregó su alma a Dios a las seis y cuarto de la tarde. Deseguida lo trasladamos y el día 27 celebramos un solemne funeral corpore insepulto (el pare Oliver estava exposat a la capella de Sant Felip Neri) en el que concelebraron 15 sacerdotes. Estuvo también entre ellos el Ilmo. Sr. Vicario general de la Diócesis y el Padre Gabriel Seguí, M.SS.CC., presidente de Undirema (Unió de institucions religioses de Mallorca).

Enviamos comunicaciones a todas las congregaciones.

ANY 1983

Acaba el lloguer de l'autoescola per malaltia i defunció del mestre Samper. Després de desset anys de Vicari in capite de Biniaraix, l'1 de gener de 1983 el P. Gabriel Colom és rellevat pel P. Josep Morell Castanyer.

ANY 1984

Des de l'any anterior la festa de Sant Felip es realitzava mitjançant una Missa concelebrada amb un sermó a càrrec d'un predicador convidat. El passat any predicà Mn. Joan Lladó, que havia estat Vicari de Sóller. L'any 1984 predicaria Mn. Miquel Deyà, Rector de Fornalutx. L'any 1985 predicà el P. Bartomeu Barceló M.SS.CC.

ANY 1987

El 24 de maig llegim que a la Missa concelebrada de Sant Felip Neri predicà el rector d'Alcúdia Mn. Felip Guasp.

Pel mes de Març acorden el P. Colom i el P. Morell pagar 5000 ptes mensuals cada un pel manteniment de la petita Comunitat.

ANY 1989

El 17 de juliol el P. Colom, Prepòsit de la Congregació de Sóller, contesta afirmativament a la sol·licitud del Sr. Bisbe en què P. Josep Morell és nomenat Rector de Deià.

ANY 1991

S'ha posat una porta nova al garatge i ha costat 57.350 ptes.

ANY 1992

Rebuda la visita canònica a l'Oratori de Sóller s'acordà que cada membre de la Comunitat aportàs 10.000 ptes mensuals per al seu manteniment. Era el 4 de maig de 1992.

Vino la Asociación Nuredduna para alquilar el local que hay sobre la cochera. Yo para hacer responsable al P. Morell, quedamos en que ya dirían cosas. Pero el P. Morell dijo que habría una cláusula que dijera que una vez muerto yo tendrían que desalojarlo. Naturalmente perdimos el alquiler. Conste que toda esta obra garaje y sala eran pagados de mi peculio totalmente. Escriu aquestes notes el Pare Gabriel Colom.

ANY 1993

La darrera nota del P. Gabriel Colom és del mes d'abril de 1993 en que es reflecteix el cansament i la malaltia.

El 19 d'abril mor d'un infart a Son Dureta el P. Gabriel Co-

Cara actual de Sant Expedit

lom als 76 anys. El dia 20 es va celebrar el funeral a l'església de Sant Felip amb assistència del Vicari Episcopal.

El 24 d'abril el P. Morell, aleshores únic membre de la Congregació de Sóller, va llogar el garatge per 6.000 ptes mensuals. Les condicions són que poden deixar un cotxe i una moto però la Congregació el seguirà utilitzant.

El mes de juny s'han pintat les habitacions del P. Colom, cuina, menjador, sala d'estar, entrada i locutori. Es posaren tres làmpades a l'entrada i menjador. Es va llevar la coberta d'uralita que tapava el pati i llevava llum a l'entrada, menjador i cuina. Tot va pujar 271.000 ptes.

Per desembre es realitzà una reparació a la teulada per valor de 175.000 ptes.

ANY 1994

Per gener s'han enrajolat l'entrada, menjador i locutori. Ha costat 90.000 ptes.

Dia 11 de febrer, com cada any, se celebrà la festa de la Mare de Déu de Lourdes. A les 12 es realitzà una Missa concelebrada i predicà Mn. Joan Pons, rector de Calvià. A les set del capvespre es va resar el rosari. Deprecacions a la Mare de Déu i processó de les torxes.

Pel mes de maig es va celebrar la festa de Sant Felip Neri amb exposició del Santíssim, res del rosari, trisagi a la Santíssima Trinitat, res del mes de Maria i exercici del Sant. Reserva del Santíssim i Missa concelebrada. Predicà Mn. Ramón Lladó Rotger, Formador del seminari. El cor de Biniaraix solemnitza la festa com moltes altres vegades. Acabaren amb un refresc.

L'1 de setembre s'ha llogat el garatge. Al garatge existent se li ha obert una nova porta i ha quedat dividit en dos. El nou lloguer és de 4.000 ptes mensuals.

Per setembre s'ha celebrat la festa del Nom de Maria, titular de l'església, amb Missa concelebrada, exposició del Santíssim i sermó.

Des del mes d'octubre la Casa té llogat un nou apartament que s'ha fet damunt els garatges. Les obres han costat 2.578.000 ptes que ha pagat el P. Morell dels seus doblers. Es cobraran 25.000 ptes mensuals. Per tal de pagar part de les despeses s'ha venut un quadre propietat de la Casa (del Beat Ramon Llull) per 700.000 pessetes.

ANY 1995

Con el mayor esplendor y solemnidad posible hemos celebrado el 28 de mayo (domingo) la Fiesta jubilar del cuarto centenario de la muerte de Ntro. Sto. P. S. Felipe 1595-1995 juntamente con el 75 aniversario de la fundación de este Oratorio de Sóller 1920-1995.

La concurrencia de los fieles llenó hasta el completo la capacidad de nuestra iglesia demostrando una vez más el aprecio a este oratorio. Los actos celebrados para tales efemérides fueron, además de sendos escritos al Setmanario Sóller, la celebración en todos los domingos del año jubilar de un ejercicio a S. Felipe. Para el día de la solemnidad exposición solemne del Stmo. Sacramento, rezo del rosario, mes de Maria, canto del Trisagio a la Stma. Trinidad, solemne Te Deum en acción de gracias, Reserva y bendición del Stmo. Concelebración Eucarística presidida por el M.ltre. Dr. D. Bruno Morey, Canónigo y acompañado del superior de Palma P. Marcos Vallori, Rdos. D. Felipe Guasp que expuso magistralmente la efemérides que celebrábamos, D. Ramón Lladó, formador del Seminario Diocesano, D. Miguel Deyà, párroco de Fornalutx, el P. Bartolomé Barceló M. SS. CC. y un servidor, P. José Morell. Cantó la Sta. Misa el coro de Biniaraix y terminando en el himno a Ntro. Sto. Padre y un refresco general para todos los asistentes.

Quisiera el Todopoderoso por la intercesión de S. Felipe y las súplicas de los fieles seguir protegiendo nuestra Congregación y el aumento de vocaciones.

Sóller 29 de Mayo, 1995

José Morell C.O.

ANY 1997

Entre els dies 21 i 28 d'agost s'han fet dues noves persianes i s'ha pintat tota la casa. Tot ha costat 450.000 pessetes que s'han pagat amb els doblers de la Casa i una aportació particular del P. Morell. També s'han comprat 3 quadres a l'oli per al menjador.

ANY 2000

Trobam que el P. Francesc Novella López, P. August Fierro Gamundí i G. Domingo Dávila Serrano figuren de trànsit temporal a la Congregació de Sóller tot i que habiten a la Casa de Porreres. El Prepòsit és el P. Josep Morell Castanyer de la Congregació de Sóller. El P. Francesc Novella és el Coordinador de la Casa de Porreres. Tota la informació anterior l'hem tret de la carta escrita pel P. Rafel Muñoz Pérez, Delegat de la visita per a les Cases de Porreres i Sóller, amb data de 29 d'abril de 2000. En carta, datada a Sóller l'11 de febrer de 2001 es parla de la Congregació de Sóller-Porreres com si fos una sola Casa. S'admet a Porreres el G. Antoni Sánchez Victori. El 19 de març de 2001 s'efectuarà l'agregació plena del G. Domingo Dávila. Amb data de 22 de febrer de 2001 se sol·licità al Pare Visitador permís per cedir a l'Ajuntament de Porreres l'ús de l'escola per un temps de 30 anys. El 25 d'abril de 2001 el G. Domingo Dávila surt voluntàriament per tal de reflexionar sobre el seu futur. A partir del 26 d'octubre de 2001 el delegat de la Santa Seu nomena Prepòsit de Porreres el P. Francesc Novella i afirma que la Congregació de Porreres ja està en condicions per tal de viure la seva autonomia i queda desvinculada de la Congregació de Sóller.

Aquest mateix any el Pare Morell va fer ampliar l'antiga salamenjador prenent espai al pati. També va instal·lar la calefacció central.

ANY 2001

El P. Morell deixà el seu càrrec de Rector de Deià. Des de principis d'any és Conciliari de la Secció de l'Adoració Nocturna de Sóller.

ANY 2002

El Pare Josep Morell Castanyer va realitzar unes importants obres a la teulada del temple.

ANY 2007

És el darrer any que el Pare Morell fa de Conciliari de l'Adoració Nocturna de Sóller.

ANY 2008

Del 20 de setembre de 2007 al 3 de març de 2008 ha estat tancat l'Oratori de Sóller ja que s'ha intervingut quirúrgicament del cor el P. Morell i s'ha estat recuperant a la Residència Sacerdotal de la Diòcesi a Palma. Però s'obrí l'11 de febrer per celebrar la Festa de la Mare de Déu de Lourdes.

ANY 2011

El Pare Josep Morell Castanyer ingressà a l'hospital de Son Llàtzer arran d'una greu malaltia amb diverses complicacions. Era el 12 de desembre de 2010. Ja el 2011 passà els seus darrers dies a l'Hospital General. Va morir el 25 de febrer de 2011. El 28 de febrer es va celebrar el seu funeral a la Parròquia de Sant Bartomeu amb assistència dels filipencs de Palma i de Porreres així com dels preveres que tenen o han tengut relació amb Sóller o amb el Pare Morell. Presidí el funeral el Vicari episcopal Mn. Rafel Umbert que havia estat condeixeble del P. Morell. Al sermó, Mn. Rafel Umbert digué entre altres coses: *La vida del Pare Pep fou senzilla. La d'un home bo i amatent. Els qui convisquérem amb ell al seminari el recordarem sempre com el bon company que es prestava i participava en tot. El que contribuïa a crear espais de diversió i bona convivència. Mai oblidaré els anys que jo mateix vaig col·laborar amb ell en la tasca de sagristà del Seminari Major. La diòcesi de Mallorca, en aquests moments, vol agrair públicament la seva vinculació a les*

tasques diocesanes, especialment la llarga etapa com a rector de Deià. També vol agrair els serveis que estan prestant a la nostra església els preveres de la Congregació.

Prepòsits de la Congregació de Sóller

Els superiors de les Cases de l'oratori reben el nom de Prepòsits. El seu càrrec té una duració de tres anys, passats els quals pot ser renovat o substituït per un altre Pare. Si bé hem vist que a Sóller s'anava renovant de manera triennial.

ANTONI OLIVER SAMPOL. Primer Prepòsit de la Casa de Sóller des de la seva fundació el 21 de novembre de 1920, fins a la seva mort el 21 de setembre de 1926.

BERNAT MARTORELL FERRER. Prepòsit des de la mort del Pare Oliver fins al seu relleu el 5 d'agost de 1955.

FRANCESC OLIVER ARBONA. Prepòsit des del 5 d'agost de 1955 fins al seu relleu el 27 de desembre de 1971.

GABRIEL COLOM MORELL. Prepòsit des del 27 de desembre de 1971 fins a la seva mort el 19 d'abril de 1993.

JOSEP MORELL CASTANYER. Prepòsit des del 19 d'abril de 1993 fins a la seva mort el 25 de febrer de 2011.

A hores d'ara la Casa de Sóller roman tancada i l'església i les antigues dependències que tenia el temple han passat a dependre de la Congregació de Palma.

Festes importants de la Congregació

La Festa de la Mare de Déu de Lourdes se celebrava tots els anys amb una gran solemnitat. El costum de celebrar aquesta festa cada 11 de febrer prové de la Congregació de Palma. Recordem que els primers membres de l'Oratori de Sóller provenien de la Casa de Ciutat. Feien un quinzenari.

El 26 de maig, Festa de Sant Felip Neri, sempre tenia una gran importància.

El 12 de setembre se celebra la Festa del Nom de Maria que és la titular de l'església de l'Oratori de Sóller, però la celebració té lloc el segon diumenge del mateix mes amb un ofici solemne al temple dels felipneris.

El poeta Guillem Colom va compondre un "Virolai de la Mare de Déu de l'Alqueria del Comte":

Chor
Mare de Déu que al cor d'eixa Alqueria
haveu posat la rel,
aculliu-nos d'una mirada pia,
portau-nos cap al Cel,
Estrofa I

Retaula de la Mare de Déu de Lourdes. A l'esquerra hi ha la imatge de Sant Antoni de Pàdua i a la dreta la de Santa Teresa de Lisieux.

Des del pregon de nostra vella història
vostre sant Nom fulgura sens parar:
als vostres fills que avui en fan memòria
dau-los la pau que el món no els pot donar.

Estrofa II

Donau gombol al fill d'eixes muntanyes
que lluny de Vós sospira amb cor captiu.
Benaculliu amb maternals entranyes
al qui plorant retorna al vostre niu

Estrofa III

Guardau de mal les hortes tan fruïteres
que amb sos fruits d'or alegren nostra llar
i beneïu les nostres oliveres
que han de nodrir l'oli del vostre altar

Aquesta composició es cantava el dia de la festa de la Mare de Déu de l'Alqueria del Comte. La composició poètica anterior es cantava amb la música del Viroali de la Mare de Déu de Montserrat.

L'any 2011, el segon diumenge va ser el dia 11 de setembre. Mn. Marià Gastalver Martín va celebrar la missa de la Mare de Déu de l'Alqueria del Comte al temple dels felipneris. L'ajudà el felipneri de la Congregació de Palma Jaume Ripoll Janer. Cantà el cor de Biniaraix.

Detall de la imatge Sant Blai

L'església de l'Alqueria del Comte

El temple del qual prengué possessió la Congregació de l'Oratori a la seva instal·lació a Sóller és de petites proporcions i li cau més bé el nom d'Oratori. És de planta rectangular i volta de mig canó. Té unes dimensions de nou metres, cinquanta centímetres de llarg; set metres cinquanta centímetres d'ample i vuit metres d'alt. El presbiteri té una llargària de cinc metres i una amplària de quatre metres, vint-i-cinc centímetres. Quan arribaren els felipneris a Sóller trobaren una Sagristia que tenia quatre metres de llarg i un metre seixanta-cinc d'ample i s'anava estrenyent fins a mesurar un metre, cinc centímetres.

El Dr. Lluç Colom Mayol, prevere i fill de propietaris benestants de la Calobra vivia a Roma des de l'any 1638 fins a la seva mort l'any 1677. Al seu testament encarregava al seu nebot Joan Colom la construcció d'aquest temple amb un altar dedicat a la Mare de Déu i a Sant Lluç. L'any 1694 s'havien finalitzat les obres. A partir de 1699 es començà a rebre un cens anual de 20 lliures, 6 diners per a la Comunitat de preveres per tal de que se celebràs una Missa tots els dies festius. Els hereus de Mn. Lluç Colom s'obligaven, davant notari, a la conservació de l'Oratori.

L'any 1807 a l'escriptura atorgada davant el notari Francesc Amer, comptador del dret d'amortització, l'Ajuntament de Sóller entregava 1434 lliures, 3 sous, 4 diners a Margalida Colom, de malnom Calobra, en descàrrec i redempció de 43 lliures, 6 diners de cens que li deixava com a successora dels drets de Mn. Lluç Colom. Margalida Colom s'obligava a conservar el temple cosa que li donava dret al patronat. Dret que després tendria el seu fill Martí Barceló Colom. Descendent d'aquest va ser Mn. Jeroni Barceló. Els seus nebots varen renunciar als seus drets a favor dels felipneris.

El darrer custos va ser Mn. Bartomeu Coll i Gamundí que contava amb l'ajuda de Catalina Rullan Arbona, viuda de Joan Pons i, en conseqüència, cunyada de Mn. Lluç Antoni Maria Pons Castanyer. Aquest

darrer prevere esmentat també va tenir cura de l'Oratori abans de Mn. Bartomeu Coll.

Ja hem dit que el temple és de planta rectangular, de dos trams, cobert per una volta de canó. Si entrem pel portal principal a la dreta trobam, situada en una fornícula en el primer tram, la imatge de Sant Agustí. Aquesta imatge sortí del taller de les Arts Religioses i l'havia pagat la família Lopategui, coneguts a Sóller com de Cas Biscaí, abans de l'arribada dels felipneris. La següent imatge es troba damunt la pilastra que separa els dos trams i és la Mare de Déu Miraculosa. Va sortir del mateix taller d'Olot que Sant Agustí i va ser beneïda pel P. Martorell el 15 de setembre de 1935. La va regalar Antònia Mayol viuda de Colom i foren padrins els nins Antoni Serra i Maria Colom Mayol. La família Butana (de llinatge Colom) li feien una festa el mes de novembre. Al segon tram, també dins una fornícula, hi ha la imatge del Cor de Jesús. Sortí de la mateixa casa d'Olot que les dues anteriors i va ser col·locada per iniciativa de Mn. Bartomeu Coll. A continuació hi ha un petit portal lateral conegut com el portal dels homes.

Al peu de l'estrep de l'absis de la part de l'epístola trobam una fornícula protegida per un vidre, dins de la qual, es troba un betlem. L'any 1902 Mn. Bartomeu Coll i el Vicari Bernat Oliver, de Cas General i conegut a Sóller com el Vicari General feren un viatge a Terra Santa. Allà compraren tres talles del nin Jesús: una per a Cas Vicari General, l'altra per al betlem de la Parròquia de Sant Bartomeu que es muntava cada any a la capella del Nom de Jesús. (Mn. Bartomeu Coll era custos d'aquest betlem), i una darrera més petita per al temple de l'Alqueria del Comte. Era el 17 d'abril de 1902. Després d'aquest parèntesi podem dir que les altres figures del betlem són del taller d'Olot de les Arts Religioses i el Nin és la talla duta de Terra Santa. Al P. Gabriel Colom li agradava asseure el Nin Jesús a una cadira i exposar-ho al betlem.

A la capella major presideix un retaule barroc, obrat a finals del s. XVII. A la part central hi ha una pintura (duta de Roma per encàrrec del fundador) de la Puríssima Concepció, amb les representacions de Sant Lluç i el mateix Lluç Colom fundador de l'església agenollats als peus de La Immaculada. A la predel·la hi ha una pintura de l'Anunciació. El segon cos del retaule l'ocupa un petit quadre dedicat a Sant Bartomeu. Cimejant el retaule es troba l'escut de la família Colom. En els

Custòdia de l'argenter Rafel Cortès

murs laterals del presbiteri hi ha les representacions pictòriques del Davallament (dreta) i de la Dolorosa (esquerra).

A principis del mes de maig de 1929 es va decorar la volta de l'absis amb un cel estrellat. També es pintà la cornisa i l'arc de mig punt que dona entrada a l'altar major de manera que imiten peces de pedra picada. L'altar d'aquesta capella major, que ja duia un cert temps construït, va ser consagrat pel Bisbe solleric Mateu Colom Canals el 26 d'agost de 1926. Es varen dipositar, a l'altar, les relíquies de Sant Antíoc, lector i màrtir i santa Jovina Galaxitana, màrtir. Tot això

A l'esquerra de la foto podem veure cinc pedres cantonals devora una canal. D'aquestes pedres a la dreta fins arribar al temple és la deïxa de la família Barceló. Recordem que la família Barceló ostentava el patronatge del temple i dels terrenys annexos.

ho hem tret del certificat que va signar el Bisbe Colom amb data de 1 de setembre de 1926.

Al peu de l'estrep de l'absis de la capella major, a la part de l'evangeli, hi ha una talla d'un Sant Crist que procedeix de Palma i va estar a una sala on tenien cura dels malalts de pesta. A continuació trobam la única capella del temple que va ser construïda pels pares de Sant Felip Neri. És una capella de volta d'aresta. Al mur de la dreta hi ha la imatge de la Mare de Déu de Lourdes amb santa Bernadeta agenollada als seus peus. Les imatges varen sortir dels tallers d'Olot de l'Art Cristià. Va ser beneïda pel febrer de 1929. El projecte el va realitzar l'escultor Gabriel Moragues i la va construir el sr. Simonet. A l'esquerra del retaule de la Mare de Déu de Lourdes hi ha la imatge de Sant Antoni de Pàdua i, a la dreta, Santa Teresa de Lisieux. Ambdues imatges són de les Arts Religioses. El mateix dia es va beneir un tern morat.

Presideix aquesta capella una talla de Sant Felip Neri obra de l'escultor Guillem Galmés, situada en un retaule, que és flanquejat per les imatges de Sant Expedit (dreta) i Sant Blai (esquerra). A la part superior del retaule hi ha la pintura del Beat Antoni Gracci, membre de l'Ordre de Sant Felip Neri. La imatge de Sant Felip Neri va ser primer exposada damunt una mènsula ja que el retaule és posterior. La imatge de Sant Expedit és d'Olot, de les Arts Religioses i la de Sant Blai de l'Art Cristià. Aquest darrer el pagà la família de Can Bonjesús. La imatge de Sant Expedit va ser beneïda el 29 d'abril de 1951 pel P. Bernat Martorell i varen ser padrins els nins Ventureta Ripoll Ledesma, Valentí Puig Ledesma i Adela Puig Ledesma. L'havien comprat a la tenda de Barcelona de *El Arte Católico* coneguda com a Can Butxaca. Aquesta imatge la va regalar Rosa Ledesma Oliver que va dur la devoció al Sant de Puerto Rico. Sant Expedit és advocat dels assumptes difícils i urgents. La devoció que va inspirar aquest Sant va ser tal que els felipneris de Sóller editaren un novenari de Sant Expedit. El 6 de maig de 1960 el Bisbe Jesús Enciso va fer retirar la imatge del culte. Segons va dir Enciso, Sant Expedit tenia una cara efeminada, però per escrit només manifestà que la retirava *por no reunir las condiciones de imagen sagrada*. Joan Puig, cunyat de la donant, va fer que li serrassin la cara a la imatge i que li afegissin una de nova feta per l'escultor Tomàs Vila Mayol i així ho comunicà la Congregació de Sóller al bisbat amb data de 3 de juny de 1960. El Bisbe Jesús Enciso, després de comprovar que la imatge tenia una cara prou masculina, autoritzà de nou la seva exposició al culte l'1 de desembre de 1960.

En aquesta capella hi ha dos grans candelers de ferro forjats pel ferrer solleric Cristòfol Pons.

Si sortim de la capella i continuam per la part de l'evangeli en direcció a la porta principal, coneguda també com el portal de les dones, trobarem la imatge de Santa Teresa de Jesús damunt la pilastra que separa els dos trams. Aquesta imatge és del taller d'Olot "El Sagrado Corazón" conegut com Anònima Mató i va ser beneïda pel P. Martorell el 15 de desembre de 1935. El donant va voler romandre en l'anonimat i varen ser padrins els nins Pere i Margalida Arbona Pizà. A continuació,

Font d'es Canyar, que es troba dins el Convent dels felipneris.

Pou que excavaren els felipneris l'any 1925.

dins una fornícula, trobarem la imatge de Sant Josep que ja es trobava abans de l'arribada dels felipneris (és del taller de les Arts Religioses).

Pel mes de setembre de 1929 es realitzaren bancs nous per a tota l'església.

Pel mes de febrer de 1930 es col·locaren unes noves portes i un escancell fets pel mestre fuster Damià Canals de Can Moscatell. Abans a la façana de l'església hi havia una petita finestra quadrada i es va decidir tapar aquesta finestra i obrir una rosassa de majors dimensions, situada més amunt i que donaria més llum al temple. A finals de 1951 es col·locaren unes posts sota els bancs de l'església en substitució de les estores que hi havia.

Els felipneris canviaren les primitives rajoles de terra cuita del trespol de l'església per altres blanques i negres de la fàbrica sollerica de Can Buví.

La Sagristia

Es va construir a partir de l'any 1920. L'antiga sagristia era el passadís que ara comunica l'església amb aquesta nova dependència.

La sagristia és de planta rectangular. Hi ha una calaixera de dos cossos amb un armari a cada costat. A l'armari de l'esquerra hi ha els calzes i un missal romà i a l'armari de la dreta hi ha estovalles. També trobarem la imatge processional de la Mare de Déu de Lourdes, és del taller de les Arts Religioses. La regalà Catalina Reynés Arbona, esposa de Sebastià Oliver Arbona, per tant cunyada del Pare Francesc Oliver. També hi ha tres escultures de terracota: Sant Antoni Abat, Sant Sebastià i Sant Bernat. Hi ha una imatge del Sagrat Cor, de l'Art Cristià, que va regalar a la Congregació la família de Can Barceló. També hi ha una custòdia pagada per la Parròquia de Sóller. Al Llibre de Notícies del molt Reverend Comú de Sóller llegim: *Día 15 septiembre 1907 se bendijo una nueva custodia en la iglesia de la Alquería del Conde para su uso. Fueron padrinos Pedro Rintort y Ana Colom. Costó la custodia 125 ptas.* A la part superior del sagrari de l'església hi ha un Anyell de Déu. Quan s'havia de fer l'Exposició del Santíssim, a les Quaranta Hores, se substituïa l'Anyell de Déu per un nigul amb dos caps d'àngel i damunt es col·locava la custòdia amb un capell de roba de vellut. Aquest ritual tenia lloc abans de l'any 1920. Un temps hi havia un Nin Jesús de Cap d'Any, amb un vestit cel, la bolla del món i corona daurada amb or fi. Estava dins una campana de vidre. El P. Josep Morell la va regalar a un batle de Deià.

Podem trobar una talla de la Immaculada de color de fusta. És d'ametller. Mn. Rafel Horrach la va regalar al P. Josep Morell. Va ser la primera Mare de Déu que es va exposar a la devoció pública a l'església de l'Horta. D'aquesta talla ja n'hem parlat de quan la va beneir el bisbe. També hi ha dues pintures: una del Cor de Jesús i l'altra del Cor de Maria que no tenen gaire mèrit artístic. També hi ha un Sant Crist d'Olot que l'empraven el Divendres Sant per a l'Adoració de la Creu.

En aquesta sagristia abans hi havia un quadre de Sant Felip Neri que ara es troba a l'entrada del Convent. On ara hi ha la pintura de Sant Felip, hi havia el quadre del Beat Ramon Llull (S.XVII). El P. Morell va vendre a la Parròquia de Deià aquesta pintura i, després de passar pel Taller Diocesà de Restauració, es va penjar a la Capella de Santa Catalina Thomàs

Talla de la Mare de Déu que va ser beneïda el 16 de desembre de 1923. Aquesta imatge està feta de fusta d'ametller i va ser la primera Mare de Déu que s'exposà a la veneració pública a l'església de l'Horta.

de l'esmentada Parròquia. En aquesta mateixa entrada hi ha dos quadres que representen el naixement de la Mare de Déu i l'anunciació de l'Arcàngel Sant Gabriel a la Mare de Déu.

Els felipneris compraren una custòdia l'any 1926, ja n'hem parlat d'ella, que té més valor que la compra per la Parròquia.

Com a conclusió

Quan la família Barceló va cedir els drets de propietat de l'església, hem de dir que hi havia unes dependències annexes que pertanyien al temple. Just devora la façana principal i en direcció cap a Biniaraix, hi havia un magatzem i un bocí d'hort tancat amb un marge. Encara es poden veure les pedres cantonals que separaven els terrenys annexes al temple de les terres de Can Ponç. Per tant la Capella de Sant Felip Neri, la sagristia nova, els dos garatges que hi ha actualment i la major part de l'apartament que la Congregació té llogat, així com la meitat del pati, són de la deixa de la família Barceló.

La trinxa que compraren de Can Ponç que té 12 m d'ample per 20 m de llarg és fonamentalment hort amb un petit safareig, a la vora del qual, hi havia la gruta de la Mare de Déu de Lourdes. Aquesta trinxa de Can Ponç té la sortida de la font d'es Canyon. Hem de dir que la font de s'Ullet té tres sortides: La que hem esmentada, la font de s'Ullet, pròpiament dita i la font d'es Molí.

Bibliografia

MORELL GONZÁLEZ, J. A., 1993, La Catedral de Muntanya, Parròquia de Sant Bartomeu, Sóller.

MORELL GONZÁLEZ, J. A. I D'ALTRES, 1999, Sóller. Guia dels pobles de Mallorca, Hora Nova S.A, Mallorca.

RIERA MASCARÓ, LL., I ROSSELLÓ LLITERAS, J., 1992, La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Palma.

RULLAN Y MIR, J. 1875, Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca, 2 vol., Palma.

VALLORI ROTGER, M., 2004, Biografies. Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma, Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma, Palma.

Fons

Arxiu de la Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller.

Setmanari Sóller.

Arxiu de la Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller.

Arxiu de l'Ajuntament de Sóller

Agraïments i fonts orals

Damià Bestard Seguí.

Lluc Coll Bernat.

Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma.

Andreu Joan Garcia Morell.

Josep Morell Castanyer C.O. (e.p.d.)

Antoni Quetglas Cifre.

Ramon Ripoll Vanrell.

Marc Vallori Rotger C.O (e.p.d.)

El setmanari republicà *ElPueblo* (1913-1918)

Francesc Lladó Rotger
Doctor en filosofia per la UB

Resum

A les V jornades exposarem la trajectoria de El Pueblo en els seus sis primers mesos d'existència. Amb aquesta comunicació ens plantejam analitzar-lo d'una manera més general en la seva trajectòria que va de 1913 a 1918. Veurem que el periòdic passa per distintes etapes paral·leles a l'evolució política del republicanisme solleric. En primer lloc, les eleccions municipals de 1913 en les quals els republicans varen fracassar en el seu intent de posar algun regidor a l'ajuntament. Les de 1915 en les quals es coal·ligaren amb liberals i conservadors i aconseguiren posar-n'hi cinc, celebrant la victòria front al caciquisme de Jeroni Estades. Finalment les eleccions de 1917 en les quals, malgrat que es tornaren presentar en coalició tornaren fracassar, a causa, digueren, de la compra de vots dels mauristes. Després d'aquest darrer fracàs el periòdic va durar només mig any més. En cada una de les etapes esmentades el periòdic dona resposta al caciquisme regnant, a la realitat present i al seu contrincant maurista *Heraldo de Sóller* darrere el qual hi ha, moltes vegades amagat, Jeroni Estades. Veurem també els canvis en les seccions del diari, la censura de 1917 i el paper decisiu que hi feren el seu director Melcior Daviu i el seu impulsor Damià Ozonas. Finalment farem menció de la publicitat i dels canvis en les seccions del periòdic al llarg d'aquests cinc anys.

Introducció

A les V jornades exposarem el recorregut d'*El Pueblo* en els seus sis primers mesos d'existència. Amb aquesta comunicació ens plantejam analitzar-lo d'una manera més general en la seva trajectòria completa que va de 1913 a 1918.¹ Veurem que el periòdic passa per distintes etapes paral·leles a l'evolució política del republicanisme solleric. En primer lloc, les eleccions municipals de 1913, en les quals els republicans exerciren un primer control en el procés electoral, però no aconseguiren dur cap regidor a l'Ajuntament. Les de 1915, en les quals es coal·ligaren amb liberals i conservadors i aconseguiren dur-n'hi cinc i celebraren la victòria sobre el caciquisme de Jeroni Estades. Finalment, les eleccions de 1917 en les quals, malgrat que es tornaren presentar en coalició, fracassaren una altra vegada, a causa, digueren, de la compra de vots dels mauristes. Després d'aquest darrer fracàs, el periòdic va durar només mig any més.

En cada una de les etapes esmentades, el periòdic dona resposta al caciquisme regnant, a la realitat política i social present i al seu contrincant maurista *Heraldo de Sóller* darrere el qual hi havia, moltes vegades amagat, Jeroni Estades.

Veurem també el paper decisiu que feren en el periòdic el seu director Melcior Daviu i Damià Ozonas, un republicà solleric, aquest darrer, que es presentà a les eleccions i fou elegit regidor. Finalment, parlarem de la publicitat del periòdic, la censura de 1917, i els pocs canvis en les seccions del setmanari al llarg d'aquests cinc anys.

1 Volem agrair, una vegada més, a Josep Morell que ens hagi deixat la seva col·lecció de *El Pueblo* sense la qual no hagués estat possible aquest treball.

Vérem, a la comunicació anterior que, els sis mesos primers, *El Pueblo* es va dedicar a combatre el caciquisme, denunciant les accions que feia el cacic tant al tren com a l'Ajuntament. Així mateix, ens assabentàrem de la caça i compra de vots per part dels mauristes quan hi havia eleccions. Comentàrem com va criticar l'acció de l'Ajuntament que era dominat des d'enfora pel cacic; en especial en criticà els pressuposts, i les subvencions que havia donat al tren i a les institucions religioses. En tercer lloc, el setmanari republicà havia criticat l'Església sollerica en diverses ocasions. Vàrem donar compte del seu pacifisme quan s'oposava a la guerra del Marroc i a que els infants sollerics rebessin instrucció militar. Tenia una preocupació pel món obrer, advocava per la seva emancipació i defensava la dona treballadora. Així mateix, incidia en el món de l'educació defensava la cultura, els jocs infantils, les qüestions pedagògiques i criticava el militarisme escolar que defensava la dreta. Finalment, vérem com va tenir certs enfrontaments amb el setmanari *Sóller*.

L'anàlisi actual, la començam en el moment que apareix *Heraldo de Sóller* (en endavant *HS*), sis mesos després d'haver sortit *El Pueblo* i dos mesos abans de les eleccions municipals. És molt probable que, després de les primeres disputes amb el *Sóller*, Joan Marquès, que era amic de Jeroni Estades, no volgués perdre la proclamada independència del seu setmanari i li manifestàs la conveniència de fundar un periòdic propi del maurisme, des del qual combatre millor el setmanari republicà. *El Pueblo* (en endavant *EP*), va tenir molt èxit els primers mesos i això va fer que els mauristes es vessin en la necessitat de crear el seu propi periòdic per combatre la seva influència.

Pel que fa a l'estructura del periòdic, en aquests cinc anys, pràcticament no difereix de la que explicàrem a la nostra anterior comunicació a les V jornades. Només desapareix la secció *Varietades* a finals de 1915 i en comencen alguna de nova amb motiu de la Gran Guerra o d'altres circumstàncies que ho requerien. La publicitat segueix també els mateixos paràmetres que els sis primers mesos. Pel que fa a les esqueles mortuòries n'hi ha alguna més que en el primer període estudiat, però no són abundants, més bé són escasses. També hem d'especificar que, a partir de juliol de 1914 i fins a final d'any *EP* escriu alguns editorials i altres escrits en català popular contestant quasi sempre als articles d'*HS* sobre Sa tia Rafela, però aquest costum no té continuïtat ni es torna repetir.

Pel que fa a la qüestió econòmica i a la gent que sustentava en aquest sentit *EP* no tenim gaire informació, només sabem del suport ideològic i moral de Damià Ozones que devia ser també econòmic i, segons l'article *Un comunicado* (8-XI-13) d'*HS* del hi havia rumors que Antonio Mayol Simonet era el propietari o sustentador d'*EP* i un altre article *Fora intrusos* (6-XII-13) d'*HS*, Pere Generes [Llaneres?] n'era l'administrador. En aquest sentit també hi ha un canvi en la qualitat del paper que es disminueix a partir de febrer de 1916, possiblement a causa de la Gran Guerra que dugué aparellada una crisi econòmica i de subministrament.

Podem dividir el transcórrer del setmanari en vàries etapes. Una primera, ja l'estudiàrem a les V jornades de l'any passat i és la que va de març a setembre de 1913, abans de l'aparició d'*HS*. Una segona va de setembre a novembre de 1913 i està centrada en les eleccions que es celebren aquest darrer mes. Aquest període l'estudiàrem, en part, a les *IV jornades amb la comunicació* "Un Sabatè" d'*Heraldo de Sóller* contra els republicans d'*El Pueblo* (1913). En aquesta comunicació es veu clarament l'atac que rep *EP* per part de "Un Sabatè" que és el mateix Jeroni Estades.

Els republicans d'*EP* sofriren una clara derrota en les eleccions de 1913, però no es desanimaren, sinó que seguiren la seva labor de crítica al caciquisme i a l'Ajuntament, a més formaren i informaren els seus lectors en qüestions obreres, democràtiques, internacionals, pedagògiques i altres. Aquest constitueix un tercer període que ve caracteritzat per la separació que es produí entre mauristes i conservadors. Aquest facilità la formació d'una coalició entre republicans, liberals i conservadors que aconseguiren el 1915 la victòria electoral.

El quart, el més important i significatiu, és el període que va de novembre de 1915 a novembre de 1917, ve caracteritzat per l'acció dels cinc regidors que la coalició havia aconseguit posar a l'Ajuntament.

Aquesta pujada dels cinc regidors al Consistori facilità la tasca de fiscalització a tot el que allà es feia però, com que a les eleccions no es renovava tot l'Ajuntament, sinó una part d'ell, els mauristes seguiren essent majoria i els de la coalició no pogueren dur a terme les seves reformes, la més important de les quals era la supressió dels consums i els fielatos. Aquesta reforma la va impulsar Damià Ozonas que en aquest període escriu nombrosos articles signats per ell a *EP*. Ell i els demés regidors, aconseguiren tres coses: Posar en evidència que els mauristes no estaven a favor de la defensa dels més dèbils i fer una labor d'oposició molt beneficiosa, en un Ajuntament que estava completament dominat, feia més de deu anys, pels mauristes que feien el que els convenia, o el que convenia al cacic, sense donar-ne compte a ningú. Finalment, feren una tasca de fiscalització dels comptes municipals que, a partir de llavors, foren més transparents. Aquest període, s'acaba el novembre de 1917, quan hi tornà haver eleccions i els mauristes, escalivats pel que havia passat a les eleccions anteriors, varen comprar tots els vots necessaris perquè no es tornàs produir el fracàs anterior. Així mateix, els de la coalició aconseguiren afegir, als cinc regidors que tenien, un sisè conservador però, per a ells, les eleccions foren un fracàs, car creien poder aconseguir la majoria a l'Ajuntament i no va ser així.

Aquest fet dóna lloc al cinquè període que va de novembre de 1917 a maig de 1918 que és quan desapareix el setmanari republicà sense explicar-ne els motius. Creim que la desaparició fou deguda al fracàs en les eleccions de 1917 i la crisi econòmica que dugué el període final de la guerra europea.

Seguidament anirem explicant, més específicament, cada un d'aquests períodes i els continguts ideològics que tengué el setmanari durant cada una d'aquestes etapes. Ho farem, principalment, a partir dels articles editorials o els d'opinió car l'extensió del treball no ens permet analitzar a fons altres seccions menys significatives.

De l'aparició d'*Heraldo de Sóller* a les eleccions municipals de 1913

Quan va sortir *HS*, el setmanari republicà va contestar immediatament la seva aparició. La setmana següent publica dos articles que fan referència al nou periòdic maurista. El primer és *Correspondiendo*, signat per la redacció. En aquest escrit, es refereix irònicament a *HS*, i diu que té molta feina si vol dur a terme el programa que ha traçat al primer número: la religió catòlica, apostòlica, romana; l'amor a Sóller, Mallorca i Espanya i el credo del partit conservador representat per Maura. Comenta que, de la lectura del primer número, es desprèn que *HS* els estima molt però que *EP* és el seu malson. Li agraeix la valentia i l'energia amb què ha sortit. Li dóna gràcies per la salutació, estableixen el canvi i, finalment, li diu que procuraran correspondre a les "carícies" que els ha fet. En aquest mateix número hi ha l'article *Buscando el bulto* signat per *Un sollerense* que és una resposta irònica i directa a "Un Sabaté". Li retreu que critiqui el seus amics Daviu i Ozonas. Li diu que no es rar que "Un Sabaté" admiri Maura i el cacic, perquè no pot fer altra cosa en política que sometre's als que el desenganyaren, perquè els té por. També li retreu que digui que Ozonas fa discursos de propaganda reformista per Sa Botigueta i no digui que Ozonas veu lesionats els seus drets com accionista del ferrocarril, del qual n'és gerent el cacic. Aquest dóna, als mauristes i a altra gent, bitllets gratuïts que produeixen pèrdues a l'Estat i als accionistes, i tot, per satisfer els seus fins particulars i polítics. Finalment, diu que, malgrat el pseudònim d'"Un Sabaté", sap qui és. Però per la descripció que en fa, es veu que el confon amb el director del Sóller. Per l'estil i el que diu creim que l'article és de Damián Ozonas.

A partir del 20 de setembre *EP* comença a preparar les eleccions amb un article sobre les subvencions que dóna l'Ajuntament als col·legis religiosos. Aquest escrit, té una segona part, dues setmanes després. En aquest número, també comença la secció *De actualidad*. *Diálogo* que durarà fins a les eleccions. El seu

contingut és el diàleg entre dos amics de classe humil que parlen sobre l'actualitat política i econòmica del poble, de l'Ajuntament, el ferrocarril i altres coses que els interessin. És curiós el fet que quan parlen dels impulsors del ferrocarril, als quals estan molt agraïts, parlen de Guillermo Colom, Antonio Enseñat, Bartolomé Arbona, Damián Magraner i Damian Canals i no citen, per res, Jeroni Estades que, oficialment, era el seu gran impulsor. També demanen a la Junta directiva del tren que posin vagonets de tercera per a la gent que no té doblers. Creim que aquesta secció vol ser una rèplica, en castellà, als escrits d'"Un Sabatè".

Daviu, per la seva part, signa l'article *El anarquismo y las clases conservadoras* (27-IX-13) en el qual fa una crítica al partit conservador tatxant-lo d'anarquitxant, a l'Església d'hipòcrita i als grans capitalistes de defraudadors i corruptes. Tots aquests, comenta, són els causants de què els que no tenen esperança acudeixin a la violència.

El setmanari planteja també un cas concret de caciquisme a *Caciquismo y acción* (27-IX-13): Jaime Socias ha estat nomenat carter de Biniaraix i fa de sabater amb Ramon Casanovas (Cremat). Aquest, per indicacions del cacic maurista, va demanar al nomenat que dimitís del càrrec perquè José Frontera (Raya), un patrocinat pel cacic, el pogués seguir tenguent. Com que Socias s'hi negà, Cremat li llevà la feina. En aquest mateix numero, publiquen l'article pacifista *Maldita la guerra* copiat de *Bandera Federal* i comenten la necessitat d'un nou escorxadador.

Un mes abans de les eleccions de 1913 *EP* parla, en diversos articles, d'aquests comicis, tant per convidar els electors a no deixar-se manejar pel cacic ni pels seus satèl·lits mauristes, com per denunciar la caça o la compra de vots que fan aquests. En el primer, *De elecciones* (18-X-13) diu que hi ha una indiferència total davant les eleccions, que el partit conservador és molt probable que vagi "al copo"² que ells consideren una pràctica dolenta en qualsevol partit. Els liberals estan com a derrotats i els republicans aniran a les urnes, encara que només sigui per vetlar per la netedat de la contesa. Després, fa una crítica de la inoperància del Consistori en els darrers dos anys. L'acusa de no haver arribat a resoldre cap del grans problemes que té la ciutat i es fixa especialment en el de l'abaratiment dels productes bàsics, que són molt cars a Sóller i fan que les famílies humils quasi no puguin alimentar-se. El problema, diu, és que els regidors estan esclavitzats al cacic i obeeixen les ordres d'aquest, tant pel que fa a la política com als seus interessos. *EP* creu que un Ajuntament ha d'estar format per persones independents, que mirin pel bé del poble en general i no pel d'un partit determinat i que, en ell, hi hagi representades totes les classes socials i sigui el lloc on es debatin les aspiracions del poble. També especifica que cada poble té el govern que es mereix i que el que escriu l'article no té cap ambició personal ni de partit, sinó que fa aquestes consideracions perquè el poble les tenguí en compte i posi a l'Ajuntament les persones que consideri dignes de representar-lo i administrar els seus interessos.

Lucha electoral (25-X-13) és una denúncia de la caça de vots per part dels servidors d'Estades que exigeixen el vot, no per les persones que es presenten a l'Ajuntament, sinó per ell que no es presenta a les eleccions. Es demana, com poden representar el poble unes persones que, en lloc de mirar el seu bé, obeeixen les ordres d'aquell que està darrere i pel qual voten els sollerics. Denuncia la por d'aquests, que són capaços de criticar el cacic per darrere, però, després, voten aquells que ell vol posar a l'Ajuntament per servir els seus interessos polítics i econòmics. Seguidament apel·la a la responsabilitat dels sollerics de votar aquells que el representaran bé i no els servents del cacic. Diu que Sóller té fama de ser un poble culte però que una de les maneres millors de demostrar aquesta cultura és elegint lliurement aquells que els representaran a l'Ajuntament. Els procediments electorals, que han utilitzat fins llavors a Sóller, no eduquen el poble sinó que l'embruteixen. A Sóller no existeix el partit conservador, només el Sr. Estades i una sèrie de persones que el segueixen, unes per por i altres per figurar i fer-se amunt, i, molt pocs, de bona fe. Estades representa qualsevol partit que li permeti tenir la major influència política per repartir favors que esclavitzen i càstigs que subjuguen.

2 Intentar aconseguir tots els llocs de regidor presentant tants candidats com vacants hi ha.

Egoísmo conservador (1-XI-13) critica una altra vegada el fet que els conservadors vagin “al copo” i oposa aquest egoisme a l’actuació dels republicans que el que reclamen és el seu dret a intervenir en els assumptes municipals. Torna denunciar la caça de vots dels mauristes que abans utilitzaven la suplantació, fer votar persones absents o mortes, emetre el sufragi en dos llocs distints, etc. També denuncia la repetició de vots al cens electoral i que es dóna la casualitat que tots els repetits són de gent que vota els conservadors. Com que no poden seguir fent tot això, a causa del control del partit republicà, ara utilitzen la calúnnia des de les pàgines d’*HS*. Molts de servidors d’Estades es passegen i aconsegueixen vots, a vegades mitjançant l’elogi i les promeses i altres a través d’amenaces. Diu que coneix persones del partit conservador que estan d’acord que a l’Ajuntament hi hagi majories que governin i minories que fiscalitzin. Finalment planteja les pretensions del partit republicà: entrar a l’Ajuntament per sanejar l’administració, moralitzar-la, suprimir el favoritisme i procurar abaratir els productes de primera necessitat, en una paraula, desitjar el bé de Sóller.

A *las urnas* (8-XI-13) explica la importància del vot i de la democràcia que és la que ha duit tots els beneficis dels que gaudeix la classe obrera. Però a Sóller, i a Espanya en general, el vot està tergiversat perquè la gent, moltes vegades, no sap què vota ni a qui vota. Diu que el vot és l’arma més poderosa que tenen a les mans i que han d’anar a les urnes i votar homes lliures i no persones que saben que estan sotmeses al cacic. Comenta que als republicans, socialistes i obrers en general correspon la missió de posar la primera pedra, que servirà de base per futurs triomfs. Els que odien el caciquisme ho han de demostrar a les urnes.

Els republicans, finalment, perden les eleccions i no aconsegueixen posar ni un regidor a l’Ajuntament. *EP*, la setmana següent, escriu *Después de la contienda* (15-XI-13). En aquest article exposa la victòria dels conservadors, que diu que estava quasi prevista a causa del caràcter del poble solleric i la por que domina. Comenta que els conservadors poden estar contents perquè ha triomfat la coacció, l’amenaça, l’engany, la pressió, els regals i promeses que sortiran, finalment, dels fons comunals. La majoria del poble de Sóller, ha demostrat que viu a gust amb el domini del caciquisme maurista i que els pobles tenen el govern que es mereixen. El Sr. Estades seguirà sent el batle major que ho disposa tot i que mana al seu caprici. Seguirà governant un home, quan el que hauria de governar seria el poble. Diu que no és el despit i l’amargor que els fan dir aquestes coses, sinó la convicció; no han estat derrotats ells, sinó el poble de Sóller. Les persones que formaran l’Ajuntament són, per ells, persones digníssimes, però no tenen la independència necessària per obrar per propi criteri i, per això, els recusen moralment. Pensen que hi haurà represàlies contra tots aquells ciutadans que no s’han sotmès, perquè els mauristes no tenen la magnanimitat que han de tenir els vencedors. El dia de les eleccions, als col·legis electorals, hi havia persones sotmeses a Estades, que prenen notes, que ara es faran servir per coaccionar. Però arribarà un dia, en què el poble de Sóller es convencerà que el seu benestar està en una altra part i triarà homes lliures per estar a l’Ajuntament. El partit republicà seguirà impulsant els ideals de justícia i llibertat, farà feina en benefici de la ciutat i impedirà les coses injustes pels ciutadans i perjudicials per a la ciutat. Procuraran, a partir d’ara, fomentar la cultura del poble, defensar els castigats i oprimits, els perseguits i perjudicats, fiscalitzaran els actes públics dels governants i censuraran o alabaran allò que ho mereixi.

De les eleccions de 1913 a les de 1915. Escissió del partit maurista

Immediatament de fer-se les eleccions, *EP* parla de l’escissió del partit conservador que Maura ha abandonat. L’article *Conservadores o mauristas?* (15-XI-13) de Melcior Daviu planteja el fet a Espanya i a Sóller. En aquest darrer cas, diu que Estades seguia Maura quan aquest militava en el partit liberal i el va seguir quan va passar al conservador. Es demana què passarà ara, si pesaran més les ambicions d’Estades

que l'amistat amb Maura. Pel que fa a Espanya i Mallorca, diu que aquell partit que havia fet de Mallorca el seu feu, ara haurà de contemplar la seva derrota. Ells estan contents que Mallorca ja no sigui més el vedat de Maura. *EP* sospita que els conservadors sollerics podrien nomenar com a cap Juan Puig. Segueix tractant aquest tema la setmana següent a *Breves comentaris* (22-XI-13) que comenta un article d'*HS* que diu que ells seguiran Maura, incondicionalment, vagi on vagi. *EP* exposa l'absurditat dels conservadors sollerics que segueixen Maura, pensi el que pensi i faci el que faci i els acusa de no tenir credo ni programa polític, producte de l'estudi, de l'observació i de la reflexió, sinó que segueixen, ulls clucs, el que els diuen des de fora. *HS* contesta a *EP* que la idea que Puig passi a cap del partit conservador, existeix només a la Ment dels republicans i que aquests poden esperar d'asseguts la divisió del partit maurista solleric. *EP* els diu que pot ser que no sigui el Sr. Puig, però hi haurà cap del partit conservador i escissió i que, sinó, ho demanin al mateix Sr. Puig, a Miguel Colom o a Estades. Finalment, el mes de març de 1915 es produeix l'escissió del partit conservador en mauristes i conservadors tal com havia previst *EP*. Els mauristes també han perdut les eleccions provincials.

En veure en perill el poder que havien tengut els mauristes fins llavors, *HS* comença a atacar els republicans i pronostica que es coalitzaran amb els liberals i els conservadors. *EP* li contesta que pot estar tranquil, car ells van contra el caciquisme, el practiqui qui el practiqui i que no es coalitzaran amb cap partit, si no és amb aquesta finalitat. Per altra part, davant l'acusació d'*HS* de que *EP* vol fer amistat amb Miguel Colom, respon que *EP* l'ha censurat en diverses ocasions i que ho seguirà fent, si actua de manera digna de censura. A causa d'aquesta divisió, hi ha discussions a l'Ajuntament quan es considera si s'ha de tomar S'Hostal i tapar la part del torrent més pròxima a la plaça.

A partir d'aquest moment, *EP* es dedica a fer, pels seus lectors, la labor d'oposició municipal que el resultat de les eleccions no li han permès fer des de l'Ajuntament. Per això, anima o critica la labor municipal donant la seva opinió sobre el que es fa a l'Ajuntament i manifestant, a poc a poc, tant el seu programa municipal com les mancances que té el que es du a la pràctica al Consistori, dominat pel partit maurista. Així mateix, criticarà el caciquisme que practiquen els regidors que Estades ha posat a l'Ajuntament. Els temes que critica o planteja són diversos: la manca d'higiene, la necessitat d'un escorxadador municipal digne, les reformes necessàries a la ciutat... També és partidari d'una reforma de les administracions que descentralitzi l'Estat i faciliti l'autonomia municipal. Per altra part, segueix també contestant les qüestions que planteja *HS* que, contínuament, es manifesta en contra d'*EP*.

Una de les qüestions més controvertides és el continu atac, que fa el setmanari maurista, a l'escola laica. Això motiva un escrit signat pel mateix Daviu en el qual es defensa de les insídies i falsedats que *HS* atribueix a aquesta escola. Per altra part, *EP* dóna cabuda a una carta del cap del partit republicà, dirigida a Melchor Servera Caldentey, director d'*HS*, en la qual manifesta que és una falsedat que l'escola laica quasi no tenguí alumnes, com ha dit *HS*, sinó que hi ha uns 60 infants que hi segueixen les classes amb regularitat.

Durant aquest temps, *EP*, seguint el seu tarannà pacifista, censurarà la guerra del Marroc i l'absurda implicació del govern espanyol en ella. També fa una crítica d'aquest darrer i propugna el programa de Joaquín Costa de rebost i educació. Així mateix, *EP* practica una crítica contínua a Maura i a les seves diverses actuacions. Li insinuen que el millor que podria fer seria desaparèixer de la política.

A finals de 1913, Estades és proclamat candidat a diputat a Corts i *HS* aprofita per fer-ne gran elogis i comparar-lo amb el bisbe Nadal. *EP* hi contraposa la seva crítica i la visió negativa que té del candidat. Diu també, que no hi ha punt de comparació entre les doctrines que sustentava el bisbe i la d'Estades que diu que no en té d'altra que l'afany de dominar-ho tot. Estades només va ser diputat a Corts fins a principi de 1916 quan aquestes es dissolgueren i no el renovaren com a candidat, cosa que també comentà *EP* en el seu moment.

Quan esclata la guerra mundial el mes d'agost de 1914 *EP* se'n fa ressò i manté una postura clarament pacifista i aliadòfila o, en tot cas, antigermànica com era normal en un periòdic d'esquerres. Amb motiu de

la guerra, l'Ajuntament es reuneix per afrontar la crisi que l'acompanyarà i *EP* troba que no són suficients les mides adoptades per aquell i en proposa d'altres com la construcció de cases barates.

Pel que fa a la qüestió religiosa, *EP* dona cabuda, a principis de 1915, a una sèrie d'articles signats pel pseudònim "Pablo" titulats *De como perdió la fe*. El que signa es declara mestre de Joan Marquès i té paraules crítiques contra ell. Aquests articles duen com a conseqüència una polèmica que traspasa les fronteres solleriques. Al mateix temps hi intervenen el *Sóller*, *Heraldo de Sóller*, *El grano de Mostaza* i *La Aurora de Manacor*. Signats pel mateix pseudònim, també hi ha una sèrie d'articles titulats *Religión y mitología* que ve a ser una espècie d'història de totes les religions i mites.

EP es preocupa per la cultura dels sollerics i perquè coneguin millor les seves tradicions, així, amb motiu de la Fira de 1915 introdueix una sèrie d'articles titulats *Crónica de hechos históricos* signada per Jaime Rullan Frau que conta els fets ocorreguts el 1561.

En *EP* hi ha també una preocupació, que ara diríem ecologista. Així, el 16 de gener de 1915, amb el títol d'*Asesinato forestal*, escriu un article defensant els pins de Santa Catalina. Lamenta primer que se'n talassin alguns, uns anys abans, a la propietat del canonge Josep Oliver i que ell havia tornat sembrar. Després, es queixa de la tala de dos pins que hi havia al port i posa en guàrdia els ciutadans, per evitar que desaparegui el darrer que queda, anomenat Pi del Port. Però del que vol parlar és del pinar de Santa Catalina, propietat del municipi, i demana ajuda a la premsa local, al Foment del Civisme i als que els vulguin ajudar. Fa devuit mesos hi quedaven 18 magnífics pins. Diu que haurien de servir per passejar-s'hi els ciutadans i els turistes i que Santa Catalina podria constituir un magnífic parc natural. En aquells moments, mancava un d'aquests pins que l'Ajuntament l'havia venut a un dels veïnats, sota l'excusa que podia caure damunt la seva casa. Llavors, amb la mateixa excusa, aquest veí i dos més havien posat un reixat de filferro devora els pins, fent veure que eren de la seva propietat. Demana al batle Joan Puig, si consentirà aquesta barbaritat. Durant molts de números seguits, *EP*, en primera pàgina demana al batle que llevi aquest reixat. Aquest fet de realitzar una mateixa petició durant molts números es repeteix quan, més endavant, demana als directius del tren que llevin els bitllets gratuïts com ho han fet els del tren del pla.

A partir d'abril de 1915, una vegada consumada l'escissió entre mauristes i conservadors, *EP* declara la guerra a Jeroni Estades. En primer lloc canvia els qualificatius que li atribuïa de Sr. Estades, i passa a dir-li mestre Geroni i anomenar-lo pel seu mal nom "Sa padrina". S'acostaven les eleccions i hi havia la possibilitat de coalició amb conservadors i liberals i se n'adonen que, el principal entrebanc a guanyar-les, és el cacic maurista i passen a atacar-lo directament a ell. Comencen una campanya per aclarir als sollerics, qui és Jeroni Estades. Podríem dir que li declaren una guerra oberta amb diversos fronts. Per una part, des de la línia editorial que publica una sèrie d'articles amb el nom de *Honra y provecho* que expliquen amb pels i senyals el regal de quaranta cinc mil duros que el ferrocarril feu a Jeroni Estades i de com aquest s'aprofitava del tren per servir els seus negocis particulars i els seus interessos polítics. Intenta desmitificar la figura de Don Jeroni, fent veure que l'atribució de ser l'heroi del tren és falsa i que amb el que ha fet també hi ha tengut molts guanys. Per un altre costat, el critiquen a ell i els mauristes des de la secció *Bocadillos*. Finalment, Damià Ozonas, que comença a escriure articles des d'octubre de 1915, també segueix aquesta campanya en contra del cacic a més de parlar des d'una postura aliadòfila de la Gran Guerra, especialment quan es desplaça a França.

Ara veurem més detalladament aquesta guerra contra Estades. Amb *Honra y provecho*, *EP* intenta demostrar que el que els sollerics consideren honra en Estades no és mes que profit i que ven com a favor a Sóller, allò que, per davall, no són més que els seus propis interessos polítics i particulars. Mostra també que Estades domina totalment *HS*. L'acusa de vendre, a l'encarregat de les obres del tren, el ciment de la seva cimentera, més car que el preu de mercat. També comenta tot el muntatge que feren per mostrar que la concessió com a ferrocarril de l'Estat era una cosa quasi impossible, per fer veure, després, que si Estades ho aconseguia es convertia en un benefactor de Sóller. També critica els embulls legals que feu Maura a Madrid per obtenir aquesta concessió. La sèrie de 10 articles, dura quasi fins a les eleccions municipals

de novembre de 1915.

Pel que fa a *Bocadillos*, posen en dubte la netedat de la concessió, a la companyia del ferrocarril, del correu Palma-Sóller. Diuen que sense *EP* D. Jeroni no podria tenir *HS* i no es podria autoalabar. També critiquen el regal de 45.000 duros del tren i aprofiten que *HS* digui que Estades fa passes per obtenir el tramvia Palma-Esporles per dir que, amb aqueix, s'aprofitarà com ho ha fet amb el de Sóller. *EP* parla de les bravates de D. Jeroni al qual pronostica que, els que el segueixen per interessos, l'abandonaran quan s'acabi la mamella. També diu que ara el cacic té problemes a l'Ajuntament perquè no pot fer el que vol i li cal dir a cada un dels regidors el que ha de fer i, a vegades, com que no saben discutir entre ells, s'equivoquen i no fan el que ell vol. Acusa Estades de fer passes perquè els subscriptors de *EP* es donin de baixa i perquè li retirin la publicitat. També l'acusa d'haver intervingut en la supressió de la carteria de Fornalutx que Miquel Colom ha recuperat. L'acusa a ell i als mauristes, de no fer cas a la llei, quan els convé, car el governador ha cessat el jutge i el suplent que eren mauristes per incompatibilitat, perquè eren treballadors de l'Ajuntament. Diu que Estades, de jove, era un "matón", que va atupar una sèrie de gent i que se'n vanagloria. Ara que és més vell, fa el mateix, però donant pallisses amb la ploma a *EP* que no fan efecte. També aprofita la prohibició de regalar bitllets, que ha fet el Ministeri de Foment al ferrocarril, per denunciar la utilització d'aquests, per part d'Estades i la Directiva, per pagar favors polítics i obtenir vots. Critica el fet que *HS* no n'hagi dit res d'això, i li demana que publiqui la llista dels afavorits, però *HS* no ho fa. *EP* critica la caça de vots, tant des del ferrocarril, el gerent del qual és Estades, com el fet que també es dediqui a caçar-ne la comissió de propaganda de les joventuts mauristes, en lloc de fer propaganda ideològica. També des d'aquí, tracten de covard Estades, perquè ha posat una querrela judicial, per injúries, a Ozones en lloc de defensar-se amb arguments des del seu periòdic. Estades, també ha amenaçat en dur altra gent als tribunals i *EP* diu que l'hi podrien dur a ell per les injúries que escriu a *HS*. També critica el fet que un anònim d'*HS* digués que si guanyaven els de la coalició, al cap d'un mes l'església de la parròquia de Sóller es convertiria en una sabateria. Així mateix, afirma que diuen que D. Jeroni està disposat a gastar-se mil duros en suborns i compra de vots i relaciona això amb el regalet que li ha fet el tren.

Damià Ozonas, per la seva part, i amb els seus articles a *EP*, també fa una crítica molt forta a Estades. L'acusa de no permetre que A. M. fos regidor i de tenir copades totes les institucions, inclòs l'Ajuntament, de tal manera que, per nomenar directius li han de demanar permís a ell. També l'acusa de coaccionar els que necessiten aigua per regar, els jornalers dels horts i les fàbriques i els que tenen una casa arrendada. Comenta que Estades demana vots, no per a ell, sinó per als que seran els seus satèl·lits a l'Ajuntament. També defensa Miquel Colom i Jaume Morell, que Estades ha denigrat, i conta l'estreta relació que tenien Colom i Estades. Colom fou sempre del partit conservador, com son pare, i fou Estades que canvià del liberal al conservador i ara al maurista. També explica per què Colom es separà d'Estades, perquè aquell no volia que es tapàs el torrent de la part de la plaça, com havia acordat l'Ajuntament. A finals d'octubre, Ozonas es cansa dels anònims, tant en català com en castellà, que apareixen a *HS* i diu que creurà que els ha escrit Estades, mentre no es demostrï el contrari. L'acusa d'haver enganyat els accionistes per tal que comprassin accions del tren, dient que cobrarien sis pessetes, quan només en cobren tres. També critica Estades per no presentar-se ell a l'Ajuntament i presentar-hi aquells que seran els seus titelles. Encara escriu un altre article i diu que A. M. era Antoni Mayol i que Estades va dir que mai seria regidor perquè entorpiria l'administració municipal. D'aquesta manera, demostra la manera com Estades domina l'Ajuntament i queda malament perquè, tant a Sóller com a Puerto Rico, coneixen la competència de Mayol. També critica el fet que Estades vagi "al copo" a l'Ajuntament i diu que l'afany de domini del caciquet no té mida, que s'ha cregut que Sóller li deu la seva prosperitat i que el poble va tenir un acte d'ofuscació quan el va nomenar fill il·lustre, perquè creia que actuava en bé de Sóller i només era pel bé propi. Li retreu el regal que li feu el ferrocarril, el que cobra cada mes mentre que el ferrocarril paga una hipoteca molt grossa i que va enganar els accionistes. Fa una crida als sollerics per tal de derrocar-lo. Diu que Estades l'ha denunciat, que la missió d'*HS* no és defensar la política de Maura, sinó atacar els que pensen

lliurement. A *HS*, primer cercaren un director que encobris els que escrivien anònimament insultant i calumniant els adversaris. Finalment, critica un redactor anònim d'*HS* i li demana que mostri la cara, que no creia que a Sòller hi hagués gent tan dolenta.

EP, després de publicar els deu articles d'*Honra y provecho* segueix amb els articles editorials contraris als mauristes. En un primer, torna criticar que vagin “al copo”, cosa que no li sembla democràtica, en un segon demostra que els mauristes no estan a favor dels obrers, com volen fer veure, sinó en contra d’ells. Finalment, fa un repàs al que han fet i han deixat de fer els mauristes a l’Ajuntament.

En les tres setmanes abans de les eleccions de novembre de 1915, *EP* fa propaganda dels candidats de la coalició a les eleccions, amb un anunci en lletres grosses, a primera pàgina i a dues columnes. Quinze dies abans de les eleccions, denuncia la campanya calumniosa d'*HS* contra ells i les pràctiques caciquistes dels mauristes i convida els ciutadans a vèncer aquest caciquisme. Finalment, la setmana abans de les eleccions, fa una crítica del terrorisme maurista i de totes i cada una de les seves pràctiques caciquils a Sòller, les calumnies, l’amenaça dels tribunals, els punys i fins i tot, denuncia que Damià Ozonas ha rebut un anònim amenaçador i criminal.

El dia de les eleccions hi ha un article de fons, de tota la primera pàgina, que diu que aquestes són unes eleccions especials, perquè volen llevar-se de damunt la tutela del cacic i els seus que intenten copar l’Ajuntament. Crida a la valentia dels sollerics, per votar la coalició i llevar-se el jou del caciquisme de damunt. Demana als treballadors i als ciutadans que votin la coalició, per obtenir la llibertat i un Ajuntament que es preocupi realment pel poble.

El periòdic de després del triomf, du un títol, a quatre columnes, *Nuestro triunfo* i com a subtítols *Derrota maurista. Los cinco candidatos de la coalición triunfantes. Bien por Sòller*. (20-XI-15) Els de la coalició només n’havien tret tres. *EP* diu que aquest fet, suposa una nova saba per l’Ajuntament. El poble de Sòller s’ha sabut alliberar de la tutela. Diu que el cacic té el que s’ha guanyat amb les seves males arts i que no li té compassió perquè el caciquisme i els cacics són dolents i se’ls ha de vèncer. Parla d’un fulletó que es repartí abans de les eleccions que demanava que votassin per Maura al qual *EP* critica perquè havia dit que volia llevar el caciquisme, però el que havia fet era promoure’l.

En aquesta edició d'*EP*, posterior a les eleccions, Damià Ozonas, al seu torn, felicita el cos electoral per haver fugit de l’esclavitud del caciquisme. Parla de la derrota del cacic i els seus satèl·lits. Envia la seva simpatia als que s’han deixat dur per la por, perquè hauran vist que tenia raó i vendran a les seves files. Demana a la plana major del partit maurista que deposti la seva actitud envers els seus subordinats i, als venjatius, els diu que el qui sembla vents replega tempestes. Finalment, parla de la caiguda del cacic, que s’ha produït per la seva ambició i egoisme i per haver fet del maurisme solleric un partit purament personal. Per acabar, li diu que no li ha valgut de res cercar dos candidats entre els seus familiars per fer-li pressió.

En aquest mateix número d'*EP* també hi trobam l’escrit *La muerte de un cacique* (20-XI-15) signat per X, que fa aquesta afirmació basant-se en la d'*HS* que havia dit que, el de les eleccions, seria el dia de difunts de la coalició i que riurien per les butxaques. Comenta que, en conèixer-se la victòria, hi va haver un crit unànim davant les cases de la vila i dugueren “a hombros” Damià Ozonas. Diu que no es ver que Sòller sigui maurista, sinó que és de tots els partits i que els coaligats han de mostrar noblesa davant el vençut. Que aviat duren a terme el seu programa: abaratiment de subsistències, supressió dels consums i higiene. Mort del cacic i vida i salut pel poble.

Després de les eleccions tant Damià Ozonas com la secció *Bocadillos* se’n cuiden de denunciar el caciquisme que hi ha hagut. Ozonas a l’article *Mucha tila* afirma que es va decidir a presentar-se a les eleccions a causa dels articles injuriosos d'*HS* i de trobar dolenta la política i l’administració del municipi que duïen els mauristes. *HS*, per fer mal, va dir que Ozonas estava malalt, cosa que ell nega, i que “volia i no podia”, cosa que, diu, s’encarregaren que fos ver els amos de les fonts, de les fàbriques i dels tallers, però no ha servit de res. Comenta que Jeroni Estades havia dit que si guanyava un sol membre de la coalició ja

se sentiria derrotat, a causa d'això, li recomana tila.

A *Bocadillos* retreu a *HS* les bravates que feren. També que a algunes fàbriques i tallers obligassin els obrers a votar els mauristes. Així mateix amenaçaren els regants de les fonts de Son Angelats i de'n Joy en llevar-los l'aigua si no votaven els mauristes. Així mateix amenaçaren el empleats del ferrocarril, les oficines del qual s'havia convertit en una agència electoral. El Sr. Puig acompanyava gent a votar. Les millores que havien ofert als electors, havien de ser pagades per l'Ajuntament o el tren, etc. I es demana si el resultat de tot això són vots lliures.

Després de les eleccions Ozonas continuarà criticant Estades. Escriu un article *Patriotismo en los actos y no en las palabras* (4-12-15) en el qual fa una crítica a la junta directiva del tren, que diu que quasi tota és maurista, que la companyia té problemes econòmics i paga malament els treballadors. Proposa que els directius deixin de cobrar els seus sous i que hi posin un gerent que cobri menys, o que el que hi ha no cobri tant, car els d'altres companyies no cobren tant; que s'anul·lin els bitllets gratuïts donats com un favor i que el gerent faci la feina que li toca i no propaganda electoral des del seu despatx, com ha fet aquestes darreres eleccions. Aquest article va fer que s'agotàs l'edició i que s'hagués de reeditar i repartir tot sol.

Com hem pogut veure ja, la coalició va obtenir una victòria relativa a les eleccions de 1915. Fou relativa, perquè no elegien tot el consistori, sinó una part d'ell i els regidors que hi havia abans eren tots mauristes. Malgrat això, el dia 1 de gener de 1916, en el moment de constituir-se l'Ajuntament, es va llegir un escrit de la Comissió Provincial que decidia que fossin incapacitats els regidors electes Joan Magraner i Miquel Ripoll per incapacitat legal. Així en el moment d'elegir el batle quedaren empatats 6 a 6 i, després de votar una altra vegada amb el mateix resultat, varen fer un sorteig en el qual fou elegit interinament el maurista Francesc Enseñat Mayol, però, el dia 4, repetiren preceptivament la votació i, com que seguien empatats, feren un altre sorteig i, en aquest, va guanyar el batle conservador Jaume Morell Mayol. Els que no estaven conformes amb aquesta segona votació reclamaren al Governador Civil, que va determinar que la vàlida era aquesta segona, per la qual cosa quedava de batle Jaume Morell, però ja veurem que això fou recorregut al ministre que, al cap d'un any, va determinar que l'elecció vàlida havia estat la primera i, per això, quedà de batle Francesc Enseñat. *EP* als *Bocadillos* de 29 de gener de 1916 es fa ressò de tots aquests fracassos, de l'exasperació dels mauristes i dels viatges inútils que ha fet Estades a Palma per tal de solucionar aquesta derrota.

EP també critica, en aquests moments, el joc que fan els homes als cafès de Sóller que du les famílies a la desgràcia. Demana que s'hi posi remei en nom de les dones i els infants maltractats.

De les eleccions de 1915 a les de 1917. Labor de la coalició a l'Ajuntament

Quan pren possessió el nou Consistori, *EP* aprofita per recomanar-los que no tinguin els mateixos comportaments que els mauristes, que sanegin l'Ajuntament i resolguin com a primera mida l'abaratiment de les subsistències i el dels consums.

Després de la presa de possessió del consistori, agafa protagonisme Damià Ozonas, tant a l'Ajuntament, com a *EP*. En el setmanari exposa, en primer lloc, així com han deixat els comptes els mauristes a l'Ajuntament, i també les propostes que té i que presenta, allà, raonades, per tal que els lectors d'*EP* les puguin llegir detingudament.

Una de les qüestions importants que es susciten a l'Ajuntament, l'estiu de 1916, és la proposta de D. Ozonas de canviar l'impost de consums pel d'utilitats que considera més progressiu. *EP* es posa a favor de la proposta, després de dir que cal estudiar-la amb interès. En canvi els mauristes i *HS* hi estan en contra. *EP* aprofita per acusar *HS* i els mauristes d'estar en contra dels obrers. *EP* explica les raons per les quals hi està a favor. Abans de discutir la proposta a l'Ajuntament, hi ha alguns mauristes que, segons *EP*, diuen

que hi estan a favor i es demana si a l'Ajuntament es faran enrere i, finalment, passa això i, com que els mauristes són més, se vota en contra del canvi d'imposts. A l'Ajuntament, la gent aplaudeix i al maurista Guillem Marquès (Pinoi) no li sembla bé i es posa a xiular i acaba amb males paraules. *EP* diu que creu que Marquès és o ha estat redactor o administrador d'*HS*.

Pel que fa a les qüestions religioses, *EP* deu haver entès que no li convenia estar enfrontat a l'Església, perquè desapareixen pràcticament les crítiques a aquesta, que eren freqüents els primers dos anys. Fins i tot reproduïxen un article de *El País* d'un capellà liberal que mostra la compatibilitat entre catolicisme i república.

Durant els primers mesos de 1916, es succeeixen les crítiques al nou Ajuntament per part dels mauristes a través d'*HS*, el seu òrgan de premsa. *EP*, des de les seves planes, fa front a totes aquestes crítiques que solen fer referència a que l'Ajuntament no fa res o que acomiada gent. Quan veuen aquesta defensa per part d'*EP*, els d'*HS* diuen que al setmanari republicà el domina Melcior Daviu i aquest els contesta que ell només n'és el director, amb nom i llinatges i, en canvi, *HS* escriu des de l'anonimat i tenen com a director algú que ni tan sols viu a Sóller.

El març de 1916 es fan votacions a compromisar pel Senat. *EP* culpa Jeroni Estades de no haver arribat a un acord amb la coalició. Finalment, quan es fan les eleccions *EP* aprofita per fer notar la derrota dels mauristes, car surten elegits el liberal Joan Canals i el conservador Miguel Colom. *EP* també fa notar que la coalició ha tengut quasi els mateixos vots que l'altra vegada i que els mauristes n'han tengut 132 menys.

L'estiu de 1916 s'inaugura el nou local del Centre Maurista i, segons *EP*, Estades no parla del local ni de Maura, sinó de l'Ajuntament i els que el governen, als quals acusa de caciquisme, de comprar vots i d'anar contra la llei i els mauristes. *EP* li diu que es pot aplicar tot això a ell mateix i a la política dels mauristes durant deu anys. Comenta que creu que es millor cercar el suport dels modestes i dels pobres, que no adular els grans fabricants, els terratinents i els rics perquè obligin, per la força, els seus treballadors i els regants a votar la candidatura maurista. Finalment, acusa Estades de cobrar el ciment de l'Ajuntament a 0,90 pts. quan hi havia els seus, i ara l'hi paguen a 0,60. *EP* diu a uns *Bocadillos* que *HS* té amics o apuntadors tan il·lustres com Estades i tan intel·ligents i amb sentit comú com D. Juan Bach. Diu que aquest, a la festa maurista, va fer un brindis i va dir que els mauristes representaven l'ordre i la veritat i els contraris trepitjaven la llei. *EP* li recorda que anava el vespre a cercar vots quan era amo de la fàbrica.

EP continua preocupant-se –tal com ho ha fet sempre– pels assumptes agrícoles, sobre els quals, de tant en tant, publica algun article. Per un altre costat, des del mes d'agost de 1916 i durant cinc setmanes, *EP* inclou, a la publicitat de la darrera pàgina, un anunci de grans dimensions, dirigit als obrers, perquè si les seves dones van a uns determinats establiments a comprar, els donaran un "*Cupon Positivo*" que els servirà per omplir una llibreta per tal d'estalviar i poder comprar després amb ella, productes dels mateixos establiments.

El setembre de 1916 es veu que els mauristes, en no poder controlar l'Ajuntament, es posen nerviosos i produeixen desordres que a *EP* n'hi recorden uns altres, quan el "partit local" instal·là els cotxes fúnebres que la "gent de bé" i amant de l'ordre, referint-se probablement a ells, els apedregà. També els recorda quan el vocal obrer de la *Junta de Reformas Sociales* Sr. Carrascosa defensava el compliment de la llei del descans dominical, feta pel govern Maura, però que, malgrat això, als jeronistes no els era simpàtica. *EP* diu que, ara, el furor ha arribat al màxim amb Estades de capità aranya, car el que va passar a l'Ajuntament ho realitzà gent mercenària i ell, covard, quedà darrere. *EP* li demana que doni la cara i defensi els assumptes al Consistori. També hi apareix un article d'Ozonas en aquest sentit. Pel que diu *EP*, un obrer, que feia feina a la fàbrica d'Estades, agredí per l'espatala Jaume Bennassar i es va armar una gran brega. Resulta que el capatàs de la fàbrica havia dit als obrers que no faltassin a l'Ajuntament. Varen ser detinguts alguns obrers i el capatàs. *HS* dóna la culpa naturalment als de la colició, *EP* li recorda que ha de demostrar allò que escriu.

En aquests moments, entre en acció el periòdic palmesà *Vanguardia Balear* que demana què passa a

Sóller i justifica que el poble s'alci contra el batle. *EP* l'acusa d'incitar a la violència i diu al seu director que el que passa és que a Sóller hi ha un partit, el cap del qual és aquell cacic que li va proposar delinquir en un expedient que hi havia a la Delegació d'Hisenda i que aquest cacic, des que no disposa de l'aixeta i del tassó, i no pot manar al seu caprici i disposar de tots els càrrecs públics, s'enfureix, crida, fa potadetes i té una comunitat que li fa cor.

Aquest mes de setembre de 1916 es produeix també l'enviament a Damià Ozonas, per part de Jeroni Estades, de dos padrins per dirimir les qüestions d'honor que Estades creu tenir amb ell. Ozonas es queixa que Estades l'ataca a través d'anònims d'*HS* i que ell no vol fer el mateix. Va ser per això, que Estades el dugué una vegada als tribunals i no va voler mai identificar els anònims d'*HS*. Ara, Estades ha escrit una carta al director d'*HS* en la qual sembla plantejar a Ozonas un duel. Li ha enviat dos padrins per tal que Ozonas en nomeni altres tants per donar solució al conflicte d'honor. Ozonas proposa damunt *EP* dirimir la qüestió als diaris o parlant a Sa Botigueta, però els padrins no volen parlar més que amb els padrins d'Ozonas. Aquest, no vol entrar en la qüestió i envia a parlar amb els padrins d'Estades els seus amics Melcior Daviu i Jaime Bannasar. Aquests, a un article a *EP* titulat *Obreros honrados y caballeros andantes* contenen, fil per randa, tot el que ha passat i l'opinió que en tenen. Arriben a la conclusió que, en el segle XX, i en un país civilitzat com el nostre, no hi ha més tribunals que els ordinaris. Ozonas escriu un altre article a *EP* desmentint-ne un altre d'*HS*. Diu a Estades que està acabat i que per això necessita inaugurar locals i que la feina que li fan a *HS*, en el fons, li anirà en contra car, els més moderats del partit d'Estades, ja la critiquen i l'han abandonat.

El mes d'octubre fan un banquet en honor a Damià Ozonas que *EP* recolza plenament i li dedica dues planes i mitja, dues terceres parts del setmanari de dia 14 d'octubre. Li fan l'homenatge per la campanya política que ha realitzat al consistori i en *EP*. Segons aquest periòdic, a l'escola que dirigeix Daviu, s'hi reuniren uns 300 obrers dels partits que formen la coalició. Al cafè hi assistí Lorenzo Roses Republicà, i pronunciaren brindis D. Miguel Bannasar, José Miró (Conservador), Pedro Bannasar, Roses i Daviu que elogiaren la labor cívica d'Ozonas al consistori i a *EP*, alentaren els obrers a emancipar-se políticament, combatiren el caciquisme maurista i feren vots perquè la coalició continuàs compacta i vegés augmentades les seves files en vistes a nous triomfs a Sóller. Ozonas pronuncia un discurs on afirma la conveniència que l'Ajuntament agafi certs acords en benefici dels obrers. També es llegeix una carta enviada per Jeroni Pou. Aquest acte suposa el moment culminant d'aquest període.

Ozonas, als seus articles, per defensar-se contra els anònims d'*HS* decideix batiar el seu contrincant i li dirà Don Jerónimo. Li comenta que pot dir el que vulgui contra ell, perquè allò de que l'acusa falsament és el que ell ha fet abans, per això el que digui li anirà en contra. El qualifica de cor petit i cervell obtús, li retreu que hagués dit que a Sóller només hi havia tarongers i mauristes. Li agraeix la fama que, sense voler, li va donant amb els seus escrits. Li retreu que en el banquet en honor seu hagi dit que s'havien repartit paperetes d'assistència gratis, li respon que s'equivoca de lloc, que això va passar a la festa dels mauristes. Finalment, li retreu que hagi repetit les estantisses crítiques a Daviu que *La Ultima Hora* havia fet, quatre anys enrera, i defensa la noblesa d'aquest i el bé que ha fet a Sóller en la seva lluita contra el caciquisme.

EP i Ozonas continuen defensant-se dels continus atacs d'*HS*. Ara s'han canviat les tornes i els mauristes han passat a fer, des del setmanari, la labor que no poden fer des de l'Ajuntament. Els atacs d'*HS* contra *EP* i Melcior Daviu arriben a ser tan forts que aquest es veu obligat a fer l'escrit *En defensa propia* (28-X-16) signat per ell. Diu que els sollerics que s'han ocupat de la marxa política dels darrers anys, poden comprendre les causes de la campanya d'*HS* contra ell i tots creuen, com ell, que l'instigador és Estades, el qual es degué sentir molest quan *EP* va aparèixer i emprengué una campanya contra el caciquisme que exercia. Estades, primer no li va donar importància, però des de la derrota que sofrí a les darreres eleccions, la bancarrota política del maurisme a Mallorca i a Espanya, el fracàs en voler desfer la coalició i l'èxit del banquet en honor a D. Ozonas han despertat el seu furor, fins arribar a parlar de l'actuació de Daviu a l'escola d'Esporles i de la seva vida privada, cosa que, comenta, no és pròpia d'un fill il·lustre com ell.

Daviu vol que els sollerics coneguïn aquesta actuació i presenta tres informes dels inspectors escolars, favorables i elogiosos a la seva labor com a mestre durant els anys que va exercir a Esporles. Després diu que els ciutadans podran triar entre l'opinió de l'inspector, la d'un guardia civil i la del Sr. Estades i queda a la seva disposició per discutir-ho verbalment. Estades havia acusat Daviu de dirigir la política de la coalició des de la secretaria de l'Ajuntament on anava freqüentment. Daviu diu que hi va, que no hi envia els criats ni pretén, com feia Estades, que la Secretaria anàs a ca seva. A l'Ajuntament hi va per assabentar-se del que passa, però no a actuar de batle ni a suplantar l'autoritat, com feia Estades, ni a cercar doblers. Comenta que el fet que ell no sigui de Sóller, no l'invalida. Alguns mauristes no ho eren i han intervingut més que ell en la cosa pública. Demana a Estades que digui als lectors on es va convenir la compravenda de s'Hostal i, finalment, li demana si l'ha entès. Podem veure que, en aquesta ocasió, Daviu es defensa, quatre anys després, de les insídies d'Estades sota el pseudònim d'"Un Sabaté" que vérem a les IV jornades.

El novembre de 1916 reben la notícia que, respecte a la discussió de qui havia de ser el batle, el Ministre ha fallat a favor que la votació i el sorteig vàlids eren els primers que s'havien fet, el dia 1 de gener, per la qual cosa, el batle passa a ser el maurista Francesc Enseñat. *HS* en fa un gran elogi i acusa els de la coalició d'haver anat en contra de la voluntat popular, a més de dir que la consideren morta o mal ferida. *EP* es defensa dient que tant el nomenament d'un batle com el de l'altre foren fruit d'un sorteig, donat que la votació estava empatada i que, per tant, no havien conculcat la voluntat popular. També diu que el que ells volien no era un batle, sinó alliberar Sóller del jeronisme i que no aturaran fins que no ho hagin aconseguit.

El mes de desembre de 1916 hi ha una manifestació de 250 persones demanant l'abaratiment dels productes de consum en la qual parla Melcior Daviu. Van a l'Ajuntament i donen una carta al batle amb les seves peticions i aquest diu que les trametrà al governador. El mes de gener de 1917, *EP* insta l'Ajuntament a donar importància al tema de les subsistències.

Per la seva part D. Ozonas que havia escrit articles a cada número d'*EP* des d'octubre de 1915 fins a finals de 1916, a partir d'aquest moment, espaià més els seus escrits.

Des del començament de la Gran guerra, *EP* inclou nombrosos articles sobre aquest fet, sempre des d'una postura aliadòfila i pacifista. També es posa a favor dels ciutadans francesos que pateixen persecució, a causa de ser acusats de col·laborar amb els alemanys. Així mateix hi podem trobar contínues crítiques a Maura i, a vegades, a la seva germanofília.

A partir del canvi de batle i de la pèrdua de poder a l'Ajuntament, tornen començar a *EP* les crítiques als regidors mauristes i, principalment, al batle que és amic d'Antoni Caparó i li ha permès vallar, com si fos seu, un terreny que pertany al municipi. També critica al batle el fet de permetre que un diumenge no es vengués carn, a causa de l'absència del veterinari que hi tocava ser. Davant les protestes va haver de tornar arrere.

A finals del mes de juny de 1917, *EP* comenta la suspensió de les garanties constitucionals i la censura a la que és sotmesa la premsa, a causa de la qual no pot seguir amb la publicació de l'article *El mitin de las izquierdas*. A causa d'això *EP* dona notícia que també havien prohibit un acte de fraternitat obrera pensant que era polític. Finalment l'autoritzen, però no permeten que hi hagi discursos de Daviu ni Bannasar ni de dos regidors de Palma.

El mes d'agost *EP* comenta el projecte de pressupost per a 1918 que diu que es semblant al de l'any anterior, que intenta economitzar, cosa que el periòdic veu bé, però diu que el poble té moltes necessitats. Dóna suport a la proposta de Miguel Colom i el Sr. Frontera de crear una escola de nines prop del Convent, contra el qual estan tots els altres mauristes. Durant aquest temps, es veuen les conseqüències de la censura al periòdic que ha d'omplir en lletres grosses i sense gaire sentit o en sentit irònic o humorístic, el que el censor ha fet amagar.

S'acosten les eleccions de 1917 i *EP* denuncia la quantitat de doblers que els mauristes preparen per comprar vots. *EP*, el 29 de setembre de 1917, comença una nova secció de crítica a l'Ajuntament que titu-

la *Cine municipal* perquè compara les sessions de l'Ajuntament amb un cinema. En aquests mesos parlen molt del preu de la llet que els de la coalició intenten que baixi.

El plantejament que fa *EP* de les eleccions de 1917 s'assembla molt al plantejat el 1915. Fan crítiques al caciquisme i a la compra de vots i, com que els mauristes a *HS* critiquen la mala gestió que s'ha fet a Ajuntament, els d'*EP* aclareixen que els que han tengut majoria han estat els mauristes i, per tant, en són responsables. *EP* acusa alguns industrials mauristes que no paguen els impostos a l'Ajuntament. També els privilegis d'Antoni Caparó, Ganxu, amic del cacic, d'obtenir favors per part de l'Ajuntament en el cobrir el torrent. Per altra part, *EP* fa propaganda electoral del mítin de la coalició que es fa a l'escola republicana del carrer Capità Angelats. Publica un penúltim escrit, just abans de les eleccions, *De elecciones* (3-XI-17), en el qual acusa la campanya dels jeronistes d'estar plena d'insídies, calumnies i compra de vots, però diu que el poble de Sóller els coneix i no els votarà. Torna repetir les crítiques a Estadés i diu que li manca el prestigi per poder administrar bé el municipi. Diu que el poble de Sóller vol que vagin al consistori homes de criteri, independents i lliures i no titelles del cacic. També la darrera setmana publica *Al Pueblo de Sóller* (10-XI-17), un escrit en contra del caciquisme dels mauristes que critica principalment el fet que aquests, a l'Ajuntament, impidiren que s'aprovàs la supressió de l'impost de consums i que això mostra que no defensen els obrers. Per això, els demana que votin la coalició que té per únic objectiu la llibertat, el progrés i el benestar de tots els sollerics.

Finalment, hi ha un llarg escrit, més d'una pàgina, d'Ozones, *A todos los sollerenses*, que crida els electors a lluitar contra el caciquisme i contra les lluites intestines provocades pel cacic i diu que, si el vot fos secret, el cacic es trobaria tot sol. Crida els electors de totes les classes a no deixar-se seduir ni enganar pel cacic i hi crida especialment els empleats municipals i els del ferrocarril. Finalment, hi ha un escrit contra el caciquisme d'Urbano Rosselló i un d'una persona major que diu que no pot votar per edat, però que crida a votar la coalició.

Quan es celebren les eleccions surten elegits 7 candidats mauristes i només 1 de la coalició. *EP* fa un editorial amb el significatiu nom de *El triunfo del dinero* (17-XI-17) que denuncia tot el que han fet els mauristes per guanyar de mala manera. En aquest mateix número, hi ha un escrit de Daviu fent grans elogis de Lorenzo Bisbal que ha estat desterrat a Sóller durant un temps i ara se'n va perquè li ha estat retirada la denuncia.

Després de les eleccions de 1917

Després d'aquesta derrota a *EP* no li queda més que mig any d'existència. D'aquest mig any, podem destacar que *EP* parla del problema de les subsistències, segueix fent crítica municipal, també publica diversos articles sobre la complicada situació espanyola. Així mateix parla de la guerra i del problema dels submarins alemanys al mediterrani. Es fa ressò i felicita la creació a Sóller de La Iguadad, una cooperativa de consums presidida per Elías Capellas. Felicita el regidor maurista Bauzà que ha proposat a l'Ajuntament fer un fons de resistència per donar productes bàsics a la gent que ho necessiti. Quan l'Ajuntament ho aprova *EP* també li dóna el vistiplau. Així mateix, es fa ressò de les eleccions a Corts i del fracàs dels mauristes. També s'ocupa, per criticar-lo, del nou govern presidit per Maura. El darrer que critica és l'Ajuntament que, després de discutir-ho, ha decidit celebrar el simulacre del firó quan *EP* era de l'opinió que no s'havia de celebrar a causa de la crisi. Diu que s'ha decidit això perquè beneficia el tren.

I sense donar avís previ ni explicacions de la seva desaparició *EP* publica el seu darrer número el dia vint-i-cinc de maig de 1918. No sabem res de les causes de la seva desaparició. Com a hipòtesis provisionals la podríem relacionar amb la situació de Melcior Daviu, ànima del periòdic. Uns mesos abans, la seva filla Magdalena, de 7 anys, havia mort. Tal volta ell, o algú de la seva família pròxima o els que feien el periòdic, varen ser atacats per la grip que va fer estralls aquell any 1918. Una altra de les causes podria

ser la nova pujada de Maura al poder que, segurament va facilitar, encara més, la pràctica del caciquisme a Sóller. Recordem que, en dues ocasions, el ministre de torn havia pres decisions contràries als interessos de la coalició. Una altra de les causes podria ser la greu crisi econòmica que hi havia, que dificultava la compra de paper i tinta per confeccionar el periòdic. En aquest sentit en tenim manifestacions de Joan Marquès que quan els treballadors li demanen augment de sou, al·lega aquesta crisi per dir-los que no els el pot pujar. En efecte, el setmanari satíric *Xerrim* desapareix el gener de 1918 per motius econòmics³ encara que torna editar-se a partir de juliol de 1918, tal volta per suplir el buit que havia deixat *El Pueblo*. Per altra part, la divisió del partit, a principis de 1916, sembla que va deixar els republicans reformistes –els que editaven *EP*– en minoria i, tal volta, no pogueren sostenir el periòdic. En fi, ens manca encara informació per poder concloure amb seguretat les causes de la desaparició del setmanari. Només uns mesos després, desaparagué també *HS* demostrant, una vegada més, que l'única raó de ser que tenia, era la lluita contra *EP*.

Conclusions

La tasca que realitza *EP* durant aquests anys la podríem comparar a l'obra d'un gegant, recordant el magnífic DVD, estrenat fa poc, i que fa referència a l'obra de la pedra en sec a la Serra de Tramuntana. En efecte, *EP* realitzà una obra que semblava impossible, que era plantar cara al fort i imbatible caciquisme solleric. A causa d'això, no el va poder vèncer, però introduí grans dosis de democràcia dins Sóller i possibilità la lluita que va seguir en anys posteriors. Aquesta obra fou principalment deguda, curiosament, a una persona que no era de Sóller, Melcior Daviu. Aquesta persona fou ajudada i impulsada pel solleric Damià Ozonas i altres republicans sollerics que, des de darrera o ajudant a Daviu, donaren suport econòmic a aquesta obra que no hagués pogut existir sense ells. Segurament que si Daviu hagués nascut a Sóller, no hagués pogut fer aquesta gran obra, a causa, precisament, del caciquisme regnant. Ho demostra el fet que els republicans sollerics fins que arriba Daviu no són capaços d'un enfrontament seriós amb el caciquisme maurista, sinó que, a vegades, havien col·laborat amb el partit maurista.

Però, al mateix temps que la labor de *EP* ens sembla l'obra d'un gegant, ens sembla també la lluita d'un David contra un Goliat, tan gran era el poder del caciquisme maurista i tan dispars eren les forces que s'enfrontaven. La lluita periodística entre *EP* i *HS* fou desigual, entre altres raons, perquè aquest darrer utilitzava pseudònims i els de *EP* mostraven la cara. És una de les primeres batalles polítiques que es fan a una ciutat de relativament pocs habitants per guanyar unes eleccions.

Les d'*EP* i *HS* són dues maneres d'entendre la política i, al mateix temps, d'entendre el món. La republicana, que concep els ciutadans com homes lliures, amb drets i deures, que tenen en el vot la màxima expressió del seu poder i de la seva llibertat. La maurista que, en una actitud paternalista, concep els ciutadans com a éssers menors d'edat en política i que necessiten que algú triï per ells i cerqui el seu bé. Aquesta persona és el cacic que es converteix en un ésser admirat i en una mena de pare dels ciutadans als quals dispensa favors o càstigs segons el seu comportament, i això, confessa que ho fa pel seu bé.

Per altra part, també s'enfronten una forma moderna de veure els ciutadans i una altra antiga i rànica. Basta veure el “lance” d'honor que Estades proposa a Ozonas en lloc de dirimir les seves diferències, amb llum i taquígrafs, a les pàgines del periòdic. Això ens du també a dues concepcions del periodisme. Una que el concep com una manera d'informar i il·lustrar els ciutadans perquè puguin decidir per ells mateixos i l'altra, que surt a la defensiva per contrarestar aquesta informació i manipular l'opinió dels ciutadans en comptes de formar-los i informar-los.

EP va ser el primer plantejament publicitari progressista seriós que es presentà a Sóller. Impulsats i

3 Plàcid PEREZ, *Les publicacions periòdiques de les imprentes Marquès i Calatayud* dins I Jornades d'Estudis locals de Sóller 2007.

animats per la seva obra, sortiren després altres publicacions progressistes que també s'enfrontaren al caciquisme, però que no tengueren l'èxit d'*EP*. Ens referim al setmanari satíric *Xerrim* i al periòdic *República*. També podem atribuir a l'exemple d'*EP* el que uns anys després sortís, de la mateixa impremta Calatayud, un altre setmanari alternatiu al *Sóller*, *La Voz de Sóller*.

EP representà una espira de llum en la tenebra. Uns homes que cregueren en la democràcia i, molt de temps després d'haver-se implantada oficialment, feren que n'afioràs un poc en aquesta vall que es trobava sota la fosca del caciquisme. Aquell ideal de democràcia, que havia nascut amb la primera república i que havia esta avortat per la Restauració borbònica, que havia promogut el sistema caciquil imperant a finals del XIX i principi del XX, ara tornava ressorgir, encara que momentàniament i de manera molt dèbil. Segurament que la podríem veure com un precedent del que anys després seria la Segona República.

EP representà la lluita contra el caciquisme que havia impulsat Antoni Maura i que, a Sóller, tenia un clar model en Estades. Aquest fou el beneficiari d'una campanya política i periodística, al *Sóller* i a *HS*, que aconseguí una fama com a gran heroi i protector del tren de Sóller que dura fins els nostres dies perquè l'únic nom antic que associam al tren és el seu. *EP*, en el seu moment, intentà contrarestar aquesta campanya. L'aventura d'*EP* mostra que amb, esperança i bons arguments, es pot arribar allà on semblava que no es podia i esbucar estructures que semblaven imbatibles.

També mostra el tancament de molts sollerics, malgrat l'obertura que tenia Sóller a l'exterior. La gent, a Sóller, es coneix massa i, a vegades, prefereix callar la veritat per evitar enfrontaments, vol estar bé amb els altres. Fa falta que vengui una persona de fora, com Daviu, per enfrontar-se a l'estatu quo i arribar a tombar-lo. Aquest fet pot il·luminar el nostre present i futur per fer-nos reflexionar i no repetir els errors del passat.

Per acabar, hem de lamentar, una vegada més, que no poguem saber ni on es situava exactament el local de l'escola laica, ni poguem gaudir dels papers de Daviu que es degueren perdre, per sempre, i ara ens impedeixen saber més coses sobre aquest personatge i aquest setmanari. Cal que ens sensibilitzem sobre el nostre passat i la importància que poden tenir uns papers vells que, a vegades tiram per ignorància. Avui en dia, ja disposam d'un arxiver municipal que ens pot informar de la importància d'uns documents quan tenim dubtes sobre el seu valor.

Història del Recreatiu Sóller

Bartomeu Joan Celià Sastre

Resum

Se fa un estudi de la història del Recreatiu Sóller, un club de futbol sollerí que jugà competicions de 3a i 2a regional durant quatre temporades, de la 1955/56 a 1958/59.

Antecedents històrics

La desaparició del CD Sóller, el setembre de 1949, va tenir efectes molt greus sobre el futbol sollerí, però la crisi que ho provocà venia de temps enrera. Dos anys abans, aquell conjunt havia guanyat tres de les quatre competicions oficials de la màxima categoria regional, entre elles el títol de campió de Balears, però a partir d'aquell moment vingueren tot seguit varis fracassos esportius i un endeudament econòmic al que no se trobà solució.

La dissolució del CD Sóller no va fer res més que agreujar el problema, al no trobar-se cap grup de persones disposades a posar-se endavant del futbol local i liderar un projecte. Des d'aquell moment, i fins 1954, el futbol sollerí va viure una crisi important, fins el punt de que alguna temporada no hi hagué cap equip organitzat en cap categoria. Alguna temporada el futbol se limitava a equips que disputaven competicions que no estaven baix tutela federativa¹ i, quan s'estava federat, se jugava en 3a regional, la categoria més baixa del futbol federat.

La situació començà a millorar gràcies a l'eufòria provocada per la creació del grup balear de 3a divisió, que se formà per primera vegada per a la temporada 1954/55. La reorganització de la categoria va ser conseqüència directa del descens a 3a divisió del RCE Mallorca. Per primera vegada els conjunts balears de categoria nacional no realitzarien desplaçaments a la Península i els millors equips de 1a regional ascendiren a aquesta categoria.²

A Sóller, el quedar-se fora de la categoria nacional va fer que se replantejés l'estructura i els objectius del futbol local. D'aquí sortiren iniciatives encaminades a portar un equip sollerí a 3a divisió el més aviat possible.

En la temporada 1953/54 l'equip local federat era l'Àguiles, que jugava a 3a regional i depenia de la secció esportiva d'Acció Catòlica. A partir de les seves estructures, se formà el CF Sóller, a finals d'agost de 1954, amb l'objectiu d'arribar a la categoria nacional. Gràcies a un acord amb la Federació, el CF Sóller va ser admès directivament a la 1a regional, just una categoria per baix de la 3a divisió.³

Aquesta circumstància va fer que l'ambient futbolístic local se tornàs animar. Molts de joves aficionats

Escud del Recreatiu Sóller. Les barres són blanquivermelles, igual que les lletres amb el nom.

1 Més en concret, organitzades per l'organització "Educación y Descanso", que depenia de l'organització sindical del règim, o el campionat d'Àguiles, baix la tutela de la secció esportiva d'Acció Catòlica.

2 Els equips mallorquins que inaguraren el grup balear de 3a divisió la temporada 1954/55 estaven distribuïts en dos grups, Mallorca i Menorca. El grup Mallorca el formaven Mallorca, Constància, Atlètic Balears, Manacor, Poblense, Binissalem, Porreres i Santanyí. El grup Menorca era format per US Maó, Menorca, Minerva, Ciutadella, Alaior i Mercadal.

3 Avui en dia, entre la 1a regional i la 3a divisió hi ha una categoria intermitja, la 1a regional preferent, però aquesta se disputà per primera vegada fins la temporada 1972/73.

volien jugar a futbol i, donat l'excés de jugadors, durant la temporada 1954/55 el CF Sóller organitzà un equip B que se limità a disputar varis amistosos al llarg de la temporada, en la que el CF Sóller se consolidà a la categoria.

De cara a la temporada següent, se disposà d'un pressupost elevat i d'un equip amb aspiracions, amb la idea d'ascendir a 3a divisió. Per no ampliar més el pressupost, se descartà formar conjunt juvenil i tampoc se formà equip B⁴. Això provocaria que molts de jugadors quedassin sense possibilitats de jugar. Per evitar-ho, alguns d'ells, juntament amb uns aficionats, varen promoure la formació d'una nova entitat esportiva, independent del CF Sóller. Finalment, i després de setmanes de gestions, el divendres 2 de setembre de 1955 se constituí un nou club de futbol, el Recreatiu Sóller.

Formació del Recreatiu Sóller

El nom inicial que va rebre la nova entitat va ser el de Unión Deportiva Sollerense i quedà dirigit per una gestora de quatre membres:

President:	Jaume Oliver Sastre
Secretari:	Jordi Rullan Llinàs
Tresorer:	Josep Piña Forteza
Delegat de camp:	Tomàs Fuster Garau

Els quatre eren bons aficionats i col·laboraven en l'organització dels torneigs d'estiu que se solien organitzar cada any entre equips de penyes. Jaume Oliver va ser tota la seva vida un promotor d'activitats esportives i presidí també el Club Ciclista Defensora Sollerense. Tomàs Fuster fins i tot patrocinà alguns d'aquells torneigs de penyes.⁵ Jordi Rullan era fill de Joan Rullan Enseñat, el qual havia estat en primera línia de tots els aconteixements que giraven al voltant del futbol sollerenc entre 1923 i 1949 i havia estat el primer president del CD Sóller el 1935.

Als pocs dies, just abans de donar-se d'alta a la Federació Balear, se va prendre la decisió de canviar el nom pel de Recreatiu Sóller. D'aquesta manera s'evitava qualsevol tipus de confusió amb la *Sociedad Deportiva Sollerense*, la SDS, la societat propietària del Camp d'En Maiol.

Els colors adoptats pel Recreatiu foren samarreta blanca amb retxes verticals vermelles i calçons negres. També se reorganitzà la directiva, degut a l'entrada en aquesta de Francesc Fontanet Piña. Aquest va ser designat president, passant Jaume Oliver a la vice-presidència. Francesc Fontanet era un veterà aficionat i antic àrbitre del ja detectam la seva presència en la llista de la primera directiva que va tenir el CD Sóller, el 1935.

El Recreatiu va fer campanya de socis, amb la quota mensual de 6 pessetes, ja que la compra de material esportiu i tràmit de fitxes suposava una inversió de 3000 pessetes com a mínim.

Trobar entrenador no va ser senzill, fins que finalment, ja per novembre, el càrrec va ser cobert per Eliseo García Souto, un militar destinat a Sóller, que tenia en el seu currículum haver dirigit al Tagomago, d'Eivissa, i al Fabril, de La Corunya, entre altres⁶. La plantilla quedà formada íntegrament per joves solle-rics, als que s'afegien veterans com Pere Magraner i Lluís Aguiló. Degut a que l'equip s'organitzà a darrera hora, alguns jugadors del Sóller B, per evitar quedar sense equip, s'havien compromès amb el Bunyola, com va ser el cas del porter Tomeu Prats i el davanter Sebastià Capó.

4 De cara a la temporada 1955/56 el CF Sóller se reforçà amb jugadors foranis i militars de l'Estació Naval. Cap jugador que l'anterior temporada havia militat en el juvenil passà a formar part de la primera plantilla. Tampoc se va tenir en compte a cap jugador del Sóller B.

5 Se tracta dels denominats Torneig Tofuga, del que se disputaren dues edicions, la primera d'elles la tardor de 1957. Tofuga era el pseudònim que Tomàs Fuster utilitzava per escriure cròniques de futbol en el Setmanari Sóller.

6 A l'annex 1 se pot llegir una entrevista a Eliseo García publicada en el Setmanari Sóller en la que exposa la seva trajectòria esportiva.

El debut en competició oficial (temporada 1955/56)

El primer partit amistós se jugà el 2 d'octubre, guanyant en el Camp d'En Maiol per 3 a 2 al La Salle, de Palma. En dues setmanes s'havia de tenir la plantilla en condicions per competir en el campionat de 3a regional. Els equips participants se repartien en diversos grups i per motius econòmics la directiva sol·licità que el Recreatiu jugàs en el grup Palma⁷, petició que no va ser acceptada. El Recreatiu va ser inclòs en un grup en el que també s'hi trobaven l'At Bunyola, Calvià, Consell, Santamariense, Sant Jordi i Unió.

El campionat començà el 16 d'octubre de 1955, rebent el Recreatiu la visita del Bunyola. Aquell dia se va perdre per 0 a 2, presentant el conjunt local la següent alineació: Aguiló - Bernat, Andreu, Hernández - Crescenció, Jofre - Sampol, Barceló, Magraner, Vicens i Reus⁸. Dues setmanes després, arribà la primera victòria, en la tercera jornada, quan se guanyà per 2 a 0 al Sant Jordi, amb gols de Francesc Jofre i Josep Bernat Vicens "Pitus".

Eliseo García Souto, entrenador del Recreatiu Sóller la temporada 1955/56.

Poc recolçament

Tot i que des d'un principi se deixà clar que no se pagaria compensacions econòmiques ni als jugadors ni a l'entrenador, estar federats obligava a fer front a vàries despeses relacionades amb la compra d'equipament esportiu i taxes. Desafortunadament, les taquilles eren magres i no abundaven els donatius. A més, en aquell moment la prioritat futbolística local era el CF Sóller, conjunt amb el que mai hi hagué relacions fluides⁹. La directiva se donà compta que era necessària més col·laboració per dur cap endavant el projecte i se cercà gent amb l'objectiu d'augmentar el nombre de directius. Així, per novembre s'havia modificat altra vegada la composició de la junta directiva, quedant de la següent manera:

President:	Francesc Fontanet Piña
Vice-president:	Tomàs Fuster Garau
Secretari:	Jordi Rullan Llinàs
Vice-secretari:	Cresencio Eugenio Pujol
Tresorer:	Josep Piña Forteça
Vocals:	Jaume Arbona Fontanet Josep Colom Ginés Méndez Guillem Bestard Guillem Eliseo García Souto (entrenador)
Assessor religiós:	Antoni Cerdà
Massajista:	Jordi Socias Barceló

7 Era habitual en aquella època realitzar els desplaçaments a Palma en ferrocarril. Tenir els rivals a Palma suposava un cost menys elevat que desplaçar-se als pobles, cosa que obligava el llogar un autocar. Quan se fundà el Recreatiu se donava per fet que la Federació acceptaria que jugàs en el grup Palma (Setmanari Sóller, 3-9-1955).

8 El signe " - " indica la separació entre les línies. En aquella època la tàctica habitual era la MW, amb 3 defenses, 2 migcampistes i 5 davanters.

9 Per a més detalls sobre els problemes econòmics als que tenia que fer front el Recreatiu, són interessants els escrits publicats en el Setmanari Sóller els dies 2 i 16 de juny de 1956. Ambdós se poden llegir als annexos 1 i 2 d'aquest article.

El gener acabà el campionat de 3a regional, en el que el Recreatiu ocupà el tercer lloc. La classificació final quedà de la següent manera:

At. Bunyola	12	10	0	2	56	19	20
Calvià	12	8	2	2	55	20	18
Recreatiu	12	5	3	4	30	29	13
Santamariense	12	5	1	6	27	37	10
Consell	12	4	2	6	24	38	10
Unió	12	2	2	8	9	32	6
Sant Jordi	12	3	0	9	30	42	4

Els dos primers classificats jugaren la fase d'ascens a 2a Regional i la resta la lliga Mallorca de 3a regional, que començà a jugar-se el 18 de març.

Campions de grup

En la lliga Mallorca, el Recreatiu Sóller quedà campió del seu grup¹⁰, de forma que lluitaria pel campionat en una fase final a doble partit contra el Serverense, primer classificat de l'altre grup. El 27 de maig de 1956 se disputà en el Camp d'En Maiol el partit d'anada, que acabà amb el resultat de 2 a 1, amb gols de Pep Bernat Vicens i de Pere Sampol, mentre que 7 dies després es perdia a Son Servera per 3 a 2, amb gols de Pere Magraner i Jofre. Això obligava a celebrar un partit de desempat, que no s'arribà a disputar, ja que els dos equips no se posaren d'acord en la data i la temporada estava a punt d'acabar. En aquest sentit, cal afegir que per realitzar el desplaçament a Son Servera se va tenir que sol·licitar de donatius i aquests no bastaren per cobrir despeses de transport i menjar.

A pesar de les polèmiques, un balanç positiu

Fent balanç general, la campanya esportiva del Recreatiu Sóller se pot qualificar com a positiva. La prova és que sumant els resultats dels dos campionats disputats, el campionat de 3a Regional i la lliga Mallorca, únicament un equip, el Calvià, havia aconseguit un resultat favorable del Cam d'En Maiol, un empat. També se varen obtenir a fora camp amb bons resultats, a excepció de Calvià, a on es sofrí una forta golejada, més que res per la dificultat en adaptar-se a un terreny de joc de dimensions molt reduïdes.

En altres aspectes, hi hagué polèmiques contínues amb el CF Sóller, alimentades sobretot pel tècnic Eliseo García Souto, ja que la directiva intentà en tot moment no entrar en aquest debat ni fer crítiques al CF Sóller. Aquest se lamentava del poc recolçament que ofería aquell al Recreatiu, fins el punt de que no li deixava fer us dels vestidors del Camp d'En Maiol. Per això, els jugadors del Recreatiu s'havien de canviar de roba a Sa Taverneta, el cafè de l'Avinguda d'Astúries. A més, en molts de partits el Recreatiu jugava de teloner i s'havia acordat que en aquest cas el CF Sóller s'encarregaria del despatx de les entrades al terreny de joc, oferint un tant per entrada al Recreatiu. Això donà lloc a alguna controvèrsia, considerant-se perjudicat el Recreatiu Sóller.

¹⁰ El grup del Recreatiu Sóller, denominat Mallorca Sud, el completaven La Salle, Regional, Sant Jordi i Unió, tots de Palma.

Jugadors alineats pel recreatiu durant la temporada 1955/56

NOM	POSICIÓ	PARTITS JUGATS (GOLS) ¹¹	
		CAMP. 3a REG. (GOLS)	COPA MALLORCA (GOLS) ¹²
Lluís Aguiló	Porter	12	8
Paco Andreu	Defensa	12 (1)	7 (1)
Toni Hernández	Defensa	11 (1)	8
Crecenció Eugenio	Defensa	10 (3)	7
Toni Tries	Defensa	6	5 (1)
Alonso	Defensa	2	0
Tomeu Bernat	Mig	11	5
Toni Jorquera ¹³	Mig	4 (1)	8
Xesc Jofre	Mig	7 (1)	3 (1)
Pere Magraner	Davanter	12 (2)	8 (7)
Pere Sampol	Davanter	8 (6)	8 (7)
Pep Bernat Vicens	Davanter	10 (6)	6 (3)
Toni Reus	Davanter	8 (1)	4 (2)
Miquel Barceló	Davanter	10 (3)	1
Xesc Vicens	Davanter	3 (2)	3 (3)
Pep Fuster	Davanter	0	5 (1)
Oliver	Davanter	5	0
López	Davanter	1	0
Luna	Davanter	1	1
G. Bernat	Davanter	0	1

Comentari tàctic

Durant el Campionat de 3a Regional, l'alineació ideal seria la formada per Aguiló – Hernández, Andreu, Crecencio – Bernat, Jofre – Sampol, Barceló, Pep Bernat, Magraner i Reus. Més avançada la competició, al jugar-se la Copa, era habitual que Tries substituís en la defensa a Andreu, mentre que Toni Jorquera jugàs en la posició de Jofre, també a la mitja. A més, Pep Fuster, un soldat d'infanteria de marina destinat a l'Estació Naval, s'alinearia d'interior dret.

¹¹ Hi ha alguns detalls de la relació que no han pogut ser trobats: en el campionat de 3a Regional, no se coneixen els autors dels gols dels 2 gols de la jornada 2, Santamariense 4 – Recreatiu 2; a la Copa Mallorca, les alineacions del partit de la jornada 1, Unió 1 – Recreatiu 0, i 6, La Salle 3 – Recreatiu 2, i els autors dels gols de la jornada 8, Sant Jordi 5 – Recreatiu 4.

¹² En aquesta relació queden inclosos els dos partits de la fase final disputats contra el Serverense.

¹³ No s'ha de confondre aquest jugador, Toni Jorquera Vivancos, amb Toni Jorquera Martínez que jugava en el CF Sóller aquella temporada, encara que més endavan també fitxà amb el Recreatiu.

Joaquín Rue, nou entrenador (temporada 1956/57)

De cara a la temporada 1956/57, la novetat més destacada va ser el canvi d'entrenador, cosa que estava prevista des de feia mesos, donada las males relacions que tenia Eliseo García amb molts de dirigents del CF Sóller i Recreatiu i, a més, aviat deixava de residir a Sóller. El seu substitut va ser Joaquín Rue, que fins aquell moment no havia entrenat a cap equip solleric federat.

Immediatament se presentà un problema a l'hora de confeccionar la plantilla. Tot era conseqüència de era obligatori disposar d'un equip juvenil en els conjunts de 3a divisió, entre els que se trobava el CF Sóller. Per tant, el Sóller se va veure obligat a formar-ne un, en el qual s'integrà únicament un jugador del Recreatiu, en Pep Bernat Vicens "Pitus". El problema va ser que alguns jugadors que haurien interessat ara passaven a aquest juvenil. Per cert, que el propi Joaquín Rue era també l'entrenador d'aquest juvenil.

Així les coses, el el 29 de juliol començaren els entrenaments amb una plantilla en la que hi havia poques novetats. Les baixes més destacades eren, a més de la de Pep Bernat Vicens, les del infant de marina Pep Fuster, que fitxava pel Sóller, i de Lluís Aguiló, que se retirava definitivament i era substituït per Joan Socias, el qual acabava de retornar del servei militar a Àfrica. També arribaren alguns elements que havien destacat en el torneig de penyes que s'havia disputat a finals de l'anterior temporada: Arbona, del Victòria, i Amengual, del Penya Atlètica. En principi era una plantilla més curta d'efectius que la de l'anterior temporada, encara que el bloc de jugadors no sofria massa modificacions.

Per altra banda, se confirmava la continuïtat en la presidència del Francesc Fontanet i se donava a conèixer la composició de la seva junta directiva:

President:	Francesc Fontanet Piña
Vicepresident:	Tomàs Fuster Garau
Secretari:	Miquel Ribas
Vicesecretari:	Guillem Darder
Tresorer:	Josep Piña Forteza
Vicetresorer:	Andreu Oliver Castañer
Assessor religiós:	Antoni Cerdà
Vocals:	Jaume Arbona Fontanet
	Ginés Méndez
	Jaume Català
	Jordi Rullan Llinàs
	Amador Pérez

Joaquín Rue, entrenador del Recreatiu Sóller les temporades 1956/57

Una de les primeres decisions de la directiva del Recreatiu va ser demanar recolçament econòmic a particulars i empreses. En particular, s'agraí públicament la donació que realitzà Joan Puig Rullan de 40 metres de tela per fer les samarretes dels jugadors.¹⁴ També se va fer una crida sol·licitant jugadors.

Per altra banda, el CF Sóller designava a Josep Monzón Peris com a delegat davant el Recreatiu, a fi de coordinar les activitats de les dues entitats.

¹⁴ Setmanari Sóller, 8-9-1956.

Un campionat a quatre voltes

Aquella temporada el Campionat de 3a regional no començava fins a mitjans de novembre, així que hi hagué temps per preparar la plantilla. El Recreatiu va ser inclòs en el grup sud, juntament amb altres cinc equips: Calvià, La Salle, San Carlos, Sant Matgí i Regional. La novetat era que se jugaria a quatre voltes, un fet que en Mallorca no era massa habitual. D'aquesta manera la competició s'allargava fins a finals d'abril i s'evitava l'organitzar la lliga Mallorca, per a la que solia ser complicat trobar equips disposats a jugar partits fins a finals de juny.

La primera jornada se disputà l'11 de novembre. Aquell dia se va perdre a Calvià per 7 a 1. El Calvià era entrenat per Paco Tomàs, qui havia estat cessat com a tècnic del CF Sóller poques setmanes abans. Aquell dia jugaren Socias - Fontanet, Andreu, Crescencio - Hernández, Jofre - Sampol, J. Amengual, Magraner, Catalá i Barceló. Paco Andreu va dr l'autor del gol del Recreatiu.

Precissament va ser el Calvià el conjunt amb el que se varen obtenir els pitjors resultats en la lliga, però amb al resta d'equips hi hagué més equilibri en el marcador. Finalment se va obtenir una classificació bastant discreta, pitjor que la de l'anterior temporada:

Sant Matgí	20	13	7	0	68	27	33
Regional	20	10	2	8	43	38	22
Calvià	19	8	4	7	39	22	20
Recreatiu	20	8	2	10	39	54	18
San Carlos	19	6	4	9	40	46	16
La Salle	20	3	3	14	28	66	9

Jugadors alineats pel Rec. Sóller durant la temporada 1956/57 en el campionat de lliga de 3a regional¹⁵

NOM	POSICIÓ	PARTITS JUGATS (GOLS)
Joan Socias	PORTER	12
Miralles	PORTER	7
Tomeu Fontanet	DEFENSA	19 (4)
Crescencio Eugenio	DEFENSA	16 (2)
Toni Trías	DEFENSA	16
Paco Andreu	DEFENSA	15 (2)
Toni Hernández	MIG	18
Xesc Jofre	MIG	15
Jordi Bernat	MIG	15
Pere Sampol	DAVANTER	18 (11)

¹⁵ No coneixen els autors dels 3 gols del partit San Carlos 4 - Recreatiu 3 (jornada 3) i tampoc qui marcà el tercer gol del Recreatiu 3 - San Carlos 2 (jornada 8).

No hi ha informació del partit Regional 4 - Recreatiu 2 (jornada 15), del que no s'ha pogut averiguar ni alineacions, ni autors dels gols.

Pere Magraner	DAVANTER	15 (2)
Jaume Amengual	DAVANTER	13 (3)
Miquel Barceló	DAVANTER	12 (4)
Català	DAVANTER	11 (5)
F. Arbona	DAVANTER	5
Xesc Vicens	DAVANTER	2

Aquesta fotografia del Recreatiu va ser presa possiblement en un partit amistós, ja que l'alineació no concorda amb la de cap partit oficial i fins i tot apareixen jugadors que mai s'alinearen en un partit oficial. Possiblement correspon a la temporada 1956/57, si bé cal la possibilitat de que sigui de la 1955/56. Drets, d'esquerra a dreta: Jaume Arbona (directiu), Toni Tries, Bernat Sitges, Pere Magraner, Crescencio Eugenio, Tomeu Bernat, Lluís Casasnovas?, ?

Ajupits, d'esquerra a dreta: Pere Sampol, Toni Hernández, Jaume Amengual, Tomeu Fontanet, Francesc Jofre.

Comentari tàctic

No és senzill establir quina seria l'alineació ideal del Recreatiu, ja que la major part dels jugadors rotaren per diferents posicions al llarg del campionat. Fins i tot se pot dir que assenyalar a alguns com a defensa, migcampista o davanter no és més que una suposició tenint en compta a on jugaren la majoria dels partits.

Relleu a la presidència (temporada 1957/58)

El Recreatiu inicià la nova temporada realitzant uns canvis en la directiva. El més destacat va ser que Francesc Fontanet deixava de ser president i assolía la vicepresidència primera. El nou president era Bartomeu Bernat Miró, una persona disposada sempre a col·laborar en activitats esportives i culturals. També ingressaven en la Directiva altres persones vinculades al CF Sóller, així que en principi tot apuntava un acostament entre les dues entitats. El repartiment de càrrecs quedà de la següent manera:

President:	Bartomeu Bernat Miró
Vicepresident 1er:	Francesc Fontanet Piña
Vicepresident 2on:	Damià Noguera
Secretari:	Miquel Ribas Panteno
Vicesecretari:	Joan Cladera Vidal

Tresorer:	Miquel Colom Morell
Vicetresorer:	Jordi Morell Oliver
Assessor religiós:	Joan Lladó Mora
Vocals:	Guillem Darder
	Ginés Méndez
	Jaume Arbona Fontanet
	Jaume Català
	Joan Estades Bauzà
	Jaume Socies
	Pere Magraner Castanyer
	Jordi Rullan Llinàs
	Andreu Oliver Castanyer
	Tomás Fuster Garau
	Joan Arbona

S'establí per als socis ordinaris una quota mensual de 8 pessetes i 15 en el cas de protectors. A finals de setembre ja s'havien inscrit 85 socis i algunes setmanes més tard s'arribà al centenar.

Els objectius del Recreatiu¹⁶ se limitarien a fomentar l'afició entre la joventut local. Serviria d'enllaç entre el juvenil i el CF Sóller, acollint a les seves files als juvenils més destacats, fins que tinguessin la capacitat per jugar a 3a divisió. Amb respecte a les relacions amb el CF Sóller, la directiva del Recreatiu agràia les facilitats que la seva homònima els estava donant, ja que havia otorgat entrada gratuïta als partits del Sóller als futbolistes del Recreatiu.

Recreatiu Sóller 1957/58: Drets, d'esquerra a dreta: Colau Jaume, Jordi Vicens, Paco Andreu, Toni Jorquera, Crescencio Eugenio, Toni Tries, Tolo Amengual, Joan Socies. Ajupits, d'esquerra a dreta: Toni Hernández, Pere Sampol, Pep Valls (nin), Toni Mora, Francesc Vives i Pere Magraner.

Ascens administratiu a 2a regional

El Recreatiu participaria aquella temporada en el campionat de 2a regional, ja que la 3a regional havia quedat suprimida. Hi havia més novetats favorables: en les categories més modestes se reduïen les tarifes arbitralis i les quotes a la mutualitat baixaven de 200 a 50 pessetes per a les 12 primeres fitxes. A més, la Federació anul·lava tots els deutes que tenien els equips de tals categories amb aquest organisme. El campió de 2a regional pujaria directament a 1a i el subcampió promocionaria amb el penúltim de 1a.

Se fitxa a forteza, vicens, jorquera i company

Les primeres sessions d'entrenament varen tenir lloc a mitjans de setembre, amb Joaquín Rue novament com entrenador i amb ell continuaven la major part dels jugadors. La plantilla se reforçà amb les incorpo-

¹⁶ Setmanari Sóller, 21-9-1957. Entrevista a Bartomeu Bernat. Se pot llegir íntegrament a l'annex 3.

racions de varis elements del juvenil que havien complit 18 anys: Manolo Calvo, Toni Mora, i Pep Bernat Vicens, que retornava al Recreatiu després del seu pas transitori pel juvenil. A aquests se sumaven quatre futbolistes sollerics procedents del CF Sóller: Toni Jorquera, Jordi Vicens, Mateu Company i Sebastià Forteza. No havien arribat a un acord per renovar amb el Sóller i s'havien ofert al Recreatiu per jugar sense rebre cap prestació econòmica¹⁷. A finals d'estiu s'incorporaren el porter Colau Jaume, que darrerament havia defensat els colors del Bunyola, i Tolo Amengual, cedit pel CF Sóller al Recreatiu amb la condició de que podria ser repescat en cas de necessitat.

Recreatiu Sóller 1957/58. Drets, d'esquerra a dreta: Colau Jaume, Paco Andreu, Crescencio Eugenio, Jordi Vicens, Toni Hernández, Mateu Company
Ajupits, d'esquerra a dreta: Manolo Calvo, Pere Sampol, Francesc Vives, Josep Bernat, Tolo Amengual, Toni Jorquera

Primera crisi important

A més del Recreatiu, integraven la 2a regional altres vuit equips: Bunyola, Esporles, Gènova, Andratx, Consell, San Carlos, Regional i Sant Matgí. En la primera jornada, disputada el 3 de novembre, se guanyà per 3 a 0 al San Carlos, de Palma, amb gols de Jordi Vicens, Toni Mora i Tolo Amengual. L'alineació va ser la formada per Colau - Andreu, Jorquera, Crescencio - Hernández, Company - Sampol, Pep Bernat, Jordi Vicens, Amengual i Mora.

Des del principi de competició, el Recreatiu se situà en les primeres posicions, quedant clar que era un dels màxims aspirants a l'ascens. Aquesta bona marxa quedà ensombrejada per una polèmica que esclata a principis de gener de 1958: tres directius, Joan Estades, Miquel Colom i Joan Cladera, presentaren la dimissió quan se va conèixer que Joaquín Rue havia negociat amb el Soledat a espaltes de la directiva per a que aquest conjunt palmès incorporàs a Toni Mora, un dels jugadors del Recreatiu amb més projecció. La crisi se tancà aviat, accedint la Directiva a que Toni Mora partís al Soledat, però altra conseqüència va ser la Joaquín Rue deixava de ser l'entrenador¹⁸. Era substituït per Biel Porcel, ex jugador del CD Sóller i que ja havia entrenat al CF Sóller en una etapa anterior.

Biel Porcel, entrenador del Recreatiu Sóller de gener a juny de 1958

¹⁷ Toni Jorquera, Jordi Vicens i Mateu Company havien tingut una sortida del CF Sóller un tant polèmica, sobretot després de que fossin protagonistes d'un incident el dissabte 30 de desembre de 1956. Aquell dia, l'expedició del CF Sóller havia de partir a Menorca per jugar al dia següent contra l'U.S. Maó i a l'hora de la sortida aquests jugadors no se presentaren. Els esforços per localitzarlos foren infructuosos, de manera que se partí amb els disponibles i se jugà amb únicament 10 jugadors, un d'ells en Quete, el porter reserva, que s'alineà de davant. La reacció de la Directiva va ser apartar de l'equip als tres jugadors. Les explicacions que aquests donaren eren de tot tipus, però en general anaven en la direcció de que pel fet de ser sollerics se sentien discriminats amb respecte als jugadors foranis de la planilla. Per exemple, només jugaven quan faltaven els de fora, de forma que semblava que ser de Sóller era per a ells una desventaja a l'hora de ser titular. Per altra banda, les fixes dels jugadors foranis solien ser de 10000 pessetes anuals, mentre que pocs sollerics no passaven de les 3000.

¹⁸ Oficialment constà com a dimissió.

Desembarc amfibi de seguidors de l'Andratx

La crisi i el canvi d'entrenador no influïren en la marxa del Recreatiu Sóller i pel març, a l'acabament del campionat, se classificà en segona posició. Dues derrotes consecutives, contra el Gènova i l'Esporles, aquesta darrera en el Camp d'En Maiol, deixaren al Recreatiu sense opcions al títol quan faltaven poques jornades per a l'acabament.

Cal afegir que quan l'Andratx, el futur campió, va visitar Sóller per enfrontar-se al Recreatiu, el 26 de gener de 1958, el terreny de joc registrà una extraordinària entrada, més gran que en molts de partits del CF Sóller. Arribaren a Sóller alguns centenars de seguidors del conjunt visitant, emprant tot tipus de mitjans de transport. Fins i tot atracaren en el moll dues barques de bou plenes d'aficionats, en un desembarc amfibi que mai més s'ha repetit.

Aquell dia el Recreatiu guanyà per 4 a 1, presentant la següent alineació: Colau Jaume – Andreu, Jorquera, Crescencio – Hernández, Company – Forteza, Jordi Vicens, Pep Bernat, Tolo Amengual i Sampol. Els gols del Recreatiu els marcaren Pep Bernat, Tolo Amengual, Sebastià Forteza i Hernández¹⁹. Aquest va ser un dels darrers partits que jugà Pep Bernat Vicens amb el Recreatiu, ja que poques setmanes després s'incorporava a la plantilla del CF Sóller.

La classificació final quedà de la següent manera:

Andratx	16	11	3	2	38	21	25	+9
Recreatiu	16	10	0	6	39	25	20	+4
Gènova	16	8	2	6	43	42	18	+2
Bunyola	16	8	2	6	42	34	18	+2
Sant Matgí	16	7	3	6	42	35	17	+1
Esporles	16	6	4	6	36	31	16	
Consell	16	4	4	8	22	38	12	-4
Regional	16	4	2	10	38	50	10	-6
San Carlos	16	3	2	11	31	54	8	-8

El recreatiu renúncia a la fase d'ascens

Al Recreatiu, com a subcampió, li pertocava promocionar amb el penúltim classificat de 1a regional. Davant la sorpresa de tothom, la Federació canvià la normativa i abans el Recreatiu havia de jugar una eliminatòria a doble partit amb el campió d'Eivissa, la Sociedad Deportiva Ibiza, i el seu guanyador jugaria la promoció²⁰. Per motius econòmics, el Recreatiu renuncià a jugar la l'eliminatòria, recordant que la tem-

19 En el llibre “cincuenta años en la historia del CD Andraitx”, de Gabriel Jofre, Palma, 2008, se parla de la rivalitat aquella temporada entre el Recreatiu i l'Andratx. El fet de que entre les aficions de Sóller i Andratx s'havien produït incidents dècades enrera, va fer que els partits entre el Recreatiu i l'Andratx se visquesin amb un cert temor. Després del partit que els enfrontà durant la primer volta, la directiva del Recreatiu va fer arribar a la seva homòloga de l'Andratx un comunicat agraïnt les atencions rebudes, ja que no hi hagué conflictes. De cara al partit de Sóller, en el que l'Andratx arribà imbatut, el setmanari d'Andratx publicà un glosa signada por Florencio Campos:

A mi m'agrada es futbol/ Y veure poga potades/ Pero se més ben pegades/ Son ses de s'equipo andraitxol/ No se si es s'entrenador/ O si se sang an dritxola/ Pero sa pilota vole/ O fa corre es marcador/ Andratx esta orgullos/ Y te motius que li sobren/ Cada pic que juguen cobren/ Més fama els seus jugador/ S'unic pic que no ha guanyat/ Va esse aquella de fora cas/ I encara va esser empatat/ Des altres tots poren dir/ Que han estat guanyats fins ara/ Y es que falten juga encara/ Guanyarem si anam així/ Son líders dels nostre ram/ Des principis de se lligue/ Y ara sigui així sigui com sigui/ A fe campeons anam/ Es nostro equipo flamatje/ Es poderos i valent/ Que guanyara diu sa gent/ A Soller dema diumenge/ Viva Andraitx y visque qui/ Va de victori en victori/ Y escriurem plans d'istoria/ Dins es futbol mallorqui.

20 Això resultà molt estrany als aficionats, perquè en cas d'haver guanyat la promoció el conjunt hauria de superar la següent fase, aquest jugaria la propera temporada a 1a regional, provocant desplaçaments a Eivissa d'equips mallorquins.

porada passada ja hi hagué molts de problemes a l'hora de recollir donatius per fer el desplaçament a Son Servera. S'havia calculat que viatjar a Eivissa obligava a desplaçar 14 persones durant 4 dies²¹.

El trofeu Rafel Nadal i Círculo Sollerense

Donat que encara faltaven dos mesos per a que s'iniciàs la copa President, se decidí prendre part en un torneig no oficial organitzat conjuntament pel Círculo Sollerense i Rafel Nadal, president de l'Esporles i vicepresident del Mallorca. El torneig, denominat "Trofeo Rafael Nadal y Círculo Sollerense Deportivo y Cultural", se disputà pel sistema de lliga, a dues voltes i hi havia l'alicent d'un premi per a l'equip guanyador de 1500 pessetes en metàl·lic oferides per Rafel Nadal. Els participants foren tots conjunts de 2a regional, el Bunyola, l'Esporles, el Gènova i el Recreatiu.

El torneig se jugà sense incidències i va ser guanyat per l'Esporles, que s'havia reforçat amb dos jugadors del Mallorca, Lalo i Insausti. El Recreatiu quedà segon i va rebre el trofeu de subcampió de mans del president del Círculo, Antoni Orell. La classificació final quedà tal com segueix:

Esporles	6	4	0	2	12	14	8	+2
Recreatiu	6	2	2	2	12	11	6	
Bunyola	6	2	1	3	26	17	5	-1
Gènova	6	2	1	3	12	20	5	-1

El Recreatiu "se está desintegrando"²²

Els darrers mesos de la temporada no foren fàcils per al Recreatiu. La renúncia a jugar l'eliminàtoria d'ascens havia suposat un cop desmoralitzant molt fort. A més, tant plantilla com directiva estaven manifestant símptomes d'estar cansats davant una temporada que s'estava allargant massa.

Entre finals d'abril i maig se va prendre part en altra competició oficial, la copa President. Curiosament, s'havien mesclat junts conjunts de 1a i 2a regional, formant-se varis grups. En el del Recreatiu hi jugaven també el Consell, el Llosetense i el Sallista d'Inca. El Recreatiu va tenir molts de problemes a l'hora de confeccionar les alineacions, ja que molts de jugadors volien descansar, i presentà alineacions amb moltes cares noves amb respecte al campionat de Lliga²³. Així, va tenir una actuació bastant irregular, si bé cal afegir que dos dels rivals, Llosetense y Sallista, eren de 1a regional.

Valorant de forma global la temporada, en el pla esportiu s'havia fet una bona campanya. Ara bé, els directius s'estaven cansant del poc recolçament econòmic. A més, i donat que no se trobava ningú disposat a assumir cap dels càrrecs de la junta, no se descartava la dissolució del Recreatiu a finals de temporada. La situació queda ben reflexada en un article que publicava el Setmanari Sóller en la víspera del partit que tancava la fase de grups de la Copa²⁴, a principis de juny:

Con este encuentro le dará probablemente cerrojazo a la temporada el R Sóller, pues habrán terminado sus compromisos de participar en torneos oficiales. El final llega oportuno, pues lo cierto es que, por unas o por otras cosas, el equipo se está desintegrando. Unos por cansan-

²¹ Setmanari Sóller, 8-3-1958.

²² Les paraules entrecomillades estan tretes de l'article que se pot llegir més abaix en aquest mateix apartat.

²³ El Recreatiu va tenir la sort de poder disposar de futbolistes del juvenil del Sóller. Si això no hagués estat possible, s'hauria quedat amb un nombre de jugadors molt baix.

²⁴ Contra el Llosetense a Lloseta.

cio, otros por falta de afición, se desentienden del club. Y menos mal que la pujante cantera de los juveniles está al alcance de la mano “per tapar forats”. Porque si no, esto acabaría como el rosario de la aurora.

Jugadors alineats pel recreatiu durant la temporada 1957/58

NOM	POSICIÓ	LLIGA PARTITS JUGATS (GOLS)	COPA PRESIDENT PARTITS JUGATS (GOLS)
Colau Jaume	PORTER	16	2
Joan Socias	PORTER	0	4
Toni Jorquera	DEFENSA	16	5
Crescencio Eugenio	DEFENSA	15	3
Paco Andreu	DEFENSA	16	1
Toni Tries	DEFENSA	2	1
Manuel Calvo	DEFENSA	1	2
Cano	DEFENSA	0	2
Mateu Company	MIG	14 (5)	4
Tolo Amengual	MIG	11 (4)	4
Toni Hernández	MIG	12 (1)	2
Jaume Amengual	MIG	4	3
Tomeu Bernat	MIG	1	2
Josep Bernat Vicens	DAVANTER	16 (8)	0
Jordi Vicens	DAVANTER	12 (6)	4
Pere Sampol	DAVANTER	11 (2)	3
Francesc Vives	DAVANTER	10 (2)	3 (4)
Sebastià Forteza	DAVANTER	10 (6)	2 (1)
Toni Mora	DAVANTER	9 (5)	0
Lluc Florit	DAVANTER	0	6 (1)
Toni Martí	DAVANTER	0	5 (2)
Pere Magraner	DAVANTER	1	0
Jaume Bauzà	DAVANTER	0	1
Toni Gallego	DAVANTER	0	1
Julián	DAVANTER	0	

Comentari tàctic

Durant el campionat de lliga, l'alineació tipus del Recreatiu sofria poques variacions i la formaven habitualment Jaume – Andreu, Jorquera, Crescencio – Company, Hernández – Forteza, Sampol, Pep Bernat, Jordi Vicens i Vives. Tolo Amengual era el comodí, que se podia alinear en qualsevol posició de la banda

esquerra, mentre que en Mora va ser titular a la davantera fins que va partir al Soledat. A finals de temporada, mentre se jugava la copa President, l'alineació variava d'un partit a altre, destacant que varis titulars de la primera volta desaparegueren pràcticament de les convocatòries i arribaren futbolistes procedents del juvenil: Florit, Martí, Bauzà i Gallego. Aquest darrer s'havia alineat de porter en els juvenils, però en el Recreatiu ho va fer de davanter en l'únic partit en que jugà.

Nous ànims (temporada 1958/59)

De cara a la temporada 1958/59, tots els indicis apuntaven a la desaparició del Recreatiu, ja que durant els darrers mesos de l'anterior temporada tant directiva com plantilla havien mostrat símptomes de cansanci i falta d'il·lússió. A més, hi havia rumors de que el CF Sóller renunciaria a la categoria nacional, cosa que portaria implícit que jugaria en 1a regional amb jugadors locals, prescindint dels costosos fitxatges foranis. Si això succeís, hauria de formar plantilla amb la base del Recreatiu, perquè el nombre de futbolistes sollerics que havien format part de la plantilla del CF Sóller en la temporada passada era pràcticament simbòlic.

Després d'unes setmanes d'incertesa, a finals de julio se confirmà que el CF Sóller continuaria a 3a Divisió, amb una plantilla formada quasi íntegrament per futbolistes foranis, així que pocs dels jugadors locals tendrien cabuda en una plantilla de categoria nacional. Aquest fet donà impuls a la continuïtat del Recreatiu, en el que s'integrarien els futbolistes locals.

El 5 d'agost se celebrà una reunió entre jugadors i directius del Recreatiu i se començaren a perfilar la composició de la Junta Directiva i de la plantilla. De l'anterior temporada continuaren Colau Jaume, Toni Jorquera, Tolo Amengual, Crescencio Eugenio, Paco Andreu, Pere Sampol, Francesc Vives "Bellaflor", Toni Martí, Lluç Florit "Xispa", Toni Hernández i Jordi Vicens, mentre que s'incorporaven els ex juvenils Toni Gallego i Jaume Bauçà "Polla", que ja havien disposat de minuts en els darrers partits de la passada temporada, i Bernat Bestard. Se confirmava la retirada definitiva de Sebastià Forteza, un dels jugadors més carismàtics del futbol sollerí de la darrera dècada. El nou entrenador era en Miquel Ribas, que substituïa a Biel Porcel.

El repartiment de càrrecs en la Junta Directiva quedà de la següent manera:

President:	Bartomeu Bernat Miró
Vicepresident:	Joan Arbona Fontanet
Secretari:	Crescencio Eugenio Sampol
Vicesecretari:	Mateu Marcús
Tresorer:	Andreu Vives Pierre
Vicetresorer:	Joan Torrens Artal
Comptador:	Guillem Darder Batle (vocal de premsa)
Delegat de material:	Bartomeu Seguí
Ajudant de material:	Bartomeu Sacarés
Propaganda:	Francesc Sellés
Massagista:	Gabriel Far Bisbal
Vocals:	Jaume Arbona Fontanet J. Jorquera

També s'acordà que tots jugadors de la plantilla no resseyants en aquesta llista formarien part de la Junta com a vocals.

S'establiren dues quotes de soci, ordinari i protector i la quota podria ser mensual o anual:

	Mensual	Anual
Ordinari	10 pts	100 pts
Protector	15 pts	150 pts

El campionat de 2a regional començà el 21 de setembre, amb els 13 equips formant un únic grup. A més del Recreatiu s'hi trobaven: Bunyola, Gènova, Sant Joan, Esporles, Espanya B de Lluçmajor, Regional, San Carlos, Atlètic Balears B, Mallorca B, Sant Matgí, Petra i Consell. El favorit a priori era l'Esporles, que s'havia reforçat amb varis futbolistes veterans amb experiència a categories superiors.

En la primera jornada se guanyà per 2 a 1 al San Carlos, en partit disputat en el Camp d'En Maiol. El Recreatiu presentà la següent alineació: Colau - Jorquera, Bestard, Crescencio - Andreu, Amengual - Sampol, Martí, Bauçà, Florit i Vives. Els dos gols foren marcats per Francesc Vives.

El recreatiu disputa la fase d'ascens

El Recreatiu va fer en general una bona campanya i al final se classificà en 5a posició. Un dels seus jugadors més importants, Tolo Amengual, s'incorporà al Sóller a mitjans de gener i també se perdia al porter Colau Jaume, que quedà vinculat al filial del Mallorca. També aquell mateix gener el tècnic Miquel Ribas cessava a petició pròpia²⁵ i era substituït per Guillem Rul·an Mayol, ex jugador del CD Sóller. La classificació final quedà de la següent manera²⁶:

Esporles	24	18	4	2	79	32	40	+16
At Balears B	24	15	6	3	81	39	36	+12
Regional	24	12	6	6	52	39	30	+6
San Carlos	24	11	7	6	60	50	29	+5
Recreatiu	24	12	4	8	44	39	28	+4
Espanya B	24	12	4	8	64	43	25	+1
Sant Matgí	24	8	4	12	43	55	20	-4
Sant Joan	24	9	2	13	43	64	20	-4
Gènova	24	5	3	16	45	72	18	-6
Mallorca B	23	8	1	14	46	73	17	-3
Petra	24	6	3	15	26	52	15	-9
Bunyola	24	5	3	16	70	101	13	-11
Consell	23	6	2	15	37	64	14	-10

La bona classificació del Recreatiu va fer que tingués dret a prendre part en la promoció d'ascens a 1a regional²⁷, a doble partit contra el Sineu. Els enfrontaments veran tenir lloc el mes d'abril. El dia 19 se va perdre a Sineu per 6 a 1, mentres que en el partit de tornada, set dies després, se guanyà per 2 a 0. Així les coses, el Recreatiu no va poder pujar de categoria degut a la diferència de gols. En aquest darrer partit se despedia Jordi Vicens, que se retirava com a futbolista.

²⁵ No se coneixen les causes de la seva dimissió.

²⁶ La classificació que se publica no està completa, perquè a alguns equips els faltaven partits per jugar i en cap lloc s'ha pogut solucionar el problema. A més, a varis equips se'ls descomparen punts per sàcio federativa.

²⁷ Els dos primers classificats pujaven directament, però els filials, com era el cas de l'Atlètic Balears B, no podien ascendir. Això beneficià al Recreatiu, que per quedar cinquè podia disputar la promoció d'ascens, ja que en altre cas hi hagués quedat fora.

El Recreatiu, coer en la Copa President

Abans d'acabar la temporada, el Recreatiu Sóller disputà la fase de grups de la copa President. En una primera fase, que se disputà pel sistema de lliga en grups, el Recreatiu no va ser una participació massa lluida, ja que dels 6 partits no en guanyà cap i quedà coer en el seu grup.²⁸

La Copa Federació va ser la darrera competició oficial en la que va prendre part el Recreatiu, ja que quedà dissolt de cara a la següent temporada. El partit que disputà el 21 de juny davant el Consell, 6a jornada, va ser el darrer de la seva història. Aquell dia jugaren Gallego - Bestard, Andreu, Arbona - Hernández, Florit - Marín, Sampol, Socias, Bauçà i Rosselló. El partit acabà en empat a 2, amb gols marcats per Sampol i Socias. La classificació quedà de la següent manera:²⁹

Llosetense	5	4	0	1	19	8	8
Bunyola	5	3	1	1	14	8	7
Consell	6	1	2	3	6	16	4 -2
Recreatiu	6	0	3	3	9	16	3 -3

Acta arbitral del partit de lliga disputat el 26 d'octubre de 1958 entre el Recreatiu i el Sant Matgí.

Dissolució del Recreatiu Sóller

En línees generals, la situació del Recreatiu en aquesta fase de la temporada va ser quasi calcada a la d'un any enrera. Els futbolistes necessitaven descans després d'una temporada que se'ls feia massa llarga i els directius, a més de descans, un relleu. La diferència d'una temporada amb l'altra va ser que de cara a la 1959/60 el Recreatiu no se va tornar formar i quedà dissolt. En el seu lloc se formà un equip denominat Sóller B, filial del CF Sóller, amb directiva i orientacions diferents, perquè hi tenien cabuda jugadors no convocats per alinear-se amb la primera plantilla. Tot podria quedar resumit en un article que publicà el cronista INSIDER en el Setmanari Sóller del 27 de juny:

Ha terminado también para el Recreativo una temporada cuyo desarrollo ha tenido importantes altibajos. Estuvo a punto de conseguir el ascenso automático a primera regional. Y disputó la promoción con el Sineu, perdiéndola por golaverage, al registrarse una victoria y una derrota en el conjunto de los dos partidos.

Bartomeu Bernat Miró. President del Recreatiu Sóller entre juliol de 1957 i juny de 1959.

²⁸ Va perdre a Sóller els dos primers partits, contra Llosetense i Bunyola i després se refé acumulant dos empats consecutius a fora camp, però no hi hagué continuïtat i al final de competició el joc que ofería era bastant vulgar.
²⁹ No ha estat possible conèixer el resultat que queda pendent entre el Llosetense i el Bunyola.

En al Copa Presidente le han rodado mal las cosas al Recreativo. Perdió, jugando en casa, los dos primeros partidos ante Llosetense y Buñola. Se rehizo luego, y sacó empates de Buñola y Consell. Luego la forzada inacción ha producido en la mayoría de los jugadores un descenso de forma. Y el final ha sido, como se ve, bastante flojo.

De todas formas, el modesto club Recreativo Sóller, dirigido con acierto y abnegación y afición y voluntad por un grupo de hombres que no han escatimado su esfuerzo personal en el desempeño de su cometido, pese al escaso apoyo material y moral de la masa, ha cubierto satisfactoriamente su objetivo de club amateur en el cual siguen jugando al fútbol los elementos que destacaron anteriormente en los equipos juveniles, dándoles la oportunidad de cuajar y de perfeccionarse, para dar el salto hasta una meta más satisfactoria, que es la Tercera División. Como han hecho Jaume, Bernat y Amengual. Y harán algunos más, posiblemente, en la próxima temporada.

Jugadors alineats pel Rec. Sóller durant la temporada 1958/59

NOM	POSICIÓ	PARTITS JUGATS (GOLS) ³⁰		
		CAMP. 2a	REG./FASE ASCENS (GOLS)	COPA PRESIDENT (GOLS)
Colau Jaume	PORTER	19	0	0
Toni Gallego	PORTER	4 ³¹	6	2
Bernat Bestard	DEFENSA	22 (1)	2	4
Crescencio Eugenio	DEFENSA	18	2	4 (1)
Toni Jorquera	DEFENSA	16	0	0
Jordi Arbona	DEFENSA	0	0	4
Toni Hernández	MIG	16	1	6
Paco Andreu	MIG	14 (1)	2	5
Tolo Amengual	MIG	12 (1)	0	0
Rosselló	MIG	0	0	4
Lluc Florit	MIG	7	2	6
Pere Sampol	DAVANTER	19 (6)	2	6 (2)
Jesús Marín	DAVANTER	19 (5)	2	6 (1)
Jordi Socias	DAVANTER	14 (10)	2 (3)	6 (2)
Jaume Bauzà	DAVANTER	13 (6)	2	4 (2)
Francesc Vives	DAVANTER	15 (3)	0	0
Jordi Vicens	DAVANTER	12 (2)	2	0
Toni Martí	DAVANTER	8	1	3 (1)
Francesc Vicens	DAVANTER	2	0	0
Joan Gelabert	DAVANTER	0	0	2
Rebollo	DAVANTER	1 (1)	0	0
Marín II	DAVANTER	1	0	0

³⁰ Hi ha detalls d'aquesta relació que no s'han pogut conèixer: les alineacions i els autors dels gols dels partits de les jornades de Lliga 8 i 19, Consell 1 - Recreatiu 2 i Gènova 3 - Recreatiu 2. Tampoc se coneixer l'autor d'un gol partit de la jornada 11, Recreatiu 3 - Regional 0, així com els autors dels 3 gols de la jornada 15, Esportes 6 - Recreatiu 3. El partit Recreatiu - Gènova, jornada 7, no se disputà per incomparsència del Gènova i s'otorgaren els 2 punts al Recreatiu.

³¹ Toni Gallego, en dos partits del Campionat de Lliga s'alineà de davanter.

Comentari tàctic

L'alineació bàsica durant el Campionat de Lliga la formaven Colau - Bestard, Jorquera, Crescencio - Hernández, Amengual - Marín, Sampol, Socies, Bauzà i Vives. Jordi Vicens i Paco Andreu eren els comodins, el primer en la davantera i l'altre a la mitja i defensa. De cara a la segona part de la temporada, en la que se jugà la copa President, se perdé a alguns jugadors importants, Colau Jaume, Toni Jorquera, Tolo Amengual, Francesc Vives i Jordi Vicens, així que les alineacions sofriren sensibles modificacions amb respecte a la primera part de la temporada.

Recreatiu Sóller 1958/59: drets, d'esquerra a dreta: Toni Gallego, Toni Jorquera, Paco Andreu, Toni Hernández, Jordi Vicens, Guillem Darder (vocal de premsa), Bernat Bestard, Joan Bautista Rul-lan

Ajupits, d'esquerra a dreta: Biel Far (massagista), Jestís Marín, Jordi Socias, Jaume Bauçà, Pere Sampol i Lluç Florit.

Annexos

ANNEX 1

Entrevista a Eliseo García Souto, entrenador del Recreatiu Sóller, publicada en el Setmanari Sóller del 2 de juny de 1956. En ella, a més de d'exposar el seu punt de vista sobre l'equip, ens parla del seu historial esportiu, de l'actualitat del futbol local i del seu futur, informant que probablement partirà a treballar a Venezuela.

CHARLA CON D. ELISEO GARCÍA SOUTO, PREPARADOR DEL RECREATIVO SÓLLER

Nunca mejor ocasión que la presente para sostener una charla con este empedernido aficionado a los deportes, que en el tiempo que lleva entre nosotros ha desarrollado una gran labor en todo lo que concierne al deporte en nuestra ciudad y principalmente por su acierto en la preparación física de nuestro modesto R. Sóller, que como saben nuestros lectores, en los seis meses que lleva de existencia ha conseguido nada menos que el título del campeón de la zona sur de Mallorca y quizás en el partido que le queda por jugar mañana en el campo de Son Servera puedan sus muchachos redondear su éxito con el título de campeones de la isla.

A nuestras preguntas ha contestado el señor García Souto con su característica sonrisa, llena de esa confianza que entre nosotros existe.

Dígame ¿en qué fechas comenzó su labor en el deporte?

Mis primeros años deportivos dieron comienzo en los Exploradores de España, allá por el año 1925, cuando tenía mis 10 cortos años, dedicándome a pedestrisimo y saltos de altura. En los años siguientes fui progresando, siempre en esta inolvidable institución con la cual conseguí infinidad de trofeos, en toda clase de pruebas en las cuales tomábamos parte el grupo de atletas. Así pasé siete años, hasta mi ingreso en el Ejército, en el cual continué mi afición, terminando mi campaña deportiva al conseguir el Campeonato Nacional Militar, en los campos de La Hípica, de Melilla, al batir el record de los 100 metros lisos

en 11 2/5. Igualmente llegué a batir la plusmarca de salto de altura, con un tal Marchena, perteneciente al Parque de Sevilla, consiguiendo saltar 1'72. A muchos extrañaran estas marcas, debido a mi actual gordura, pero tenga en cuenta que al conseguirlas solamente pesaba 54 kilos. Durante los años citados también practiqué el fútbol, jugando en clubs modestos: Alfonso XII, Iberia i Hércules, de El Ferrol, y en Melilla en el Hípica, hoy el Melilla. En el Bellavista y en el Hércules, filial del Santander, y en el Huesca en 1942. Mientras estaba destinado en Santander se publicó una orden ministerial que prohibía a todos los profesionales militares dedicarse al fútbol, por lo cual, y por no dejar mi afición, ingresé en el Colegio de Árbitros, actuando por aquellas tierras hasta mi marcha para Ibiza, donde me hice cargo de la preparación del equipo campeón de aquella isla, el Tagomago. Durante esta estancia en aquella isla también llegué a montar numerosas veladas de boxeo, las cuales dieron el aliciente de levantar aquella afición por cierto bastante decaída. En mi nuevo destino de La Coruña volví a actuar deportivamente, prosiguiendo en mis actuaciones arbitrales y entrenando el club Fabril, hoy en 3a División Nacional, durante las temporadas 1951/52 y 1952/53, año en que volvió a la actual categoría, haciéndose cargo del equipo el internacional Chao.

¿Hay muchos equipos en La Coruña?

En lo que es la capital y alrededores, suman un total de 23, esto sin contar las Mariñas, que es como decir en Mallorca lo que aquí es el Sóller, Sant Jordi, Calvià, Buñola, etc. Los domingos todo aficionado puede presenciar encuentros de campeonato desde las nueve de la mañana hasta las ocho de la tarde, si se trata del verano; si es en invierno, de diez de la mañana hasta las seis de la tarde.

¿Cómo encuentra el fútbol en Sóller?

Verá Vd., aquí noto muy poca ayuda al jugador nativo del país, pues tenemos el caso de Amengual, Company y muchos otros a los cuales, de darles encuentros, no haría falta importar de otros clubs de la isla, pues con lo existente y algún que otro marinero que venga para la Base puede tener la plena certeza que se haría un equipo bastante fuerte para competir con los de otras ciudades de Mallorca. Últimamente tenemos en una forma formidable al nuevo interior recreativista Fuster, al defensa Crescencio, éste mejor como lateral izquierdo que de central, Pitus, que el día que se dedique solamente a jugar los días que le señalen dará un perfecto rendimiento, y por último no debe descuidarse a Andreu i a Bernat, el cual por su talla y facultades no desmerecerá con respecto de otros medios volantes que hoy militan en categorías superiores a las del Recreativo. En fin, que quien tiene que dar esta ayuda es el CF Sóller, el cual podrá aprovecharse de esta "cantera", que le evitará muy fuertes dispendios, sin necesidad de tener que recurrir a esa importación que le nombraba anteriormente.

¿Es que el Sóller no les ayuda a los recreativistas?

Mire Vd., ésta es una pregunta que si la contesto podrá herir susceptibilidad de algunos de los Directivos de este club, pero para el corto tiempo que me queda ya de estar al frente del Recreativo dejaré de contestarle, para no tener que nombrar a nadie que pudiera creerse molesto con mis manifestaciones.

Se dice por los medios deportivos que deja Vd. el Recreativo. ¿Es esto cierto?

Efectivamente, trataré de dejar al club con el título de campeón de Baleares, cosa que si los jugadores siguen mis directrices en el partido de mañana, no dudo lo conseguirán. Una vez conseguido ésto, presentaré mi dimisión, motivado a mi probable próxima marcha de la isla.

¿Es cierto que marcha para Venezuela?

Efectivamente, me han propuesto para un cargo de mucha responsabilidad, y con un sueldo bastante elevado, en comparación del que en la actualidad percibo, y ante esto me inclino por aceptar, pero aun

nada tengo concretado en definitiva. Dése cuenta que para estos menesteres, preparación de papeles, pasaportes, permiso del Ministerio de quien dependo, etc, total, como vulgarmente decimos “aun está la pelota en el tejado”.

¿Qué le parecen las nuevas adquisiciones del Sóller?

El defensa central Rafa y el medio González, muy buenos cuando lleguen a acoplarse con el resto de sus compañeros. Del resto, tiene que buscar un delantero centro y un interior, ya que si introducen en esa delantera al chico del Recreativo, Fuster, creo que dará buen rendimiento del conjunto. Sólo necesitan un “motor” para que esa delantera les funcione sin fallo alguna. La media puede pasar para sus comienzos.

¿El resultado frente al Felanitx le pareció justo?

Si bien los delanteros nuestros perdieron ocasiones claras de marcar, también de estar el equipo completo hubiesen marcado más tantos, con los cuales tendría una ventaja clara y rotunda para el partido de vuelta.

¿Cree que el Sóller puede quedar campeón del Torneo Triangular?

Indudablemente, si ponen ese interés que en todo deporte debe persistir, creo firmemente que nadie les arrebatará el título, pero habrá que tener mucho cuidado con el Soledad.

¿En qué quedó lo de las veladas de boxeo, que Vd. tanto interés puso por preparar en esta ciudad?

Desde el mes de diciembre, que le escribí al señor Presidente de la Federación en Palma y después a su sucesor, nada tuve que me alentase como ayuda necesaria para el montaje de las veladas, ni contestación alguna a mi carta, que pudiese dar lugar a una entrevista con el citado Presidente. Este señor creo que, como todos los anteriores, y los de otras Federaciones, “mucho bombo y poco sonido”, ya que desde que a él le subieron “al trono”, ningún combate ni velada están en puertas. Total, que Baleares, y por lo tanto Palma y su afición, esperará a que venga algún “príncipe encantado” que realice este sueño de los aficionados.

Y nada más nos queda por preguntarle al amigo García Souto; solamente desearle que en los encuentros que le falta celebrar al Recreativo prevalezca ese optimismo y que los jugadores sepan cumplir con lo que les ordene y traigan a Sóller el preciado título de campeones de Mallorca, al cual ha procurado conducirles con sus desvelos, su experiencia y su tesón, el dinámico y simpático amigo García Souto.

INSIDER

ANNEX 2

Carta oberta publicada en el Setmanari Sóller del 16 de juny de 1956 i escrita per Eliseo García, l'entrenador del Recreatiu Sóller. L'autor manifesta que el C.F. Sóller no ajuda al Recreatiu i a uns jugadors als que veu com el futur del futbol solleric.

¡SIGUIENDO MI CAMINO!

Apostilla a ciertas declaraciones y a cierta nota oficiosa

Como veréis, amigos lectores, no se trata de anunciar la famosa película que bajo este título interpretó el conocido actor y cantante Bing Crosby. Hoy, y “siguiendo mi camino”, trataré de hacer llegar a conocimiento de los aficionados locales, de los verdaderos paladines del deporte balompédico en Sóller, mi criterio personal y mi actitud ante la “Nota Oficiosa” firmada (aunque no redactada) por el Presidente del C.R. Sóller, del cual me honro –hasta la fecha- de ser su preparador, ejerciendo asimismo como Secretario.

Alega el citado Presidente en la nota publicada en el Semanario local que “quedó sorprendido ante mis declaraciones comento irónicamente la ayuda económica que este club (el Recreativo) recibe por parte del C.F. Sóller, y que su equipo ha recibido en todo momento el apoyo necesario y convenido de nuestro primer club titular, facilitándonos, gratuitamente, campo, jugadores y la ayuda económica concertada”.

Visto lo que antecede, no puedo menos que alegar que al Sr. Fontanet al firmar esa “nota” no debió de haber leído el semanario en su número anterior, donde yo hacía las manifestaciones a que él alude, ya que nada, absolutamente nada, digo ni aludo sobre los párrafos que alega en su “mencionada nota oficiosa”.

Repito, para que el lector juzgue mi contestación a la pregunta, que nuestro querido cronista deportivo “Insider” hacía mención a lo siguiente:

“- ¿Es que el Sóller no les ayuda a los recreativistas?

Mire Vd. (contesto), esta es una pregunta que, si la contesto, podría herir la susceptibilidad de alguno de los directivos de este club, pero para el corto tiempo que me queda ya de estar al frente del Recreativo, dejaré de contestarle, para no tener que nombrar a nadie que pudiera creerse molesto con mis manifestaciones.”

Hasta aquí, queridos lectores, digo en verdad, ya que Vds. los habrán leído, y observaran a través de estas líneas, la falsedad de las afirmaciones del Sr. Fontanet.

Ahora bien, reconozco que dado el carácter “comercial” que el Sr. Fontanet desempeña en esta localidad, encuentro hasta cierto punto lógica su actuación ante una presión, igualmente “comercial”, que pudiera “comercialmente” perjudicarle. Pero como quiera que la verdad es siempre la que triunfa, repudio su manera de proceder y no tengo más remedio que aclarar diversos términos.

Para ello haré un ligero resumen sobre la actuación del Sr. Fontanet, con el simple objeto de recordarle recientes acontecimientos, con la salvedad de que sus palabras fueran dichas ante unos perfectos deportistas, que para dar más fuerza a mis afirmaciones, sólo daré las iniciales de sus nombres, por si igualmente ejerciesen alguna “presión” sobre los mismos; ellos son don N.P. y don J.D.P. Ellos pueden afirmar lo cierto de lo que se dicta a continuación.

Pasado el encuentro que este equipo celebró contra el Regional, de Palma, que, como sabrán los lectores, jugóse con anterioridad al Mallorca – Sóller, el día de la Feria en esta población, deseó el Sr. Fontanet presentar la dimisión de su cargo, motivado a que el C.F. Sóller le había entregado solamente ochocientas pesetas, como recaudación telonera, de las 16000 que aquel había ingresado en taquilla, deduciendo todavía de esta cantidad unas deudas anteriores que tenía pendientes. Lo convenido era que percibiese el Recreativo una peseta por entrada, que se recargaba a propósito de este importe.

Toda queda pendiente de aclaración esa tan pomposa ayuda que dice nos da nuestro primer equipo. Recientemente, como saben nuestros lectores, tuvo que desplazarse el recreativo a Son Servera para contender contra el propietario de aquel terreno y, como saben muchos, tuvo que hacerse una suscripción para ayudar al club a ese desplazamiento. ¿Qué dinero le entregaron al señor Delegado del club para abonar las comidas de los jugadores, toda vez que el club acordó abonar 15 ptas. por cada desplazado? ¿Quién pagó toda la consumición de 30 ptas. por los 16 desplazados? En mi bolsillo todavía obra en mi poder la factura del mencionado menú, quedando por cobrar quince pesetas por barba, que deberán abonar los jugadores recreativistas. ¿Es esta una ayuda monetaria de nuestros “grandes”?

Sobre esa ayuda de facilitar el campo de juego, ¿de qué ayuda se trata?

Podrá observar con claridad toda la afición local que, inclusive para los vestuarios, tienen que recurrir los jugadores del Recreativo al propietario del Bar situado en un edificio contiguo al campo. Y en cuanto al capítulo de duchas, habrán observado los aficionados que los jugadores del Recreativo tienen que saltar la pared, para bañarse en el torrente cercano al terreno de juego, si es que quieren tener contacto con el agua.

¿Es esta otra ayuda sobre el factor campo?

El pasado domingo tuvo nuestro primer club la necesidad de la cooperación del todavía recreativista Fuster, el cual certeramente cumplió su cometido.

¿No creen los rectores de nuestro primer club que bien vale la pena despojarse de algún “lastre monetario” para sufragar los gastos del club novel y tratar con más cariño a los que en un mañana no lejano tendrán que defender los colores del mismo C.F. Sóller?

Si es así, guardo mi pluma, y espero no tener que repetir mi tesis en defensa de la verdad y del club que me honro en preparar. A la vista está y lo pongo en conocimiento de la afición. Desde que el 10 de noviembre pasado me hice cargo del Recreativo, todos los partidos jugados en casa fueron de amplias victorias todos ellos y solamente el Calviá logro arrancar un punto en el Campo d'En Mayol, a través de los dos campeonatos jugados por mi equipo. De los partidos jugados fuera de este terreno, unas veces empates, otras victorias o pérdidas por la mínima diferencia; salvo igualmente en Calviá, donde salimos derrotados, no por no jugar bien, sino simplemente por lo difícil que es jugar en aquel campo no reglamentario.

En fin, amigos lectores, aquí quedan mis discípulos, pendientes de jugar un partido con el Son Servera, para dirimir definitivamente quien será el verdadero campeón de Mallorca de 3ª Categoría. Lo demás sólo son simples comentarios de personas poco comprensivas, que desean, una vez más, derrocar al fútbol modesto en Sóller.

Y aquí termino este largo alegato, que como buen norteño, con la “lozanía” que mi lar lleva consigo y mi persona resplandece, deseo vivir de cara a la verdad, siguiendo mi camino bajo el lema de siempre adelante.

Eliseo García Souto

ANNEX 3

Entrevista a Bartomeu Bernat Miró, president del Recreatiu Sóller, publicada en el Setmanari Sóller del 21 de setembre de 1957. En ella exposa els objectius del seu conjunt i demana recolçament econòmic als aficionats.

Al habla con el Presidente del R Sóller, D Bartolomé Bernat Miró

Hemos solicitado unas escuetas manifestaciones al Presidente del R Sóller, quien a nuestras preguntas ha contestado en los siguientes términos:

¿Cuál es la finalidad del R Sóller?

Su finalidad exclusiva es la de conservar y fomentar la afición entre la afición local.

¿Acaso el juvenil del Sóller no tiene la misma meta?

En efecto. Pero resulta que al cumplir 18 años los jugadores dejan de pertenecer a los juveniles, presentándose para unos un bache enorme, ya que es difícil saltar desde esta categoría a la 3ª División nacional, que requiere elementos más bregados y de mucha clase.

Concretando...

El Recreativo servirá de enlace entre el juvenil y el CF Sóller, acogiendo entre sus filas a los elementos juveniles más destacados para que puedan seguir fogueándose y preparándose para dar el salto a Tercera División.

¿Cuál es su máxima aspiración en el aspecto deportivo?

La de poder ayudar a la formación de unos jóvenes locales y ofrecérselos después al Sóller para que pueda con ellos formar plantilla, la cual, sin duda alguna, le beneficiaría en todos los aspectos.

¿Cuenta con medios suficientes para subsistir?

Francamente, los medios económicos que disponemos son muy escasos, pero parece que este año nuestro modesto club ha despertado mayor interés entre la afición local y confiamos que ésta no regateará en apoyo.

¿Cómo espera afrontar la competición?

Mis compañeros de Junta están realizando una excelente campaña para reunir el máximo posible de socios, contando en el presente con 85 y confiamos en rebasar los 100. Hemos recibido, además, algunos donativos y esperamos que el número de éstos todavía aumente, demostrando la comprensión con que merece ser acogido nuestro esfuerzo. Y de paso se dará oportunidad de jugar al fútbol a todos los elementos sollerenses que lo deseen y lo merezcan.

¿Tiene ayuda del CF Sóller?

Aprovecho esta oportunidad para hacer público nuestro agradecimiento al primer club local, y en especial a su presidente, Sr Navarro, ya que nos dan toda clase de facilidades para nuestro desenvolvimiento. Habiendo acordado permitir el libre acceso de nuestros jugadores a los partidos que dispute el CF Sóller, premiando así su afición y su labor desinteresada, sirviéndoles al mismo tiempo de estímulo y emulación.

¿Tiene confianza en su equipo?

Creo que éste, en la próxima competición, puede aspirar a clasificarse entre los primeros. Además de los juveniles y de los elementos más destacados de la temporada anterior, el equipo estará reforzado por algunos elementos locales que actuaron con éxito anteriormente en las filas del Sóller, cuya colaboración es absolutamente desinteresada sin otro móvil que su afición. Con la juventud y entusiasmo de los primeros y veteranía de los otros, se puede alentar un amplio margen de confianza, esperando que dejarán el pabellón del fútbol local en el sitio que le corresponde, en su esfera de la 2ª categoría regional.

¿Algo más para la afición?

Un llamamiento a toda ella para que apoye moral y económicamente a nuestro Recreativo, viendo en él lo que es: un semillero plantel de jugadores, de donde puedan salir las figuras que, en un día no lejano, defenderán con amor el nombre de nuestra ciudad en el ámbito futbolístico.

Guillom

ANNEX 4

Entrevista a Toni Jorquera, ex jugador del CF Sóller, que en aquell moment defensava els colors del Recreatiu Sóller, publicada en el Setmanari Sóller del 30 de novembre de 1957 i signada per Quint, en la seva secció "Casos y Cosas". En ella exposa el seu punt de vista sobre la marxa del Recreatiu i comenta altres aspectes del futbol local.

Antonio Jorquera, antiguo jugador del CF Sóller, desde hace muchos años, entusiasta practicante del fútbol y actualmente uno de los más sólidos puntales del Recreativo, ha sido nombrado esta semana enlace entre los jugadores y al Directiva de este club local. Por ahí comenzamos en diálogo:

¿A qué se debe esta idea de un enlace entre dirigentes y dirigidos?

Pues sencillamente a una mejor comprensión y armonía entre unos y otros.

¿Es que hay diferencias?

Reales, ninguna. A lo más, simples rum-rums.

¿Cumple la Directiva lo que promete?

Lo que realmente ha prometido sí lo ha cumplido hasta la fecha.

¿Qué pasó el domingo en Andratx?

Una mala jugada de la suerte. Fue una lástima que se nos escaparan estos dos puntos cuando era difícil hacerse con ellos.

¿Enemigo flojo?

Ni mucho menos. Uno de los cocos del grupo. Fuerte, bregado y dispuesto a todo.

Confíaís en alcanzar el liderato?

Ganas no faltan. No será fácil, pero tampoco lo consideramos imposible.

¿A cuál compañero de equipo consideras como el mejor elemento?

A todos los 18 fichados.

Alguno habrá que destaque...

Todos me gustan por igual. Son excelentes compañeros por su deportividad y su afición.

¿Se arregló por fin aquello de vuestra rebeldía de la temporada pasada?

Lo pasado, pasado está, al menos por mi parte. Aunque haya quien todavía no me saluda.

¿Tienes quejas en contra del Sóller?

En el terreno personal, ninguna. En el terreno deportivo, muchas.

¿Qué justificación das a vuestra actitud de entonces?

Vicens, Comapnay y yo fuimos los más inocentes del grupo. Hubo elemento que hizo lo que literalmente le dio la real gana, sin que pasara nada.

¿Un ejemplo?

Román.

¿Qué te parece el equipo actual?

Mediocre. Muchas filigranas en los pases, pero poca efectividad a la hora de marcar un gol.

¿Por qué no fichaste nuevamente con el Sóller?

Está visto que los de Sóller tenemos poca categoría comparados con los de fuera. Me lo pidieron, pero no llegamos a un acuerdo. Y no se perdió por mí.

El año próximo, ¿le gustaría defender nuevamente sus colores?

No me gusta hacer planes anticipados.

¿Cuál es su postura referente a su antiguo equipo?

Mi mayor alegría sería que realizara una buena campaña. Ante todo soy un deportista sollerense.

¿Su mejor jugador de ahora?

Eduardo Hoyos.

¿Por qué casi no juega?

Por lo visto es demasiado conocido. Es como si dijéramos un elemento local.

¿Lo crees superior a Duel?

Su juventud y entusiasmo valen tanto como la veteranía de su sustituto.

Los elementos locales del Recreativo, ¿se portan como es debido?

Los humos a veces les suben demasiado aprisa a la cabeza. Los hay que ya se creen Kubalas. Es conveniente tomarse la cosa con más calma.

¿Aceptarías el fichaje de algún elemento forastero?

En este caso, yo sería capaz de presentar mi baja.

Lo que significaría tapar un hoyo para destapar otro...

Quint

ANNEX 5

Entrevista a Tolo Amengual, jugador del Recreatiu Sóller, publicada en el Setmanari de Sóller el 14 de diciembre de 1957. Aquest jugador se trobava en els inicis de la seva carrera futbolística, que s'allargaria molta temporades.

TOLO AMENGUAL, OPTIMISTA ANTE EL PARTIDO DE MAÑANA

Tolo Amengual es, a pesar de su juventud, un veterano en eso de dar patadas al balón. Comenzó con el equipo de Águilas, luego fichó por dos temporadas con el CF Sóller y el año pasado defendió los colores del Buñola. Ahora juega por vez primera con el Recreativo Sóller en calidad de jugador cedido por el primer equipo local.

¿En qué condiciones afectuóse esta cesión?

Pues que cuando el Sóller me necesite, yo tengo que acudir. Mientras eso no ocurra, puedo seguir jugando con el Recreativo.

¿Confías en que ocurra?

Todo depende. Yo, en todo caso, me limito a seguir lo convenido.

Con franqueza, ¿crees que tú podrías alinearte como jugador titular?

Prefiero que que sean los otros quienes lo digan.

¿Te satisface jugar con el Recreativo?

Si, mucho. Hay compañerismo, afición y deportividad. Más no se puede pedir.

¿Lo consideras tan buen equipo como dicen?

Dentro de su categoría, sí. La clasificación canta por si sola.

¿Y si tuviera que ascender?

Podría hacerlo con los elementos de ahora, que tendrían ya más experiencia y técnica de juego.

¿Cuál es tu puesto preferido?

Juego indistintamente como medio volante o como interior izquierda. Prefiero el primero.

Los hay que dicen que tú tiras muchos balones a la meta, pero marcas pocos goles, ¿por qué?

Falta de puntería, digo yo.

Cuando el público se muestra contrario a vosotros, ¿influye ello en el juego?

Siempre nos atolondramos un poco, aunque no lo suficiente para despistarnos y perder el control. Hasta la fecha, el público, tanto en Sóller como fuera, se ha mostrado correcto y neutral. Yo prefiero jugar fuera que en Sóller.

¿Por qué?

porque aquí todos se fijan demasiado en el juego de cada uno. En campo contrario me siento más libre y fuera de toda crítica mordaz.

¿Optimista ante el partido de mañana?

Ya se sabe que no hay enemigo pequeño. Pero confío en que alcanzaremos una amplia victoria.

¿Conformes con eso de jugarlo por la mañana?

No teníamos elección posible. Ahora que ello será únicamente mañana, pues luego volveremos a alternarnos.

¿Qué partido de los que todavía han de celebrarse teméis más?

Miedo, ni pizca. Claro que habrá alguno, como el de vuelta contra el Andratx, que nos dará mucha guerra.

¿Hasta dónde confías llegar con el fútbol?

No muy lejos, puedes creerlo. Juego por pura afición y nunca me he parado a pensar a donde podría llegar.

Eso de oponerse al fichaje de algún elemento forastero, ¿nos será debido a un orgullo mal entendido?

Más que orgullo tiene que llamarse amor propio. Los que se oponen a ello tienen sus poderosas razones para hacerlo.

¿Qué harías tú en caso de realizarse un fichaje de estos?

Seguiría jugando. Mi afición no se tambalea por tan poca cosa.

Así se habla.

Quint

ANNEX 6

LLISTAT DE PRESIDENTS DEL RECREATIU SÓLLER

Jaume Oliver Sastre	Setembre de 1955 (gestora constituient)
Francesc Frontanet Piña	De setembre de 1955 a juny de 1957
Bartomeu Bernat Miró	De juliol de 1957 a juny de 1959

ANNEX 7**LLISTAT D'ENTRENADORS DEL RECREATIU SÓLLER**

Eliseo García	De novembre de 1955 a juny de 1956
Joaquín Rue	De juliol de 1956 a gener de 1958
Biel Porcel	De gener a juny de 1958
Miquel Ribas	De juliol de 1958 a gener de 1959
Guillem Rullan	de gener a juny de 1959

ANNEX 8**PARTITS DE COMPETICIÓ OFICIAL DISPUTATS PEL RECREATIU SÓLLER AL LLARG DE LA SEVA HISTÒRIA³²****TEMPORADA 1955/56****CAMPIONAT DE LLIGA DE 3a REGIONAL**

	JORNADA	RESULTAT
1.	1	Recreatiu 0 – Bunyola 2
2.	2	Santamariense 4 – Recreatiu 2
3.	3	Recreatiu 2 – Sant Jordi 0
4.	4	Unió 1 – Recreatiu 1
5.	5	Recreatiu 4 – Consell 2
6.	6	Calvià 8 – Recreatiu 1
7.	7	Bunyola 4 – Recreatiu 1
12.	8	Recreatiu 7 – Santamariense 3
8.	9	Sant Jordi 3 – Recreatiu 2
9.	10	Recreatiu 8 – Unió 1
10.	11	Consell 2 – Recreatiu 2
11.	12	Recreatiu 2 – Calvià 2

LLIGA MALLORCA DE 3a REGIONAL (FASE REGULAR)

	JORNADA	RESULTATS
13.	1	Unió 1 – Recreatiu 0
14.	2	Recreatiu 2 – La Salle 1
15.	3	Regional 2 – Recreatiu 2
16.	4	Recreatiu 6 – Sant Jordi 2
17.	5	Recreatiu 3 – Unió 1
18.	6	La Salle 3 – Recreatiu 3
19.	7	Recreatiu 6 – Regional 2
20.	8	Sant Jordi 5 – Recreatiu 4

20-5-1956: Se concediren els dos punts al Recreatiu per alineació indeguda del Sant Jordi.

³² El nombre de la primera columna indica el nombre d'ordre acumulat.

LLIGA MALLORCA DE 3a REGIONAL (FASE FINAL)³³

21.	Anada	Recreatiu 2 – Serverense 1
22.	Tornada	Serverense 3 – Recreatiu 2

TEMPORADA 1956/57

CAMPIONAT DE Lliga DE 3a REGIONAL

23.	1	Calvià 7 – Recreatiu 1
24.	2	Recreatiu 3 – La Salle 2
25.	3	San Carlos 4 – Recreatiu 3
26.	4	Recreatiu 1 – Sant Matgí 1
27.	5	Regional 4 – Recreatiu 1
28.	6	Recreatiu 0 – Calvià 3
29.	7	La Salle 2 – Recreatiu 3
30.	8	Recreatiu 3 – San Carlos 2
31.	9	Sant Matgí 3 – Recreatiu 1
32.	10	Recreatiu 4 – Regional 0
33.	11	Calvià 6 – Recreatiu 2
34.	12	Recreatiu 2 – La Salle 2
35.	13	San Carlos 4 – Recreatiu 2
36.	14	Recreatiu 1 – Sant Matgí 3
37.	15	Regional 4 – Recreatiu 2
38.	16	Recreatiu 1 – Calvià 0
39.	17	La Salle 2 – Recreatiu 3
40.	18	Recreatiu 2 – San Carlos 1
41.	19	Sant Matgí 4 – Recreatiu 1
42.	20	Recreatiu 3 – Regional 0

TEMPORADA 1957/58

CAMPIONAT DE 2a REGIONAL³⁴

43.	1	Recreatiu 3 – San Carlos 0
44.	2	Recreatiu 2 – Bunyola 0
45.	3	Andratx 1 – Recreatiu 0
46.	4	Recreatiu 3 – Gènova 2
47.	5	Esporles 2 – Recreatiu 3
48.	6	Recreatiu 6 – Regional 0
49.	7	Consell 2 – Recreatiu 3
50.	8	Sant Matgí 3 – Recreatiu 1
51.	9	San Carlos 3 – Recreatiu 2
53.	10	Bunyola 4 – Rereatiu 2
54.	11	Recreatiu 4 – Andratx 1
55.	12	Gènova 5 – Recreatiu 3
56.	13	Recreatiu 0 – Esporles 1

³³ Degut a que l'eliminàtoria quedava igualada, s'havia programat un partit de desempat, que no s'arribà a disputar mai.

³⁴ Aquesta competició es disputà a 4 voltes. Es desconeix el resultat del partit Regional – Recreatiu corresponent a la jornada 15.

57.	14	Regional 1 – Recreatiu 2
58.	15	Recreatiu 4 – Consell 1
52	16	Recreatiu 1 – Sant Matgí 0

COPA PRESIDENT

59.	1	Consell 1 – Recreatiu 1
60.	2	Recreatiu 0 – Llosetense 0
61.	3	Sallista 4 – Recreatiu 0
63.	4	Recreatiu 5 – Consell 3
64.	5	Llosetense 4 – Recreatiu 0
62.	6	Recreatiu 2 – Sallista 0

TEMPORADA 1958/59**CAMPIONAT DE 2a REGIONAL**

65.	1	Recreatiu 2 – San Carlos 1
66.	2	Sant Joan 4 – Recreatiu 0
67.	3	Recreatiu 1 – Esporles 2
68.	4	At Balears B 4 – Recreatiu 0
69.	5	Recreatiu 1 – At Bunyola 0
70.	6	Sant Matgí 1 – Recreatiu 1
79.	7	Recreatiu – Gènova ³⁵
72.	8	Consell 1 – Recreatiu 2
73.	9	Recreatiu 2 – Mallorca B 1
84.	10	Espanya B 4 – Recreatiu 1
75.	11	Recreatiu 3 – Regional 0
77.	12	Hispanidad 0 – Recreatiu 2
78.	13	San Carlos 2 – Recreatiu 2
76	14	Recreatiu 4 – San Joan 0
80.	15	Esporles 6 – Recreatiu 3
81.	16	Recreatiu 1 – At Balears B 1
82.	17	At Bunyola 5 – Recreatiu 5
83.	18	Recreatiu 1 – Sant Matgí 0
71.	19	Gènova 3 – Recreatiu 2
85.	20	Recreatiu 3 – Consell 0
86.	21	Mallorca B 1 – Recreatiu 3
74.	22	Recreatiu 0 – Espanya B 1
87.	23	Regional 2 – Recreatiu 1
88.	24	Recreatiu 4 – Hispanidad 0

PROMOCIÓ A 1a REGIONAL

89.	Anada	Sineu 6 – Recreatiu 1
90	Tornada	Recreatiu 2 – Sineu 0

35 No disputat. El Gènova no se presentà a Sòller. S'otorgaren els punts als Recreatiu

COPA PRESIDENT

91.	1	Recreatiu 1 - Llosetense2
92.	2	Recreatiu 1 - At Bunyola 3
93.	3	Consell 1 - Recreatiu 1
94.	4	Llosetense 6 - Recreatiu 2
95.	5	At Bunyola 2 - Recreatiu 2
96.	6	Recreatiu 2 - Consell 2

Els porxos del barranc de Biniaraix

*Jansà
Josep Ordinas
Gabriel i Reynés
Antoni*

Resum

La comunicació pretén analitzar un dels elements més singulars de l'arquitectura popular de la vall de Sóller, com són els porxos. Més concretament, el situats al barranc de Biniaraix, dels que s'intenta definir les seves característiques constructives i analitzar els factors que influeixen en el seu estat de conservació.

Introducció

El camins del barranc de Biniaraix es declararen Bé d'Interès Cultural amb la categoria de monument l'any 1994, amb un entorn de protecció que abasta tota la superfície marjada.

Amb aquesta declaració es reconegueren, merescudament, els valors etnològics i constructius d'un dels paisatges més emblemàtics de la Serra de Tramuntana la gestió del qual hauria de comportar la necessitat de inventariar i analitzar els elements antròpics com a passa prèvia per establir les estratègies que permetin preservar el seu valor patrimonial.

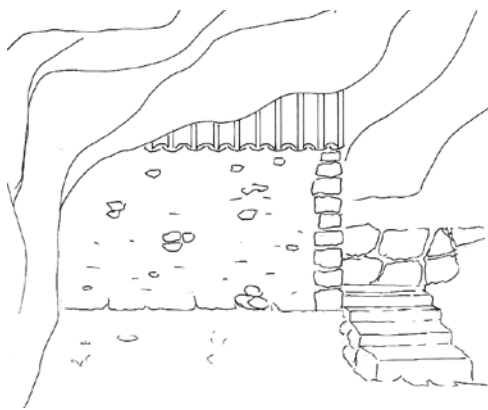
Entre aquests elements són especialment significatius el porxos i les coves, dels quals se'n va realitzar un inventari el 1992 per encàrrec del Departament de Patrimoni del Consell de Mallorca i un anàlisi de l'estat de conservació el 1998 en el marc del master en sistemes d'informació de la UIB, una informació que intentam resumir en aquestes línies.

Els porxos i les coves

El camins del barranc de Biniaraix es declararen Bé d'Interès Cultural amb la categoria de monument l'any 1994, amb un entorn de protecció que abasta tota la superfície marjada.

Amb aquesta declaració es reconegueren, merescudament, els valors etnològics i constructius d'un dels paisatges més emblemàtics de la Serra de Tramuntana la gestió del qual hauria de comportar la necessitat de inventariar i analitzar els elements antròpics com a passa prèvia per establir les estratègies que permetin preservar el seu valor patrimonial.

Entre aquests elements són especialment significatius el porxos i les coves, dels quals se'n va realit-

Porxo es Verger

zar un inventari el 1992 per encàrrec del Departament de Patrimoni del Consell de Mallorca i un anàlisi de l'estat de conservació el 1998 en el marc del master en sistemes d'informació de la UIB, una informació que intentam resumir en aquestes línies.

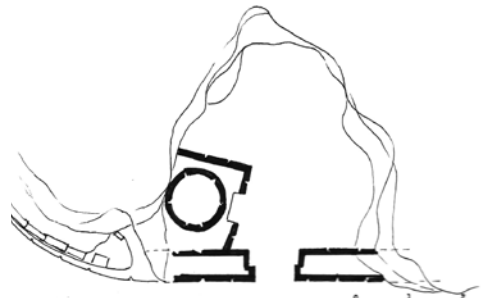
Els porxos i les coves en el barranc de Biniaraix

La densitat de porxos i coves en el barranc de Biniaraix és especialment significativa ja se n'han inventariat 92 (13 coves i 79 porxos), per a les 112 parcel·les en que es divideix aquest indret, tres de les quals tenen casa (Can Catí, Can Silles i Can Ribera).

Tot i això el poc interès per aquestes construccions fins a finals del segle XX és fa també palès en aquest indret, a títol d'exemple entre els viatgers i il·lustrats del segle XIX, tan proclius a ressaltar les meravelles de la vall de Sóller, tan sols Piferrer i Quadrado (1888) feren esment de les coves: "Hay en este horrible desfiladero algunas viviendas no indignas de tal lugar, (...). La naturaleza fue su artífice: grandes pedazos de roca, rodando desde lo alto, quedando unos en pie, y sobreponiendoseles otros, formaron una nueva caverna, en cuyo hueco ha practicado el hombre su morada y cuya boca ha modificado hasta convertirla en puerta."

Encara que podem suposar un primitiu aprofitament de les coves lligat a la roturació de les terres, es desconeix la data de la seva habilitació i de construcció dels porxos però sembla que s'hauria produït de manera progressiva a partir de la parcel·lació del barranc, un procés que ja s'havia iniciat durant el segle XVIII. Aquests elements s'haurien continuat aixecant ja entrat el segle XX, sempre relacionats amb el conreu de l'olivera i les necessitats que comporta, aixoplugar-se, guardar les eines i la collita, proveir-se d'aigua i finalment resguardar la bístia que servirà per transportar l'oliva i llaurar. Tot i que s'hi poda romandre llargues temporades, no es construïren generalment amb aquesta finalitat ni per fer-hi vida a l'interior, en conseqüència no tenen gaire bé cap de les característiques que avui associaríem amb la idea de comoditat.

Construïts en pedra en sec o en verd, l'economia en els mitjans és la regla bàsica i tenen en els petits detalls una gran part dels seu valor. El constructors participaven d'una cultura amb les seves pròpies regles estètiques, amb un model o imatge acceptat per tradició i transmès de generació en generació i en el que hi havia l'empremta de la societat, del relleu i del clima i que tot i això evoluciona i amb el temps integra noves aportacions, amb finestres més grans, divisions de l'espai interior o un treball més acurat de la pedra.

Cova

Característiques tipològiques

Dels 92 porxos i coves localitzats en el barranc de Biniaraix 47 tenien modificacions significatives, especialment amb l'ús de nous materials i la creació d'obertures, tres eren nous i 42 no havien sofert altera-

cions significatives, encara que era destacable el mal estat de la majoria, que tot i això va permetre establir les seves característiques principals.

La Planta

Encara que es podria pensar que en el Barranc és fàcil una adaptació a la topografia del terreny o a la presència roques amb la conseqüent disposició d'una planta irregular tan sols en trobam un cas si exceptuem les coves.

També cal esmentar la presència de 10 conjunts formats per diversos cossos, encara que alguns d'ells són relativament recents.

Les dimensions solen oscil·lar entre els 5 i els 8 metres de llargada per 4 o 5 d'amplada, una mida aquesta darrera que ve condicionada per la llargada dels llenyams, essent la superfície resultat d'entre 20 i 35 m², tot i que alguns no arriben als 10 m². Ressaltam aquí que la superfície útil és molt menor atesa la gruixa de les parets.

La majoria de les façanes analitzades tenen una altura entre 180 i 200 cm si consideram la diferència entre el nivell del terra i el de les teules de la volada. L'alçada de la paret posterior ve en funció de la principal, aplicant-li un rost bastant homogeni entre un 20 i un 30 % a la teulada.

La Coberta

A l'illa de Mallorca s'han emprat diversos sistemes per a resoldre el problema de la coberta en construccions d'àmbit rural amb finalitats paregudes. Entre aquests sistemes destaquen la falsa volta de pedra en sec de les barraques de curucull de la Marina, l'entramat de fustes recobert de càrritx de les barraques de carboner, i la coberta de troncs, lloses i call vermell de les barraques de roter, etc.

La presència d'alguna construcció en els olivars del Barranc sense restes de teules, podria induir a pensar que altre temps s'utilitzaren solucions com les esmentades abans. A més es troben construccions amb cobertes singulars, entre les que destaca un porxo situat prop de la Font des Verger, on entre l'entramat de troncs s'hi disposa un conjunt de pedres sobre el que descansen les teules, solució que sembla més insòlita pel fet d'estar situat baix d'una balma.

També es atípic és una construcció situada a s'Estret amb la coberta de pedra en sec impermeabilitzada per la part exterior amb argamassa, encara que en aquest cas i per les seves característiques més que de porxo s'hauria de parlar de barraca.

Tot i aquestes excepcions, el més habitual i característic es cobrir l'únic aiguavés amb teula àrab sostinguda per un embigat, sovint de troncs d'olivera o d'ullastre i, amb menys freqüència, d'alzina, de poll o de pi. Antigament molts d'aquests estaven tallats a cadastre però ja més recentment alguns eren portats ja ben escairats i treballats pels fusters.

Les bigues es col·loquen a una distància variable entre elles i s'aguanten sempre sobre les parets llargueres, en les quals queden imbuïdes uns vint o vint-i-cinc centímetres, de tal manera que les teules dels extrems descansen parcialment sobre aquests murs dels que sobresurten menys d'un terç de la seva llargària, sense que mai es disposin sobre un voladís.

Tot i que es poden considerar una excepció, en altres indrets s'ha localitzat algun porxo amb les bigues situades una al costat de l'altra sense deixar cap espai i sobre les que s'escampa una capa de guix, solució que sembla en contradicció amb el criteri de l'economia de mitjans que se suposa presideix aquestes construccions.

Sobre l'embigat podem trobar dos tipus de sistemes de coberta. Les canyes i les perllongues. La utilització d'aquestes darreres és habitual i consisteix en la col·locació de barres de fusta, de gruix variable, situades de manera espaiada i sobre les que descansen les teules canal, sistema que es coneix com entaulat

a salt de garça.

El sostre de canyís consisteix en multitud de canyes lligades amb corda, situades perpendicularment a les bigues i que ocupen tot l'espai entre aquestes i sobre les que se pot disposar un recobriment de guix per millorar-ne l'aïllament i contribuir a la seva duració. En alguns casos les canyes s'ajunten en manats i es col·loquen deixant espais entre ells com si es tractes de perllongues, solució que permet un estalvi significatiu de material.

Les teules, que es posen sense argamassa i se subjecten posant-hi algunes fileres de pedres a sobre, es recolzen sobre la façana sense sobresortir quan hi ha una canal sobre la paret per recollir l'aigua. En els porxos de pedra en sec es poden deixar els murs laterals total o parcialment sense cobrir, procediment que permet estalviar algunes teules però que indubtablement facilita la presència d'humitat a l'interior. En algunes construccions que es poden considerar a meitat de camí entre els porxos i les coves, amb una part per un covals i una petita teulada per augmentar la superfície de l'habitable, les bigues, de llargària reduïda, es suporten sobre la roca gràcies a l'argamassa.

En aquelles construccions que aprofiten com a paret un marge o un penyal i les ovelles i les cabres poden a peu pla accedir a la teulada i fer-la mal bé es corrent fer-hi un tancat amb barres de fusta i filferro o reixeta per evitar-ho.

El Paredat

La utilització de la pedra, en sec o en verd, però gairebé sempre vista, és constant i es generen així un conjunt d'elements amb el tret comú del mimetisme amb els marges, els camins, els torrents i els altres elements de pedra en sec que els envolten.

La gruixa del doble parament reblit de pedreny que conforma els laterals dels porxos oscil·la entre els 60 i els 70 cm, la mateixa que la paret posterior, que sols és mesurable quan no s'aprofita una marjada. La paret de la façana principal és la més gruixada. Majoritàriament presenta un cert tal·lus que serveix per reforçar la seva estabilitat. La seva gruixa varia entre els 90 i els 110 cm (quan hi ha tal·lus la mesura s'ha pres a un metre del terra) essent la part baixa uns 15 o 25 cm més gruixada que la superior per una alçada mitja de dos metres.

Un element a destacar és l'existència de pedres cantoneres, de pedra calcària i a vegades de tur, però sovint de grans dimensions, que li proporcionen una major estabilitat.

L'interior

Inicialment l'espai interior és de gran simplicitat, sense cap divisió, fet que permet una gran varietat en els usos sense necessitat de fer-hi modificacions. Així pot passar de magatzem a dormitori ocasional o estable sense cap esforç. Malgrat això es pot observar una certa evolució adaptant-se als nous requeriments dels propietaris.

Rebosts

L'ornament més habitual d'aquestes construccions són els forats a les parets amb la funció de guardar-hi les escudelles i els tassons o altres elements del treball.

Se situen a una altura de 70 o 80 centímetres, i el seu nombre per porxo es variable mentre que la seva situació no obeeix a cap esquema predeterminat, fins al punt que en altres indrets en podem trobar en els angles que formen les parets. La resistència d'aquesta, quan és de pedra en sec, queda assegurada mitjançant una llinda de pedra o un petit arc, alguna vegada construït amb tur, que poden resultar innecessaris si s'utilitza l'argamassa. Quan aquest rebosts són d'unes certes dimensions, s'hi poden disposar

prestatges de fusta i tancar amb una porteta.

Xemeneies

La presència de xemeneia no és una constant. En alguns, tot i que manca aquest element, hi ha constància que s'hi encenia foc al racó aprofitant per la sortida de fum algun finestró o fins i tot la porta o el espai que deixaven les teules.

Per delimitar el foc es podien situar algunes pedres a manera de fogonet, directament al terra o sobre algun pedrís. També es pot trobar la campana, de canyes referides amb guix i amb un pinte d'ullastre. Pel que fa al fumeral, quan és present se situa a la part posterior del porxo, per augmentar el tiro de la xemeneia, essent característic el format per dues teules

Menjadores

La seva presència no es rara ja que sovint la construcció era compartida per l'home i la seva bístia amb la única separació d'un pedrís, en el millor dels casos. L'esquema més habitual de la menjadora és el format per un pedrís d'obra o un buit a la paret delimitat per la part davantera per una post sovint d'ullastre que s'encaixa a una moxa feta a la paret i a les estagues disposades a la part anterior. Es pot dividir amb algunes barres de fusta, i una estaca o una argolla de ferro - situades a un lateral o per sobre de la menjadora-, permetien lligar l'animal.

Graners

En els porxos d'olivar el graner consisteix en un petit espai disposat a un racó, delimitat per pedres, i on l'oliva es abocada temporalment fins que arriba el moment de posar-la dins sacs i transportar-la a la tafona.

Paviment

En els porxos menys elaborats, el paviment consisteix tan sols en terra piñjada, on no es rar que sobresurti alguna roca o fiter. La presència d'empedrat millora un poc les condicions d'habitabilitat i en alguns casos disposen de trespol.

Obertures

L'accés als porxos es fa per un portal únic, situat normalment a la paret on es abocada l'aigua de la teulada, encara que algunes vegades s'obri en una de parets laterals i més rarament a la posterior.

Els portals són de dimensions variables i responen a la necessitat de permetre el pas d'una persona o d'una bístia. Així l'amplada més habitual oscil·la entre els vuitanta i noranta centímetres, encara que són relativament abundants els que tan sols arriben als setanta centímetres i més rars els que superen el metre d'amplada. Pel que fa a l'altura fins al llindar, la majoria s'apropen al metre vuitanta. L'obertura dels portals gairebé sempre està definida per pedres cantoneres, adobades de sola, i de dimensions menors que les que configuren els angles del porxo.

La llinda del portal ve condicionada pel gruix de les parets i pels materials amb que es construeix. Quan és de troncs d'ullastre o d'olivera, aquests se col·loquen un vora l'altre fins ocupar tot l'espai de la paret. Si el porxo està construït en sec, se situen les pedres directament sobre els troncs, encara que a vegades s'hi pot escampar una capa de guix que la reforça. La presència de llindes d'una sola pedra està lligada a la

possibilitat de trobar la peça adient, cosa que no passa sovint i que explica l'existència de llindes amb una peça de pedra a l'exterior completades amb troncs de fusta a l'interior.

El treball de les pedres de la llinda i dels brancals està sempre d'acord amb el de la resta del paredat, tant pel que fa al nivell d'adobament de la pedra com a la tècnica en que estan disposats. Tot i això, en alguns porxos construïts en sec aquests elements es poden reforçar amb argamassa o ciment mallorquí.

Alguns portals no tenen cap mena de llindar i el portal s'obre directament sobre un paviment de terra o pedra, encara que la necessitat d'impedir l'accés dels ratolins i l'entrada de l'aigua fan aconsellable la seva presència. Aquesta necessitat fa que es disposin una o varies pedres com a llindar que sobresurten del terra o formen un vertader escaló d'una alçada entre el 15 i els 20 cm. No sempre es possible trobar una situació òptima per situar el porxo de tal manera que l'interior i exterior quedin al mateix nivell, diferència que se soluciona amb alguns graons.

Un lleuger esplandit facilita el moviment de la porta, que es subjecta als galfons clavats a les parets amb guix o argamassa mitjançant corretges (a vegades adornades amb senzills dibuixos). Sol mancar qualsevol tipus de bastiment i tan sols les enclaves de guix o argamassa faciliten el tancament. Aquestes portes són sempre de fusta d'un sol full i es construeixen amb un quadre sobre el que es clava una o varies posts.

La presència de pany és general en els porxos i la seva varietat molt gran, encara que se poden considerar característics els que estan fets amb una peça de fusta de grans dimensions que sobresurt de la porta i en els que es necessària una clau amb la canya de gran llargària per obrir-los.

Esmentam aquí que a les coves el portal pot estar protegit per algunes teules que eviten que entri l'aigua que vessunyia per la roca.

Les altres obertures que hi podem trobar són petits finestrons que a més de proporcionar una minsa llum a l'interior funcionen a manera de respirall i en algun cas com eventual sortida de fum quan manca la xemeneia. Es localitzen habitualment en els laterals del porxo i són de caire rectangular, amb altures que poden arribar en casos excepcionals als seixanta centímetres i amplàries que van dels pocs més de deu fins als vint centímetres. Sols una tercera part dels porxos del barranc en tenen i quan n'hi ha, el nombre usualment és de 1 o 2 arribant sols en dos cassos a 3.

En els finestrons més grans, s'hi col·loquen, un o dos barrerons de fusta (d'olivera o ullastre) dependent de les seves dimensions i que impedeixen el pas de les persones, encara que no dels petits animals.

L'exterior

L'exterior del porxo era també part de l'espai de treball, on es deixen els sacs o els estris o es fermava l'animal de carrega. Per aquest motiu trobam estaques i baules clavades a la façana, així com pedrissos on a més de seure es poden dipositar els sacs amb facilitat i que en el barranc trobam a 33 dels porxos.

Aquests bancs poden ser de pedra en sec o d'obra, disposant pedres planes a la part superior, i se solen recolzar a les parets al costats del portal, a la façana principal. L'amplada dels pedrissos sols oscil·lar entre els 40 i els 60 cm, mentre que l'alçada varia poc entre els 35 i els 40 cm.

També podem trobar algunes taules i seients de pedra poc obrades o sense tocar a l'exterior per tal de facilitar el descans o prendre l'àpat i, tot i que en el Barranc es rar, alguns dels porxos tenen una carrera empedrada.

El pujador adossat a una paret del porxo tan sols el trobam en un situat a la zona de s'Estret. Està format per dues pedres planeres, de grans dimensions, que sobresurten de la paret, i que se col·loquen a 75 i a 130 cm. del terra. Segurament servia per accedir a la teulada i adobar els continus desperfectes que es produïen, sobretot si valoram el fet que el porxo en qüestió està situat baix d'una penya i esposat a la caiguda de pedres.

El sistema de recollida d'aigua

Les fortes sequeres estivals del clima mediterrani converteixen l'aigua en un factor especialment limitador per a qualsevol activitat. La dispersió de les propietats i la llunyania de la majoria respecte de les fonts dificulten el seu abastiment. Es cert que en aquets indrets el transport d'aigua es podia realitzar amb gerretes i amb l'ajut de la somera o del mul però la dificultat dels camins i el fort desnivell convertien el procediment en una opció molt costosa i poc desitjable.

Per a resoldre el problema s'assajaren (amb un talent certament notable) diverses formes de captació i emmagatzemat d'aigua, de manera que es rar l'olivar que no en disposa d'algun ja sigui en el mateix porxo o a les seves proximitats.

Els mètodes de recollida són variats, i molts d'ells aporten solucions úniques. Malgrat això, i tan sols per orientar-se millor, es pot proposar una classificació i dividir-los en quatre grups, els que capten l'aigua de la teulada, els que ho fan de la que vessunya dels penyals, els que la recullen d'albellons i els que aprofiten la capacitat de drenatge dels marges.

Aigua de la teulada

La recollida d'aigua de la teulada dels porxos es realitza avui majoritàriament a través de canals que es disposen en paral·lel a la façana principal i condueixen el líquid a una cisterna situada en 7 casos a l'exterior i en 13 a l'interior. Tot i que en les construccions relativament recents, les canals de zinc són les originals (substituïdes progressivament pels materials plàstics), les més antigues eren les de teula, igualment eficients, però amb més problemes de manteniment i de les quals en queden pocs exemples.

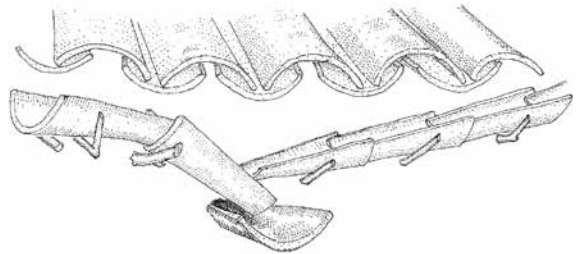
En aquestes últimes, la teula canal destinada a rebre l'aigua de la teulada es podia disposar sobre la paret de la façana principal o sobre gafes de fusta clavades en el parament exterior. En ambdós casos un cert rost permet dirigir l'aigua cap a un cisternó podia decantar els restes sòlids que podrien contaminar l'aigua abans d'arribar a la cisterna i que podia ésser visible des de l'exterior per tal de permetre la neteja, a més de tenir filtres vegetals, de ferro o de plom per decantar la brutícia.

En algun cas l'aigua podia regalimar directament de la teulada cap al cisternó, sense cap mena de canal que l'ajudàs a concentrar, sistema prou simplificat però amb l'inconvenient de reduir molt la superfície de recollida.

La situació de la cisterna és també variable i la podem trobar tan a l'exterior com a l'interior del porxo. En aquest últim cas el coll és recolza en una o en dues de les parets, de les quals en pot aprofitar algun buit. Situada en un racó pot adoptar una planta semicircular o rectangular, mentre que quan sols aprofita una de les parets sol ésser rectangular. Les cisternes es tanquen amb un portelló, totalment de fusta o amb una part coberta de reixeta. Completen el conjunt una corriola amb el corresponent poal i a vegades un gerrer, no sempre situat vora la cisterna i fet d'obra o amb una teula amb posició invertida.

Atesa la necessitat d'economitzar esforços el dipòsit es construeix aprofitant el lloc on es troba terreny fluix, cosa que a la vegada determina la seva forma.

Poden completar el sistema diverses piques o cossis destinats a abeurar el bestiar o l'aviram, on l'aigua es portada amb el poal o desviada des del cisternó.

Aigua dels penyals

Una de les maneres més senzilles de recollir l'aigua de pluja és la de situar escudelles, alfàbies o altres recipients baix dels penyals o dels degotissos de les coves i balmes com és el cas de la cova de ses Alfàbies. La cabuda d'aquests recipients sense esser mai molt gran, és suficient per cobrir necessitats reduïdes.

La presència de grans penyes permet aconseguir superfícies de recollida d'aigua amb poc esforç d'adequació i de manteniment. Tan sols cal utilitzar les regates existents per conduir l'aigua que hi vesunya, repicar-ne de noves o bé crear-ne d'argamassa. A partir d'aquí cal disposar els dipòsits, amb més o menys capacitat segons les necessitats o les possibilitats del terreny. Per aquesta funció s'aprofiten cocons existents, se n'eixamplen d'altres amb el repicat de la roca o s'augmenta la capacitat tancant-los amb argamassa.

Aigua freàtica i d' albellons

Els pous no són molt abundants en els olivars, encara que en podem trobar alguns amb un senzill coll de pedra en sec o també amb una capelleta de pedra en sec i en el cas del pou de Can Pati amb una mina d'accés. També es dóna el cas que en un dels covals habilitat altre temps com aixopluc es recull l'aigua d'un albelló en una cisterna

Aigua dels marges

Els marges proporcionen una superfície porosa capaç de captar l'aigua de pluja que pot esser recollida disposant-hi cisternes a l'interior amb una coberta de pedra en sec.

Aquests dipòsits estan excavats a la roca o bé s'han construïts i impermeabilitzats artificialment, mentre que l'accés a l'aigua es pot fer directament o través d'una curta mina.

El fet que la cisterna quedi inclosa en el marge resguarda l'aigua de la brutícia i la manté a una temperatura i unes condicions d'ombra que n'eviten la corrupció. Per altra part si quan s'aixeca el marge es té el seny d'aprofitar la presència d'algun llisar per augmentar el cabdal replegat, es pot tenir assegurat l'abastiment en èpoques de sequera.

Una porta o una barrereta de fusta poden impedir l'accés dels animals i assegurar la qualitat del subministrament. Prop de la cisterna hi trobam habitualment piques o cossis utilitzats per abeurar als animals.

Anàlisi de l'estat de conservació dels porxos del Barranc de Biniaraix

Les marjades, porxos i altres estructures annexes del barranc de Biniaraix presenten una problemàtica específica, centrada principalment en la fragilitat constructiva de les estructures de pedra en sec, les dificultats d'accés (tan sols possible per camins de ferradura), i els riscos físics.

Els sistemes d'informació geogràfica són un instrument molt indicat per poder manejar i relacionar els diferents tipus d'informació (accessibilitat, vegetació, elements constructius, factors de risc,...) amb els quals s'ha de fer feina a l'hora de fer una correcta diagnosi de la zona d'estudi i permeten lligar els diferents nivells o capes d'informació de forma visual i fer l'anàlisi estadístic de les diferents variables.

En aquest sentit, per a l'estudi dels factors que determinen l'estat de conservació dels porxos del Barranc de Biniaraix, s'ha utilitzat la divisió parcel·l·lària, a la qual s'ha associat la superfície marjada i el seu estat de conservació, els porxos i el seu estat de conservació, i s'ha estudiat la relació d'aquest amb la presència de

riscos naturals associats a la caiguda de penyals a causa de la seva proximitat a les rossegueres o als penyals i amb l'accessibilitat.

Les fonts d'informació

En el moment de la realització del treball no es disposava del cadastre digitalitzat, de manera que es va escanejar i es varen digitalitzar i georeferenciar les diferents parcel·les.

La digitalització de la xarxa viària es va realitzar a partir dels camins que apareixen al Pla d'Ordenació Urbana de Sóller i la dels edificis i la base de dades sobre el seu estat de conservació es va realitzar a partir de l'inventari dels porxos esmentat anteriorment, completat amb el treball de camp.

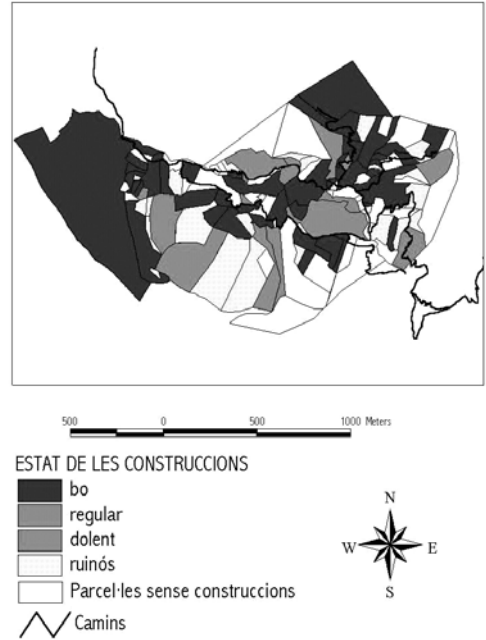
La cartografia d'inclinació i pendent es va concretar amb la creació del model digital d'elevacions i del mapa de pendents a partir del Mapa Topogràfic Balear. A partir d'aquest creà un mapa derivat de l'anterior, només amb les categories desitjades (en aquest cas només 4 categories per tal de poder accentuar visualment els contrastes entre els pendents). Així, la primera categoria correspon a les zones denominades planes (on el factor de risc de degradació a causa del pendent és mínim) i la quarta a les zones de pendent on el factor de risc pel pendent és màxim.

Les àrees marjades i el seu estat, la vegetació i conreus provenen del treball de camp realitzat a partir del catàleg de terrenys marjats del Consell de Mallorca.

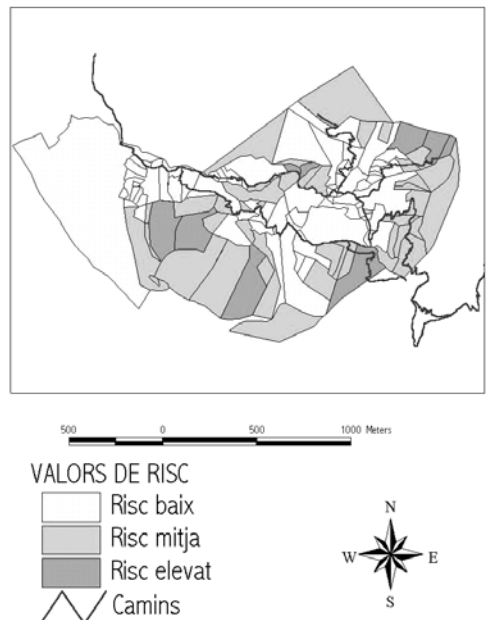
El mapa de rossegueres es va construir inicialment a partir de la fotografia aèria i es va completar amb el treball de camp mentre que el mapa de penyals es va obtenir a partir de la reclassificació del mapa de pendents on només es consideraven les zones on aquest era superior al 55°.

La fase d'anàlisi del SIG

En una primera fase, es varen encreuar de les diferents capes d'informació amb el mapa base de les parcel·les, procediment que va permetre assignar a cada una un valor de l'estat de conservació dels marges i dels porxos, el grau d'abandonament dels conreus i del risc físic. A partir de la base de dades

Mapa d'estat de conservació de les construccions

Mapa de risc associat a la presència de penyals i rossagueres

resultant es pogué realitzar l'anàlisi estadístic entre les diferents variables per tal de determinar la seva influència sobre la conservació dels elements d'interès arquitectònic.

Pel que fa a l'estat dels marges es va analitzar la proporció que representava cada categoria (bo, regular, mal estat de conservació) respecte a la superfície marjada, no respecte a la superfície total de la parcel·la, assignant-les un únic valor, que en el cas que no es existien aquests elements era "sense marges".

També es procedí de la mateixa manera per tal d'obtenir el mapa del grau d'abandonament de la vegetació o conreus existents. Aquests camps de vegetació i conreus són regadiu, olivar en ús, lletrerassa, garriga, pinar i alzinar. A partir de l'àrea que ocupava cadascuna d'aquestes categories a la parcel·la determina el tipus de vegetació o conreu dominant i a partir d'aquest el seu grau d'abandonament, assignant-li un valor a partir de quatre categories, "en ús" (dominades per "olivar en ús"), "abandonament mitjà" (amb vegetació de lletrerassa), "abandonament elevat" (amb garriga) i "abandonament màxim" (amb vegetació dominant de pinar o d'alzinar).

Pel que fa a l'estat dels porxos es va lligar també a cada parcel·la amb un valor unitari de conservació, amb les categories: bo, regular, dolent, ruïnós i sense construccions.

Un altre mapa que es crea és un mapa de factors de risc físic o geogràfic es va considerar que venia determinat per la proximitat als penyals i a les rossegueres.

És a partir d'aquest mapa de penyals, obtingut a partir de la reclassificació del mapa de pendent, que es calculà el risc físic establint tres categories: menys de 40 metres del penyal (risc valor 1), de 40 a 80 metres (risc valor 2) i més de 80 metres del penyal (risc valor 3). S'assignà un únic valor per a cada parcel·la en funció de quina de les tres categories era majoritària.

Pel que fa al risc associat a la presència de rossegueres, el mapa de partida era el que establia la seva localització, fruit de la interpretació de fotografia aèria i de treball de camp. A partir del de la distància de qualsevol punt respecte de les rossegueres, es va fer la reclassificació, assignant un valor numèric a cada parcel·la en funció de la proximitat mitjana a la que es troben.

L'elaboració d'un mapa de risc físic (risc total) és realitzà per superposició dels dos anteriors, de manera que cada parcel·la pot tenir un valor numèric que oscil·la entre 2 i 6 que es reclassifiquen reduint la llegenda del mapa a tres valors de risc.

Posteriorment es varen encreuar aquestes informacions per tal de valorar quins eren els factors que incideixen més a l'estat de conservació dels marges i els que determinen l'estat de conservació dels porxos.

Conclusions

Com ja es podia pensar inicialment i pel que fa a l'estat dels porxos, de l'encreuament de dades i de la cartografia elaborada, es dedueix una relació directa entre l'estat de conservació del porxos i la distància de les parcel·les respecte de l'inici del camí, considerant aquest a Biniaraix.

Aquesta relació també va quedar palesa pel que fa a l'accessibilitat respecte dels camins del Barranc, essent les marjades i els porxos més propers als camins principals, els que presenten un millor estat de conservació.

El risc físic (associat al pendent, presència de penyals i rossegueres) s'ha de considerar també un factor clau per a la conservació dels elements constructius del barranc de Biniaraix. Les parcel·les amb un valor de risc més elevat tenen una gran correspondència amb aquelles que presenten marjades i porxos en pitjor estat de conservació i no sembla haver-hi una relació directa entre l'abandonament dels conreus o l'estat dels porxos i la conservació de les marjades.

Cal assenyalar però que les dades es recolliren en un moment amb una dinàmica, diferent de l'actual, amb diverses accions de recuperació tant de marjades com de conreus, i en el que no havia començat el transport de materials amb helicòpter, que sols es podia realitzar a peu, amb bístia i en menor mesura amb

carrereta mecànica. Serà per tant interessant en un futur analitzar com influeixen aquest canvis en l'estat de les construccions i els conreus.

Ajuntament de Sóller

